

VYTAUTAS DIDYSIS

Redagavo P. ŠLEŽAS

„Sakalo“ Bendrovės leidinys

Vytautas Didysis

VYTAUTAS DIDYSIS

1350 - 1430

Parašė:

*A. Šapoka, Z. Ivinskis, V. Dėdinas, A. Kučinskas,
S. Sužiedėlis, P. Šležas, Dr. M. Krasauskaitė.*

Redagavo *P. Šležas*

K A U N A S ,

1930 — VYTAUTO DIDŽIOJO — METAI

„SAKALO“ BENDROVĖS LEIDINYS

Didžiajam

Lietuviui

1430 —1930

T U R I N Y S

	Pusi.
Žodis į skaitytojus	IX
Šaltiniai ir literatūra	XI
A. Šapoka. Lietuva iki Vytauto	XV
Z. Ivinskis. Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m.	1
V. Dėdinas. Vytauto vidaus ir užsienio politika ligi Žalgirio mūšio.....	45
A. Kučinskas. Žalgirio mūšis	69
S. Sužiedėlis. Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoje	91
S. Sužiedėlis. Vytauto galybės laikai	125
P. Šležas. Vytauto santykiai su Lenkija	141
P. Šležas. Vytauto konfliktas su Lenkija dėl karūnacijos	205
S. Sužiedėlis. Vytauto ekonominė politika	235
Dr. Krasauskaitė. Vytauto charakteristika	253
A. Šapoka. Vytauto vieta mūsų istorijoje	267

Žodis į skaitytojus

Niekam nepaslaptis, kad mūsų istorijos literatūra yra labai negausi ir menka. Ypač tai buvo jaučiama, kai pradėta rūpintis švęsti Vytauto sukaktuves. Apie jį savo kalba parašytų veikalų mes dar visiškai neturime. Todėl jaunieji istorikai, suprasdami tą didelį trūkumą ir tautos savigarbą, Z. Ivinskio pakviesti susirinkome pasitarti. Tai buvo pereitą pavasarį. Pasitarę ir negirdėdami, kad kas rašytų kokių veikalą apie didį mūsų tautos jubiliatą, ryžomės patys rašyti. Nors daugumas buvome ar vos palikę ar besirengią palikti Lietuvos universitetą, bet pareiga nuo to nelengvo sumanymo mūsų neatbaidė. Tuoju pasiskirstėme temas, aptarėme darbo pobūdį: laikytis vidurio tarp moksliško ir populiaraus veikalo, ir išsiskirstėm.

Dirbome beveik ištisus metus. Reikia pasakyti, kad ne visiems darbo sąlygos buvo geros. Vieni, gyvendami toli nuo Kauno, negalėjome prieiti prie istorijos šaltinių ir literatūros, kurių ten galima gauti apie Vytautą D. Kiti vėl rašėme po kelis straipsnius, nes dėl įvairių kliūčių ne visi pažadus išlaikė; teko net naujų darbininkų ieškoti. Tai ir yra svarbesnės priežastys, dėl kurių mūsų darbas ne toks išėjo, koks galėjo išėti.

Apskritai šiuo savo darbu nepasižadame duoti mūsų visuomenei ką nauja ar originalu: mes labiausiai stengėmės jau istorikų surinktus ir aprašytus faktus kiek savotiškiau, žiūrėdami lietuvių akimis, sugrupuoti ir iškelti aikštėn. Žinoma, kas be ko neatsisakėme vieną kitą ir savo mintį duoti arba istorinių faktų vertinimą padaryti. Tai sakydami nenorime sukelti minties, kad mums būtų nerūpėjęs objektingumas: jo, to objektingumo, laikėmės, kiek leido istorijos faktų pažinimas bei jų supratimas, momentas ir pats veikalo pobūdis.

Kaip ten bebūtų, mes vis dėlto džiaugiamės galėdami kad ir šiuo kukliu savo darbu pagerbti didį mūsų tautos vyrą jo 500 metų mirties sukaktuvių

proga. Kartu taip pat norėtume padėti mūsų platesnei visuomenei pažinti tą didį Žmogų, kuri, tikime, šį darbą nuoširdžiai sutiks.

Pagaliau nieku būdu negalime praeiti pro šalį nepareiškę didelio dėkingumo gerb. prof. A. Aleknai mielai padėjusiam naudingais patarimais šią monografiją rašant bei redaguojant, ir kartu apgailestaujam, kad gerb. profesorius dėl ligos negalėjo parašyti šiai knygai įžangos žodžio.

P. Šležas

Kaunas,

1930 — Vytauto Didžiojo — metais
kovo mėn. 13 d.

Šaltiniai ir literatura

- C. D. Pol.** = Codex Diplomaticus Poloniae, ed. L. Rzykczewski et A. Muczkowski. Varsoviae, 1847.
- C. D. Prus.** = Codex Diplomaticus Prussicus. I B., Koenigsberg, 1836.
- C. ep. s.** = Codex epistolaris saeculi XV, 2t., ed. A. Lewicki Cracoviae 1891 (XII iš „Monumentą Poloniae“).
- C. ep. V.** = Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithvan. 1376—1430 Collec. opera A. Prochaska. Cracoviae, 1882 (VI tom. iš „Monumentą medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia“).
- Hist. Pol.** = Historiae Polonicae libri XII, Joanis Długossii, Francofurti — Lipsiae 1711 — 1712.
- Dług., IV** = Długosza Jana, Kanonika Krakowskiego, Dziejów Polskich ksiąg dwanaście. Przekład Karola Meche-
rzyńskiego, w Krakowie, 1869, IV tom.
- L. E. K. U.** = Liv - Est. - und Kurländisches Urkundenbuch
nebst Regesten, bearbeitet v. Fr. Q. Bunge und H.
Hildebrand. III. Band: Nachträge zu den zwei ersten
Bände; Fortsetzungen von 1368—1393, Reval, Kluge
1857. IV. B., Reval 1859. V. B., Riga 1867. VI B., Riga,
Kümmel, 1875. VII. B., Riga, Moskau, Debner, 1881.
- M. Pol. Lith.** = Monumenta Vetera Poloniae et Lithvaniae
gentiumque finitimarum historiam illustratia etc. Tem-
pus primus ab Honorio P. P. III, usque ad Grego-
rium P. P. XII, 1217—1489. Romae 1860—1864. f. v.
I—IV, ed. Theineri.
- Pol. sobr.** = Polnoje sobranije Russkich letopisej. Izdaniye
Imperatorskoj Archeologičeskoj Komis. Tom XVII.
S.-Peterburg, 1907.
- Nap.** = Napiersky, K, E., Russisch - livländische Urkunden.
Petersburg, 1868.
- Scr. r. Prus.** = Scriptores rerum Prussicarum. Die Ge-
schichtsquellen der Preussischen Vorzeit. Herausge-
geben von Th. Hirsch, M. Toeppen u. E. Strehlke.
5 tomai. Leipzig, 1861 — 1874.

- Sk. D.** = Skarbiec Diplomotów papieżskich, cesarskich, królewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów. Ign. Daniłowicz. Dwa tomy. Vilnius, 1860.
- Vol. 1.** = Volumina legum, 6 t., Petersburg 1859.
- Abraham** = Władysław, Abraham, Dr., Prof., Polska a chrzest Litwy. Atspausta leidiny „Polska i Litwa w dziejowym stosunku“ 1—36 psl.
- Al.** = Alekna, Ant., Prof., Lietuvos istorija. Antras pataisytas leidimas. Tilžė, 1923.
- Bal.** == Baliński, M., Historia Miasta Wilna. Vilnius 1836.
- Barb.** = Barbašev, A., Vitovt i jego politika do Griunvaldenskoj bitwy. I t. S.-Peterburg, 1885.
- Bren., L** = Brensztejn, M., Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego. Vilnius, 1924.
- Fijałek** == Fijałek, Jan, Dr., X., Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę. Knygoj: „Polska i Litwa w dziejowym stosunku“. Warszawa, 1914.
- Gab. u.** = Gabrys, J., Lietuvių - Lenkų unija. Philadelphia Pa., 1915.
- Gab. v.** = Gabrys, J., Vytauto ir Lietuvių veikmė Didžioje karoje ir kovoje ties Grunvaldu. Kaunas, 1912.
- Gruš.** = Gruśewskij, M., Prof., Illiustrovannaja Istorija Ukrainy. S.-Peterburg, 1913.
- Hal.** = Halecki, Oskar, Dzieje Unji Jagiełłonskiej. I tom. Kraków, 1919.
- Heinl** = Heinl, Dr. Karl, Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden in Preussen während der Zeit seines Kampfes um sein litauisches Erbe 1382—1401. Berlin, 1925.
- Hild.** = Hildebrand, H., Das deutsche Kontor zu Polozk (Baltische Monatschrift, Nr. 22 Riga 1873).
- Höhl.** = Höhlbaum, K. Knuze, K. Stein W., Hansische Urkundenbuch, VI, Halle, 1876.
- Yčas** = Yčas, Jonas, Dr., Mažosios Lietuvos praeitis (XIII—XX a. bruožai). Atspausta leidiny: „Kovo 20 diena“, Maž. Lietuvos priglaudimui paminėt. Klaipėda, 1923.
- Jak.** = Jakubowski, J., Opis Księstwa Trockiego, Kwartalnik Historiczny, 1907.

- Janui.** = Augustinas Janulaitis, Žydai Lietuvoje. Bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV—XIX amž. Autoriaus leidinys, Kaunas, 1923 mt.
- Jar.** = Jaroszewicz, J., Obrazy Litwy, **II**, Vilnius, 1844.
- Jon.** = Jonynas, Ign., Doc.. Lietuvių tautos istorija. II dalis. Pasiskaitos skaitytos 1928 m. rudens sėmestru. Studentų Humanitarų D-jos Spaudos Komisijos 35 leidinys. Rankraščio teisėmis. Kaunas, 1928.)
- Klim.** = Klimas P., Lietuvių senovės bruožai. Vilnius, 1919 m.
- Koch.** = Kochanowski, J. K., Witold Wielki Książę Litewski. Lwów, 1900.
- Kol.** = Kolankowski, L., Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiełłonów. Tom I. 1377—1499. Skład główny-. Kasa Im. Mianowskiego. Warszawa, 1930.
- Kon.** = Koneczny, F., Dr., Jagiełło i Witold. Lwów, 1893.
- Kotz.** = Kotzebue, August von, Preussens ältere Geschichte. 4 t., Hamburg, 1811.
- Krum.** = Krumholtz, Robert, Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno See 1422. Königsberg, 1890.
- Kurcz.** = Kurczewski, Ks. Jan., Biskupstwo Wileńskie. Vilnius, 1912.
- Kutrz.** = Kutrzeba, Prof. Dr. Stanisław, Unja Polski z Litwą. Žiūr. knygoj: „Polska i Litwa w dziejowym stosunku“. Warszawa, 1914.
- Lohm.** = Lohmeyer. Karl, Zur Altpreussischen Geschichte, Aufsätze und Vorträge. Gotha, 1907.
- Liub.** = Liubavskis, M. Lietuvos istorija ligi Liublino unijos. Dvi dalys (vertimas), Vilnius, 1922.
- Mierz.** = Mierzyński, Antoni, Dr., Źródła do mytologii litewskiej, t. I, II, Warszawa 1892, 1896.
- Pfitz.** = Pfitzner, Jozeph, Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann. Verlag Rudolf M. Rohrer. Brün — Prag — Leipzig — Wien, 1930.'.
- Proch. A. W.** = Prochaska, Antoni, Znaczenie niedosłej koronacji Witołda. Atspausta žurnale „Ateneum Wileńskie“, Czasopismo naukowe poświęcone badaniom przeszłości ziem W. X. Litewskiego. Wyd. III wydziału tow. przijaciół nauk w Wilnie. Red. Kazimierz Chodnicki. 3—4 nr. Vilnius, 1923.
- Proch. D. W.** = Prochaska, Antoni, Dzieje Witołda W. Księcia Litwy. Vilnius, 1914.

- Proch. O. L. W.** = Prochaska, Antoni, Ostatne lata Witołda. Warszawa, 1882.
- Przyał.** = Przyałowski, W. Ks., Żywoty biskupów Wileńskich. Peterburg, 1860.
- Putz.** = Putzgers, F. W. Historischer Schul - Atlas. Grosse Ausgabe, Bielefeld u. Leipzig, 1929.
- Rem.** = Remeika, Jon., Phil. Dr., Der Handel auf der Memel von Anfang des 14. Jahrhunderts bis 1430. Kaunas, 1927.
- Rim.** = Rimka, A., Lietuvos visuomeninio ūkio bruožai ligi Liublino unijos. Kaunas, 1925.
- Semk.** = Semkowicz, Władysław, Dr., Prof., Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskiem w unii horodelskiej 1413 roku. Atspausta leidiny: „Polska i Litwa w dziejowym stosunku“, 395—446 psi.
- Smolenskis** = Smolenskis, Vladislovas, Lenkų tautos istorija. Iš lenkų kalbos, redaguojant Lietuvos universiteto ord. prof. Dr. Jonui Yčui, vertė Antanas Kasakaitis. Kaunas, 1925. Švietimo Min. knygų leidimo komisijos leidinys.
- Soch.** = Sochaniewicz, Kaz., Kwartalnik Historyczny, III Rok, zeszyt 10—11.
- Stein** = Stein, W., Vom deutschen Kontor in Kowno (Hausische Geschichtsblätter, 22 t., München, 1916).
- Voigt** = Voigt, Johannes, Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergang der Herrschaft des Deutschen Orden. 9 t. Königsberg. 1827—1834.
- Woł.** = Wołonczewskis, Motiejus K., Žemajtiu Wiskupiste, Vilnius, 1848.
- Wolff** = Wolff, Józef, Ród Gediminą. Kraków, 1886.
- Žerb. - Łab.** = Žerbiłło - Łabuński, Józef, Unia Litwy z Polską (1385—1569). Warszawa. Metai nepažymėti. Toj knygų yra beveik visi unijų dokumentai.

Lietuva iki Vytauto

Lietuvių tautos kilmė. Jos atsiradimas dabar gyvenamose vietose. Pirmieji politiniai junginiai. Naujas priešas ir vienos lietuvių valstybės sudarymas. Mindaugas, Gediminas. Expansija rytuose ir Gedimino naujas metodas kovose su Ordinu. Algirdo - Kęstučio laikai. Kultūrinė Lietuvos būklė bei lietuvių religija.

Lyginamojo kalbų mokslo duomenimis lietuvių giminės tautos priskiriamos prie indoeuropiečių tautų šeimos, arijų šakos. Be to, žodynas rodo, kad lietuvių, latvių, jau išnykusių prūsų, kuršių ir jotvingių kadaise kalbėta viena kalba ir sudaryta vienas etnografinis vienetas. Nežiūrint daugybės teorijų, indoeuropiečių protėvynė ligšiol dar nežinoma. Taip pat niekam ligšiol nepasisekė visai įtikinančiai išaiškinti iš kur, kada, ir kokiais keliais į dabar gyvenamas vietas atsikraustė lietuviškosios tautos.

Iš senovės rašytojų pirmasis aiškiai suminėjęs lietuvių giminės tautų gyvenamus kraštus yra I-jo amžiaus galo Romos istorikas Tacitas. Pasak jo, čia tada gyvenę „aisčių tautos“ (Aestiorum gentes)¹⁾. IV amž. tuose pat kraštuose aisčius gyvenus mini gotų istorikas Jornandis²⁾, o iš V a. yra žinomas ostgotų karaliaus Teodoriko D. aisčiams rašytas laiškas, kurį mums paliko Teodoriko sekretorius Cassiodorus³⁾. Be daug kitų autorių IX amž. apie aisčius apščiai žinių duoda Anglų karalius Alfredas D. (871—901), kuris versdamas ispano Orossiuso knygą „Historiarum liber VII adversus paganos“ pridėjo joje nesančias žinias apie Baltijos jūrų pakraščių tautas, tarp kitko ir apie aisčius. Tas žinias jis sako gavęs iš kažkokio jūrininko Wulfstano, kuris tuose kraštuose lankęsis. Istoriografijoj tos žinios ir žinomos kaip Wulfstano

¹⁾ Klim. 18 p.

²⁾ Mierz., I, 7 p.

³⁾ T. p. 33 p.

pasakojimai¹⁾. Tai yra vienas paskutiniųjų šaltinių, kurie rodo kraštuose nuo Vislos į rytus gyvenančius aisčius (aesti). Vėlesniais laikais pasitaiko šaltinių, kurie tuose kraštuose jau rodo gyvenus mums žinomas lietuvių giminės tautas. Ypač dažniau pradedama minėti prūsai, kuršiai ir lietuviai. Bet nei istorijos šaltiniai, nei archeologijos duomenys nerodo tuose kraštuose buvus tais laikais tautų pasikeitimo, ir dėl to visi mokslininkai sutinka, kad aisčiai ir buvo tos kalbamos lietuvių tautos. Tik ligšiol dar galutinai nesusitarta ar „aesti“ yra etnografiškas vardas ar geografiškas, kaip manė daugybė senesnių mokslininkų (pav., Mierzyński), ir reiškia „rytų žmonės“, — „Leute des Ostens“. Mūsų kalbininkai Kaz. Jau-nius ir Kaz. Būga jį išveda iš žodžio „Aistuva“, kuris kadaise reiškęs pakrastinę žemę ir buvęs lietuviškų tautų protėvynė^{1 2)}.

Pagal vėlesnių laikų šaltinius, Baltijos pakrasty tarp Vislos ir Nemuno gyventa didelės prūsų tautos; toliau į rytus maždaug iki Dauguvos žiočių su dabartinės Žemaitijos šiaure, — kuršių; Dauguvos vidurupy latvių (žemgalių, latgalių ir sielių); dabartinės Lietuvos pietuose, pietinėje Suvalkijos dalyje, iki pat Mozūrų ežerų, apie Gardiną ir žemyn nuo jo Nemuno kairiajam, dalinai ir dešiniajam krante gyventa jotvingių; tarp tų visų tautų, pačiame centre gyventa lietuvių — aukštaičių ir žemaičių.

Jau Wulfstanas kalba aisčius (kiek galima suprasti iš viso jo pasakojimo, tai buvo prūsai) turint šiokią tokią organizaciją, turint miestų, pilių ir t. t. Bet visos žinios iki pat XIII amž. mini lietuviškųjų tautų tarpe tik smulkius organizacinius vienetus su kunigais rikiais priešaky. Tokių istorijos šaltinių įvairiais vardais vadinamų valdovų būta labai daug. Kryžiuočių kronikininkas P. Dusburgas pav. vienoje Žemaitijoje žino tokių „karaliukų“ net 70, o Volynijos kronika sako 1248 met. vienam mūšy žuvę net 40 jotvingių kunigų.³⁾ Taigi kraštas, matyt tebegyveno giminių gyvenimą, o kaimyninės tautos tuo tarpu jau buvo susiorganizavusios į gana stambius vienetus. Tai buvo atskiros lenkų kunigaikštijos. Volynijos-Haličo, Kijevo, Smolensko, Polocko, Naugardo ir kit. rusų kunigaikštijos. Bet pasirodo, kad ir tos taip decentralizuo-

¹⁾ Scr. r. Prus., I, 732—735. Mierz., I, 34—36.

²⁾ Klim., 21.

³⁾ T. p., 45.

tos lietuvių tautos turėjo tiek energijos, jog susijungę, atskiromis ekspedicijomis, pasiekdavo tolimų kaimyninių tautų. Yra likę daug žinių apie lietuvių žygius net į tolimąjį D. Naugarą.

XIII amž. pradžioje lietuviškosios tautos susilaukė sau naujo priešo — vokiečių. Pirmiausia tai buvo 1202 met. įsteigtasis „Kristaus kariuomenės brolių“ — „kardininkų“ ordinas. Jis turėjo tikslą garantuoti jaunutei krikščionių kolonijai (Rygoje ir apylinkėse) bei bažnyčiai saugumą ir pagelbėti dvasiškijai varyti apaštalavimo darbą karingų pagonų tarpe. Bet įsigalėjęs Ordinas virto paprasta militarine valstybe.

1230 met. Mozūrų kunigaikštis Konradas ir pirmasis prūsų vyskupas misionorius Kristijonas, negalėdami apsiginti nuo prūsų puolimų, atsikviečia pagalbon darbo nebeturintį vokiečių „Mergelės Marijos“ Ordiną, kuris dėl ant apsiaustų nešiojamų kryžių paprastai vadinamas kryžiuočių Overinu.

Taip lietuvių tautos įkliuvo tarp dviejų agresingų, stiprių ir karingų germanų organizacijų. Pakraščių tautos, kurios nespėjo susiorganizuoti į stambesnius politiškus vienetus, veikiai pakliuvo joms į nagus. Nežiūrint nepaprastų priešinimosi pastangų, per trisdešimt metų prūsai buvo pavergti ir amžiams bėgant išnyko be pėdsako. Per tiek pat maždaug laiko buvo pavergti ir latviai su kuršiais. Bet čia veikusiam kardininkų Overinui sekėsi prasčiau, nes jam gana anksti teko susidurti ir daug nukęsti nuo lietuvių, kurie už savo gimininę tautas politiškai buvo daug labiau subrendę. 1215 m. visų lietuvių vardu jau matome darant sutartis su kaimynais vos 20 kunigaikščių, o žygiai prieš kaimynus ima pasižymėti nepaprastu jėgų gausumu. Matyt, buvo jau tarpusavy tariamasi, tautoje susirūpinta bendru apsaugos reikalu ir morališkais ryšiais. Prieš XIII amž. vidurį Lietuvoje kaip tik ir pasirodo vienas vyriausias valdovas — didysis kunigaikštis, kurio klauso visi kiti kunigaikščiai. Tai buvo Mindaugas.

Daugumas senesniųjų istorikų mano, kad lietuvius susijungti į stambų politišką vienetą paakinęs gresiančio germanų pavojaus aktyvaizdoje apsisaugojimo instinktas¹⁾. Bet tai ne visai tiesa. Viena, kad tolimų kryžiuočių pavojaus lietuviai jausti ir numatyti dar negalėjo. Perdaug jau geri būtų buvę politikai, kad tą būtų numatę. Livonijos gi Overino pavojus negalėjo jiems atrodyti per didelis, nes iš pradžių jis

1) Pav. Koch. 4.

labiau gynėsi, o lietuviai tik puolė jį. O kad Ordinas pavergė latgalius su žemgaliais, su kuriais lietuviai taip pat negyveno geruoju, jiems negalėjo atrodyti bloga ir pavojinga. Iš antros pusės šaltiniai rodo, kad lietuvių būta jau susijungusių į gan stambius politiškus vienetus dar prieš atsirandant tiems abejotiniems akstinams. Bet kad vėliau Lietuvos glaudesniai susijungimui į vieną politišką organizmą Ordinai turėjo reikšmės, tai neabejotina.

Kaip vyko tas atskirų mažų vienetų jungimasis į stambesnius ir kaip galutinai atsirado, vienas politiškas kūnas, nėra žinios. Šaltinių liudijimu 1236 met. Mindaugo jau turėta Lietuvoje jei ne aukščiausia valdžia, tai bent pirmaujanti reikšmė, nes, kaip žinia, tais metais jis padaręs didelį žygį į Mozūrų. 1244 met., pasak eiluiotosios Livonijos kronikos, Mindaugas su 30.000 lietuvių nuteriojęs Livonijos Ordino žemes¹⁾. Jei iš pradžių jis buvo paprastas bendrų lietuvių kunigaikščių žygių karo vadas, tai vėliau, užgrobęs daugumos tų kunigaikščių turtus ir kraštus, liko visagalis Lietuvos valdovas, kurio visi kiti kunigaikščiai turėjo klausyti. Bet tas suvienijimo procesas buvo labai audringas ir Mindaugui sunkus. Išvartieji kunigaikščiai, pasikvietę sau pagalbon Livonijos Ordiną, lenkus ir Haličo kunigaikščius, vienu metu, rodos, jau buvo sunaikinę visą Mindaugo galybę. Buvo laikas, kad iš visos jo valstybės priešų neužgrobta buvo likusi tik viena Vorutos pilis (kur ji buvo, ligšiol nežinoma), kurioje buvo užsidaręs jis pats. Gelbėdamasis Mindaugas buvo priverstas taikintis su pavojingiausiu priešu — Livonijos Ordinu, o tas statė vieną sąlygą — priimti katalikų tikėjimą. Ir 1250 met. Mindaugas apsikrikštijo; apkrikštijo ir daug savo didikų. Ordinui jis dovanavo žymią dalį Žemaitijos, o tas ne tik jį parėmė, bet ir išrūpino jam karališkąjį vainiką. Mindaugo broliavimosi su vokiečiais politika buvo nepatenkinta tautiškoji — pagoniškoji lietuvių partija. Dėl tos giminės nesantaikos 1263 met. ir padėjo galvą Mindaugas. Mindaugas žuvo, bet jo darbas nežuvo. Nežiūrint visų kilusių vaidų bei sambrūzdžių, sukurtoji valstybė nebepakriko, morališkas ryšys jau buvo gana stiprus ir atlaikė.

Ne visiškai aiškus užstojusio krizio perijodas ėjo apie 30 metų, kol didžiuoju kunigaikščiu tapo kažkokio Žemaičių

¹⁾ Liub., I, 11.

kng. Liutavėro sūnus karingas Vytenis, pirmasis jau gana gerai žinomas naujos ilgai Lietuvą valdžiusios dinastijos atstovas. Kaip Vytenis buvo nenuilstamas kovotojas ir tolimų ekspedicijų organizatorius bei vadas, taip po jo viešpatavęs jo brolis Gediminas (1316 — 1341) buvo didelis politikas, tikrasis Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos organizatorius. Jis ne tik glaudžiai sujungė bei sutvirtino valstybę, bet ir įvedė ją į rytų politišku galybių tarpą, kaip pirmąeilės reikšmės narį.

Lietuvos ekspansija rytuose prasidėjo dar prie Mindaugo. Jau jis prijungė Lietuvai trikampį plotą tarp Gardino, L. Brastos ir Naugarduko, t. y. vad. Juodąją Rusiją. Tuo pat metu Lietuvos valdžia plito ir Baltojoje Rusijoje. Polocke įsigyveno Mindaugo sūnėnas Tautvilas, Drutske antras sūnėnas Edvidas, o Vitebske jų dėdė, motinos brolis, Vikintas. Bet tos sritys vėliau vėl perėjo rusų kunigaikščių valdžion, ir Polockas galutinai Lietuvai buvo prijungtas tik Vytenio (1307), o Vitebskas Gedimino laikais, kai po vietinio kunigaikščio mirties kunigaikštiją paveldėjo jo žentas. Gedimino sūnus Algirdas (1320)¹). Apskritai reikia pasakyti, kad gausingų savo sūnų ir dukterų vedybomis Gediminas laimėjo gana daug. Jo politikos sistemoje tai buvo vienas pagrindinis ramstis. Taip pat kaip Algirdui dar „gerą partiją“ jis surado Liubartui, kuris vedė vienturtę Volynijos kunigaikščio įpėdinę. Išleidęs vieną dukterį už Mozūrų Boleslovo, antrą už Lenkų sosto įpėdinio Kazimiero, sustiprino savo pozicijas prieš kryžiuočių Ordiną, kuris baigęs terioti prūsus, visą savo galybę jau kreipė į Lietuvą. Išleisdamas kitas savo dukteris už rusų kunigaikščių (Maskvos, Tvėriaus), jis stengėsi įgauti simpatijų ir politinės įtakos rytuose. Jo planai siekė visos Rusijos žemių. Tituluodamasis „rex Litwanorum et multorum Ruthenorum“, jis norėjo kada nors tituluotis visos Rusijos karaliumi²).

Jo valdomos valstybės sienos buvo tokios: siena nuo Livonijos Ordino buvo maždaug tokia pat, kaip dabar mūsų — latvių siena. Perėjusi Dauguvą, aukščiau Daugpilio ji ėjo iki pietvakarių Pskovo žemių, iki Smolensko kunigaikštijos, paskui Dniepru iki Pripetės žiočių. Toliau ėjo Kijevo ir Volynijos kunigaikštijos šiaurinėm sienom iki Būgo, o iš čia

¹) Kol., 6; Liub., I, 17, 18.

²) Pfitz., 27

Bugu iki jo santakos su Narva, iš kur ėjo stačiai į šiaurę, iki Nemuno, kuris buvo siena nuo kryžiuočių¹).

Politikoje su Ordinais Gediminas paėmė visai naują kryptį. Jis neturėjo kariško pašaukimo ir kariavo nedaug. Karuose dažniausiai pats nedalyvavo, o vadovybę pavesdavo kam nors iš artimųjų, neretai savo žentui talentingajam Gardino kunigaikščiui Dovydui. (Vis dėlto, reikia pastebėti, likimo jam buvo lemta savo gyvenimą baigti kovos lauke). Jis buvo tikra to žodžio prasme talentingas politikas diplomatas. Apie jį lenkų istorikas Kochanovskis išsireiškia šitaip: „Gediminas — pirmykštės lietuvių giminės energijos ir intelektualinės pajėgos įkūnijimas. Ta inteligencija... siekė taip plačių politinių ir visuomeninių (społecznych) horizontų, tiek toli siekiančių valstybės uždavinių ir planų, kurie XIV amž. pradžioje būtų, galėję apšviesti aureole žmogų ne tik Lietuvos gojų barbarą^{1 1 2)}, bet ir žydriųjų Italijos krantų tuolaikinio pasaulio liuminarus“³⁾).

Nuo Ordino jis gynėsi ir jį puolė ne tiek ginklu, kiek diplomacija. Nuoširdžiai ar tik diplomatiškais sumetimais jis buvo pareiškęs popiežiui ir pasauliui norįs su visa Lietuva prisidėti prie krikščioniškos šeimos, tik su sąlyga, kad Lietuva būtų apsaugota nuo Ordinų godumo. Ir jam, pasisekė pridaryti Europoje Ordinams daug nemalonumų. Tai buvo pradžia tos Ordinų demaskavimo bei diskreditavimo vakarų Europoje politikos, kurią užbaigė tik Vytautas. Gediminas pirmas iš lietuvių pareiškė pasauliui: „Mes kariaujame ne su kryžium, o su vokiečiais!“

Kad padidintų savo realią jėgą prieš Vokiečius, jis, kaip minėta, jungėsi su Lenkais ir Mozūrais, ir tas sąjungas sustvirtino, išleisdamas už tų kraštų valdovų savo dukteris. O priešų jėgas stengėsi silpninti, palaikydamas jų vidaus nesantiką, jungdamasis ir paremdamas opoziciją⁴⁾. ¹

¹⁾ Kol. 6, 7.

²⁾ Nieko nežinome apie Gedimino išauklėjimą, bet reikia manyti, kad jam turėjo įtakos ne vien Lietuvos laukai ir nepereinamos girios. Jis parodė pažinęs pasaulį, žinąs tarptautiškus santykius ir laukuose toks vargu ar būtų išaugęs. Taigi, tas terminas, be abejo, ne vietoje.

³⁾ Koch., 14.

⁴⁾ Taip pat Gediminas pirmasis suprato reikalą Lietuvą civilizuoti, pagerinti jos ekonomiškąją vystymąsi ir tam reikalui kviesti žmoniją iš

Dar gyvas Gediminas visą didžiąją savo valstybę buvo padalinęs savo sūnams. Algirdas buvo gavęs Krėvę (be to, kaip minėta, jis valdė savo žmonos tėviškę Vitebską), Monvydas — Kernavą ir Slonimą, Narimantas — Pinską, Kęstutis — Trakus, Karijotas — Naugarduką, o didžiausiąją Vilniaus sritį valdė jis pats. Jam mirus, Vilniuje, tur būt, be jokio paskyrimo kunigaikščių liko jauniausias sūnus Jaunutis. Vilniuje jis išsilaikė iki 1345 met., kada buvo iš ten pašalintas Algirdo ir Kęstučio. Reikia pastebėti, kad Jaunutis, nors ir gyveno Vilniuje, bet aukščiausios valdžios krašte nebus turėjęs. Vyresnieji jo broliai tuo laiku elgėsi visiškai savarankiškai ir be jo žinios yra padarę ne vieną tarptautiško pobūdžio sutartį. Greičiausia jungiančiu veiksniu tuo laikotarpiu bus buvusi taip pat Vilniuje su Jaunučiu gyvenanti Gedimino našlė Jaunė (Jieвна). Vyriausieji broliai nekėlė triukšmo tik iš pagarbos jai ir mirusiajam tėvui. Kaip tik 1345 met. ji numirė, vyresnieji broliai pasirūpino šeimos galvos vieton pstatyti rimtesnį asmenį. Tai buvo vyriausias brolių — Algirdas.

Jaunutis iš Vilniaus buvo išvytas jėga. Išsyk jis pabėgo ieškoti pagalbos į Maskvą, bet vėliau su broliais susitarė ir gavo valdyti Zaslauį. Algirdas gi su Kęstučiu pasidalino sunkų krašto vadovavimo darbą pusiau. Vienas, sėdėdamas didž. kung. soste, nusigręžė vykdyti Lietuvos uždavinius rytuose, o antras pasiėmė ginti ją nuo germanų pasaulio antplūdžio. Kęstučio sritis apėmė visą kryžiuočių pasienį, kurio šiaurėje buvo Žemaitija, o pietuose — L. Brastos sritis. Bet taip padalytoje valstybėje jokio skilimo nesimatė. Broliai gyveno didžiausioje santaikoje, visais atvejais bendrai tarėsi, vienas antrą gelbėjo. Jų sutarimas buvo toks didelis, kad užsieny daug kas net nežinojo, katras jų viešpatauja, ir dėl to dažnai abu vadino „Lietuvos karaliais“. Per visus 32 bendro valdymo metus brolių tarpe nebuvo jokio nesusipratimo¹⁾.

Europos. Jis kvietė įvairiausiu amatininku, pirkliu, kariu ir vienuoliu, bet kokios buvo to kvietimo išdavos, mes nežinome.

¹⁾ Lenku istorikas Kolankovskis, tiesa, pareiškė nuomone (Kolankovski, 1, 8 p.), kad visa diarchijos sistema esanti ne susitarimo, o kaip tik brolių dėl aukščiausios valdžios rivalizacijos išdava, kurios metu Algirdas net buvęs Kęstučio kalintas. Bet jo patiekiami argumentai nestiprūs. Viena, kad šaltinis vėlyvas, o antra, kad ir tekstą aiškinti taip, kaip aiškina Kolankovskis, negalima. Ir su ta jo tariamąja Vytauto išmanta idilija baigti dar negalima.

Savo diarchiška valdymo sistema jie kiek pajėgė patenkino visus krašto interesus. Vakaruose Kęstutis, nors ir su didelėmis aukomis, pozicijas atlaikė. Tik jų laikais Ordinai su lietuviais pradėjo skaitytis, kaip su žmonėmis, vertais priešais, o ne barbarais. Karas, įėjo į tarptautiškos dvikovos vėžes, — buvo vedamas jau prisilaikant tam tikrų tarptautiškų kariavimo taisyklių. Imta net keistis belaisviais, pradėta daryti paliaubų sutartys, riteriški pranešimai apie užpuolimą. Jau nusistovėjo ir siena. Buvo žinoma, kur baigiasi Ordinų ir kur prasideda Lietuvos žemės. Jų laikais Ordinams nepasisekė užgrobti nė vieno Lietuvos valsčiaus.

Rytuose senąją Lietuvos politikos vagą puikiai varė Algirdas. Čia jis užėmė Mstislauį, Mohilevą, Bialą, Rževą, Toropiečą, Brianską, Černigovą ir kt., paėmė savo įtakon daugelį kitų kunigaikštijų, ne kartą buvo apsupęs Maskvą, bet jos paimiti vis dėlto neįstengė. Pietuose buvo užimta Kijevas, Podolijos rytinė dalis ir žymi dalis Volynijos su Lucku¹⁾.

Tai gi Algirdo - Kęstučio valstybės plotai buvo milžiniški, nors gyventojų juose vargu ar galėjo daug būti, nes rusų žemės buvo apgyventos labai skystai. Antai šaltiniai nurodo, kad keliaujant nuo Dniepro iki Briansko (prie Desnos) per 17 dienų, tik 3 nakvynėms galima buvo gauti pastogės, o šiaip reikėjo nakvoti tyruose. Taip pat retai apgyventi buvo ir rytiniai Lietuvos pakraščiai. G. de Lannoy, keliaudamas iš Daugpilio į Vilnių, per 2 paras neužtikęs nė vienos sodybos.

Visai kitoks vaizdas buvo vakarinėje Lietuvoje. Lietuvą nuo Prūsų skyrė didžiulė giria, vokiečių kronikose vad. „Wildnis“, kurioje negyveno niekas, bet šiapus jos buvo gana tirštai gyvenamas plotas. Iš pasilikusių Ordino žygių kelių aprašymų vad. „Wegeberichte“²⁾, matome, kad perėję tyrumus riteriai užtikdavo kraštą, apgyventą gana tirštai ir pasiturinčių žmonių. Tik dabartinė Suvalkija buvo veik tuščia³⁾. Tai gi vyraujantis elementas toje didžiulėje valstybėje buvo lietuviai, kaip truputį vėlesniais laikais kitais duomenimis remdamasis įrodė Jakubowskis⁴⁾.

Apie tų laikų lietuvių visuomenės gyvenimą, apie luomus,

¹⁾ Liub., I, 14—27, Kol. 8, 9 psl.

²⁾ Atspausa Scr. r. Prus., II t.

³⁾ Proch. D. W. 4—5.

⁴⁾ Jakubowskis J. „Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino Uniją. Vertė J. Jablonskaitė - Petkevičienė, Kaunas, 1921.

apie ekonomiškąją jų būklę žinome labai maža, tik darome išvadas iš netiesoginių liudijimų.

Tikybės atžvilgiu jie buvo pagonys. Bet ir jos esmė dar nėra susekta. Ryškiausias jų religijos bruožas yra ypatingas gamtos bei jos reiškinių garbinimas. Patys dievybių vardai dažniausiai yra paprasti įasmenintos gamtos dalių pavadinimai, kaip pav. Lauksargis, Bangpūtis, Žvėrinė, Krūminė, Upinė ir t. t. Kad ta begalė dievybių tarpusavy būtų buvusi rišama kokiais genealogiškais ar hierarchiškais ryšiais — nematyti.

Tiesa, dar dažnai girdime apie senovės lietuvių trejybę: Perkūną, Pikelį ir Patimpą, bet iš tikro tai yra XVI a. kronikininko S. Grunau pasaka, sugalvota pagal skandinavų religiją; paties Grunau paduodamas tų trijų dievų vyriausios šventyklos atvaizdas vaizduoja ne ką kitą, kaip senovės skandinavų vyriausiąją šventyklą Upsaloje¹). Centralinės šventyklos lietuvių tautos greičiausia jokios neturėjo. Dusburgo ir kitų vokiečių kronikininkų minima kažkur Nadravų žemėje esanti Romuva, kurios neva atvaizdą Grunau paduoda, buvo, tur būt, ne kas kita, kaip kokia paprasta šventa vieta, kurioje gyveno koks įtakingesnis, labiau pragarsėjęs kulto tarnas, kurį to laiko vienuoliai ir palaike pagonių popiežiaus koncepcija. Jokio vyriausiojo krivės arba, kaip S. Grunau vadina, Krivių Krivaičio veikusiai niekad nebuvo. Ligšiol yra žinoma keletas kulto tarnų vardų, bet jokio organizacinio ryšio tarp jų neužtikta²), Taip pat nėra jokių rimtų liudijimų, kad senovės Lietuvoje būtų buvę kokių tikybės šventnamių. Jei ir buvo kokios pastogės šventajai ugniai nuo oro kritulių apsaugoti, tai jos niekuo nepasižymėjo, gal visai nesiskyrė nuo paprastų trobesių.

Su šventaisiais rišasi stabų klausimas. Nedaug ką galima pasakyti prieš kruopščiai tą klausimą tyrusį prof. Miežynskį, kuris mano jų irgi visiškai nebuvus³).

Iš kulto labiausiai tų laikų svetimšaliams į akis yra kritęs lietuvių ugnies kultas, kurio esmė taip pat nežinoma. Su kultu buvę surišti medžiai, ištisi miškai, kai kurie gyvuliai, pav. žalčiai, petrelės arba Dievo karvytės ir kit., bet koks buvo tarp jų ir tikinčiųjų santykis, nėra žinios.

Greta gamtos kulto senovės lietuviai turėjo vėlių kultą, iš kurio matyti jų eschatologija.

¹) Mierz., I, Klim. 82.

²) Mierz., I, Klim. 89—102.

³) Mierz., I. 91

Kaip Wulfstano pasakojimai, taip ir visi kiti šaltiniai liudija, kad mirusiųjų lavonus lietuviai sudegindavo. Tuo klausimu įdomus yra pastebėjimas P. Dusburgo amžininko, Mikalojaus iš Jarošino, kuris beversdamas kalbamą Dusburgo kroniką iš lotynų į vokiečių kalbą, pridėjo nemaža papildymų ir paaiškinimų nuo savęs¹⁾. Jis sako, kad lietuvių tautos tikėję į pomirtinį gyvenimą, „bet ne taip, kaip reikia. Taigi toks buvo jų tikėjimas: kokią padėtį žmogus turėjo čionai, — ar buvo iš kilmingųjų ar prastuolių, vargšas ar turtuolis, galingas ar be jokios valdžios, — tokioje pat padėty būsiąs ir prisikėlęs, anam gyvenime. Dėl to buvo paprotys, kad mirus kilmingam žmogui (edelin) ginklus ir arklių, tarnus (knechte), moteris (meide), brangius apdarus, kurtus ir sakalus ir daug kitų padargų, reikalingų karo žygyje buvo sudeginama kartu su lavonu. Taip pat su paprasto žmogaus lavonu buvo deginama visa, kas priklausė jo užsiėmimui. Mat, visi tokie daiktai kartu su jais, pagal jų tikėjimą, turėjo prisikelti iš numirusių ir tarnauti toliau, kaip anksčiau tarnavo“²⁾. Šis liudijimas visai sutinka su 1249 metų prūsų — kryžiuočių sutarties tekstu, kur irgi kalbama apie lavonų deginimą su ginklais, šarvais, brangiais apdais, arkliais ir net, „žmonėmis“³⁾. Panašiai kalba daugumas kitų šaltinių, nors dėl artimų žmonių deginimo galima abejoti. Įrodymų ne per daugiausia, o toks faktas nepastebėti nelengva.

Kur ir kaip vėlės aname pasauly laikėsi ir patiems tikintiesiems nebuvo aišku. Būta kažkokios dausų sąvokos. Gyvieji, rūpindamiesi vėlių likimu, šaukdavosi į Žeminę, nuliedami jai gėrimo ar numesdami valgio, ypač vėlinių dienomis. Tikėta vėles pereinant į gyvulius, medžius ir kitus gamtos kūnus.

Apskritai sakant, senovės lietuvių tikybos klausimas tebėra labai neaiškus. Žinome tik nuotrupas.

Tokia tad senoji laukų ir miškų kultūros tauta buvo priversta ginti savo gyvenimo teisę. Kaip ji laikėsi iš pradžių, jau peržvelgėme bendrais bruožais. Pozicijas ji atlaikė. Bet XIV amž. pabaigoj tautai užėjo krizių laikotarpis. Ji pasuko į naują kelią, prisidėjo prie vakarų kultūros. Tos kryžkelės centre matome Lietuvos gojuose išaugusią titanišką Vytauto figūrą, tos naujos krypties pirmąjį vairininką.

¹⁾ Darbą jis atliko apie 1335 met.

²⁾ Cituota iš Mierz., II, 59.

³⁾ Mierz., I, 89.

Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m.

I. Gedimino dinastijos pradžia. Vytauto jaunystės laikotarpis. Kęstučio šeima ir giminės. Vytauto vaikystė ir auklėjimas. Pirmi Vytauto žygiai (iki 1377 metų). Vytautas Jogailos kovoje su Kęstučiu. II. Pirmi Vytauto žygiai tėviškei atgauti (1382—1384) Kęstučio mirtis ir Jogailos santykiai su Ordinū. Vytauto bėgimas pas Vokiečių Ordiną. Jogailos santykiai su Ordinū po Vytauto pabėgimo. Vytauto pastangos atsiimti tėviškę ir susitaikinimas su Jogaila. III. Vytauto santykiai su Jogaila ir Skirgaila (1384—1389). Jogailos nepasitikejimas Vytautu ir Skirgailos išaukštinimas. Krėvės unija. Polocko kunigaikščio Andriejaus ir kitų kunigaikščių maištas. IV. Antras Vytauto bėgimas į Prusus (1390—1392). Vytauto derybos su kryžiuočiais. Jo kovos su Jogaila. Vytauto žygių sėkmingumas. V. Antras Vytauto susitaikymas su Jogaila. Mozūrų kunigaikščio Henriko, Jogailos pasiuntinio, taikos pasiūlymas Vytautui. Vytauto taktika su Ordinū ir antras sugrįžimas į Lietuvą.

I.

Lietuvių tauta, kaip politiškai organizuotas vienetas, istorijoje pasirodė viduramžių pabaigoj. Tada Vakarų Europoje jau buvo susitvarkiusios valstybės, kuriose valdžią turėdavo savo rankose atskiros galingos dinastijos. Ir Lietuva, berods, negalėjo apsilenkti su ta viduramžių valdymo sistema. Tryliktas amžius Lietuvai davė kelis didžiuosius kunigaikščius, kurie lyg ir atbaigė vieną Lietuvos istorijos epochą. Jų tarpe žymiausias buvo karalius Mindaugas, padėjęs pamatus Lietuvos valstybei. Pačioje XIII amž. pabaigoje Lietuvos istorijos šaltiniai mini mažai žinomą ir palikusį istorijos miglose Lietuvos kunigaikštį Liutaverą (Pukaverą). Jo sūnus Gediminas dar labiau sutvirtino Mindaugo įkurtą valstybę ir davė pradžią naujai galingai dinastijai. Jis mirdamas paliko Lietuvai veiklius ir energingus kunigaikščius Algirdą ir Kęstutį. Jiedu davė vėl valstybei visą eilę kunigaikščių, kurie Lietuvą valdė daugiau kaip pustrečio šimto metų, iki pat Liublino unijos.

Vytautas, apie kurį mes čia kalbėsime, buvo žymiausias šios dinastijos atstovas, kaip galingas ir labai didelis ažuolas, išaukęs kitų miško medžių tarpe. Jo tėvas Kęstutis, nuolatinis Žemaičių krašto gynėjas, turėdamas per 40 metų vedė žinomo Žemaičių bajoro Vydimanto dukterį Birutę. Anuo laiku, tiesa, buvo paprotys vesti svetimų kraštų kunigaikštytes, mat, galintiems valdovams buvę nepatogu susirišti giminystės ryšiais su savo pavaldiniais. O, be to, jie šitai darydavę ir kitokiais sumetimais. Tačiau Kęstutis neieškojo sau žmonos svetur. Iš visų Gedimino giminės, kunigaikščių jis sudarė lietuviškiausią šeimą. Ir ta lietuvė, kuri, anot legendos, turėjusi visą amžių tarnauti dievams, pasitraukusi nuo jų aukuro į šeimos židinį, išaugino Lietuvai nemažame savo vaikų būryje didelį vyrą — Vytautą. Negalima ginčyti istorikų nuomonės, kad Birutė esanti ne visų Kęstučio vaikų motina. Istorikas Wolffas sako, esą sunku prileisti, kad Kęstučio sūnus Patirgas, kuris istorijos lapuose 1348 metais pasirodo jau subrendęs vyras ir duktė Ringailė, ištekęsusi 1392 metais, vadinasi, po 44 metų, — būtų buvę gimę iš vienos motinos. Kęstutis, matyt, buvo buvęs du kartu vedęs. Pirmoji Kęstučio žmona mums nežinoma, ir turėjo būti trijų vyresniųjų Kęstučio sūnų motina. Birutė bus pagimdžiusi tris jaunesnius sūnus ir tris dukteris¹⁾. Taigi iš viso Kęstutis bus turėjęs penkis ar šešis sūnus ir keturias dukteris. Istorija yra nustačiusi tokią Kęstučio vaikų eilę; sūnūs: Patirgas, Butautas, Vaidotas, Vytautas, Tautvila ir Zigmantas; dukterys : Miklausa, Danuta, Ringailė ir vienos vardas nežinomas.

Patirgas, vyriausias Kęstučio sūnus, 1348—65 metų laikotarpyje buvo nuolatinis Algirdo ir Kęstučio žygių palydovas ir, palyginti, jaunas mirė. Butautas, kuriam šaltiniai duoda įvairius vardus ir kartais vadina Vaidotu, kuris vėliau dažnai dalyvaudavo vokiečių derybose vertėju, su savo draugu Survila 1365 metų liepos mėn. 25 d. išbėgo Karaliaučiu ir apsikrikštijo Henriko vardu. Nuvykęs Vakarų Europon buvo Romos ciesoriaus Karolio IV pakeltas imperijos kunigaikščiu ir gyveno jo dvare (1369—81), paprastai vadinamas „lietuvių karaliumi Henriku“. Butauto sūnus Vaidotas, turėdamas vos šešioliką metų, taip pat pabėgo iš savo senelio Kęstučio globos į Prūsus (1381 m.), iš kur nuvyko pas ciesorių, norėdamas priimti krikštą²⁾. Kitus Kęstučio sūnus mes vėliau minėsime sąryšyje su politiniais įvykiais.

¹⁾ Wolff, 47 psl.

²⁾ T. p., 55 psl. ir Scr. r. Prus. II, 551 psl, ir III, 594, 595 psl.

Kęstučio duktė Miklausa 1375 metais ištėkėjo už Tverio kunigaikščio Jono ir apsikrikštijo Marijos vardu. Danuta 1380 m. ištėkėjo už Mozūrijos kunigaikščio Jonušo, apsikrikštydama taip pat Marijos vardu. 1392 m. Ringailę vedė Ritesverderyje kitas Mozūrijos kunigaikštis Henrikas. Ji gavo krikštė Elžbietos vardą. Ketvirtoji gi ištėkėjo už Kazimiero Štetiniečio¹⁾. Tiek, trumpai kalbant, galima pasakyti apie Kęstučio giminę. Tačiau čia yra dar ir neišaiškintų dalykų. Pav., lieka dar labai ginčytinas klausimas, ar Vytauto motina Birutė buvo vaidilutė, ar nebuvo. Ano laiko šaltiniai apie tai visai nutyli. Iš daugelio kronikų tik viena XVI amžiaus Bychovco kronika rašo apie šį romantišką Kęstučio susitikimą su Birute Palangos pajūryje. Ir jei XIX amžiuje ta kronika nebūtų buvusi rasta, tai mes apie šį padavimą visai nieko nežinotumėm.

Vytautas buvo Kęstučio iš eilės ketvirtas, o Birutės bene pirmagimis sūnus. Kuriais metais jis gimė, tiksliai sunku pasakyti. Konradas Bitschinas savo kronikoje sako, kad Vytautas, turėdamas dvidešimt metų, dalyvavęs 1370 metais Rudavos mūšyje²⁾, 1430 metais mirdamas jis turėjęs aštuoniasdešimt metų, vadinasi turėjo gimi apie 1350 metus³⁾.

Kalbėti apie Vytauto jaunystę ir jo veikimą beveik iki pat Kęstučio mirties (1382 m.) yra sunkoka, nes trūksta tam tikslesnių žinių. Mat, anų laikų kronikininkai bei metraštininkai nedaug domėjosi šeimyniškais kunigaikščių dalykais. Jie rašė daugiausia tik apie tokius įvykius, kurie galėjo turėti visuomeninės bei politinės reikšmės. Todėl niekur ir nerandame užrašyta, kaip Vytautas praleido savo jaunas dienas, ką jis veikė ir t. t. Tik vėliau, kai Vytautas pasirodė viešame politikos gyvenime kaip subrendęs vyras, pradėjo rasti ir apie jį žinių, kurios paskui vis gausėjo.

Vytautas buvo kilęs iš grynai lietuvių kunigaikščių šeimos. Ir visą gyvenimą pasiliko tikras lietuvis. Tik pasauliožiūros atžvilgiu nebuvo jis toks vieningas. Iš pat mažens teko Vytautui augti dviejų tikėjimų įtakoje. Jo tėvai buvo pagonys; ypač Birutė turėjo jam įkvėpti savo nusistatymus bei pažiūras apie lietuvių tikybos dievus, pomirtinį gyvenimą etc. Iš vėlybesnio

¹⁾ Hist. Pol., X t., 405 p.

²⁾ Scr. r. Prus., III, 880 psl.

³⁾ Tur būt klaidingai lenkų istorikas Dlugoš'as nurodo, kad Vytautas bus gimęs apie 1348 metus. Žiūr. Hist. Pol., IX t., 364 psl.

Vytauto veikimo matyti, kad jis prie savo motinos buvo labiausiai prisirišęs. Todėl ji savo grynai lietuviškomis tradicijomis bei papročiais ir bus jam daugiausia įtakos padariusi. Bet iš kitos pusės, Vytautui teko gyventi ne vien pagoniško tikėjimo pasauliožiūros rate. Kaip Trakuose, taip ir dėdės Algirdo šeimoj Vilniuj tekdamo jam susidurti ir su krikščionybės idėjomis, nes čia dažnai atvykdavo iš Vakarų ir Rytų Europos įvairūs pasiuntiniai, riteriai, vienuoliai, kurie lankydavosi ne tik naujo tikėjimo skelbimo reikalais, bet ir apsigyvendavo kunigaikščių dvaruose raštininkais, patarėjais. Vienas Vytauto mokytojas buvo kryžiuotis, nes tėvo dvare vokiečių belaisvių nestigdamo; todėl jis iš jų bus išmokęs skaityti ir rašyti. Vadinas, Vytautas augo ir pagoniško ir krikščioniško tikėjimų įtakoje. Jo pirmoji žmona Marija, Rusijos kunigaikštė, berods, buvo stačiatikė. Antroji jo žmona Ona pradžioj taip pat buvusi stačiatikė, tik paskui pasidarė labai uoli katalikė. Istorikai nurodo, kad Vytautas turėjo tris žmonas¹⁾. Trečios žmonos vardas buvęs Julijona.

Vytautas brendo audringu Lietuvos valstybės laikotarpiu, kada jo tėvas, gindamas Žemaitijos bei lietuvių laisvę, negalėjo išleisti ginklo iš rankų, nes du galingi priešai, kardininkai iš šiaurės ir kryžiuočiai iš žiemos vakarų pusės, tuo laiku ypač smarkiai puldavo Lietuvą.

Vokiečių Ordinas, bekariaudamas įsigijo Prūsijoje didelių žemės plotus ir juos kolonizuodamas, darėsi vis stipresnis, Laimėjęs Vislos žiotis ir Pamarį (1309 metais) ir išplėtęs savo prekybą su tolimesiais Vakarų Europos miestais, nors vis labiau tolo nuo pirmąsios Ordino dvasios, bet turėdami pilną iždą pinigų, daug stiprių pilių ir nuolat iš Vakarų Europos plaukiančių jėgų, kryžiuočiai kasmet po kelis kartus puldavo Lietuvą, išniokodami plačias jos sritis, degindami gyvenamas vietas ir žmones išsivesdami nelaisvėn. Kęstučiui dar smarkiau, negu pirmtakūnams, tenka gintis nuo Ordino įsiveržimų, nes tada magistro valdžią turėjo veiklus ir energingas vokiečiai Vinrichas von Kniprode (1351—1382). Tiesa, savo valdymo pradžioje Kęstutis su Algirdu buvo pradėję tartis dėl krikšto. Apsikrikštijus būtų turėję pasiliauti nuolatiniai Ordino puolimai. Lietuvos politiniame gyvenime galima buvo laukti naujų atmainų. Tam reikalui didieji Lietuvos kunigaikščiai 1358 metais buvo pasiuntę Nürn-

¹⁾ Wolff, 56 psl.

bergan pas ciesorių Karolių IV vieną savo giminaitį tartis dėl priėmimo krikščionių tikėjimo. Iš savo pusės, sutikdami apsikrikštyti, jiedu pirmiausia reikalavo, kad Vokiečių Ordinas Lietuvai grąžintų žemes iki Deimės ir Alės upių Prūsijoje ir Žiemgalius bei Kuršius Livonijoje. Kadangi Lietuvai apsikrikštijus Ordino egzistencijai Lietuvos pasieniuose nebūtų buvę pagrindo, tai jiedu siūlė Ordinui išsikelti į Rusijos pietus, ginti krikščionis nuo totorių užpuldinėjimo.

Kai ciesorius ir Vokiečių Ordinas su dideliais Lietuvos valdovų reikalavimais nenorėjo sutikti, vėl reikėjo griebtis kardo. Nuo to laiko per visą savo gyvenimą, iki pat žilos senatvės, Kęstutis turėjo nepaliaujamai kariauti su tariamaisiais Lietuvos krikštytojais. Kiek tos kovos Kęstučio valdymo laiku padidėjo, rodo ir ta aplinkybė, kad vokiečiai tiek jau buvo įsidrąsinę, kad 1362 m. išgriovė Kauno pilį ir pradėjo brautis vis gilyn į Lietuvą, pasiekdami net Vilniaus ir Neries sritis, kurių dar niekad priešai nebuvo pasiekę.

Tokiu nuolatinių kovų laiku augo Vytautas savo tėvo dvarė Trakuose, todėl ir jo auklėjime turėjo vyrauti kariški dalykai, ir užtat nenuostabu, kad jis labai anksti (1368 m.) pradeda dalyvauti įvairiuose karo žygiuose: 1368 ir 1372 metais į Maskvos žemes; 1376 metais, jau kaip Gardino kunigaikštis, jis dalyvauja kartu žygyje prieš lenkus. Pirmąją gi didelę karinę pamoką Vytautas gavo viename mūšyje su kryžiuočiais. 1370 m. buvo Kęstučio ir Algirdo suruoštas didelis Prūsų puolimas. Šitam karo žygiui buvo surinkta kariuomenė ne vien tik iš Žemaičių¹⁾, kaip paprastai Kęstutis darydavo, bet ir iš antros Lietuvos dalies, kurią valdė Algirdas. Sužinoję apie didelį lietuvių įsiveržimą, vokiečiai iš savo pusės irgi rengėsi. Kai jų žvalgai pranešė lietuvių planus, antpuoliui atremti buvo sumobiliuzuota daug Prūsų krašto gyventojų. Pasidalinę mažais būreliais ir nuterioję kelias Sambijos krašto sritis, lietuviai 1370 metų vasario mėn. 17 d. (sekmadienį) prie Rudavos bažnytkaimio, netoli Karaliaučiaus, vėl susirinko krūvon. Mūšis pasibaigė dideliu lietuvių pralaimėjimu. Iš vokiečių pusės žuvo jų žymus maršalka Šindenkopfas, 23 ordino broliai riteriai ir mažiausia bent 300 žmonių kariuomenės. Lietuvių pusėje žuvę apie 5000 žmonių. Aprašinėdamos vokiečių kronikos lietuvių nuostolius, be abejo, perdeda.

¹⁾ Krum., 79 psl.

Vytautas, vos dvidešimties metų jaunuolis, žinoma, čia dalyvaudamas, vadovaujamos reikšmės dar neturėjo, bet buvo tik Kęstučio pratinamas prie karo. Tuo pat tikslu, matyt, ir Algirdas buvo pasiėmęs su savim Jogailą, dviem metais vyresnį už Vytautą.

Po kiek laiko kronikos vėl mini 1377 metų Vytauto žygį. Jis, tėvo pavedamas, surengė žygį, Algirdui dar gyvam tebesant, į Ordino žemes. Tuokart jis pasirodė savarankiškas lietuvių kariuomenės vadas. Kada Kryžiuočių Ordino maršalka Gotfrydas von Lindenas įsiveržė į Lietuvos gilumą ir, nueidamas net lig pat Vilniaus, degino kaimus, plėšė žmonių turtą ir juos pačius ėmė nelaisvėn, tuo metu Algirdas, negalėdamas skubiai suorganizuoti apsigynimo, užsidaręs Vilniaus pilyje, pasikvietęs maršalką ir išmetinėjęs jam neriterišką elgesį; o Kęstutis, keršydamas už krašto teriojimą, pasiuntė Vytautą į Užnemunę sunaikinti vokiečių maisto atsargą. Pavestą uždavinį Vytautas labai puikiai atliko, sunaikindamas visą vokiečių maisto atsargą nuo Nemuno iki Tamovos (aukščiau Insterburgo). Kryžiuočiai, kaip rašo kronikininkas Vygandas Marburgietis, šešias dienas turėjo išbūti nematę duonos, o arkliai — pašaro¹⁾.

Tokios tat trumpos pirmosios žinios apie Vytautą iki 1377 m. Be abejo, Vytautas bus dalyvavęs ar bent padėjęs ir kituose žygiuose savo tėvui ir savo dėdei. Bet kadangi jam neteko juose turėti lemiančio vaidmens, todėl jo vardas kronikose ir neminimas²⁾.

Toliau nuo 1377 metų istorijoje Vytautas vis labiau aiškėja, ir kadangi su jo gyvenimu ir laime turi glaudų ryšį tolimesni įvykiai, tai juos iki Kęstučio mirties beveik visus paminėsime. Tuojau po 1377 metų Vytauto sėkmingo žygio baigė savo amžių didysis Lietuvos kunigaikštis Algirdas. Didžiojo kunigaikščio valdžią Vilniuje, kaip Kęstučio su Algirdu buvo sutarta, užėmė jo vyriausias sūnus Jogaila, Vytauto amžininkas. Jaunam Jogailai tapus didžiuoju kunigaikščiu, Kęstutis vis tiek, kaip ir pirmiau, stengėsi palaikyti gerus santykius su Vilniaus kunigaikščio dvaru ir važinėjo ten į didžiojo kunigaikščio tarybą. Jogaila gi po kiek laiko, savo motinos ir brolių įkalbėtas, ėmė savo dėdės vengti ir norėjo atsikratyti jo patarimais. Santykių pablogėjimui, tur būt, daugiausia bus prisidėjęs Julijona, Algirdo žmona, ir jos žentas Vaidyla. Algirdui jau pasenus, dar, paly-

¹⁾ Scr. r. Prus., II, 590 psl. ²⁾ Hist. Pol., X t., 382, 383 psl.

ginti jauna ir energinga moteris, ėmė vis daugiau įgyti reikšmės Vilniaus kunigaikščio dvare, o vyrui mirus, jos įtaka, kuriai turėjo pasiduoti ir Jogaila, dar labiau padidėjo. Kunigaikštienės godumą valdyti, garbės troškimą mokėjo išnaudot kryžiuočiai, vadindami ją kartais savo laiškuose didžiąja kunigaikštiene, siųsdami dovanų ir, žinoma, ieškodami būdų įrodyti, kad Kęstutis norįs užvaldyti visą Lietuvą. O Lietuvos valdovų tarpe nesantaika jiems buvo labiausiai reikalinga. Tuo tarpu Julijonos politinė įtaka vis augo. Iš tikrųjų, 1381 m. sutartyje jos vardas yra parašytas pirmoje vietoje, arba kitur rašoma, kad jai žinant ar sutinkant daromas tas ar kitas žygis. Ji buvo stačiatikė ir linko su visa savo politika į Rytus. Todėl Kęstučio veikimas ir pasiaukojimas vien Lietuvos reikalams, žinoma, negalėjo būti sutaikomas su politiniu jos nusistatymu. Tokiose aplinkybėse pamažu pradėjo niauktis buvusi giedri Lietuvos valdovų padangė. Naujos politikos linkmė, kuri rodė nepalankumo Kęstučiui, negalėjo vokiečiams nepatikti. Turėdami Lietuvoje savo šnipų, jie žinojo, kas reikia daryti, kad visiškai suvestų Jogailą su savo dėde į nesantaiką. Nurodymų Jogailai netrūko nei iš Rygos pirklio Hanulo (Hannele, Haus von Rege), kuris buvo Vilniuje įsigyvenęs ir vedė vokiečių politiką, nei iš Vaidylos, paprasto dvairo tarno, įgijusio didelį Julijonos pasitikėjimą.

Naujų galimumų akivaizdoje Jogaila pasiuntė į Vakarų Europą savo brolių Skirgailą su slaptais įgaliojimais į kažkokius pasitarimus. Ordinas, matyti, apie Skirgailos pasiuntinystės tikslus žinojo ar bent nujautė, nes jis Marienburge buvo draugiškai ir vaišingai priimtas. Nors jo kelionės tikslas sunku aiškiai nusakyti, bet vis dėlto jis negalėjo neturėti ryšio su tais santykiais, kuriuos vėliau Jogaila užmezgė su Vokiečių Ordinui. Pažvelgę į abiejų Ordinų žygių istoriją dviejų metų laikotarpyje, mes matome, kad jiedu daro 5—6 puolimus į Kęstučio žemes, o Jogailos kraštai tuo metu beveik neliečiami. Daugiausia tų žygių vokiečiai suruošdavo priprastu laiku žiemą, vasario mėn., kada būdavo užšalusios visos balos ir upės. Ypač 1378 metų žiemą smarkiai buvo teriojama Lietuva: Vokiečių Ordino kariuomenė, įsiveržusi iš Prūsijos, nuėjo į pietus ligi Bresto ir Pripetės upės, o kardininkai apsilankė nuolat naikinamose Upytės apylinkėse. Livonijos kronikininkas Hermanas iš Vartburgo baigia savo kroniką žinute, kad kardininkai iš to žygio parsivedė 500 lietuvių belaisvių ir 723 arklius.

Kęstutis kryžiuočių daug smarkiau spaudžiamas, negu Jogaila, pirmas pasiūlė Ordinui pasikeisti belaisviais ir padaryti paliaubas. Čia reikia pastebėti, kad Vinrichas von Kniprode, būdamas gabus ir lankstus politikas, nuolat kariaudamas su Kęstučiu, ėmėsi kitokios taktikos, negu jo pirmtakūnai. Nors Vokiečių Ordino įstatai draudė su pagonimis daryti kokias nors sutartis, vis dėlto jiedu pradėjo pasikeisti belaisviais, daryti tarpukares, vienas kitą riteriškai pavaišinti.

Kada 1379 metais liepos mėn. pabaigoje Kęstutis su Ordino maršalu vyko Kaunan pasikeisti patekusiais nelaisvėn kareiviais, Jogaila prašė leisti ir jam atsiųsti savo pasiuntinius į tuos pasitarimus. Po trijų dienų sunkių derybų Trakuose buvo pasirašyta (1379—IX—29) sutartis. Tai buvo pirmas XIV amž. Lietuvos istorijoje parašytas lietuvių susitarimas su kryžiuočiais, bet šitas dokumentas buvo ir paskutinis, kurį pasirašė drauge Kęstutis ir Jogaila, dar bent formaliai veikdami išvien. Nauja sutartis buvo padaryta dešimčiai metų. Abu magistrai (Livonijos ir Prūsų) su didžiaisiais Lietuvos kunigaikščiais sutarė, kad pietinė Prūsijos dalis ir prie jos priėną Lietuvos kraštai nei vienu nei kitu nustatytu metų bėgy nebebūtų puldinėjami. Lietuviai pasižadėjo nebeužpuldinėti pietinės Prūsijos dalies, kurią sudarė Osterodės, Ortelsburgo, Vartenburgo ir Gunlaukeno apskriviai. O Vokiečiai apsiėmė tik su krikščioniškomis Trakų kunigaikštijos žemėmis: Gardinu, Volkovisku, Drohičinu, Melniku, Bielsku, Brestu ir Kamieńcu laikytis taikos kaipo priedangos, kad su pagoniškomis Lietuvos sritimis galį taikos ir nesilaikyti ¹⁾).

Iš tos sutarties teksto matyti, kad šiaurinė ir vakarinė Lietuvos kunigaikštijos dalis, kuri priklausė Kęstučiui, turėjo palikti atvira karų bei plėšimų pavojui. Žilas kunigaikštis Kęstutis vis tiek padėjo Jogailai sudaryti tą sutartį, iš kurios jam daugiau galėjo būti nuostolių nei naudos, nes turėdamas ramybę iš pietinių kraštų, Ordinas galėjo visu smarkumu pulti kitas Kęstučio žemes²⁾).

Būdamas pilnateisis kunigaikštis, šitą aktą pasirašant dalyvavo ir Vytautas. Pačiame tekste yra pažymėta, kad be magistro ir Jogailos savo antspaudas prie dokumentų prikabino „Kinstutte herczoge czu Tracken und Wytould unsir son“. Iš

¹⁾ L. E. K. U., III t., 144 nr. ²⁾ Krum., 83 psl.

tikro prie šitos sutarties buvo Vytauto antspauda su jo ženkle ir užrašu „S: DUCJS VITAUTE“, kas reiškia kunigaikščio Vytauto antspaudą. 1379 metai yra pati pirmoji Vytauto antspaudos pasirodymo data¹⁾. Prūsų istorikas Voigtas (apie 1825 metus) ir kiti to laiko istorikai, t. y. prieš šimtą metų, žiūrėdami tos sutarties originalą, sakė esą matę visų keturių valdovų sveikas antspaudas²⁾.

Iš 1379 metų taikos kryžiuočiai galėjo tikėtis naudos. Kęstučio žemėms dabar dar didesnis pavojus grėsė, o ilgai tvėrusi didžiųjų Lietuvos kunigaikščių tarpe vienybė pradėjo nykti ir pamažu vedė prie tos katastrofos, kuri įvyko 1382 metais.

Kryžiuočių pasėtas nesantaikos grūdas augo. Jogaila ir pats ta linkme veikė. 1380 metų vasario mėn. jis jau vienas pats padarė su Livonijos magistru Vilhelmu von Vrymersheimu penkiems mėnesiams paliaubas. Tačiau viešai jis dar palaikė Kęstutį. Kada Vytautas, išvykęs į Panemunę žvalgybų, pranešė savo tėvui, kad Bajerburgo pilyje, netoli Veliuonos, yra susimetę kryžiuočiai, o Jogaila, sužinojęs apie tai iš Kęstučio, vis dėlto atsiuntė savo brolių Kaributą pagalbon. Bet pilis vis tiek pasiliko vokiečių rankose³⁾.

Eidamas dar toliau ir norėdamas daugiau laimėti, negu pirmom dviem sutartim buvo laimėta, savo patarėjų nurodomas ir padedamas, 1380 metų pavasarį Jogaila pasirašė naują sutartį, iš kurios Kęstutis jau aiškiai yra išskiriamas. Naujo žygio kurstytoju ir sumanytoju buvo Vaidyla, kuris jau iš seno pyko ant Kęstučio už nepripažinimą jo lygiu su kitais kunigaikščiais. Į šitą luomą jis pateko vesdamas Jogailos seserį Mariją; iš dvaro duonkepio padėjėjo buvo pakeltas didžiojo kunigaikščio rūmininku, o vėliau Julijonos malone— ir vyno pilstytoju. Yra žinių, kad Vaidyla keletą kartų slaptai keliauęs į Marienburgą ir iš Vokiečių Ordino magistro gavęs sutikimą sudaryti naują sutartį.

Norėdamas paslėpti nuo Kęstučio savo paskutinius sumanymus, Jogaila padarė Dovydiškiuose neva medžioklę⁴⁾. Į šitą „medžioklę“ Vokiečių Ordino magistras atsiuntė savo pasiuntinius. Pats Jogaila atvyko su Vaidotu, Algimanto sūnum Jonu ir Vytautu. Iškilminga medžioklė truko dvi dienas; trečią dieną Jogaila su Ordino svečiais sudarė slaptą

¹⁾ Soch., III R., 10—11, 375 psl. ²⁾ Voigt., V t., 288—292 psl.

³⁾ Scr. r. Prus., II, 606 psl. ⁴⁾ Scr. r. Prus. II t., 576, 604 psl.

sutartį. Seniai tiesdami savo rankas į Kęstučio ginamą Žemaičių kraštą, kryžiuočiai gana sumaniai suformulavo sutarties aktą. Jis buvo tiesiog nukreiptas prieš Kęstutį ir jo vaikus, kas aiškiai matyti iš paties teksto: Jogaila pasižadėjo laikytis taikos ir tais atvejais, jeigu abu Ordinai pultų Kęstučio ar jo vaikų žemes. Jei Jogaila, dėdės Kęstučio priverstas, pasiųstų savo kariuomenę prieš Ordinus, ir jei Ordinų kariuomenės per apsirikimą įpultų į Jogailos kraštus ir padarytų ten nuostolių, ar paimtų belaisvių, tai ir tuokart sutartis nebūtų sulaužyta, o paimti nelaisvėn vienos ir kitos pusės žmonės, turi būti grąžinami dovanai. Kad susitarimas neišeitų aikštėn, reikia taip daryti, tartum belaisviai būtų išperkami už pinigus. Nors Vytautas ir dalyvavo medžioklėje, bet šitos slaptos sutarties sudarymo nepajuto. Jo dalyvavimu, be abejo, Jogaila norėjo prisidengti nuo visų Kęstučio įtarimų.

Dabar kryžiuočiams bereikėjo toliau veikti: jie turėjo pradėti pulti Kęstučio žemes. Tas uždavinys atlikti buvo pavestas Ordino maršalkai, Kunui von Hattensteinui. Jis padarė du didesnius įsiveržimus. Tuo tarpu nesnaudė ir Livonijos Ordinas. Pasiųsdamas savo kariuomenę į Žemaičių krašto gilumą, padarė daug nustolių: Minijos aukštupy iš Medingėnų srities parsigabeno daug grobio, parsivedė nelaisvėn apie 700 žmonių ir parsivarė apie 1400 arklių.

Vokiečiai Kęstučio žemes mygo visu smarkumu. 1381 metų žiema Kęstučiui buvo labai sunki, nes į jo kraštą puldinėjo ne tik organizuotos kariuomenės, bet ir pasienio tvirtovių vokiečiai. Pav., Ragainės komtūras vienu puolimu išsivedė 100 žmonių nelaisvėn. Kita kariuomenės dalis paėmė Naujapilį su 3000 žmonių. Tuose kruvinuose 1380—81 metų susirėmimuose Kęstutis neteko per 4000 žmonių. Tie pralaimėjimai jį slėgė juo labiau, kad tuo laiku jo anūkas Vaidotas pabėgo pas kryžiuočius. Daug daugiau vilčių Kęstučiui žadėjo Vytautas, kuris šiuo laiku, kada tėvas pats turėjo įtempti visas savo pajėgas frontui atlaikyti, padarė keletą sėkmingų žygių į Prūsų žemę.

Nesutikimas tarp Jogailos ir Kęstučio jau buvo pasiekęs aukščiausią laipsnį. Esant Kęstučiui jau ir taip keblioj padėty, kryžiuočiai sumanė juos tarp savęs dar labiau sukiršinti. Tuo tikslu Kęstučio gerai pažįstamas riteris, Osterodės komtūras

Kuno von Lybenšteinas, pranešė jam 1381 m. rugpjūčio mėn. Jogailos slaptą sutartį su Ordinu. Tiesa, kai kurie istorikai samprotauja, esą Lybenšteinas Jogailos neištikimybę Kęstučiui pranešęs, kaip savo geram draugui, neturėdamas jokios piktos minties. Dėl šitos hipotezės tenka rimtai paabėjoti. Kad Kęstučiui perspėjimas buvo padarytas su Ordino žinia, matyti ir iš to, kad Lybenšteinas paskui buvo paaukštintas, ko nebūtų atsitikę, jei jis būtų padaręs išdavikišką žygį Ordino atžvilgiu.

Vytautas su Jogaila norėjo palaikyti draugiškus santykius. Todėl, tikrai pasitikėdamas jo nekaltumu, iš pradžių norėjo nuplauti Kęstučio akyse nuo savo pusbrolio įtarimo dėmę, manydamas, kad tai yra tik kryžiuočių sugalvota provokacija. Bet prityręs Kęstutis suprato, kad Jogailos pusėj ne viskas tvarkoje. Jis tuojuo nusprendė ne tik veikti, patikėdamas Vokiečių Ordino įspėjimui, bet jau ir anksčiau iš visos susidariusios situacijos nujautė slaptus Jogailos susitarimus su kryžiuočiais. Kai šie, pavyzdžiui, naikino Kęstučio žemes, tai Jogaila pagalbos siuntimu visai nesirūpino, o kada tuo pačiu laiku Skirgaila apsiautė Polocką, iš kurio jis buvo išvytas po Algirdo sūnaus Andriejaus Algirdaičio išėjimo, tai Jogailos kariuomenė kartu su Livonijos magistru tuoj atsuntė jam talkon savo būrius¹⁾. Kęstutis jau nebegalėjo abejoti, kad Kuno v. Lybenšteino žinia apie Jogailos slaptą sutartį būtų buvus neteisinga. Visą savo gyvenimą atsidavęs tik Lietuvos reikalams ir savo kraštą nuo priešų narsiai gindamas, Kęstutis nebegalėjo daugiau pakęsti Jogailos politikos. Reikėjo pakelti maištą ir atmokėti Jogailai už jo klatingumą.

Nusiuntęs Vytautą Gardinan, pats atsargiai surinko Žemaičiuose kariuomenę ir pasiskelbė einąs į Prūsus. Bet kelionėje greit pasuko į Vilnių, kurį be kovos paėmė tuo pačiu laiku (1381 m.), kai Polockas jau 13-toji savaitė, kaip su dideliu atkaklumu gynėsi nuo apsiautusių priešų: Skirgailos ir Livonijos Ordino kariuomenių. Suareštavęs Jogailą ir visą jo šeimą, peržiūrėjęs pilies archyvą ir radęs abi sutartis (padarytas su Livonijos Ordinu ir kryžiuočiais medžioklėje), Kęstutis turėjo aiškų Jogailos vylingumo įrodymą. Visą savo gyvenimą elgdamasis riteriškai, Kęstutis negalėjo žiauriai pasielgti ir šį kartą. Atsižvelgdamas į Vytauto užtarimą ir bičiulystę su Jogaila, be to.

¹⁾ Barb., I t., 21 psl.

atsimindamas, jog pats buvo davęs mintį pirmam susitarimui su kryžiuočiais, — Kęstutis atėmė iš Jogailos tik didžiojo kunigaikščio vardą, ir, paėmęs iš jo priesaiką, kad prieš jį nerengs jokio sukilimo ir jo klausys, kaip didžiojo Lietuvos kunigaikščio, pavedė jam valdyti jo tėviškę: Krėvės ir Vitebsko žemes. Draugišku Vytauto užtarimu gavęs tėviškę, Jogaila, jo palydėtas, tuojau išvyko Vitebskan. Ir su kitais Jogailos šeimos nariais šitoj revoliucijoj Kęstutis pasielgė gana švelniai. Tik Vaidylą, Jogailos švogeri, kaip aiškų tų sutarčių su vokiečiais kaltininką, liepė pakarti. Bet, kaip mes žinome, šito perversmo kaltininkas buvo ne vienas tik Vaidyla. Į jį savo pyktį Kęstutis, tur būti, nukreipė dėl to, kad Jogaila, priimdamas jį, žemo luomo žmogų, į kunigaikščių šeimą, buvo sutęsęs jos garbę, kuri anais laikais buvo labai saugojama. Šičia gal glūdėjo ir pirmoji nesusipratimų priežastis tarp Kęstučio ir Jogailos. Bent Lietuvos metraštis nurodinėja, kad šeimyninė nesantaika, kilusi tarp Kęstučio ir Jogailos dėl Julijonos didybės ir Vaidylos išaukštinimo, privedė prie tos revoliucijos ir katastrofos, kuri permainė Lietuvoje jau trisdešimt šešius metus įsigyvenusią tvarką.

Po šitų permainų Lietuvoje vėl buvo ramu. Visa kariuomenė su kitais kunigaikščiais prisiekė naujam didžiajam kunigaikščiui savo ištikimybę. Kęstučiui sutvarkius reikalus Vilniuje, žinoma, labai rūpėjo ir Skirgailos bei Polocką apsiautusias kariuomenės nusistatymas. Reikėjo laukti, kaip atsilieps ir jie apie naujai susidariusią padėtį. Todėl Kęstutis tapęs didžiuoju kunigaikščiu, tuojau įsikišo į Skirgailos karą su Polocku. Kariuomenė, nudžiuginta naujos valdžios, perėjo Kęstučio pusėn. Skirgaila, savųjų apleistas, pabėgo Livonijon, pasak vokiečių Ordino, turėdamas aiškų norą Kęstučiui atkeršyti¹⁾.

Tokiu būdu 1381 metų Kęstučio revoliucija visame krašte įvyko be kraujo praliejimo, nes garbingas Lietuvos valdovas visuomenėje turėjo daug simpatijų. Kaip visame krašte įtakingo žmogaus, Kęstučio valdymas turėjo būti gana tvirtas. Tuojau jis nustatė sienas su Maskva, kurios paskui iki XV amžiaus pabaigos dokumentuose buvo minimos sutarčių pagrindu. Šiaip jau Kęstutis, tapęs ir didžiuoju visos Lietuvos valstybės kunigaikščiu, daugiau rūpinosi jos vakarais, t. y. politika

¹⁾ C. D. Prus., VI t., 2 nr.

su Vokiečiu Ordinu. Jis darė 1382 m. sausio mėn. žygius į jo žemes, teriodamas Varmijos kraštą; tų metų pavasarį net armotomis ginkluotas nuplaukė laivais Nemunu į Ordino sritį ir sustojo ties Jurbarku. Bet pilis nebuvo paimta, nes apsiautimui užtrukus, Kęstutis išgirdo, kad galingas Jogailos šalininkas Dimitras Kaributas, Novgorodo Sieversko valdytojas, atsisakė jo klausyti ir mokėti duoklę didžiojo kunigaikščio išdui. Čia reikia, bendrai, pažymėti, kad Kęstučio valdžia Rytuose buvo nevirta. Kaip Lietuvos metraštis sako, Kęstutis, palikęs Vytautą Vilniuje, pats išsirengė sudrausti nepaklusnaus kunigaikščio. Iš Jogailos pažadėtos pagalbos negavęs, jis ne tik Dimitro nenuveikė, bet dar turėjo nuostolių. Tuo tarpu Vilniuje, dar stipri Jogailos partija ir visi Kęstučio priešai apie ją susispietę, pasinaudodami Vytauto iš miesto išvykimu, Jogailos vardu užėmė pilį. Paminėtina tai, kad Jogailos kontrevoliucijos pasisėkimui daug turėjo įtakos vokiečių Rygos pirkliai, kurie tada varė gyvą ir didelę prekybą su Vilniaus miestu. Nepatenkinti lietuviškai tautiška Kęstučio politika, kuri kenkė jų prekybos reikalams, jie laukė tik progos padėti Jogailai atgauti valdžią, kurio jie anksčiau buvo stipriai palaikomi. Vokiečių Ordinas, gerai žinodamas, kas dedasi Lietuvoje, irgi nemiegojo.

Tą pačią dieną, kada Vilniuje miesčionys užėmė pilį ir išmušė Kęstučio sargybas, t. y. 1382 m. birželio 12 d., Jogaila su ta kariuomene, kurią buvo Kęstučiui žadėjęs pagalbai, atėjo nuo Vitebsko Vilniun ir, šalininkų remiamas, tuojau jį paėmė, o Rygos pirklys Hanulo įteikė jam pilies raktus¹).

Manydamas, kad Jogailos jėgos Vilniuje tėra gana silpnos, Vytautas tuojau panoro jį atsiimti ir atvyko su Trakų įgula. Iš abiejų pusių krito per 1000 žmonių, bet Vilniaus Vytautas neatgavo²). Tai buvo pirmas savarankiško Vytauto žygio pralaimėjimas. Po nenusisėkusios kovos dėl Vilniaus, Vytautas pirma pasitraukė į Trakus, o paskui, išgirdęs apie prisiartinančius Jogailos talkininkus—Skirgailą ir kryžiuočius su kardininkais—skubiai išvyko Gardinan, iš kur manė organizuoti naują karą. Vytautas norėjo tuojau kreiptis į ištikimuosius Žemaičius, bet ir čia nepavyko, nes Vokiečių Ordino kariuomenė užstojo jam kelią. Skirgaila, nieko nelaukdamas, ėmė siausti Trakus.

Šitokiu tai Lietuvos politinio gyvenimo momentu įsimaišė ir Vokiečių Ordinas. Ordino maršalka Kuno von Hattenšteinas

¹) Scr. r. Prus., III, 121 p.

²) T. p., II, 611.

su savo kariuomene taip pat sustojo netoli Trakų. Išgirdęs apie greitą kryžiuočių atsikraustymą Lietuvon, Jogaila iš pradžių nežinojo, kieno jie pusę palaikys, bet išgirdęs, kad Ordinas žada jam eiti talkon, tuojau, Skirgailai tarpininkaujant ir kun. Julijonai bei broliams dalyvaujant, 1382 m. liepos 6 d. su magistru sudarė puolimo sutartį, pagal kurią karo paliaubos tarp Jogailos ir vokiečių turėjo trukti iki rugsėjo 6 d. Per tą laiką Vokiečių Ordinas negalėjo daryti jokių sutarčių su Kęstučiu ir jo sūnumis. Patvirtinus tą aktą savo antspaudomis Baigos, Brandenburgo ir Ragainės komtūrams, maršalka atsitraukė nuo Trakų. Iš šito fakto aiškiai matyti, kad Jogaila suėjo su Ordinu į dar artimesnius santykius. Norėdamas skubiai Trakus paimti, praėjus porai savaitių (liepos mėn. 20 d.), Skirgaila vėl pasišaukė pagalbon maršalką. Kada Vytauto paliktieji Trakų pilies gynėjai nenorėjo nė kalbėti apie pasidavimą kryžiuočiams, vokiečių kariuomenės maršalka, grasindamas sugriauti pilį, reikalavo, kad jie pasiduotų geruoju nors Jogailai. Kai įgula pasidavė Jogailai, pilyje buvo pastatyti jo kareiviai. Skirgaila, Trakų piliai ginti gavo iš maršalkos dovanų keletą didelių armotų.

Dabar Kęstučio padėtis žymiai pablogėjo. Netekęs Vilniaus ir Trakų ir neturėdamas saugios vietos, jis norėjo kreiptis į savo žentą Mozūrijos kunigaikštį Jonušą, bet ir šis, pasinaudodamas Lietuvoje kilusiais sumaisčiais, paėmė pasienio sritis, Drohičiną ir Melniką. Negavęs pagalbos Mozūrijoje ir palikęs savo žmoną Brastoje, Kęstutis slapta išvyko į Žemaičius, iš kurių ir begalėjo laukti paramos. Pagonys žemaičiai iš pradžių norėjo laikytis Jogailos ir nusiuntė jam pasiuntinius, klausdami, ar jis laikysis jų tikybos. Jogaila jiems nieko neatsakė. Tikėjimo bendrumas palenkė jų simpatijas Kęstučiui ir jie davė jam 9000 vyrų¹⁾. Atvykęs su tuo būriu prie Trakų, Kęstutis ten jau rado savo sūnų Vytautą, kuris buvo atsivedęs kariuomenės būrį iš Gardino. Prie jūdviejų prisidėjo dar ir Algirdo sūnus Liubartas.

Jogailos ir Kęstučio kariuomenės 1382 metų rugpiūčio mėn. 3 d. sustojo netoliese nuo Trakų viena priešais antrą nesiryždamos pradėti mūšio. Jogaila, kuriam į talką buvo atėjęs ir Livonijos Ordinas, nors manė su savo kariuomene ginti Trakus, bet, matyti, abejojo mūšio pasisėkimu, ir todėl stovėjo

¹⁾ Proch., D. W., 35—36 psl.

nejudėdamas iš vietos. Tik kiek laiko praslinkus, jis atsiuntė į Kęstučio stovyklą pasiuntinius, prašydamas, kad Vytautas patarpininkautų derybose, kurią pagrindu jis siūlė atstatymą pirmiau buvusios padėties, t. y. Kęstutis pasilieka didžiuoju kunigaikščiu, o Jogaila grįžta į savo žemes. Tuos pasiuntimą pasiūlymus Jogailos vardu patvirtino ir Skirgaila, prašydamas abu juodu atvykti į Jogailos stovyklą. Kęstutis, vengdamas tarpusavio karo ir nenorėdamas be reikalo lieti savo valdinių kraujo, o čia nesulaukdamas žadėtosios Mozūrijos kunigaikščio pagalbos, sutiko su Skirgailos pasiūlytu projektu. Tada jis pirma pasiuntė Vytautą, o paskui, gavęs iš Skirgailos Jogailos vardu pažadą, kad jam su sūnum bus garantuota neliečiamybė, ir pats atvyko į Jogailos stovyklą.

Vokiečių metraščiai paduoda kitokią versiją, pasakodami, jog Kęstutis, teturėdamas maža kariuomenės, nedrįsęs stoti su Jogaila į atvirą mūšį ir be jokią sąlygą jam geruoju pasidavęs. Kas pažįsta Kęstutį ir jo būdą iš jo ilgamečio veikimo, tam šitokia versija atrodyt mažai įtikima.

II.

Iš Jogailos ir jo brolių pusės buvo pasielgta labai neriteriškai. Vos tik Kęstutis su Vytautu ir Tautvilą atvyko derėtis į priešų stovyklą, kaip visi trys, lyg karo belaisviai, buvo nuvežti Vilniun į tariamąsias „derybas“. Iš Vilniaus į ją kariuomenę greitai buvo atsiąsti pasiuntiniai, kurie pranešė, kad tarp kunigaikščių jau padaryta santaika ir karo toliau nebebūsią. Tokią žinią gavusi kariuomenė išsiskirstė. Ir Livonijos Ordino magistras iš Jogailos stovyklos ramiai patraukė namon.

Skirgaila gi iš Vilniaus Kęstutį nuvežė į Krėvės kalėjimą. Po keturių dienų atvykęs neva jo aplankyti rado jį pasmaugtą. Apie Kęstučio mirtį ėjo visokios kalbos, mažiausiai buvo įtikimos tos, kurios oficialiai buvo paskelbtos, esą Kęstutis pats pasismaugęs iš nusiminimo. Vyras, kuris per visą savo gyvenimą buvo iškentėjęs daug karčių valandą ir prityręs įvairių smūgių, negalėjo desperatiškai nusiminti šituo momentu ir užnerti sau ant kaklo kilpą. To laiko kronikos bei metraščiai ne visi vienaip nušviečia šį įvykį. Vieni ją stengiasi palaikyti Jogailos pusę, kiti šaltai pažymi tik mirties faktą. Lietuvos metraštis, kartu su rusų kronikomis ir lenką Dlugošu sako, kad Kęstutis

buvęs užmuštas tikrai Jogailos paliepiu, ir dargi nurodo užmušėju vardus: Prokša, Mostjev brat, Kučik ir Lisica¹⁾. Vokiečių gi šaltiniai, kuriais daugiausia remdamiesi lenku istorikai nori Jogailą išteisinti, pasisako arba nežiną mirties kaltininko, arba taip kalba, kad negalima padaryti jokių išvadų. Apie Kęstučio mirtį jie kalba tik bendrais posakiais. Pav., kronikininkas Vygandas Marburgietis, kuris Vytauto laikotarpiui nušviesti duoda daug brangios medžiagos, nerandamos oficialiuose raštuose, vienoje vietoje sako, kad Kęstutis pats nusizudęs, o kitoje vietoje rašo: „Kęstutis buvo pasmaugtas nelaisvėje..., bet kaip jis žuvo, niekas nežinojo“. Kitas kronikininkas, Lindenblatas (Jonas Posilgė), sako, kad Kęstutis pats nusizudė, bet prideda: „kaip buvo pasakojama“. Vytautas Kęstučio mirties kaltininku laikė Jogailą. 1384 metų sausio mėn. 30 d. sutartyje su Ordinu aiškiai pasakyta: „ir mano tėvas buvo užmuštas tų pačių pusbrolių“²⁾). Paskui vėl, rašydamas skundą prieš Jogailą ir Skirgailą, Vytautas abu laiko savo tėvo mirties kaltininkais. Vokiečių Ordinas dar griežčiau pareiškė dėl Jogailos kaltės Konstancijos susirinkime, atsakydamas į priešą priekaištus: „Jogaila, dabartinis lenką karalius..., net Kęstutį kalėjime pasmaugė ir jo žmoną, Vytauto motiną, paskandino“³⁾. Ilgai būtų galima interpretuoti tas šaltinių vietas, aiškinantis ją smulkmenas ir ginčytis dėl ją žodžių prasmės apie Kęstučio mirtį, bet suglaudžiant reikia pasakyti, kad yra pagrindo mesti Jogailai dėl Kęstučio mirties kaltės šešėlį. Kiek Jogaila buvo prie jos prisidėjęs, sunku nustatyti, bet jo kaltė dar padidėja akivaizdoje to fakto, kad ir Kęstučio žmona Birutė tuo pačiu laiku buvo jo šalininkų paskandinta Trakų ežere. Dugnošas taip pat nurodo⁴⁾, kad žiauriai buvę pasielgta ir su kitais Kęstučio giminėmis: Birutės dėdė Vydimantas ir anūkas Butrimas buvę nukankinti su ratu.

Kęstučio kūnas Vilniuje buvo senu papročiu iškilmingai sudegintas kartu su jo mylimais arkliais, sakalais, šunimis ir ginklais⁵⁾. Ne pro šalį pažymėti tai, kad Kęstutis pabaigė savo amžių tuo pat laiku, kaip ir Vinrichas Kniprode, kuris mirė tik porą savaičių anksčiau (1382 metų birželio mėn. 24 d.). Su juo

1) „Prokša što vodu daval jemu, a byli inyi: Mostev brat, a Kučik, a Lisica žibientaj“. „...et ingulavit cum cubicularius M. Ducis Jagellonis, Proxa dictus, qui dabat sibi aquam et Brigeni frater Mostov, Gedko Krevlanin, Kuczyk, Lisica servus illegitimus vulgariter zibintha“. 2) C. ep. V., 133 nr..

3) T. p. 1026 nr. 4) Hist. Pol., X t., 412 psl. 5) Scr. r. Prus., II, 620.

Kęstučiui per 31 metus teko turėti tiek daug visokių reikalų ir susirėmimų.

Žuvus Kęstučiui į jo vietą Krėvės kalėjiman buvo atsiųstas Vytautas. Veltui jis prašė Jogailą, žadėdamas savo ištikimybę jam, kad paleistų iš kalėjimo, kuriame jam buvo sunkios ir neaiškos dienos. Gal ir jo tame drėgname rūsy laukė jo tėvo likimas. Krėvės kalėjime išgyventas nelaisvės valandas Vytautas vėliau atsimindavo, kaip liūdnos atminties dalykus, ir iki pat žilos senatvės 1382 metų katastrofos atsiminimas slėgė jo sielą. Tačiau kalėjime vis tiek jis laikėsi su ta pačia ištikimybė Jogailai, kokią ir anksčiau jam rodydavo. Todėl Jogaila suteikė Vytautui vieną lengvatą — leido jo žmonai (Onai) su vaikais lankyti jį kalėjime, bet apie jo paleidimą visai neužsimindavo. Suprantamas daiktas, Jogaila nenorėjo skubintis šį painų klausimą išspręsti, nes jam reikėjo pagalvoti, kokias formas įgis dabar jo santykiai su kryžiuočiais, kurie po Kniprodės mirties su juo laikėsi labai neaiškiai. Kai Vytautas liūdnei leido savo dienas Krėvėje, Jogaila nepaliovė veikęs, kad patrauktų savo pusėn kryžiuočius, darydamas su jais sutartis. Jo nusiųsti pasiuntiniai — Skirgaila ir mums žinomas Hanulo, 1382 metų spalio 31 ir lapkričio 1 d. susivažiavo su Vokiečių Ordino delegatais saloje, kur Dubysa įteka į Nemuną. Negalėdamas pats atvykti neseniai išrinktas magistras Konradas Zöllneris von Rothenšteinas (1382-90), atsiuntė didoką delegaciją. Iš jos dalyvių pažymėtini maršalka Konradas Vallenrodas ir Baigos komtūras Marquardas Salzbachas. Naujų sutarčių buvo sudaryta trys atskiri aktai. Pirmoje sutarty Jogaila pasižada su abiem Ordinais ketverius metus laikytis taikos, antroje žada 4-rių metų bėgy kartu su savo tautiečiais apsikrikštyti, trečiaja sutartimi, kuri buvo vokiečių Ordinui pati svarbiausioji, jis užrašė kryžiuočiams beveik visą Žemaičių kraštą, t. y. vakarinę jo dalį iki pat Dubysos upės. Žadėdamas Jogailai padėti karo jėgomis, Ordinas išgavo iš jo sutikimą, kad jis be Ordino žinios ir pritarimo su niekuo nepradės karo. Padarę su Jogaila ir Skirgaila taiką, abu Ordinai iš tikrųjų galėjo džiaugtis, nes turėjo didelių politinių laimėjimų. Jogaila pasidarė tarytum Ordino vasalas.

Tuo tarpu Vytauto padėjimas blogėjo. Šalia Jogailos užėmė jo vietą Skirgaila. Kada Vytauto prašymai nieko negelbėjo, jis turėjo ieškoti būdų pabėgti iš Krėvės. Jį dažnai lankydavo jį mylinti pati Ona. Su ja kartu ateidavo ir jos palydovė.

Kadangi Vytautas savo paviršutine išvaizda buvo šiek tiek moteriškas: mažo ūgio, be ūsų ir be barzdos, gal žmonos įkalbėtas ir padedamas, apsirėdė jos palydovės rūbais ir, sargybu nepastebėtas, pabėgo iš kalėjimo.

Sunku buvo tuo laiku įsivaizduoti, kad bejėgis kunigaikštis, neturėdamas nei kariuomenės nei kunigaikštijos, vos savo galvą iš kalėjimo išnešęs, paskui galės taip aukštai iškelti Lietuvos galybę. Vytautui dabar reikėjo atgauti savo teises, atsiimti neteisingai Jogailos užgrobtą tėviškę, kurią sudarė dideli didžiosios Lietuvos kunigaikštijos plotai: Žemaičiai, Trakų kunigaikštija su Gardinu ir žemės tarp Jasioldos ir Pripeties balų, ligi Alšėnų ir Mozūrijos. To siekiant, jam teko eiti labai sunkiu ir vargingu keliu, koku nebuvo ėjęs nė vienas iš Gedimino giminės. Tolimesnis 10-ties metų (1382—1392) Vytauto gyvenimo laikotarpis, apie kurį mums čia ir teks ištaisai kalbėti, yra sunkus, pilnas vargų ir žygių, ligi jis atgavo tai, kas jam teisėtai priklausė. Čia, neįsileisdami į smulkmenas, paminėsime tik svarbesnius įvykius.

Vytauto padėtis Lietuvoje buvo labai bloga; jam reikėjo ieškoti pagalbos svetur. Kur kreiptis? Iš ko prašyti paramos? Iš Maksvos nieko gero nebuvo galima laukti, nes Tochtamyšo vadovaujami totoriai 1382 metų vidurvasarį buvo užėmę Maskvą. Išžudę per 24.000 žmonių ir visiškai nugriovę kunigaikščio Dimitro valdžią, jie privertė paklusti jų valdžiai ir mažesnius Rusijos kunigaikščius. Todėl pagalbos reikalu 1382 metų pabaigoj Vytautas kreipėsi į švogeri Jonušą. Kaip mes jau žinome, šis ne tiktai atsisakė padėti Kęstučiui jo kritiškiausiam momente, bet dar užpuolė jo kraštą ir paėmė Podliachiją¹⁾ (Palenkę). Nors Mozūrijos kunigaikštis priėmė Vytautą pas save, bet prašomos Palenkės grąžinti jam nesutiko, tik pažadėjo duoti jam mažą miesčiuką ir tai su sąlyga, kad jis apsikrikštytų. Tai padarė tik Vytauto brolis Tautvila, krikšte gavęs Konrado vardą, o Vytautas pasiryžo pasukti kitu keliu. Kur ieškoti pagalbos prieš savo priešus, jam gerą pavyzdį davė jo pusbrolis Jogaila. Toks geradarys buvo Ordinas. Todėl jis ir pasuko savo likimą į jo pusę. Šitokiose aplinkybėse kreiptis į kryžiuočius reikėjo daug drąsos, nes tarp lietuvių ir kryžiuočio jau seniai virė neapykanta. O jei teko prašyti savo priešų

¹⁾ C. ep. V., 13 nr., 3—4 psl. Vytautas pats rašo, kaip ji priėmė Mozūrijoje.

pagalbos, tai, matyt, Vytauto ir jo krašto padėjimas buvo gana prastas.

Tarpininkaujant maršalkai Konradui Vallenrodui, kaip kronikininkas Vigandas rašo, dar 1382 metų pačioje pabaigoje Vytautas persikėlė pas Ordiną. Insterburge (Įsrutėje) jis pirmą kartą savo gyvenime pasimatė su naujuoju Ordino magistru Zöllneriu. Pareiškęs jam paklusnumą ir norą priimti krikštą, iš magistro Vytautas gavo sutikimą, kad kryžiuočiai padės jam atsiimti tėviškę. Vytautas kurį laiką išbuvo Ordino sostinėje Marienburge. Čia jis ir pradėjo savo veikimą. Vytautas, norėdamas rasti ir Lietuvoje sau kokią nors atramą ir manydamas, kad jo garbingo tėvo kovų dėl jų laisvės atminimas dar nebus Žemaičiuose išdilęs iš atminties, bandė per savo pasiuntinius paveikti ir patraukti juos į savo pusę. Iš pradžios tas darbas nepasisėkė. Tada jis pats nuvyko pas juos ir aiškiai juos įtikino dėl savo likimo. Jam, kaip jų gynėjo sūnui, pasisėkė gauti iš jų pagalbos. Be abejo, Vytauto pasisėkimas turėjo būti apribotas tuo, kad žemaičiai pasižadėjo duoti jam tik paramą. Atsiminus, kad jie su Ordiną buvo didžiausioje nesantaikoje, reikia čia rimtai paabėjoti, ar jie galėjo Ordino naudai ką nors žadėti. Žinoma, Ordinas, matydamas Vytauto pasisėkimą žemaičiuose, norėjo juos ir sau laimėti. Todėl magistras jiems porą kartų siuntė ginklų, drabužių ir maisto¹⁾. Kodėl Ordinas tai darė, lengva suprasti. Kryžiuočiai Žemaičių krašto buvo labai reikalingi. Laimėję XIV šimtmečio pradžioje Vislos žiotis ir Pamarį, jie turėjo betarpišką susisiekimą su Vokietija, kur įvairiose srityse buvo išmėtyta daug Ordino žemių, valdomų atskiros magistro, vadinamo Deutschmeisteriu. Norėdami sukurti didelę Baltijos pakraščio galybę ir išplėtoti savo prekybą, jie būtinai buvo reikalingi to ploto, kuris kyšojo lyg koks pleištas tarp dviejų vieno kelmo dalių — Prūsijos ir Livonijos Ordinų, kuriuodu dėl šito plyšio negalėjo suaugti organiškai į vieną kūną. Tas pleištas buvo Žemaičiai. Livonijos Ordinas vienas prieš lietuvius buvo per silpnas, bet jo padarytoji 1237 metais su Prūsų Ordiną sąjunga galėjo laiduoti bendrą didelę jėgą, ypač sujungus abu Ordiną teritoriniu, nepertraukiamu ryšiu, kurio jie iki šiol neturėjo. Žinoma, žemaičių užkariavimas, jų išnaikinimas ar kolonizavimas būtų reiškęs mirties dekretą visai Lietuvai, nes atsispirti prieš tokią susijungusių vokiečių

¹⁾ Scr. r. Prus., II, 622 psl.

galybę Lietuvai būtų buvę neįmanoma¹⁾). Iki tol per 100 su viršum metų Vokiečių Ordinas kariavo ginklu, bet jo kardas jėga į Žemaičių kraštą įsiskverbti buvo jau atšipęs. Nors galin-ga kryžiuočių organizacija, valdydama didelius turtus, senprū-sių krašte apsistačiusi tvirtomis pilimis, nuolatos papildoma naujų pajėgų iš Vakarų Europos, dažnai galėjo žemaičius pulti, bet vis dėlto iki 1382 metų jie nebuvo užėmę nė vienos jų žemės pėdos. Ko nesisekė padaryti per ištisą šimtmetį ginklu, reikė-jo dabar laimėti derybų bei gudrios politikos keliu.

Iš pradžių, tiesa, Ordinas į Lietuvos pabėgėlį šaltai žiūrėjo laukdamas, kada jis galės būti naudingas politikos įrankis prieš Jogailą. Mums yra žinoma, kad Ordinas Vytauto nekrikštijo ištisus metus. Bet pamatęs jo įtaką bei reikšmę Žemaitijoje esant gana didelę, Ordinas negalėjo tuo nepasinaudoti. Štai pagrindinė priežastis, dėl kurios Vytautas vėliau taip nuošir-džiai buvo Ordino remiamas jo kovoje dėl tėviškės. Tačiau no-rint aiškiau suprasti, kas iš tikrųjų pastūmėjo Ordiną priimti Vytautą ir taip remti jo planus, reikia giliau pažvelgti į Jogai-los ir Ordino santykius ir į pastarojo politiką su Lietuva.

Vokiečių Ordinas, kaip anksčiau buvo minėta, iš Jogailos buvo daug laimėjęs 1382 metų sutartimis. Ir jei visos tos su-tartys būtų buvusios realizuotos, tai Ordino pasisėkimams Lie-tuvoje būtų atsidariusios plačiausios galimybės. Bet visi šitie pažadai buvo tik popieriuje. Žinoma, jie tada būtų įgavę di-desnės vertės, jei Ordinas savo politika būtų Jogailą privertęs juos vykdyti, bet šitas uždavinys buvo nelengvas. Tuo tarpu, pagalbos ieškodamas, atvyksta į Prūsus Vytautas. Ordinui akys nušvito ir visos viltys nukrypo į jo pusę. Iš jo, kryžiuo-čių akimis žiūrint, buvo galima gerokai pasipelnyti. Vytautas, pereidamas į Ordino pusę ir priimdamas krikštą, pasižadėjo vi-są savo tėviškę valdyti, kaip Ordino lėną, jei tik šis jam padėtų ją atgauti²⁾). Šitas pasižadėjimas Ordinui buvo svarbus tuo, kad, jo laimei, kaip tik Vytauto tėviškei priklausė ir Žemaičiai, kuriuos jis dabar, Vytautui tarpininkaujant, tikėjosi sau laimėti. Toliau, priimdamas Jogailos priešininką ir konkurentą Vytautą, Ordinas galėjo Jogailai daryti spaudimą, kad ištesėtų 1382 me-tų pažadus.

Taigi Ordinas iš Jogailos ir Vytauto, savo politikai nau-dingų įrankių, pasirinkdavo tą, kuris būdavo jo rankose. Šiuo

¹⁾ Per drąsus tvirtinimas. *Red.*

²⁾ C. ep. V., 13 nr., 3—4 psl.

atveju toks įrankis buvo Vytautas. Be to, kryžiuočiai žinojo, jog paveikti Žemaičius Vytautui tarpininkaujant yra vaisingas darbas. Iš pradžios Ordinas vaidino tarp susikivirčiusių pusių kaip ir taikintojo vaidmenį ir, Vytauto prašomas, magistras parašė Jogailai laišką, kaip ir prašydamas, kad savo pusbroliui leistų sugrįžti Lietuvon ir atiduotą valdyti jo tėviškę; be to, iš savo pusės dar pasiūlė savo tarpininkavimą paliauboms padaryti su Mozūrijos kunigaikščiais, su kuriais Jogaila po Vytauto pabėgimo buvo pradėjęs karą.

1383 metų sausio mėn. 6 d. Jogaila atsakė į šį Ordino raštą. Be kitų reikalų, liečiančių Mozūrijos klausimą, Jogaila tame rašte pažymėjo, kad pusbrolių priimti atsisakęs, motyvuodamas tuo, jog nepasitikęs pabėgėlio tiesumu ir negalįs jo priėmimo suderinti su savo krašto gerove. Atsisakydamas jį priimti, Jogaila pažymėjo, jog laikymasis su Vytautu išvien reikštų savo užantyje maitinti gyvatę. Baigdamas savo atsakymą, didysis Lietuvos kunigaikštis pastebi magistrui, kad šis paliautų toliau žemaičius viliojęs, nes pastarieji yra pasidavę jam ir jo broliui Skirgailai¹⁾.

Mozūrijos klausimas buvo rakštis, kuri tuojau paaštrino Ordino ir Jogailos santykius. Suprantama, kokias išvadas iš Jogailos rašto ir visos tos situacijos turėjo padaryti Zöllneris. Matydamas Jogailos abejingumą ir netvirtas savo pozicijas dosniuose jo užrašuose, magistras dabar norėjo paskubinti 1382 metų spalio mėn. sutarties ratifikavimą. Penkis kartus jis skyrė tam terminą, bet Jogaila vis nedavė sutikimo. Taip pat į Ordino paklausimą dėl Lietuvos krikšto Jogaila visai nekreipė dėmesio. Galų gale po ilgo delsimo, 1383 metų vasarą turėjo įvykti Ordino magistro ir Jogailos susivažiavimas. Gavęs Jogailos apsaugos raštą, Ordino viršininkas, lydimas kunigų, liepos 19 dieną laivu nuvyko iki Christmemelio (Skirsnemunės) salos ir ten sustojo, prisidengdamas ta priežastimi, jog dėl Nemuno sekumo esą nebegalima toliau plaukti. Jogaila tuo tarpu apsistojo su savo motina ir broliais sutartoje vietoje prie Dubysos įtakos į Nemuną. Nerasdamas kito būdo atvykti į paskirtą vietą (nes arklių neturėjo, o pėsčiam eiti anais laikais būtų buvęs didelis nusižeminimas), magistras per savo pasiuntinius prašė atvykti patį Jogailą. Nors juodu teskyrė tik trijų mylių tarpas, bet nė katras neišdrįso toliau keliauti. Jogailos pasiel-

1) C. D. Prus., IV, 14 nr., 15 psl.

gimu supykinant magistrui nieko daugiau nebeliko, kaip grįžti namon. Žinoma, visai dar galima abejoti, ar iš tikrųjų būta kliūčių pačiam magistrui susitikti su Jogaila, nes ir vasaros metu vandeningas Nemunas vargu galėjo perdaug nusekti. Kai kurie istorikai aiškina, kad Jogaila nenuvykęs pas magistrą savo stačiatikės motinos ir brolių perkalbamas. Mat, Ordinas, norėdamas pasirodyti uolus tikėjimo skelbėjas, norėjęs pradėti krikštyti Lietuvą, ir, be to, kartu su magistru atvykę dvasininkų, tarp kurių buvę ir du vyskupai. Stačiatikiams Jogailos šeimos nariams tai būtų buvę nepatogu.

Akivaizdoje paskutiniųjų Jogailos pasielgimų, magistras nu-siuntė jam ilgą raštą, išdėstydamas jo netiesų elgesį, belaisvių riterių pardavimą Rusijon, neteisingą pasisavinimą Žemaičių krašto, kuris priklausęs Ordinui, ir neteisėtą karą, kurį Jogaila be jo žinios ir sutikimo pradėjo su Mozūrijos kunigaikščiu. Ma-gistras už tai Jogailai pagrasino karu, jei šis per tam tikrą lai-ką neapsvarstysiąs reikalo ir neduosiąs jam jokių kompen-sacijų¹⁾.

Praslinkus nustatytam laikui vėl ginklai turėjo spręsti, ka-troje pusėje yra teisybė.

Vytautui nuvykus pas kryžiuočius, daug žadą Jogailos ir Ordino draugiški santykiai galutinai suiro ir vedė prie karo, prie kurio Ordinas dabar uoliai ir rimtai ruošėsi. Vytautui tai buvo didelis politinis laimėjimas, ir jis kartu su kryžiuočiais tu-rėjo pradėti veikti prieš Jogailą.

Nuo visų tų ką tik minėtų įvykių Vytautas stovėjo nuoša-liai. Tuo laiku jis veikė Žemaičiuose, kad iš jų galėtų sau su-sidaryti pastovią jėgą. Jam buvo aišku, kad Ordino pagalba yra brangiais pažadais pirкта tik tam kartui. Be to, žinodamas, kad Jogaila Žemaičius vis dar savinasi, tuo labiau turėjo rūpin-tis ten savo padėjimą sustiprinti. Bet tai, be abejo, taip pat turėjo vesti Jogailą su Vytautu prie karo.

Vytautas žemaičiams padarė daug įtakos. Jam pasisėkė, kad ir laikinai išlyginti ir nudildyti tuos aštrumus, kurie šimt-mečio bėgyje buvo atsiradę tarp žemaičių ir Ordino. Prie to prisidėjo ir Zöllneris, nenustodamas žemaičių ir toliau šelpti ginklais bei kita karui reikalinga medžiaga (rūbais, arkliais²⁾. Tos visos pastangos nenuėjo niekais. Kai buvo pasirošta žy

¹⁾ L. E. K. U., III, 1189 nr.

²⁾ Scr. r. Prus., II, t., 622 p.

gin į Lietuvą, atvyko ir Vytautas su 3000 surinktos Žemaičiuose kariuomenės. Taip buvo ruošiasi į karą ir pagaliau pradėtos kovos su Jogaila.

Zöllneris ir Vytautas 1383 metų rugsėjo 11 d. didele kariuomene vedini, atvyko prie Skirgailos valdomų Trakų. Po trumpos atakos pilis buvo paimta. Čia buvo palikta tik įgula iš 60 žmonių su kapitonu Jonu Rabe. Nemaža lietuvių dar čia pat perėjo į teisėtą Trakų valdovo Vytauto pusę. Po to Ordino ir Vytauto kariuomenės patraukė į Vilnių. Bet puolimui nepasisėkus ir Vilniaus nepaėmus, o bijodami, kad nepritrūktų maisto, rugsėjo 22 d. ėmė trauktis atgal. Šiame žygyje žemaičiai pakeitė savo nusistatymą su Vokiečių Ordinu: atsitraukdami nuo Vilniaus, jie davė vokiečiams savo įkaitus. Tiesa, tie įkantai buvo duoti ne nuo visos Žemaitijos sričių. Bet ir tai, kas buvo padaryta, reikia laikyti Vytauto nuopelnu.

Kai tik Vokiečių Ordino kariuomenė pasišalino iš Lietuvos, Jogaila ir Skirgaila tuoj, rugsėjo 25 d., ėmėsi darbo. Nors Jonas Rabė Trakų pilyje per šešias savaites ir energingai gynėsi, bet priešai puolė su nemažesniu ištvermingumu ir pasiryžimu, todėl įgula, gavusi teisę laisvai išeiti iš pilies, lapkričio 3 d. pasitraukė. O magistras su Vytautu Trakų gelbėti nebuvo atėję. Tą jūdviejų neveiklumą galima išaiškinti tik tuo, kad žygis į Vilnių buvo padaręs didelių nuostolių.

Grįždamas iš šito žygio, Kryžiuočių Ordinas 1383 metų spalio mėn. 21 d. Tapiau miestelyje Vytautą be jokių iškilmių pakrikštijo. Tai įvyko tuo pačiu laiku, kai Trakuose palikusi jų įgula be vilties kovojo su gausiu priešu. Krikšte Vytautui buvo duotas Vigando vardas. Tuo pat vardu buvo ir jo krikštėvis, Ragainės komturas.

Kryžiuočių viršininkas dabar jau labiau Vytautui pasitikėdamas, Ordino kapitulai sutikus, pavedė jam valdyti prie Nemuno, žemiau Dubysos įtakos, Naują Marienburgą pilį. Naujasis Marienburgas pasidarė Vytauto giminių bei šalininkų centras. Čia atvyko ir Vytauto jauniausias brolis Zigmantas, čia persikraustė ir Alšėnų kunigaikštis ir kiti. Žinoma, Vytautas buvo tyčia pasodintas pasienyje, kad lengviau galėtų susisiekti su Žemaičiais. Į šį Vytauto politikos centrą atvykdavo iš Lietuvos ir Žemaitijos taip pat žmonių būriai, pasiryžę kartu kariauti prieš Jogailą ir Skirgailą.

Magistras iš savo pusės davė Vytautui raštišką pažadą teikti jam paramos atgaunant tėviškę. Bet ir Vytautas taip pat

turėjo visus savo pažadus dokumentu patvirtinti. Todėl 1384 metų sausio mėn. pabaigoje mes matome jį Karaliaučiuje, kur atvykęs su savo giminaičiais sausio mėn. 30 d., kaip „Herczog von Traken von Gottes Gnaden“ išdavė magistrui raštą, pasižadėdamas būti jo vasalu. Tame pačiame dokumente Vytautas pasivadino Vigandu, vietoje pirmiau rašomo Vytauto vardo. Tuo aktu jis patvirtino visus pirmiau duotus pažadus ir užrašė, kaip lėną Ordinui visus savo kraštus, kuriuos valdė jo tėvas. Jeigu Vytautas mirtų, nepalikęs jokio įpėdinio, tai jie turėtų atitekti Ordinui. Atiduodamas vokiečiams visą Žemaičių kraštą iki pat Nevėžio upės, Vytautas dar pažadėjo Ordinui Kauną. Prie šito akto Vytauto antspauda neišliko. Kiek vėliau padarytas jo nuorašas aprašo keturias antspaudas, tarp kurių pirmoje vietoje yra Vytauto: *Sigillum Vitowdi ducis in Tracken*.

Dėl šitos sutarties autentiškumo keliama abejonių. Istorikai Danilavičius ir Koneczny tą dokumentą laiko falsifikatu; tačiau didelis Vytauto epochos žinovas Prochaska priima jį kaip autentišką.

Igijimas šitos Žemaičių srities, kurią Vytautas Ordinui kėlė tik minėta sutartimi užrašė, buvo pelningas Ordino triūso vaisius. Nekalbant jau apie Žemaičių reikšmę Ordinui politiniu bei strateginiu atžvilgiu, reikia pažymėti, kad ši sritis, išsiplėtusi tarp dviejų didelių ir vandeningų Dauguvos ir Nemuno upynų, galėjo Ordino prekybai teikti daug patogumų ir didelio pelno.

Po šito susitarimo, žemaičių santykiai su Ordinu vis daugiau švelnėjo. Tai, žinoma, negalėjo atsitikti be Vytauto patarimo ir pritarimo, nes tėviškė dar nebuvo atgauta, t. y. jo planas dar nebuvo realizuotas, todėl gražus su kryžiuočiais gyvenimas buvo garantija, kad Ordinas neatsisakys ir toliau remti Vytauto jo kovoje dėl teisės į savo tėviškę. Todėl ir nenuostabu, kad žemaičiai savo vakarykščiems priešams ėmė daryti ištikimybės priesaikas. Taip 1384 metų vasario mėn. pradžioj Žemaičių krašto (Medininkų, Vangių ir kt.) gyventojai pareiškė Ordinui savo paklusnumą. Iš tų gyventojų pusės buvo tai pirmas savarankiškas mėginimas pasiduoti naujai jėgai¹). Kiek Ordinas buvo paveikęs žemaičių mases dovanomis, jų vadams ir Vytautui tarpininkaujant, sunku

¹) Scr. r. Prus., III t., 139 nr., 1 p.

spręsti, bet vis dėlto, kaip matome, lieka aišku, kad žemaičiai aštrų savo nusistatymą su Ordinu pakeitė.

Tuo tarpu kryžiuočiai budėjo: jiems labai rūpėjo šia proga tinkamai pasinaudoti. Vytauto atiduotame Kaune jie rado tinkamiausią vietą pasistatyti pilį, kuri turėjo būti vartai į Lietuvą. 1384 metų gegužės 13 d. ir buvo pradėta statyba. Vytautas, tam dalykui pritardamas, dalyvavo čia kartu su Vokiečių Ordino magistru, tvarkiusiu statybos reikalus.

Ordino kariuomenė tuo pačiu laiku veikė ir ginklu. Ji staugai įsiveržė Lietuvon ir nuterėjo Ukmergės sritį. Sujungtos Jogailos ir Skirgailos kariuomenės gavo smūgį. Nežiūrint neramumų, po keturių savaičių nepaliaujamo darbo pilis buvo baigta ir pavadinta Naujuoju Kvidzinu. Tvirta ir naujoviškai pastatyta pilis galėjo būti tvirta atrama prieš lietuvius. Ir pats magistras vėliau popiežiui rašė, jog su tokiomis pilimis būsią nesunku nuveikti visą Lietuvą¹⁾.

Vytauto autoritetas Ordino akyse, matyti, vis kilo. Be abejo, ta įtaka, kokią Vytautas, būdamas Kęstučio sūnus, buvo laimėjęs Žemaičiuose, Ordinui negalėjo neturėti didelės reikšmės; o kadangi jo pagalba buvo galima tiesti savo rankas į seniai geidaujamą kraštą, reikėjo sudaryti jam tinkamas aplinkybes. Todėl ir Naujojo Kvidzino tvirtovė buvo pavesta valdyti Vytautui. Joje 1384 metų birželio mėn. 14 d. Vytautas ir magistras iš naujo patvirtino vienas antram anksčiau duotus pažadus. Magistras vėl pakartojo Vytautui savo sutikimą padėti atgauti jo žemes, o Vytautas iš savo pusės jam pasižadėjo savo vasalystę. Sutarties akte buvo pažymėta, jog po Vytauto mirties, nesant teisėtų įpėdinių, jo žemės turi tekti Ordinui. Bet buvo dar pridėtos šios sąlygos: jeigu Vytautas paliktų savo dukterį, tai ji ir jos tėvo žemės po jo mirties pereina magistro ir Ordino globon, kuris turi pasirūpinti ją išleisti už vyro; o jeigu ji numirtų nepalikusi vaikų, tai ir jos žemės tenka Ordinui, nes jos vyras neturi jokių teisių į jos dalį. Jeigu Vytautas mirtų nepalikęs įpėdinių, tai jo brolis Zigmantas paveldėtų visas teises į jo žemes ir tas sąlygas, kokias Vytautas su Ordinu buvo sutaręs²⁾.

Šitoks paskutinio akto sąlygų lengvumas rodo tų laikų Ordino politinį silpnumą. Netrukus po sutarties pasirašymo nauji

¹⁾ Scr. r. Prus. II t., 625.

²⁾ C. ep. V., 5 psl.

įvykiai Lietuvoj visiškai netikėtai pakeitė Vytauto santykius su Ordinū: iš draugų jie vėl virto priešais.

Kada Jogailai pasirodė perspektyvos į Lenkijos sostą, pirmiausia jis ėmė rūpintis, kad nurimtų pačios valstybės viduj kilę ginčai, nes kiekvieną valandą buvo galima laukti Vytauto ir jo talkininkų puolimo, o tai būtų galėję ne tik pasunkinti, bet ir visiškai sutrukdyti susitarimą su lenkais. Nors ant savo pusbrolio jisai geros širdies ir neturėjo, ir pats už jo draugiškumą buvo jam labai nedėkingai atsimokėjęs, bet akivaizdoj naujų konjunktūrų Jogailai nebeliko kitos išeities, kaip tiesti Vytautui taikos ranką. Todėl dar 1384 metų pavasarį jis pradėjo siuntinėti Vytautui pasiuntinius, kad šis grįžtų į Lietuvą, žadėdamas jam sugrąžinti jo tėviškę ir siūlydamas dar pridėti Volyniją su Lucku. Kaip Vytautas žiūrėjo į tuos pasiūlymus, sunku ką nors tikro pasakyti. Viena tik yra žinoma, kad jis iš pradžios kietai laikėsi savo sąlygų, reikalaujamas iš Jogailos grąžinti jam visą tėviškę. Tuo tarpu Trakuose viešpatavo Skirgaila, kurio išsivarymas vėl galėjo sukelti naują karą. Tada Jogaila Vytautui pažadėjo ir Trakus atiduoti, kai Skirgaila atgaus Polocką. Po šito pasižadėjimo Vytautas galų gale nusileido ir po netrumpų slaptų derybų, savo šalininkų patariamais, sutiko su Jogaila susitaikyti. Jo galvoj 1384 metų vasarą subrendo mintis palikti Ordiną ir grįžti į Lietuvą, nors aiškiai ir nenujautė, ką mano Jogaila, žadėdamas jam ne tik grąžinti tėviškę, bet ir pridėti pietinius Lietuvos plotus. Tačiau ilgai galvoti, delsti nebuvo laiko. Tad praslinkus trims savaitėms nuo paskutinio susitarimo su Ordinū, Vytautas pradėjo vykdyti savo atsietimo nuo kryžiuočių planą. Nors ateitis, kuri Vytauto laukė Lietuvoje, jam nebuvo aiški, bet jis savo išsiskyrimą su Ordinū vykdė apgalvotu būdu, norėdamas padaryti jam kuo daugiausia nuostolių. Visos trys Vytauto valdžioje buvusios pilys (Marienburgas ant Nemuno, Jurbarkas (Georgenburgas), Marienverderis arba Naujasis Kvidzinas prie Kauno) turėjo būti sunaikintos. Pirmiausia Vytautas, pranešdamas vokiečiams, kad Skirgaila rengiasi juos pulti, su 400 žemaičių nuvyko iš Naujojo Kvidzino į Marienburgą. Vokiečiai Vytauto pranešimu patikėjo, o jis pats, pareiškęs norą pamedžioti, tą pačią dieną vakare pasiekė Jurbarką. Riterių prašomas įeiti pilin pasivaišinti, atsisakė. Tik sulaukęs tinkamo laiko, jis su savo ištikimu vyru Sudimantu paėmė nelaisvėn pilies gynėjus, o pačią pilį pavertė į pelenus. Paskui Vytautas vėl sugrįžo į Marienburgą (prie Nemuno), suėmė bu-

vusius jame vokiečius, o pilis, kaip ir Jurbarkas, susilaukė tokio pat likimo. Turimomis savo jėgomis nespėjęs paimti Kauno, Vytautas paskubom sugrįžo vėl į Lietuvą. Po dviejų mėnesių poilsio, rugsėjo mėn. pabaigoje, abu kunigaikščiai su didele kariuomene atvyko ir šitos pilies griauti. Lapkričio 6 d. Marienverderis buvo paimtas ir sunaikintas. Kiek pilis buvusi stipri, matyti iš jos įgulos, kurios pateko nelaisvėn 55 riteriai ir 250 kareivių.

III.

Pereidamas į Jogailos pusę, Vytautas dabar tikėjosi atgauti ir tėviškę, bet greitai apsisivylė, nes su Jogaila buvo susitaikęs be aiškiai nustatytų bei dokumentuotų sąlygų. Jogaila ir toliau palaikė tokius pat ryšius su Skirgaila, stiprindamas jo įtaką Lietuvoj. Trakai, tikroji Vytauto tėviškė, ir toliau pasiliko Skirgailos rankose, o Vytautas turėjo pasitenkinti gavęs valdyti mažos reikšmės turinčius kraštus prie Narevo ir Bugo. Tą plotą sudarė Bresto, Drohičino, Mielniko, Bielsko, Suraziaus, Kamienco, Volkovisko, Gardino miestai ir kitos mažesnės sritys. Imdamas valdyti tuos kraštus, Vytautas turėjo pripažinti visišką savo priklausomybę nuo Jogailos¹⁾ ir, vietoj tapti Trakų ir kitų jam priklausančių žemių valdytoju, Vytautui Jogaila lėmė būti nežymiu provincijos žemių kunigaikščiu, kokių tais laikais Lietuvoje buvo daug.

Vytautui kol kas nieko daugiau nebeliko, kaip laikinai susitaikyti su savo likimu, o paskiau žvalgytis, kokių galimumų duos ateitis, kokios susidarys Lietuvos valstybėje sąlygos, kurias taip meistriškai jis visuomet mokėdavo panaudoti savo politikai ir galybei. Tokios perspektyvos, rodos, jau artinosi, kai Jogaila buvo pakviestas į Lenkijos sostą. O to kvietimo priežastys buvo tokios.

Mirdamas Lenkijos karalius Liudvikas paliko dvi dukteris, kurių vienai, Jadvygai, turėjo tekti Lenkijos sostas ir karūna. Lenkų didikai ieškojo jai tinkamo vyro, o savo valstybei gero valdovo. Jų krašto svarbūs reikalai, kaip antai — gyventojų perteklius, kolonizacijos klausimas rytuose, kur jau buvo įsigalėję lietuviai, nulėmė, kad jie sau valdovo ieškotųsi Lietuvoj. Tokiu tinkamiausiu kandidatu buvo numatytas didysis Lietuvos kunigaikštis Jogaila, į kurį jie patys pirmieji ir kreipėsi, nežiūrint į tai, kad jų sosto kandidatė buvo sužiedota su kitu.

¹⁾ Sk. D., 1 nr., 498 psl.

Po trumpų tarp abiejų pusių trukusių derybų, 1385 metų rugpjūčio mėn. 14 d. toje pačioje pilyje, kur pabaigė savo dienas garbingas kunigaikštis Kęstutis ir tokio pat likimo buvo laukęs jo sūnus Vytautas, Jogaila dokumentališkai patvirtino visus pažadus, kuriuos jo pasiuntiniai buvo davę lenkams Krokuvoj ir vengrams Budapešte. Prie to dokumento, kuris turėjo fatališkos reikšmės Lietuvai, savo antspaudas, be Jogailos, pridėjo dar Vytautas, Skirgaila, Kaributas ir Lengvenis.

Lenkų ir vengrų pasiuntiniai, gavę iš Jogailos atstovų raštą, kad Lietuva visiškai sujungiama su Lenkija ir kad visa Lietuva prižada apsikrikštyti, sugrįžo atgal. O 1386 m. sausio mėn. 12 d. Lenkų legatai Volkoviske pranešė Jogailai, kad jis yra išrinktas Lenkijos karalium ir Liudviko įpėdinės Jadvygos vyru. Jogaila tuojau išsirengė į Lenkiją. Vytautas taip pat vyko drauge. 1386 m. vasario mėn. 12 d. jis kartu su Jogaila ir jo broliais atvyko Krokuvon. Rytojaus dieną Vytautas ir Skirgaila įteikė Jadvygai Jogailos vardu brangias dovanas. Vasario 15 d. įvyko iškilmingas Jogailos ir kitų jo giminaičių krikštymas. Vytautas taip pat atnaujino tikėjimo išpažinimą, prisidėdamas prie naujai pakrikštytų kunigaikščių. Todėl nuo 1386 metų Vytauto dokumentuose mes visur pirmoj vietoj užtikiname Aleksandro, o paskui Vytauto vardu. Vasario 18 d. įvyko jungtuvės, o kovo 4 d. Jogaila buvo karūnuotas Lenkijos karalium.

Po visų tų iškilmių įvyko dar vienas faktas. Būtent, lenkai pareikalavo Vytauto, Skirgailos ir kitų kunigaikščių įkaitais, kaipo garantijos, kad visi Jogailos duoti pasižadėjimai bus išpildyti. Tas lenkų reikalavimas buvo patenkintas. Bet nauji įvykiai, kaip toliau pamatysim, privertė lenkus leisti Vytautui ir Skirgailai grįžti į Lietuvą.

Su Krėvės unija ne visi Gediminaičiai sutiko: nepasirašę Krėvės akto, matyt, turėjo laisvas rankas. Prieš ją pirmas pakėlė ginklą Algirdo sūnus, Polocko kun. Andriejus. Ir tai atsitiko tada, kai Jogaila išvažiavo iš Lietuvos ir džiaugdamasis vyko į Krokuvą krikštytis, kad paskui galėtų vesti gražią Lenkų karalaitę Jadvygą ir karūnuotis Lenkijos karalium. Bet jo džiaugsmą ir triumfą ėmė drumsti ateinančios neramios žinios iš tėvynės, kurią jis paliko pavojuose veik be globos. Tamsūs šešėliai slinko iš rytų, be abejo, inspiruoti iš vakarų Vokiečių Ordino. Skubiai vykdomas unijos pasirašymas ir jos realizavimas, aišku, negalėjo duoti progos Jogailai pagalvoti apie esamą krašte padėtį, juo labiau — apie ateitį. Andriejus, kryžiuo-

čių padedamas, drauge su Smolensko kunigaikščiu Sviatoslavu sukilo prieš Jogailą, sukurstydami visą Rytų Lietuvą. Pavojus buvo juo didesnis, kad ši sukilimą ėmė palaikyti ir Livonijos landmistras. Tuo laiku, kai kryžiuočiai savo žygiu buvo atsidūrę net už Vilniaus, keršydami Lietuvai už padarytą uniją, Livonijos landmistras 1385 m. spalio 10 d. Andriejų su visa Polocko kunigaikštyste paėmė savo globon. Iš savo pusės landmistras žadėjo pagalbos prieš visus tuos, kurie Andriejų arba jo įpėdinius kėsintųsi išstumti¹⁾.

Tas maištas kilo tuo metu, kai Lietuva buvo beginklė, todėl Livonijos mistras galėjo laisvai triumfuoti. Savo tris savaites trukusiu žygiu nuterėjo 18 Lietuvos apskričių, sudegino dvi tvirtoves, paėmė keletą tūkstančių arklių, o nelaisvėn išsivedė trejetą tūkstančių žmonių. Tų žygių metu Andriejus paėmė Vitebską ir kažkokią kitą pilį, o jo sąjungininkas Sviatoslavas prijungė du Lietuvos apskričių prie savo kunigaikštijos.

Tuo tarpu iš Krokuvos skubėjo Vytautas su Skirgaila, kurie, susijungę su Kaributu ir Lengveniu, netikėtai atvyko pas Mstislavų ir apsiautė Smolensko kunigaikštį. Prie Vechros upės įvyko kruvinas mūšis. Čia žuvo pats Sviatoslavas ir jo giminaitis Jonas. Kunigaikščio sūnūs Jurgis ir Hlebas pateko nelaisvėn. 1386 m. bal. 29 d. Lietuvos laimėjimas buvo visiškas. Kun. Jurgiui buvo duota Smolensko kunigaikštija su sąlyga, kad nesidės su Andriejum; Hlebas buvo paimtas Lietuvon įkaitu. Buvo tai Vytauto švogeriai, tikri jo žmonos Onos broliai²⁾.

Sumušus vieną maištininką, viskas buvo nukreipta ir prieš patį Andriejų. Nepadėjo jam nė kardininkų protekcija: landmistras nedrįso padėti jam, matyt, darydamas tai Ordino magistro įsakymu. Skirgaila po kelių mėnesių apsiausties paėmė Polocką, o Andriejų pasiuntė karaliui, kuris jį pasodino kalėjiman.

Tuo būdu, Vytautui aktingai dalyvaujant, sukilimas Lietuvos buvo numalšintas, o pačiame krašte vėl buvo grąžinta tvarka. Dabar, rodos, turėjo įvykti visiška Vytauto ir Jogailos santaka, vienas kitu pasitikėjimas ir bendradarbiavimas. Bet taip nebuvo. Kaltinti reikia ir Jogailą ir Skirgailą, jei Vytautas, daug kuo rizikuodamas, turėjo leisti ir antrą kartą į Prūsus ieškoti paramos savo teisėms atgauti. Tad peržiūrėsime tas visas priežastis, kurios jį privertė taip pasielgti.

¹⁾ Sk. D. 509 nr.

²⁾ Proch Dr. W. 52.

Nugalėjus Andriejų, iš jo buvo atimtas Polockas, kuris vėliau (1387. IV. 28) su visomis jo žemėmis buvo atiduotas Skirgailai. Ta pačia proga Jogaila, savarankiškai be Jadvygos ir lenkų didikų žinios, išdavė privati dokumentą, kuriuo aprašė Skirgailai dar ir Trakų kunigaikštijos plotus, Vitebsko sritis, Vilniaus kraštą ir prie to pridėjo: *d e r ž a t i m i j e h o v y š e v s e j e n a š e j e b r a t i j e*, t. y. laikyti jį aukščiau visų mūsų brolių¹⁾.

Vadinas, tuo raštu Jogaila sulaužė duotus Vytautui pažadus, kad Trakai, kai tik Polockas bus atiduotas Skirgailai, bus grąžinti jam. Po šito įvykio Vytautas negalėjo nesusimąstyti ir nepareikšti savo nepasitenkinimo. Jogaila, norėdamas iš savo pusės tą blogą išpūdį šiek tiek sušvelninti, atidavė Vytautui Volyniją su Lucko ir Vladimiro kunigaikštijomis. Bet pačią Lucko pilį pasiliko sau ir pavedė ją valdyti kažkokiam lenkui, be to, Vytautui nebuvo išduotas joks, net privatiškas, dokumentas, kas turėjo reikšti, kad jis tuo atžvilgiu turėjo visai priklausyti nuo Jogailos malonės ar nemalonės; tai taip pat reiškė, kad jis nepasitiki savo jaunystės draugu.

Matyt, Jogaila Vytautą laikė savo rimtu konkurentu Lietuvoj, todėl jis ir norėjo jį laikyti savo rankose, toliau nuo Lietuvos, kad jisai neskleistų Jogailai nepatinkamos įtakos. Bet kaip ten bebūtų, šitoks Jogailos elgesys paskatino Vytautą griebtis su juo ir Lenkija nepalankios politikos ir ieškoti už Lietuvos ir Lenkijos ribų sau palankių kaimynų, o vidaus politikoj — sukelti lietuviškąjį elementą separatiniams žygiams, ką mes ir pamatysime vėliau.

Tuo tarpu Vytautas demonstruoja savo gabumus ir jėgas: išveja iš Raudonosios Rusijos vengrus, o iš Volynijos — nepalankų Feodorą Liubartą. Po šių Vytauto pasisėkimų Jogaila smarkiai susirūpina Lietuvos reikalais: norėdamas pašalinti Vytauto įtaką krašte, laužydamas jam duotus pasižadėjimus ir nusidedamas neseniai padarytos unijos dvasiai, paskyrė Lietuvai savo vietininką pravoslavą Skirgailą „*dux Russiae*“.

Bendrai, galime pasakyti, kad Vytauto santykiai su Jogaila ir Lenkija iki 1387 m. buvo geri, taikingi. Bet kai Polockas buvo atiduotas Skirgailai, o Vytautui, kaip buvo žadėta, Trakai nebuvo grąžinti, nuo to laiko jis liovės buvęs ištikimas Jogailai, liovės pildęs 1384 m. jų sutarimą, kuriam pats Jogaila nusikal-

¹⁾ Kon. 114, 115.

to pirmutinis. O iš čia kilę tolimesni persekiojimai Vytautą dar labiau pastūmėjo į didesnę ir aktingesnę opoziciją. Tada Vytautas ėmė vesti savarankišką, net priešingą politiką, nesutinkančią su Jogailos nusistatymu, ir galų gale jis pasiryžo visiškai sutraukti 1384 m. sutartį, atimti iš Jogailos Lietuvą ir paskelbti jos didžiuoju kunigaikščiu. Tai vyko palaipsniui. Išgelbėti blogėjančią situaciją galėjo tik atsargi ir švelni politika. Bet Jogaila su Skirgaila elgėsi priešingai: nuolat pylė alyvos į ugnį, su kuria taip atsargiems reikėjo būti. Bet tuo metu ir jis pritrūko kantrybės. Jį drąsino tai, kad aplink tikėjosi draugų: vakaruose galėjo laukti pagalbos iš nepatenkinto unija Ordino; Jogaila ir lenkais buvo nepatenkinti ir lietuviai, ypač žemaičiai, kurie tikruoju Kęstučio įpėdiniu laikė Vytautą; Rytuose kreipė Vytauto dėmesį totorių slegiama Maskva. Aplinkybės taip susidėjo, kad ir su Maskva labai greitai buvo susitarta.

Tai atsitiko taip: tuo metu vyko iš totorių nelaisvės per Volyniją į Maskvą jos kunigaikščio sūnus Vosylius. Pabaigoj 1387 m. apsilankė jis Vytauto dvare Lucke. Čia jie padarė sutartį. Kad ji būtų tvirtesnė, būsimas Maskvos viešpats turėjo vesti Vytauto dukterį Sofiją. Tai buvo pirmas nelegalus Vytauto žingsnis, nukreiptas prieš lenkus ir jų valdovą Jogailą, ir be jo žinios buvo slapta pasiųsta Vytauto delegacija galutinai baigti derybas su Maskva. Tas ir buvo atlikta geg. mėn. 3 d.

Jogaila, matyt, nejuto besiartinančių juodų debesų ir todėl nesistengė Vytautui atiduoti tai, ką žadėjo. Iš kitos pusės atrodo, kad Jogaila tyčia norėjo su Vytautu piktuoju gyventi. Taip antai, tarytum pajuokai, pasikvietė jį į Liubliną ir pareikalavo iš jo priesaikos, kad jis mylės Skirgailą kaip savo tikrą brolių ir padės jam kovose prieš visus jo priešus, išskyrus Lenkiją¹⁾. Be to, Jogaila išdavė Skirgailai ir tokį raštą, kuriame pažymėjo, kad iš Skirgailos nebeatims jokių žemių ir jį laikys aukščiau už kitus brolius, pasitikės jo darbais ir neskriaus. Tarytum šiai sutarčiai patvirtinti tarp Vilniaus ir Trakų pastatė pilį, kurią pavedė jam valdyti.

Ši sutartis buvo aiškus Vytauto ignoravimas ir pažemimas. Jį dabar labiau erzino ir ta aplinkybė, kad Jogaila nė nemanė jam atiduoti nei pažadėto Lucko, nei Trakų. Padaryta buvo dar viena reforma Lietuvoj, kuri, galima sakyti, visiškai palaidojo Vytauto viltį, taikiu būdu atgauti savo teises. 1389 m.

¹⁾ C. ep. V. 53 p.

pabaigoj, siautusiai įvairūs neramumai prieš Skirgailą, priverstė Jogailą padaryti didelės reikšmės pakeitimą Lietuvos valdyme. Jis ne tik atsiuntė čia kariuomenės iš Lenkijos, bet ir Vilnių pavedė pakancleriui Klemensui iš Moskorzewo. Atstumtam nuo didžiojo Lietuvos kunigaikščio vietininko valdžios Skirgailai buvo palikta valdyti tik Trakų kunigaikštija, o Vilniaus generaliniu seniūnu iškilo jo gynėjas lenkas Moskorzewskis¹⁾.

Bet ir tokio fakto akivaizdij, Vytautas dar kartą pareikalavo iš Jogailos ištesėti savo pažadus. Tai buvo paskutinis Vytauto bandymas taikos keliu išspręsti nesusipratimus. Bet Jogaila, tarytum pasityčiodamas iš tokių Vytauto reikalavimų, ėmė jį persekioti ir visaip varžyti: be jo sutikimo uždraudė jam savo dukterį Sofiją išleisti už Maskvos kunigaikščio; ėmė sekti kiekvieną jo žingsnį, gaudyti jo bajorus ir torturuoti, kad sužinotų ką Vytautas mąsto; buvo periminėjami jo laišakai: labai buvo saugojamas, kad jis į kokią nors pusę ne tik pasiuntinio, bet ir laiško nepasiųstų. Vytautas, kaskart labiau įsikarščiuodamas, ėmė nebesislėpti su savo planais, kad jis noris atgauti savo tėviškę. Skirgaila, matydamas čia sau pavojų, atsiuntė pas Vytautą savo tarną Varšą su formaliniu perspėjimu dėl tolimesnių represijų ir tarytum su karo paskelbimu: „Saugokis manęs, kaip ir aš tavęs saugaus“. Ir tikrai jis saugojos Vytauto, dažnai kreipdamas Jogailos dėmesį ir išgaudamas iš jo sutikimą padaryti atitinkamų nedviprasmiškų žingsnių. Iš Tautvilos buvo atimtas Naugardukas, iš Vytauto dieverio Jono Algimanto buvo atimti Alšėnai²⁾, kuriuos gavo 1384 m., kai su Vytautu grįžo iš Prūsų ir atsiprašydamas padovanojo Jogailai auksinę grandinę. Šitų faktų akivaizdij Vytautas turėjo pagalvoti, ar ir iš jo nebus atimtos jo valdomos žemės, nes Volynijai valdyti neturėjo jokio dokumento³⁾.

Tuo laiku Vytautas pasiskundė, kad jį Skirgaila žadėjęs nužudyti. Žodžiu, atmosfera ėmė sunkėti, padažnėjo įtarinėjimai, o šie visumet baigiasi smarkesniais susikirtimais. Pagaliau, Vytautas įsitikino, kad iš Jogailos nebereikia laukti teisybės, todėl jis ėmė rengtis nugalėti ir išvyti Jogailą iš Lietuvos. Įsitikino, kad abu, jis ir Jogaila, negali kartu sutilpti Lietuvoj, todėl nuėjo savo sumanymuose daug toliau, negu norėjo 1382-4 m. Tada jis norėjo būti tik lygiu Jogailai d. kunigaikščiu Trakuose; dabar pa-

¹⁾ Hal. 133.

²⁾ Scr. r. Pr. II, 713, 714.

³⁾ Kon. 127.

noro vienas didžiuoju kunigaikščiu palikti ir Jogailos viešpatavimui Lietuvoj padaryti galą.

Vytautas, norėdamas pašalint Jogailą iš Lietuvos, tuo pačiu priešinos ir Krėvės aktui, kuris jungė Lietuvą su Lenkija. Priešinantis lenkų įtakai, Vytautui reikėjo kovoti su Skirgaila, Jogaila ir Lenkija. Jis įsitikino, kad savo jėgomis nieko nepadarys: reikėjo ieškoti pagalbos pas Ordiną. Tam tikslui Vytautas paleido iš nelaisvės nuo 1384 m. laikomus Rheinecką ir Marquardą von Salzbachą ir išsiuntė juos į Prūsus prašyti pagalbos Vilniui atgauti.

Tuo laiku Ordino santykiai su Lenkija buvo įtempti: viena ir kita pusė rengėsi į karą. Nadzborko suvažiavimas įpylė tik alyvos į ugnį. Tuo momentu Ordinas gauna Vytauto pakvietimą užimti bendromis jėgomis Vilnių. Bet Ordinas paabejojo Vytauto nuoširdumu, atsimindamas 1384 m., kai jis, pabėgdamas iš Prūsų, sulaužė sutartį ir padarė jiems nuostolių, sudegindamas keletą pilių. Kadangi ir lenkai Nadzborke nedviprasmiškai pasisakė už karą, tai Ordinas pamanė sau: ar tik Vytautas nenori jo apgauti savo pinklėmis. Todėl Vytautas ir nesusilaukė iš jo jokių pažadų. Tokia padėtis truko iki 1390 metų.

Vytautas, pasitikėdamas iš karto savo krašto jėgomis, manė galėsiąs apseiti be Ordino pagalbos, nes ir pačioj Lietuvoj buvo didelis nepasitenkinimas Jogailos politika. Kalbamuoju laikotarpiu jau ir čia buvo susidariusi dalimi iš buvusių kunigaikščių, dalimi iš turtingų bajorų sava aristokratija. Toluomo žmonės čia kariuomenei vadovavo, čia buvo pilių viršininkais. Lietuvos savarankiškumo panaikinimas ne tik įžeidė jų tautinę arba, taip sakant, provincialinę ambiciją (savygarbą), bet ir juos asmeniškai: po Krėvės unijos didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvarą sudarė lenkai, pilis užėmė lenkų igulos su savo vadais, o patys lietuviai savo krašte liko nustumti į antrą vietą. Lietuvos didikai negalėjo pakęsti dar ir to, kad jų aukščiausias žmogus, Skirgaila, visiškai neimponavo dorovingumu: buvo didelis girtuoklis, pasigėręs nustodavęs proto, mušdavosi, kardu kapodavo apie save susirinkusius žmones, o atsipeikėjęs pats sužeistuosius apraišiodavo, nes tais laikais buvęs geras chirurgas. Jie taip pat aiškiai matė ir suprato, kad tas pats Skirgaila buvo iškilęs tik todėl, kad buvo aklas Jogailos tarnas, ir dėl tos priežasties negalys likti tikruoju Lietuvos valdovu. Vy-

¹⁾ Kon. 129.

tautas, pasinaudodamas visuotiniu krašto nepasitenkinimu, sušaukė i Lucką savo artimuosius žmonės ir pareiškė jiems, kas reikia daryti svetimiems kraštą valdant. Tame slaptame susirinkime buvo nutarta Vilnių paimti ir atiduoti Vytautui. Tam padaryti sumanyta pasinaudoti apgaule. Kaip tik tuo metu Skirgaila buvo išvykęs į Polocką. Tada Vytautas kreipėsi į Kaributą, Skirgailos pavaduotoją, prašydamas leisti pasinaudoti Vilniaus rūmais savo dukters vestuvėms kelti. Kaributas sutiko. Be to, jis buvo pradėjęs derėtis ir su Vilniaus miestiečiais, kad šie jam išduotu Lietuvos sostinę. Bet šis jo sumanymas vieno vokiečių šnipo buvo praneštas Kaributui. Todėl sąmokslininkai laiku buvo suimti, ir tuo būdu 1389 metų planas, sugalvotas Vilniui paimti, visiškai nenusisėkė ir tik dar labiau pasunkino Vytauto padėjimą¹⁾, kas jį ir privertė pagalbos ieškoti svetur — bėgti vėl į Prūsus.

IV.

Taip tatau Jogailos nepasitikėjimas Vytautu, o Vytautui tekusi kukli padėtis ir nepalankumas Skirgailai, pagaliau, auganti kryžiuočių įtaka, pastūmėjo Vytautą padaryti priešingų Jogailos politikai žygių ir pasirinkti tą kelią, tiesa, labai rizikingą ir pavojingą, kuris jam turėjo grąžinti nekenčiamo žmogaus valdomą tėviškę ir aplamai, — pašalinti nuo krašto valdymo svetimą elementą, kurį išimtinai sudarė lenkai. Vytautas ir dabar, atsiminęs pirmame pabėgime gautą Ordino pagalbą, nors jį buvo paskum apvylęs, vėl rizikavo ir pagalbos ieškojo sau tenai. Ir neapsirikio: kryžiuočiai ne toki, kad degintų pasakui save esamus tiltus, nes tikėjo, kad gali tekti vėl jais naudotis. Kad vokiečiai šįkart juo labiau pasitikėtų, išsiuntė į Prūsus užstatą: savo seserį Ringailę, brolių Zigmantą su jo sūnum Mykolu ir per šimtą bajorų. Tik dabar magistras pasiuntė į Gardiną Marų. von Salzbachą, komturą Arnoldą von Burglen ir žinomą lietuvį Tomą Survilą. Su jais buvo padarytas naujas 1390 m. sausio mėn. 19 d. traktatas²⁾. Derybas su Vytautu Ordinas užmaskavo tuo būdu, kad iki paskutinės valandos Skirgailai buvo duota suprasti, kad su juo bus padaryta taika, ir net jam buvo išduotas tam tikras dokumentas. Skirgaila dėl tų derybų net sugrįžo iš Polocko į Vilnių. Ir tada, kai jis laukė padarytos sutarties ratifikacijos, M. von Salzbachas, Vytauto

¹⁾ Jon. 25. ²⁾ C. ep. V. 63 nr.

padedamas, užėmė Gardiną, kurį pavesdamas Ordinui, Vytautas, kaip ir pirma, įkaitais garantavo, kad jų susitarimas bus išpildytas. Be to, pastarąja sutartim jis pasižadėjo už pagalbą kovoje dėl tėviškos grąžinti kryžiuočiams jų visas tam reikalui padarytas išlaidas.

Įdomu būtų šioje vietoje pažiūrėti, kodėl Ordinas Vytautą taip maloniai priėmė. Norint šitą faktą išaiškinti, reikia pažvelgti į tą padėtį, kurioje Ordinas atsidūrė 1386 metais, kai jo priešas Jogaila tapo Lenkijos karaliumi. Kryžiuočiams čia atsirado nemažas pavojus. Būdamas galingas suvienytų valstybių valdovas, Jogaila galėjo iš Ordino atsiimti ne tiktai iš lenkų pagrobtą 1309 m. Pamarį, kuris būtų visiškai užkirtęs kelią susisiekti sausuma su dažnai paramos teikiančiais Vakarų Europos kraštais, bet nemažesnis pavojus grėsė netekti susisiekimo ir su kardininkais per Žemaitiją. Vadinas, po Krėvės unijos Ordino padėjimas rytų kaimyno atžvilgiu pasidarė kritiškesnis, nes Jogaila, kurio draugystės Ordinas nė nemanė laimėti, galėjo imti reikalauti iš kryžiuočių tų žemių, kurios priklausė jo dviem valstybėm: Lenkijos karalystei arba didžiajai Lietuvos kunigaikštijai, nes ta pareiga jam buvo uždėta pasirašant Krėvės uniją. Iš viso to aišku, kad magistras, nors ir atsiminė 1384 metų Vytauto elgesį, negalėjo nesudaryti su juo sąjungos, kuri ateičiai galėjo duoti naujų galimybių.

1390 m. vasario mėn. pradžioj buvo sumobilizuota didžiulė armija (iš 40.000 žmonių), kuri įsiveržė į Lietuvą, pasiekdama net Kernavę (prie Neries). Jos pilis buvo sudeginta pačių tvirtovės gynėjų. Kariuomenė dar nuėjo iki Maišiogalos, paėmė jos pilį, smarkiai nuteriojo apylinkes ir, pabuvusi apie dvi savaites Lietuvoj, su grobiu grįžo namon¹⁾. Bet tas žygis tuoj susilaukė ir atpildo. Lenkų remiamas Skirgaila netrukus įsigalėjo Vytauto žemėse ir visos pilys iki pat Gardino pateko į jo rankas, nes sužinojęs apie Vytauto išbėgimą, tuoj ėmėsi veikti, atimdamas paskutines jo žemes Lietuvoje. Dar 1390 metų kovo mėn. pradžioj Jogaila su Skirgaila apsiautė Brestą ir jį paėmė. Laimėta Bresto pilis buvo pavesta valdyti vienam lenkui. Nestabdydami žygio, nors dalį kariuomenės dėl maisto stokos ir reikėjo atleisti, su nedideliu kareivių būreliu pats Jogaila nuvyko į Lietuvos Kamieną. Be sunkenybių jį paėmęs ir palikęs ten Zindramą iš Moškovičių, Jogaila užėmė ir kitas Vytauto

¹⁾ Proch. D. W. 59.

valdytas sritis — Surazių ir Lucką. Jam pasisėkė paimti ir paskutinę Vytauto šalininką ginamą Gardino tvirtovę. Į pagalbą buvo atėjęs ir Skirgaila su kitais Lietuvos kunigaikščiais, o Kaributas net pats atvedė savo būrį. Norėdamas gelbėti paskutinę savo tvirtovę, Vytautas pats atvyko prie jos su kryžiuočiais. Ieškodamas budo susisiekti su miestu bei pilimi — tiekti maisto, priimti sužeistuosius ir t. t., Vytautas buvo padaręs per Nemuną laivelį tiltą. Esą Jogailos kariuomenės lenkai primetę aukščiau upėje daug medžių, kurie srovės nešami, išardę tą tiltą. Tam sumanymui nenusisėkus, Vytautas su riteriais pasitraukė nuo Gardino, o miestas po šešių savaičių apsiautimo turėjo pasiduoti Jogailai.

Taip Vytautas vėl neteko visų savo žemių ir vėl, kaip prieš septynerius metus, būdamas be jokios nuosavybės, turėjo pasiduoti Ordino malonei.

Visa Vytauto atrama, kurios jis Lietuvoje dar galėjo tikėtis, — buvo žemaičiai. Vytautui ir nebeliko nieko daugiau, kaip, gavus jų pasitikėjimą, vesti toliau savo politiką. Žemaičiai jam pritarė ir rėmė jo planus. Apie Sekmines (1390 m.) iš įvairių Žemaitijos vietų pas Vytautą į Karaliaučių atvyko trisdešimt atstovų. Gegužės 26 d. jie pasižadėjo laikytis savo „karaliaus Vytauto“ ir su Ordino atstovais sudarė karo bei prekybos sutartį, garantuodami kryžiuočiams savo krašte visišką prekybos laisvę. Žemaičiai, klausydami Vytauto valios, neatsisakė palaikyti santykių ir su Ordinu. Iš šitos sutarties mes ir matome, kad Vytautas ir Ordinas žemaičiams jau buvo padarę daug įtakos. Kryžiuočių akyse Vytauto prestižas turėjo taip pat pakilti, nes jiems buvo jis jau ne tik pabėgėlis, bet ir Žemaičių karalius. Dabar vokiečiai iš tikro galėjo tikėtis, kad Žemaitijos klausimas, dėl kurio jie tiek daug buvo kovoję, galutinai bus išspręstas jų naudai. Todėl jie vėl rėmė savo kaimynus ir maistu ir rūbais, o kai kuriems jų davė teisę dėvėti net Vitingo drabužiais (šita teisė buvo laikoma labai garbinga).

Akivaizdoje paskutiniųjų įvykių Ordino ir Jogailos nesutikimai bei ginčai dar labiau paaštrėjo. Į juos buvo įsimaišęs ir popiežius Bonifacas IX, stengdamasis sutaikyti abi puses ir norėdamas Ordinui pabrėžti, kad Jogaila jau esąs krikščionis. Vargais negalais vos pasisėkė popiežiaus legatams (1390—X—13) paskirti Jogailos pasimatymą su Ordino magistru Torne. Kadangi karas nesiliovė, tai iš to nieko ir neišėjo. Magistras tuo tarpu šį tą Žemaičiuose laimėjęs, maža beturėjo

noro taikintis su savo priešu, iš kurio nieko gero ir nelaukė. Dar pačių derybų metu, kai 1390 m. vasarą pasitaikė proga pulti Lietuvą, magistras neatsisakė. Į Ordiną tą vasarą atvyko daug svečių iš Vokietijos, Anglijos ir Prancūzijos ieškodami karo garbės. Žymiausieji jų buvo iš Anglijos grafas Henrikas Darbi, vėliau tapęs Anglijos karaliumi vadinosi Henrikas IV, markgrafas Fridrichas, Saksonijos hercogas ir t. t. Su gausia kariuomene buvo surengtas Lietuvon vasarinis žygis. Pats magistras jame negalėjo dalyvauti, nes buvo susirgęs, todėl kariuomenei vadovavo Ordino maršalka Engelhardas Rabė. Traukdami Lietuvon riteriai buvo apsirūpinę dideliu skaičiumi sienoms griauti reikalingų mašinų. Jų skaičiuje buvo mūrų griaunamieji taranai, akmenų mėtomieji pabūklai, savo didumu galėję prilygti nedideliam namui, judomieji bokštai ir vadina-mieji stogai (vok. schirmen), kuriais prisidengdami apsiaučian-tieji artindavosi prie miesto sienų. Be to, šitame žygyje buvo vartojama daug naujo išradimo armotų. Kadangi su tokiu ap-siginklavimu svečiams ir riteriams būtų buvę sunku neišeina-mais ir neišvažiuojamais Lietuvos keliais žygiuoti, kaip pa-prastai žygiuodavo Lietuvon, jie yrėsi pirma Nemuno, paskui Neries upėmis iki pat Vilniaus.

Tokia daugybė svečių, Prūsų Ordino riterių ir gerokas žė-maičių kariuomenės būrys prisivėrė prie Kauno, kur savo ka-riuomenę papildė dar Livonijos magistro būriais.

Didžiulė kariuomenė, įžengdama į Lietuvos apylinkes, su-siskirstė trimis būriais: pirmame jų, kuriam vadovavo pats maršalka Rabė, buvo kryžiuočių riteriai ir svetimšaliai anglai, vokiečiai ir prancūzai; antrajam vadovavo Livonijos magistras ir trečiam — Vytautas.

Po nežymių susirėmimų ties Kaunu su Skirgailos kariuo-mene, priešai patraukė į Vilnių. Jo tvirtovę sudarė keturios¹⁾ pi-lys, kurių dvi buvo žemai pastatytos, dar beveik visai naujos (Kreivoji ir Lukiškių) ir turėjo stiprius akmeninius sutvirtini-mus, dvi ant kalno (viršutinė ir pietinė), kurios stovėjo daug aukščiau, buvo apvestos tik medžio sienomis. 1390 metų rugsė-jo 4 d. ta visa kariuomenė jau buvo prie Vilniaus. Prie žemo-sios pilies sustojo vokiečių Ordino maršalka, savo kariuomenę sustatydamas Neries paupyje. Livonijos magistras sustojo prie kažkio kaimo („Miszeholi?“), taip pat ant Neries kranto. Dar apsiautimui neprasidėjus, Vytauto šalininkai uždegė Krei-

¹⁾ Kolanekskis (žiūr. 52 p.) ir kiti mini tik tris pilies. **Red.**

vąją. Jos viršininkas Karigaila Kazimieras, Jogailos brolis, nesuspėdamas užgesyti gaisro, turėjo bėgti, bet buvo sugautas ir nukirsdintas. Įvaryti baimės kitiems pilies dalių gynėjams, jo galva buvo užmauta ant iešmo ir demonstruojama. Bet žemosios Vilniaus tvirtovės dalis, vadovaujama Klemento Moskorzevskio, Jogailos pastatyto lenkų pakanclerio, smarkiai gynėsi.

Kad ir didelių pabūklų skaičiumi apsirūpinę, priešai negalėjo stiprių Vilniaus mūrų įveikti. Jų gynėjai kovojo su didele ištverme ir per šešias savaites atlaikė smarkią ataką. Šio žygio nuostoliai ir vieniems ir kitiems buvo dideli. Kritusiųjų skaičiuje iš Vytauto pusės buvo ištikimas jo brolis Tautvila Konradas. Kryžiuočiai dar galėjo ir toliau Lietuvoj kariauti, nes Vytauto pusėn perėjusieji lietuviai ir žemaičiai pakankamai buvo aprūpinami maistu. Tik nuovargis ir vėlybo rudens prastas oras privertė visus svečius ir Vytautą grįžti atgal į Prūsus.

Nors iš to žygio Vytautas apčiuopiamos naudos ir neturėjo, bet grįžęs iš jo pamatė, kad Skirgailos valdžia Lietuvoj yra silpna ir turės greit griūti, nes joje buvo daug žmonių nepatenkintų Skirgailos valdymu. Sudarydama didelę opoziciją Jogailos vietininkui Skirgailai, aukštoji bajorija savo noru prisidėjo prie Vytauto ir didelė dalis pasekė juo į Prūsus. Tuo būdu viltis atgauti Lietuvoj prarastas teises pasidarė daug aiškesnė. Bet grįžęs į Prūsus, jis negalėjo tuojau atnaujinti žygio į Lietuvą, nes tuo tarpu mirė magistras Konradas Zöllner'is von Rathenšteinas.

Nauju Ordino magistru buvo išrinktas Konradas Vallenrodas (1391—1393). Tai buvo audringo charakterio žmogus, didesnis karo dalykų ir ginklo mėgėjas, negu vienuolio ar kunigo rūbo. Nors Konrado Vallenrodo išrinkimas Vytauto ir vokiečių santykių nė kiek nepakeitė, bet jis vis tik turėjo laukti tinkamos valandos, kad galėtų pradėtus žygius toliau vykdyti.

Tuo tarpu Vytauto giminaičiai buvo išsiuntinėti į atskiras pilies, o jam pačiam buvo duota valdyti Bartenšteino tvirtovė. Ir čia būdamas Vytautas turėjo diplomatinį pasisėkimą. Jokių kliudymų nesutikdamas, priėmė jis Maskvos kunigaikščio Dimitrijaus pasiuntinius, kurie vėliau, drauge su Vytauto delegatais, išlydėjo jo dukterį Zofiją į Maskvą. Šis Kęstučio susigiminiavimas su Maskva galėjo būti jam naudingas, kaip įgijimas sąjungininko prieš Jogailą. Tie santykiai irgi pakėlė Vytauto politinę reikšmę.

Po to beveik per ištikus metus Ordinas tarytum ir pamiršo Vytauto reikalą, nes dabar ypač buvo užimtas ginču su Jogaila dėl Dobrynės. Šią žemę (ir pilį Zlotoriją su 5 kaimais) Vokiečių Ordinas buvo atpirkęs iš kun. Vladislovo Opoliečio, kuris nenorėjo lenkams nusilenkti. Ordinas jau buvo bepradėdąs ieškoti kelių susitaikinti ir kalbėti su Jogaila apie derybas. Bet nuo tolimesnių žingsnių susilaikė, matyt, buvo Marienburgė prisirinkę daugiau svečių, todėl vėl panoro jis ginklu bandyti savo laimę. Karo jėgoms padidinti magistras paskelbė didelę mobilizaciją, pranešdamas visoje Vokietijoje, kad pagonų krašte bus atliktos didžiulės garbės stalo (Ehrentisch) iškilmės. Ir tikrai, Marienburgan tada susirinko daug svečių iš visos Europos. Be to, čia buvo pakviesti Pamario ir Silezijos kunigaikščiai. Ordino pusėn buvo patrauktas ir Vladislovas Opolietis (Oppeln yra pietryčiuose nuo Breslavo, prie Oderio upės), kuriam buvo sumokėta didelė pinigų suma už jo Zlotoriją. Iš Misnijos atvyko markgrafas Fridrichas su 500 raitarijos, iš Saksonijos grafas Schvarzburgas, Glichenas ir Plaue-nas. Taip pat atvyko daug vokiečių, prancūzų ir anglų riterių. Svečių prisirinko labai daug. Viso labo apie 70.000 žmonių. Todėl vietoj derybų prasidėjo karinis pasirengimas. Devyniasdešimt pirmųjų metų rugpiūčio 15 d. visa ta kariuomenė susirinko Karaliaučiuje, kame jai vadovauti pasiėmė neseniai išrinktas magistras Konradas Vallenrodas¹⁾. Rugšėjo 1 d. prie Senojo Kauno (Alt-Kauen) stovėjusiems vienoje Nemuno saloje užsienio svečiams ir riteriams pagerbti buvo surengtas didžiulis garbės stalas, kokio, pasak kronikininkų, nebuvo buvę. Tam Vallenrodas, mėgstąs didelį triukšmą ir vaišes, paaukojo nepaprastai dideles pinigų sumas (apie 70.000 Ordino pinigų, mūsų laikais būtų keli milijonai litų).

Po tos triukšmingos puotos, Ordino ir jo talkininkų didžiulės kariuomenės minios pasklido Kauno apylinkėse. Tada Skirgaila, matydamas, jog jam gali būti blogai, pats sudegino Trakus. Prie jų atvykęs Vallenrodas, rado tik pelenų krūvą. Vytautas tuo tarpu veikė Bopartėnų (į šiaurės vakarus nuo Kauno), Ukmergės ir Kulvos srityse. Po užgrobimo poros nežymių pilaičių, didžiulei Vallenrodo kariuomenei, kuri taip smarkiai

¹⁾ Apie Konradą Vallenrodą, kuris Lietuvos istorijoje yra gana populiarus ir minimas A. Mickevičiaus poezijoje, žiur. Allgemeine Deutsche Biographie 40; Voigt., gesch. Preus. Vt., Caro, gesch. Polens, III t.

buvo užsirekomendavusi per garbės stalo iškilmes, per kurias, buvo pravalgyta ir pragerta milžiniškos pinigų sumos, reikėjo atsisakyti nuo žygio Vilniun, nes Skirgailos būriai visur aplinkui buvo išgrobstę ar sunaikinę maistą taip, jog kariuomenės arkliams nebuvo nė žolės. Rugsėjo 20 d., bijodama susilaukti bado, kariuomenė ėmė trauktis atgal. Grįžtant buvo pastatyta pusė mylios atstumo nuo Kauno ant salos du mediniai sustiprinimai bei apsaugos. Rittersverderis buvo iš naujo sustiprintas. Visos trys tvirtovės buvo pavestos Vytautui. Tai jam buvo reikalinga surinkti čia atvykstančius savo tautiečius iš Skirgailos valdžios ir pulti Lietuvą.

Iš šio žygio Vytautas turėjo nemaža naudos; po to jo galybė diena iš dienos vis augo, ir jo ginklams taip pat sekėsi. Tų pačių metų rudenį Vytautas paėmė Merkinę. Rodydamas magistrui palankumą, pasiuntė jam čia paimtų lenkų belaisvių. Paskui greitai jis užėmė ir Gardiną. Šios pilies garnizoną sudarė lietuviai, rusai ir lenkai. Pastarieji rengėsi atremti Vytauto puolimą, bet lietuviai ir rusai juos suėmė, uždarė pilies bokštą ir miestą atidavė tikrajam savininkui.

Iš viso to mes galime matyti, kad 1391 m. Vytautui buvo labai laimingi. Jis galėjo džiaugtis dvejopu laimėjimu: iš vienos pusės jo galybė ir reikšmė vis didėjo, iš kitos pusės Skirgailos valdžia Lietuvoje vis ėjo silpnyn. Tuo tarpu Jogaila Krokuvoje jau galvojo apie susitaikymą su Vytautu. Taip galvoti vertė jį du dalyku. Pirmiausia, jo planas prijungti Lietuvą prie Lenkijos nepasisekė: tauta ir toliau pasiliko nusistačiusi prieš naują santvarką ir lenkų elementą. Antra, Lietuvos visuomenė labai buvo nepatenkinta Skirgailos valdymu, nes savo gyvenimu nebuvo jos tarpe populiarius ir nesugebėjo sujungti vienon galybėn skylančių Lietuvos jėgų. Tai buvo kartu ir įrodymas, kad Jogailos politika Lietuvoje tikrai neranda pritarimo. Žinoma, su nepasitenkinimu Jogaila turėjo konstatuoti, kad Skirgailos valdžiai turės ateiti galas, nes krašto jėgos, nusilpnintos savitarpio karais bei sunaikinimu derlingų žemės plotų, turėjo išsekti. Skirgailos pozicijoms dar daug kenkė ir ta aplinkybė, kad Vytauto stovyklą nuolatos stiprino iš nuniokoto krašto jo pusėn pereinantieji vis nauji lietuvių būriai. Lietuvoje buvo jaučiamas aiškus susiskaldymas, kurio likviduoti neįstengė nė pats Lenkijos karalius, nors jis ir laikė Lietuvos pilyse lenkų igulas ir Vilniuj lenką Storastą. Žvalgydamasis tuo laiku po Lietuvą,

tikrai galėjai manyti, jog Krėvės unijos akte įrašytas Lietuvos prijungimas prie Lenkijos, tuo tarpu negalės įvykti.

Jogailai nebeliko nieko daugiau daryti, kaip visu nekenčiamą Skirgailą pašalinti nuo valdžios. Jis tai ir padarė, didžiosios kunigaikštijos vietininku pastatydamas Joną Olesnickį, kuriam buvo pavesta valdyti ne tiktai Vilnius, bet ir visa Lietuva. Nors Jogaila jį gausiai šelpė ir ginklais ir kareiviais, tačiau įsibėgėjusio skilimo sulaikyti jau ir jis nebepajėgė.

Po šito nepasisekimo Jogaila rengėsi Lietuvą atiduoti valdyti broliui Vygandui Aleksandrui iš Kernavės, kurį Jogaila ir lenkai mėgo dėl jo didelio atsidavimo Lenkijai. Tačiau jis greitai buvo nunuodytas. Lenkijoje buvo kalbama, kad tai bus padarę Vytauto šalininkai. Kaip ten būtų buvę su jo žuvimu, mes galime tik tai konstatuoti, kad Vygando mirtis pagreitino Jogailos susitaikymą su Vytautu.

V.

Šitokiose aplinkybėse Jogailos padėtis buvo nepavydėtina. Unijos reikšmė beveik visai buvo anuliuota, o brolių tarpe nebuvo nė vieno, kuris pajėgtų valdyti Lietuvą. Vienintelis asmuo, kuris tam tiko, buvo tik Vytautas. Jis dabar, būdamas Prūsiose, puikiai mokėjo Jogailos nepasisekimus panaudoti savo politikos naudai. Ir tik jis, būdamas Kęstučio sūnus ir turėdamas dideles simpatijas Žemaičiuose ir Lietuvoj, galėjo įvesti krašte tvarką ir ramybę, ko jau taip seniai buvo išsiilgę jo gyventojai. Todėl Jogaila turėjo galutinai pasiryžti su Vytautu susitaikinti. Tarpininką deryboms Jogaila pasirinko Mozūrijos kunigaikščio brolių Henriką. Šis 1392 metų pradžioj staiga pasirodė prie Baigos ir Christburgo. Tų pilių komturų klausiamas, kuriais reikalais čia atvykęs, pareiškė norįs Lenkijos karaliaus vardu pasimatyti su vokiečių magistru ir padaryti su juo pastovią taiką¹⁾. Šie pirma jį nusiuntė į Rittersverderį pas Vytautą. Henrikas, pasinaudodamas proga, Jogailos vardu pasiūlė Vytautui visą tėvo ir dėdės palikimą, vadinasi, didžiąją Lietuvos kunigaikštiją su Rusijos kraštais, kad tik jis taikintųsi. Kad tikroji Henriko misija Ordino akyse nesukeltų įtarimo, kaip pasakoja kai kurie šaltiniai, jis įsimylėjęs vedė Vytauto seserį Ringailę.

Vytautas, gavęs tokius didelius pasiūlymus, negalėjo pasilikti abejingas. Bet šį kartą atsikratyti Ordinu jam buvo daug

¹⁾ Scr. r. Prus., II t., 648.

sunkiau, nes daugybė šalininkų ir artimųjų buvo duoti įkaitais kryžiuočiams. Todėl reikėjo didelio slaptumo ir atsargumo, kad ir antras jo atsimetimo planas vokiečių nebūtų pastebėtas. Dar 1391 m. pabaigoj, matyt, nujausdamas, kad santykiai su Ordinu turės kada nors vėl pasikeisti, ėmė Vytautas savo šalininkus rankioti į Rittersverderį iš kitų Ordino pilių.

Po kiek laiko Vytautui pasisekė išlaisvinti savo žmoną, išrandant priežastį, jog norįs pasiųsti ją Lietuvon, varyti Ordino naudai propagandos. Vėliau Vytautas gavo leidimą pasiimti gyvenusį Marienburge Smolensko kunigaikštį. Tuojuo po to jis pasimatė ir su magistru ir prašė leisti keletai jo kunigaikščių persikelti į Jurbarką, tai aiškindamas tuo, kad norįs taupyti Ordino lėšas, išleidžiamas jų pragyvenimui ir pasižadėjo juos pats čia išlaikyti. 1392 m. iš tikrųjų pas Vytautą iš įvairių Prūsijos pilių atvyko daug bajorų ir Belzo kunigaikščiai Jonas ir Jurgis.

Paminėjus tuodu vardu, norisi tarti keletą žodžių apie tarius Vytauto sūnus Joną ir Jurgį, kurie, pasak kai kurių šaltinių, buvę po 1384 ar 1392 m. Vytauto atsimetimo Ordino nunuodyti Karaliaučiuje. Bet čia, kaip mes pamatysime, yra grynas prasiimanymas ar faktų supainiojimas. Vytautas 1384 m. savo rašte mini tik savo seserį ir brolių Zigmantą, buvusius įkaitais kartu su juo pas Ordiną. Apie sūnus nė žodžio nepasakyta. Ir vėliau, ginčydamasis su Ordinu laiškais, dažnai juose prikaišiodavo jam įvairias skriaudas bei neteisybes, bet Ordiną jo sūnus nužudžius niekados nekaltino. Neabejotina, kad Vytautas būtų tai padaręs, jei iš tikrųjų jo vaikai būtų buvę nužudyti. Gi 1390—92 m. Vytauto duotų Ordinui įkaitų sąrašė mes randame iš tikrųjų du kunigaikščius: Jurgį ir Joną. Tačiau jie buvo ne Vytauto sūnūs, bet jo giminaičiai. Tai ir galėjo duoti pagrindo legendai apie Vytauto sūnus, nors ir anie iš Ordino sugrįžo sveiki¹⁾.

Vytautas savo vykusia taktika iš Ordino išgavo beveik visus įkaitus. Tik savo brolių Zigmantą, vengdamas vokiečių įtarimo, paliko Marienburge, kame jis nelaisvėje išbuvo ligi 1398 m. Kad dar labiau nukreiptų nuo savęs bet kokį įtarimą, Vytautas 1392 metų sausio mėn. su Ragainės komtūru ir Sambijos vaitu (Vogt) padarė į Lietuvą žygį, sėkmingai pasiekdamas Lydą, kur

¹⁾ Wolf., 58—59 psl.

jam pasisekė visai sumušti Naugarduko valdytoją Jogailos brolių Kaributą.

Keliems mėnesiams praslinkus ir susirinkus į Rittersverderį daug svečių, Vytautas vėl gavo magistro leidimą žygiuoti Lietuvon. Jam tada talkininkavo Marquardas v. Salzbachas. Apie gegužės m. 20 d. jis įsiveržė į Vilniaus srities Medininkus ir, pabuvęs ten astuonias dienas, grįžo su dideliu grobiu¹⁾.

Matydamas Vytauto pastangas neinant veltui, Ordinas matė reikalą taip pat išplėsti Lietuvos pasienyje akciją. Dar vasarą tam reikalui magistras įsakė netoli Gardino pastatyti dvi pilis: Naująją Gardiną ir Metenburgą (Meteną), kame buvo patalpintos kryžiuočių igulos.

Iš čia aišku, kad Vytautas, nežiūrint Jogailos didelių pasiūlymų, palaikė dar gana gerus santykius su Ordinu dėl to, kad jam, matyti, dar nebuvo atėjęs laikas veikti. O apie Vytauto sugalvotus planus Ordinas nieko nenujautė: taip labai vykusiai Vytautas mokėjo paslėpti savo planus nuo Ordino akių. Bet ir tokia padėtis nebeilgai tęsėsi. Tų pačių metų gegužės mėn. pradžioje pas Ordino magistrą atvyko Vengrijos karaliaus Zigmanto pasiuntiniai, norėdami iš jo nupirkti Dobrynę ir Kujavią. Prasidėjus deryboms, Ordino dėmesys buvo atitrauktas nuo Lietuvos reikalų, ir dabar mąstyti apie Vytautą bei jo veikimą jam nebebuvo laiko. Tuo tarpu kaip tik patogiu momentu Vytautas ir pasiryžo pereiti į Jogailos pusę, kuris Ordino derybomis su vengrais taip pat buvo labai nepatenkintas. Vytautui dabar beliko tik veikti, o jau kalbamų metų liepos mėn. staiga jis pasirodė prie Rittersverderio pilies, kurią tuojau sudegino. Po to skubiai atvyko prie Gardino, jį labai sustiprino ir tuojau atsigręžė prieš Neu-Gardiną ir Meteną. Tos pilyys taip pat buvo visiškai ligi pamatų sunaikintos. Tose pilyse buvusius Ordino karius ir pirklius Vytautas paėmė nelaisvėn.

Painformuotas apie galutinius Vytauto žygius, Jogaila rugpiūčio mėn. 5 d. atvyko Ostrovan, netoli Lydos. Čia Jogailos dvariškių ir Vytauto bajorų akivaizdoj įvyko iškilmingas judviejų susitaikinimas. Šį kartą daug ko pamokytas, Jogaila tikrai ryžosi savo žodį ištesėti. Ostrovo sutartim atidavė jis Vytautui valdyti visą didžiąją Lietuvos kunigaikštiją su rusi-

¹⁾ Scr. r. Prus., II t., 647.

kąja jos dalim, o Vytautas su savo žmona pažadėjo Jogailai ir Lenkijos karūnai savo ištikimybę. Kokios reikšmės turėjo šis unijos aktas ir kokias formas gavo Vytauto valdžia Lietuvoj, apie tai bus kalbama kitoje vietoje.

Tokia tai buvo Vytauto dešimties metu kovos pabaiga dėl teisių į Lietuvos didžiąją kunigaikštiją. Visoje šioje talkoje su Vokiečiu Ordinui prieš Jogailą matome mes, kad Vytautas savo gudria ir sumania politikos taktika laimėjo daug daugiau, negu galėjo tikėtis po 1382 m. katastrofos, vos savo gyvybę išgelbėjęs iš kalėjimo. Vytauto tarpininkai bei priešai pralaimėjo. Mažiausia iš to pelnė Vokiečių Ordinas, kuris iš dviejų Vytauto viešėjimų turėjo tik didelius nuostolius. Vytautas gi po dešimtmečio sunkių kovų, paėmęs į savo rankas Lietuvos valstybę, greit ir aukštai iškėlė jos galybę, priversdamas jai lenktis ir tuos, kurių pagalba buvo anksčiau ieškojęs.

Val. Dėdinas

Vytauto vidaus ir užsienio politika ligi Žalgirio mūšio.

Lietuviu nepasitenkinimas Krėvės unija. I. *Vytauto politinė programa*. Krašto vidaus reformos ir karai. Pasisekimai rusų žemėse. Santykiai su Naugardu ir Pskovu, Maskva ir Tveriu. II. *Vytauto pastangos įsigalėti rytuose*. Santykiai su totoriais. Jadvyga ir lenkai stengiasi sukliudyti Vytauto žygius į rytus. Salyno taika (1398). Vorsklos smūgis ir jo išdavos. Žemaičių likimas.

Krėvės unijos aktu Lietuva buvo prijungta prie Lenkijos. Šis politinis žygis, iš karto pritartas ir paties Vytauto, vėliau jam ir lietuvių visuomenei pasirodė įžeidžiąs jos interesus ir Lietuvos laisvę. Be to, Vytautas, dar negavęs Jogailos jam pažadėtos ir teisėtai priklausančios tėviškės, o aukštoji Lietuvos visuomenė, matydama, kad ji gali būti atstumta nuo krašto interesų ir pakeista Jogailos atsiųstais lenkais, negalėjo nepareikšti savo nepasitenkinimo dėl susidariusios krašte padėties ir tvarkos. Šitų nepasitenkinusiųjų priešaky atsistojo pats Vytautas, Lietuvos ir jos visuomenės reikalų gynėjas, kuris po ilgų ir sunkių kovų, ne be svetimų pagalbos, iškovojo iš Jogailos ne tik savo tėviškę, bet ir visą Lietuvą su jai priklausančiais Rusų žemių plotais. Jo sudarytą su Jogaila Ostrovo sutartimi (1392) buvo padėtas ir pagrindas Lietuvos nepriklausomybei atstatyti¹⁾. Be to, ši sutartis turėjo užtikrinti ir taiką ir tvarką išvargintam ir nualintam ilgų naminių karų kraštui. Jogailai išėjus į Lenkiją, tvarka viduje dar labiau pašlijo, nes jo paskirti visoki seniūnai lenkai ir Skirgaila sukėlė krašte tik dar didesnę nepasitenkinimą ir bruzdėjimą; sričių kunigaikščiai ėmė nebeklausyti Jogailos ir atsimesti nuo Lietuvos. Kad būtų ga-

¹⁾ Liub. 45.

lima išvengti didesnės netvarkos ir net Lietuvos skilimo, reikėjo tvirtos rankos ir valios. Tokias ypatybes kaip tik turėjo Vytautas, kuris šiuo momentu ir tapo Lietuvos valdytoju.

I.

Vytautas, paėmęs valdyti Lietuvą, tiek viduje tiek ir užsieny vedė seną, jau paties Mindaugo pradėtą, Lietuvos politiką: viduje stengėsi įvesti centralizaciją, t. y. naikinti atskiras, beveik nepriklausomas, sričių kunigaikštijas, o jo užsienio politika ėjo dviem kryptim: vakaruose jis ryžosi gintis nuo Ordino, kol galutinai šio galybę sumušė Žalgirio laukuos, o rytuose—pulti, t. y. užkariauti naujų žemės plotų. Buvo dirbamas ir Lietuvos christianizacijos darbas, bet ši problema, kaip ir po unijos iškilusi į Lietuvos politikos viešumą santykių problema su Lenkija, — išeina iš šio rašinio rėmų: tai bus svarstoma kitų.

Reikia pasakyti, kad darbo šiuo momentu Vytautui buvo labai daug. Dėl naminių karų daugelis Lietuvai priklausančių kraštų atkrito ir pateko Maskvos įtakon: dabar reikėjo juos ginklų atkariauti. Be to, tokios netikėtos atmainos Lietuvoj — valdžios atidavimas Vytautui — labai nustebino ir tuos kunigaikščius, kurie darė sukilimus prieš jo tėvą: dabar už tai tikėjosi susilaukti bausmės iš sūnaus. Tartum norėdami tos bausmės išvengti, dar tebeeinant Ostrovoje deryboms, jie sukilo, tikėdamiesi atsipalaiduoti iš Vytauto valdžios, t. y. nepakliūti į jo rankas. Gal tas sukilimas jiems būtų ir pasisekęs, jei jie būtų sutartinai veikę. Tas jų nesutarimas ir bus buvusi viena iš priežasčių, kuri padėjo Vytautui juos numalšinti.

Pirmas prieš Vytautą pakėlė ginklą Sieversko - Naugardo kunigaikštis Dimitras Kaributas, kuris buvo sukilęs prieš Vytauto tėvą Kęstutį ir atsisakęs mokėti jam duoklę. Jis įsiveržė Lietuvos gilumon ir buvo besirengias eiti į Vilnių. Bet netrukus paliai Dokudovą buvo Vytauto sumuštas ir turėjo bėgti. Prisiartinęs prie Sieversko - Naugardo, Vytautas paėmė jį staigiu puolimu. Kaributas su žmona ir vaikais pateko nelaisvėn ir buvo nusiųsti Jogailai, o į jo vietą pasodino Feodorą Liubartą, gi pačiam Kaributui vėliau buvo duoti keli valsčiai Volnijoje ir Podolijoje.

Tuo pačiu laiku atsisakė Vytauto klausyti ir Kijevo kunigaikštis, Algirdo sūnus, Vladimiras, nesutikdamas padėti jam malšinti sukilusio Podolijos kunigaikščio Karijoto sūnaus Feo-

doro. Šį kartą susirėmimų buvo išvengta: viskas pasibaigė Vytauto pagrasinimu. Tik 1394 metais jis puolė Vladimiro žemes ir paėmė Ovručą ir Žitomirą. Nusigandęs Vladimiras atvažiavo Vytautui nusilenkti. Laikinai Vytautas paliko ii Kijeve. Tik kitų metų vasarą, Jogailai tarpininkaujant, Vladimiras atsisakė nuo Kijevo: už tai jam buvo duotas Kopylius (netoli Nemuno ištakos), o Kijevą vėliau pavedė valdyti Jogailos broliui Skirgailai.

Greit atėjo eilė ir Vitebskui. Ten viešpatavo kunigaikštienė Julijona, Algirdo žmona. Pas ją buvo apsigyvenęs ir Jogailos brolis Švitrigaila. Švitrigaila manė, kad mirus kunigaikštieni, Jogaila jį paskirs Vitebsko valdytoju.

Bet taip neįvyko, nes 1392 m. mirus kunigaikštieni Julijonai, Jogaila pasodino į jos vietą Feodorą Vesną. To negalėjo pakęsti ambicingas ir neramaus būdo Švitrigaila ir pakėlė maištą: užmušė Feodorą Vesną ir pats ėmė valdyti Vitebską. Sužinojęs apie tai Vytautas, drauge su Skirgaila pasiryžo suvaldyti neklaužadą kunigaikštį. Paėmė Drucką, Oršą ir prisiartino prie Vitebsko. Švitrigaila susilaukė pagalbos ir iš Smolensko. Dėl to Vitebsko paėmimas kiek užtruko. Bet Švitrigaila vis dėlto buvo priverstas iki žemės Vytautui nusilenkti ir pasiduoti. Po to jis buvo pasiųstas į Krokuvą Jogailai. Iš čia netrukus jis pabėgo į Vengriją. Vitebske Vytautas pasodino savo vietininką.

Sekančiais metais sukilo ir Volynijos kun. Feodoras, Liubarto sūnus. Vytautas greit ir jį numalšino. Jo žemes pasiliko sau, o jam pavedė valdyti Sieversko - Naugardą. Bet jis čia neilgai pabuvęs irgi pabėgo į Vengriją, iš kur abu su Švitrigaila susižinodavo su Ordinu, ruošdami Vytautui pinkles. Tuo būdu ir Sieversko - Naugardo kunigaikštija atiteko Vytautui¹⁾. Taip pat suvaldė Vytautas ir kitus nepaklusnius Volynijos kunigaikščius. Po tų visų numalšinimų didesnė Volynijos dalis atiteko Lietuvai, kita — Lenkijai.

Atėjo laikas sutvarkyti reikalus ir su Skirgaila. Vytautui užėmus Lietuvoje didžiojo kunigaikščio valdžią, Skirgailos kandidatūra į tą vietą savaime atpuolė. Aišku, kad jis buvo nepatenkintas susidariusia padėtim. Todėl abiejų kun. nesantaika pasiliko ir toliau. Vytautas net nenorėjo jam duoti tos ar kitos

¹⁾ Hal. 144.

kunigaikštijos valdyti. Tik Jogailai pasisėkė juos abu sutinkinti. Ta proga Skirgailai buvo pažadėta atiduoti Kijevas. O kol ji atims iš Vladimiro, jam buvo atiduoti keli miestai Volynijoje. Kada iš Vladimiro Kijevas buvo atimtas, Vytautas išlaikė savo žodį ir jį atidavė Skirgailai (1395). Bet pastarajam čia neilgai teko viešpatuoti; tais pačiais metais jis pabaigė savo gyvenimo dienas — buvo nuuodytas. I jo vietą Kijeve Vytautas pasodino savo vietininką, Alšėnų kun. Algimanto sūnų Joną¹). Dabar Kęstučio sūnaus padėtis dar labiau sustiprėjo, nes vienas iš didžiausių jo konkurentų pasišalino jam iš kelio. Beliko Švitrigaila.

Ilgai ir sunkiai teko Vytautui kovoti dėl Podolijos, į kurią be vengrų ir totorių, reiškė pretenziją ir lenkai. Algirdo laikais čia šeimininkavo totoriai. Per savo atamonus kartas nuo karto rinkdavo mokesčius ir mokėdavo atvažiuojantiems baskakams²). Tuo laiku tą sritį valdė trys broliai emirai. Bet jie buvo Algirdo prie Mėlynąją Vandeną sumušti (1362), o ją valdomos žemės atiteko Lietuvai. Nuo to laiko Podolijoje įsigalėjo Algirdo giminaičiai Karijotai, Gedimino sūnaus sūnūs.

Karijoto sūnus Feodoras, nepatenkintas naująja Lietuvos santvarka, ėmė ir sukilo prieš Vytautą, kuris jį sumušė ir paėmė nelaisvėn, o jo žemes pasiėmė sau. Toks jo žygis lenką tarpe sukėlė didelį pasipriešinimą, nes jie Krėvės unija kaip tik ir norėjo Podoliją ir Volyniją prijungti prie Lenkijos. Dabar gi Vytautas aiškiai atsistojo skersai kelio jų siekimams. Kad nuramintą įsikarščiavusius lenkus, Vytautas ėmėsi diplomatijos, stengdamasis lenką ponus „užglostyti“. Tas klausimas laikinai—vėliau jis vėl buvo iškilęs, — tarpininkaujant Jogailai, buvo taip išspręstas: didesnė, t. y. rytinė Podolijos dalis teko Vytautui, o mažesnė, vakarinė — buvo atiduota Krokuvos vaivada, Vytauto lėnininkui Spytekui iš Melštino, kuris greit pasidavė Vytauto įtakai ir pasidarė jo šalininkas.

Taip Vytautui trumpu laiku pasisėkė panaikinti stambiąją sričių kunigaikštijas, tepaliekant kunigaikščiams valdyti mažos reikšmės nedideles sritis.

Stambiąją sričių kunigaikštiją panaikinimas padarė didelę atmainą Lietuvos gyvenime. Pirmiausia pasistūmėjo į priekį

¹) Proch. D. W. 75.

²) Totorių pinigų rinkėjai nukariauotose kraštuose.

Lietuvos valstybės suvienijimo darbas, centralizacija, nes jų žemės buvo atiduotos valdyti didžiojo kunigaikščio vietininkams. Tie Vytauto pastatyti vietininkai visiškai jo klausė ir tai jį padarė savarankišku valdovu. Anksčiau kunigaikščiai, valdydami tas žemes savo nuožiūra, nejautė to ryšio, kuris juos jungė su didžiuoju kunigaikščiu. Valdydami tokias sritis, Gedimino ainiai ir šiaip aukštos kilmės kunigaikščiai, jautėsi esą savarankiški ir kartais net sukildavo prieš didįjį kunigaikštį. Dabar, panaikinus sričių kunigaikščius ir jų vieton atsisėdus Vytauto vietininkams, viskas buvo suimta į vienas rankas. Mat, tie vietininkai neturėjo tokios politinės reikšmės, kaip ankstyvesnieji tų sričių valdovai, o pasidarė tik dideli žemvaldžiai arba dvarininkai. Tie didžiojo kunigaikščio vietininkai jį rėmė tiek materialiai, tiek politiškai; tai buvo jų pareiga — priešingai galėjo būti iš pareigų paleisti. Tuo būdu tos visos sritys politiškai pateko visiškai Vytauto priklausomybėn, kas sustiprino jo padėtį krašto viduje. Tada prasidėjo ir rusų gyvenamų sričių suvalstybinimas ir jose lietuvių įtakos išsigalėjimas. Tai rodo ir tuo laiku parašytos baltgudiškai knygos, kuriose palankiai atsiliepiama apie Lietuvą, ypač apie Vytautą¹⁾.

Po šitos reformos ėmė didėti ir didžiojo kunigaikščio iždas ir šiaip materialiniai ištekliai, o iš čia ir jo politinė reikšmė ir galybė. Į jo iždą ėmė plaukti ir tos pajamos, kurios pirmiau tekdavo sričių kunigaikščiams. Pav., įvairios duoklės pinigais bei natūra ir visokie maitų, prekybos mokesčiai. Daug pajamų davė didžiajam kunigaikščiui ir ūkio pajamos, nes sričių kunigaikštijas panaikinus, visi kunigaikščių dvarai atiteko Vytautui. Tuose dvaruose jis sodino savo vietininkus tėvūnus. Jie buvo ten kartu teisėjai, mokesčių rinkėjai ir ūkių prižiūrėtojai. Vietininkai ir tėvūnai buvo pasodinti net tuose dvaruose, kurie didžiajam kunigaikščiui nė nepriklausė. Ten jie eidavo teisėjų ir mokesčių rinkėjų pareigas. Dabar didysis kunigaikštis kur kas daugiau gaudavo pajamų, negu anksčiau.

Valstybės centralizavimas ir jos sujungimas į vieną politinį vienetą, išaugimas materialinės Vytauto galybės padarė tai, kad prieš jį lenkėsi ne tik viduje išlikę kunigaikščiai, bet ir užsienis ėmė su juo skaitytis.

Tuo metu palaikė gerus santykius su Lietuva ir didelės šiaurinės respublikos, būtent Naugardas bei Pskovas. Jos bu-

¹⁾ Alekn. 142.

vo valdomos pačių žmonių, pasikviečiant vadas ar iš lietuvių ar iš rusų kunigaikščių tarpo. Tos respublikos, tarpininkaujant Maskvai, mokėjo totoriams duoklę, — iš čia jų ryšiai su Maskva, nekalbant jau apie jų tautinį ir religinį vieningumą su ja; tuo remdamasi Maskva ir rūpindamasi sujungti visą Rusiją, reiškė pretenzijų ir į minėtas respublikas. Tiktai D. Naugardo bajo-rija, siekdama nepriklausomybės ir nenorėdama būti suvienyta su Maskva, priešingai liaudžiai, linko prie Lietuvos, mielai iš čia imdamasi sau vadus. O pats Pskovas labiau linko į Maskvą, negu į Lietuvą; pastarajai rūpėjo, kad Naugardas, kurio dėl toľumo negalėjo paimti, būtų laikomas nors jos įtakoj per pasiųstus ten kunigaikščius. Mat, per juos Lietuva buvo geruose santykiuose su labai galinga respublika; turėjo visados ilgą iš šiaurės rytų apsaugotą sieną ar čia kovoje su Maskva, ar čia su Livonijos Ordinu. Pskovas, dėl savo padėties patekdamas čia Lietuvos, čia Livonijos, čia Naugardo ir Maskvos įtakon, laviruodavo tarp tų valstybių, labiausiai linkdamas į Maskvą. O Lietuvai Naugardas tiek turėjo reikšmės, kiek per tą respubliką galėjo daryti įtakos daug mažesniai Pskovui. Be to, Naugardas buvo prieš Maskvą ir Livonijos Ordiną sąjungininkas. Tokie tai motyvai, dėl kurių Jogaila pasodino savo brolių Lengvenį Naugarde. Grįžęs Vytautas padėties nepakeitė: susitaikino su Lengveniu, kovojančiu su Maskva, palikdamas jį ir toliau valdyti Naugardą¹).

Matyti, tuojau buvo atvykęs į Smolenską ir Vytauto žentas Vosylius su žmona kun. Zofija pasveikinti uošvio, iš kurio išgavo Lietuvos neutralumą. Bet po to suvažiavimo tarp Naugardo ir Maskvos prasidėjo dar atkaklesnės kovos, negu prieš tai buvo. Respublikos pusę palaikė kunigaikščiai Romanas Lietuvis (Litewski) ir Konstantinas Bielozierskis. Kažkokį Radislovą sučiupo Lengvenis ir pasiuntė Vytautui, kuris belaisvį laikė trejus metus ir, pagaliau, už 2000 rublių jį paleido. Tik Lietuvai tarpininkaujant naugardiečiai padarė taiką su Maskva, bet apie kokią nors nusileidimą Maskvai, ko siekė Vosylius, pasiremdamas duokle totoriams, — nebuvo kalbos. Priešingai, naugardiečiai pradėjo kariauti su Pskovu, kur atvyko Polocko kun. Andriejus. Lengvenis vedė Maskvoj kun. Dimitrijaus dukterį Mariją. Tai buvo metai, kada Tochtamyšas, sumuštas Timuro - Kotlogo, pabėgo į Lietuvą.

¹) Proch. D. W. 71—72,

Tyčia prie šių įvykių apsistojom ilgiau, norėdami parodyti, kokią vaidmenį vaidino Naugardas Lietuvos rytų politikoj, kurią Vytautas vedė.

Kai pastarasis stiprinosi viduje ir malšino sukilusius kunigaikščius, iš vakarų jį ėmė pulti kitas Lietuvos priešas — Vokiečių Ordinas. Paskutinysis Vytauto pabėgimas iš Prūsų ir sudeginimas ten keletos pilių kryžiuočių labai supykino. Dabar Ordinas, kuris buvo nemaža paaukojęs kariuomenės Vytauto žygiams, nemaža išleidęs jo reikalams pinigų (apie 50.000 grivenų¹), degte degė kerštu prieš Vytautą. Dar 1392 m. rudenį kryžiuočiai suruošė žygį į Lietuvą. Sulaukė didelio skaičiaus svečių iš Vakarų Europos, vadovaujami maršalkos Engelhardo Rabė, įsiveržė į Lietuvą, užpuolė Suražiaus pilį, paėmė ją ir sudegino. Grįžo į Prūsus vedini keletu šimtų belaisvių. Sekančiais metais jie vėl su daugeliu svečių suruošė naują „kelionę“ į Lietuvą paėmė Gardiną ir sudegino, o įgulą išvedė nelaisvėn; paskui dar sudegino Merkinę, Drohičiną ir Lydą²). Bet ypatingai smarkūs buvo Lietuvos puolimai 1394 metais. Jau tų metų pradžioje Ordinas, pastebėjęs sugriautos Gardino pilies atstatymą, pasiuntė savo kariuomenę to darbo trukdyti. Pilį pasisėkė jam sudeginti. Bet ir tuo jis nepasitenkino. Užpuolė dar Naugarduką ir kt. pilis ir jas sudegino. Taip pasibaigė pirmieji puolimai.

Ypatingai garsus žygis buvo suruoštas tų pačių metų vasarą³), į tą žygį, kaip paprastai, atvyko nemaža svečių iš Vakarų Europos. Dalyvavo net ir Burgundijos hercogas Pilypas su 200 šaulių. Visa kariuomenė susėdo į laivus ir atplaukė į Lietuvos gilumą. Pasiekę Vytauto per antrą pabėgimą sugriautą Rittersverderio pilį, pradėjo ją atstatyti. Bet tuo laiku prisiartino su didele kariuomene Vytautas ir staiga užpuolė priešus, atstatančius pilį. Tuo tarpu atsiskubino ir kryžiuočiams į pagalbą Livonijos Ordinas ir daugiau kariuomenės iš Prūsų. Vytautas turėjo trauktis atgal Vilniaus link. Ordino kariuomenė patraukė iš paskos. Kryžiuočiai, žygiuodami turėjo nugalėti daug kliūčių: reikėjo prasiveržti pro neperžengiamus miškus, pasistatyti ant upių ir upelių tiltų, nutiesti per pelkes kelius. O Vytautas, pasislėpęs miškuose, naikino atsiskyrusius Ordino pulkus ir gurguoles. Nors ir smarkiai kryžiuočiai buvo persekiojami, vis dėlto jie nuėjo ligi Papartėnų (netoli Kernavės).

¹) C. ep. V. 517 Nr. ²) Proch. D. Wu 84. ³) Proch. D. W. 84.

Čia buvo suimtas ir pakartas ilgai apgaudinėjęs Ordiną kunigaikštis Sudemumtas. Pagaliau, po kelių mėšių, priešams pasisekė prisiartinti prie Vilniaus ir jį apsiausti. Tuo tarpu Vytautas, sulaukęs iš Lenkijos pagalbos, apsupo Ordino kariuomenę. Šitai kariuomenei vadovavo pats Vytautas. Kryžiuočius pradėjo atakuoti ir iš priešakio ir iš užpakalio. Įvykdavo smarkių susirėmimų, kuriuose priešams nekaip sekdavosi. Ypačingai Vytautas puolė ir naikino išėjusius maisto ir pašaro ieškotis Ordino kariuomenės būrius. Vienok kartą išėjusiems pasiplėšti kryžiuočiams teko laimėti vieną iš didesnių mėšių prie Rudaminos: pasisekė paimti nelaisvėn lietuvių kariuomenės. Po to laimėjimo jie atgavo ūpą. Prasidėjo vėl smarkūs puolimai. Dieną ir naktį ėjo mėšiai prie Vilniaus sienų. Pagaliau griuvo mūrai ir bokštai į Neries bangas. Daugelyje vietų sutvirtinimai buvo išlaužti. Bet plačiai išsiliejusi Neris ir pilni grioviai vandens kliudė galutinai laimėti. Tada buvo sumanyta Neries vaga nuvesti pro šalį. Ir darbas jau buvo pradėtas. Bet darbininkai, užpuldinėjami ir žudomi iš lietuvių pusės, turėjo darbą mesti. Begriaunant pilies sienas, mieste kilo gaisras, sunaikinęs kai kuriuos sutvirtinimus ir atsargą. Bet Vilnius ir dabar nė nemanė pasiduoti. Tuo tarpu ir Ordino jėgos baigėsi: ėmė stigti kareivių ir arklių, maisto ir pašaro, o patys kryžiuočiai jautėsi labai išvargę. Visa tai privertė Ordiną pagalvoti apie grįžimą. Magistras pradėjo net ir derybas su Vytautu. Ta proga pasinaudodami kryžiuočiai, burgundiečių šaulių padedami, prasiveržė pro lietuvių pulkus ir atsitraukė nuo Vilniaus su dideliais nuostoliais. Po šito nepasisekusio žygio Ordinas laikinai liovėsi puldinėjęs Lietuvą.

Taip Vytautas pakankamai įsistiprinęs viduje, numalšinęs Lietuvos priešą Ordiną ir pasijutęs esąs pakankamai galingas, ėmėsi veržtis prie savarankiškos politikos rytuose.

Pirmiausia Vytautas darė žygių sustiprinti savo padėtį ir įtaką Smolenske, kuris buvo jam reikalingas palaikyti gerus santykius tiek su D. Naugardo bei Pskovo respublikomis, tiek ir su pačia Maskva.

Kaip žinome, Smolensko kunigaikštis Sviastoslavus buvo prisidėjęs prie Polocko kun. Andriejaus maišto, kuriame pats žuvo, o jo sūnūs — Hlebas ir Jurgis Vytauto buvo paimti į nelaisvę. Vėliau, grįžus jam antrą kartą iš Prūsų, Smolenską pavedė valdyti vienam tų sūnų, būtent savo prieteliui Hlebui, ku-

ris dalinosi jo likimu antrą kartą pabėgus pas vokiečius ir buvo Vytauto įkaitas Malburge. Kažkodėl Hlebas vėliau ėmė prieš Vytautą šiauštis. Nors jį Vytautas per savo pasiuntinius ir perspėjo, tačiau jis nepasitaisė. Be to, jis ėmė kivirčytis ir su savo broliu Jurgiu. Dėl to Smolenske kilo netvarka. Vytautas nutarė pasinaudoti jų nesantaika ir užimti miestą.

Tuo tarpu pasklido gandai, kad Vytautas su didele kariuomene eina prieš Timurą, išvijusį su Vytautu susidraugavusį chaną Tochtamyšą, visai netikėtai atsidūrė prie Smolensko, pranešdamas miestui savo norą sutaikinti susikivirčiusius kunigaikščius. Kunigaikščiai ir bajorai, gavę neliečiamybės patikrinimą, atvyko į lietuvių stovyklą. Čia Vytautas įsakė Hlebą suimti ir išsiuntė į Lietuvą. Po to, 1395 m. rugsėjo 28 d., lietuviai triumfuodami įėjo į miestą. Priešais Vytautą nešė kryžių irėjo dūdoriai grieždami triumfališką maršą pagal lietuvišką paprotį. Pily savo vietininkais Vytautas paliko kun. Jomantą ir Vosylių Boreikovičių (Boreiką) ir, neilgai buvęs, su dideliu skaičium belaisvių bei dideliais turtais sugrįžo į Lietuvą¹⁾.

Šis įvykis, smarkiai sustiprinęs Lietuvos galybę, turėjo ir savo išdavų, nes Jurgis, bijodamas, kad ir jo nesulauktų Hlebo likimas, pabėgo į Riazanių pas savo uošvį kun. Olegą, kuris jį priėmė. Už tai Vytautas pavedė Olegą Lengveniui nubausti.

Šitie Vytauto pasisekimai, matyt, ir bus paskatinę Vosylių, Maskvos kun., padaryti su Mykolu Tveriečiu puolimo ir apsigynimo sutartį prieš Lietuvą, Lenkiją, vokiečius ir totorius. Ši sutartis apėmė visus Maskvos viršenybei priklausančius kunigaikščius, kurie pasiuntė Vytautui karą skelbiančius laiškus, o Olegas, Vosylius pavedamas, išėjo kariauti Lietuvos Lubucko — ir tai kartu su Jurgiu Smolenskiečiu ir jo broliais, taip pat ir su Pronsko, Kozielsko ir Muromsko kunigaikščiais. Kai grįžo iš žygio, sužinojo, kad Lengvenis kariauja Riazaniaus žemes ir patraukė prieš jį, bet Lengvenis su dideliu grobiu ir belaisviais jau buvo toli nuo jo žemių sienos. Iš viso to aišku, kad Vytautas, nors ir netiesioginai, kariavo su atvirai dar vengiančia pasirodyt Maskva. Kadangi Vytautas neturėjo saugumo vakaruose iš Ordino pusės ir iš rytų kunigaikščių, savo pavaldinių, todėl jis dėjo pastangų išvengti ši-

¹⁾ Proch. D. W. 75, 76.

to karo. Iš pastarųjų žinom, kad 1396 m. Vytautui teko vieną kažkokį kun. Joną, rodos, kilusį iš Drucko kunigaikščių, mir-tim nubausti ir konfiskuoti jo dvarą. Kad tada Vytautui susitari-mas su Maskva buvo būtinas, sprendžiam iš to, jog 1396 m. du kartu buvo susivažiavęs su žentu Vosylium.

Pirmas toks susivažiavimas įvyko tų metų pavasarį Smo-lenske. Metraščiai aprašinėja brangias dovanas, kurių iš vie-nos ir kitos pusės buvo nešykštaujama. Brangūs kailiniai ir rytų audeklai, brangios juostos, aukso indai ir bachmatai (stambūs Podolijos arkliai) — tai žento dovanos; puikiausios va-kaų audeklai, aksomitai, balnai, šilkinės staldengtės — tai uošvio dovanos. Porai mėnesių praslinkus, būtent spalio 1 d. įvyko antras susivažiavimas Kolomnoj. Čia Vytautas rūpinosi išgauti Smolensko paėmimo aprobaciją, bet iš tikro čia buvo aptarti ir kitokie reikalai. Mes žinom, kad abu kunigaikščiai iš Kolomnos pasiuntė į Didįjį Naugardą savo pasiuntinį, kad šis įsakytų jam pradėti karą su vokiečiais. Naugardiečiai atsakė, kad jie ir su Maskva, ir su Lietuva, pagaliau, ir su Vokiečiais yra padarę atskiras taikos sutartis, čia nieko nelaimėjęs, Vy-tautas stengėsi prieš save atkreiptą ir Maskvos vadovaujamą koaliciją nuginkluoti rytų koalicijos planu, nukreiptu prieš kar-dininkus ir kryžiuočius. Šitą koaliciją rėmė ir Jogaila su Pa-mario kunigaikščių sąjunga. Vytautas savo pasiekė: kunigaikš-čių sąjunga su Maskva priešaky atpuolė, ir tuo pačiu Vytautas tylėjimu išgavo Smolensko užėmimo aprobaciją (pripažinimą). Tuoju sekančiais metais tarp Naugardo ir Maskvos vėl prasi-dėjo karas. Vytauto švogeris Jonas Tverietis, vedęs Vytauto seserį Mariją, viešėjo pas Vytautą Lietuvoj; kiti Maskvos pri-klausą kunigaikščiai irgi nevengė Vytauto dvaro, priešingai, daugelis jų rėmė jo žygius prieš totorius¹⁾.

Tos Vytauto kovos su rusų kunigaikščiais iškėlė jo autori-tetą. Prieš jį ėmė lenktis aplinkiniai kunigaikščiai, nors jis ir užpuldinėjo ir užiminėjo jų žemes. Tokio Vytauto elgesio, rodos, turėjo nepakęsti Maskvos kun. Vosylius, Vytauto žentas. Bet to mes nematome. Ar čia bus buvusi giminystės ryšių prie-žastis, ar Vytauto galybė, kuri tuo laiku buvo labai išaugus, kad Vosylius nesiėmė kardo, kai Vytautas jo pašonėje grobstė rusų kunigaikščių žemes, sunku pasakyti. Tokie pat geri santy-kiai buvo ir su Tveriaus kunigaikštija.

¹⁾ Proch. 76, 77.

Toks Vytauto sustiprėjimas greit privedė Vytautą prie konflikto su Lenkija. Po Ostrovos sutarties, ligi Salyno taikos, galima sakyti, Vytauto ir Jogailos santykiai buvo geri. Visuose svarbesniuose reikaluose Vytautas pasitardavo ir veikdavo kontakte su Jogaila, pav., malšinant arba išvarant Lietuvos sričių kunigaikščius. Taip, pav., Jogailai pritariant išvarė Kaributą, Švitrigailą, Vladimirą ir k. Juodu dažnai susivažiudavo tartis ir bendrais valstybių reikalais.

Tuo būdu Vytautas, pasinaudodamas Jogaila, kaip savo siuzerenu, ne tik numalšino sukilusius kunigaikščius, bet stipriai suėmė į savo rankas ir visas Lietuvos kunigaikštijos jėgas, panaikindamas kunigaikščius ir pasodindamas jų vieton savo vietininkus. Visa tai prisidėjo prie to, kad jis ėmė jaustis esąs tikruoju Lietuvos šeimininku ir savarankišku valdovu. Nuo to laiko siuzereniškoji Jogailos globa pasidarė jam nebereikalinga — jis drąsiai žingsnis po žingsnio artinosi prie savarankiškos politikos ir įsigalėjimo Rytuose. Dabar Vytautas nebeprašo Jogailos sutikimo ir patarimų užimti vieno ar kito rusų kunigaikščio žemes. Net neatsižiūri, ar tai Jogailai ir jo lenkams patinka, ar ne. Tai ir atvedė Vytautą į nesusipratimus su lenkais. Toks nesusipratimas iškilo dėl Podolijos. Bet šis ginčas, kaip matėme, pavyko taikiai likviduoti. Artinosi ir kitas nesusipratimas.

Po Ostrovos sutarties lietuviai savo valstybę laikė visiškai savarankišką¹⁾, o lenkai, remdamiesi Krėvės unijos aktu, laikė Lietuvą savo provincija. Nuomonių skirtumas ir jų paaštrėjimas iškilo tuomet, kai ėmė didėti Vytauto galybė ir savarankiškumas. Jadvyga ir lenkų ponai į tai kreivai žiūrėjo ir jiems labai nepatiko, kad jis stengiasi būti nepriklausomas.

Tada Jadvyga, norėdama įrodyti Vytautui, kad jis nėra savarankiškas, bet priklausęs Lenkijos, pareikalavo, kad jis mokėtų metinį činšą už Lietuvos ir Rusijos žemes, kurias jai Jogaila užrašė kraičiu (1386). Tokiu Jadvygos reikalavimu Vytautas pasijuto labai įžeistas. Tuoju sušaukė savo bajorus, perskaitė jiems Jadvygos laišką ir paklausė jų: ar jie nori priklausyti Lenkijai ir jai mokėti mokesčius? Dėl to lietuvių bajorų tarpe kilo didžiausias nepasitenkinimas. Jie pareiškė, kad jie buvo ir yra laisvi žmonės ir kad činšo niekad Lenkijai nemokėjo ir nemokės. Santykiai tarp abiejų pusių smarkiai pablogėjo. Vytautas net prieš lenkus pradėjo ruošti į karą. Nepa-

¹⁾ Tokią esant Lietuvą laikė lietuviai ir po Krėvės unijos. **Red.**

sitikėdamas savo paties jėgomis, ėmė artintis su Ordinu, kuris stengėsi kiekvieną progą išnaudoti, kad lietuvių - lenkų santykiai iširtų, nes iš tų valstybių sąjungos jam pačiam grėsė didelis pavojus.

Po paskutinio Ordino žygio Lietuvon ir Vilniaus užpuolimo tarp Lietuvos Lenkijos, iš vienos pusės ir Ordino, iš kitos — prasidėjo diplomatinė kova. Ordinas negalėjo pakęsti lietuvių su lenkais padarytos unijos ir stengėsi vesti derybas su Lietuva, kaip nepriklausomu kraštu. Bet kiekvieną kartą Vytautas atsakė Ordinui, kad jam uždrausta Jogailos derėtis. Tada kryžiuočiai griebėsi kitokių priemonių: jie apeliavo į Vakarų Europos opinią, skųsdami Vytautą ir Jogailą. Šie abu Ordinui atsimokėjo tuo pačiu ginklu. Taip kova truko trejus metus. Kai imperatorius Venceslavas padarė sutartį su Jogaila ir uždraudė užpuldinėti lietuvių žemes, Ordinas griežtai atsisakė tai pildyti, aiškindamasis, kad lietuvių, kaip pagonių, žemių puldinėti imperatorius uždrausti negalįs. Taip pat Ordinas kreipėsi ir į Vakarų Europos opinią. Jis stengėsi parodyti pavojų iš lietuvių lenkų unijos, kuri grasanti Vakarams, ketindama į tą sąjungą įtraukti vengrus ir turkus. Tuo tarpu Ordinas suėjo į konfliktą ir su Rygos bei Dorpatų vyskupais. Vytautas, tuo pasinaudodamas, padarė su jais sutartį prieš kryžiuočius, o Jogaila išleido į Vakarų Europą atsišaukimą, skelbdamas, kad Vytautas ir lietuviai yra tikri krikščionys ir kad Ordinas kovoja su krikščionių kraštais. Tai pastatė kryžiuočius į keblią padėtį: nei jėga nei diplomatija nieko jie nebegalėjo padaryti, ir buvo priešų iš visų pusių apsupti. Tada jie griebėsi gudrybės. Matė, kad Vytautui reikalinga taika užkariavimams Rytuose. Taip 1396 m. Vytautas su magistru susivažiavo Dubysos saloj. Magistras patiekė tokius reikalavimus Vytautui: 1) Lietuva turi pripažinti popiežiaus ir imperatoriaus supremaciją (viršenybę), 2) Vytautas turi atstatyti visas sugriautas Ordino pilis; duoti bajorų sūnų įkaitais ir 3) išpildyti seniau duotus Ordinui pasižadėjimus.

Vytautas į tai vėliau atsakė raštu, kad jis pripažįsta tai, ką pripažįsta ir Jogaila. Pilių statymas ne jo reikalas, bet paties Ordino. Į paskutinį punktą ir visiškai nieko neatsakė.

Šis Vytauto atsakymas įtikino kryžiuočius, kad jis nesišubina su jais susiartinti, ir nėra toks nuolankus, kaip jie manė. Todėl jokio susitarimo tuo kartu nebuvo pasiekta. Tik buvo pailgintos ginklų paliaubos (iki 1397). Tačiau Vytautas

savo šaltumą turėjo greit pakeisti, nes tuo tarpu Rytuose bren-
do dideli įvykiai. Gaišti nebuvo laiko. Todėl rūpinosi grei-
čiau apsisaugoti taika iš vakarų.

Nors Smolenskas ir visa pietų Rusija jam priklausė, bet jis
dabar siekė dar toliau — sumušti totorius, kas jam plačiai ati-
darytų vartus į plačiuosius ir tolimuosius Rytus, kad nebūtų
jie pavojingi jo galybei. Mintis nugalėti tautą, prieš kurią dre-
ba Azija ir Europa, praskinti sau kelią į tolimas ir lietuviams
dar nežinomas rytų šalis ir nugalėti nenugalimą Tamerlaną,—
štai kas Vytautą ragino veikti. Dabar tam buvo pats geriau-
sias laikas, nes jo galybė buvo aukštai iškilusi. Čia tuo metu
lyg tyčia nelaimingas Jadvygos laiškas, sujaudinęs jį ir jo ba-
joriją, dar labiau vertė susiartinti su Ordinui. Lietuviams, lais-
viems nuo senų senovės, mokėti kam nors mokesčius ir tuo pri-
pažinti savo priklausomybę, ir tai tada, kai prieš Lietuvos galy-
bę drebėjo visos aplinkinės tautos, viso to buvo perdaug! Už-
tat nenuostabu, kad tada pasklido gandai, esą Vytautas rengia-
si į karą prieš lenkus ar prieš totorius. Tų visų faktų akivaiz-
doje, Vytautas visų pirma pasistengė susitaikinti su Ordinui, kad
turėtų laisvas rankas Rytuose ir su lenkais. 1398 m. Gardine
padarė preliminarinę (prirengiamąją) sutartį, kuria Vytautas:

1. Atidavė Ordinui Žemaičius iki Nevėžio ir pasižadėjo jam pa-
dėti pastatyti dvi ar tris pilis. 2. Abi pusės prižadėjo paleisti
belaisvius, jų skaičių ir Vytauto brolių Zigmantą. 3. Vytautas
padės užkariauti Ordinui Pskovą, o šis Vytautui — Naugardą
D. 4. Nepraleis jokios kariuomenės per savo žemes, einančios
prieš kryžiuočius. 5. Jei Ordinas pageidautų, Vytautas turi,
jei tokia jo būtų valia, pasistengti, kad ta sutartis būtų patvir-
tinta Jogailos¹⁾. Iškilmingas tos sutarties ratifikavimas (patvir-
tinimas) įvyko tų pačių metų spalio 12 d. Salyno saloj (Ne-
mune). Dalyvavo Prūsų ir Livonijos Ordinų magistrai, Var-
mijos ir Sambijos vyskupai ir daug komturų. Iš lietuvių pusės
dalyvavo Vytautas su žmona Ona, daugybė kunigaikščių, bajo-
rų ir palydovų. Sutartį ratifikavus, Ordinas pakvietė Vytautą
ir jo visus didikus į puotą. Kryžiuočių riteriai buvo nustebinti
Vytauto žmonos rūbų brangumu, taip pat ir visų Vytauto ba-
jorų šaunumu. Per puotą įvyko įsidėmėtinas dalykas. Lietu-
vių ir rusų bajorai paskelbė Vytautą Lietuvos ir Rusijos kara-
liumi. Tas parodo Vytauto ir visos Lietuvos nusistatymą, kas

¹⁾ C. ep. V. 179 nr.

reiškė — savarankiška Lietuva. Bet tuo tarpu Vytautui labai rūpėjo sulaužyti totorių galybę.

Dabar teks nors trumpai susipažinti su tuo, kaip Vytautas įsimaišė į totorių reikalus.

Ši puslaukinė tauta atkeliavo iš Azijos į Europą apie XIII amž. pradžią. Iš karto ji apsistojo paliai Kaspijos jūrą ir įsteigė Aukso Ordą. Iš čia jie ėmė pulti ir Rusijos žemes. Jas nukariavę (1240) ir išplėtę savo suverenumą, rinko jose duokles. Lietuviai taip pat nuo valstybės įsikūrimo pradžios (1226—1236) stengėsi praplėsti Lietuvos ribas į rytus. Kiek totoriams, tiek ir lietuviams čia sekėsi dėl to, kad rusų kunigaikščiai tarp savęs gyveno nesantaikoj — nuolat kariavo. Bet ir totoriai, įsigalėję Rusijoje, taip pat ėmė tarp savęs vaidytis, kuo nekartą Lietuva pasipelnydavo. Taip Algirdas, pasinaudojęs chanų vaidais, atėmė iš jų Kijevą ir Podoliją. Vytautas irgi, užimdamas vis naujus rusų kraštus, dar labiau prisiartinio prie totorių sienų, kas jiems negalėjo patikti, ir vedė prie karo. Dabar ir reikėjo išspręsti jau senokai pribrendusi klausimą, kas valdys Rusijos žemes: Vytautas ar totoriai.

Šia proga ir bus pravartu susipažinti su Vytauto politika šiame klausime.

Mes jau matėme jo pastangas savo valstybės ribas išplėsti į rusų žemes. Kur jis galėdavo, kirsdavo kardu, o kur kardas nesiekdavo, griebdavosi diplomatijos. Panašiai įvyko ir su totoriais. Jo viešpatavimo laikais kaip tik susidarė geros aplinkybės sulaužyti totorių galybę. Jų tarpe įvyko dideli skilimai, prasidėję jau nuo 1360 metų. Trisdešimt metų vėliau baisusis Vidurinės ir Vakarinės Azijos valdytojas Tamerlanas išviję Auksinės Ordos valdytoją Tochtamyšą, kuris dar pajėgė įsigalėti Rytų Europoje ir valdyti nemažus rusų žemių plotus, nors ir smarkiai buvo pirmojo sumuštas. Pajutęs savo galybę, jis išgeidė atsisakyti nuo Tamerlano viršenybės. Šis padarė tris žygius sudrausti sukilusį Tochtamyšą. Tų žygių išdavos buvo tokios, kad Auksinėj Ordoj buvo pasodintas Koiridžakas - Aglenas ir jo įpėdinis Kotlogas-Timuras. Tochtamyšas, netekęs sosto, turėjo ieškotis pagalbos, kad vėl savo prarastas teises atgautų. Ir, štai, jis su savo dvariškių likučiais pabėgo pas Vytautą. Čia jis rado sau širdingą prieglaudą. Tuo būdu Vytautas ir buvo įtrauktas į totorių vidaus kovas. Bet ir jose Vytautui pasisekė tiek sustiprinti savo autoritetą, kad jo duota kepurė keliauninkui buvo geriausias leidimas per tos puslauki-

nės tautos kraštą. Be abejo, visa tai Vytautui turėjo nemaža kaštuoti. Yra užsilikusių žinių, kad Vytautas Tochtamyšą gerokai rėmęs, — buvo suruošęs žygi net iki Kaffos (Krymo pusiasalio žiemos rytų miestas) ir čiabuvių totorius padaręs Lietuvos pavaldiniais. Tur būt, nuo to laiko Vytautas ir pasidarė Krymo totorių vyresnioju. Tikrai didelį žygį yra suruošęs 1397 m. žiemą. Prieš šį žygį buvo padaryta Vytauto su Tochtamyšu sutartis, kuri pastarajam patikrino atgauti Krymo, Azovo, Kazanės, Astrachanės ordas, o Tochtamyšas iš savo pusės patvirtino Lietuvos viešpatavimą Lietuvos Rusijoje ir pasižadėjo teikti karo pagalbos, jei jos Lietuvos kunigaikštis pareikalautų¹⁾.

Žygis, suruoštas į pietų rytus, pasisekė: Azovo ordą Vytautas sumušė, paėmė daug belaisvių, kuriuos apgyvendino tuščiose Rusijos ir Lietuvos vietose. Kitais metais Vytautas vėl išžygiavo prieš totorius. Sakoma, kad šis žygis, skaitant nuo Vilniaus, siekęs 200 mylių kelio, kad totoriai pasidavę ir kad Vytautas per tris savaites pastatęs pilį iš molio, kurią pavadinęs Johannesburgu (Tavan). Šie jo ginklo laimėjimai pasiekė ir Romą. Bonifacas IX leido paskelbti net kryžiaus karą. Tai buvo Vytauto planų parėmimas. Dabar visa garbė ir šlovė, kurią savinasi Prūsų Ordinas, kaip kovotojas su netikinčiais, turėjo atitekti Vytautui, galvojančiam nukariauti visus totorius, tarpininkaujant Tochtamyšui, pretendentui į jų sostą. Kai Timur-Kotlogas, Kipčako chanas, pareikalavo išduoti jam pabėgėlį Tochtamyšą, tai Vytautas atsisakė. Po to, karas su totoriais pasidarė jau nebeišvengiamas. Jadvyga savo „wieszczyzm duchem“ (pranašingu nujautimu), kaip sako Prochaska, pranašavo ambicingam Vytautui didelių užsimojimų galą²⁾.

Iš dalies Vakarų Europos įtakoje Vytautas ėmė galvoti apie naują žygį į Rytus ir ruošė jam grandiozinį planą. Bet koks galėjo būti šitas karas didelis, tokios didelės galėjo būti ir jo pralaimėjimo išdavos. Kad laimėjimas būtų tikresnis, norėjo patraukti į savo pusę ir Maskvą. Per dvi savaiti Vytautas vaišino savo dukterį Zofiją su vaikais Smolenske. Maskvos kunigaikštienė grįžo į savo sostinę su brangiomis dovanomis, auksu ir sidabru papuoštais paveikslais, net dalį Kristaus Kančios relikvijos atsivežė į Maskvą, ir visu tuo labai džiaugėsi, bet pagalbos iš Maskvos Vytautas vis dėlto negavo³⁾. Su Lenkija Vytauto santykiai tada buvo blo-

¹⁾ Proch. D. W., 78. ²⁾ Ibid. 78—79.

³⁾ Proch. D. Ww 79.

gi - su ja jis buvo besiruošiąs net kariauti, bet dabar jam rūpėjo pirma išspręsti totorių reikalas. Nors Jadvyga ir buvo priešinga tam Vytauto sumanymui, bet Jogaila jam prijautė ir jo žygį rėmė. Jadvygos ir lenkų (ne visų) toks neigiamas nusistatymas šiuo laiku Vytauto atžvilgiu gali būti suprastas ne kitaip, kaip baimė, kad Vytautas, sumušęs totorius, neatkreiptų savo ginklo prieš Lenkiją. Užtai nenuostabu, kad Jadvygos, įtaka padarė tai, kad lenkai šiame žygyje beveik nedalyvavo. O kurie dalyvavo, tai buvo daugiausia mozūrai ir Spyteko iš Melštino vadovaujami podoliečiai. Vytautas ir be jų turėjo pakankamai kariuomenės. Ordinas atsiuntė savo komturą Marquardą v. Salzbachą su keliais tūkstančiais kariuomenės; prisijungė prie Vytauto su savo pulkais ir Tochtamyšas. Tuo būdu Vytauto kariuomenę sudarė lietuviai, žemaičiai, vokiečiai, lenkai, totoriai, rusai, valakai, vadinas, Vytauto vedama kariuomenė buvo internacionalinė. Pačių Lietuvos ir Rusijos kunigaikščių joje buvo per penkiasdešimt. Kadangi Vytautas savo žygiais buvo išgarsėjęs Europoj, todėl nenuostabu, kad geriausi jos karžygiai, dar Bažnyčios paraginti, laikė sau už garbę dalyvauti jo nepaprastame žygyje.

Visos tos didžiulės kariuomenės susirinkimo vieta buvo paskirta Kijeve. Kautynėms vieta buvo numatyta Vorsklos upės apylinkės. 1399 m. rugpiūčio pradžioj Vytauto karo jėgos susitelkė kairiajame Vorsklos¹⁾ upės krante. Tokios didelės krikščionių kariuomenės rytų kraštuose niekas dar nebuvo matęs. Kai Vytautas prisiartinio prie Vorsklos upės kranto, tuoj ten atvyko ir vienas Timur-Kotlogo vadas Edyga ir laukė ateinant paties Kotlogo. Kad išloštų laiką, Edyga pradėjo su Vytautu derėtis. Šis pareikalavo, kad totoriai pripažintų jį savo tėvu, mokėtų jam duoklę ir atmuštų jo atvaizdą savo piniguose. Jiems besideriant atvyko ir Timur-Kotlogas ir atmetė Vytauto sąlygas. Vytautas gudraus ir apsukraus chano liko tik gražiai suvedžiotas. Dabar žygio laimė turėjo pasikeisti, nes krikščionių kariuomenė pasidarė mažesnė už susivienijusią Edygos ir Timur-Kotlogo kariuomenę. Kai kurie lietuvių kunigaikščiai ėmė abejoti karo pasisekimu. Iš to susidarė dvi partijos: karo ir taikos. Taikos partija, turėdama galvoje totorių kariuomenės didelį skaičių, prikalbinėjo Vytautą daryti paliaubas. Bet Vytautas ir karo partija, į nieką neatsižiūrėdami, reikalavo mūšio. Vytautas įsakė savo kariuomenei iš-

¹⁾ Kairysis Dniepro intakas.

eiti iš savo patogių stovyklų ir pradėti kovą. Mūšis prasidėjo rugpiūčio 12 d. po pietų. Iš pradžių buvo kovota lygiomis. Bet neilgai. Netrukus didelė totorių kariuomenės dalis ant lengvų žirgų apsupo Vytauto kariuomenę ir visiškai ją sukovė. Pirmutinis iš kovos lauko pabėgo Tochtamyšas. Po jo lietuvių didikų prikalbėti bėgo ir Vytautas su savo broliu Zigmantu. Daug kunigaikščių ir karių liko užmušti kovos lauke, kiti buvo paimti į nelaisvę. Iš penkių dešimčių su viršum kunigaikščių žuvo apie dvidešimt. Tarp jų Polocko kun. Andriejus, Hlebas Sviatoslavas, Jonas Bielskis, Jomantas, o Spytekas iš Melštino dingo be žinios; taip pat kovos lauke liko ir dešimt žymių Ordino riterių. Lenkai tvirtina, kad Vorsklos žygis palaidojo tris ketvirtąsias Vytauto kariuomenės dalis.

Bet šitas mūšis nepigiai apsėjo ir totoriams. Jie nustojo daugybės žmonių, o pats Timur-Kotlogas, gavęs mirtiną žaizdą, irgi greitai mirė.

Totoriai, užvaldę lietuvių stovyklą, paėmė visas jų gurguoles ir turtus ir tuojau metėsi krašto terioti. Pasuko Kijevo link, paėmė iš jo 3000 rublių kontribucijos. Po to dar pasuko į Lucko žemes, ir tik iš ten grįžo į savo stepes.

Vytautas susilaukė negirdėto smūgio. Gal būt, jo pirmieji pasisėkimai su totoriais per daug jį išdrąsino, ir todėl jis, veržte verždamasis į kovą, per maža buvo atsargus. Vytauto žvaigždė, taip šviesi ir taip aukštai iškilusi, prie Vorsklos aptemo. Puolė ir jo autoritetas. Tiesa, tokia padėtis buvo tik laikina, bet vis dėlto ji buvo gera proga pakelti galvas visiems Lietuvos priešams.

Koks įdomus supuolimas: keturis šimtus metų vėliau tie patys tolimi ir paslaptingi Rytai atviliojo didelį karininką ir politiką Napoleoną I tartum tam, kad ir jo čia galybės sparnai palūžtų...

Tuoj po Vorsklos smūgio sukilo Smolenskas. Kaip žinome, Sviatoslavo sūnus Jurgis, teisėtas Smolensko kunigaikštis, buvo pabėgęs pas savo uošvį Olegą, Riazaniaus kunigaikštį. Atėjęs žiniai apie Vytauto smūgį prie Vorsklos, Sviatoslavo sūnus Jurgis sumanė užvaldyti Smolenską. Jam padėjo jo uošvis, Riazaniaus kunigaikštis Olegas, ir rusiškoji bajorų partija. Vytauto vietininkas ir bajorai, palaikę lietuviškąją partiją, buvo išžudyti. Vytautas išsiskubino malšinti sukilėlių. Išstovėjęs keturias savaites ir nieko nelaimėjęs, atsitraukė. 1404 m. Vytautas antrą kartą išsiruošė prieš Smolenską, bet paimti jo ir

dabar neįstengė. Sunaikinęs apylinkes, vėl atsitraukė. Viazmos kunigaikščiai (rytinė Smolensko žemių dalis) taip pat sukilo. Juos numalšinti Vytautas pavedė Mstislavlio kunigaikščiui, kuris juos sumušė ir, paėmęs į nelaisvę, nusiuntė Vytautui. Viazma atiteko Vytautui. Nusigandę Fominos Berezujos kunigaikščiai, patys geruoju prisidėjo prie Vytauto. Susirūpino dabar labiau ir Smolensko kun., Sviatoslavo sūnus Jurgis, kuris nubėgo į Maskvą prašyti pagalbos. Bet Vosylius atsisakė jį remti, aiškindamas, kad nenorįs pyktis su uošviu. Sviatoslavui Jurgiui nesant namie, 1405 met. Vytautas vėl su didele kariuomene ir artilerija užpuolė Smolenską. Miestas, padedant smolenskiečiams bajorams, lietuvių šalininkams, buvo paimtas. Jurgio žmona su vaikais, taip pat ir jam priešingi bajorai liko išvežti į Lietuvą. Vytautas Smolenske vėl pasodino savo vietininkus ir įsakė duoti miestiečiams visokių palengvinimų, kad patrauktų juos į savo pusę.

Pašlijos santykiai ir su Did. Naugardu ir su Pskovu, su kuriais 1400 m. norom nenorom turėjo padaryti taiką. Susitakė su Maskva ir su Tveriaus kun. Jonu, ir tai ne be priežasties, nes tuo laiku, t. y. 1401 m. rugp. mėn. Vytautas buvo praradęs Smolenską.

Tą Vytauto pralaimėjimą pajuto ir neramūs Švitrigaila. Skubinos ir jis pareikšti savo pretenzijų į Lietuvą. Ramybės dėliai jam buvo atiduota valdyti Podolija, kaip Lenkijos žemė ir dar buvo pridėta ir kiti Rusijos plotai. Taip iš Vytauto buvo atimta vakarinė Podolija¹⁾). Ordinas, įgavęs dar didesnės vilties pasilikti Žemaitijoje, savo politikos su Vytautu nepakeitė. Tik lenkai, matydami jo susilpnėjimą, laikė gera proga užmegsti glaudesnius santykius su Lietuva. Tuo tarpu Vytautas, nepaisydamas patirto smūgio, užmezgė prekybos santykius su Ryga, kad Lietuvoj pagyvėtų ekonominis gyvenimas, o norėdamas įsiteikti Ordinui, 1400 m. padarė žygį prieš Žemaičius. Tačiau Lenkijai jo stiprėjimas nepatiko. Ji tais pačiais metais pareikalavo iš Lietuvos Rusijos kunigaikščių, kurie iki tol išimtinai priklausė Vytauto, kad jie prisiektų ir kad pripažintų savo sričių priklausomybę Lenkijai. Netrukus atėjo ir Vytauto eilė: 1401 m. sausio 18 d. jis atnaujino Lietuvos priklausomybės aktą Lenkijai, kas paskutinį kartą buvo pareikšta 1392 m.²⁾ ir nuo to laiko buvo ta priklausomybė gerokai aparyta.

¹⁾ Hal. 160.

²⁾ C. ep. V. 233 nr.

Dėl Vorsklos pralaimėjimo nukentėjo nuo totorių tik Kijevo ir Volynijos pasienio žemės, o viduje Vytauto padėtis sustiprėjo, nes žuvusiu kunigaikščiu sritys atiteko betarpiškai į jo valdžią, kaip, pav., Dimitro Algirdaičio, Brianskas ir daug kt.

Kaip ten bebūtu, reikia sutikti su tuo, kad Vorsklos mūšio išdavos tuo tarpu suardė Vytauto planus: jis turėjo laikinai atsisakyti nuo sumanymo užvaldyti Maskvos kunigaikštijas ir visus Europos Rytus, paskelbti Lietuvos nepriklausomybę, suduoti mirtiną smūgį Ordinui ir apskritai visus savo planus turėjo atidėti ateičiai. Reikia manyti, kad Vytautas, jei ne Vorsklos smūgis, būtų galėjęs pradėti savo politinius sumanymus vykdyti anksčiau — nebūtų jam tekę sulaukti žilos senatvės jiems įgyvendinti. Gal būt, nebūtų atsitikę nelaimės ir su jo karūnacija. Jeigu šiandien Lietuva yra mažas žemės kampelis su 3 milijonais gyventojų, o ne didelė ir galinga valstybė, tai to priežasčių reikia ieškoti taip pat Vorsklos pralaimėjime. Žodžiu, reikia sutikti su tuo, kad Vorsklos smūgis Vytautui buvo didelė nelaimė.

Mes šia proga norėtume pasakyt, kad pastangos totorių klausimą šiuo metu išspręsti buvo dar per ankstybos, nes Lietuva dar nebuvo baigusi sąskaitų su Rusų kunigaikščiais, ypač su Maskva. Pastaroji vaidino tada labai svarbų vaidmenį tarp kitų Rusijos kunigaikštijų, kreipdama jų dėmesį savo savarankiška politika ir pastangomis jas aplink save sujungti. Nors Vytautas su Maskva ligi Vorsklos mūšio ir taikoje gyveno, bet neabejotina, kad jis gerai suprato jos vaidmenį ir reikšmę tuose Rytuose, į kuriuos jis ir pats reiškė didelių pretenzijų. Todėl aišku, kad toks jos savarankiškumas ir įtaka kitiems rusų kunigaikščiams negalėjo Lietuvos valdovui patikti. Jis, kaip ir Algirdas, gerai suprato, kad turėti savo rankose Maskvą, reiškė turėti visą Rusiją ir jos jėgas. Todėl ir nenuostabu, kad jis nuoširdžiai priėmė atbėgusį pas save Tochtamyšą, tikėdamas jį panaudoti pačių totorių galybei sulaužyti, ir paskui, pasirėmus tais pačiais totoriais, atsisėsti Maskvos soste. Tokį Vytauto užsimojimą nurodo ir rusų metraščiai: esą Vytautas atbėgusiam Tochtamyšui pareiškęs: *aš tave pasodinsiu Aukšinėj Ordoj, o tu mane — Maskvos soste¹⁾*. Tokiu būdu Vytautas per toto-

¹⁾ a) Pobijem cara Tymirkutlują, *posadym* cara Tochtamyša, *a on nas posadyt na vsej Russkoj zemli* (Pol. Sobr. XVII, 517).

b) Voskresensk. lietopis (Pol. sobr. VIII, 72 p.), „Pochvalivsia, glagolišče bo Vitovt: pojdiem i pobiedim caria Temir Kutlują, wzjem carstvo jego, *posadim* ria niem caria Tachtamyša, o sam *siadu* na Moskvie, na Vielikom kniaženii, na vsiej ruskoj ziemli“ ...

rius siekė sureguliuoti rusų kraštų priklausomybės klausimą; be to, jam labai rūpėjo ir išėjimas į Juodąsias jūras, reikalingas Podolijos ir Kijevo sričių klestėjimui. Tai patvirtina ir su totoriais padaryta laisvos prekybos sutartis, be jokių muitų iš abiejų pusių. Bet vis tik kyla klausimas, kam Vytautui buvo reikalinga užvaldyti visa Rusija ir Totoriai? Už tai daug kas jį ir kaltina, kad, verždamasis vis toliau į rytus, mažai tesirūpinęs lietuviškais kraštais. Vieni ieško to priežasčių jo nepasisėkusiame apsikarūnavime, kuriam abu su Jogaila 1398 m. rūpinosi gauti sutikimą Romoj. Kita priežastis, tai jo noras sukurti tokią galybę, kuria atsirėmęs, niekeno nevaržomas, galėtų laisvai valdyti Lietuvą ir, progai pasitaikius, galutinai suvesti sąskaitas tiek su Ordinu, tiek ir su lenkais. O tai be Rusijos ir Totorių sunku būtų buvę įvykdyti ir gal net nebūtų buvę galima. Prisiminkim tik Žalgirio mūšį su Ordinu, kuriame dalyvavo Lietuva, Lenkija, didesnieji Rusijos kunigaikščiai ir totoriai — o betgi dar laimė svyravo tarp abiejų pusių. Panašios nuomonės apie jo politiką yra ir Barbaševs, ir Smolka, ir Bobrzynskis, ir Caro. Tik šitas Vytauto planas, jei jis jį tikrai turėjo, ir gali išteisinti jo tą nuolatinį veržimąsi į rytus.

Vytautas, aptvarkęs šiek tiek santykius su Lenkija ir sustiprinęs savo padėtį viduje, vėl ėmė nesutikti su Ordinu. Tam buvo priežasčių. Nors Vytautas, darydamas Salyno taiką ir buvo jam pavedęs Žemaičius, bet jie geruoju naujiems šeimininkams nepasidavė ir nemanė pasiduoti: reikėjo juos jėga užkariauti. Jie į tai atsakydavo sukilimais, kuriuos Ordinas žiauriai malšindavo. Tame darbe jiems iš pradžių talkininkavo ir Vytautas. Bet apsisaugojęs nuo Lenkijos nauja unija, sutvarkęs reikalus rytuose ir viduje, ėmė trauktis nuo Ordino, dėdamas pastangų atsiimti lietuvišką kraštą — Žemaitiją. O tai atsiekti Vytautui buvo ne taip sunku. Jam niekad nestigo būdų patraukti prie savęs žemaičius. Be abejo, ne be Vytauto patarimo šie ėmė bėgti į Lietuvą, nes kryžiuočių valdžioj jų gyvenimas buvo nepavydėtinas. Ordinas ėmė skųstis Vytautui, kam jis priimęs pabėgėlius žemaičius, ir reikalavo juos išduoti. Jis atsisakė, aiškindamasis, kad Ordinui atidavęs Žemaičių žemę tik su baudžiauninkais, o laisvieji kur nori gali keltis. Vytautas negalįs varžyti jų laisvės. Toliau pasirodė, kad ne taip jau lengva atskirti kurie gyventojai yra laisvi, kurie baudžiaunin-

¹⁾ Proch. D. W. 77.

kai. Vytautas rašo magistrui, jog ne tiktai bajorai, bet ir tie gyventojai, kurie nemokėjo mokesčių ir neturėjo jokių ponų, irgi esą laisvi. Kryžiuočiai prašė sugrąžinti visus pabėgėlius. Vytautas atsakė pats peržiūrėsiąs, kas kuo yra nusidėjęs. Ginčas dėl tų pabėgėlių plėtėsi toliau. Vytautas išleido atsišaukimą į krikščionis kunigaikščius (1401), aiškindamasis, dėl ko jis buvo priverstas užtarti žemaičius. Ordinas nepasiliko skolingas, jis apskundė Vytautą popiežiui, kardinolams ir kitiems krikščionių kunigaikščiams, pridėdamas, kad Vytautas nedrįstų daryti krikščionims skriaudų, jei jo nepalaikytų Jogaila. Diplomacija ginčo neišsprendė: atėjo tada į pagalbą ginklas. Ordino kariuomenė užpuolė Lietuvą, o žemaičiai išvijo kryžiuočius iš savo krašto (1401).

Ordinas, nieko nelaimėjęs ginklų kovoj, pralaimėjo ir diplomatijoj. Popiežius Bonifacas IX, paveiktas Vytauto ir Jogailos skundų, išleido bulę, griežtai uždrausdamas jam užpuldinėti Lietuvą (1403)¹⁾. Kryžiuočiams tada teko kitokių kelių pasieškoti.

Tų kovų metu Švitrigaila iš Podolijos pabėgo pas Ordiną (1402). Ordinas vėl gavo gerą įrankį pagrasinti Lietuvai: jei nenusileisi, tokiu pat būdu Švitrigailą, kaip ir Vytautą, pasodinsiu Lietuvos d. kun. soste²⁾. O žinom, kad Švitrigaila, būdamas tikrasis Jogailos brolis, turėjo ir pirmenybę valdyti Lietuvą. Tais pačiais metais su pabėgėliu Ordinas padarė sutartį, panašią į jo padarytą su Vytautu. Po to, Švitrigaila apsigyveno Prūsijoj. Padėjo Ordinas jam ir intrigomis: rašinėjo Jogailai, kun. Ziemovitui laiškus, kuriuose juos kurstė prieš Vytautą. Tuo pačiu laiku Švitrigaila ruošė ir Vilniuje sukilimą, bet sumanymas nepavyko. Po visų šitų atsitikimų Ordinas, neberasdamas kitos išeities, ėmė artintis su Vytautu per magistrą Konradą von Jungingen³⁾. Lenkai šito artėjimo nusigando ir jų, be abejo, pakurstytas Jogaila 1403 m. pareikalavo iš Vytauto naujo pasižadėjimo, kad jis nei su kryžiuočiais nei su kardininkais nedarys sutarčių be karaliaus žinios ir valios⁴⁾. Nors po to ir įvyko Vytauto su Ordinu suvažiavimas Dubysos saloj, bet Lietuvos kun., kaip sako pats magistras, atvyko su visa Lietuvos, Rusijos ir to-

¹⁾ C. ep. V. 273 nr. ²⁾ Proch. 100, 101.

³⁾ Proch. D. W. 104. ⁴⁾ C. ep. V. 248 nu.

torių galybe, tartum į karą, o ne į pasitarimą. Todėl prie jokio susitarimo ir nebuvo prieita. Vytautas reikalavo išduoti Švitrigailą, bet Ordinas atsisakė, teisindamasis, kad jis nė vienam neatsakęs pas save prieglaudos. Bet jis per pasitarimą davė suprasti, kad už Žemaitijos kainą Ordinas sutiktų atiduoti Lietuvai Švitrigailą. Bet vėliau Švitrigaila pats atvyko į Vilnių atsiprašė Vytautą ir su juo susitakė¹⁾. O sausio mėn. (1404) Ordinas padarė gestą, kad už Žemaitiją padarys ir ilgesnes paliaubas. Kadangi Vytautui rūpėjo Smolensko atgavimas, o Jogailai Dobrynė, todėl 1404 m. Racionže jie abu kartu su Ordinu ir pasirašė sutartį, tvirtinančią Salyno taiką, kuria Žemaičiai vėl buvo atiduoti Ordinui Tai darydamas ir turėdamas galvoj, kad ateis laikas, kada su kryžiuočiais galutinai reikės suvesti sąskaitos, Vytautas įdėjo į sutartį punktą, kuris jam rezervavo teisę įsikišti į Žemaitijos reikalus, būtent, jam buvo leista atsiimti 250 to krašto bajorų. Pabaigęs reikalus su Ordinu ir apsisaugojęs nuo Lenkijos, Vytautas pasuko į Rytus. Šiuo kartu, kaip minėjom, jis užėmė sukilusį Smolenską, kovojo su Riazaniumi, prijungė prie Lietuvos Odojevą ir kariavo su Pskovu ir Naugardu. O prieš pačią Maskvą padarė tris žygius. Kova su ja baigėsi amžina taika. Šis faktas, kad Vytauto nugalėti nepajėgė nė Maskva, pakėlė jo prestižą visuose rytuose. Pskovas ir D. Naugardas priminėjo iš Vytauto rankų sau į valdovus Gedimino giminės kunigaikščius; vyriausias Tochtamyšo sūnus pasidavė į jo globą, kad šiuo keliu atgautų sau chano sostą. Ta galybė Rytuose Vytautui buvo reikalinga ir apsisaugoti nuo to pavojiaus, kuris niekad nenustojo grėsti iš priešingos pusės, t. y. iš Ordino. Bet ir su juo tuo tarpu stengėsi palaikyti gerus santykius. Tuoju po Smolensko paėmimo, liepos mėn. Vytautas išvyko į pagalbą Ordinui — padėti Žemaitijoj pilį pastatyti ir įgulą joje pasodinti; uždraudė lietuviams susisiekti su žemaičiais. Tuo Vytautas vykdė Racionžo sutartį. Nauja Kauno sutartim (1404) Vytautas dar tampresniais ryšiais susirišo su Ordinu. Vytautas suteikė jam teisę abiem pusėm Nevėžio statyti malūnus ir atskiru aktu pažadėjo jam eiti į pagalbą prieš visus jo priešus. Ginti Vytautą nuo jo visų priešų pasižadėjo ir magistras. Bet toji taika neilgai truko. Tarp Ordino ir lenkų kilo ginčai dėl Santoko ir Drezdenkos. Nebuvo patenkintas Ordinu ir Vytautas, nes Ordinas ėmė labai šeiminkauti Žemaitijoj. Todėl 1408 m. Vytautas ir Jogaila vėl susivažiavo su Ordinu į Kauną išspręsti kai kurių ne-

¹⁾ C. ep. V. 279 nr.

susipratimų, susijusių su Žemaitija. Bet ir šis, kaip ir daugelis kitų suvažiavimų, nuėjo niekais. Tik Vytautas buvo kryžiuočių piktai įžeistas, dėl ko vėl jis pasiryžo iš jų atimti Žemaičių kraštą. Tuo pačiu metu Švitrigaila vėl pabėgo iš Lietuvos. Šį kartą jau į Maskvą, o paskui pas totorius, iš čia — pas Ordiną. Kryžiuočiai, nujausdami iš Vytauto pavojų, ėmė vėl artėti su Švitrigaila, su kuriuo 1409 m. spalio m. 2 d. ir padarė sutartį, pasižadėdami jam teikti pagalbą, kol jis atgaus savo tėviškę¹⁾, kuria, reikia manyti, laikė visą D. Lietuvos kun-tiją. Tuo būdu vėl buvo suduotas vidaus konsolidacijai smūgis. Bet laimei, Vytautui pasisekė ir šį sau pavojų laiku pašalinti: Švitrigaila buvo sučiuptas, apkaustytas ir pasodintas kalėjime (1409). Po šito fakto nenustabu, kad tais pačiais metais Vytautas aktingai parėmė žemaičių sukilimą, pasiuntė ten savo valdininkų, kurie ir išvarė vokiečius. Tada šie kreipėsi į Jogailą, klausdami, ar jis padės „išgamai“ Vytautui, jei jie kovotų dėl Žemaitijos susigrąžinimo. Iš karto su atsakymu delsta, tik vėliau buvo atsakyta, kad Jogaila Vytauto priešus laiko savais priešais. Tuo būdu abi pusės ėmė rengtis prie Žalgirio kovos, išsprendusios tolimesnį kryžiuočių likimą. Prieš šį įvykį turėjo nutilti visi nesutarimai, tiek su Lenkija, tiek su rytų kraštais: visos jėgos buvo nukreiptos į vakarus, į Ordino pusę, su kuriuo ryžtasi šį paskutinį kartą galutinai atsiskaityti.

Baigdami apie šį laikotarpį kalbėti, turime konstatuoti, kad Vytautas savo padėtį tiek viduje, tiek ir užsieny smarkiai sustiprino — iškėlė savo galybę ir reikšmę ir viena ir kita kryptim. Tiesa, Vorsklos smūgis jo galybės ir autoriteto pamatus buvo sukrėtęs, bet vėlyvesnį politikos pasisėkimai vėl grąžino pirmesnę jo reikšmę ir dar labiau jis sustiprėjo: Rytai nusilenkė prieš jį, Lenkija nekludė jo planams, bet dar juos ir rėmė. O pasodindamas Švitrigailą į kalėjimą, pašalino savo didžiausią konkurentą, tvarkos ir ramybės ardytoją.

Prieš Žalgirio mūšį galima Vytauto galybę šiaip apibūdinti: vėl atgavo ginklu Žemaitiją, su Maskva padarė sutartį, tas pat buvo padaryta ir su Pskovu; D. Naugarde pasodino savo vietininką, o su totoriais įvyko taika ir Tochtamyšo sūnų Soldaną pasiuntė užimti savo tėvo sosto. Tai atsitiko todėl, kad Vytautas sumaniai mokėjo pasinaudoti tiek Racionžo taika, tiek ir Kauno apsigynimo bei puolimo sutartim.

¹⁾ C. ep. V. 430 nr.

Paskutine proga dar norėtusi atsakyti į klausimą: ar Vytautas padarė tuo laikotarpiu ką nors naujo Lietuvos vidaus ir užsienio politikoj? Vidaus politikoj jis laikėsi, kaip buvo galima įsitikinti, tos linijos, kuri buvo pradėta dar Mindaugo (†1263), būtent naikino atskirų sričių kunigaikštijas. Šis darbas beveik galutinai buvo baigtas Vytauto: jam pasisėkė svarbesniausias ir didesniausias sričių kunigaikštijas panaikinti ir savarankiškų kunigaikščių vietoj pasodinti savo vietininkus, visiškai nuo d. kun. priklausomus. Rytų politika buvo irgi pradėta jau Mindaugo laikais, o Algirdui viešpataujant (1345 — 1377) ji virto tradicine Lietuvos politika. Kaip tik tos išsigalėjusios politikos dėka Vytauto žygiai turėjo tokį didelį pasisekimą, užkariaujant Lietuvai didelius ir naujus žemių plotus. Vadinas, Vytauto politika buvo tik senos lietuvių d. kunigaikščių politikos tęsinys.

Dar vienas klausimas kyla: kokia buvo tada Lietuvos valstybės santvarka? — Kariška monarchija, jeigu taip trumpai galima išsireikšti. Valstybės priešaky stovėjo niekuo nevaržomas, monarcho teisėmis, did. kunigaikštis; sritys, su mažomis išimtimis, buvo valdomos visai did. kun. priklausomų vietininkų. Jų prievolė buvo valdyti tuos kraštus d. kun. vardu: prižiūrėti tvarką, teismus, rinkti mokesčius; be to, dar d. kun. dvaruose sėdėjo ir tėvūnai, prižiūrintieji visą tų dvarų ūkį. Jų pelnas buvo skiriamas d. kun. reikalams. Susidarė prie d. kun. ir taryba, bet ji lemiančios ir, bendrai, didelės įtakos valdymui neturėjo — ji visiškai nevaržė Vytauto laisvės: kada ir ką norėjo jis į ją galėjo kviesti. Tai nebuvo koks nors juridinis valstybės organas. Kitokių įstaigų nežinome. Bendrai, galim pasakyti, kad Vytautas labai mėgo savarankiškai ir tvirtai valdyti savo valstybę. Kadangi jo laikais buvo vedama nuolatiniai karai, todėl ir visas valdymas ir ūkis buvo nukreiptas ir pritaikintas karo reikalams. Panaši Lietuvos būklė ir santvarka buvo ir anksčiau.

Išvados: nei vidaus nei užsienio politikoj Vytautas neatrado naujų kelių: ėjo jau seniau pramintais, tik jau labiau organizuoti, platesniu mastu ir mokėdamas sumaniai pasinaudoti nauju Lietuvos politikoj veiksmu, būtent Lenkija¹⁾.

¹⁾ Paminėtinas šitam darbui dar vienas veikalas: А. Барбашевъ. Витовтъ и его политика до Грюнвальденской битвы. С. Петербургъ, 1885 г.

Antanas Kučinskas

Žalgirio mūšis

I. Karo priekabė ir pasiruošimas karui. Kova dėl žemaičių. Vytauto atsišaukimas. Čekijos karaliaus tarpininkavimas. Karo planas ir kariuomenių rinkimas. Viduramžių ir kovojančių kraštų kariuomenės. Kariuomenių koncentravimas. II. Karas ir jo eiga. Kariuomenių susitikimo vieta, skaičius ir išrikiavimas kautynėms. Paskutinis momentas prieš mūšio pradžią. Mūšis. Vytauto taktika. Priešų persekiojimas ir Marienburgo apsupimas. Pabaiga. Žalgirio mūšio organizacija ir reikšmė.

I.

Kryžiuočių ir Kardininkų Ordinai — vienas įsikūręs Prūsiose (1230), kitas — Livonijoje (1202), — prisidengę Kristaus mokslo skelbimu, stengėsi nukariauti ko daugiausia kaimynų žemių, pagonų gyvenamų. Viena tokia šalis buvo mūsų Žemaitija, dėl kurios daug kraujo buvo pralieta. Bet galų gale jos priešai įsitikino, ypač po kardininkų nelaimingo mūšio su žemaičiais Šiaulių apylinkėse (1236), kad kovodami atskirai nepajėgs nugalėti atkaklių ir narsių žemaičių. Todėl ir nenuostabu, jei po ano didelio pralaimėjimo kryžiuočiai ir kardininkai, baimės apimti, skubėjo tarp savęs sudaryti sąjungą (1237). Kad ta jų sąjunga būtų glaudesnė ir stipresnė, reikėjo pašalinti iš kelio žemaičius, trukdančius abiem Ordinam sausuma tiesiog susisiekti. Dėl to po 1237 m. žemaičių kovos su savo priešais dar labiau pasunkėjo, o ypač po to, kai Vok. Ordinas, nukariavęs Prūsus, persikėlė per Nemuną ir ėmė pulti pačią Žemaitiją (1283). Nuo to laiko ir prasidėjo ilgos ir žiaurios kovos, galutinai pasibaigusios tik 1422 m. Daugiausia teko kovoti su Vok. Ordinu dėl Žemaičių laisvės Kęstučiui, net ligi žilos senatvės. Tos kovos su kryžiuočiais, Kęstučiui žuvus, tartum testamentu skirtos, atiteko jo sūnui, gabiam Vytautui. Jis, pagaliau, ir atmezgė tą Gordijaus mazgą. Bet jam tos kovos buvo šiek tiek sunkesnės, nes vienam atiteko didelės valstybės reikalai, kai

tuo tarpu jo tėvas tais reikalais dalinosi pusiau su Algirdu, nekalbant jau apie jų talkininką Liubertą, valdžiusi pietų Rusiją. Vis dėlto Vytautas santykiuos su kryžiuočiais puikiai mokėjo laviruoti: kai jam tekdavo žygiuoti toli į savo valstybės rytus ar pietus, tai jis darydavo su kryžiuočiais sutartis ir jiems atiduodavo Žemaičius. Taip Vytautas pasiėlgė kelis kartus. Šitoks Žemaičiu atidavinėjimas atrodo nepateisinamas. Bet čia turime prisiminti Vytauto politiką — Žemaičių kaina jis laimėdavo su kryžiuočiais taiką, kuri jam buvo reikalinga naujoms žemėms užkariauti rytuose. Visai netenka abejoti, kad tais dovanojimais Vytautas būtų amžinai atsižadėjęs Žemaičių. Visas sutartis su kryžiuočiais jis darydavo tik tam, kad savo žygių metu apsisaugotų nuo karingo kaimyno puolimų. Kai tik Vytautas pabaigdavo koki sumanytą žygį, tuoj jis vėl stengdavos atgauti Žemaitiją. Pavykus Vytautui 1408 m. rytuose ir pietuose sutvarkyti reikalus ir užtikrinti ten taiką ir net pagalbą savo žygiams, ėmė ruoštis į karą su Vok. Ordinu, kuris kaip tik tuo metu stengėsi visai įsigyventi Žemaičiuose: statė pilis, tvirtoves, traukė savo pusėn gyventojus dovanomis (javais ir arkliais). Netrukus kryžiuočiai ėmė skųstis, kad Žemaičiuose pasklido iš kažkur atsiradę rusai, totoriai. Kreipėsi į Vytautą, prašydami atsiimti bajorus, kuriuos Ordinas pagal sutartį turėjo Lietuvai atiduoti, reikalavo, kad Vytautas uždraustų savo pirkliams keliauti į Žemaičius, kad sustabdytų prekybą. Vytautas to nepaisė ir atsakė, kad Žemaičiai ir Aukštaitiai yra vienas kraštas, todėl jis negalys drausti susisiekimo. Ordinas norėjo griežtai atskirti Žemaičius nuo Lietuvos. Kadangi Vytautas neskubėjo savo žmonių atsiimti, Ordinas ėmė jam keršyti sulaikydamas Ragainėje javus, kuriuos Jogaila iš Tomo Vislos upe, Baltijos jūromis ir Nemunu į Lietuvą siuntė. Vytautas tuo buvo labai užgautas ir pasiuntė kariuomenę Žemaičių užimti. Rumbauto vadovaujama kariuomenė įpuolė į Žemaičius ir pačių žemaičių padedama išvijo kryžiuočius (1409). Tuo būdu Vok. Ordino viltys įsistiprinti Žemaitijoje vėl žuvo ir visos pastangos nuėjo niekais.

Po šito sukilimo Ordinas aiškiai jautė besiartinantį karą su Lietuva. Jam dabar rūpėjo sužinoti, ką mano daryti Lenkija, jei kiltų karas. Į diplomatiškus kryžiuočių pasiuntinių klausinėjimus Jogaila vis neatsakė. Tik vėliau aiškiai pareiškė, kad tame kare palaikys savo brolių Vytautą. Tada Ordinas, nieko nelaukdamas, užpuolė Lenkijos žemes — Dobrynės kraštą,

esantį dešiniame Vislos krante Prūsų pasieny. Netrukus už-
ėmė Drezdenką ir Santoką. Karas truko neilgai, nes abi pusės
ilgesnei kovai nebuvo pasiruošusios. Čekijos karaliui Václovui
tarpininkaujant tuojau buvo padarytos 1409 m. spalio m. 8 d.
paliaubos iki ateinančių metų šv. Jono (birželio mėn. 24 d.).
Toks staigus Ordino puolimas buvo padarytas, matyt, nugaš-
dinti Lenkiją ir atitraukti ją nuo Lietuvos; lengvai gi padary-
tos paliaubos liudyja, kad Vok. Ordinas, kaip ir lenkai, karui ne-
buvo pasiruošęs.

Dabar jau ir Vytautui ir Vokiečių Ordinui pasidarė aišku,
kad šitas ginčas lengvai nesiduos išsprendžiamas. Vytautas
puikiai suprato, kad ginčą išspręsti tegalės tik ginklas. Todėl
jis ir ėmė uoliai rengtis į karą. Norėdamas sumažinti kryžiuo-
čiams pagalbą iš Vakarų Europos, Vytautas išleido į krikščio-
nis karalius, kunigaikščius ir kilminguosius atsišaukimą, kuria-
me nusiskundė dėl skriaudų, kurias daro Vok. Ordinas. To at-
sišaukimo santrauką, kaip gana įdomų ir charakteringą doku-
mentą, čia paduodame.

„Vardan Viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus, nuo Kurio paei-
na šventi troškimai, teisūs sumanymai ir teisingi darbai bei žo-
džiai, norėdami išaiškinti mums daromus nepakenčiamus nema-
lonumus ir gryną tiesą paskelbti, esame priversti viešai pakelti
pilną nusiskundimo balsą. Taigi klausykite, drauge visi ir kiek-
vienas atskirai, dvasininkai ir pasauliniai karaliai bei kunigaikš-
čiai, grafai, baronai, bajorai, kilmingieji, kareiviai ir miestų gy-
ventojai; atkreipkite dėmesį visi pasaulio katalikai, kaip mūsų
kaimyniški santykiai su broliais kryžiuočiais, gyvenančiais
Prūsijoje, painiojami. Nors iš abiejų pusių stipriausi taikos
santykiai užmegsti, tačiau kryžiuočiai jokios pagarbos tiems
santykiams nerodo ...“

„Kiek kartų gelbėjome mes kryžiuočius, gynėme juos nuo
pskoviečių, davėme pagalbos sukilusiems Žemaičiams numal-
šinti, o jie pradėjo mums daryti pinkles ir kiršinti mus su Len-
kijos karalium broliu Jogaila, iš kurio atėmė Drezdenko pilį ir
Santoką. Kai mes šitą primename, jie per pasiuntinį, skaudu
pasakyti, drįso mus pavadinti išdavikais. Kai mes reikalavo-
me atpildo už padarytą įžeidimą, jie visai to nepaisė ir, be to,
žinodami gerai, koks yra mūsų krašte badas, užgrobė javus iš
Lenkijos mums siunčiamus ...“

„Jie skundžia mus ir mūsų brolių jums, krikščionijos vieš-
pačiai, kad mes mažai darę katalikybės skelbimui. Melagin-

gais žodžiais ir vylingais laiškais jie skelbė prieš mus skundus, kurie turėtų būti atkreipti prieš juos pačius. Nesigirsime, kiek esame pastatę Dievo namų savo žemėje per tą 24 metų nuo krikščionybės įvedimo. Tegu geriau patys kryžiuočiai pasako, ką gera jie padarė krikščionybei Prūsų žemėje per 200 metų, tegul paaiškina, kodėl prūsai iki šiol dar nemeta pagoniškų papročių. Tegul pasako, kiek žemaičių apkrikštijo per tuos 5 metus, kai valdė jų žemę... Kodėl jie tyli ir slepia savo klaidas, nuduodami nekaltą balandėlį!..“

„Trokšdami išmintingai užbėgti už akių dar didesnėms nelaimėms, nebe priežasties palaikėme Žemaičius, norėdami pinklėmis antremti pinkles ...“ ¹⁾).

Kokį įspūdį šis Vytauto laiškas padarė Vakarų Europai, sunku pasakyti, tik mes žinom, kad po to Čekijos karalius Vaclovas ryžosi dar, nuoširdžiai ar nenuoširdžiai, sutaukinti Vok. Ordiną su Lietuva ir Lenkija. Jis net sutiko būti arbitras ir žadėjo galutinai išspręsti kilusį ginčą. Jogaila išsiuntė pasiuntinius į Pragę, kur turėjo išklausti Vaclovo sprendimo. Vaclovas, kryžiuočių, regis, už 60.000 auksinų papirktas, paskelbė labai šališką sprendimą: Žemaičiai, Sūdavija, Drezdenko ir Santoka buvo atiduoti Ordinui, o Dobrynė bus grąžinta Lenkijai, kai minėtus kraštus galutinai užims Ordinas. Lenkijos pasiuntiniai išklausė sprendimo ir, teisindamiesi vyksta visa savo karaliui pranešti, greitai išvažiavo. Dabar ir Lenkija įsitikino, kad jos saugumas vien ginklu tegali būti garantuotas. Taigi, ir lietuviams ir lenkams atėjo laikas atsiskaityti su Ordinu už visas skriaudas, beveik per du šimtu metų padarytas.

Vytautas su Jogaila sutarė tuo reikalu susitikti Breste. Čia ilgai tarėsi apie planus busimojo karo su kryžiuočiais. Tame pasitarime be juodviejų, sako, dar dalyvavęs Lenkijos kancleris Mykolas Tromba ir totorių chanas Saladinas. Pasitarimas buvo visai slaptas. Norėdami nuslėpti tikrą susitikimo tikslą, Jogaila su Vytautu surengė medžioklę. Kas ir kaip buvo pasitarime sutarta, to tikrai negalima pasakyti. Reikia manyti, kad ten buvo sutartas tas planas, kuris buvo Žalgirio mūšy įvykdytas. Aišku buvo tiek, kad kariuomenės turės koncentruotis ties Červinsku prie Vislos. Iš to galima buvo spręsti, kad kariuomenių žygiavimo kryptis buvo numatyta ne kur kitur, kaip Or-

¹⁾ C. ep. V. 427 nr. 1409. IX. 9. Tuo pačiu laiku apnašu atsišaukimą išleido ir Jogaila (žiūr. C. ep. V. 426 nr.).

dino sostinėn — Marienburgan. Kariuomenės rinkosi toliau nuo Ordino pasienio dėl to, kad norėjo pirmiau tvarkingai susijungti ir paskui pulsti.

Po šito pasitarimo Vytautas išvyko į Vilnių, o Jogaila — į Lietuvos Kamieną. Iš čia jis nuvyko į Bieloviežo girias medžioti. Per aštuonias medžioklės dienas primedžiojo daug žvėrių; jų mėsą susūdė, sudėjo į statines ir įsakė Narevu ir Visla nuplukdyti į Plocką. Paskui dar buvo medžiojama kitose giriose. Tokiu būdu buvo ruošiama maisto atsarga karui. Tuo pat metu Jogaila buvo įsakęs ruošti tilto statybai per Vislą.

Tai padaręs, Jogaila ėmė diplomatijos keliais ieškoti talikinų. Pirmiausia susitakė su Ščettino ir Besarabijos kunigaikščiais, paskui pasiuntė delegaciją pas Romos imperatorių, prancūzų ir anglų karalius. Vienok tai nieko negelbėjo, nes prancūzai ir anglai turėjo pakankamai savo bėdų — ėjo šimtametinis karas, o kiti Vakarų Europos valdovai daugiau užjautė Ordinui.

Norėta dar užtikrinti taiką iš Vengrijos pusės. Tuo tikslu pats Vytautas vyko Vengrijon į Kezmarko suvažiavimą. Ten susitiko su Vengrijos karalium Zigmantu. Zigmantas, anksčiau Ordino už 40.000 auksinių papirktas, pareiškė, kad karui ištikus jis laikysiąs Ordino pusę. Paskui lyg susiprato negerai pasakęs — pažadėjo juos sutaikinti ir tuo tikslu pasiųsti į Marienburgą pasiuntinius. Jis net mėgino Vytautą atkalbinėti nuo sąjungos su Lenkija, siūlydamas jam karališką karūną. Bet Vytautui dabar labiau rūpėjo karas su Ordinu, negu jo siūloma karūna, kurios nesutiko priimti, ir nieko nelaimėjęs grįžo namo.

Grįždamas Lietuvon, Vytautas užsuko į Sončę, kur jo laukė Jogaila ir pranešė jam visa, ką Vengrijoje buvo girdėjęs. Dabar jie abu dar labiau suskato imtis konkrečių žygių ir rinkti kariuomenę. Jogaila nuvyko Krokuvon ir įsakė šaukti kariuomenę. Lenkijos riteriams įsakė pasiimti po vieną tarną ir po vieną vežimą maisto šešioms savaitėms. Iš visų kraštų kariuomenė turėjo susirinkti Volbože. Vytautas tuo tarpu nuvyko Brestan, sušaukė savo žemių atstovus ir įsakė, kur reikia rinktis karan. Jis buvo dar anksčiau įsakęs, kad kiekvienas besiruošiąs karan turi parūpinti po vieną statinę kruopų, rugių ir avižų. Tai dabar reikėjo greitai įvykdyti. Tuoju karo trimis nuskambėjo per plačius Lietuvos kraštus. Žemaičių, Vilniaus, Trakų, Kauno, Pagirio, Bresto, Naugarduko, Pinsko, Vi-

tebsko, Smolensko, Starodubo, Kijevo žemėse sužvangėjo ginklai ir sudundėjo arklių kanopos. Lietuvos kariuomenė turėjo koncentruotis ar Balstogės, ar Vilniaus, ar Trakų rajone. Tuojau atvykusi ir totorių kariuomenė, kurią buvo pažadėjęs chanas. (Kiek tos kariuomenės buvo — nežinia, kai kas sako, kad buvę apie 30.000). Kunigaikštis Kaributas buvo jau seniau išsiųstas su kariuomenės būriu pas Jogailą. Vytautas dar davė Jogailai 20.000 kapų grašių kariuomenei užsieniuose samdyti. Už tuos pinigus Jogaila pasamdė čekų ir moravų, — vokiečiai nėjo, nes palaikė Ordiną.

Vytautui dar rūpėjo sutvarkyti santykiai su Livonijos Ordinu, nes pastarasis galėjo kryžiuočiams padėti. Bet tuo tarpu tarp Livonijos ir Vokiečių Ordino buvo kilę kažin kokie kivirčiai, ir Vytautas tuo pasinaudojo: sudarė su Livonijos Ordinu sutartį, pagal kurią kiekviena pusė, jeigu nori pradėti karą, turi pranešti apie tai prieš tris mėnesius. Saugumas iš šiaurės Vytautui buvo labai pravartu — nereikėjo ten laikyti kariuomenės.

Vokiečių Ordinas taip pat nesėdėjo rankų sudėjęs. Jis uoliai ruošėsi į karą, nors aiškiai nenujautė, kurion pusėn teks nukreipti savo jėgas. Išleido atsišaukimą¹⁾ į valdovus krikščionis, kviesdamas juos pagalbon į šventą karą prieš pagonis. Kad tuo tarpu vakarų Europoje buvo daug neramumų, tai, be abejo, Ordinas negalėjo didelės pagalbos sulaukti. Bet vis dėlto pirmieji svečiai iš Silezijos ir Reino krašto netrukus pasirodė. Neskubėjo tik vengrai ir čekai, kurių karaliams papirkti Ordinas išėikvojo daug auksinių. Už tuos pinigus Ordinas būtų galėjęs pasisamdyti daug kariuomenės. Pats didysis Ordino magistras Ulrichas von Jungingen²⁾ nuvyko į Sviečę (miestelį kairiam Vislos krante). Čia komtūrams davė įsakymus surinkti vyrus kariuomenėn ir paskirstė, kurį pakraštį kuris komtūras turės ginti, kad tokiu būdu visos Ordino žemių sienos būtų apsaugotos. Kryžiuočiai nieko tikro nežinojo, iš kurios pu-

¹⁾ C. ep. V. 1440 nr. 1410. V. 20.

²⁾ Ordino magistras Ulrichas von Jungingenas buvo karštas ir narsus karys ir per daug pasitikėjo savo riteriškais gabumais. Jo brolis Konradas, tartum permatydamas ivykius, kad Ulrichas savo karštumu gali pridaryti kryžiuočiams nelaimių, mirdamas (1407) prašė nerinkti Ulricho į magistrus.

sės puls juos priešininkai. Bet jie buvo įsitikinę, kad lietuviai gali juos pulti iš Žemaičių šalies, o lenkai — Sviečės rajoną. Apie lietuvius magistras išsitaręs, kad jų esą daugiau prie šaukšto, negu prie ginklo ir taip pat netikėjęs, kad lenkai galėtų pastatyti per Vislą tiltą ir juo pereiti į kitą pusę. Taigi lenkų puolimo laukęs kairiame Vislos krante.

Dabar, permetę akimis pasirengimą karui, galime trumpai apžvelgti, kokia buvo anais laikais kariuomenė¹⁾.

Viduriniais amžiais ir kariuomenė, ir apginklavimas ir pati karo technika labai skyrėsi nuo mūsų laikų. Tais laikais kariuomenė — nekalbant čia tuo tarpu apie kryžiuočius — geriausiai buvo tvarkoma Vakarų Europoje. Ten kariuomenę sudarydavo pėstininkai, kavalerija ir artilerija. Pėstininkai, tiesa, daugely kraštų maža reikšdavo, bet vis dėlto jų reikšmė didėjo kitėjant kautynių taktikai. Svarbiausią vaidmenį vidurinių amžių karuose vaidindavo kavalerija.

Kavalerija būdavo sunkiai ir lengvai ginkluota. Sunkiąją kavaleriją sudarydavo raiti kariai apkaustyti nuo galvos iki kojų tvirtais metaliniais šarvais. Šarvuodavo net arklius. Toks riteris su anų laikų ginklais buvo beveik nepaimama tvirtovė. Sunkiai šarvuotieji kovose turėdavo ir nepatogumų, — jei pasitaikydavo nuo arklio nusiversti, tai ant jo užsėsti kautynių laiku jiems būdavo labai sunku. Lengvoji kavalerija buvo panašiai šarvuota, bet jos šarvai būdavo lengvesni, dengdavo tik pečius ir krūtinę. Galvas dengdavo šalmais. Kavalerijos ginklai būdavo labai įvairūs: ilga ietis, abiem pusėm aštrus kardas, kirvis, kuoka, plaktukas, lankai ir skydas nuo smūgių prisi dengti. Lankus (kilpinius) dažniausiai turėdavo tik riterių palydovai, nes patiems riteriams buvo negarbė priešą nukauti iš tolo. Kiekvieną ginkluotą riterį lydėdavo dar 3-6 žmonės, vadinami ginklanešiai ir pagelbininkai. Tokių palydovų būdavo ir pėscių. Riteris su savo palydovais sudarydavo tam tikrą vienetą, kuris vadinosi „lance“, arba „kopijo“. 25-80 lancų sudarydavo būrį, kuris buvo vadinamas vėliava. Tokiu būdu vėliavoje būdavo apie 300-400 raitųjų. Tie būriai savo ženklų, apie kurį spiedavosi, turėjo vėliavą.

¹⁾ Tam reikalui daugiausia pasinaudota Pulk. Velykio (Griunvaldas) ir pulk. K. Górsčio (Bitwa pod Grundvaldem) straipsniais, kuriuodu šiuo klausimu labai panašūs.

Artilerija XV šm. dar buvo labai netobula ir ne visuose karuose pritaikoma. Patrankos buvo griozdiškos, didelės, sunkiai pervežamos, todėl jos labiau tiko tvirtovėms griauti ir pilims imti. Šoviniai patrankoms buvo daromi iš akmens arba švino. Patrankos padarydavo daug triukšmo, bet maža naudos. Nors Žalgirio mūšyje patrankų buvo, bet jas mažai, tik pradžioje tevirtėjo.

Kautynėms kariuomenė rikiuodavosi įvairiai — eilėmis, trikampaiais, keturkampiais. Iš kraštų, paprastai, statydavo stipresnius ir geriau ginkluotus, o vidury susispiestas silpnesnieji. Raitieji, paprastai, palikdavo vieni nuo kitų didesnius tarpus, kad laisviau galėtų kautis. Vadai mūšiuose kaudavosi pirmose eilėse. Riteriai kovose, bendrai, būdavo mažai varžomi, kiekvienas rūpindavosi savimi ir savo garbe. Kiekvienas riteris kaudavosi po savo vėliava ir neturėdavo teisės ją palikęs bėgti. Jei vėliava patekdavo į priešo rankas, tai riteriui valia būdavo pasielgti savo nuožiūra — ar trauktis, ar kautis prisidėjus prie kitos vėliavos.

Dabar pažiūrėkime, kaip atrodo abiejų pusių kariuomenės, besiruošiančios į Žalgirio mūšį.

Lietuvos kariuomenė nebuvo taip šauniai apginkluota, kaip Vakarų Europos. Sudėtį betgi turėjo panašią — pėstininkų, kavalerijos, artilerijos. Kadangi lietuviai, kaip dažnai įvairios kronikos mini, mėgdavę kovoti ne atvirame lauke, o kur nors giriose, kalnuotese vietose, pelkynuose, reikia manyti, kad pėstininkai tokiuose mūšiuose daug reikšdavo. Bet vis dėlto žymesnį vaidmenį vaidindavo kavalerija. Lietuvių kavalerija neturėjo tokių šaunių arklių, kokius turėjo Vakarų Europos riteriai, betgi jų maži žemaitukai buvo įžymūs ypatingu patvarumu. Kavalerija buvo ginkluota gana įvairiai: ietimis, kardais, lankais, kuokomis (buožėmis, kultuvais), kirviais, o šarvuota — šalmais ir skydais. Nereikia manyti, kad šitie ginklai bei apsigynimo priemonės visų buvo vienodos, ypač, kad lietuvių kariuomenėje buvo ir rusų ir totorių. Lietuvių kariuomenė apsiginklavimu negalėjo lygintis su Ordino kariuomene; gal kiek prasčiau buvo ir už lenkus ginkluota, bet narsumu ir karingumu pastaruosius žymiai pralenkė. Ji buvo įpratusi kariauti, nes Lietuva daug ir nuolat kariavo, ir dėl to ji buvo gerai apmokyta, vikri, lanksti ir drausminga. Lietuvos kariuomenę sudarydavo kunigaikščiai, didikai ir bajorai. Jie turėdavo stoti su savo ginklais, maistu ir žmonėmis.

Lenkijos kariuomenėje buvo tik kavalerijos ir artilerijos. Jos ginklais ir apsišarvavimas taip pat buvo labai įvairūs. Prie vieno sunkiai šarvuoto raitojo būdavo trys lengvai ginkluoti — tai sudarydavo lančą. Daugelis istorikų pripažįsta, kad lenkų kariuomenė buvusi geriau ginkluota, kaip lietuvių, bet taip pat daugelis pripažįsta, kad lenkai buvo mažiau tvarkingi, mažiau narsūs ir mažiau drausmingi. Mat, lenkai seniai jau buvo kariavę ir todėl paruoštos kariuomenės neturėjo. Kai reikėdavo stoti karan, tai darydavo vadinamą „pospolite ruszenie“ (visuotinas šlėktos apsiginklavimas) — šaukdavo kariuomenės didikus ir bajorus su savais žmonėmis. Tokia kariuomenė, suprantama, mažai galėjo būti drausminga ir vieninga. O prisiminę lenkų būdą, galime gerai suprasti vieno lenkų istoriko (Korzono) pasakymą: jei būtų karas ilgiau užtrukęs, lenkų šlėkta būtų patraukusi namo ne su karalium neatsisveikinus. Lenkų kariuomenėje tvarkos kiek palaikydavo riteriai, tarnavusieji Vakarų Europoj samdiniais.

Ordino kariuomenė, sudaryta iš pėstininkų, raitelių ir artilerijos, buvo už abi sąjungininkų (lietuvių ir lenkų) kariuomenes geresnė. Ji buvo geriau ginkluota, sutvarkyta, drausminga ir kovose patyrusi, — tai buvo visos Europos kariuomenių pavyzdys. Nuolatinę kariuomenę sudarydavo Ordino broliai, o karui ištikus kviesdavosi ir samdydavosi riterių iš įvairių Europos kraštų. Riteriai mielai vykdavo Ordinui į pagalbą, nes vieni norėjo įsigyti lengvai nupelnomos karo garbės, kiti — turtų, o kiti vėl dvasinių malonių, nes manė, kad kovoja dėl krikščionybės praplatinimo. Į karą Ordinas imdavo ir valstiečius, kurių vieniems pavesdavo aptarnauti tvirtoves, o kitiems — saugoti gurguoles. Ordinas buvo organizuotas kariškais pagrindais, todėl jam lengva būdavo kariuomenę greitai sušaukti, turėti ją gerai sutvarkytą ir paruoštą griežtai drausmei.

Tat šitokios kariuomenės ruošėsi susiremti ir nulemti daugelį didelių politinių dalykų. Dabar pažiūrėkime, kaip rinkosi sąjungininkai (lietuviai ir lenkai) ir kaip jie užpuolė priešą.

Lenkijos kariuomenė susirinko į Volbožą ir iš ten į Červinską išvyko birželio mėn. 26 d. Birželio m. 30 d. jau buvo atvykusi vieton ir ruošėsi keltis per Vislą. Lietuvos kariuomenė pradėjo rinktis gegužės mėn. pabaigoj ar birželio mėn. pradžioj; rinkosi, tur būt, Trakuose ar Gardine. Kada išėjo iš Trakų, tikrai nėra žinoma. Lietuvių kariuomenė ėjo per Gardiną į Balstogę. Čia kiek sustojo, nes prie jų

dar prisijungė kariuomenės, atvykusios iš Rusijos žemių. Apie birželio mėn. 15 d. žygiavo artyn prie Červinsko. Žygiavo tarp Narevo ir Bugo upių. Tų upių santakoje Vytauto kariuomenė persikėlė per Narevą ir lygiai birželio mėn. 30 d. atvyko į Červinską, ties kuriuo kitoje upės pusėje buvo atėję lenkai. Taigi, abi kariuomenės atėjo tuo pačiu laiku į sutartą vietą. Lietuviams teko padaryti apie 450 klm. kelio.

Toks punktualus susitikimas kariuomenių, atvykstančių iš įvairių kraštų, yra labai nepaprastas daiktas; jis darosi dar nepaprastesnis, jei prisiminsime, kad tada nebuvo žemėlapių, kuriais galima būtų nusižymėti kelias ir sutvarkyti maršrutas. Tai parodo, kad vadai buvo viską smulkiai numatę ir apskaičiavę; o tai liudija apie didelį nusimanymą karo dalykuose.

Lenkų kariuomenės kėlimasis per Vislą truko apie tris dienas. Liepos mėn. 3 dieną sąjungininkai ėmė žygiuoti pasirinktą ir iš anksto nustatytą kryptimi — į Marienburgą¹⁾. Tuo pačiu metu Ordino jėgos, kaip anksčiau minėjome, buvo išsklaidytos visuose pasieniuose. Lietuviai ir lenkai, norėdami labiau nukreipti nuo savęs dėmesį, įsakė savo kariuomenių būriams daryti puolimus. Tuo metu ir įvyko lietuvių puolimas iš Žemaičių, o lenkų — netoli Sviečės.

Į Červinską atvyko iš kryžiuočių pusės vengrų pasiuntiniai klausti Jogailos, kur ir kada būtų galima pradėti taikos derybas. Jogaila vietos neskyrė, tik nurodė, kad bus galima susitikti apie liepos 5—6 d. Pasiuntiniai grįžę nupasakojo, ką matę, bet magistras nepatikėjęs, kad sąjungininkai įstengtų čia susirinkti. Tai rodo, kad kryžiuočiai neturėjo tikrų žinių apie sąjungininkų žygius. Sąjungininkų kariuomenė vis ėjo pirmyn. Liepos mėn. 5 d. vėl atvyko pasiuntiniai teirautis taikos sąlygų. Vytautas ir Jogaila pareiškė, kad taika gali būti tik tada, kai Ordinas atiduos Žemaičius ir Dobrynę. Neatsižvelgdami į tariamas derybas, sąjungininkai žygiavo tolyn. Atėję prie Ukros upės kranto, sąjungininkai sustojo. Čia Vytautas ėmė tvarkyti savo kariuomenę: padalino vėliavomis, geriau ginkluotus riterius pastatė kraštuose, silpniau ginkluotus pastatė vidury. Apie kariuomenės darytus persitvarkymus pirmutinis Žalgirio mūšio aprašinėtojas lenkų istorikas Dlugošas sako, kad puikiai judėjo tame lauke lietuvių kariuomenė, traukdama akį savo tvarkingomis eilėmis.

¹⁾ Kuriais keliais kariuomenės žygiavo, galima matyti iš priedamo plano. Žiūr. 89 puslapį.

Liepos mėn. 9 d. sąjungininkai perėjo sieną ir, išėję per didelę girią, pamatė gražius lygius laukus. Dabar reikėjo pasirūpinti, kas imsis lenkų kariuomenę vesti. Vytautas savo kariuomenę pats vedė, o lenkai visai neturėjo vadų. Jogaila ėmė tartis su čekų ir moravų riteriais, siūlydamas jiems kariuomenę vesti. Tie atsisakė. Tada karalius lenkų kariuomenės vedimą atidavė Zyndramui iš Moškovicų, Krokuvos vaivada. Zyndramas vedimui mažai turėjo reikšmės; jis kovojo tik prie vyriausios vėliavos, tuo tarpu visos sąjunginės kariuomenės vadovybė atiteko Vytautui.

Kitą dieną sąjungininkai priėjo Drevenkos upę ties Kauerniku. Čia pastebėjo, kad perėjimas per tą upę jau kryžiuočių buvo saugojamas. Jie čia jau buvo atvykę iš Sviečės, sustiprinę upės krantus ir apstatę juos patrankomis. Jėga veržtis per Drevenką sąjungininkai nerizikavo, nes buvo pavojinga pradėti mūšį nepatogiose pozicijose. Jogaila tuojau sudarė aštuonių žmonių karo tarybą, kuriai pirmininkas buvo Vytautas. Bet tarybos reikšmė buvo menka, nes čia viską tvarkė pats Vytautas. Toji pati taryba turėjo išspręsti ir tolimesnį kariuomenių žygiavimą. Buvo nutarta pasitraukti kiek atgal, paskui eiti į šiaurę, kad būtų galima pro Alenšteiną apeiti Drevenkos upę ir, nors tolimesniu keliu, pasiekti Marienburgą. Buvo tuojau surasti vadovai ir nustatytas kelias. „Toku būdu veiklusis Vytautas, apsuptas septynių tarybos, išklausinėjęs vadovus, davė parėdymus, kur eiti, kur sustoti, — žodžiu, pildydamas vyriausio vado pareigas, tvarkė visą kariuomenės judėjimą ir veikimą“ (Dlugošas).

Prieš pasitraukimą Jogaila dar jautė pareigą siųsti pasiuntinį pas magistrą paklausti, ar jis nesutiktų aukščiau minėtomis sąlygomis taikintis. Magistras tada atsakė, kad ginčą tarp jo ir sąjungininkų gali išspręsti tik kardas. Po to, sąjungininkai ėmė trauktis atgal (liepos 11 d.) Lautenburgo Soldau link. Kai sąjungininkai sustojo stovykloje netoli Soldau Hohendorfe, pas juos atvyko iš Vengrijos pasiuntinys ir įteikė Jogailai raštą, kuriuo vengrų karalius skelbia Lenkijai karą. Paskui pasiuntinys Jogailai į ausį šepTELĖJĘS, kad neišsigastų, nes vengrai nė nemaną kariauti... Jie, tiesa, ir nekariavo, bet tik norėjo tuo būdu iš Ordino daugiau pinigų išvilioti. Jogaila to karo paskelbimo niekam ir nesakė, kad nesugadintų nuotikos. Toje pačioje vietoje sąjungininkų kariuomenė ilsėjosi dar visą dieną.

Tik ant rytojaus (VII. 13) ėmė žygiuoti Gilgenburgo link. Pirmutiniai žygiavo lietuviai. Kai visa kariuomenė apsistojo netoli Gilgenburgo, lietuviai užpuolė tą miestelį ir jį paėmė. Ordino magistras iš karto manė, kad sąjungininkai, pamatę Ordino galybę, pabėgs. Bet taip neatsitiko. Kai kurių riterių įspėtas, įsakė jis savo kariuomenei iš Kanerniko eiti šiaurėn, į Lōbau. Ties Lōban įsakė pastatyti 12 tiltų, kuriais turėjo pereiti Drevenčą ir tokiu būdu užbėgti priešui už akių. Matyti, kai davė šitą parėdymą, jau buvo žinoma ar bent spėjama sąjungininkų žygiavimo kryptis.

Prie Gilgenburgo sąjungininkai išbuvo ir visą kitą dieną. Vakare buvo duotas įsakymas iš stovyklos anksti rytą (VII. 15) iškelti. Per naktį siautė didelė audra ir pylė lietus. Auštant Jogaila liepė pastatyti palapinę ir išklaudyti pamaldų. Bet dėl didelio vėjo palapinės negalėjo pastatyti ir Vytautas įsakė kariuomenei žygiuoti. Sąjungininkai sujudo eiti. Netrukus nusigiedrijo. Sąjungininkai sustojo ties Laubner ežeru. Čia karalius įsitaisė palapinę pamaldoms. Ir kai karalius ėjo mels-tis (galėjo būti ryto kokia 10 valanda), jam buvo pranešta, kad Grünvaldo (Žalgirio) apylinkėse pasirodžiusi priešų vėliava, po jos ir kita. Tai rodė, kad kryžiuočiai norėjo užkirsti sąjungininkams kelią į Alenšteiną ir atvyko į Grünvaldo ir Tannenbergo apylinkes. Kryžiuočių kariuomenė kelią nuo Lōbau iki Grünvaldo (22—25 klm.) turėjo atlikti tą audringą naktį, nes liepos mėn. 14 d. jie dar buvo Lōbau. Taigi, jie į Grünvaldą atvyko pavargę. Kryžiuočiai net galėjo atvykti kiek vėliau už sąjungininkus. Dabar abiejų pusių kariuomenės jau beveik susitiko. Grünvaldo arba Žalgirio apylinkės turėjo pasidaryti kautynių lauku.

II.

Vieta, kur turėjo susitikti priešų kariuomenės, buvo nelygi, kalnuota. Sąjungininkų kariuomenė sustojo arčiau Laubner ežero. Ji užėmė kalnuotesnes vietas, kurios buvo Laubner ežero žiemos vakaruose. Ant tų kalnelių buvo krūmų ir giriu, kur galėjo pasislėpti dalis kariuomenės. Iš kairės ir dešinės sąjungininkų pusės buvo ežerai, kurie galėjo trukdyti priešams, jei norėtu apsupti. Vasaros vakaruose buvo žemesnės vietos ir sudarė nedidelį slėnį. Už to slėnio vėl ėjo pakilesnės vietos iki Žalgirio, kur telkėsi kryžiuočių kariuomenė. Žalgirio

apylinkės taip pat buvusios girioms apaugusios. Taigi, priešų kariuomenės skyrė slėnis. Tas slėnis nebuvo visiškai lygus. Čia tad ėmė kariuomenės rikiuotis kautynėms. Dabar ir pažiūrėkime, kokios jėgos susikonscentravo Žalgirio kovai, kokio didumo kariuomenės stėjo mūsų.

Lietuvos valstybė Vytauto laikais buvo kelis kartus didesnė už Lenkiją (žiūr. žemėlapi). Gyventojų skaičius nėra žinomas, tik žinoma, kad Lenkijoje buvo kur kas tankiau gyvenama, negu Lietuvoje. Galėjo taip būti, kad gyventojų gausumu tos dvi valstybės ne daug skyrėsi. Ordino kraštas buvo dar mažesnis už Lenkiją, bet užtat buvo tirščiau gyvenamas. Lietuvos ekonominė padėtis buvo geresnė už Lenkijos. Tą tvirtindami remiamės ir tuo faktu, kad Vytautas davė Jogailai pinigų kariuomenei samdyti. Ordinas ir šiuo atžvilgiu sąjungininkus viršijo — buvo turtingas, nes įstengė papirkinėti ir kariuomenę samdyti. Kiek kuris kraštas galėjo pastatyti kariuomenės, sunku apskaičiuoti, nes nėra išlikusios jokios statistikos; todėl apie kariuomenės skaičių istorikų nuomonės labai skiriasi. Vieni priskaito tos kariuomenės po kelioliką tūkstančių, o kiti bando jos šimtais tūkstančių priskaityti¹⁾. Kuris tų skaičių tikresnis, sunku pasakyti; tik aišku, kad nė vienas jų nėra tikras. Kad į Žalgirio mūsų galėjo stoti ir gana didelė kariuomenė — niekas negali ginčyti. Paskutiniai skaičiai, kurie patiekia apie 25 tūkst. prieš 15 t., gal kiek yra permaži. Kariuomenės skaičių trukdo nustatyti tos aplinkybės, kad susispietė čia įvairių kraštų kariškos jėgos, turinčios ne vienokį pasiskirstymą į būrius ar į vėliavas. Nors vėliavų skaičius yra žinomas, bet tai dar nieko nesako apie kariuomenės skaičių, nes pėstininkai dar galėjo būti kiek kitaip paskirstyti, kaip raitarija. O pėstininkų turėjo juk ir Ordinas ir sąjungininkai. Senesnieji istorijos šaltiniai paduoda tokį vėliavų skaičių: Vytauto 40 vėliavų²⁾ (neskaitant totorių), Jogailos 51 vėliava (jų

1) Taip Kotzebue, Voigt priskaito sąj.	163.000,	Ordino	83.000.
Szainocha	80-90.000	„	80.000
Górski	23.600	„	16.000
Prochaska	23.900	„	16.320
kiti	27.000	„	15.000

²⁾ Iš tų Lietuvos kariuomenės vėliavų, kovojančių po Vyties ženklu, Dugošas (IV, 41 p.) išvardina šias: Trakų, Vilniaus, Gardino, Kauno, Lydos, Medininkų, Smolensko, Polocko, Vitebsko, Kijevo, Pinsko, Naugarduko, Bresto, Volkovisko, Drohicko, Mielniko, Kremenieco, Starodubo.

tarpe 5 vėl. samdytos už Vytauto pinigų, 7 vėl. Raudonosios Rusijos, 1 vėl. Podolijos ir 1 vėl. kunig. Kaributo) ir Ordino 52 vėl. Vėliavų skaičius ginčų nesukelia.

Šitokios jėgos ėmė rikiuotis ir ruošti mūšiiui. Lietuvių ir lenkų kariuomenę tvarkė Vytautas. Lenkus, gal būt, padėjo tvarkyti Zyndramas, kuris paskui stojo prie didžiosios Lenkų vėliavos kautis. Jogaila tuo tarpu vis meldėsi: klausė vienu mišių, paskui kitų ... Vytautas siuntinėjo pasiuntinius ir kėlė triukšmą, kad pertrauktų karaliaus maldą ir kad karalius duotų ženklą pradėti mūšį. Vytautas savuosius jau seniai buvo išrikiavęs į tris, viena užpakaly kitos, kautynių eiles ir pastatęs juos dešiniame sparne, o lenkus kairiajame. Tuo tarpu, kol dar lenkai tvarkėsi, Ordino kariuomenė buvo sustatyta į dvi eiles. Ordinas galėjo pulti dar nesusitvarkiusius lenkus, bet jis to nedarė, matyti bijojo, kad girioje galėjo būti dar daug pasislėpusios kariuomenės. Trečioji Ordino kariuomenės eilė stovėjo dar tolokai nuo mūšio lauko ir buvo laikoma atsargai. Kai buvo išrikiuotos dvi lenkų linijos (trečioji tvarkėsi), Ordinas pamatė, kad jo frontas yra per trumpas. Todėl jį pailgino antros linijos riteriais. Antroji linija tad susilpnėjo ir paskui susiliejo su pirmąja toje pusėje, kur buvo lietuvių kariuomenė. Taigi prieš lietuvius buvo pastatytos didesnės jėgos, nes, matyt, juos laikė stipriausiais savo priešais. Abi priešininkų kariuomenės buvo netoli viena kitos. Visa Ordino kariuomenė stovėjo atvirame lauke ir riterius, šarvuotus metaliniais šarvais, kepino karšta liepos mėnesio saulė, tuo tarpu sąjungininkų kariuomenės dalis slėpėsi medžių ūksmėje, galėjo ilsėtis. Ordino kariuomenė nerimavo ir norėjo pradėti mūšį, bet to padaryti negalėjo, nes ne viskas buvo sutvarkyta. Pasimeldęs Jogaila, ne tik Vytauto, bet ir lenkų riterių raginamas, užsidėjo šarvus ir nuvyko prie kariuomenės. Kariuomenė jau buvo visai paruošta ir laukė ženklo. Jogaila ilgai nuo kalnelio žiūrėjo į savąją ir priešininkų kariuomenę. Paskui nusileido pakalnėn ir pradėjo ilgas riterių iššventinimo ceremonijas. Iš viso iššventino riteriais apie tūkstantį vyrų. Paskui pasakė trumpą kalbą ir balne sėdėdamas atliko išpažintį. Visiems savo neginkluotiems palydovams saugumo dėliai įsakė vykti stovyklon. Karo taryba patarė ir Jogailai pasirūpinti saugumu ir vykti į stovyklą, kur, pasakęs kariuomenei slaptažodį „Vilnius—Krokuva“, ir nuvyko. Sąjungininkų kariuomenei dar buvo įsakyta prisirišti prie rankų šiaudų grįžtes, kad kovos metu lengviau būtų galima atskirti

priešus. Šitas įsakymas yra labai charakteringas, nes jis liudija, kad sąjungininkai apsiginklavimu maža tesiskyrė tarpusavy ir nedaug tesiskyrė nuo kryžiuočių. Šitas įsakymas griau-na lenkų įrodinėjimus, kad lietuviai buvo labai silpnai apsiginklavę. Lietuviai, gal būt, ir nebuvo taip gražiai apsiginklavę, bet jie buvo stipriai ginkluoti ir mokėjo savo ginklus valdyti.

Kai Jogaila buvo besimaunęs šalną, jam pranešė, kad iš Ordino pusės atvykę pasiuntiniai. Jogaila nudžiugo, nes tikėjosi taikos. Greitai liepė atvesti pasiuntinius. Įėjo Vengrijos ir Štetino kunigaikštijos ženklais pažymėti du riteriai dviem nuogais kardais nešini. Pasiuntiniai pareiškė, kad šituos du kardus atnešė kryžiuočių didžiojo magistro liepiami. Ordino magistras prašęs priimti tuos du kardus, kaip pagalbą būsimam susirėmimui ir su tais ginklais stoti drąsiai į kautynes atviram lauke, bet nesislapstyti giriose, kaip iki šiol. Jeigu per maža esą kautynėms lauko, Ordinas sutinkąs kiek pasitraukti ir užleisti vietas, tik pageidaująs, kad išlystų iš girios. Tuo pat metu, kai pasiuntiniai kalbėjo, Ordino kariuomenė darė perrikiavimus ir kiek pasitraukė atgal. Jogaila, išklausęs kalbos ir priėmęs kardus, atsakė, kad pagalbos laukiąs tik iš Dievo, o ne iš kitur. Kautynėms vietas taip pat neprivaląs sau rinktis, — kur Dievas paskirsias, ten būsią gerai.

Paskutinė susitaikymo viltis dingo. Jogaila netrukus įsakė duoti ženklą mūšiu. Karaliui buvo parinkta saugi vieta, iš kur jis galėjo matyti visą kovos lauką, o jo niekas nematė, ir jį apstatė geriausia sargyba. Jį saugojo kunigaikščio Kaributo vėliava, kurią dar prieš karą Vytautas buvo Jogailai nusiuntęs. Nuo karaliaus stovyklos Lenkijos pusėn buvo sustatyta visa eilė greičiausių ir visiškai paruoštų arklių, kuriais Jogaila galėtų pabėgti, jei kiltų pavojus iš kryžiuočių pusės. Taigi, kaip matom, tariamasis vadas iš visų pusių buvo stipriai apsaugotas.

O kas saugojo Vytautą? Ar jis taip pat ieškojo pasislėpti vietas, kur jis visus matytų, o jo niekas nepastebėtų? Vytautas visą laiką, kai Jogaila tarėsi su pasiuntiniais, lakstė kariuomenės tarpe, darė tvarką. „Aleksandras Vytautas, Didysis Lietuvos kunigaikštis, pavedė save Dievo valiai, lakstė visur tarp lenkų ir lietuvių kariuomenių, dažnai mainydamas arklius“ (Dlugošas). Tai Vytauto apsauga.

Apie kokią 3 valandą po pietų, Jogailos įsakymu pasigirdo trimito balsas, skelbiąs kovos pradžią, (Yra žinių, kad lietuviai

kiek anksčiau pradėjo kautis, negu buvo įsakyta). Iš priešingų pusių nuo kalnelių ėmė leistis kariuomenės ir tuoj susitiko. Pirmiausia kautynės prasidėjo ietimis, o paskui į darbą ėjo kirviai, kardai ir kiti ginklai. Tiesa, pačioje mūšio pradžioje kryžiuočiai iššovė porą kartų iš patrankų, bet jos sumišimo sąjungininkų kariuomenėj nesukėlė. Nuo kariuomenių susikirtimo pakilo toks triukšmas, kuris, kaip Dlugošas rašo, buvo girdėti net už keletos mylių, tarsi buvo mušama didžiausiais kūjais į šimtą priekalų. Palijęs lietus sulaikė kryžiuočiams nešamas dulkes į akis. Bet mūšis, trukęs ištisą valandą, nerodė į kurią pusę pergalė pakryps. Kryžiuočiai, kaip anksčiau buvo minėta, didžiausias ir geriausias jėgas pastatė savo kairiame sparne — prieš lietuvius. Mūšis ėjo toliau. Kryžiuočiai smarkiai mygdami lietuvius, įlenkė jų liniją. Lietuviai susvyravo, neatsilaukė ir ėmė trauktis. Dešinysis lietuvių sparnas pakriko, liko tik keletas lietuvių vėliavų kairiajame sparne arčiau lenkų. Tos vėliavos buvusios smolenskiečių. Jos visą mūšį labai narsiai kovėsi. Pabėgo ir kelios lenkų vėliavos, jų tarpe ir labai narsi šv. Jurgio vėliava. Sąjungininkų tarpe įvyko netvarka. Lenkų tik pirmoji linija tekovojo, o antros nespėjo įtraukti kovon. Ordino kariuomenė užtraukė pergalės giesmę „Christ ist erstanden“¹⁾ ir pakilusia nuotaika kovojo toliau. Keletas Ordino vėliavų (ją buvo devynios) metėsi vyti besitraukiančią lietuvių kariuomenę. Dlugošas mini, kad kryžiuočiai vijosi bėgančius keletą mylių, bet tai negali būti, nes kryžiuočiai greitai grįžo atgal ir vėl stojo į mūšį. Toliau vyti per girią kryžiuočiai bijojo. Kita kryžiuočių dalis nusivijo į rytus bėgančius tuos, kurie bėgo į šiaurę nuo Laubnero ežero per Morensės upelį.

Tuo tarpu lenkai, kurie vėliau pradėjo mūšį, dar kovojo. Prieš lenkus buvo pastatyta vos ketvirta ar penkta kryžiuočių kariuomenės dalis, betgi lenkai nepasistūmėjo iki šiol nė kiek į priekį. Dalis kryžiuočių, kurie kovojo su lietuviais, dabar puolė lenkus. Didžioji lenkų vėliava atsidūrė didžiausiame pavojuje, susvyravo ir pateko į kryžiuočių tarpą; bet lenkai ją vėl atgavo, nes tuo tarpu į mūšį buvo įtraukta antroji linija. Vytautas visą laiką lakstė kovojančių eilėse — įsakinėjo ir pats kovėsi. Jis buvo ir lenkų ir lietuvių tarpe, ir puikiai matė visą mūšio eigą; jis visada spėdavo paremti ten, kur buvo reikalinga pagalba. Jis ruošė įvairias kombinacijas. Be abejo, visa tai

¹⁾ Kristus kėlėsi.

vyko labai greitai, nes Vytautas lakstė smarkiai ir daug kartų keitė žirgus.

Pasilikę lenkai su lietuvių likučiais atkakliai laikėsi. Tuo tarpu vijusieji lietuvius kryžiuočiai ėmė grįžti ir jungėsi prie kovojančių. Mūšis pasidarė labai žiaurus. Žuvo jame keletas žymesnių kovotojų. Jogaila žiūrėjo nuo kalnelio į verdančią kovą ir prašė Dievo pergalės. Ir vienos ir kitos pusės eilės retėjo, jėgos silpo, bet aiškos ir dabar pergalės dar nebuvo matyti.

Netrukus atsitiko nepaprastas dalykas. Šešiolika kryžiuočių vėliavų dar visai mūšy nedalyvavusių, ėmė slinkti į kovos lauką. Tų vėliavų priešaky jojo pats didysis magistras Ulrichas von Jungingenas. Tos vėliavos žygiavo ta pačia kryptimi, kur buvo dešinysis sąjungininkų sparnas. Jogaila pastebėjęs greitai besitartinintį priešą, labai nusigando. Kai vėliavos prisiartino netoli kovojančių, jos tuoj pasuko dešinėn. Tik viena vėliava, gal komandos nepastebėjusi, traukė tolyn, kaip tik į Jogailos pusę. Karalius pamanęs, kad jį pastebėjo, liepė nuleisti žemyn vėliavą. Tuoj pasiuntė Zbignievą Olesnickį į mūšio lauką, kad jis parūpintų jo apsaugai kelias vėliavas. Tasai kreipėsi į artimiausios vėliavos vadą. Vadas (Mykolas Kiełbasa) atsakęs, kad dabar ne laikas esąs karalių gelbėti. Kelių vėliavų pasitraukimas kryžiuočiams atrodytų bėgimas, o tai pakeltų jų dvasią ir sąjungininkų kariuomenę su karalium atsidurtų pavojui. Jogailos siųstasis Zb. Olesnickis grįžo be pagalbos — taigi, šiuo mūšio momentu jau buvo įtraukta ir paskutinė lenkų atsarga. Bet tuo tarpu kryžiuočių vėliava pastebėjo savo klaidą ir pasisuko atgal. Vienas riteris iš jų tarpo išsiskyrė ir patraukė tiesiog į Jogailą. Jis buvo bebandąs pulti, kai staiga Zbignievas Olesnickis jam pataikė ietimi ir nuvertė jį nuo arklio. Nupuolusį (Kökeritz) karaliaus palydovai nužudė. Jį pribaižė savo ranka pats karalius. Minėtos šešiolika vėliavų tuojau stojo į mūšį. Iš pradžių lenkai manė, kad prie jų artinasi lietuviai pagalbon (matyti apsiginklavimas ne kuo skyrėsi), bet greitai įsitikino, kad priešų esama. Ir lenkams, kurie pirmiau vos laikėsi, dabar pasidarė visai karšta. Jų dešinį sparną kryžiuočiai visai supo ir buvo pavojaus, kad tuojau lenkams užeis iš užpakalio. Jau buvo jaučiamas katastrofingas finalas, nes sąjungininkai pradėjo silpti ir krikti. Tik štai, visai netikėtai, pasirodė su savo sutvarkyta pabėgėlių kariuomene Vytautas ir užpuolė iš užpakalio kryžiuočių kairį sparną, kuris buvo apsuptas

lenkų dešinį sparną. Kryžiuočiams šitas puolimas pasirodė visai netikėtas. Taip netikėtai išplėšė kryžiuočiams laimę ir pergalę, kuria jie buvo įsitikinę. Įvyko žūtbūtinis mūšis. Lenkai, pamatę sugrįžusius lietuvius, atgavo dvasią ir ėmė smarkiau kautis. Kryžiuočių didysis magistras jau buvo sužeistas, bet dar atkakliai kovojo — ryžosi gyvas nepasiduoti. Pagaliau, lietuvio pėstininko ietis pervėrė jam kaklą — jis nukrito nuo arklio ir mirė. Magistrui žuvus sąjungininkai visiškai mūšį laimėjo. Kryžiuočiai sumišimo ir baimės apimti pasileido bėgti. Vieni jų, bebėgdami žuvo, kiti pasidavė nelaisvėn ir prašė pasigailėjimo. Pabaiga šitos kovos buvo baisi — tiek bebėgą, tiek besiveją klupo ant žuvusių lavonų. Buvo jau pavakarė. Tuo tarpu sąjungininkai įpuolė į kryžiuočių stovyklą ir ją apiplėšė. Kiti vijosi priešininką toliau. Tačiau vijosi netoli. Po 4—5 valandų atkaklaus mūšio reikėjo pasilsėti. Imta statyti palapinės ir sustota, kaip tų laikų karo papročiai reikalavo, trims dienoms pasilsėti ir susitvarkyti. Prieš naktį nepasirūpinta nei užmuštais, nei sužeistais — juos pribaigė šaltas lietus.

Grįžkime dar prie vieno kovos epizodo ir paskui vėl kalbėsime apie tolimesnį priešo vijimą.

Pabėgusios lietuvių kariuomenės sugrįžimas ir stojimas mūšin tuo momentu, kai jau laimė sviro kryžiuočių pusėn, yra nepaprastas karo taktikos reiškinys. Nepaprastas iš vienos pusės tuo, kad lietuviai taip greitai sugrįžo, o iš kitos pusės, kad sugrįžo kaip tik laiku. Toliau. Šituos sugrįžusius veda Vytautas. Toks nepaprastas Vytauto su savais kritingu momentu atsiradimas, reikia manyti, nėra pripuolamas dalykas. O jeigu šitas grįžimas nėra pripuolamas, tai turėjo būti nepripuolamas ir bėgimas iš mūšio lauko. Tokiu būdu lietuvių pasitraukimą pirmoje mūšio fazėje tektų aiškinti, kaip sąmoningą kariškos Vytauto taktikos veiksmą. Apsvarstykime motyvus, kurie tokį tvirtinimą galėtų paaiškinti. Visų pirma žinome, kad seniau lietuviai nelabai mėgdavo kautis atvirame lauke: jie stengdavosi priešą įsivilioti į nepatogias pozicijas, kuriose, aplinkybių padedami, dažnai laimėdavo mūšį net su stipresniu priešu. Tokia taktika galėjo būti panaudota ir čia. Pabėgimas iš mūšio ir išsisklaidymas girioje suardė priešų eiles ir leido iš užpakalio ar iš šonų užpuldinėti besivejančius. Kryžiuočiai toli nesivijo ir greitai grįžo saviems padėti, todėl girioje susiremti neteko. Kai kryžiuočiai stojo vėl į mūšį ir kai įtraukė paskutinę atsargą, pabėgusieji susitvarkę grįžo ir puolė iš užpakalio. Čia dar turime prisiminti,

kad pabėgusių lietuvių tarpe buvo ir totorių. O totoriai šitokios taktikos beveik visuomet laikydavosi. Kad lietuvių bėgimas galėjo būti padarytas karo taktikos sumetimais, liudija dar ir ta aplinkybė, kad spėjo greitai susitvarkyti ir laiku stoti į mūšį. Jei mūsų laikais, kada kariuomenė puikiai sutvarkyta ir gerai išmankštinta, būna labai sunku sugrąžinti bėgančią iš mūšio, tai ką bekalbėti apie sugrąžinimą bėgančios anų laikų kariuomenės — smarkiais arkliais jie galėjo po kiek laiko kažkur atsidurti, — kas juos bebūtų galėjęs sugaudyti? Bet su Vytauto kariuomene taip neatsitiko. Vadinasi, tenka manyti, kad genialusis Vytautas sąmoningai leido bėgti iš mūšio lauko. Gali dar čia kilti klausimas, kodėl Vytautas nepuolė kryžiuočių tuojau, kai jie paliko pabėgusius lietuvius ir grįžo prie kovojančių. Bet Vytautas greitai susigriebė — jis nenorėjo, kad jį, stojusį mūšį, užpultų iš užpakalio kryžiuočių atsarga. Jis sekė kovos eigą bei kryžiuočių atsargos veiksmus ir laukė, kol ji stos į mūšį; pradėjęs jai kautis, ji buvo netikėtai iš užpakalio užpulta. Šitas netikėtas užpuolimas, sukėlė didelį sumišimą priešų eilėse ir nulėmė sąjungininkų laimėjimą. Šitoki sumetimai parodo, kad lietuvių bėgimas iš mūšio ne kas kita, kaip kovos taktika, iš anksto Vytauto apgalvota, nustatyta ir sumaniai įvykdyta.

Kitą dieną, nutilus kovos garsams ir praėjus šaltai lietingai nakčiai, sąjungininkai suruošė pamaldas už žuvusius ir paskui išėjo į karo lauką surinkti sužeistųjų ir laidot žuvusiųjų. Kiek kurioje pusėje buvo žuvusiųjų, sunku tikrai pasakyti. Patys kryžiuočiai, skųsdamiesi popiežiui šituo smūgiu, priskaito 18.000 žuvusių. Sąjungininkų priskaitoma apie 4.000—5.000 nukautų ir apie 8.000 sužeistų¹⁾. Sąjungininkams į nelaisvę pateko apie 2.000—3.000 žmonių²⁾.

Tik trečią dieną po mūšio sąjungininkai išsirengė į tolimesnį žygį — Marienburgą imti. Pirmąsias dvi dienas sąjungininkai nužygiavo apie 80 klm., iki Mohrungeno, o likusius 80 klm. ėjo per 7 dienas. Tokiu būdu Marienburgą pasiekė tik liepos 25 d. Per tą laiką Sviečės komtūras Henrikas von Plauenas, kuris apie mūšio padarinius galėjo sužinoti apie liepos mėn. 17—18 d., greitai nuvyko į Marienburgą, sudegino miestą, surinko apie 4.000

¹⁾ Jeigu tiesa, kad kryžiuočių nukautu 18.000, tai ir sąjungininkų žuvusių skaičius turėtų būti didesnis. Ordinas, tur būt, norėdamas labiau sąjungininkus įskusti, žuvusiu saviškiu skaičių, matyt, kiek padidino.

²⁾ Kiti priskaito 15.000—16.000, kas atrodo perdaug.

vyrų gynėjų ir su jais užsidarė pily. Kad sąjungininkai būtų ncdelsę, Marienburgan būtų suskubę atvykti anksčiau arba bent drauge su komtūru. Dabar jau buvo vėlu. Sąjungininkai apsupo pilį, bet jos paimti neįstengė. Tuo pat metu atvyko Livonijos Ordino kariuomenė. Tą kariuomenę pasitiko Vytautas ir ėmė derėtis. Buvo susitarta įleisti Marienburgan Livonijos Ordino magistrą su 300 palydovų. Jogaila dėl to priešinosi, bet Vytautas pareiškęs, kad magistras padėsias išsiderėti geresnes taikos sąlygas. Įleistieji gavo iš kryžiuočių pinigų kariuomenei samdyti. Magistras dabar pasijuto tvirtesnis. Apsiautusiųjų kariuomenėje ėmė plėstis ligos. Tuo prisidengdamas, rugsėjo 11 d. Vytautas pasitraukė ir išvyko su savo kariuomene Lietuvos. Jogaila taip pat IX. 20 pasitraukė, ir tokiu būdu Marienburgas nebuvo paimtas. Bet kaip ten bebūtų, vis dėlto mes turim čia konstatuot, kad Žalgirio laukuose pirmą kartą buvo suduotas smūgis vokiečių siekimui — „Drang nach Osten“ — veržtis į Rytus.

Baigiant tenka padaryti dar kelias apibendrinančias pastabas apie mūšio organizaciją, vadovybę ir vietą istorijoje.

Gera žinome, kad mūšį rengė Vytautas ir Jogaila susidėję. Sekdami mūšį galėjom pastebėti, kad vienam kuriam būtų buvę negalima atsispirti prieš gana stiprius kryžiuočius. Lietuvų ir lenkų bendradarbiavimas čia išėjo naudon. Todėl mes negalime sakyti, kaip dažnai lenkai giriasi, kad šitą mūšį laimėjo vien lenkai ar lietuviai — tai būtų neteisinga. Čia bendras abiejų tautų nuopelnas, išėjęs iš abiejų tautų pastangų. O toms pastangoms impulsą davė ne kas kitas, kaip tik mūšio organizatoriai. Tie organizatoriai buvo Vytautas ir Jogaila — abu lietuviai. Kai kurie lenkų istorikai viso žygio iniciatorium ir vadu laiko vien Jogailą. Bet šitoks tvirtinimas dabar virto tik pasaka, skiriama naiviems vaikams; rimtesni istorikai čia didžiausią nuopelną pripažįsta Vytautui, kaip faktinam karo vadui.

Iš sąjungininkų pusės karui buvo tiksliai pasiruošta ir viskas iš anksto, slaptai nustatyta. Tikslus plano pildymas, punktualus kariuomenių susitikimas, tvarkingas žygiavimas, tikslingas susirikiavimas kovos lauke, nuoseklus puolimas bei gynimasis, — vis tai rodo nepaprastus vado sugebėjimus. Tasai vadas „per kautynes nuolat jodinėjo tarp vėliavų, pavargusius ir krintančius pakeisdamas naujomis jėgomis, su didžiausiu rūpestingumu žiūrėjo, kaip tarp kovojančių svyravo laimė“ (Dlugošas). Tasai vadas lakstė karo lauke kaip viesulas, dažnai

keitė pailsčius žirgus ir visur suskubdavo. Tasai vadas buvo Kęstučio sūnus. „Vytautas parodė, kad moka ne vien gudrius karo planus sudaryti, bet juos ir kovos lauke įvykdyti“. (Górski¹).

Žalgirio mūšis vidurinių amžių karų istorijoje užima žymiausią vietą. Viduriniai amžiai, pasak didelio tų laikų karo istorijos tyrinėtojo Koelerio, neparodė nė vieno žygio taip drąsiai ir sumaniai užsimoto, taip tiksliai ir energingai vedamo, kaip Žalgirio mūšis. Tobulas tos kovos planas iškalbingai liudija apie jo sumanytojo didelius gabumus. To sumanytojo, Vytauto, vardas po šito karo išgarsėjo ne vien Lietuvoje ir jos kaimynuose — jis pasklido visoje Europoje. Žalgirio mūšiui, labiau kaip kokiam kitam, galima duoti tautų mūšio vardą, nes čia

Kariuomenės koncentracija (lenkai, atvyksta į Červinską iš pietų).

¹) 1429 m. F. de Comitibus Vytautui taip rašė: „Hanaud aliter ostendere poteras, quante fore magnitudinis“ tua virtus, nec darius edocere, nisi in illo triumphali bello iam olim inito cum Prutenis; quam gloriosus evaseris, obstupesco“. (Cod. ep. V. 881).

dalyvavo beveik visos Europos tautos. Vytauto vardas nuskambėjo į rytus ir vakarus, nuo Uralo kalnų iki Atlanto vandenyno; į šiaurę ir į pietus, nuo Baltijos iki Kaspijos, Juodųjų ir Viduržemio jūrų.

LITERATŪRA.

A l e k n a , A., Lietuvos istorija. Antras leidimas. Tilžė, 1923.

G a b r y s , J., Vytauto ir Lietuvių veikmė Didžiojo karo ir kovoje ties Grunvaldu. Kaunas, 1912.

G ó r s k i , K., Bitwa pod Grunwaldem. Biblioteka Warszawska, 1888, zesz. 559, 560, 561.

H e w e k e r , Die Schlacht bei Tannenberg, Diss. Berlin, 1906.

Y č a s , J., Žiupsnys žinių apie Žalgirio mūši (žiūr. „Lietuvių tauta“, Vilnius, 1914 ir „Vasario 16“, Šaulių Sąjungos leidinys, Kaunas, 1930).

K o e h l e r , g e n e r . Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegsführung in der Ritterzeit. Bd. II, Breslau, 1886.

K o r z o n , T., Dzieje Wojen i wojskowości w Polsce. Tom 1—3. Lwów, 1923.

O e h l e r , M., Der Krieg zwischen dem deutschen Orden mit Polen - Lithauen 1409—1411, Elbląg, 1910 (Pridėta ir žemėlapių).

P r o c h a s k a , A., Dzieje Witolda, Vilnius, 1914.

S m o l k a , St., Szkice historyczne. Warszawa, 1882, ser. I.

S o k o l o v s k i , Dr. Pr. A u g ., Dzieje Polski, tom. II, Warszawa, 1900.

V e l y k i s , pulk., Griunvaldas, Karo Archyvas, II tom. Kaunas, 1925.

Z a k s z e w s k i , p u l k . I g n ., Bitwa pod Grunwaldem. Rocznik Tow. Przej. nauk Pozn., Tom. XVII. Poznań, 1890.

Simas Sužiedėlis

Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoje

I. *Lietuvos krikšto išvakarėse:* a. Lietuvos krikšto aktualumas; b. Vytauto ir Jogailos krikštas. II. *Lietuvos Krikštas ir Vytautas.* Krikštas Vilniuje ir pirmosios bažnyčios. Vilniaus vyskupijos įkūrimas. Vytauto vaidmuo Lietuvą krikštijant. Privilegijos bažnyčioms ir bajorams. Vytauto santykiai su popiežiais ir Vokiečiu Ordinu. III. *Žemaičių krikštas ir Vytauto laimėjimai Konstancijoje.* Žemaičių krikšto pavėlavimo priežastys. Vytautas Žemaitijoje ir jos krikštas. Vytauto delegacijos Konstancijos susirinkime. Konstancijos pasiuntiniai Žemaitijoje ir vyskupijos kūrimas. Rygos vyskupo ir Vok. Ordino pretenzijos į Žemaičių vyskupiją. Vytauto sumanymas įkurti Lietuvos bažnytinę provinciją. Žemaičių vyskupijos patvirtinimas ir politinė krikšto reikšmė. IV. *Vytauto pastangos suvienyti Rytų ir Vakarų Bažnyčias.* Kova dėl stačiatikių bažnyčios nepriklausomybės Lietuvoje. Pastangos suvienyti abi Bažnyčias. Unijos nepasisekimo priežastys. V. *Vytautas Didysis ir husitai.* Čekų itaka Lietuvoje. Vytauto parama husitams ir santykiai su popiežium. Santykiu finalas. VI. *Išvados.* Religinė Lietuvos būklė Vytauto laikais. Vytauto santykiai su Bažnytine Vyresnybe. Tikėjimo panaudojimas valstybės reikalams. Vytauto nuopelnai Kataliku Bažnyčiai.

I.

Prasidedant Vytauto Didžiojo laikams Lietuva buvo dar pagonių šalis. Visi iki šiol didžiųjų Lietuvos kunigaikščių mėginimai ir norai įvesti Lietuvoje krikščionybę nepasiekė savo tikslo. Lietuviai vis dar laikėsi senojo savo tikėjimo, kai tuo tarpu visos Europos tautos jų tarpe ir Lietuvos kaimynai — lenkai, vokiečiai ir rusai — išpažino Kristaus religiją. Su ja plito kartu ir aukštesnė kultūra, nes krikščionys buvo atgaivinę senovės mokslus ir per XIV-ąją praėjusių amžių daug ką sukūrę naujo. Senasis gi lietuvių tikėjimas, skyręs Lietuvą nuo krikščionybės, skyrė ją ir nuo šios kultūros. Lietuva negalėjo būti ir kultūringų krikščioniškos Europos valstybių na-

riu. Tad krikščionybės įvedimas Lietuvoje buvo neatidėtinas ir labai aktualus reikalas.

Tuo metu lietuviai gyveno tarp dviejų krikščionišku pasaulių: rytuose buvo stačiatikiai rusai, o vakaruose — katalikiškos tautos. Lietuviai turėjo pasirinkti vieną iš dviejų: arba Rytų Bažnyčią, kuriai priklausė stačiatikiai, arba Vakarų Bažnyčią, kurią sudarė katalikai.

Mindaugo krikštas ir kitų didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, kaip Gedimino, Algirdo ir Kęstučio mėginimai įvesti Lietuvoje katalikų tikėjimą, rodė, kad Lietuva linksta i Vakarus, į Romos Bažnyčios prieglobstį. Nuo Gedimino laikų pranciškonai ir domininkonai turėjo dvi bažnyčias Vilniuje ir vieną Naugarduke, o Algirdui viešpataujant, vienas didikas Goštautas apgyvendino Vilniuje dar 12 pranciškonų ir įkūrė jiems vienuolyną. Tuo pačiu laiku pranciškonai įsikūrė ir Lydoje. Tad katalikų misijos Lietuvoje jau būta ir ji pamažu rengė lietuvius prie tikrosios Kristaus religijos. Lietuviai taip pat žinojo, kad ją išpažįsta ir visos Vakarų Europos tautos, iš kurių jie ėmė geresnio visuomenės sutvarkymo ir kultūros pavyzdžius.

Iš kitos pusės, Lietuvoje ir pačiame didž. kunigaikščio dvare Vilniuje buvo ir stačiatikių tikėjimo šalininkų, nes lietuviai valdė didelius Rusijos plotus, iš kur stačiatikybės įtaka skverbėsi ir į grynai lietuviškus kraštus. Aukštesniuose lietuvių visuomenės sluoksniuose buvo vartojama rusų kalba, papročiai, raštas, virtęs net oficialiniu Lietuvos valstybės raštu. Abi Algirdo žmonos ir pirmosios pačios vaikai, buvo stačiatikių tikėjimo. Tad ir esančiam dabar didž. Lietuvos kunigaikščiui Jogailai, Algirdo sūnui, kuris nebuvo priėmęs dar jokio krikšto, tiesesnis kelias buvo į Rytus, į savo motinos, daugelio brolių, dėdžių ir giminaičių tikėjimą. Jo motiną Julijoną rišo prie Rytų Bažnyčios praeitis, tradicijos, tautybė ir net tai, kad iš jos giminės buvo stačiatikių Bažnyčios šventųjų.

Tačiau nė vienas iš didžiųjų kunigaikščių nemėgino Lietuvoje įvesti stačiatikių tikėjimo, nes tam daugelis lietuvių buvo priešingi. Mat, šis tikėjimas ėjo iš Lietuvos užkariautų ir valdomų rusų ir buvo pažįstamas, kaip sustingęs, bejėgis. Tuo tarpu katalikybė, einanti iš Vak. Europos tautų, imponavo savo didybe bei gajumu, ir lietuviams, kaip narsiems kovotojams, labiau patiko. Juos daugiau traukė katalikų aktyvumas ir drąsa, negu stačiatikių pasyvumas ir rezignacija. Be to, matė, kad

stačiatikybė nesulaikys Vok. Ordino karų, kurie ir toliau būtų buvę vedami prieš lietuvius, kaip eretikus.

Pastarasis dalykas Lietuvai buvo labai svarbus, ir todėl jai krikštas buvo reikalingas ne tik dėl jo kilnumo ir kultūrinės vertės, bet ir kaip priemonė atsiginti nuo įkyrėjusių Vok, Ordino karų. Gediminas, Algirdas ir Kęstutis daug ją nepasitikėjo, bet Jogaila, tapęs didž. kunigaikščiu ir, norėdamas nusi-kratyti Kęstučiu ir Vytautu, nukreipė akis į šią priemonę. Jisai susidėjo su Vok. Ordinu ir darė su juo slaptas sutartis prieš Kęstutį ir Vytautą. Tais pačiais metais, kai buvo nužudytas Krėvės kalėjime Kęstutis (1382), paskutinis garbingas kovotojas už tėvų tikėjimą, Jogaila pasižadėjo Vok. Ordinui per 4 metus įvesti Lietuvoje katalikybę. Tuo būdu politiniai sumetimai pastūmėjo Jogailą į Vakarų Bažnyčią: jis su visa Lietuva pasiryžo priimti katalikybę.

Taip iš tikrųjų būtų ir įvykę, jeigu šitiems Jogailos planams nebūtų stojęs skersai kelio Vytautas, kuris visai netikėtai, pabėgęs iš Krėvės kalėjimo, atsidūrė pas Vokiečių Ordiną. Čia jis ne tiktai Vok. Ordiną palenkė į savo pusę ir pradėjo su Jogaila karą, bet ir pirmiau už jį pasiskubino priimti katalikų tikėjimą. Tai įvyko 1383 m. spalio mėn. 21 d. Tapiau mieste-lyje Prūsiose. Jo krikštatėviu buvo Ragainės komtūras Vy-gandas von Baldersheimas, dėl to ir Vytautas apsikrikštijo Vy-gando vardu¹⁾. Jis turėjo tada 33 metus, ir krikščionybė jam nebuvo svetima, nes savo tėvo Kęstučio dvare Trakuose susi-tikdavo su svečiais katalikais iš Mozūrijos, kur buvo nutekė-jusi jo sesuo Danuta, iš Malburgo ir kartais iš kitų Vakarų Eu-ropos kraštų, o per abi savo žmonas stačiatikes suartėjo su jų tikėjimu, nes mirus pirmajai žmonai Marijai, Vytautas vedė Smolensko kunigaikštę Oną, taip pat stačiatikę. Pas Vokie-čių Ordiną per apskritus metus su katalikybe susipažino dar ar-čiau ir čia ji pakeitė Vytautui seną lietuvių tikėjimą. Buvo tai neišvengiamas reikalas, ieškant Vok. Ordino ir vak. Europos riterių pagalbos prieš pagonį Jogailą. Bet kadangi Vytautui buvo svarbu daugiau turėti šalininkų ir pačioje Lietuvoje, dėl to jis krikštą priėmė slapta, kad vokiečių nekenčiantieji lietu-viai, ypač žemaičiai, tuo tarpu nieko nežinotų, kad jis priėmė krikštą iš vokiečių rankų. Nereikia tačiau manyti, kad Vytau-tas priėmė krikštą vedamas tik šių politinių motyvų: jis taip

¹⁾ Scr. r. Pr. III, 127.

pat buvo tos nuomonės, kad Lietuvai krikštas yra jau pribrendęs ir būtinas reikalas, nes įvertino sunkią Lietuvos politinę ir kultūrinę padėtį, kurią sudarė izoliuotas nuo Vak. Europos lietuvių gyvenimas¹⁾.

Vytauto krikštas ir jo karai dėl savo tėviškės dar labiau apsunkino Jogailos padėtį, kurioj dabar galėjo jam padėti tik-tai pagalbai iš šalies arba taika su Vytautu. Ir vienu ir kitu atveju krikštas turėjo daug padėti, nes visi Lietuvos kaimynai ir Vytautas buvo krikščionys. Jogailos akys pakrypo į Lenkus, iš kur kaip tik atėjo jo iš sunkios ir keblios situacijos išsigelbėjimas, nes gavo kvietimą į Lenkijos karalius. Jau prieš tai susitaikęs su Vytautu, kuris persiskyrė su Ordinu bloguoju, Jogaila padarė Krėvės uniją, ir antrą kartą, tik šį kartą jau lenkams, pasižadėjo įvesti Lietuvoje katalikų tikėjimą. Šis pasižadėjimas (1385) buvo jau paskutinis ir lemiantis.

1386 m. Jogaila su savo broliais, Vytautu, kaipo Gardino kunigaikščiu, ir būriu dvaro didikų išvyko į Krokuvą priimti krikšto, vesti lenkų karalaite Jadvygą ir karūnuotis Lenkijos karaliumi. Jo krikštas įvyko 1386 m. vasario mėn. 15 d. Krokuvos katedroje, kur jį pakrikštijo Gniezno vysk. Bodzanta Vladislovo vardu. Krikštatėviu buvo prašytas Vok. Ordino magistras Zöllneris, bet šis atsisakė ir dar du kartu su Polocko kunigaikščiu Andriumi Jogailos krikštyną ir vestuvių proga suruošė žygį į Lietuvą. Vytautas Jogailos krikšto metu padarė katalikų tikėjimo išpažinimą, t. y., atnaujino savo pirmąsį krikštą, priimdamas naują Aleksandro vardą, nes tuo laiku, kai susitaikė su Jogaila ir skyrėsi su Ordinu, Jogailos verčiamas buvo priėmęs stačiatikių tikėjimą²⁾. Kartu su Jogaila ir Vytautu priėmė katalikų tikėjimą Jogailos broliai Karigaila, Vygandas, Švitrigaila ir daug lietuvių didikų. Tai buvo kaip ir pirmas Lietuvos krikšto aktas, atliktas Krokuvoje.

¹⁾ Scr. r. Pr. V. 224.

²⁾ Scr. r. Prus. II, 713. Čia yra Vytauto skundas, kad Jogaila vertė ii būti stačiatikiu. Lenkų istorikas A. Prochaska tam netiki ir įrodinėja, kad Vytautas stačiatikių tikėjimą priėmė po 1386 m. (po Jogailos krikšto) ir to dalyko neatitaisė. — Taigi išeina, kad Vytautas visą laiką buvo schizmatikas (žiūr. Proch., D. W. 55 p. post. scrip.). Bet *kam* tada Vytautas Krokuvoje darė tikėjimo išpažinti, *jei vėliau nuo* katalikybės buvo atkritęs? Todėl lenkų istorikai Fijalek ir Koneczny yra kitos nuomonės, — kad Vytautas priėmė stačiatikių tikėjimą 1384—1386 m. laikotarpy. Tą liudija ir pats Vytautas; taigi nėra pagrindo jam netikėti.

Tokiu būdu politika ir vidaus neramumai galutinai išsprendė Lietuvos krikšto klausimą. Vytautas ir Jogaila bei daugelis didikų buvo jau katalikai — reikėjo pakrikštyti ir visą Lietuvos liaudį.

II.

1387 m. pradžioje Jogaila ir Vytautas D. atvyko į Vilnių pradėti lietuvių tautos krikštijimo darbo. Kartu su jais atvyko keli Jogailos broliai, Cereteno¹⁾ vyskupas Andrius Vosylius, didelis skaičius dvasininkų ir daug lietuvių bei lenkų didikų. Lenkų kronikininkas Dlugošas rašo, kad buvo atvykusi ir Lenkijos karalienė Jadvyga, Jogailos žmona, bet tai nėra tikra, nes tuo pat laiku ji buvo Juodoje Rusijoje. Dvasininkų tarpe buvo pralotų, teologijos daktarų, vienuolių.

Vilniaus pilyje Jogaila sušaukė didesnę didikų suvažiavimą, kuriame pareiškė, kad Lietuvoje įvedamas katalikų tikėjimas, visiems lietuviams privalomas. Tad čia, didžiojo kunigaikščio dvare, ir prasidėjo iškilmingas Lietuvos krikšto aktas. Tie lietuvių didikai ir bajorai, kurie nebuvo priėmę krikšto Krokuvoje kartu su Jogaila, pasekė juo dabar ir pirmieji apsikrikštijo Vilniuje. Be jųėjo krikštytis ir būriai lietuvių iš Vilniaus miesto ir artimesnių jo apylinkių. Tikėjimo tiesos buvo jiems aiškinamos vertėjų, nes iš atvykusių lenkų ir čekų kunigų nebuvo užtektinai mokančių lietuviškai. Tik kai kurie lietuviai, mokėjusieji kalbėti rusiškai, galėjo be vertėjų pagalbos mažiau ar daugiau suprasti lenkų ir čekų kunigų pamokslus. Todėl ir Vytautui D. su Jogaila teko mokyti žmones pagrindinių katalikybės tiesų ne vien todėl, kad karališko žodžio žmonės labiau klausė, bet nebuvo kam lietuviškai aiškinti naujo tikėjimo. Jogaila šituo ar kuriuo kitu laiku išvertęs lietuvių k. „Tėve mūsų“ ir „Tikiu Dievą“²⁾.

Žmonės buvo krikštijami būriais, atskirai vyrai ir atskirai moterys, kiekvienam būriui suteikiant vardą. Jogaila besikrikštijantiems duodavo dar baltų vilnionių rūbų, bet ne tik kaip dovaną, o ir tam, kad būtų išpildytas liturgikos reikalavimas — prie krikšto turėti baltą rūbą, nekaltybės simbolį. Tačiau dėl šių nežymių dovanų vargu kas iš lietuvių būtų išsižadėjęs savo seno tikėjimo, arba krikštijęsis keliskart, kad daugiau jų gautų,

¹⁾ Valachijoje (dabartinėje Rumunijoje).

²⁾ Kurcz., 163—169 p.

kaip vėliau neteisingai Vok. Ordinas lietuvius skundė Vak. Europai. Per menkos buvo dovanos, kad būtų vertusios veidmainiauti kad ir pagoniško tikėjimo lietuvi. Lietuviai krikštijosi Vytauto D. ir Jogailos paraginti ir pasiduodami jų įsakymams, nes buvo išleistas raštas, skelbiąs katalikybę Lietuvoje viešpatuojančiu tikėjimu ir įsakąs visiems jį priimti¹⁾. Laisvi liko tik stačiatikiai, kaipo krikščionys. Taip pat žmonės klausė kunigų, aiškinančių katalikybės kilnumą, ir tai dėl to, kad anksčiau ar vėliau ji turės pakeisti seną lietuvių tikėjimą; tą jautė ir patys lietuviai, veržiantis krikščionybei iš Rytų ir Vakarų.

Katalikybei sustiprinti kartu su žmonių krikštijimu buvo statomos ir bažnyčios. Be esančių jau Vilniuje nuo seniau šv. Mikalojaus, šv. Petro ir šv. Panelės bažnyčių, dabar buvo padėti pamatai Vilniaus katedrai ir šv. Martyno bei šv. Jono bažnyčioms* ²⁾. Katedra, kaipo būsianti vyriausia Lietuvos bažnyčia, kad pabrėžtų seno lietuvių tikėjimo pakeitimą naujuoju, statyta toje vietoje, kur Vilniaus lietuviai kūreno savo šventąją ugnį. Tai buvo Šventaragio slėny prie pat pilies kalno. Yra išlikęs padavimas, kad jos didysis altorius įkurtas pačioj šventoj ugniavietėj. Šv. Martyno bažnyčią Jogaila pastatė Aukš. Pilyje (Gedimino kalne), kur ji išbuvo iki XV amž. Šv. Jono bažnyčia statyta toje pat vietoje, kur ir dabar yra. Taip pat tuojau buvo pradėtos statyti bažnyčios ir provincijoje: Ukmergėje, Maišiogaloje, Medininkuose (Viln.), Nemenčine, o kiek vėliau ir kitose rytinės Lietuvos vietose.

Vilniaus katedrai ir steigiamajai vyskupijai Jogaila užrašė (1387. 11. 17) daug žemių Vilniaus apylinkėse (Malėtus, Labanorus, Verkus), Tauragnų pilį, kelis namus Vilniaus mieste, vienus mūrinius namus didžiojo kunigaikščio pilyje ir ten pat keturis medinius namus³⁾. Vytautas Didysis vėliau tas dovanas žymiai padidino, pridėdamas dar žemių bei dešimtinę iš aplinkinių savo dvarų. Visose dovanotose žemėse vyskupas turėjo teisę imti nuomos mokesčius, rinkti duoklę, naudotis pelnu iš žuvų gaudymo, medžioklės, ežerų, malūnų. Neužimtos Vilniaus miesto vietose leista statyti vyskupijai priklausančius namus. Tačiau pačios vyskupijos įkūrimas priklausė popiežiui, kuris turėjo užtvirtinti įvykusį Lietuvos krikšto fak-

¹⁾ Kurcz., 610 p.

²⁾ Tai paskelbė Krokuvos teol. prof. Mg. Kazlauskas savo pamoksle prie Jogailos kaipo 1434 m. (C. ep. s., II. p. 326—327 p.).

³⁾ Kurcz., 23 p. (nemini Verku).

tą, paskirti vyskupą, kapitulą. Tuo reikalu pas popiežių buvo siunčiamas kanauninkas Mykolas Trombas (Trąb), bet Vokietijoje Habsburgai jį sulaikė, keršydami Jogailai, kad buvo vedęs Vilhelmui Habsburgui pažadėtą lenkų karalaiteį Jadvygą. Tad kiek vėliau pas popiežių Urboną VI buvo pasiųsti kiti pasiuntiniai su Poznaniaus vyskupu Dobrogosta, vieną kartą jau tarpininkavusiu tarp popiežiaus Inocento VI ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo. Pasiuntiniai rado popiežių Perudžijoje (Š. Italijoje), kur jie buvo maloniai priimti ir gavo jo brevę (1388. IV. 8). Joje popiežius Urbonas VI išgyrė apsikrikštijusius lietuvius, o vysk. Dobrogostą įgaliojo sutvarkyti bažnytnius reikalus Lietuvoje ir įkurti Vilniaus vyskupiją pavedant ją Gniezno arkivyskupo valdžiai¹⁾.

Kadangi katedra jau buvo užbaigta statyti, tai sugrįžus pasiuntiniams, pirmiausia ji buvo ir pašventinta, suteikiant jai tris titulus: Šv. Trejybės, Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislovo. Pirmasis reiškė lietuvių įtikėjimą į Dieviškąją Trejybę, antrasis simbolizavo lietuvių ir lenkų susivienijimą (šv. Stanislovas — lenkų tautos šventasis) ir trečias priminė Jogailą Vladislovą, katedros fundatorių. Bet ši katedra 1399 metais sudegė. Tada Vytautas buvo pastatęs naują gotiško stiliaus katedrą, bet ir ją gaisras sunaikino 1531 m. Pirmosios katedros tėra išlikęs didžiojo altoriaus kryžius²⁾.

Vilniaus vyskupu paskirtas vysk. Andrius Vosylius Jas-tržėbiecas, kuris nuo pirmos Lietuvos krikšto dienos vadovavo apaštalavimo darbui, nes mokėjo lietuviškai ir lietuviams nebuvo svetimas žmogus. Jis, būdamas dar pranciškonų kunigas, kartu su savo broliu prie Algirdo kurį laiką gyveno Vilniuje, paskui ėjo kapeliono ir sekretoriaus pareigas Vengrų karalienės Elžbietos, Jadvygos motinos. 1377 m. buvo paskirtas Cereteno vyskupu. Pažindamas gerai Lietuvą, o taip pat Lenkijos karališką dvarą ir arti prie jo būdamas, galima tikėti, kad jis prisidėjo ir prie Jadvygos sutuokimo su Jogaila³⁾. Šis jį pasiėmė į Lietuvą ir dabar pakėlė į pirmuosius Vilniaus vyskopus.

Tais pat metais (1388. V. 12) buvo įkurta ir Vilniaus vyskupijos kapitula, kurią sudarė 2 pralotai ir 10 kanauninkų: vi-

¹⁾ Kurcz., 23 p.

²⁾ Kurcz., 153,163—169 p.

³⁾ Kurcz., 24 p.

si jie buvo Poznaniaus, Mozūrijos ir Čekijos dvasininkai. Iš lietuvių kapituloje buvo tik du: Trakų klebonas kan. Motiejus, vėliau Žemaičių ir Vilniaus vyskupas, ir vienas kunigas iš Kauno¹⁾).

Dar prieš vyskupijos įkūrimą Jogaila iš Vilniaus išvyko į rytų Lietuvą. Čia jis aplankė didesnius Lietuvos miestelius, kaip Ašmeną, Lydą, Krėvę, Eišiškius, Merkinę, Gardiną ir k., kur buvo sukviečiami vietiniai ir iš apylinkių žmonės ir, pamokius juos tikėjimo tiesų, krikštijami. Į kitas mažiau apgyventas vietas, kur karalius neužvažiuodavo, buvo siunčiami žmonių krikštyti kunigai ir vienuoliai. Darbas, žinoma, negalėjo būti lengvas ir spartus, nes kunigai nemokėjo lietuviškai, o žmonės ne taip greitai su nauju tikėjimu galėjo apsiprasti. Tai įvyko tik per ilgesnį laiką, pastačius bažnyčias ir įkūrus parapijas. Kai mirė pirmasis Vilniaus vysk. Andrius (1398), bažnyčių Lietuvoj buvo labai nedaug. Jogaila buvo pastatęs bažnyčias Ašmenoje, Lydoje, Medininkuose (Vil.), Krėvėje, Nemenčyne, Bistricoje, Maišiogaloje, Ukmergėje^{1 2)}. Daugiau Jogaila Lietuvoje bažnyčių ir nestatęs; tai atliko Vytautas ir Lietuvos didikai.

Vytautas nuo pat pirmos krikšto dienos aktyviai dalyvavo krikštijimo darbe, aiškindamas žmonėms tikėjimą, ragindamas juos krikštytis. Jo, kaipo Gardino kunigaikščio, antspaudos pridėtos privilegijų raštuose; taigi jis prisidėjo ir prie naujos visuomeninės tvarkos įvedimo. Tačiau viso šio darbo vadovu buvo Jogaila, kuris stengėsi Vytautą nustumti į šalį nuo rūpinimosi Lietuva ir krikšto reikalais. Lietuvą Jogaila pavedė savo broliui Skirgailai ir todėl Vytautui tuo tarpu labiau parūpo Lietuvos ateitis, kaip jos krikštas. Jis, surinkęs Lucke savo šalininkus, puolė Vilnių (1389); tačiau turėjo pasitraukti ir antrą kartą bėgti pas kryžiuočius ir pradėti su Jogaila karą. Šis karas, trukęs beveik trejus metus, jaunai Lietuvos bažnyčiai buvo labai skaudus. Tą jautė ir pats Vytautas. Todėl jis, susitaikęs su Jogaila ir tapęs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu (1392), stengėsi padarytąsias Lietuvos bažnyčiai skriaudas atlyginti. Tuojuo jis pastatė Vilniuje Šv. Onos³⁾, Dauguose

¹⁾ Kurcz., 105 p.

²⁾ Kurcz., 22 p.

³⁾ Nereikia jos maišyti su dabartine Vilniaus šv. Onos bažnyčia. Vytauto statytosios dabar jau nėra.

(1393) Dievo Apveizdos bažnyčias, o kiek vėliau pastatė ir šiose vietose bažnyčias: Švenčionyse, Perlojoje, Trakuose, Gardine, Breste ir kt. Visas bažnyčias Vytautas gausiai apdovanojo žemėmis ir pinigais. Žodžiu, po 1392 metų, kai Vytautas liko Lietuvos šeimininku, jis nuoširdžiai ėmė rūpintis bažnyčios reikalais ir vadovauti katalikų tikėjimo skleidimui lietuvių tautoje. Visos po to laiko pastatytos bažnyčios daugiausia yra jau Vytauto, visi beveik santykiai su popiežiais jo vedami, jis, kaip pamatysim, susirūpina ir Žemaičių krikštu, stačiatikių ir katalikų suvienijimu, Lietuvos metropolijos įkūrimu. Po 1392 metų bažnytinį Lietuvos gyvenimą ir bažnytinę politiką veda Vytautas. Jogaila palieka dabar nuošaly. Vytautas tik naudojasi jo parama ir karališku autoritetu.

Tačiau teisinė bažnyčių padėtis buvo sutvarkyta dar prie Jogailos, t. y. pačioj krikšto pradžioje, pirmomis dienomis. Visos bažnyčios buvo atleistos nuo mokesčių, natūralijų (javų piliavų), teismų, pilių statymo ir k. Tomis pat teisėmis naudojo si ir dvasininkai. Tėvūnams buvo įsakyta aprūpinti klebonus žeme, mokėti jiems tam tikrą metinį mokestį (6 rub.), klausyti vyskupo. Katalikams buvo uždraustos mišrios su stačiatikiais vedybos ir, kad jas išlygintų, įsakyta nekatalikiškai pusei priimti katalikybę. Šiaip stačiatikių neversta būti katalikais, tik jiems nesuteikta jokių teisių ir privilegijų. Tas sulaikė stačiatikybės plitimą ir jos vietoje į rytus plito katalikų tikėjimas.

Katalikų tikėjimą įvedant, gavo daugiau laisvės ir bajorai, kurie jį priimdavo. Tokiems bajorams buvo duota teisė valdyti iš protėvių įgytą nejudomą turtą (miestus, apskrčius, soddžius, namus, dvarus), jį parduoti, kitam perleisti. Buvo suteikta laisvė savo dukteris ir giminaites leisti už joms tinkamų vyrų, tik kad jie nebūtų stačiatikiai. Anksčiau dėl šių dalykų bajorai turėjo atsiklausti didžiojo kunigaikščio, kuris žiūrėjo, kad dvarai ir kraičiai atitektų tik tokiems bajorams, kurie su savo vyrais galėtų dalyvauti karuose ir atlikti privalomus jiems valstybės darbus. Dabar ir nuo jų bajorai katalikai buvo atleisti, paliekant tik pareigą statyti naujas ir taisyti senas pilis tais atvejais, kai į šį darbą stoja visi Lietuvos gyventojai. Privilegijos greitai bajorus patraukė prie katalikų tikėjimo ir paskatino aktyviai jį remti, kas pasireiškė tuo, kad turtingesni didikai ir bajorai, sekdami kunigaikščių pavyzdžiu, taip pat statė bažnyčias ir dovanojo joms žemių. Taip, Vytauto laikų didikai pastatė bažnyčias: Vilniuje, Gardine, Giedraičiuose, Trobose,

Vaviorkoje, D. Šalčininkuose, Višneve. Po Vytauto laikų jie pastatė bažnyčių ir daugelyje kitų Lietuvos vietų.

Sunkiau kiek iš karto buvo su liaudimi, kuriai neprieinamos buvo bajoriškos teisės ir kuri visada esti konservatiškesnė už savo vadus. Naujas tikėjimas reikalavo dar atsisakyti nuo kai kurių papročių ir, be to, jis buvo skelbiamas liaudžiai svetima lenkų kalba. Kunigai buvo svetimšaliai, nesavi žmonės, kurie turėjo prieš akis ne tik Dievą, bet ir uniją. Iš pradžių tai nebuvo tiek žymu, bet vėliau lenkišką kunigų politiką lietuviai patirdavo labai aiškiai. Lietuviams kunigams rengti karalienė Jadvyga įsteigė Pragoję bendrąją studentams, kurie mokėsi teologijos Pragos universitete, o Jogaila tuo pat tikslu atnaujino ir praplatino Krokuvos universitetą (1400).

Taip įvedamas Lietuvoje krikštas griežtai pakeitė ir jos santykius su Vok. Ordinu, kuris nustojo teisės rengti prieš Lietuvą karo žygius, prisidengiant katalikų tikėjimo skelbimu. Popiežiai Urbonas VI, Bonifacas IX ir Inocentas VII trumpam laikotarpy (1388—1404) pasiuntė į Malburgą kelias bules, drausdami Vok. Ordinui pulti lietuvius, kaipo neofitus. Bet kadangi šituo laiku buvo Vakarų Bažnyčios schizma ir Romos popiežiai, turėdami savo rūpesčių, negalėjo Ordino gerai paspausti, todėl jis popiežių ir neklausė. Nežiūrint į tai, abiejų Ordinų pozicijos silpnėjo, nes jų pačių vyskupai, paklusdami popiežiams, atsakydavo savo paramą vedamiems prieš Vytautą karams. Vytautas buvo net su Livonijos vyskupais padaręs sutartį (1396), nukreiptą prieš abu Ordinus. Vytautas apsiėmė ginti juos nuo Ordinų pasikėsinimų ant vyskupų žemių ir jų laisvės, o šie — neremti karų prieš Lietuvą. Po to Rygos arkivyskupas palaikė artimus santykius su Vytautu ir Vilniaus vyskupu¹⁾.

Vok. Ordinas nenorėjo nusileisti. Apie Vytautą jis skelbė Vak. Europoje, kad tai yra labai pavojingas katalikams valdovas, nes visas pilis paveda stačiatikiams ir susideda su totoriais, kurie veržiasi Europon. Lietuva tik iš vardo esanti katalikiška: bažnyčios joje nestatomos, kat. tikėjimas neskleidžiamas. Ir pats Vok. Ordinas, derėdamasis su Vytautu (1396-7), juo nepasitikėjo ir reikalavo išreikšti Bažnyčiai ištikimybę ir pažadėti, kad neatkris į seną tikėjimą^{1 2)}. Žodžiu, Vok-

¹⁾ L. E. K. U., IV, 1413, 1415, 1926 nr.

²⁾ C. D. Prus. V., 87 nr.

Ordinas stengėsi pažeminti Liet. krikštą ir Vytautą, nes ir vienas ir kitas jam buvo labai nemalonūs. Vytautas, priešingai, stengėsi krikštą iškelti ir juo atakuoti savo priešą, kaip nustojusį Pabaltijoje reikšmės, nes Liet. krikštas jau įvykęs faktas. Tokiu būdu į Liet. krikštą atrėmė savo politiką ir Vytautas ir Vok. Ordinas.

Europos visuomenė buvo dar Ordino pusėje, bet Apaštališkoji Kurija — Vytauto. Popiežiai žinojo tikrą dalyką padėti ne tik iš Lietuvos ir Lenkijos vyskupų, bet ir iš savo pasiuntinių, kaip Neapolio kan. Marcijaus ir riterio Liudviko; vėliau pasiuntinių lankėsi Lietuvoje ir daugiau. Kurija laikė Vytautą kataliku. Jo karą prieš totorius (1399) popiež. Bonifacas IX buvo leidęs skelbti, kaip kryžiaus žygį apginti katalikams, ir visiems kariams suteikė tokius pat atlaidus, kokiais naudojosi tikrųjų kryžiaus karų riteriai¹⁾. Taigi neofitą Vytautą Bažnyčios ganytojas gerbė ir rėmė, kaip kovotoją su katalikų priešais. Tas aukštino Vytautą tarp kitų tautų ir sklaidė Vok. Ordino gandas, kad Vytautas su turkais einąs prieš katalikus. Bonifacas IX parėmė Vytauto pastangas plėsti katalikybę ir stačiatikių tarpe, patvirtindamas Vytauto įkurtąją Vladimiro vyskupiją (Volynijoje) ir vyskupu paskirdamas domininkoną Gregorijų; tik dėl to kilo su lenkais nesusipratimų, nes ir jie norėjo tame krašte labiau įsigalėti.

Iš čia matome, kad Liet. krikštas, kuris plačiai atvėrė Lietuvos vartus į Romą ir į Vakarų Europą, kartu tarnavo ir politiškai, nors daug kur buvo dar kūrenama šventoji lietuvių ugnis ir nesigirdėjo bažnyčios varpų, šaukiančių melstis tikrajam Dievui.

III.

Įvedus katalikybę Aukštaitijoje ir pradėjus ten organizuoti bažnytinį gyvenimą, Lietuvos krikšto darbas tuo nebuvo dar baigtas, nes liko visai neliestas Žemaičių kraštas. Jame Vytautas D. įvedė katalikų tikėjimą tiktai praslinkus 25 metams po Aukštaitijos krikšto. Taip įvyko dėl to, kad žemaičiai buvo labiau prisirišę prie savo senojo tikėjimo ir didž. kunigaikščio

¹⁾ M. Pal. Lith., I, Nr. 1041. — Tikrieji kryžiaus karai buvo XI—XIII šimt. Vakarų Europos valstybės tada kariavo su turkais, iš kurių norėjo atimti Šventąją Žemę.

valdžia Žemaitijoje nebuvo taip didelė, kaip Aukštaitijoje, Bet daugiausia tam trukdė Vok. Ordinas. Vytautas jam buvo užrašęs Žemaičių kraštą iki Nevėžio upės (1398) ir Vok. Ordinas visai nesirūpino žemaičių apkrikštyti. Taip bent skundėsi žemaičiai Konstancijos susirinkime (1415), pareikšdami, kad krikščionys nepastatė jų krašte nė vienos bažnyčios, nelaikė nė vieno kunigo; jiems svarbiau buvo paveržti žemaičių laisvę ir atimti jų žemes. Tą patį, tik kiek anksčiau (1401, 1409), rašė Vytautas ir Jogaila savo atsišaukimuose į Vak. Europą. Tiesa, Vok. Ordinas mėgino skelbti Žemaitijoje Kristaus tikėjimo tiesas, bet be vaisių, nes žemaičiai labai Ordino nekenė dėl daromos jiems prievartos. Nekęsdami Ordino, nekenė kartu ir jo išpažįtamo katalikų tikėjimo. Nesiskubino ir Vytautas jų krašte skelbti krikščionybės, nors ir buvo jį iš Ordino du kartu laikinai atėmęs (1401 ir 1409), nes, matyt, bijojo erzinti žemaičius, kurių pagalba tuo tarpu prieš Ordiną buvo jam labai reikalinga.

Bet štai Vytautas Žalgirio mūšyje (1410) palaužė Ordino galybę ir Žemaitijai grąžino laisvę. Torno taika (1411) įgijęs Žemaičių kraštą iki gyvos galvos, Vytautas jau nebesiskaitė su žemaičių prisirišimu prie savo tikėjimo ir pasiryžo juos apkrikštyti. Tuo būdu Ordinas, pralaimėjęs Žalgirio kovą, pralaimėjo ir čia, nes jo užsimojimas apkrikštyti visą Lietuvą ir plačiai garsintas pasauliui rytuose apaštalavimas, kurį jis vedė kardu, sudužo į Vytauto galybę. Vytautui, bet ne Ordinui, teko garbė laimėti Žemaičius Kristaus Bažnyčiai. Torno taikoje Ordinui buvo priminta, kad pasistengtų atvesti į Katalikų Bažnyčią Prūsijos ir Livonijos netikinčiuosius, ko jis nepadarė per 200 metų¹⁾.

Taigi Žalgirio mūšis ir Torno taika galutinai išsprendė Žemaičių krikšto klausimą. Tačiau Vytautas dar dvejus metus užtruko su kitais reikalais (Horodlės unija ir Makro lankymasis) ir tiktai 1413 metų rudenį kartu su Jogaila atvyko į Žemaitiją. Keliavo jie Nemunu iš Merkinės į Kauną kartu su būriu kunigijos ir daug diduomenės, o iš čia Nemunu iki Dubysos upės ir ja iki Aukokalnio, buvusio ties dabartine Betygala. Nuo šios vietos ir buvo pradėtas apaštalavimo darbas Žemaitijoje. Vytautas ragino gyventojus krikštytis, aiškindamas jiems katalikų tikėjimo tiesas ir tuo lenkdamas juos į katalikybę. Daug jų,

¹⁾ C. ep. s., II., 41 p.

klausydami savo valdovo žodžių ir sekdami jo pavyzdžiu, priėmė krikštą. Krikštijo ir čia, kaip Aukštaitijoje, kunigai lenkai, bet tarp jų buvo jau ir vienas kitas mokąs lietuviškai. Daugiausia darbavosi Trakų klebonas kan. Motiejus, kuris Vytauto buvo kviestas vyriausiu krikšto vykdytoju. Jam į pagalbą buvo paskirtas Žemaičių seniūnas Kęsgaila. Sutekęs dar kai kuriems apskričiams Lietuvos bajorų privilegijas, Vytautas Panevėžio apylinkėmis grįžo į Trakus, o iš čia į Vilnių¹⁾.

Katalikų tikėjimo skleidėjai ir tarp žemaičių, kaip ir aukštaičių, sutiko įvairių sunkenybių. Čia pirmiesiems Kristaus darbininkams teko daug kovoti su žemaičių prisirišimu prie savo tėvų tikėjimo ir nenoru priimti naujos religijos. Jie bijojo katalikybės, nes manė, kad reikės netekti laisvės, mokytis svetimos vokiečių arba lenkų kalbos, atsisakyti nuo savo papročių, drabužių, nors buvo įtikinėjami, kad nė vienas iš šių dalykų nebus pakeistas. Kaip uolesni pagonys už kitus lietuvius, žemaičiai ir priėmę krikštą atkrisdavo į savo seną tikėjimą, ir neklausydavo kunigų. Tada Vytautas ir Jogaila nuvyko į Žemaičius antrą kartą (1416) ir pakrikštijo dar daugiau gyventojų. Dabar buvo pastatyta Varniuose katedra ir astuonios parapijinės bažnyčios²⁾.

Šituo pat laiku Lietuvai pasitaikė gera proga pasirodyti Vakarų Europai su sėkmingai vykdomu krikšto darbu, nes 1414 m. buvo visuotinis bažnyčios susirinkimas. Kadangi jis turėjo ne tiktai pašalinti Vakarų Bažnyčios schizmą, išrišti daug tikėjimo klausimų, bet ir įvykdyti tarp krikščioniškų tautų taiką, — tai katalikiška Vak. Europos visuomenė labai juo domėjosi ir į Konstancijos miestą (dabart. Šveicarijoje), kur buvo šaukiamas susirinkimas, be aukštos dvasininkijos atstovų (kardinolų, vyskupų ir mokyto kunigų teologų), suvažiavo ir iš visos Europos labai daug kunigaikščių, diduomenės, būriai riterių³⁾. Todėl šis susirinkimas buvo labai panašus į visos Europos parlamentą, kurį sudarė krikščioniškųjų Europos tautų dvasininkai ir pasauliniai atstovai.

¹⁾ Wol., 21 §, 26 §.

²⁾ Wol., 25 §, 27 §.

³⁾ Konstancijos susirinkime dalyvavo 500 aukštos dvasininkijos, kurios tarpe buvo 33 kardinolai, 47 arkivyskupai ir 145 vyskupai; 37 universitetu atstovai, 173 kunigaikščiai ir grafai, 39 hercogai, 71 didikas ir 1500 riterių. (Georg. Webers Weltgeschichte in zwei Bänden, Leipzig 1918, 894 p.).

Vytautas ir Jogaila, kaip žymūs to meto valdovai krikščioniškoje Europoje, popiežiaus Jono XXIII pasiuntinių taip pat buvo pakviesti į susirinkimą. Sumanus Vytautas tuoju suprato, kokią didelę reikšmę gali turėti Lietuvai toks visuotinis susirinkimas, kuriame geriausiai bus galima parodyti, kad Lietuva jau katalikų šalis, kad Kristaus tikėjimas joje prigyja ir todėl be reikalo Ordinas ir toliau ją puola, skleisdamas Europoje visokių neteisybių.

Tais reikalais 1415 m. į Konstanciją buvo išsiųsta Lietuvos ir Lenkijos vyskupų delegacija, susidedanti iš Vilniaus vyskupo Petro, Lvovo arkivysk. Jono, Gniezno arkivysk. Mikalojaus ir Breslavo vysk. Jono. Kartu su jais vyko taip pat žymus lenkas Paulius Vladimiri, būrys dvariškių ir riterių. Susirinkimas delegaciją priėmė labai entuziastiškai, nes buvo tai pirmoji Kristų pažinusios Lietuvos delegacija visuotiniame Bažnyčios susirinkime. O čia aplinkybės taip susidėjo, kad lietuviai tautai teko įstoti į katalikiškų tautų šeimyną kaip tik tuo laiku, kai iš jos pasitraukė čekai, pasekę savo tautiečių Jonu Husu, Konstancijos susirinkimo pasmerktu¹⁾). Bet dėl lietuvių tautos teisių delegacijai teko aštriai kovoti su Vok. Ordinu. Mat, jis nepripažino Lietuvos krikšto. Jo kronikos, išskyrus Vytauto apsikrikštijimą, kitų Lietuvos krikšto faktų visai nemini. Priešingai, kryžiuočiai paleido į Vak. Europos visuomenę gandų, kad Lietuvos krikštas yra tariamas, atliktas paviršutiniškai, be didesnio žmonių paruošimo ir net apsikrikštijusieji tai darė dovanų pavilioti²⁾). Vytautas, jų vadas, esąs grasinąs savo arklius pagirdyti Reino upėje, vadinasi, katalikas būdamas, norįs užimti ir sunaikinti katalikišką Vokietiją. Vak. Europos visuomenė tikėjo Ordinui ir laikė tik jį tikėjimo gynėju Europos Rytuose. Lietuvių laimėjimas ties Žalgiriu jam taip pat atrodė didelė nelaimė, nes per sulaužytą Ordino galybę Vytautas D., tas saracėnų karalius, kaip jį pavadino viena prancūzų kro-

¹⁾ *Jonas Husas* (1360-1415), Pragos universiteto filosofijos ir teologijos profesorius, skleidė klaidingą anglo Viklefo (1320—1384) mokslą, jį dar sustiprindamas. Jiedu nepripažino matomosios Bažnyčios, atmetė popiežiaus valdžią, išpažintį, celibatą, šventųjų ir relikvijų garbinimą, mišias už mirusius, Kristaus Dievystę Šv. Sakramente. Popiežius uždraudė Husui sakyti pamokslus, tad jis apeliavo į Konstancijos susirinkimą, kur jo mokslas buvo pasmerktas, o jis pats pagal to laiko papročius pasaulinės valdžios buvo sudegintas (1415), Čekai, priėmę jo mokslą, vad. husitai, su kuriais turėjo reikalų ir Vytautas.

²⁾ C. ep. V., 1030 p.

nika, pasidaręs sau tiesų kelią į katalikiškus kraštus. Todėl tokias ir panašias neteisybes lietuvių delegacijai reikėjo sugriauti Konstancijoje.

Lietuvių delegacijai buvo tas gera, kad dar prieš susirinkimą popiež. Jonas XXIII panaikino visas Ordino privilegijas ir teises kariauti Lietuvą. Paulius Vladimiri išleido dar raštą, išdėstydamas žalingą Lietuvai Ordino politiką, siekusią apkrikštyti lietuvius kardu ir ugnimi. Tuo jis tik sulaikė lietuvius nuo krikšto, kurio negalima kardu skelbti¹⁾. Tokie Paulio Vladimiri raštai veikė Konstancijos susirinkimą Ordino nenaudai. Bet Vytautas atėjo dar į pagalbą, pasiūsdamas susirinkimui gyvą Lietuvos apsikrikštijimo įrodymą — 60 žemaičių, bajorų katalikų delegaciją. Ši žemaičių delegacija, kuriai vadovavo paties Vytauto sekretorius Mykolas Sapienskis, vaivada Jurgis Geldgaudas ir žemaičių didikas Jurgis Boliminas, atvykusi į Konstanciją 1415 m. gale, susirinkimui padarė didžiausią įspūdį ir buvo tai geriausias žemaičių katalikiškumo įrodymas. Pasiuntiniai įteikė susirinkimui raštą (Proposicio Samaytarum), kuriame skundėsi, kad seniai norėjo priimti katalikybę, bet tam trukdė Ordinas, troškęs tik jų žemių ir laisvės, o krikštyti nekrikštijęs. Tai padarė Vytautas ir Jogaila. Prašo pasiųsti vyskupą įkurti vyskupijai ir sutvarkyti visus bažnytinis reikalus²⁾.

Žemaičių prašymas buvo patenkintas. Susirinkimas nutarė pasiųsti prašomus vyskopus Žemaičių vyskupijai įkurti. Atsirado ir savanoris važiuoti į Lietuvą — kardinolas Jonas Domicini iš Rogūzos; jam į pagalbą buvo paskirti dar du vyskupai. Tačiau Ordinas nesutiko delegacijos praleisti pro savo žemes, įrodinėdamas, kad Žemaitija yra jo užkariauta ir todėl religiniai jos reikalai turi būti pavesti Rygos arkivyskupui. Susirinkimas, tai sužinojęs, patyrė dar vieną Ordino suktumą ir griežčiausiai uždraudė jam trukdyti susirinkimo pasiuntinių darbą. Bet pirmieji pasiuntiniai vis dėlto nebevažiavo ir jų vietoje buvo paskirti Vilniaus vysk. Petras ir Lvovo arkivysk. Jonas, kurie Konstancijon iš Lietuvos buvo atvykę su pirma delegacija. Jie gavo iš Konstancijos susirinkimo plačiausius įgaliojimus: įkurti Žemaičių vyskupiją, išventinti vyskupą, pašvęsti katedrą, paskirti kapitulą.

¹⁾ C. ap., V., 1006 p.

²⁾ Wol., 28 §; C. ep. V., 1018—1024 p.

Tokie lietuvių laimėjimai Konstancijos susirinkime Vok. Ordinui buvo labai skaudūs. Kryžiuočiai stengėsi sau padėti, išskeldami visus juos ginančius argumentus, bet šie buvo per silpni, kad pateisintų jų padarytas Lietuvai skriaudas, ilgai ją sulaikiusias nuo Katalikų Bažnyčios, po kurios vienuoliška vėliava du amžius Ordinas žiauriai su lietuviais kariavo. Vienas iš kryžiuočių, Falkenbergas, stengėsi dar Vok. Ordinui padėti, išleisdamas Jogailą šmeižiančią knygą, bet ir ji susirinkimo dalyvių buvo pasmerкта. Taip Konstancijoje Vok. Ordinas visai pralaimėjo. Šis smūgis jam buvo toks pat skaudus, kaip ir Žalgirio mūšis, nes Vok. Ordinas nustojo būti Rytų Europos tautų apaštalas. Tuo tarpu Vytautas ir čia laimėjo. Jis ne tik pažemino kryžiuočius prieš visą Vak. Europą, atitaisė klaidingą apie Lietuvą katalikiškų tautų nuomonę, bet dar buvo susirinkimo už atliktą katalikybės darbą pagirtas. Konstancijos susirinkimas Vytautą padarė Livonijos vyskupų globėju, nes šias vyskupijas Livonijos Ordinas, savo nepasotinama politika, dažnai nuskriausdavo. Popiežius Martynas V, Konstancijos susirinkime išrinktas, Vytautą ir Jogailą paskyrė (1417. V. 13) savo vikarais pasauliniuose dalykuose Lietuvai ir Rusijai, pavesdamas jiems kurti bažnyčias, lengvinti kunigams žmonių krikštijimą, globoti kunigiją ir tikinčiuosius, ginti tikėjimą. Popiežius ypač pabrėžė rusų prijungimą Kat. Bažnyčiai Naugardo ir Pskovo apylinkėse, Vytautui priklausančiose¹⁾. Tokiu būdu Vytautas suėjo su popiežium Martynu V į artimus santykius, kuriems pažymėti popiežius pasiūlė Vytautai atlikti ištikimybės pasižadėjimą Bažnyčiai per Vilniaus vyskupą, o Jogailai — per Gniezno arkivyskupą. Tai buvo neabejotinas Vytauto laimėjimas, jo didelis triumfas visos katalikiškos Europos akyse.

Bet Vytautas ir buvo vertas jam suteiktos garbės, nes tuo pat laiku, kai jo pasiūsta delegacija Konstancijoje kovojo su Vok. Ordinui, jis pats darbavosi Žemaitijoje, stiprindamas ten katalikų tikėjimą. Kaip jau matėme, 1416 metais Vytautas Varniuose pastatė katedrą ir aštuonias parapijines bažnyčias: Viduklėje, Kaltinėnuose, Kelmėje, Raseiniuose, Luokėje, Kražiuose, Airiogaloje, Veliuonoje. Atvykę Konstancijos susirinkimo pasiuntiniai—Lvovo vysk. Jonas ir Vilniaus vysk. Petras — buvo Vytauto sutikti ir su dideliu didikų būriu nulydėti į Že-

¹⁾ M. Pol. Lith., I, 20—22 p.

maičių kraštą. Būriai žemaičių, pastodami jiems kelią, prašė krikštyti. Tad tris mėnesius pasiuntiniai darbavosi Žemaitijoje krikštydami žmones ir tvarkydami bažnytinius jos reikalus. Varniuose, kur buvo Vytauto paskirta Žemaičių vyskupui buveinė ir praminta nuo tos apskrities vardo Medinin-kais, čia jo pastatytą bažnyčią pasiuntiniai pašventino į katedrą, pavadindami šv. Aleksandro vardu, kad tuo primintų jos fundatorių Vytautą-Aleksandrą; taip pat paskyrė vyskupijos kapitulą. Iš Varnių pasiuntiniai aplankė visas iki šiol Vytauto pastatytas bažnyčias, sutvarkė jų reikalus, ir nukeliaavę į Trakus, nuolatinę Vytauto rezidenciją, iššventino Žemaičių vyskupą. Juo buvo Trakų klebonas kan. Motiejus, Vytauto pasiūlytas kandidatas, kuris jau nuo 1413 m. vadovavo žemaičių krikštui. Mokslus jis buvo ėjęs Krokuvoj ir įgijęs laisvųjų mokslų magistro laipsnį; paskui buvo Trakų klebonu ir Vilniaus kapitulos kanauninku. Vytautas jį pasiėmė į Žemaitiją, kurios ir buvo iššventintas pirmuoju vyskupu (1417); nuo 1421 m. persikėlė į Vilnių ir 22 metus išbuvo Vilniaus vyskupu (mirė 1453).

Apie Žemaičių arba Medininkų vyskupijos įkūrimą (1417. X. 24) pasiuntiniai pranešė Konstancijos susirinkimui; jų raštas 1418 m. susirinkime buvo iškilmingai perskaitytas. Vytautas taip pat rašė nuo savęs popiežiui Martynui V, nušviesdamas atliktus bažnyčių tvarkymo darbus Žemaitijoje¹). Tuo būdu buvo įkurta antroji Lietuvos vyskupija, tik savo žemių plotu daug mažesnė už Vilniaus vyskupiją; jai priklausė visas Žemaičių kraštas, esąs tarp Prūsų ir Kuršo sienų iki Nevėžio ir Nemuno upių, ir Užnemunė (Virbalio dekanatas). Kad vyskupas ir kapitulos nariai turėtų iš ko pragyventi, Vytautas skirdavo jiems kasmet javų, medaus, pinigų^{1 2}), susilaikydamas tuo tarpu nuo didesnių donacijų.

Įkūrus vyskupiją, pasibaigė vienas Žemaičių krikšto etapas — bažnytinių reikalų tvarkymas, bet prasidėjo labai svarbus kitas — katalikų tikėjimo įsamoningas žmonėse. Tam reikėjo ne tik laiko, bet ramybės ir laisvės, o žemaičiams bent iš pradžių trūko ir vieno ir kito. Kitais metais po vyskupijos įkūrimo Žemaitijoje sukėlė daug neramumų sukilimas. Mat, kai kurių apskričių bajorai, įvedus katalikų tikėjimą, buvo gavę daugiau teisių į savo nuosavybę: kaip ir aukštaičių bajorai,

¹) C. ep. V., 744 nr., 394 p., Wol., §. 30.

²) C. ep. V., 744 nr., 394 p., Wol., 30 §.

jie galėjo laisvai savo dvarus valdyti, juos parduoti arba perleisti kitiems su visu turtu ir gyventojais. Dvarų žmonės tuo nepatenkinti sukilo. Prie jų prisidėjo taip pat ir uolesni seno lietuvių tikėjimo garbintojai, kurie buvo priešingi įvedamam katalikų tikėjimui. Sukilimas prasidėjo Raseinių apskrityje, kur buvo sudegintas Sudeikių dvaras, atsiliepė Airiogaloje, Kražiuose, pasiekė net Medininkus, kur gyveno vyskupas, ir kitas Žemaičių vietas. Daugiausia sukilėliai degino dvarus ir žudė jų savininkus; buvo užpuolę Klaipėdą ir sudegino Liepoją. Vytautas dukart malšino sukilimą, mirtimi nubausdamas 60 sukilimo vadų¹⁾. Žemaičiai dėl to buvo labai nusiminę, ir kai ta žinia pasiekė popiežių, jis pažadėjo (1421) juos pas Vytautą užtarti. Rašydamas apie sukilimą Vokiečių Ordinui, Vytautas nenurodė, kad sukilėliai būtų deginę bažnyčias ir žudę kunigus^{1 2)}; sukilimas tik sukėlė krašte neramumą ir Vytautui buvo tuo nemalonesnis, kad tais pat metais jis turėjo malšinti ir Švitrigailos sukilimą rusų krašte.

Daugiau Vytautui buvo rūpesčių ir vargo ginant Žemaičių vyskupijos nepriklausomybę nuo Vokiečių Ordino ir Rygos arkivyskupo. Kryžiuočiai vis dar nenorėjo pripažinti savo pralaimėjimo Konstancijos susirinkime ir visokeriopais būdais stengėsi atgauti prarastą garbę. Martynas V jiems grąžino popiežiaus Jono XXIII atimtas privilegijas valdyti užimtąsias žemes, o ciesorius Zigmantas savo sprendimu Breslave (1420) priskyrė jiems ir Žemaitiją. Vytautui reikėjo ginti apkrikštytus žemaičius, ir tas neapsiėjo be karo, kuris įvyko 1422 m. Be to, į Žemaičių vyskupiją pareiškė pretenzijų Rygos arkivyskupai (Gotszalk Schutte, Jonas Habundi³⁾), remdamiesi tuo, kad prie Mindaugo Rygos arkivyskupui tarpininkaujant buvo įkurta Žemaičių vyskupija (1251), taigi dabartinė tėra senosios atnaujinimas ir turi priklausyti Rygos arkivyskupo valdžiai. Vytautas griežtai stojo už tai, kad Žemaičių vyskupija netektų Rygos arkivyskupui ir kreipėsi į Kuriją, kad popiežius uždraustų Livonijos episkopatui kištis į Lietuvos bažnytinius reikalus. Buvo nurodyta, kad tas gali suerzinti žemaičius ir pakenkti katalikybei.

Iš kitos pusės, Rygos arkivyskupo noras paimti Žemaičių bažnytinį gyvenimą į savo rankas aiškiai prieštaravo Vytauto

¹⁾ C. ep. V., p. 881 p.

²⁾ C. ep. V., 411 p.

³⁾ L. E. K. U., V. 2460 ir 2461 nr.

sumanymui turėti atskirą bažnytinę Lietuvos provinciją, kuri nepriklausytų nei nuo lenkų nei nuo vokiečių kunigų, bet tiesiog nuo popiežiaus. Apie tai Vytautas jau mąstė kurdamas Vladimiro (vėliau Lucko) vyskupiją (prieš 1404), bet savo projektą nešiojo širdyje, laukdamas atgavimo Žemaičių krašto ir įvedimo jame katalikų tikėjimo. Dabar Vytauto norai buvo jau įvykę: savo rankose jis turėjo suvienijęs visas lietuvių žemes ir visur jose buvo įvestas katalikų tikėjimas. Todėl Vytautas kreipėsi į popiežių Martyną V, prašydamas įkurti Lietuvoje metropoliją ir kartu skųsdamasis Lvovo arkivyskupu (Lenkijoje), kad jis Vladimiro vyskupui užmeta savo valdžią, ką prašė uždrausti¹⁾. Mat, Vytautas buvo numatęs, kad bažnytinę Lietuvos provinciją turėtų sudaryti abi Lietuvos vyskupijos — Vilniaus ir Žemaičių, Vladimiro vyskupija ir atsiversiančiųjų stačiatikių vyskupijos. Vilniaus vyskupija būtų metropolija.

Tokiems Vytauto planams stoji skersai kelio lenkai. Jų Gniezno metropolijai priklausė Vilniaus vyskupija, o Lvovo arkivyskupas, kuris jau turėjo savo valdžioj Vladimiro vyskupiją, galėjo dar tikėtis gauti ir Žemaičius, nes jis, kaip Konstancijos susirinkimo įgaliotinis, prisidėjo prie Žemaičių vyskupijos įkūrimo. Be to, Vytauto noras atimti iš jo Vladimiro vyskupiją buvo sujungtas su ginču dėl Volynijos žemių, kur ta vyskupija buvo įkurta. Vytautas norėjo atitraukti tą kraštą nuo lenkų, kad jis labiau atsipalaiduotų nuo jų įtakos ir pretenzijų. Visa tai nesiderino su lenkų politika, siekusia sustiprinti tarp Lietuvos ir Lenkijos uniją, ir jie, matyt, padarė popiežiui įtakos, kad Vytauto sumanymas nerado pritarimo. Priešingai, kai popiežius parašė Livonijos episkopatui, drausdamas kištis į Žemaičių vyskupijos reikalus, žemaičius katalikus jis pavedė Lietuvos vyskupams ir Lvovo arkivyskupui²⁾; vadinasi, ir tam, kuriuo Vytautas skundėsi dėl Vladimiro vyskupijos. Vytautui nepasisekė išgauti leidimo kurti Lietuvos metropoliją, kas turėjo padidinti ir lietuvių savarankiškumą, jo karštai siekiamą. Vytauto norai išsipildė tik mūsų laikais, kai popiežius Pius XI įkūrė bažnytinę Lietuvos provinciją³⁾.

Nors ir nepavyko Vytautui įkurti Lietuvai bažnytinės provincijos, Žemaičių Vyskupija nuo Rygos arkivyskupo preten-

¹⁾ C. ep. s., II, 109 p.

²⁾ C. ep. V., 518—519 nr.

³⁾ Lietuvos bažnytinė provincija įkurta 1926. IV. 4 dabartinio popiežiaus Pijaus XI bulla „Gens Lithuanorum”.

zijų buvo apginta. Popiežius Martynas V, išklauses Vytauto ir paties Žemaičių vysk. Motiejaus nusiskundimų, atsiuntė bulę „Mirabilis Deus” (1421. IX. 11¹), kuria patvirtino savarankišką Žemaičių Vyskupiją. Popiežius pareiškė, kad Žemaičius ima savo globon, kaip tėvas, ir pageidauja, kad visuose rūpesčiuose būtų prie jo kreipiamasi. Tuo būdu Žemaičių vyskupas liko priklausomas tik nuo popiežiaus. Vytautas galutinai Žemaičius apgynė ir nuo Vok. Ordino, nes 1422 m. karu ir Melno taida Žemaičius ant visados laimėjo Lietuvai.

Dar prieš patvirtinimą vyskupijos tais pat metais (1421) Vytautas užrašė vyskupui ir kapitulai keletą valsčių (Viržuvėnų, Moivėnų, Krakių, Medininkų) su žeme, sodžiais, gyventojais, ežerais; taip pat užrašė žemės ir gyventojų kai kuriuose apskrčiuose (Kaltinėnų, Viduklės, Raseinių, Medininkų ir k.). Donacijos visiškai užteko vyskupijos reikalams²).

Taip buvo baigtas Žemaičių vyskupijos kūrimas. Nuo pirmo Vytauto apsilankymo Žemaičiuose krikšto reikalais praėjo ištisi 8 metai. Tas jau rodo, kad Žemaičių krašto kristianizacija buvo nelengvas dalykas. Ji buvo artimai surišta su Vytauto politika. Pasinaudodamas Žemaičių krikštu, Vytautas atakavo Vokiečių ir Livonijos Ordinus Konstancijoje, kovojo dėl savo ir Lietuvos garbės Vak. Europoje, norėjo atpalaiduoti Lietuvos bažnyčių iš lenkų įtakos, vedė platų susirašinėjimą su popiežiaus Kurija. Bet svarbiausia yra tai, kad Žemaičių krikštas buvo sujungtas su jų galutiniu išvadavimu iš Vok. Ordino pretenzijų į šį kraštą. Jei Lietuvos krikštas buvo surištas su Krėvės unija, ir Lietuvą pastūmėjo į Lenkijos glėbį, tai Žemaičių krikštas, priešingai, susijęs su Ordino galybės palaužimu, atnešė Žemaitijai laisvę.

IV.

Vytautas Didysis, besirūpindamas lietuvių katalikų reikalais ir tvarkydamas bažnytinį jų gyvenimą, neaplenkė taip pat ir stačiatikių, kurie gyveno jo valdomuose rusų kraštuose. Šituos kraštus Vytautas stengė paimti stipriai į savo rankas, kad jie neturėtų jokių ryšių su Maskva, jo konkurente rytuose. Ogi

¹) C. ep. v. 530, 531 nr.

²) Val. 35 §.

Maskvoje gyveno stačiatikiu metropolitas, kuris tvarkė ir Lietuvos stačiatikių reikalus. Tai buvo bulgaras Ciprijonas, kurį Algirdas per didelius vargus buvo išgavęs Lietuvai, kaip atskirą Kijevo metropolitą, bet vėliau, mirus Maskvos metropolitui Pimenui, nusikėlė į Maskvą ir savo valdžioj suvienijo Rusijos ir Lietuvos stačiatikius. Vytautas tam nesipriešino, nes Ciprijonas buvo jam labai palankus ir prijautė Vakarų ir Rytų Bažnyčių suvienijimui. Bet kai Ciprijonas mirė (1406), tai Vytautas, kovojęs tuo laiku su Maskva dėl Okos ir Ugros aukštupių, pasiryžo turėti vėl atskirą metropolitą Lietuvos stačiatikiams ir jų reikalus tvarkyti nepriklausomai nuo Rusijos.

Tuoju po Ciprijono mirties Vytautas Konstantinopolio patriarchui Eufimėjui pristatė Polocko vysk. Teodozijų, kaipo kandidatą į Kijevo metropolitus, bet Konstantinopolyje rusai buvo painformavę apie Vytauto sumanymus atitraukti Lietuvos stačiatikius nuo Rusijos ir tampriai surišti juos su katalikiška Lietuva, kas sudarė pavojų pačiai stačiatikybei Vytauto valdomuose kraštuose. Todėl Vytauto kandidatas liko nepatvirtintas. Jo vieton Konstantinopolio patriarchas, iš tradicijos jau palaikęs rusus, metropolitu paskyrė Maskvos kandidatą graiką Focijų (1408), kuriam, kaip Maskvos metropolitui, pavesti buvo visos Rusijos ir Lietuvos stačiatikių reikalai. Bet šis dalykas kaip tik prieštaravo Vytauto siekimams turėti atskirą metropolitą, kuris Lietuvos stačiatikiams užtikrintų religinę nepriklausomybę nuo Maskvos. Tad Vytautas pastatė Focijui sąlygą, kad apsigyventų Kijeve, bet šis savo rezidencija pasirinko Maskvą, į Lietuvos valstybę retai kada težuksdamas. Lietuvos stačiatikiai vyskupai apskundė jį Vytautui, kad smunka bažnyčios gyvenimas, kad Focijus išveža į Maskvą bažnytinius turtus. Remdamasis skundu, Vytautas užgynė Focijui lankyti Lietuvos stačiatikių bažnyčias, rinkti mokesčius, gabenti Maskvon bažnytinius daiktus, išvijo iš Lietuvos Focijaus paskirtus rusų šventikus; Focijus nelaukė taip griežtų Vytauto sprendimų ir norėjo susitaikyti, bet, atvykus jam 1414 m. į Lietuvą, Vytautas jo nepriėmė.

Po to Vytautas pasiryžo griežtai siekti savo tikslų. 1415 m. jis sušaukė į Naugarduką Lietuvos stačiatikiu vyskopus, vienuolynų perdėtinius, daug dvariškiu ir kunigaikščiu. Šv. Panelės Marijos cerkvėje, dalyvaujant pačiam Vytautui, Focijus iš Kijevo metropolitų tapo pašalintas ir jo vieton numatytas Ciprijono giminaitis Gregorijus Cemblakas, unijos su Kat. Bažnyčia šalininkas. Vyskupai Cemblaką išsiuntė į Konstantinopolį pas

patriarchą, o Focijui nurašė raštą, atsisakydami klausyti. Bet Konstantinopolio stačiatikių sinodas ne tik kad nepaskyrė Cemblako metropolitu, bet atėmė iš jo žemutinius šventimus ir jį iškeikė. Naugarduko susirinkimas pasiuntė delegaciją, kad išsirūpintų vietoj Cemblako kitą žmogų, patriarchui patinkamą, bet ir jį nieko nelaimėjo. Tada pats Naugarduko susirinkimas Cemblaką paskyrė Kijevo metropolitu. Susirinkusieji stačiatikių vyskupai: Polocko, Smolensko, Lucko, Černigovo, Vladimiro, Cholmo ir Turovo išleido aplinkraštį, pažymėdami, kad nuo Konstantinopolio patriarcho nesiskiria, tik gina nuo Rusijos metropolitų savo teises. Taip Vytautas vėl atgaivino Kijeve atskirą Lietuvai stačiatikių metropoliją.

Vytautui kad ir buvo labai svarbu visą bažnytinį stačiatikių gyvenimą suimti į savo rankas ir tuo atžvilgiu nepriklausyti Maskvos, kuri buvo prie pat didelės Vytauto valstybės sienų, tai čia dar nesibaigė jo politika, atgaivinant Kijevo metropoliją; Vytautas ėjo toliau — jis siekė Lietuvoje įvykdyti religijų vienybę katalikybės ir savo valstybės naudai, nes religinis skirtumas darė kliūčių artimesniam gyventojų bendradarbiavimui, būtinam valstybės galybei. Ir ta unija nebuvo nepamatotas dalykas arba tik graži Vytauto fantazija. Lietuvos stačiatikiai, kurie sudarė beveik pusę Lietuvos valstybės gyventojų, nebuvo dar taip nutolę nuo Katalikų Bažnyčios, kaip graikai ar Maskvos rusai, nes Kijevo metropolitai palaikė artimus santykius su popiežiais iki XIII šimt. vidurio, kai tuo tarpu graikai visiškai atsiskyrė XI šimt. (1054). Tik Kijevo metropolitams persikėlus į Maskvą, jų santykiai su popiežiais nutrūko ir tikinčiųjų širdyse sustiprėjo antagonizmas. Nežiūrint į tai, tarp Lietuvos stačiatikių nestigo norinčių būti katalikais. Vytautas stengėsi padaryti taip, kad katalikybė dar labiau sprautųsi į stačiatikių gyvenimus kraštus ir tam jis įkūrė Vladimiro (vėliau persikėlė vysk. Luckan) kat. vyskupiją.

Ši Vytauto idėja suvienyti abi Bažnyčias Vak. Europoje buvo paplitusi jau prieš Vorsklos mūšį (1399), kai Vytautas skelbėsi einąs nuo totorių ginti krikščionybės, ir susilaukė popiežiaus pritarimo. Dabar, kai tik buvo išrinktas Kijevo metropolitu Cemblakas, Vytautas ir Jogaila tuojau nurašė Konstancijos susirinkimui laišką, kad abu skubinasi įvykdyti Vakarų ir Rytų Bažnyčių uniją, bijodami, kad jų įpėdiniuose nenuslūgtų dievotumo dvasia. Iš tikrųjų gi Vytautas ir šiam dalykui norėjo panaudoti Konstancijos susirinkimą, kaip tatau darė su Že-

maičių krikštu. Sulaukęs dar popiežiaus paskyrimo vikaru Rusijos kraštams, Vytautas ir pasiuntė Cemblaką į Konstancijos susirinkimą 1418 m. tartis unijos reikalais su popiežium ir Vak. Europos autoritetais. Vasario mėn. 19 d. Cemblakas gavo pas popiežių Martyną V iškilmingą audijenciją ir išdėstė jam Vytauto sumanymą suvienyti stačiatikius su katalikais. Cemblakas tarėsi dar su popiežiaus paskirtais kardinolais. Susirinkimas šį sumanymą pagyrė, bet prie unijos nepriėjo. Cemblakas grįžo Lietuvon be Konstancijos susirinkimo nutarimo vykdyti uniją Katalikų Bažnyčios vardu. Jis parsivežė tik pritarimą Vytauto planams, kiek jie galės būti vykdomi, patraukiant stačiatikius prie unijos ramiu būdu. Bet Cemblakas greitai mirė (1419), ir unijos reikalais Vytautas toliau nebeužsiėmė.

Buvo daug priežasčių, kurios neleido Vytautui realizuoti savo sumanymo. Konstancijos susirinkimas ir popiežius savo aprobatą neparėmė Vytauto dėl to, kad tai buvo greitomis iškeltas ir nepribrendęs klausimas. Susirinkimas 1418 metais turėjo išsiskirstyti ir nebuvo galima unijos reikalą iš pagrindų svarstyti. Popiežius jį atidėjo sekančiam Bažnyčios susirinkimui, kuris turėjo įvykti už penkių metų.

Pakenkė Vytauto sumanymui ir tai, kad Cemblakas buvo du kartus iškeiktas Konstantinopolio patriarchų ir vieną kartą Eocijaus. Focijus skaitė save tikruoju Kijevo metropolitu, o Cemblaką — uzurpatorium. Lietuvos stačiatikiams Focijus buvo išsiuntinėjęs raštus, kuriuose kaltino Cemblaką, skelbė jį nuo Rytų Bažnyčios esant atskirtą, reikalavo jį iš Lietuvos visai ištremti; pabėgusiems iš Lietuvos stačiatikiams žadėjo prieglaudą Maskvos kunigaikštijoje. Tie raštai, suprantama, kėlė tarp stačiatikių nesutikimų ir neramumų, nes vieni palaikė Gregorijų Cemblaką, o kiti — Focijų. Kai kurie stačiatikiai, ypač jų diduomenė, buvo nepatenkinti ir tuo, kad nei 1387 m. privilegija nei 1413 m. Horodlės unija nesuteikia jiems jokių privilegijų, kai tuo tarpu bajorai katalikai buvo gavę plačių laisvių į nuosavybę ir buvo atleisti nuo daugelio pareigų valstybei. Savo nepasitenkinimą Vytauto politika jie pareiškė 1418 metais, išleisdami iš Kremenco kalėjimo Jogailos brolių Švitrigailų tuo metu, kai Žemaitijoje buvo sukilę baudžiauninkai, ir Vytautas turėjo juos malšinti. Švitrigaila mėgino įsigalėti rusų kraštuose, bet tas

jam nepavyko; tiktai po Vytauto mirties jisai buvo sukėlęs didelę audrą Lietuvos Rytuose. Taigi tas rodo, kad ne visi stačiatikiai buvo palankūs Vytauto pageidaujamai Bažnyčių unijai.

Unijos darbui nemažai sutrukdė ir totoriai, kurie, vadovaujant Vorsklos nugalėtojui Edygai, 1414—1416 m. laikotarpyje dažnai puldinėjo Kijevo ir Podolės kraštus, smarkiai apgriaudami patį Kijevą ir Lucką. Cemblakas iš savo sostinės turėjo persikelti į Vilnių, o Vytautas, užimtas tada karu su Vok. Ordinu (1414) ir krikšto reikalais Žemaitijoje (1416), negalėjo tinkamai totorių sudrausti.

Bet daugiausia Vytautas širdo ant Livonijos Ordino, kuris tuo pat laiku, kai Konstancijon buvo siunčiamas Cemblakas, padarė su Pskovu 10 metų sutartį, nukreiptą prieš Vytautą. Vytautas išmetinėjo Ordinui, kad negarbinga susidėti su nekatalikais prieš jį kataliką, ir grasino pasiųsti skundą Konstancijos susirinkimui; bet ir tas nieko nepadėjo, nes po kelių metų Ordinas padarė amžiną taiką ir su Naugardu D. (1421). Livonijos Ordinas įtikinėjo Naugardą ir Maskvą, kad Vytauto planai jiems yra pražūtingi, kadangi jis siekiąs užvaldyti visas rusų žemes.

Tokiose sąlygose, aišku, nebebuvo galima mąstyti apie Vakarų ir Rytų Bažnyčių suvienijimą Lietuvos žemėse. Po Cemblako mirties Kijevo metropolitu Vytautas pripažino Maskvos Focijų (1421) ir prie unijos daugiau nebegrįžo, nors gyveno dar apie 9 metus.

Ir taip Vytautui nepasisekė sukurti religiniu atžvilgiu vieningos Lietuvos valstybės ir katalikybės pastūmėti toliau į rytus, sustiprinant kartu savo valdžią rusų kraštuose. Tačiau pati ši Vytauto idėja nežuvo. 1596 m. buvo padaryta Bresto unija ir Lietuvos ribose pradėjo veikti *mitai*, pasilaikę Rytų Bažnyčios apeigas, bet priėmę visas katalikų tikėjimo dogmas. Tiktai tuo laiku Lietuvos valstybė, netekusi daug rusų žemių ir sujungta Liublino unijos su irstančia Lenkija, neturėjo Vytauto Didžiojo laikų galybės ir todėl vėliau unijai trūko to gajumo, kurį būtų turėjusi prie Vytauto, jeigu jam būtų pasisekė savo sumanyimą realizuoti.

V

Vytautas Didysis, rūpindamasis Lietuvos ir Žemaičių krikštu, atsižvelgė į Bažnyčios ir katalikybės reikalus; siekdamas Lietuvos valstybėje suvienyti stačiatikius su katalikais, daugiau turėjo prieš akis Rytų politiką ir konkurenciją su Maskva; santykiuose gi su čekais, remiant husitus, vadovavosi grynai politiniais motyvais.

Čekai jo metu nebuvo Lietuvai svetimi žmonės. Jų kunigai kartu su lenkais dalyvavo Aukštaičių ir Žemaičių krikšte. Vienas čekų kunigas buvo Vilniaus kapituloje. Vytauto dvare lankėsi abudu Pragos Jeronimai, kurių vienas (katalikas) buvo nuvykęs skelbti katalikų tikėjimo Žemaitijoje dar prieš 1413 m. Netrūko prie Vytauto dvaro ir pasauliečių čekų, kurie tokiose vietose, ypač Lenkijoje, kaip labiau išsilavinę, buvo mielai laikomi. Čekai ir moravai, Vytauto pasamdyti, dalyvavo Žalgirio mūšyje. Todėl kai Čekijoje pasklido Katalikų Bažnyčiai priešingas Jono Huso mokslas, Konstancijos susirinkime pasmerktas, per čekus jis ėmė skverbtis Lenkijon ir Lietuvon. Čia husitai rado sau pritarimo dar ir dėl to, kad jie buvo sukilę prieš vokiečius, bendrus lietuvių ir lenkų priešus, nenorėdami savo karaliūm pripažinti Vokietijos ciesoriaus Zigmanto Luksemburgiečio. Bet pirma Lenkijoje, o paskui ir Lietuvoje kilo prieš husitus opozicija — imta kovoti su jų mokslu, paliekant Bažnyčios pusėje. Ir kai čekai husitai pasiūlė karališką vainiką Jogailai, šis nesutiko jos priimti, nes tai buvo eretikų siūlymas. Tada su tuo pačiu siūlymu jie kreipėsi į Vytautą Didįjį.

Iš pradžių Vytautas delsė, neduodamas tikro atsakymo, bet po kiek laiko sutiko rūpintis jų reikalais ir į Čekiją su kariuomene nusiuntė Zigmantą Kaributą padėti husitams kovose su ciesorium Zigmantu. Vytautas tai darė ne iš simpatijos pačiam husitizmui, bet iš pykčio ant ciesoriaus (in odium Sigismundi), kuris Breslavo sprendimu (142Ū) pripažino Ordinui Žemaičius ir rėmė agresingus jo žygius prieš Vytautą; pats gi kovojo su čekais, kaip kandidatas į Čekijos sostą. Vytautas jį dabar ir pabaidė, pasiūsdamas čekams husitams pagalbą. Tas, žinoma, sukėlė didžiausią ciesoriaus Zigmanto ir Vok. Ordino nepasitenkinimą. Pas popiežių ėmė plaukti skundai, kad Vytautas, būdamas katalikas ir popiežiaus vietininkas Rusijos kraštams, taigi rytų tautoms, susideda su eretikais husitais ir savo pagalba

stoja prieš paties popiežiaus remiamus kryžiaus žygius, nukreiptus prieš husitus.

Vytautas tą pramatė. Jis gerai žinojo, kad sutikdamas su husitų siūlymu, rizikuoja gerais santykiais su popiežium, bet nenorėjo išleisti iš rankų geros progos atkeršyti ciesoriui Zigmantui už jo Vok. Ordinui palankų sprendimą. Vytautas tad stojo vidury tarp husitų ir popiežiaus. Dar prieš Kaributo išsiuntimą pranešė Martynui V, kad tai daro įsitikinęs, jog tai vienintelis kelias, kuriuo galima atvesti husitus atgal į katalikų Bažnyčią. Vėliau Vytautas popiežiui dar rašė, kad jis nenutraukia ryšių su Bažnyčia, tik nori geruoju atversti husitus, išvengiant kraujo praliejimo; prašė sustabdyti kryžiaus karus ir nuimti ekskomuniką, nes griežtos priemonės gali nepasiekti savo tikslo; čekai yra pažadėję grįžti iš klaidos ir tuo reikalu pasiuntė pas popiežių savo pasiuntinius. Tą patį rašė ir Rygos arkivyskupiui. Popiežius gal būtų ir palinkęs Vytauto pusėn, bet ciesorius Zigmantas ir Ordinas pasistengė Martyną V nukreipti prieš Vytautą. Popiežius draudė siųsti Kaributą, o kai Vytautas nepaklausė, grasė paskelbsias Lietuvai kryžiaus žygį, jei jo neatšauktų ir nenutrauktų su husitais santykių. Lenkų, o tikriausiai ir Lietuvos vyskupai gavo iš popiežiaus raginimą, kad bažnytinėmis bausmėmis priverstų Vytautą negloboti husitų. 1422 m. lapkričio mėn. Vytautas gavo popiežiaus įsakymą dviejų mėnesių bėgy atšaukti Kaributą, nes kitaip būsiąs ekskomunikuotas.

Tačiau dėl husitų paramos nei popiežiui nei Lietuvos vyskupams neteko taikyti Vytautui griežtų priemonių, nes kaip politinis dalykas politiškai ir išsisprendė. Mat, karas su Vok. Ordinu užsibaigė, o jis grąžino Vytautui ant visados Žemaičių kraštą (1422), dėl kurio pyktasi su Ordinu ir jo palaikytoju ciesorium Zigmantu. Tad Vytautas įsakė grįžti Kaributui į Lietuvą, o čekams husitams nurašė laišką, kad niekada nerėmė jų mokslo, bet norėjo juos tiktai grąžinti Bažnyčiai; jeigu jie atsisakytų nuo erezijos, tai sutinka būti tarpininku tarp jų ir Zigmanto, kitaip turėsiąs padėti šiam pastarajam. 1424 m. Jogaila, Vytautas, jų didikai, riteriai ir miestai sudarė didelę prieš husitus opoziciją: nutarta su jais kovoti Lietuvoje ir Lenkijoje, vyti iš valstybės husitų šalininkus, konfiskuoti su Kaributu Čekijon išvykusiųjų turtą ir kt.

Vytautas Didysis iš šių santykių su husitais išėjo nenukentėjęs. Jie parodo tik, kaip Vytautas religinius dalykus kartais pastatydavo į valstybinę tarnybą. Bet jeigu pripuolamai jam būtų pasisekę husitus atversti, kas jokia prasme nebuvo tiesioginis jo tikslas, tai jo vardas dar plačiau būtų pagarsėjęs Vak. Europoje, tik šį kartą ciesoriaus Zigmanto našlovei. Zigmantas tą gerai jautė ir todėl ant Vytauto labai širdo. Kad Vytautas būtų simpatizavęs pačiam husitizmui ir norėjęs įkurti tautinę Lietuvos bažnyčią, kaip klaidingai kartais kitų rašoma, tai tam įrodymų nėra. Vytautas nėjo prieš Kat. Bažnyčią, kurią Lietuvoje savo rankomis kūrė. Prieš patį Lucko suvažiavimą popiežius Martynas V net ragino Vytautą padėti Bažnyčiai įveikti husitus, nes jį ir Jogailą laikė galinčius tai padaryti, bet Vytautas jau negrįžo prie pirmųjų savo planų ir nesiėmė nei karu nei geroju husitų taikyti su Bažnyčia. Vytautui rūpėjo savo reikalai, su kuriais husitai neturėjo nieko bendro: tai paaštrinę santykius su lenkais ir rytų politika.

VI.

Jeigu prasidedant Vytauto Didžiojo laikams Lietuva buvo dar pagonių šalis ir tebebuvo garbinami jos šventi miškai ir tebekūrenama amžinoji ugnis, tai jau jo laikams baigiantis Lietuva buvo gerokai sukatalikinta ir daugelyje jos vietų skambėjo bažnyčių varpai. Vytautas tai pasiekė ne iš karto, bet po visos eilės tų didžiųjų ir nelengvų katalikybės skleidimo žygių, apie kuriuos iki šiol kalbėjome. Jais Vytautas seną religinę Lietuvos būklę bent oficialiai pakeitė nauja, kurioje viso religinio gyvenimo centras buvo jau ne senojo lietuvių tikėjimo garbinama gamta, bet pats jos Kūrėjas. Reikia tik bendrai žvilgtelti, kiek daug Vytautas padarė Jo garbei Lietuvoje.

Vytauto pastangomis, iš pradžių padedant ir Jogailai, krikštas buvo platinamas po visą Lietuvą, ir katalikų tikėjimas pamažu plito ir augo. Vytautas nebuvo jo palikęs pačių žmonių valiai, bet savo galia jį stiprino ir rėmė. Per visą savo valdymo laiką jis pastatė tiek bažnyčių, kiek jų, gal būt, niekas ir niekada Lietuvoje nėra pastatęs. Taip, pavyzdžiui, yra išlikusių žinių, kad Vytautas pastatė apie 35 bažnyčias įvairiose Lietuvos valstybės vietose: Vilniuje katedrą (1399) ir šv. Onos bažnyčią,

Kaune parapinę bažnyčią ir pranciškoną (dabar Vytauto), Naujuose Trakuose (kur yra išlikęs Vytauto numylėtas Šv. Panelės paveikslas, žmonių laikomas stebuklingu), Sen. Trakuose, Darsūniškyje, Dauguose, Punioje, Perlojoje, Švenčionyse, Dubingiuose, Utenoje, Eišiškiuose, Gardine, Liet. Brastoje (pirmos žmonos Marijos Praksėdos atminimui), Volkoviske, Visoko Litevske, Gniondze, Naugardėlyje, Vitebske, Drahočyne, Pinske, Kamieńce (vyskupui katedrą); Žemaitijoje pastatė Varniuose katedrą ir bažnyčias: Airiogaloje, Betygaloje, Kelmėje, Kražiuose, Kaltinėnuose, Luokėje, Raseiniuose, Viduklėje, Senvarniuose, Veliuonoje. Iš čia matome, kaip platus buvo Vytauto statytų bažnyčių tinklas apėmęs ne tik Lietuvą, bet ir kraštus, esančius toliau nuo Lietuvos. Daug šių bažnyčių išliko iki mūsų laikų. Be to, pažymėtina, kad Vytauto pastatytųjų bažnyčių skaičius buvo pustrėčio karto didesnis už Jogailos ir Vytauto didikų pastatytas bažnyčias drauge. Taigi Vytautas buvo tikrasis Lietuvos bažnytinio gyvenimo kūrėjas, nes visą pagrindą sudarė bažnyčios, kurių buvo skelbiamas naujas tikėjimas. Įkurtąsias bažnyčias ir vyskupų katedras Vytautas gausiai apdovanojo žemėmis, javais ir pinigais.

Be bažnyčių Vytautas taip pat statė Lietuvoje ir vienuolynų. Savo tėviškėn į Trakus parkvietė benediktinus, kuriems pastatė vienuolyną ir bažnyčią, kad jie užsiimtų mokslu. Kaune ir Ašmenoje, po nenusisėkusio Vorsklos mūšio, įkūrė vienuolynus pranciškonams; Breste įsteigė vienuolyną augustinijonams; juos taip pat gausiai apdovanojo Medininkuose (Viln.) ir Panemunėje; domininkonus parėmė donacijomis Lucke, Gardine ir Naugardėlyje; pranciškonams pastatė jau minėtas bažnyčias Kaune, Gardine, Pinske, Drahočyne.

Bažnyčios ir kunigai buvo atleisti nuo mokesčių, naturalijų, teismo ir kitokių valstybinių prievolių. Horodlės unijos (1413) aktu užtvirtintos visoms bažnyčioms, parapijoms, kolegijoms, vienuolynams ir kitoms dvasinėms įstaigoms visokios laisvės, privilegijos, imunitetai, kurie tik buvo iki tol išduoti. Tad prie Vytauto buvo apdraustos bažnyčios bei vienuolynai ir iš teisinės pusės.

Visas šis bažnytinis gyvenimas buvo sukauptas keturiuose vyskupijose. Dvi iš jų Vytauto ir Jogailos buvo įkurtos pačioje Lietuvoje — tai Vilniaus ir Žemaičių arba Medininkų vyskupijos, kurios apėmė didelius Aukštaitijos, Žemaitijos ir Sūda-

vijos plotus; trečią Vytautas įkūrė Volynijoje (Vladimiro) ir ketvirtą Podolijoje (Kamienco). Šią paskutinę Vytautas įsteigė tik pabaigoj savo gyvenimo (po 1424). Iš pirmųjų trijų vyskupijų Vytautas, kaip žinome, norėjo sudaryti nepriklausomą Lietuvos bažnytinę provinciją. Tai būtų buvęs Vytauto vainikas, uždėtas visam Lietuvos christianizacijos darbui, nes su Lietuvos metropolijos įkūrimu būtų pilnai užbaigtas buvęs bažnytinio Lietuvos gyvenimo tvarkymas, ko Vytautas karštai siekė ir kas būtų turėjęs didelės reikšmės, valstybei ir tautiniam gyvenimui. Bet kaip Lietuvos valstybei, taip ir jos bažnyčiai jam nepavyko iškovoti visiškos laisvės, tikro savarankiškumo. Bažnytinis Lietuvos gyvenimas paliko lenkų įtakoje, nes jų metropolitą valdžiai priklausė Lietuvos vyskupai.

Per visą savo valdymo laiką Vytautas palaikė su jais gerus santykius, bet kartu ir rūpinosi, kad Lietuvos vyskupais būtų jam pritariantieji asmenys. Taip antai, ketvirtas iš eilės Vilniaus vyskupas Petras iš Kustynės (1414—1421), kuris buvo delegatu Konstancijoje ir pasiuntiniu Žemaitijoje, jau minėtas pirmasis Žemaičių ir vėliau Vilniaus vysk. Motiejus ir antrasis Žemaičių vysk. Mikalojus Dziezgvaičius (1421—1453), — Visi buvo paskirti vyskupais Vytautui juos rekomenduojant. Du paskutiniai prieš iššventinant juos į vyskopus buvo Trakų klebonai, taigi gyveno Vytauto rezidencijoje. Juos Vytautas kviesdavosi į savo tarybą; jie užimdavo ten pirmų sekretorių vietas, padėjo rūpintis krašto reikalais, dalyvauti suvažiavimuose. Tuo būdu vyskupai Lietuvos valdyme įgijo lygių teisių su žymiais didikais, kuriais Vytautas rėmėsi didesniuose savo žygiuose. Ypač Vytauto politikai buvo prielankūs vysk. Motiejus, kuris jam buvo tas pats, kas lenkams vysk. Zbignievas Olesnickis. Kaip šis, kiek galėdamas stengėsi sutrukdyti Vytauto karūnaciją ir to pasiekė, taip Vysk. Motiejus karščiausiai ją rėmė. Tas pats vysk. Motiejus užmerkė Vytautui ir akis (1430. X. 27) ir jo kūną nulydėjo į paties Vytauto pastatytą katedrą. Po Vytauto mirties vysk. Motiejus rėmė Švitrigailą, kaip kovotoją už Vytauto sukurtąją Lietuvą, susilaukdamas Jogailos ir Zigmanto I, Vytauto brolio, nemalonės. Parčovo seime karštai ginčijosi su lenkais dėl Lietuvos nepriklausomybės ir Podolės žemių grąžinimo. Tai buvo didelis Vytauto politikos rėmėjas ir Lietuvos patriotas, ¹

¹) Przgl., 47 p.

kuris net kunigų, nemokančių lietuviškai, neleisdavo prie šventimų. Taigi, matome, kad Vytauto santykiai su bažnytine Lietuvos vyresnybe buvo artimi ir ji veikė sutartinai su Vytautu, gerbdama jį, kaip savo dosnų valdovą ir katalikų bažnyčios kūrėją Lietuvoj.

Tvarkydamas bažnytinį Lietuvos gyvenimą, Vytautas turėjo nemažai reikalų ir su popiežiais. Bonifacas IX rėmė Vytautą karuose su turkais (1399), draudė Ordiną kariauti Lietuvą, padėjo įkurti Vladimiro vyskupiją, siuntė savo pasiuntinius į Lietuvą. Inocentas VII, Gregorijus XII ir Aleksandras V paremdavo Vytautą prieš Ordiną. Jonas XXIII atėmė Vok. Ordinui visas teises ir privilegijas, kuriomis jis pateisindavo savo užpuldinėjimus, ir pasiūlė Vytautui pavesti bylą su Ordinu Konstancijos susirinkimui. Tačiau visi žymesni Vytauto žygiai, kurie lietė bažnytinį Lietuvos gyvenimą, buvo surišti su popiežium Martynu V, kadangi su juo pasibaigė Vak. Bažnyčios schizma ir jo valdymo laikotarpis (1417—1431) supuolė su Vytauto išigalėjimu. Vytautas vedė su juo labai plačią korespondenciją visais svarbiausiais Lietuvos krikšto klausimais. Martynas V paskyrė Vytautą vikaru Rusijos kraštuose ir Livonijos vyskupijų globėju, patvirtino Žemaičių vyskupiją ir apgynė ją nuo Rygos arkivyskupo pretenzijų, parėmė Vytauto žygius prieš totorius, uždedamas kunigijai kontribuciją (1424) tiems reikalams, leido kurti Kamienco vyskupiją, suteikė indulgencijų jam ir jo patarėjams. Iš kitos pusės, Martynas V dėl kai kurių dalykų Vytautui ir nepritarė; jis neaprobavo Vytauto sumanymo suvienyti abi Bažnyčias, nesutiko įkurti atskiros Lietuvai metropolijos, draudė Vytautui remti husitus, nepritarė Vytauto karūnacijai. Taigi Vytautas turėjo su Martynu V gerų ir blogų santykių. Ypač jie buvo susvyravę Vytauto amžiaus pabaigoj, kai Vytautas buvo susidėjęs su husitais ir į Poznaniaus vyskupus prisipyręs protegavo savo kandidatą St. Ciolką. Per Lucko suvažiavimą Vytautas nepalaikė Martyno V pageidavimo, kad Lietuva ir Lenkija aktyviai pradėtų malšinti husitus; jis labiau rėmė ciesoriaus Zigmanto sumanymą tiems reikalams sušaukti Bažnyčios visuotinį susirinkimą, kurio popiežius tuo tarpu nenorėjo. Iš to viso matyti, kad Vytautas Didysis daug rėmėsi popiežių pagalba, palaikė su jais gerus santykius, pakludavo jų autoritetui ir tikrai savo valdymo pabaigoj buvo besueinąs su popiež. Martynu V į konfliktą, bet ir jis likvidavosi gražiai, nes

Vytautas Bažnyčios galvai nusileido, o popiež. Martynas parašė Vytautui savo džiaugsmą išreiškančią bulą, tačiau jos Vytautui jau nebeteko skaityti, nes buvo miręs.

Vytautas Didysis, stengdamasis įdiegti Lietuvoje kataliku tikėjimą, kurdamas joje bažnytinį gyvenimą ir palaikydamas artimus ryšius su Romos popiežiais, prieš akis neturėjo vienų tik religinių tikslų, bet kartu jam rūpėjo ir kiti Lietuvos reikalai. Kaip jos valdovas, Vytautas steigęs įveikti Lietuvos priešus ir padaryti ją didinga valstybe, panaudojant tam tikslui ir patį krikštą. Tokia bažnytinė Vytauto politika, žinoma, atsiliepė į pačią Lietuvos kristanizaciją kiek neigiamai, versdama kartais tikėjimo dalykus aukoti valstybei, bet ji buvo neišvengiama, turint galvoje Vytauto laikų Lietuvą, kurioje, kaip jau matėme, religijos reikalai buvo labai tampriai susiję su visa jos politika.

Vytautui per visą savo valdymo laiką teko gana įtemptai gintis nuo Livonijos ir Vokiečių Ordinų ne tik karais, bet ir Lietuvos krikšto faktų, nes su juo baigėsi visos Ordinų pretenzijos į lietuvių žemes. Lietuviams apsikrikštijus, Ordinais nebeturėjo kuo pateisinti savo karų ir pastangų užvaldyti Lietuvą, o karus vis dėlto vedė. Todėl Vytautui nebuvo nieko geresnio, kaip kovoti su Ordinais jų pačių Lietuvai taikytu būdu — pasiremiant tikėjimo dalykais. Vytautas atsisaukimais į Vakarų Europos kunigaikščius, delegacijomis į Konstancijos susirinkimą, raštais į popiežius ir, pagaliau, stiprindamas katalikų tikėjimą pačioje Lietuvoje, stengėsi išmušti iš jų rankų ginklą, nukreiptą prieš krikščionišką Lietuvą. Tokiu pat būdu Vytautas gynė save prieš popiežių ir sklaidė Vak. Europoje Ordino gaudus, kad jis ir Lietuva nėra katalikybei nuoširdūs, kad krikštu lietuviai tik dangstosi nuo karų, rengdami didelį smūgį katalikiškai Europai. Pykdamas ant Vokiečių Ordino rėmėjo, ciesoriaus Zigmanto, Vytautas buvo susidėjęs net su husitais, Katalikų Bažnyčios pasmerktais, ko nebūtų gal daręs arba būtų išmėginęs savo priemonės ir autoritetą grąžinti juos Bažnyčiai, jeigu kiti būtų buvę santykiai su Ordinų. Ordinas šitą Vytauto žygį tuoju išnaudojo apskūsti jį popiežiui Martynui V, kad jis nustotų popiežiaus malonės. Livonijos Ordinas puolė dar Vytautą, pavydėdamas jam popiežiaus suteikto vikariato Pskovo ir Naugardo kraštuose, ir širdo, kad Vytautas buvo paskirtas globėju Livonijos vyskupijų, kurias Ordinas lenkė į savo valdžią. Todėl

Livonijos Ordinas, kaip žinome, darė su Pskovu ir Naugardu sutartis, kurios kėlė rusų drąsą ir griovė Vytauto karštai siekiamą Bažnyčių uniją. Vytautas ir čia turėjo remtis krikštu, kad atsispartų Ordinui.

Neaplenkė Vytautas tikėjimo ir savo rytų politikoje, lenkyniuodamas su Maskva dėl įsigalėjimo rusų žemėse. Tik čia Vytautas tikėjimu negynė savęs, ką darė santykiuose su Ordinais, bet siekė sustiprinti savo įtaką, atgaivindamas Kijevo metropoliją, ir stengdamasis suvienyti stačiatikius su katalikais. Jeigu stačiatikių ir katalikų unija Lietuvos valstybės ribose būtų nutarta ir Vytautui būtų sekęsi ją realizuoti, tai, plėsdamas uniją toliau į rytus, būtų turėjęs pagrindo, kovojant su rusais stačiatikiais, laukti sau paramos iš Vak. Europos, kaip Ordinais jos gaudavo prieš lietuvius. Taigi Bažnyčių unija, kaip aukšta ir graži idėja, būtų turėjusi patarnauti ir Vytauto ekspansijai į Rytus.

Taip pat ir santykiuose su lenkais Vytautas vienu kitu atveju stengdavosi pasiremti katalikų tikėjimo reikalais, kad turėtų laisvesnes rankas, valdydamas savo valstybę. Taip, pavyzdžiui, lenkų sutrukdyta įkurti Lietuvos katalikų metropolija turėjo užtikrinti Lietuvos bažnyčiai nepriklausomybę ir atpalaiduoti ją nuo Lenkijos kunigų bei jų politikos, kas jau būtų silpninęs lietuvių ir lenkų ryšius; Vytauto įsteigtos Volynijoje ir Podolijoje dvi vyskupijos palaikė jo įtaką tuose Palenkės kraštuose; net į Poznaniaus vyskupo sostą Vytautas daręs pas popiežių rimtų žygių paskirti sau palankų St. Ciolką. Lenkai šią Vytauto politiką jautė ir rūpinosi popiežių Martyną V palenkinti į savo pusę. Iškilus Vytauto vainikavimo klausimui, jie tiesiog apeliavo Romon, kad tai žalingas dalykas Rytų taikai, ypač bruzdant husitams, ir popiežius Martynas V, pats pripažinęs Vytautą vertą karaliaus vainiko, patarė tuo reikalu nesišskubinti. Vadinasi, lenkai kaip ir Ordinas, mokėjo geriau net už Vytautą pavartoti tikybinis argumentus, kad išeitų naudos valstybei. Dėl ko tad Vytautui, neofitui, tuo pačiu ginklu nesisinaudoti?

Pagaliau, Vytauto pažiūras į tikėjimo ir valstybės santykius vaizduoja ir kai kurie jo paties gyvenimo atsitikimai. Štai, jis, ieškodamas Maskvos paramos, savo dukterį Sofiją išleidžia už Maskvos kunigaikščio sūnaus, stačiatikio, nors pats buvo katalikas; Jogailai atsisakius remti husitus dėl jų heretikiškumo, Vy-

tautas, keršto ieškodamas, to nežiūri; savo dvare leidęs skelbti husitizmą¹⁾); katalikų tikėjimą, patekęs į rusų kraštus, kad ir pagonio Jogailos verčiamas, keitęs į stačiatikių tikėjimą. Šituos dalykus reikia paaiškinti tuo, kad Vytautas nepasižymėjo labai giliu tikėjimu, nors per visą savo valdymo laiką stiprino katalikybę lietuvių tautoje, statė bažnyčias, kūrė vienuolynus, dovanų jiems daug įvairių gėrybių. Taip antai, prisikėlimo iš numirusių dogmą išpažino tik prieš pačią mirtį.

Tačiau šie, palyginti, nežymūs dalykai, kaip ir visa Vytauto politika, kada jis stengėsi krikštą panaudoti savo galybei, nesudarė didelių nuostolių nei katalikybei Lietuvoje nei pačiai Kat. Bažnyčiai. Kat. Bažnyčiai, pav., daug daugiau padarė skriaudų Prancūzų karaliai katalikai, kurie įtraukė popiežius į Avinjono verguvę (1305) ir tuo davė pradžią Vak. Bažnyčios schizmai, pasibaigusiai tik Vytauto laikais (1415). Vytautas, kaip tik priešingai, Kat. Bažnyčiai labai daug nusipelnė, nes jo pastangomis lietuvių tauta pažino Kristaus mokslą ir tapo katalikiška.

Vytautas senos kartos ainis pradėjo naujus laikus. Jis išvedė Lietuvą iš jo protėvių tikėjimo, kuriame pats gimė ir užaugo, bet kuris buvo jau atgyvenęs savo dienas. Jis turėjo nuveikti seno tikėjimo tradicijas, senus papročius, senesniųjų konservatizmą ir visa tai pakeisti katalikybe ir jos etika. Už tat jo laikai — tai religinės Lietuvos aušros ir saulės patekėjimo laikai. Kristaus mokslo šviesa Lietuvai ėmė šviesti iš pastatytų Vytauto bažnyčių ir įkurtų vienuolynų. Tiesa, praėjo dar nemaža laiko, kol ta šviesa pasiekė ir tolimesnius Lietuvos kampus. Bet taip buvo ir su kitomis tautomis, kurios iš karto priėmė katalikybę. Vytautas gi padarė gražiausią pradžią Lietuvoje katalikybės augimui ir padėjo jai tvirtus pamatus. Tai buvo jo didelis nuopelnas Lietuvai ir Katalikų Bažnyčiai, nes laimėjo jai dar vieną tautą. Atmetus jo politinius tikslus, nebergždžios buvo ir jo pastangos suvienyti Lietuvoje Vakarų ir Rytų Bažnyčias, kas praskynė kelią ateities unijai. Vytautas sulaukė totorių veržimasi į katalikiškus kraštus. Šitais savo nuopelnais Vytautas atlygino pasitaikiusias jo gyvenime ir religiniame veikime klaidas, ir iš popiežiaus Martyno V teisingai laimėjo katalikų tikėjimo skleidėjo ir dėl jo kovotojo vardą — *pro-pugnator et augmentator fidei!*

¹⁾ C. ep. V., 382 p.

Simas Sužiedėlis

Vytauto galybės laikai

I. *Vytauto varžytynės su Vok. Ordinu ir iškilimas Vakarų Europoje.* Žalgirio atgarsiai Lietuvoje ir Rusijoje. Torino taika. Romos imperatoriaus arbitras Lietuvoje. Konfliktas su Ordinu dėl Žemaitijos sienų. Horodlės unija. 1414 m. karas su Vok. Ordinu. Konstancijos susirinkimo nutarimas. Kultūrinis Vytauto darbas Lietuvoje ir jo klišės. Romos ciesaoriaus sprendimas Breslave. Vytautos santykiai su čekais.

1422 m. karas su Ordinu. Melno taika.

II. *Vytauto ekspansija į rusų žemes ir iškilimas Rytų Europoje.* Vytauto pastangos įsigalėti Rusijoje. Karas su Pskovu. Vytautas — Maskvos kunigaikštystės protektorius. Iškilmingas Vytauto žygis į Rusiją. Karas su Naugardu. Vytauto santykiai su totoriais. Aukso Ordos ir Krymo totoriai Vytauto įtakoje. Totorių kultūrinimas. Santykiai su turkais. Vytauto valstybės ribos. Vytauto galybė.

I.

Vytautas Didysis, kaip žymus ir galingas Lietuvos valdovas, pasireiškė jau prieš Žalgirio mūšį. Per aštuoniolika savo laisvo valdymo metų jis buvo gerai įsistiprinęs Lietuvoje ir paskleidęs savo įtaką tolimuose rusų kraštuose, Lenkijoje ir net Aukso Ordoje. Bet Žalgirio mūšis, kuriame jis palaužė Vokiečių Ordino galybę, Vytauto valdžią dar labiau sutvirtino ir praskynė kelią į tikruosius jo didybės laikus. Juose Vytautas pasiekė aukščiausio savo įsigalėjimo laipsnio.

Pirmiausia Žalgirio mūšio išdavos buvo jausti pačioje Lietuvoje. Lietuviai džiaugėsi Vytautu, padarius galą vokiečių užpuodinėjimams, trukusiems apie pusantro šimto metų. Jam vadovaujant jie pasidarė, pagaliau, nugalėtojai ir laisvi nuo didesnių karų. Gyvenimas pasidarė ramesnis, daugiau galima buvo jį pakreipti kultūros reikalams, ką Vytautas ir darė, rūpindamasis tikėjimo dalykais, švietimu, prekyba. Žemaičiai

taip pat atsikvėpė po ilgų kovų dėl laisvės, nes po Žalgirio karo buvo prijungti prie Lietuvos. Vytautas, norėdamas geriau juose įsigalėti ir atstatyti Ordino nualintą kraštą, liepė atnaujinti Dubysos ir Nemuno krantuose pilis ir atstatyti sudegintą Veliuoną, kuri vėliau buvo mėgiamiausia Vytauto ir Ordino pasitarimų vieta po Kauno arba Trakų. Taigi Lietuvos ribos buvo praplėstos toliau į vakarus, apimdamos didesnius tikrų lietuviškų žemių plotus, kuriose vis didėjo Vytauto valdžia ir autoritetas.

Panašiai buvo ir rusiškuose Lietuvos valstybės kraštuose, kur apie Vytauto pergalę skleidė žinias iš Žalgirio mūšio sugrįžusieji rusų kareiviai ir vokiečių belaisviai, kalinami tų kraštų pilyse, kaip Vitebske, Kijeve ir kitur. Tos žinios kėlė Vytauto garbę, aukštino jį vietinių gyventojų akyse. Ir kada Vytautas, norėdamas dar labiau sustiprinti rusiškuose kraštuose savo pergalės įspūdį ir daugiau laimėti jų pasitikėjimo, 1411 metų pavasarį kartu su Jogaila lankė Lietuvos Rytų pakraščius, tai jų kelionė buvo panaši triumfui. Vykstant Vytautui pro Polocką, Vitebską, Smolenską, Zaslavlių, Brianską, Černigovą iki Kijevo, jam lenkėsi visi tų kraštų kunigaikščiai, išreikšdami savo paklusnumą. Polocke pas jį atvyko ir užmezgė taikingus santykius Pskovo pasiuntiniai; Smolenskan atsilankė Riazaniaus kunigaikštis kartu su Vytauto dukterimi Sofija, didžiąja Maskvos kunigaikštine, pasiduodamas jo valdžiai ir prašydamas jam dovanoti, kad taip ilgai gyveno su Vytautu nesantaikoje; taip pat ir Naugardas linko Vytauto pusėn ir ieškojo paramos prieš Ordiną, bet Vytautas buvo ant jo užsirūstinęs, kad šis neteikė jam paramos per Žalgirio karą. Taip Vytauto įtaka, Žalgirio mūšį laimėjus, stiprėjo ir Rytuose ir Šiaurėje.

Bet ši auganti Vytauto galybė negalėjo patikti nei vienam nei kitam Ordinui. Livonijos Ordinas bijojo Vytauto įsigalėjimo Pskovo ir Naugardo respublikose, o Vokiečių Ordinas graužėsi paskutiniuju pralaimėjimu. Malburgo pilyje išsilaikę kryžiuočių likučiai, kurie buvo papildyti naujomis Pareinio kraštų jėgomis, padėjo jam pamažu atsigauti ir jis vėl galėjo kelti neramumus Lietuvos vakaruose. Ypač tai jam buvo patogiu dėl labai lengvos ir ne visai griežtos Torno taikos, padarytos 1411 m. vasario 1 d. Pastaroji sutartis Vokiečių Ordinui paliko visas žemes, kurias jis valdė prieš karą, kaip savas; tik-tai nedidelį Dobrynės kraštą visam laikui grąžino Lenkijai, o

Žemaitija buvo atiduota Vytautui ir Jogailai ir tai tik iki gyvos jų galvos; Lenkija dar gavo iš Ordino už išpirktuosius belaisvius, Silezijos kunigaikščius, 100.000 kapų grašių¹⁾. Dobrynės ir Žemaičių kraštų sienos buvo paliktos nustatyti abiejų pusių pasirinktiems arbitrams, o didesniuose nesusipratimuose nutarta kreiptis į popiežių, kaip į superarbitrų²⁾. Ši tarpininko arba superarbitro rolė jau į antrą mėnesį buvo pavesta Vengrijos karaliui Zigmantui, neseniai tik tapusiam Romos ciesorium³⁾, pas kurį taikingiems santykiams užmegsti Vytautas buvo išvykęs dar prieš savo kelionę į rusų kraštus. Ordinui tas buvo dar patogiau, nes popiežiai jam draudė kariauti su Lietuva, o ciesorius Zigmantas Ordiną prie to dar skatino. Jis, pasiremdamas savo autoritetu, 1412 m. rugpiūčio mėn. 12 d. patvirtino Torno taiką, o tų pačių metų pabaigoje pasiuntė į Lietuvą savo komisarą Benediktą Makrą, kad tas ištirtų Žemaitijos sienas ir išspręstų kilusį dėl jų Vytauto ir Ordino ginčą. Mat, Vokiečių Ordinas, bijodamas Vytauto įsigalėjimo Žemaitijoje, kurią buvo gavęs iki savo mirties, draudė jam daryti Žemaičių krašte įvairius sutvirtinimus ir nesutiko su Vytautu dėl šio krašto ribų.

Vytautas Didysis, sulaukęs Makro Lietuvoje, pirmiausia pasistengė patraukti jį į savo pusę: jis gražiai Makrą priėmė, gausiai jį apdovanojo ir pakėlė į savo riterius. Po to Kauno saloje buvo sušauktas Žemaitijos sienų reikalu suvažiavimas, (1413), kuriame, neskaitant Vytauto ir Makro, dalyvavo dar Jogaila, Ordino pasiuntinys Mykolas Kūchmeisteris, lietuvių ir lenkų bajorai, Ordino riteriai. Ordino pasiuntinys įteikė Makrui reikalavimą, kad jis priverstų Vytautą sugriauti atnaujintą Veliuoną, kuri esanti Ordino žemėje ir atiduoti kryžiuočiams visas Nemuno ir Nevėžio krantuose Vytauto pastatytas pilis⁴⁾. Savo reikalavimus maršalka Kiichmeisteris rėmė tuo, kad Že-

1) 100.000 kapų grašių = apie 1,5 mil. litų.

2) Torno taikoje Vok. Ordinui buvo uždėta dar pareiga apkrikštyti savo pavaldinius, kurie buvo neapsikrikštiję, o Vytautui ir Jogailai apkrikštyti žemaičius. C. ep. s., II, 40.

3) Zigmantas Luksemburgietis ciesorium tapo 1411 m. Vengrijos karalium jis buvo nuo 1387 m., kada vedė Vengrijos karalaitę Mariją, seserį Jadvygos, ištekęjusios už Jogailos 1386 m. Mirus pirmosioms jų žmonoms, šie karaliai dabar vėl turėjo vedę seseris (Cileikaites). Taigi Zigmantas ir Jogaila buvo ir kaimynai ir giminės.

4) Ordino delegatai dar reikalavo iš Vytauto 40.000 grynų, išleistų remiant jo karus su Jogaila, ir 1000 grivinų, kažkada Vytauto pasiskolintų (C. ep. V., 517). Tai sudarė apie 615.000 litų.

maitija daug kartų Ordinui buvo užrašyta. O Torno taika žemaičių kraštas atiduotas Vytautui ir Jogailai tik iki jų gyvos galvos, todėl ten jokie sutvirtinimai neturi būti daroma. Bet Vytautas mąstė apie visišką Žemaitijos krašto priskyrimą Lietuvai, nepaisant jokių terminų, ir todėl nebesutiko su reikalavimais, aprėkiančiais jo valdžią. Jis griežtai pareiškė, ne tik tai niekada neišsižadėsiąs savo tėviškės, Veliuonos, bet galįs siekti ir Prūsijos, nes ir tas kraštas seniau priklausė jo protėviams. Ordino gi pasiuntiniui, kuris dar kaltino Vytautą, kad jis nebeišduoda Torne žadėto rašto apie Žemaitijos grąžinimą po savo ir Jogailos mirties, dabar jis tokį raštą kartu su Jogaila parašė, bet labai neformalų. Ordino pasiuntinys, žinoma, jo nepriėmė. Juo labiau, kad kartu su juo Žemaičių bajorai įteikė Vytauto dukters Sofijos (Maskvos kunigaikštienės) ir Jogailos dukters Jadvygos (Lenkų karalaitės) vardu protestą prieš Žemaičių krašto atidavimą Ordinui po jų tėvų mirties. Prie šio teisėtų įpėdinių veto pridėjo savo žodį ir Žemaičių bajorai, pasisakydami neužleisią niekam savo krašto.

Pasireiškus tokiems abiejų pusių skirtumams, Kauno salos suvažiavimas nutrūko. Ordino pasiuntinys grįžo į Malburgą aiškiai supratęs, kad Vytautas lengvai Žemaitijos neužleis, o Makras dar labiau palinko į Vytauto pusę. Jis apvažiavo Žemaičių kraštą, apklausė vietinių gyventojų, vokiečių liudininkų ir sudarė sienų raportą, kuriame į Žemaitijos ribas įskaitė ne tik Veliuoną, bet ir Klaipėdą. Visame krašte buvo pripažinta Vytautui teisė statyti pilis ir daryti įvairius sutvirtinimus. Vokiečių Ordinas, aišku, šį Makro raportą atmetė. Todėl Makras, įteikdamas jį imperatoriui Zigmantui, pažymėjo, kad Ordinas nori su Lietuva karo.

Ir tikrai, Ordino magistras Henrikas von Plauenas tuojau po Makro raporto išvyko pas Čekijos karalių Václovą (Zigmanto brolių), Vokietijos elektorius ir Prancūzijos karalių Karolį VI prašyti pagalbos prieš Vytautą. Vak. Europoje buvo skelbiama, kad Vytautas susideda su stačiatikiais, sukelia slavų tautas, Nemuno ir Dubysos krantuose stato prieš Ordiną nukreiptas pilis¹⁾. Lietuvos ir Lenkijos pirkliams buvo draudžiama prekyba su Prūsija, jų prekės konfiskuojamos, o jie patys ir patekę nelaisvėn pasienio gyventojai — žudomi^{1 2)}. Tokie pat bu-

¹⁾ C. ep. V., 148 nr.

²⁾ Scr. r. Prus., III, (Posilge), 333 p., C. ep. V., 279-281, 284 p.

vo santykiai ir su Liv. Ordinu. Taigi vėl artėjo karas, nors po Torno taikos, kuri anų laikų papročiu buvo padaryta amžina, tepraėjo vos dveji metai.

Kadangi naujas karas turėjo paliesti ir Lenkiją, atėmusią iš Ordino Dobrynės kraštą ir remiančią Vytautą, tai vėl, kaip ir prieš Žalgirio mūšį, reikėjo pagalvoti apie bendrą lietuvių ir lenkų frontą prieš vokiečius. Bet dabar jo negalima buvo sudaryti tais pačiais pagrindais, kaip anuomet, nes Žalgirio laimėjimas buvo kiek pakeitęs Lietuvos ir Lenkijos santykius. Jis atnešė Lietuvai daugiau laisvės, sustiprino Vytauto valdžią, pakėlė jo galybę. O augant Vytauto galybei, reikėjo ir laisvesnio krašto jai pasireikšti — savarankiškesnės Lietuvos, kurią jis valdė: toliau negalėjo taip pasilikti, reikėjo santykiai su Lenkija keisti. Dar daugiau tuo buvo susirūpinę patys lenkai, tik visai iš priešingo atžvilgio, negu lietuviai. Jie nerimavo dėl Vytauto įsigalėjimo, bijodami, kad šis Žalgirio laimėtojas nepanorėtų nuo jų atsiskirti ir visai sutraukti unijos ryšius, nes Vytauto politika darėsi kaskart savarankiškesnė. Lenkų pagėidavimu naujas lietuvių lenkų suvažiavimas turėjo pašalinti šitą pavojų ir dar labiau pabrėžti tai, kas buvo kitų unijų nustatyta. Tokį suvažiavimą, kuriame abi pusės rengėsi laimėti, Jogaila sušaukė 1413 m. spalio mėn. 2 d. Horodlės miestelyje (prie Būgo upės). Suvažiavimo nutarimai palietė politinius Lietuvos ir Lenkijos santykius. Lietuva buvo pripažinta atskira valstybe, galinčia turėti savo didįjį kunigaikštį ir po Vytauto mirties.

Vokiečių Ordinas, pabijojęs tokios naujos lietuvių lenkų sąjungos, pašalino magistrą Henriką von Plaueną, karštą greito karo šalininką, ir atsiprašė Vytauto dėl padarytų jam skriaudų bei pirklių arešto. Vytautas patikėjo netikru vokiečių nuoširdumu, kuris dengė jų norą geriau pasiruošti karui, leido jų pirkliams laisvai prekiauti, siūlė pradėti naujas derybas sienoms nustatyti. Bet kada ir šios derybos Grabove nieko gero nedavė, o naujas magistras Mykolas Kūchmeisteris ir toliau Vytautą įžeidinėjo savo raštais, tai Vytautas 1414 m. liepos mėn. paskelbė Ordinui karą. Lietuvių ir Lenkų kariuomenė įsiveržė į Varmijos ir Pomeranijos kraštus ir smarkiai juos nuteriojo; visame krašte neliko maisto nė kareiviams. Nežiūrint to, Ordinas nenorėjo taikytis ir nesutiko Lenkijai atiduoti Kulmijos ir Pomeranijos žemių. O tuo tarpu atvykęs popiežiaus Jono XXIII pasiuntinys, Lozanos vysk. Gvileris, Vytautą ir Jogailą kvietė

į Konstancijos susirinkimą ir siūlė pavesti jam bylą su Ordinu. Tą pati patarė ir Romos ciesorius Zigmantas, uolus Konstancijos susirinkimo rėmėjas. Tad karas buvo pertrauktas ir padaryta 2 metų paliaubos. Lietuvos ir Ordino byla buvo perduota susirinkimui.

Taip buvo baigtas 1414 m. karas, Vytautui neatnešęs apčiuopiamos naudos, nes Žemaičių reikalas liko neišspręstas. Neišsprendė jo ir Konstancijos susirinkimas, į kurį kreipėsi abi šalys. Tiktai, kaip žinome iš bažnytinės Vytauto politikos apžvalgos, Konstancijos susirinkime buvo pasmerkta žalinga katalikybei Ordino politika ir uždrausta jam su Lietuva kariauti; Vytautas gi susilaukė susirinkimo pagyrimų, o popiežius Martynas V suteikė garbės vardą generalio in temporalibus vikaro arba savo vietininko titulą Rusijos kraštuose ir padarė Livonijos vyskupijų globėju. Tai buvo didelis Ordinui smūgis, nes toliau jis nebegalėjo taip lengvai Vak. Europoje dangstyti įvairiais gandais agresingų savo sumanymų ir dėtis Rytų apaštalu. Tarp Ordino ir Rytų tautų iškilo Vytautas Didysis, įgijęs krikščioniškos Europos pasitikėjimo. Bet kadangi veržimasis į rytus jau nuo Otono D. (X a.) laikų buvo visų vokiečių tendencija, tai gaudamas sau iš jų paramos, Ordinas ir po Konstancijos susirinkimo nenorėjo Vytautui nusileisti. Padarytos paliaubos buvo kelis kartus pailgintos, vis atidedant pastovią taiką; sušaukti trys suvažiavimai sienoms nustatyti praėjo be vaisių: Vytautas reikalavo Žemaitijai plačių sienų, o Ordinas nenorėjo su tuo sutikti. Vienais metais (1418) Vytautas ir Jogaila buvo net išsirengę į karą ir savo kariuomenes sutraukę prie Červinsko, bet, įsikišus popiežiaus pasiuntiniams, paliaubos buvo dar metams prailgintos.

Tokia netikra kelių metų padėtis nepaprastai trukdė kultūrišką Vytauto darbą, kuris šiuo laiku buvo labai intensyvus. Vytautas dėjo pastangų sujungti Vakarų ir Rytų Bažnyčias, Žemaitijoje skleidė katalikybę ir kūrė vyskupiją, rūpinosi įsteigti Lietuvoje bažnytinę provinciją, uoliai sekė Konstancijos susirinkimo eigą ir dažnai susirašinėjo su popiež. Martynu V, rėmė pirklių ir amatininkų reikalus. Visi šie rūpesčiai reikalavo taikos, o jos nebuvo matyti. Be Vak. Ordino trukdė dar taikų Vytauto darbą totoriai, Livonijos Ordinas ir k. Totoriai, vedami seno Vorsklos nugalėtojo Edygos, 1414—1416 m. smarkiai apgriovė Kijevą, Lucką ir nuniokojo jų apylinkes. Bažnyčių unijos šalininkas Cemblakas turėjo bėgti iš savo sostinės

Kijeve ir apleisti tikinčiuosius. Livonijos Ordinas padarė prieš Vytautą nukreiptą taiką su Pskovu (1417) ir Naugardu (1421), kas Bažnyčių unijai dar labiau pakenkė. 1418 m. suokalbinkai paleido iš Kremenco kalėjimo Jogailos brolių Švitrigailą, kuris mėgino sukelti didelę audrą Lietuvos Rytuose, bet tas jam nepavyko. Tais pat metais Vytautui teko malšinti ir žemaičių sukilimą.

Tad didieji kultūriniai Vytauto žygiai, atliekami paliaubų laiku, buvo trukdomi neramių įvykių. Vytautas dėl jų pageidavo pastovios taikos ir nekantriai laukė Lietuvos ir Ordino byloje ciesoriaus Zigmanto sprendimo, žadėto tuojau po Konstancijos susirinkimo. Bet ciesorius Zigmantas vilkino jį iki 1420 m. pradžios, kol Breslave buvo sušauktas visos Vokietijos kunigaikščių ir kurfiurstų suvažiavimas. Čia, dalyvaujant dar popiežiaus ir Anglijos karaliaus pasiuntiniams, Zigmantas, kaipo superarbitras, patvirtino Torno taiką, Žemaičių kraštą pripažindamas Vytautui iki jo mirties, bet užgindamas jame statyti pilis ir daryti kitokius sutvirtinimus; Lenkijos pretenzijas valdyti Pamario, Kulmijos ir Michalovo žemes paneigė. Taigi sprendimas buvo visiškai palankus Ordinui ir visai atitiko vieną slaptą Zigmanto pažadėjimą jo nenuskriausti. Vytautas ir Jogaila, išgirdę iš savo pasiuntinių tokią sprendimą, anot Dlugošo, gaudžiai apsiverkė¹⁾ ir tuojau pasiuntė kitus pasiuntinius — Zbignievą Olesnickį ir Mikalojų Cibulką — su protesto raštu, kuris buvo paskaitytas tame pat suvažiavime. Proteste Vytautas pareiškė, kad neigaliojo Zigmanto būti arbitru ir spręsti jo reikalus²⁾. Po to parašė jam dar kitą raštą, kuriame labai gražiai išdėstė, kad Žemaitija ir Aukštaitija — tai dvi neatskiriamos Lietuvos dalys, tiktai žmonių vadinamos įvairiai dėl jų geografinės padėties; o taip pat ir Sūdavija su Jotvingija (Dzūkija) yra tokie lietuvių kraštai, dėl kurių ir ginčo negali kilti; tad jei sprendimas nebus atmainytas, kol gyvas bus, nepalaikys su Zigmantu taikos³⁾. Bet Zigmantas, Vytauto protesto užgautas, sprendimo neatmainė. Jį priėmė taip pat ir Jogaila⁴⁾, Vytautas tada norėjo susitarti su pačiu

1) Hist. Pol., XI, 246.

2) Vytautas, mat, prikibo prie išduoto Zigmantui įgaliojimo būti superarbitru Lietuvos ir Ordino byloje, kuri pasirašė tik Jogaila, remdamasis tuo, kad Lietuvą jis valdo visai savarankiškai ir Jogailos parašas jo nesaisto.

3) C. ep. V., 461 ir 468.

4) Kiti istorikai tvirtina, kad ir Jogaila tą sprendimą atmetęs. *Red.*

Vokiečių Ordinu, bet šis tik šiaušėsi; jam pritariąs naujas Rygos arkivysk. Habundi (1418-1424) pareiškė pretenziją į Žemaičių vyskupiją, kurios taip pat netvirtino ir popiežius. Tokios tat buvo Zigmanto sprendimo išdavos.

Tuo tarpu Vytautui pasitaikė gera proga už tai Zigmantui atkeršyti. Ši kartą ją patiekė Vytautui jau pažįstama slavų tauta — čekai, kurie, mirus jų karaliui Vaclovui (1419), nepripažino karaliu jo brolio — ciesoriaus Zigmanto, iniciatoriaus Konstancijos susirinkimo, pasmerkusio jų tautietį Husą. Jie pradėjo su Zigmantu karą, nutarę į karalius kviesti Jogailą, bet šis atsisakė (1420). Čekai, nenustoję vilties, vėl išsiuntė savo pasiuntinį Hinką iš Valdšteino, kurį Jogaila su Vytautu priėmė 1421 m. Pirmiausia pasiuntinys pasiūlė karūną Jogailai, kuris atsakė, kad tuo reikalu sušauksias Liubline seimą. Čekai, nenorėdami laukti, kreipėsi tuojau į Vytautą, kuris pasiūlymą priėmė palankiai, nežiūrint to, kad Jogaila su tuo nesutikęs. Tada čekai Kutnos Hožos seime (1421) ir išrinko Vytautą savo karaliu, kuris pasiuntė jiems savo vietininku sūnėną Zigmantą Kaributą su keliolika tūkstančių kareivių. Pragos gyventojai Kaributą iškilmingai sutiko, įdavė jam miesto raktus ir pavedė karo vadovybę.

Ciesoriui Zigmantui šitoks Vytauto žygis buvo labai kartus. Jis pabijojo, kad Vytautas nepradėtų Čekijoje uoliai šeiminkauti ir jos nepaveržtų. Todėl kurstė prieš Vytautą popiežių, abu Ordinus, Hanzos miestus, Vokietijos kunigaikščius, — visus juos kviesdamas į karą su Vytautu, globojančiu heretikus¹⁾. Lengviausia, žinoma, buvo įtraukti į karą Vokiečių Ordiną, kurio magistru buvo išrinktas jam palankus Povilas Russdortas, vietoje atstatyto Kūchmeisterio, nes Ordinas su Vytautu nuo 1414 m. buvo tik per plauką nuo karo. Popiežiaus pasiuntinys Zenonas norėjo dar Ordiną su Vytautu sutaukyti, bet neįstengė. Vytautas ir Jogaila, nelaukdami Ordino užpuolimo, 1422 m. liepos mėn. gale išžygiavo prieš Ordiną tuo pat keliu, kaip ir į Žalgirio mūšį. Tačiau šį kartą Vytautui neteko su Ordino kariuomene susitikti atvirame mūšyje, nes vokiečiai buvo užsidarę pilyse ir reikėjo kiekvieną jų imti atskirai. Visas Prūsijos kraštas apie Vislos ir Dresvenco upes pateko karo sūkurin. Daugiausia buvo varginama Kulmijos šalis. Vytautas, numatydamas tokio karo sunkenybes, pasiūlė magistrui

¹⁾ C. ep. V., 1001 nr.

taikytis, bet jis laukdamas Zigmanto pagalbos, pareikalavo visai atitraukti kariuomenę. Tada Vytautas ir Jogaila kariavo toliau, norėdami bent kartą suvesti su Ordinu savo sąskaitas, nežiūrėdami, kad Lietuvą ėmė pulti Livonijos kardininkai. Tik kada patys Prūsijos krašto gyventojai prieš kryžiuočius sukilo, o Zigmanto žadėtos pagalbos nesulaukė, magistras turėjo nusileisti.

Taika buvo padaryta 1422 m. rugsėjo mėn. 27 d. prie Melno ežero (netoli Vislos)¹⁾. Lenkija gavo Niešavo žemę su keliais sodžiais ir viena pilimi, o Lietuva — Žemaitiją ir Sūdaviją su Vytauto nustatytomis ribomis. Jos buvo pravesotos nuo Mozūrijos sienos upę aukštyrą į Grajevo ir Ragordo ežerus, iš čia pro Vištyčio ežerą į Leipūnos upę, toliau Leipūnos ir Širvintos upėmis iki Šešupės ir nuo jos tiesiai į Nemuną prie Smalininkų; iš čia — į Palangą, paliekant Ordinui dviejų mylių pakraštį prie Nemuno ir trijų mylių pakraštį prie Jūros. Tuo būdu Klaipėda buvo palikta Ordinui, o Palanga — Lietuvai; ji skyrė Vokiečių ir Livonijos Ordinų žemes, kas apsaugojo Lietuvą nuo didesnės vokiečių įtakos²⁾. Kad Ordinas neturėtų daugiau prie Lietuvos jokių pretenzijų, visi išduoti jam raštai, dovanojant Žemaičių kraštą, buvo pripažinti be vertės ir sugrąžinti atgal. Tik tas dalykas, kad taika buvo preliminarinė — nepatvirtinta abiejų pusių antspaudomis, ir neišvestos natūralinės sienos, — leido dar Ordinui kelti ginčų.

Tačiau Vytautas, ilgai nelaukdamas, susitarė su Ordinu dėl išvestų pagal taiką sienų, suteikė laisvę prekybai, užmezgė su juo visai draugingus santykius. Iš Žemaičių krašto ir dalies Sūdavijos (Užnemunio) Vytautas įkūrė Žemaičių seniūniją, kuri gavo lygias teises su Lietuvos vaivadijomis. Taip pat popiežius Martynas V galutinai patvirtino ir Žemaičių vyskupiją. Taigi šito Lietuvos krašto reikalai buvo visiškai sutvarkyti. Vytautas Didysis, užrašęs jį savo valdymo pradžioje Ordinui, dabar grąžino Lietuvai ir užbaigė daugiau negu šimto metų (1283—1422) trukusius dėl jo karus. Ilgam jie buvo sulaukę žemaičius ir bendrai lietuvius nuo krikšto ir Vakarų kultūros; Vytautas ir tą jiems suteikė.

Po to buvo susitaikinta ir su ciesorium Zigmantu, kuris Kėzmarko suvažiavime (1423) panaikino Breslavo sprendimą,

¹⁾ C. D. Pol., I, 110 p.

²⁾ Melno taikoje išvestos sienos išsilaikė 500 m., nes Klaipėda buvo atvaduota tik 1923 m.

netekusi po Melno taikos savo reikšmės, o Vytautas nutraukė ryšius su čekais, atšaukdamas į Lietuvą Kaributą ir patardamas jiems susitaikyti su Bažnyčia. Kaributas savo valia buvo dar kartą išvykęs į Čekiją ir, susidėjęs su čekų vadu Prokopu, kariavo su Zigmantu, bet husitų eilėms retėjant, pradėjo derybas su popiežium ir už tą buvo išvytas iš Čekijos. Tuo ir užsibaigė šie lietuvių santykiai su husitais. Vytautas, tur būt, niekada nuoširdžiai nemanė būti čekų karalium, nes tam reikėjo ilgų kovų su vokiečiais ir popiežium, o Vytautui buvo reikalinga taika Vakaruose ir geri santykiai su Bažnyčia. Jis ilgai jau nelankė rusų kraštų, kur mielai kreipdavo savo žirgą; pasibaigė ir lenkų draugingumas, nes karaliaus dvare įgijo daug įtakos Krokuvos vysk. Zbignievas Olesnickis — didelis nepriklausomos Vytauto politikos priešas. Todėl gerus santykius su Vakarais Vytautas ėmė labai branginti.

Taip praėjo dešimts su viršum metų nuo Žalgirio laimėjimo, besirūpinant Vytautui padaryti Lietuvą kultūringą ir laisvą nuo vokiečių ir lenkų. Kultūrą krašte sustiprino, plačiau paskleisdamas ir sustiprindamas katalikų tikėjimą, o laisvę įveikdamas galutinai Ordiną ir Horodlės aktu susilpnindamas unijos ryšius. Nuo Žalgirio mūšio Vak. Europoje jis buvo žinomas, kaip sumanus vadas, nuo Konstancijos susirinkimo — kaip gudrus politikas. Tuo metu jo galybė buvo pasiekusi aukščiausio laipsnio, ką jis parodė savo žygiais į plačiąsias Rusijos lygumas.

II.

Vytautas Didysis dėl Rusijos žemių sielojosi tiek pat, kiek ir dėl Žemaitijos. Per visą savo valdymo laiką jis nepraleido nė vienos progos daugiau jų užimti ir gerai jose išsigalėti. Algirdo užkariautųjų Rusijos kraštų plotą Vytautas buvo jau peržengęs prieš Žalgirio mūšį, bet tolimesnį jo išsigalėjimą sutrukdė ilga nesantaika su Vok. Ordinu ir kultūros darbas pačioje Lietuvoje. Ypač jo įtaka buvo susilpnėjusi Pskovo ir Naugardo respublikose, kurios daugiau šliejosi prie Livonijos Ordino ir Maskvos, t. y. dviejų galybių, labiausiai priešingų Vytauto išsigalėjimui Rytuose. Liv. Ordinas su abiem miestais buvo padaręs ilgametės sutartis¹⁾ ir palaikė prieš bajorus Naugardo liau-

¹⁾ L. E. K. U. V, 2328. C. ep. V., 763 ir 764 nr.

dies sukilimą, kame žuvo daug Vytauto šalininkų. Maskva nuo 1416 m. Pskove turėjo savo kunigaikštį. Vytautas Didysis skersakiavo į šitą, Livoniją ir Maskvą jungiančią grandį, bet nieko negalėjo daryti dėl gresiančio 1422 m. karo. Taigi šiam karui pasibaigus, Vytautas visą savo energiją nukreipė į Pskovo ir Naugardo miestus ir į Rusijos kraštus.

Gudrūs Pskovo ir Naugardo pirkliai, pajutę Vytauto pyktį, keletą kartų siuntė pas jį su dovanomis savo pasiuntinius, bet Vytautas nenorėjo klausyti jų taikių pasiūlymų ir atvirai rengėsi karui, kuris įvyko 1426 m. Tų metų vasarą, rugpiūčio mėn. surinkęs didelę iš lietuvių, lenkų, čekų ir totorių kariuomenę, Vytautas užpuolė Pskovą, nes Dorpatų vyskupas, kuris Vytautą turėjo savo globėju, skundėsi, kad pskoviečiai vargina jo žemes¹⁾. Karas truko tris savaites, bet Pskovo paimti nepasisekė. Tada Vytautas pasitraukė su dideliu grobiu, apiplėšęs kraštą ir paėmęs 1000 rublių kontribucijos. Padarytą taiką (1426. VIII. 25) Pskovas turėjo pripažinti Vytauto viršenybę ir neteikti pagalbos jo priešams.

Daug didesni žygį sekančiais metais surengė Vytautas į Maskvos apylinkes. Ten jis žygiavo, norėdamas suvaldyti nepaklusnius jam Okos ir Dono aukštupių kunigaikščius, kurių vienas kitas, kaip, pav., Odojevo, buvo nuo Vytauto atsimetę. Vytautas ruošėsi gerai juos nubausti. Bet dar Minske jį sutiko duktė Sofija, Maskvos kunigaikštienė su nepilnamečiu savo sūnumi Vosyliu II ir, pildydama savo mirusio vyro valią, prašė paimti sūnų savo globon, paliekant jam jo valstybę²⁾. Šis dalykas neleido Vytautui eiti prieš Maskvą, kurios jis, be abejo, nebūtų aplenkęs, tačiau, iš kitos pusės Vytautas, tapdamas savo duktėno globėju, tuo pačiu ir Maskvos kunigaikštijos protektorium, iškilo aukščiau kitų rusų kunigaikščių, kas vertė juos dar labiau lenktis Vytauto galybei. Savo laiške jis rašo, kad su visa kariuomene ir pulku dvariškių pasiekė net 100 mylių už Smolensko, palikdamas kairėje Maskvą, iki kurios tebuvo trijų dienų kelio; toliausiai Vytautas nuėjo iki Okos prieupio Zna, už Pronsko (visai netoli dabartinės Penzos). Čia Vytautą sveikino ir jam lenkėsi Riazaniaus, Perejaslavlio, Pronsko, Novosiels-

¹⁾ L. E. K. U., VII, 222 nr.

²⁾ Vossilius I (1389—1425), Dimitro Donskoj sūnus, Vytauto žentas, mirdamas antrą kartą buvo pareiškęs norą, kad Vytautas globotų jo sūnų (ipėdinį) Vossilių II, žmoną ir vaikus. Pirmą kartą jis tai padarė prieš 1422 m.

ko, Odojevo ir Vorotino kunigaikščiai. Kaip savo senjorui, Vytautui Didžiajam, vieni iš jų tuojau pasidavė su visomis savo žemėmis ir gyventojais, kiti — kiek vėliau. Pasidavimo sąlygas vaizdžiai rodo Riazaniaus ir Pronsko kunigaikščių sutarčių raštai, kuriais pažadėjo Vytautui ištikimai, be apgaulės, tarnauti, padėti jam karuose ir su nieku nedaryti sutarčių be Vytauto žinios; Vytautas jiems paliko jų valdomas žemes. Pasidavusieji mokėjo Vytautui duoklę.

Kaip iškilmingai Vytautas Didysis buvo sutinkamas ir apdovanojamas, žinome iš vieno laiško, parašyto keliavusio kartu su Vytautu juokdario Henne Vokiečių Ordino Magistrui¹⁾. Tame laiške be kitų dalykų jisai rašo: „Kai aš atvykau pas didįjį kunigaikštį, tai jis kelionėje iš Trakų į Smolenską ilsėjosi jau ketvirtą kartą. Bekeliaujant jam atvedė 2007 žirgus be tų, kuriuos dar atves Smolenskan. Pasiekus gi kunigaikščio Zigmanto žemę (Vytauto brolio. Aut.), jis atvedė didžiajam kunigaikščiui 10 žirgų, o sulaukęs jo savo rūmuose — dovanojo dar 200 žirgų, brangių sabalų kailių ir daug totoriškų pinigų; man kunigaikštis Zigmantas padovanojo šilkinę skarą. Po to, nuvykus pas Švitrigailą, šis davė 90 žirgų, daug kailių, sabalų ir kitokių gėrybių. Iš čia didysis kunigaikštis nukeliavo į Minsko rūmus, kur atėjo pas jį iš Lietuvos valstybės pietų daug totorių su kupranugariais, žirgais, vilyčiomis ir kitomis dovandomis. Toliau vykome į vieną pilį, kurią kunigaikštis pavedė vienam savo karo vadui; čia kažkoks kitas vadas padovanojo 200 žirgų, kailių ir pinigų, o jo žmona su vaikais taip pat atnešė daug dovanų. Mano geradariui didž. kunigaikščiui keliaujant toliau, Riazaniaus kunigaikštis sutiko jį drauge su kitais 5 kunigaikščiais, kunigaikštiene ir minia žmonių. Jie prisiekė būsią jo pavaldiniai ir dovanojo žirgų, sabalo kailių ir totoriškų pinigų. Toliau dažnai pasitikdavo kiti kunigaikščiai bei didikai, dovanodami po 30, 20, o kai kurie po 12, 10, 5, 6, 8 žirgus, kailių ir pinigų; sunku visą ir aprašyti. Daugiausia buvo apdovanojama mano geradarė didž. kunigaikštienė ... Kad tamsta žinotum, didįjį kunigaikštį lankė pasiuntiniai iš D. Naugardo, Maskvos, Smolensko ir dar pas jį lankosi totorių valdovo, turkų sultono ir daugelio kitų krikščionių ir pagonių kunigaikščių pasiuntinių, vis atveždami su savim brangių dovanų, ką sunku ir aprašyti. Kai sugrįšiu, visa papasakosiu žodžiu“. Visa tai

¹⁾ C. ep. V., 1329 nr.

rodo šio milžiniško Vytauto žygio didelį pasisėkimą ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio galybę, kuriai nė vienas iš rusų kunigaikščių, kur tik jis keliavo, neišdrįsdavo pasipriešinti.

Tokiu pat būdu Vytautas norėjo palenkti sau ir Naugardą, kurio nebuvo dar lietuš, kariaudamas su Pskovu, nors turėjo mintyje ir jo neaplenkti. Naugardo pasiuntiniai keletą kartų kreipėsi į Vytautą, pirma Smolenske, o paskui Trakuose, įteikdami jam brangių dovanų ir siūlydami užmegsti draugingus santykius, bet Vytautas atsakydavo jiems labai griežtai, nenorėdamas apie tai ir užsiminti. Su Pskovu ir Maskva jis turėjo sutartis, kurios draudė remti Vytauto priešus ir teikti jiems pagalbą; taigi Vytautas jau buvo izoliavęs Naugardą nuo artimiausių kaimynų. 1428 metų vasarą jis surengė į Naugardą didelį žygį, pritraukdamas į jį daug kunigaikščių ir kariuomenės iš Lenkijos ir Rusijos. Kariuomenė buvo labai gerai ginkluota; viena didelė kanuolė, vadinama Halka, buvo vos patraukiama 20 porų arklių. Tačiau žygiuoti į Naugardą buvo nelengva, nes vasarą trukdė sunkiai perbrendamos pelkės ir miškai, kuriuos kirto ir klojo kelią. Šias gamtos kliūtis Vytautas nugalėjo, bet pats Naugardas liko neišveiktas, nors ir buvo apsiaustas. Mat, Naugardo taikos prašymą parėmė Vytauto kariuomenės rusiškos dalys. Naugardo ir Porchovo miestai sumokėjo Vytautui

10.000 rublių kontribucijos ir 1000 rublių už belaisvius. Šito žygio Vytautas negalėjo sėkmingai baigti ir dėl artėjančio Lucko suvažiavimo. Naugardas tačiau pripažino Vytauto suverenitetą ir mokėjo jam duoklę. Taigi ir antroji šiaurės pirklių respublika — Naugardas, kaip ir Pskovas, nusilenkė Vytauto galybei.

Vytautas Didysis, įsigalėdamas Rusijos žemėse, nuolat susidurdavo ir su totoriais, kurie buvo užėmę didelius plotus apie Dono ir Volgos upes. Jau nuo Gedimino ir Algirdo laikų Lietuva lenktyniavo su jais dėl Rusijos žemių, kurias didieji Lietuvos kunigaikščiai, taigi ir Vytautas, išvadudavo nuo slegiančio totorių jungo. Nepavykęs Vorsklos mūšis kuriam laikui buvo sustabdęs šį Vytauto įsigalėjimą Rusų pietuose. Bet jau 1409 m. artimose totorių žemėse Vytautui pavyko įkurdinti paklusnų jam chaną, vyriausią Tochtamyšo sūnų Saladiną, kuris jo tėvui mirus, buvo pas Vytautą prisiglaudęs. Žalgirio karo metu ir jisai siuntė Vytautui pagalbą¹⁾. Vytautas per jį norėjo įsigalėti ir tolimesnėse totorių žemėse — Užvolgyje, palaikydamas savo

¹⁾ C. ep. V., 393 ir 243 nr.

pretendentus į Aukso Ordos chanus, bet čia Vytautas susidūrė su Vorsklos mūšio laimėtoju Edyga. Šis jam už tai keršydamas, sumušė Saladiną (t 1412) ir puldamas Vytauto žemes 1414—1416 m. laikotarpyje, smarkiai nuterėjo Kijevo ir Lucko apylinkes. Vis dėlto ir šituo laiku Vytautas netrūko pas totorius savo šalininkų, kurie 1414 m. karui su Ordinu atsiuntė jam savo kariuomenės. Daugiau Vytautui kliudė įsigalėti totorių žemėse jo nesantaika su Vokiečių Ordinu ir skundai Vak. Europoje, kad Vytautas susidedas su barbarais, grasančiais visam krikščioniškam pasauliui, nes į savo viešpatavimo pabaigą Edyga (†1421) jau ėmė siuntinėti Vytautui brangių dovanų ir reikšti jam savo pagarbą¹⁾. 1422 m. kare Vytautas taip pat savo kariuomenės eilėse turėjo nemažai totorių (apie 8000). O kada pabaigė 1422 m. kovą ir galėjo drąsiai atsidėti Rytų politikai, tai Vytauto įsigalėjimas pas totorius buvo užtikrintas. 1424 m. Vytauto pasiųstoji kariuomenė smarkiai sumušė Užvolgio totorius, kurie, vedami jų chano Chudandacho, buvo užpuolę Riazaniaus ir Odojevo kunigaikščius; pasėkos buvo tos, kad Aukso Ordos chanu tapo Vytauto palaikomas Machmetas. Jis savo sūnų pasiuntė auklėtis į Vytauto Didžiojo dvarą, o pačiam didžiajam kunigaikščiui davė paramos jo žygiams į Pskovą bei Naugardą, ir per savo pasiuntinius teikė jam dovanų Smolenske ir Lucko suvažiavime^{1 2)}. Taigi paskutiniaisiais savo valdymo metais Vytautas Aukso Ordą turėjo visiškoje savo įtakoje. Taip pat buvo jam paklusnūs ir Krymo totoriai, kur įsigalėjo su Vytautu susitaikęs chanas Devletberdi, vėliau Machmeto nužudytas.

Be šių Vytautui paklusnių totorių, jis turėjo jų ir tiesiog jam priklausančių, nes daug jų gyveno Podolijoje, Kijevo apylinkėse, o kai kurie net etnografinėje Lietuvoje. Vytautas juos priverė mesti bastūnų gyvenimą ir užsiimti sėslių gyvenimu; taigi iš žemesnio gyvenimo būdo pakėlė į aukštesnį. Kai kurie iš jų priėmė ir krikščionybę.

Apie savo įtaką totoriams Vytautas pats gyrėsi Ordino magistrui Russdorfiui, kad totorių žemes valdė penki chanai, bet tas, kuris valdo iš jo malonės (Machmetas) yra visų galingiausias³⁾. Gi Pranciškus de Comitibus yra užrašęs, kad Vytauto bijojo ir jį gerbė ne tikai totorių cėsorius (vyriausias chanas),

¹⁾ C. ep. V., 443 ir 1011 p.

²⁾ T. p., 660, 730, 759 p.

³⁾ T. p., 259 p.

bet ir visi kiti totoriai¹⁾. Ir tikrai, kada Gilbert de Lannoy, Anglijos karaliaus Henriko VI pasiuntinys važinėjo į Krymą (Kaffą), tai jo kelionėje užteko Vytauto kepurės, kaip „lydimąjo rašto“ per totorių žemes. Jau minėtas vokiečių Henne rašė Ordino magistrui, kad totorių pinigai būdavo su Vytauto Didžiojo atvaizdu. Vadinas, taip stipriai Vytautas buvo užtakavęs šiuos stepių gyventojus, kurie nuo Aukso Ordos įkūrimo laikų (1273) vargino rusus duoklėmis ir baidė Europą²⁾.

Vytautas turėjo neblogus santykius ir su kita mongolų šaka — turkais, kurie jo valdymo metu vis daugiau spraudėsi į Balkanų pusiasalį. Kai jie vieną kartą puolė Bosniją (prie Adrijatikos jūros), o Konstancijos susirinkimas ragino Vytautą ir Jogailą padėti besiginantiems vengrams, tai abiem valdovams parašius grasinantį sultonui laišką, turkai iš Bosnijos pasitraukė. Vytautas rėmė prieš turkus Moldavijos Aleksandrą — savo švogeri ir Konstantinopolio ciesorių Manuelį, už kurio sūnaus Jono Paleologo buvo išleidęs savo dukraitę — Maskvos kunigaikštę, bet tas nepakenkė geriems Vytauto santykiams su turkais, apie ką jis pats gyrėsi Zigmantui. Turkų sultonas Muradas II siuntė Vytautui į Smolenską dovanų.

Žvilgtelrėję dabar bendrai į Vytauto Didžiojo veikimą po Melno taikos, matome, kad šituo laiku (1422—1428) veik visa jo energija buvo sunaudojama įsigalėjimui Rytuose. Savo ekspansiškais žygiais jis pasiekė tolimus rusų kraštus, prieidamas net totorių žemes, ir taip nukėlė Lietuvos valstybės ribas toli už Maskvos (dešinėje) ir Dniepro. Jo valstybė patapo viešpataujanti galybė Rusijoje, kadangi ji daugiau turėjo rusų žemių, negu pati didžioji Maskvos kunigaikštija. Naugardo ir Pskovo respublikas šiaurėje ir Aukso Ordos bei Krymo totorius pietuose Vytautas privertė nusilenkti savo galybei — mokėti jam duokles ir teikti dovanų. Taip pat Tveriaus kunigaikštis, turėjęs savo žemes Maskvos kairėje, su Vytautu buvo užmezgęs taikius santykius (1427). Taigi Maskvos kunigaikštija buvo apsupta žemių, tuo ar kitu būdu pripažinusių Vytauto autoritetą. Ji pati vadina Vytautą savo globėju ir turėjo krašte ramybę, o kai Vytautas mirė, Maskvos kunigaikštijoje kilo ilgi sumaiščiai dėl sosto.

Taip išsiplėtusi Lietuvos valstybė siekė šiaurės ir pietų maršas — Baltijos ir Juodąsias — plačiausioje Europos kontinento

¹⁾ C, ep. V., 881 p.

²⁾ T. p., 799 p.

vietoje. Ji apėmė visą aukštutinę ir vidurinę Dauguvą, Nemuno, pietų Būgo, Dniepro ir aukštutinės Okos upynus, kas sudarė apie 1.000.000 kv. kilometru plotą. Kraštutinės jos ribos buvo Palanga ir Dniepro žiotys, Mozūrijos siena (ties Drahočynu) ir Pronska. Tokiai didelei Vytauto valstybei anais laikais galėjo prilygti tik Vokiečių imperija, Liuksemburgiečių dinastijos valdoma, bet ji valdžios atžvilgiu nebuvo tiek vieninga, kaip Lietuva. Taigi Vytauto laiką didžiajai Lietuvos kunigaikštijai galėjo visai tikti imperijos, o jos valdovui Vytautui — imperatoriaus vardas.

Nors Vytautas ir neturėjo šito titulo, pro jo išaugusią galybę, kaip jau matėme, Vak. Europos valdovai patylomis negalėjo praeiti, ypač, kad nuo Lietuvos krikšto laikų jis atsistojo šalia kitą krikščionių valdovų. Pas Vytautą lankėsi daug pasiuntinių iš įvairių kraštų, kaip antai, Anglijos, Italijos, Vokietijos, Čekijos, Hanzos miestų, Konstantinopolio, Maskvos, Konstancijos ir k. Vytautą kvietė karaliūm čekai, jį išsirinko savo globėju Maskva ir Lenkija, popiežius paskyrė savo vietininku rusų kraštuose; ieškojo jo paramos ir Romos ciesorius Zigmantas, norėdamas sušaukti naują visuotinį Bažnyčios susirinkimą, o Anglijos karalius Henrikas VI klausė jo nuomonės dėl manomų Bažnyčioje permainų. Taigi Vytautas buvo žymus asmuo visoje Europoje. Vienas vokiečių istorikas (K. Lohmeyer, Brockhauzo enciklop., Litauen) sako, kad jis buvo ir vienas žymiausių vyrų viso pasaulio istorijoje. Romoje būta įsitikinimo, kad tik Vytautas pajėgtų Jeruzolimą atimti iš netikinčiųjų rankų, o popiežius Martynas V, kuris ragino Vytautą stoti su savo galybe prieš husitus¹⁾, rado Vytautą vertą esant karaliaus vainiko. Ir tikrai, Vytautui trūko tik šio išviršinio nepriklausomybės ir didybės ženklo. Tačiau, neslepianč tiesos, dėl savo ekspansijos žygių į Rytus ir plačių valstybės ribų, jis buvo lenkams labai daug nusileidęs ir tas dalykas pastojo jam kelią į Lietuvos karalius, nors savo didžiais darbais to buvo ir visiškai užsipelnęs.

¹⁾ C. ep. V., 881. C. ep. s., II, 165 nr, AL, 78 p.

Vytauto santykiai su Lenkija

I (1385—1392). Krėvės unija bei santykiu su Lenkija pradžia. Vytauto dalyvavimo unijoje prasmė. Naujoji Lietuvos santvarka ir Vytauto ja nepasitenkinimas. Jogailos ir Skirgailos iššiokimai. Vytauto pastangos sukilimo keliu užimti Vilnių. Antras Vytauto bėgimas į Prūsiją ir laimėjimai.

II (1392—1401). Ostrovo sutartis. Vytauto bendradarbiavimas su Jogaila. Vytauto pasisėkimai rytuose — tiesioginė konflikto su Jadvyga priežastis. Salyno taika bei santykiu su Lenkija nutraukimas. Vorsklos nelaimės įtaka santykiu pagerėjimui.

III (1401—1413). Vilniaus - Radomo unija. Naujų santykiu linkmė. Lenkų nepasitikėjimas Vytautu. Kauno sutartis — sulaužymas unijos nuostatu. Santykiu sušvelnėjimas Žalgirio mūšio akivaizdoje. Vytauto iš Žalgirio laukų staigaus pasitraukimo ir Tomo taikos prasmė.

IV (1413—1430). Horodlės unija. Vytauto įtaka Lenkijoje. Abiejų pusių bendradarbiavimas Breslavo sprendimo metu. Lenkų nepasitenkinimas Vytauto sutikimu priimti čekų karūną. Bendras karas su vokiečiais ir Melno taika. Kivirčiai dėl Liubičo. Ginčas dėl naujų Jogailos vedybų ir įpėdinystės. Vytauto noras pasidaryti Lenkijos karalium. Vytauto santykiai su lenkų bajorija ir Jogila. Lietuvos ir Lenkijos valstybių santykių forma.

1.

Patogi geografinė padėtis ir pačių slavų žygiais išmintiškai, lyg pirštu rodė lietuviams kelią į plačius ir derlingus Europos Rytus. Jau XII šm. jie ima užpuldinėti slavų gyvenamus plotus, su tikslu juos apiplėšti ir užvaldyti. Užtat jau Mindaugo laikais Lietuvai atitenka Polocko, Minsko, Pinsko kunigaikštijos, Juodoji Rusija su Naugarduko, Slonimo ir Volkovisko miestais ir kitos žemės. Šita ekspansija į rytus nebuvo sustojusi ir vėliau. Ypač ji sustiprėjo Algirdo laikais. Jo sukurta valstybė buvo galima aptarti trumpu posakiu: nuo marių lig

marių. Jai atiteko ir derlingi Volynijos bei Podolijos plotai, kurie žadino ir lenkų apetitą, ypač smarkiai jį sukeldami po to, kai jų karalius Kazimieras D. 1343 m. Kalyšiaus sutartimi atsisakė nuo Pamario ir kitų kraštų Ordino naudai. Jau anksčiau prasidėjęs didelis spaudimas vakaruose lenkus dabar automatiškai atgrėžė į rytus. Šią atsigrėžimą lenkų istorikas Kochanovskis vadina nemirštama Kazimiero D. politikos idėja, nes ji parodžiusi Lenkijos istorijos raidai plačius horizontus rytuose¹⁾. Bet ta idėja, kad ir didelė, sutiko sunkias kliūtis, nes rytuose jau senokai buvo įsigalėję lietuviai, kurie, be abejo, užkariautų plotų geruoju lenkams atiduoti nė nemanė: turėjo ginklai spręsti ginčus. Pirmos ilgos kovos lietuvių su lenkais dėl rytų žemių pasibaigė Galicijos pasidalinimu. Bet mirus Kaz. D. trečioji dalis jo užkariautų žemių rytuose vėl atiteko Jogailos valstybei. Šis lenkų pralaimėjimas ir Lenkijos gyventojų perteklius iškėlė ekspansijos į rytus bei svetimų žemių kolonizacijos problemas ir vertė lenkus ieškoti išeities. Prieš akis jiems stovėjo derlingi Podolijos ir Volynijos plotai, kurie ribojosi ir su Lenkija. Tik čia tvirtai stovėjo Lietuva, ir dėl tų žemių reikėjo kaip nors su ja susitarti.

Susidėjo tokios aplinkybės, kad dėl to ilgai galvos laužyt niekam nereikėjo.

Tuo laiku mirė lenkų karalius Liudvikas, nepalikęs nė vieno įpėdinio. Bet jam pavyko dvi savo karalystes — Vengrų ir Lenkijos — paskirti savo dviem dukterim: Jadvygai ir Marijai. Abi jos, tėvui mirštant, jau buvo sužadėtos: pirmoji (11 metų) su Austrijos hercogu Vilhelmu ir antroji (12 metų) su Brandenburgo markagrafu, vėliau tapusiu ciesorium Zigmantu. Pirmiausia Lenkijai buvo paskirta Marija, kuriai jau 1383 m. sausio 18 d. susivažiavę lenkų bajorai padarė priesaiką, tik pridėdami sąlygą, kad Lenkijos karūna nebūtų sujungta su Vengrijos ir kad Marija nuolat gyventų Lenkijoje; nes jie nenorėjo, kad jų kraštas, lyg provincija, būtų valdomas iš Budapešto. Bet kai atsirado nesusipratimų su Marijos sužadėtuiniu, vėliau jos vyru, ir kai paaiškėjo, kad Marija pasilieka Vengrijoje, lenkai atsisakė ją bepriimti savo valdove ir pareikalavo jiems atsiųsti kitą karalaiteę — Jadvygą. Karalienė Elžbieta su tuo reikalavimu sutiko ir pažadėjo po 1383 m. Velykų ją išsiųsti, bet su ta sąlyga, kad ji apsikarūnavusi vėl grįžtų trims metams į Vengriją.

¹⁾ Koch. 57.

Nuo to laiko spėjo prabėgti apie pusantų metų, bet karalienė Elžbieta savo pažadą vis neištesėjo. Lenkai ėmė nekantrauti ir vėl susivažiavę ir sudarę laikiną valdžią, pranešė karalienei, kad, jei ji neatsiųs Jadvygos, jie ieškosis kito sau valdovo. Karalienė Elžbieta bijodama nustoti Lenkijos, pasiuntė savo keturiolikos metų dukterį Jadvygą, kuri 1384 m. spalio 13 d. iškilmingai įvažiavo į Krokuvą ir po dviejų dienų buvo karūnuota „Lenkijos karalium“.

Dabar tam „jaunam karaliui“ reikėjo paieškoti atitinkamo vyro. Nors ji ir buvo sužieduota dar kūdikystėje (4 metų) su Austrijos kun. Vilhelmu, bet mažlenkiams ši kandidatūra, kaip Habsburgo, labai nepatiko ir išeidami iš savo interesų, jie ryžosi karaliaus pasiieškoti kur kitur, šiuo atveju Lietuvoj. Kandidatu į jaunos ir gražios Jadvygos vyrus buvo be jau minėto Vilhelmo, dar Vladislovas iš Opolijos, kadaise mylimas karaliaus Liudviko, bet lenkams jis nepatiko todėl, kad paėjo iš jiems nemėgiamų Silezijos kunigaikščių giminės; reiškė savo pretenzijas ir Mozūrų kunigaikštis Ziemovitas, palaikomas Gniezno arkivyskupo ir buvęs net dukart savo šalininkų išrinktas Lenkijos karalium. Visų tų kandidatų šalininkai kėlė krašte neramumų, ardė tvarką, viena partija kilo prieš kitą ir kiekviena jų naudojosi įvairiomis priemonėmis pakelti į sostą savo kandidatą, o iš oro pusės kraštą naikino sileziečiai ir lietuviai¹⁾. Tos anarchijos metu padidėjo ir pavojus iš Ordino šalies, kuris po Kalyšiaus taikos ir dabar matydamas lenkų vidaus tvarkos pėrimą, vis darėsi drąsesnis ir drąsesnis. Tada tai, kaip sako Kochanovskis, kažkeno galvoj ir kilo geniali mintis, pralenkianti ištisus amžius ir kartas²⁾. Tai buvo unija su Lietuva. Tas sumanymas, pasidaręs net mažlenkių obalsiu, pagal tų laikų valstybinės teisės supratimą, galėjo būti įgyvendintas vieninteliu būdu, būtent, vedybomis arba dinastine Lietuvos ir Lenkijos valdovų rūmų bei jų kraštų unija. Žodžiu, lenkai buvo gyvai suinteresuoti savo likimu, o tvirtos sau pagalbos laukė iš Lietuvos, į kur jie pirmiausia ir kreipėsi³⁾. Čia tada ir Jogailos padėtis nebuvo tvirta. Apie tai galima spręsti iš to, kad jisai 1382 m. padarė su Ordinu sunkiomis sąlygomis sutartį, pasižadėdamas atiduoti Žemaitiją iki Dubysos, per ketverius metus su visa tauta apsikrikštyti, remti Ordiną visuose jo karuose su visais jo priešininkais ir niekam neskelbti karo be Ordino patarimo, tuo lyg pasidarydamas Ordino vasalu⁴⁾. Pasižadė-

¹⁾ Sk. D. 415 nr. ²⁾ Koch., 58.

³⁾ Kol., 30—32,

⁴⁾ Sk. D., 480, 481, 482 nr., C. ep. V., 6 nr.

damas priimti katalikų tikėjimą ir kovoti su Vytautu, tikruoju Kęstučio tėviškės paveldėtoju, Jogaila sukėlė prieš save ne tik lietuviškąjį elementą, bet ir pravoslavus.

Nors ir susitaikino Jogaila su Vytautu po pirmojo jo pabėgimo ir sugrįžimo iš Prūsų (1384), bet vis dėlto Jogaila, matyt, nelabai tvirtai jautėsi Lietuvoj, nes kai jam lenkai pasiūlė savo karūną, jis paskubomis, be jokių iš savo pusės sąlygų padarė tokią sutartį su Lenkija, lyg jis būtų norėjęs kuo greičiau atsisakyti Lietuvos reikalais. Tiesa, tokiam skubotam bei Lietuvai nenaudingam susitarimui įtakos galėjo turėti ir reikalas kovoti už būvį su germanų, šiuo atveju kryžiuočių, užplūdimu, kuris grėsė tada tiek Lietuvai, tiek ir Lenkijai; be to, nentraeilinės reikšmės turėjo ir dinastinis momentas, t. y. Jogailos noras kartu valdyti Lietuvą bei Lenkiją, pagaliau ir religinis momentas, nes Lietuvos krikštas jau seniai buvo pribrėžęs. Tai ir bus buvusios visos priežastys, vertusios Jogailą padaryti Lietuvos-Lenkijos susijungimą. Pirmasis to susijungimo aktas ir buvo padarytas Krėvėje (1385). *Tuo aktu Jogaila pasižadėjo pats apsikrikštyti su visa savo tauta; savo turtais atgauti Lenkijai visas jos prarastas žemes; užmokėti Jadvygos sužadėtiniui Austrijos kun. Vilhelmui I 200,000 florenų pabaudos, kuri buvo paskirta tuo atveju, jei su juo iširtų lenkų karalaitės moterystės sutartis; paleisti visus lenkų belaisvius, paimtus per karus ir prijungti (aplicare) amžinai visas Lietuvos ir Rusijos žemes prie Lenkijos¹⁾*. Tai tokia buvo padaryta su Lenkija Lietuvos sutartis, dėl kurios Jogaila susilaukė tiek daug neapykantos iš lietuvių tautos.

Paskutinysis unijos punktas, kad Jogaila pasižada amžinai prijungti Lietuvos ir Rusijos žemes prie Lenkijos, žiūrint iš juridinės pusės, pažymi, jog tai *ne unija*, bet *inkorporacija*, Gediminaičių valstybės įjungimas į Lenkijos valstybę, nes unijos aktas yra toks aktas, kuris reguliuoja dviejų valstybių santykius taip, kad tos valstybės, pasilikdamos nepriklausomos, jungiasi tuo būdu, kad turėtų bendrą valdovą (personalinė unija) arba ir kitas bendras institucijas (realinė unija). Krėvės unijos aktas kalba tiktai apie Jogailos pareigas ir, tarp kitko, apie Lietuvos ir Lenkijos santykių sureguliovimą. Jau šią momentu pakanka, kad to akto negalima vadinti unijos aktu. Klau-

¹⁾ Žerb. - Lab., 164—167.

simas pasilieka atviras, kaip tuos abiejų valstybių santykius aptarti¹⁾). Patį Krėvės aktą bus teisingiau vadinti ne unija, bet Lietuvos inkorporacija ar aneksija.

Dėl tos inkorporacijos Lietuvos didžioji kunigaikštija, sudaryta iš dviejų didžiųjų Vilniaus ir Trakų kunigaikštijų, nustojo egzistuoti, kaip atskira valstybė. Ir nuo to laiko be Jogailos niekas kitas nebegalėjo tapti didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu: jis pats, būdamas Lenkijos karalium, turėjo juo ir pasilikti.

Mes kiek ilgiau apsistojom ties Krėvės aktu tam, kad pasikui būtų aiškiau, ką Jogaila yra padaręs su Lietuvos valstybe ir ko Vytautas yra pasiekęs, vaduodamas ją iš Lenkijos inkorporacijos, geriau aneksijos, 1401 ir 1413 m. unijomis. Bet šis Lietuvos vadavimas ėjo ir ne vien darant naujas unijas, o ir ta savarankiška politika, kurią sumaniai vedė Vytautas, įsigijęs daug galybės. Tuo tarpu bus svarbu išspręsti ir Vytauto Krėvės unijoj dalyvavimo prasmę — santykių su Lenkija pradžią.

Kokį vaidmenį suvaidino Vytautas Krėvėje, formališkai užbaigtame Jogailos ir lenkų ponų susitarime, tikrų žinių neturim. Reikia manyti, kad jis ir ta proga suprato ir įvertino susidarancią politinę situaciją, kuri jam galėjo padėti realizuoti savo planus: siekti savarankiškos politikos ir galingos Lietuvos. Todėl ir nenuostabu, kad jis, kiek tai teisinga, yra parėmęs norus mažlenkių didikų, besistengiančių išgaut iš Vengrijos rūmų sutikimą suardyti Jadvygos vestuves su Habsburgu ir atiduoti jaunos ir gražios Jadvygos ranką Lietuvos valdytojui. Dluošas net yra užrašęs žinią, kad Krokuvos ponai, nors bendrai imant, ir norėję savo Jadvygą išleisti už Jogailos, didžiojo Lietuvos kunigaikščio, bet jų tarpe radosi ir tokių, kurių akys buvo nukreiptos į Vytautą, kaip į „gudresnį“. Gilesnė priežastis, kodėl Jadvygos ranka neatiteko Vytautui, bus buvusi ta, kad Lietuvos *savininkas* ne jis buvo, o Jogaila. Vis dėlto Vytautas, galima sakyti, pertraktacijose dalyvavo aktyviai; neatsižvelgdamas nei vokiečių kurstymų, nei grasinimų, 1385 m. rugpiūčio mėn. 14 d., kai dar Krėvėj tebebuvo Vengrų pasiuntiniai, Vytautas kartu su kitais kunigaikščiais patvirtino savo antspaudais Krėvės aktą, tuo patikrindami Vengrų karalienei Elžbietai, kad pareikšti Lietuvos atstovų pasižadėjimai bus Jogailos įvykdyti. Tokiu būdu Vytautas, pripažindamas Krėvės aktą, sutiko būti lėni-

¹⁾ Kutrz., 458.

ninku naujos valstybės, kurią turėjo sudaryti Lietuvos ir Lenkijos žemės, neišskiriant nė Kęstučio tėviškės, t. y. Trakų kunigaikštijos ir pasirašydamas Krėvės aktą, prisidėjo prie Lietuvos inkorporacijos į Lenkiją. Vytautas galėjo tam ir nepritarti, ką jis, kaip matysim vėliau, ir darė. Jeigu jis tai unijai solidarizavo, tenka manyti, kad jis iš to turėjo kokių nors išskaičiavimų: matyt, jis norėjo savarankiškai valdyti Lietuvą. Iki tol tam kliudė Jogaila, didysis Lietuvos kunigaikštis. Tuo tarpu pasitaikė gera proga — Krėvės aktu Jogailą pašalinti iš Lietuvos, t. y. atiduoti jį Lenkijai, pasodinant jos soste. Iš karto už šį tarpininkavimą Vytautas gavo pažadą, kad bus jam grąžinta tėviškė lėnininko teisėmis santykiuos su Lenkija. Gavę, kaip matom, nedaug. Bet jis, būdamas mitrus politikas ir turėdamas galvoj toli siekiančius planus, suprato, jog šiandien reikia džiaugtis tuo žvirbliu rankoje, kad rytoj galėtų sugauti ir karvelį ant stogo. Kitaip mes negalėtumėm suprasti Vytauto santykių su mažlenkiais ir jo dalyvavimo unijoje, pridėdant prie akto savo antspaudą. Tuo pačiu tenka konstatuoti ir pirmuosius politinius Vytauto santykius su Lenkija. Kuo jie virto vėliau, netrukus pamatysime.

Kaip jau žinoma, dar Jogailai besirengiant į Krokuvą, kilo Lietuvoj maištas tų kunigaikščių, kurie neprisidėjo prie Krėvės unijos. Pavojus buvo nemenkas, nes jį rėmė Ordinas ir pats puolė Lietuvą. Krokuva su Jogaila priešaky susirūpino krašto likimu. Nieko jiems kito nebeliko daryti, kaip paleisti iš Krokuvos Vytautą, kuris buvo vienas įkaitu Lenkijai, kad Jogaila ištesės savo duotus pasižadėjimus. Vytautas drauge su Skirgaila, taip pat paleistu iš įkaitimo, skubiai parvyko į Lietuvą ir, surinkę kariuomenes, sumušė sukilėlius prie Vechros upės. Tuo sukilimas ir buvo baigtas.

Tai buvo pirmas Jogailos parėdymas iš Krokuvos ir pradžia Vytauto bendradarbiavimo tiek su Lenkija, tiek ir su jos karalium. Žinoma, tai buvo tik pradžia, iš kurios tuo tarpu nebuvo galima nieko tikro pasakyti apie ateitį.

Vytautas, numalšinęs sukilimą, nebegrižo į Krokuvą, bet pasiliko Lietuvoj ir darbavosi šalia Skirgailos: tvarkė krašto reikalus, atlikinėjo Jogailos pavestus darbus. Ypatingą jam misiją Jogaila paskyrė 1387 m. vasarą: pasiuntė jį su kariuomene atimti Haličą iš Vengrijos kašteliono Benedikto. Žygis buvo reikšmingas. Matyt, karaliui ypač rūpėjo Vengrams pademonstruoti, jog ir Lietuva padės jėga grąžinti Karūnos sritį. Ne-

žiūrint didelių pastangų, pilis jėga nebuvo paimta. Vienok Vytautas priverstė Benediktą kitu būdu atiduoti Haličą Jogailai, žadėdamas pastarojo vardu grąžinti jam už tai žemės plotą Rusijoje¹). Po šito susitarimo Vytautas atsitraukė nuo Haličo, kurį atidavė karaliui, o Benediktas pagal sutartį gavo žemių Rusijoje²).

Šitime žygyje Vytautas atsistojo rusų kunigaikščių priešaky ir pasireiškė vado savarankiškumu. Žygio pasisėkimas pakėlė ir Vytauto ambiciją, kurios, tiesą pasakius, jam niekad ir netrūkdavo.

Kaip matom, pradžia Vytauto santykių su karaliumi ir drauge su Lenkija buvo gera. Vytautas ne tik rėmė savo pusbrolio planus Lenkijoje, bet ir vykdė jo pavestus parėdymus. Bet nuostabiai greit tie santykiai pasikeitė ir ėmė augti nepasitikėjimas Vytautu, ką mes matom tuojau po to, kai Jogaila grįžo iš Krokuvos į Lietuvą. Reikalaudamas ištikimybės priesaikų iš kitų Lietuvos sričių kunigaikščių, Jogaila jų skaičium įtraukė ir „įtariamą“, tik nežinia dėl ko, Vytautą, kuris 1386 m. geg. mėn. 10 d. turėjo iš naujo Jogailai savo lojalumą žodžiu patvirtinti. Tiesa, tų jo priesaikų buvo duota nemaža ir vėliau, kas rodo, kad Vytauto lenkai bijojo, juo nepasitikėjo ir tomis priesaikomis jie manė „trumpai“ jį laikyti. Galimas daiktas, kad toks juo nepasitikėjimas ir jo įtarinėjimai bus nekartą jį pastūmėję padaryti nelojalių žygių, nukreiptų ne tik prieš Krėvės akto paragrafus, bet ir prieš pačią Lenkiją, kuriai net karu grasino. Bet tuo tarpu teks pakalbėti apie Jogailos darbus, sugrįžus jam į Lietuvą.

Jogaila, lenkų bajorų ir kunigų lydimas, atvyko Lietuvon ir pradėjo lietuvius krikštyti. Dėl krikščionybės lietuviai maišto nekėlė: tas reikalas jau seniai buvo pribrendęs. Tačiau Jogaila susilaukė visai kitokių vaisių, kai pradėjo vykdyti lietuvių pareinamybę nuo lenkų. Niekas nepadėjo nė duotos privilegijos ir sulyginimas teisių su lenkų bajorų teisėmis. Tauta, kuri tiek amžių buvo laisva ir sukūrė savo nepareinamą, galingą valstybę, nepritarė Jogailos darbams. Krašte kilo didelis nepasitenkinimas, kas pagaliau Jogailą įtikino, kad iš Krokuvos negalės Lietuvos valdyti. Todėl paskyrė jai savo vietininku tikrąjį brolių Skirgailą, kuriam jau anksčiau buvo davęs valdyti vasalo teisėmis Trakų kunigaikštiją. Tai buvęs menkos vertės žmogus,

¹) C. ep. V. 35 nr. ²) C. ep. s., II t., 11 nr.

girtuoklis ir ištvirkėlis, todėl jam atidavimas Lietuvoj valdžios ne tik nenuramino krašte kilusio nepasitenkinimo, bet, priešingai, jį dar padidino.

Skirgailai buvo pavesta valdyti Vilniaus sritis. Jo valdžia nesiekė kitų kunigaikščių (Ged. giminės) teritorijų. Ji buvo labai apribota. Sutartyse su svetimomis valstybėmis Skirgaila dalyvaudavo tik šalia Jogailos: taip, pav., Smolensko kun. Jurgis Sviatoslavas rašo traktate, kad jį padaręs ne tik su Jogaila, bet ir „s bratom s ieho so kniaziom vielikim Skirihailom“. Kiek liečia santykius su Ordinu, Skirgaila su juo vedė tiktai pertraktacijas, tarėsi dėl belaisvių, darė paliaubas ir t.t., tačiau taikos darymas priklausė Jogailai. Bet ir vidaus politikoj Skirgaila neturėjo visiško savarankiškumo. Matom, kad 1387 m. žemės privilegiją bajorams ir bažnyčioms bendrai, o Vilniaus katedrai atskirai išdavė pats Jogaila, Skirgailai visiškai nedalyvaujant. Net kai ėjo reikalas apie miesto lokaciją, tai ir tokia vieną žinomą lokacijos privilegiją išdavė Jogaila, ir tai Krokuvojoj, o ne Skirgaila. Tokiu būdu išeina, kad Skirgaila negalėjo davinėti privilegijų, kas buvo tikroji kunigaikščių žymė. Matyt, jam priklausė tik krašto valdymas. Bet jei iš jo buvo atimta valdymo sritis, liečianti privilegijas, tai jam dar turėjo likti krašto finansai ir karinė administracija. Apie finansų administravimą nieko nežinom. Dėl karo dalykų, tai ir šioj srityj jis neturėjo laisvų rankų. Kaip žinoma, net jo nuosavioj srity, rodos, buvo pilių su Jogailos lenkų įgulomis, gynusiomis tas pilis. Skirgailos valdymo metu Lietuvoj buvo „Vilniaus ir Lietuvos seniūnas“, kaip jį vadina Dlugošas; juo buvo Mikalojus Maskoževskis, pasiūstas į Lietuvą 1389 m. ir savo pareigas ėjęs vienus metus. Kokis buvo to seniūno vaidmuo, nėra visiškai aišku, bet tikra, kad visų pirma buvo karinis. Jo rankose buvo aukštoji Vilniaus pilis ir jam priklausė ginkluotos lenkų jėgos. Nors Skirgaila ir turėjo krašte vyriausią valdžią, bet karinę turėjo dalintis su Maskoževskiu. Po jo 1390 m. tą vietą užėmė Jonas Olesnickis. Ir jis čia pasirodė pirmiausia, kaip kariuomenės vadas ¹⁾.

Skirgaila buvo Jogailos vietininkas, bet ne su tuo titulu ir ne tais atributais, kuriuos gavo vietininkas Vytautas (1401). Jis tada gavo didžiojo kunigaikščio titulą, o Skirgaila po

¹⁾ Kutrz., 477,

1386 m. turėjo Lietuvoj tiktai seniūno valdžią, kaip tai buvo Rusijos kraštuose. Pati Lietuva buvo traktuojama, kaip Lenkijos dalis, ir todėl ji manė, jog teisingai elgiasi, siųsdama į mūsų kraštą savo valdininkus ir į jų rankas atiduodama jiems kariuomenės vadovavimą, o gal net ir krašto administraciją¹⁾).

Taip buvo sutvarkyti Lenkijos santykiai su Skirgaila, t. y. su Lietuva. Ne kitoki santykiai buvo ir Vytauto: tik šis sugrįžęs iš Krokuvos, elgėsi laisviau, kas daro įspūdžio jį turėjus daugiau valdžios.

Bet Vytautas greit ima nebeapsitenkinti nei savo padėtim, nei tokia krašto santvarka, ypač po to, kai jis įsitikino, kad Jogaila nori jį visiškai, kaip pavojingą sau konkurentą, pašalinti nuo Lietuvos reikalų ir nuo jos atitolinti. Tą mes matom Jogailą darant tuoj po Haličo paėmimo, vos praslinkus porai mėnesių: tuo metu Skirgaila padarė Lydoje Jogailai priesaiką, kaip Polocko kunigaikštis. Jogaila iš savo pusės, be Jadvygos ir savo ponų žinios, išdavė jam slapta dokumentą (1387), kuriuo užrašė Skirgailai Trakų kun. plotus, Vitebsko sritis ir Vilnių su apylinkėmis. Be to, dar tenai buvo įrašytas labai charakteringas posakis: laikyti Skirgailą aukščiau kitų Jogailos brolių²⁾).

Vytautas, šitą sužinojęs, negalėjo nepareikšti savo nepasitenkinimo ir išsižeidimo, nes aiškiai matė, ko siekia Jogaila, būtent, izoliuoti jį nuo Lietuvos, kurioje, be abejo, augo jam simpatijos, kaip tikrajam Kęstučio įpėdiniui.

Jogaila, matyt, norėdamas šiek tiek pataisyti Vytautui padarytą blogą įspūdį pastaruoju susitarimu su Skirgaila, atidavė jam Volyniją su Lucko³⁾ ir Vladimiro kunigaikštijoms. Nors su tuo ir sutiko lenkų ponai, nors jie, ypač mažlenkiai, Vytautą palaikydavo, bet Jogaila neišdavė jam jokio dokumento, net nė privatiško, kas padarė Vytautą visiškai pareinantį nuo Jogailos malonės ar nemalonės. Bet ir šito Vytauto pažeminimo ir suvaržymo Jogailai nepakako. Lyg tyčia, norėdamas dar labiau jį įžeisti, 1389 m. geg. mėn. 29 d. pakvietė Vytautą kartu su Skirgaila į Liubliną, kame Jogaila iš Vytauto išreikalavo raštą, kuriuo tas pasižadėjo Skirgailą mylėti, kaip savo brolių ir jam padėti prieš visus jo priešus, išskyrus Lenkijos karalių⁴⁾).

1) Kutrz., 480.

2) C. ep. V. 33 nr.

3) Pati Lucko pilis buvo pavesta valdyti vienam lenkui.

4) C. ep. V., 53 nr.

Be to, Jogaila čia pat, prie Vytauto akių, dar kartą patvirtino teisę Skirgailai valdyti Trakus, kurie pagal susitarimą, atgavus Polocką, turėjo atitekti Vytautui. Jogaila aiškiai sulaužė 1384 m. sutartį, padarytą su Vytautu, sugrįžus jam iš pirmo pabėgimo, kas turėjo dar labiau tarp jų santykius paaštrinti. O pareikšdamas, kad Vytautui duotas žemes galys atimti kada tik panorės, Jogaila tuo pačiu pasakė, kad Vytautas prie did. Lietuvos kunigaikštijos jokių teisių neturi. Kada šis, neturėdamas jokių raštų tas žemes valdyti, nenustojo Jogailos jį prašęs per savo pasiuntinius, tai jis, lyg dar labiau pasityčiodamas, liepė jo pasiuntinius apkalti geležimis ir įmesti į kalėjimą. Dar daugiau: Jogaila apstatė Vytautą šnipais ir ėmė sekti kiekvieną jo žingsnį, kontroliuoti laiškus, atvykstančius ir išvykstančius iš jo dvaro pasiuntinius; uždraudė jam ir savo tikrąją dukterį išleisti už vyro be jo žinios. Persekiojo ir Vytauto šalininkus: iš Tautvilos, Vytauto brolio ir jo (V.) giminaičio Jono Algimanto buvo atimtos žemės. Dabar Vytautas turėjo pagalvoti: ar ir jo, iš visų pusių suvaržyto, nelaukia jo giminaičių likimas? Kol dar ne vėlu, Vytautas ryžosi gelbėtis. Susišaukęs savo šalininkus nutarė slapčia užimti Vilnių. Bet jų sumanymas liko išduotas. Nepavykus paimti Vilniaus ir dar labiau po to pasunkėjus padėčiai, Vytautui su savo šalininkais nieko kito nebeliko daryti, kaip vėl eiti tuo pačiu keliu, jau kartą išmėgintu: patraukti į Prūsus. Tiesa, kelias buvo pilnas rizikos: galėjo Ordinas ne tik jo neremti, bet priešingai, atsikeršydamas už pirmąją Vytauto nedėkingumą, jį suimti ir grąžinti Jogailai. Bet, matyt, ir šiuo momentu pasirodė Vytautas labai naudingas kryžiuočiams, kad jį tiek rėmė, kol šis po sunkių kovų ne tik atgavo savo tėviškę, bet ir visą Lietuvą.

II.

Vytautui antrą kartą pabėgus į Prūsus, ne visi lenkai benorėjo su juo taikintis: kai kurie iš jų siūlė nutraukti net uniją su Lietuva. Bet buvo ir tokių, kurie įrodinėjo, kad blogumų priežastis glūdi ne pačioj unijoje, tik nevykusioj formoj, kurioje ji buvo padaryta. Todėl buvo nutarta sudaryti atskirą Lietuvos did. kunigaikščio valdžią. Šita mintis, spėjama, buvo Jogailai mažlenkių pasiūlyta¹⁾. Į tą vietą buvo numatytas skirti kitas Jo-

¹⁾ Kon., 142—147.

gailos brolis, Aleksandras Vyguntas, Kernavos kun., katalikas, kas Skirgailai, kaip schizmatikui, nepatiko. Vyguntas, būdamas Vladislavo iš Opolės žentas, gavo Dobrynės žemes iki gyvos galvos, nes pati Kernavės kunigaikštija buvo maža. Kad šito-čia reforma buvo manoma padaryti, rodo ir šis faktas. 1391 m. liepos 22 d. Jogaila išdavė Skirgailai dokumentą, kad Vilniaus ir kitų miestų be jo žinios niekam neatiduos, net ir tikram savo broliui, ir kad Vilnių ir kitus miestus valdys tiesiog pats Jogaila ir jo palikuonys. Iš to matyt, kad Skirgaila sužinojo aukščiau minėtą projektą, kuriam jis skubinos užbėgti už akių. Pati reforma nepasisėkė, nes Vygunto mirtis (1392 m. birželio 28 d.) suardė tuos planus. Yra gandų, kad jis buvo nunuodytas, bet tie gandai neturi pamato. Vygunto mirtis praskynė kelią tam, kuris po dviejų savaičių, neatsižvelgiant į pasižadėjimus, kurie buvo duoti Skirgailai, gavo Vilnių ir įvedė nemaža radikalinių atmainų į lietuvių-rusų žemių valdymą; tai buvo Vytautas.

Vygunto mirtis privertė kviestis ir Vytautą į Lietuvą. Dar 1392 m. pavasarį niekas negalėjo įspėti tokio Jogailos pasikeitimo politikoj, nes dar tų pačių metų bal. 16 d. išdavė Lvove privilegiją, kuri taip pat, kaip ir N. Korčino aktas, stojo skersai kelio Vytauto siekimams Lietuvoj, ypač buvo aiškiai atkreipta prieš jo pretenzijas į Lucką¹⁾. Vytauto grąžinimo reikalas ir po to pasiliko aktualus, nes tiek Lietuvoj, tiek ir Lenkijoje nebuvo tvarkos. Reikėjo gelbėtis, o ta tikroji pagalba — taika su Vytautu. Jogaila pagaliau įsitikino, kad jau savo konkurento įveikti nebegalės ir, šiaip ar taip, reikės pasidalinti su juo valdžia Lietuvoj; taip pat negalėjo Lenkų karalius nematyti, kad ir pačioj Lietuvoj Vytauto šalininkų skaičius buvo gana didelis ir vis augo. Visuotinis bruzdėjimas prieš lenkus, pilių įgulų kariuomenę, darėsi kas kartą smarkesnis. O pati Lenkija pasijuto beveik prie bedugnės krašto. Lenkijoje ėjo nuo seniau ginčas dėl Dobrynės žemės. Tą žemę Kazimieras III buvo atidavęs Vladislavui iš Opolės. Tas pats Vladislavas buvo paskirtas Lenkų ir Vengrų karaliaus Liudviko valdyti Galiciją. Kadangi Liudvikas norėjo tą žemę prijungti prie Vengrijos, tai Vladislavą iš čia pavarė: jam už tai davė valdyti Kujaviją, esančią kitame Vislos krante priešais Dobrynę. Padėtis Vladislavo, pareinančio nuo Lenkijos ir Vengrijos, pasidarė dvilypė, todėl

¹⁾ Hal., 136.

ir kilo dėl tų žemių suverenumo ginčas tarp Lenkijos ir Vengrijos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio, kuris, būdamas Brandenburgo kurfiurstas, dalį savo žemių, esančių tarp Brandenburgo ir Poznanės, būtent Naująją Marchiją, pardavė Ordinui. Dabar Vengrų karalius, laikydamas Kujaviją ir Dobrynę priklausančias jo suverenitetui ir būdamas valdovas savo vasalo Vladislovo, panorio ir Dobrynę, ir Kujaviją parduoti Ordinui. Su tuo sutiko ir patsai Vladislovas ir jo žmona. Visą Dobrynės žemę Vladislovas įkeitė už 30,000 vengriškų dukatų¹⁾. Tai sukėlė visoje Lenkijoje didžiausią pasipiktinimą, nes ji laikė tas žemes savo nuosavybe. Kadangi tos žemės neturėjo aiškių sienų, tai jų pardavimas davė progos Ordinui kištis į Lenkijos reikalus.

Be šito Lenkijai atsirado dar naujas pavojus. Tas pats Vladislovas iš Opolės buvo pasiūlęs Vengrų karaliui, Mozūrijos, Galicijos ir Austrijos kunigaikščiams pasidalinti Lenkijos žemes²⁾. Ordinas to plano nepriėmė, bet ir griežtai nuo jo neatsisakė. Viskas turėjo pareiti nuo to, kaip į tai reaguos imperatorius. Jei jis paskelbtų Lenkijai karą, Ordinas žinoma, prisidėtų³⁾. 1392 m. mėginta ir koalicija prieš Lenkiją sudaryti; jos vyriausi vadai buvo Ordinas ir du Luksemburgiečiai: Zigmantas Vengrietis ir Vaclovas Čekietis⁴⁾. Todėl Vytauto ginčas su Lenkija labai toli siekė: jis ėmė grėsti 1343 m. Kazimiero D. Kalyšiuje padarytai su Ordinu taikai. Maža betrukėjo, kad iškiltų karas, kuris būtų tą valandą buvęs didelė nelaimė Lenkams, nes Vytautas, susijungęs su Ordinu, kas kart vis daugiau tikėjosi pasisėkimų Lietuvoje, o rytuose galėjo sulaukti ir rimtos pagalbos iš savo žento Maskvos kun. Vosylius.

Taigi, tokiose sunkiose aplinkybėse Lenkijai neberūpėjo kariauti su Lietuva, bet pati turėjo visomis jėgomis vengti pavojaus. Ta sunki Lenkijos būklė ir padeda mums išaiškinti Jogailos ir Lenkijos Vytautui padarytus nusileidimus.

To pavojaus metu ir iškeliavo į Prūsus Mozūrų kun. Henrikas. Vytautą rado jis Rittersverdery, berengiantį planus tolimiesiems žygiams. Būdamas Jogailos pasiuntinys, pasiūlė jis savo valdovo vardu Vytautui grįžti, žadėdamas jam grąžinti Lietuvą. Šitą Jogailos ir lenkų kapituliaciją padiktavo ne jų simpatijos Vytautui, bet, kaip mes matėm, sunki Lenkijos ir

¹⁾ Tuo klausimu žiūr. C. ep. V. 81—85 nr., 88—91 nr., 93, 95 nr. ir 104 nr.

²⁾ C. ep. V. 94, 96 nr. nr. ³⁾ Jon., 46, 47,

⁴⁾ Kon., 157.

sustiprėjusi Vytauto padėtis. Ir Vytautas, nesitikėdamas tuo tarpu daugiau laimėti bei Henriko prikalbėtas, sulaužė antrą kartą sutartį su Ordinui ir su savo šalininkais sugrįžo į Lietuvą. Vytautui grįžus, tarp jo ir Jogailos rugpiūčio mėn. 5 d. Ostrovoje (Gard.) įvyko taika. Jogaila dovanojo Vytautui ir jo šalininkams jų nusikaltimus, paėmė iš visų ištikimybės priesaiką ir grąžino Vytautui visą jo tėviškę: Trakus, Gardiną ir dar pridėjo kitas žemes, jų tarpe — Lucką, kuris vos neseniai, t. y. tų pačių metų bal. mėn. 16 d. buvo patvirtintas Lenkijai. Vytautas dėkojo Jogailai ir Jadvygai už „suteiktas“ dovanas ir išdavė raštą¹⁾, pasižadėdamas ir vieno ir kito neapleisti, neieškoti kitokios valdžios, išskyrus gautąją, ir visokiais būdais juos remti: kariuomene, turtu, ginklais; kovoti su jų visais priešais ir ginti juos; visus ligšiolinius savo priešus Lietuvoj laikyti savo draugais. Čia turėta galvoj Skirgaila. Iš savo pusės išdavė raštą ir kun. Ona, tvirtindama, kad jos vyras sutartį ištesės²⁾. Tai grynai vasalystės pažadai. Tuo būdu Vytautas gavo iš Jogailos Lietuvą didž. kunigaikščio teisėmis, kaip lėną. Ši sutartis grąžino jam Lietuvos valdžią. Ar ta valdžia jam buvo suteikta tik iki gyvos galvos, ar ji buvo ir visiems laikams garantuota, nežinia, nes pats aktas apie tai nieko nekalba. Tik pastaruoju aktu buvo padėtas pagrindas Lietuvos savarankiškumui atstatyti³⁾.

Jogaila kartu su Vytautu apleidę Ostrovą, atvyko į Vilnių. Čia bebūdamas Jogaila, kaip tai aiškiai liudija Dlugošas ir kiti, ne tik pasodino Vytautą J. Olesnickio vietoje, tuo būdu atiduodamas jam vietininko valdžią Vilniaus did. kunigaikštijoj, bet dar tą valdžią išplėtė ir, apskritai, visose Lietuvos ir Rusijos žemėse⁴⁾.

Dabar kyla klausimas, ar Ostrovos sutartim Vytautui buvo suteikta Lietuvos did. kun. titulas? Lenkų istorikas Prochaska išrodinėja, kad jis to titulo ta sutartimi nėra gavęs, apie tai nekalba ir pats aktas⁵⁾. Pirmas neabejotinai autentiškas raštas, Vytautą vadinęs did. Lietuvos kunigaikščiu, tai yra su magistru

¹⁾ C. ep. V., 959—960, ²⁾ T. p., 92 nr. (Jogailai) ir C. ep. s., I, 18 nr. (Jadvygai). ³⁾ Liub. 45. ⁴⁾ Hal., 138.

⁵⁾ Bet minėtame akte Vytautas, kaip ir vėliau, save tituluoja: Alexander alias Witowdus dei gracia magnus dux Litwanie. — O jo žmona minėtame jos rašte Vytautą tituluoja... principe domino Alexandra alias Witowdo... Iš to norėtusi spręsti, kad jis d. kun. titulą jau tada vartojęs.

sutartis, kurioje kalbama apie suvažiavimą prie Dubysos, tik de-
ja, be mėnesio ir dienos datos iš 1395 m., bet tikriausiai būsiąs
iš tu metų pirmosios pusės. Galima prileisti, kad 1394 m. pa-
baigoj ar 1395 m. pradžioj Jogaila bus perleidęs Vytautui didžią-
ją kunigaikštiją¹⁾. Kad Ostrovos taika Vytautas netapo did.
Lietuvos kun. ir nebuvo atnaujinta atskira senoji Lietuvos did.
kunigaikštija, nors ir nuo Lenkijos priklausanti, taip samprotauja
ir Haleckis. Trakų, Lucko nevykusiai išskirstytose srityse Vy-
tauto valdžia turėjo tiktai vietininko charakterį, kokia buvo
Vilniuje Skirgailos ir lenkų seniūnų²⁾. Bet šitos teritorijos val-
džios kompetencija žymiai išsiplėtė, apimdama ne tik tikrąją
Lietuvą, ne tiktai kai kurias sritis Rusijoje, pripuolamai susietas
su pačiu kunigaikščiu, bet ir visas rusiškas žemes, matyt,
išskiriant tik tas, kurios pasiliko betarpiškoj Lenkijos val-
džioj. O tai, atidavus Lucką Vytautui, apėmė tik Raudonąją
Rusiją, kuri ir prieš uniją nepriklausė Lietuvos valstybei, ir todėl
1392 m. tas valstybės plotas, koks jis buvo prieš 1385 m. ir tos
„Lietuvos bei Rusijos žemės“, prijungtos Krėvėje prie Lenki-
jos, vėl susijungė į vieną administratyvinį vienetą³⁾. Iš čia ten-
ka padaryti išvada, kad Vytautas Ostrovos taika ne tik atgavo
ko siekė, bet ir laimėjo tas žemes, kuriu savo valdžioj anksčiau
neturėjo. Priežastys, kuriomis vadovavosi karalius ir jo pata-
rėjai, buvo dvejopos. Svarbiausios ją, kurios pažymėta Ostrovos
akte, tai panaikinimas nesutarimo viduj, patikrinimas Lietuvos
valstybės gyventojams ramybės, kurios Jogaila ir Skirgaila
nebegalėjo išlaikyti, o antra Lietuvos gynimas grėsė net pa-
čiai Lenkijai padalinimu⁴⁾.

Nors teoretiškai Lietuva ir priklausė lenkams, bet Krokuva
nuo jos buvo per toli, kad galėtų krašto likimą diriguoti. Tuo
tarpu netvarkos šaly jau buvo per daug. Buvo baimės, kad Lie-
tuva neatkristu. Todėl reikėjo rasti išeitis iš susidariusios kraš-
te anarchijos. Skirgaila su Vytautu nesutiko. Bet pirmasis
maža ir simpatijų teturėjo Lietuvoj. Kas kita Vytautas, kurį
ir patys lietuviai pripažino tikruoju Kęstučio įpėdiniu. Jis vie-
nas ir tegalėjo išvesti kraštą iš netvarkos, sugrąžint jam visų
išsiilgtą ramybę. Tam buvo reikalinga tvirta, net plieninė ran-
ka, didelis protas. Šitas ypatybes kaip tik ir turėjo Kęstučio
sūnus. Todėl nenuostabu, kad jam ir atiteko Lietuva, ir jos

¹⁾ Proch. I). W., 66, pastaba. ²⁾ Hal., 138.

³⁾ Hal., 138, 139. ⁴⁾ T. p., 140.

valdžia. Nors paskutiniąją sutartim Krėvės aktas ir nebuvo pakeistas, t. y. Lietuva ir toliau buvo laikoma inkorporuota į Lenkiją, bet faktiška padėtis, Vytautui ėmus valdyti, pasidarė kitokia: Lietuva tapo autonomiška valstybė, o pats Vytautas — ne koks „Storasta“ ar Jogailos vietininkas, bet faktiškasis Lietuvos valdytojas. Tik Jogaila šiaip taip sugebėjo išvengti tą padėtį juridiskai formuluoti, nenorėdamas, kad Vytautas būtų laikomas tikruoju Lietuvos suverenu. Todėl savo rašte Jogaila pažymėjo, kad Vytautas yra kviečiamas padėti valdyti bendros Lietuvos — Lenkijos valstybės dalies — Lietuvos. Tačiau ir tos sutarties, kaip ir visų kitų, galia parėjo ne nuo pergamento, kuriame buvo surašytas jos tekstas, bet nuo faktiškųjų jėgų santykiavimo ir nuo diplomatinų sugebėjimų¹⁾. Vėlybesni įvykiai parodė, kad Vytautas naudojosi daug didesnėmis laisvėmis ir teisėmis, negu Ostrovo aktas pripažino; jis ne kartą ir pačiai Lenkijai pagrūmodavo, kas turėjo reikšti jo galybę, turinčią savarankišką pamatą.

Susitaikinęs Jogaila su Vytautu, stengėsi jį, pagaliau, sutaikinti ir su Skirgaila²⁾, didžiausiu Vytauto priešu, kas jam ir pavyko padaryti³⁾. Vytautas pasižadėjo padėti Skirgailai paimti Kijevą ir atiduoti jam Kremencą ir Stožką vietoj Trakų kunigaikštijos. Po metų, kai vėl kilo tarp jų nesusipratimai, juos sutaikino Jadvyga.

Tuo būdu Vytautas ir iš antro pabėgimo į Prūsus grįžo laimėtoju su aiškiau apibrėžtomis teisėmis Lietuvoj ir pareigomis su Lenkija, ko taip trūko po pirmojo pabėgimo sugrįžus. Ir dabar pabėgėlio Vytauto būklė ir autoritetas ne tik kad nesusilpnėjo, bet priešingai, dar labiau pakilo. Reikia stebėtis, kokių gabumų ir apsukrumo turėjo būti Vytautas, kad išbėgęs iš tėvynės beveik tuščiom rankom, galėtų grįžti nugalėtoju ir priversti lenkus su juo teisingiau sunormuoti santykius, Lietuvai suteikti daugiau savarankiškumo ir nors laikinai paminėti Krėvės akto nuostatus. Bet Vytautas negalėjo pasitenkinti tuo, ką buvo gavęs: būdamas realus politikas, sutiko šį kartą ir su Ostrovo sutartim, bet tik tam, kad sustiprėjęs ir toje būklėje būdamas, galėtų eiti ištikimai savo keliu; išlaisvinti Lietuvą. Kaip jam tai sekėsi, tuojau pamatysim.

Kiek žinoma, dėl 1392 metų atmainų iš lenkų pusės nekilo beveik jokia opozicija: juos patenkino, kaip sako Dlugošas, Vy-

1) Jon., 48, 49. 2) C. ep. V. 97 nr. 3) C. ep. V. 98.

tauto priesaika, kad jis valdysiąs visas gautas žemes „pro rege et regno Poloniae“. Bet tai buvo žodžiai — gyvenimas siekė daug toliau. Vytautas ir dabar, kaip ir visi žmonės, nepasitenkino tuo, ką turi, nes jo paties ir valdomo krašto siekimai bei interesai ir tas vaidmuo, kuris jam atiteko Ostrovos sutartim Lietuvos ir Rusijos žemėse, — iškėlė reikalą savarankiškos politikos tiek krašto viduje, tiek ir užsieny. Jis ją ir ėmė vesti. O tai negalėjo patikti Lenkijai, kuri budriai sekė kiekvieną jo užsimojimą ir stengėsi kliudyti. Vytautas tam negalėjo nesipriešinti, dėl ko ir kilo konfliktas su Lenkija. Kad suprastumėm jo genezę (kilmę), pažvelkime į jo didelius užsimojimus politikoj.

Vytautas, susitaikinęs su Lenkija, visu užsidegimu pasuko į rytus. Priežastis — nereikia manyt, ją buvus svarbiausią — atgavimas Skirgailai Kijevo, kuris jam pagal sutartį buvo pažadėtas atiduoti. Kad išpildytų tą sutartį, Vytautui reikėjo iš Kijevo pašalinti Algirdo sūnų Vladimirą. Tuo pat metu, kaip žinom, jis jau naikino ir atskiras kunigaikštijas, kad sustiprintų krašto viduje savarankiškumą. Ir, be to, Vytautui reikėjo kovoti rytuose, nes naminio karo metu Rusijos kraštai buvo patekę Maskvos įtakon. Reikėjo juos atgauti. Tuojau buvo pašalinti nepaklusnūs kunigaikščiai nuo valdžios, o jų vietoj palikti didžiojo kunigaikščio vietininkai. Sutvarkė reikalus su Smolensku, kuriame irgi paliko savo vietininkus. Tą padarė ir su Didž. Naugardu ir Maskva. Teko dabar jam ir naujų Rusijos žemių.

Toks Vytauto pasisiekimas prijungiant rusų žemes įvyko dėl stipriai išsigalėjusių tradicijų nuo Algirdo laikų; tai sustiprino ir jo būklę, ir galybę Lietuvoj, kas negalėjo neatsiliepti į jo elgesį su Lenkija. Ši auganti Vytauto, kaip Jogailos pagalbininko, galybė nebeatitiko jo padėtį, ir todėl sukėlė konfliktą su lenkais dėl Lietuvos valstybės teisinių santykių su Lenkija. Paaiškėjo tarp Vytauto bei Jogailos ir kitoks ginčas, būtent, senas Lietuvos Lenkijos ginčas dėl Rusijos žemių pasidalinimo. Šis ginčas neturėjo pagrindo kol visos Rusijos žemės buvo atskirtos nuo Lietuvos, bet jis, nežiūrint unijos, turėjo atgyti nuo tos valandos, kai vėl sena Gediminaičių valstybė buvo sujungta į vieną administracinį vienetą (1392 m.).

Pavojus santykiams kilo jau tada, kai Vytautas gavo Lucsko žemes; tačiau jis ėmė dar labiau didėti, kai Vytautas nuo 1393 m. pradėjo rūpintis paimti įsavo rankas visą Volyniją — tikslą tiekios lenkų pastangų siektą nuo Kazimiero D. laikų; ypač tas

pavojus padidėjo, kai Vytautas panoro Podolijos, paskutiniojo Piasto laikais labiau surištos su Lenkija, negu su Lietuva, o vėliau tam tikrą laiką ir visai nepriklausė nei vienai, nei kitai¹⁾. Todėl iš Lenkijos pusės, nors ir labai silpna, ėmė reikštis opozicija: juk lenkai norėjo Krėvės unija tuos žemes plotus laimėti sau, t. y. kolonizuoti, o dabar dalykai ėmė krypti priešingon pusėn.

Apie Volynijos ginčą liudija tikrai Jadvygos dokumentas, duotas 1393 m. lapkr. mėn. 4 d. Jame tais pačiais jos vyro žodžiais, patikrinusiais prieš septynerius metus²⁾ Ostrogo kunigaikštį, pasakyta, kad jis kartu su visu Ostrogo apskričiu turi klausyti Jadvygos ir Lenkijos. Bet šis bandymas atplėšti Volynijos dalį nuo Vytautui priklausančios Lucko srities, pasirodė be pasekmių: 1396 m. Ostrogo kunigaikštis Feodoras turėjo iš Vytauto rankų priimti privilegiją, tvirtinančią ir išplečiančią jo žemes³⁾, o tuo pačiu pripažįstančią Lucko viršenybę. Tai pasisekė dar lengviau įvykdyti, kai mirė Skirgaila (1395 m.). Krementiecas vėl susijungė su Volynija⁴⁾. Šis naujų žemių prie Lietuvos prijungimas vis didino Vytauto galybę ir tuo pačiu savarankiškumą. Po tų visų pasisėkimų, paties Vytauto iškovotų, nors jis ir buvo tik vietininkas Lietuvoj, bet jo padėtis, kaip mano prof. Haleckis, buvo daug tvirtesnė, negu nepriklausomos Lietuvos kunigaikščio prieš uniją⁵⁾. Jo galybės sustiprėjimas aiškus ir iš rytų politikos, kurią jis ėmė vesti sunormavęs santykius su Lenkija ir padaręs taiką su Ordinu, besistengiančiu po Ostrovo akto užkariauti tikrąją Lietuvą; bet po visos eilės žygių ir paskutiniojo nepasisėkusio Vilniaus apsiautimo, Ordinas savo grobuoniškus planus nukreipė prieš Žemaitiją. Bet ir dėl to krašto įvyko tarp Vytauto bei Ordino, nors ir labai nepastovi taika, bet vis dėlto taika, kas padėjo Vytautui vesti savo politiką rytuose. Apie tą politiką mes kalbame todėl, kad ji atsiliepė į lietuvių — lenkų politinius santykius: sukėlė konfliktą, kuris grėsė net ir visiškų unijos nutraukimu.

Jadvyga nepalankiai žiūrėjo į Vytauto politiką rytuose ir jo elgesį su Volynija ir Podolija: Jogaila gi prijautė Vytautui,

¹⁾ Hal., 146, 147.

²⁾ C. ep. V. 31 nr.

³⁾ C. ep. V. 127 nr. „Iž zapisujem i zapisały jesmo kniaziu Fedoru Danyloviču Ostróg kak otec jeho deržal i z sėly i zo vsim što ktomu pryslušajet, kak pry otei jeho bylo. Takže što prydały jesmo kniaziu Fedoru Brodoy, a takže Radoselki, Radohošče, Meziryčie, Dyakov, takže Sviščov iz pryšelki Ozierany, Horodnica, Dvastavky“.

⁴⁾ Hal., 147. ⁵⁾ T. p., 150.

gal iš apsigyveno Lenkija, kur jam teko antraeilis vaidmuo, arba tikėjosi, — kad ateity galinga Lietuva ir jam bus reikalinga. Šiaip ar taip, toks nepaprastas Vytauto galybės augimas nugąsdino ir Jadvygą, ir jos lenkus; jie aiškiai pamatė, kad Krėvės akto pagrindai ima smarkiai svyruoti, kas negalėjo nesukelti jų tarpe susirūpinimo; nežiūrint Lenkijos teoretinės viršenybės, jos interesai vis kas kartą labiau bluko, turėdami užleisti pirmą vietą Lietuvos reikalams. Lenkai stengėsi pastoti tam kelią. 1398 m. pirmą kartą pasigirdo iš Lenkijos protesto balsas prieš tokią Lietuvą su Lenkija santykių eigą. Tą balsą, kaip ir pirma dėl Podolijos, pakėlė Jadvyga, kuri rūpinosi, kad jos padaryta au-ka nenueitų niekais, ir ponų taryba, kuri sumanė visos unijos reikalą¹⁾. Žodžiu, lenkai norėjo, kad kas teorijoje buvo užfiksuota, būtų ir gyvenime realizuojama. Tada Jadvyga „mylimam broliui“ (taip ji rašė) Vytautui laišku priminė, kad tos Lietuvos ir Rusijos žemės, kurias valdė Jogaila prieš ją vesdamas, užrašytos jai kraičiu²⁾, ir todėl už jas reikalauja iš jo mokėti jai metinį činšą³⁾.

Kiek toks reikalavimas buvo teisingas, sunku pasakyti, bet tokių mokesčių mokėjimas būtų buvęs lenkams įrodymu, kad tos žemės priklauso Lenkijai. Todėl Vytautas tokio prašymo išpildyti nė nemanė. Jis ne tam kovojo už Lietuvos savarankiškumą, kad jo dabar lengvai išsižadėtų. Todėl Vytautas griežtai pasipriešino tokiam Lenkijos užsimojimui. Tam tikslui pirmą kartą sušaukė jis savo visuomenės atstovus į susirinkimą; susirinko žymiausi lietuvių ir rusų bajorai. Jiems buvo paskelbtas Jadvygos laiškas, žeminantis lietuvių didikus. Tie, žinoma, dar Vytauto pakurstyti, griežtai atmetė tokius reikalavimus, įrodinėdami, kad tai yra pasikėsinimas prieš jų laisvę ir tradicijas. Šitoks Jadvygos išsišokimas, įžeidęs Vytauto bei jo bajorų ambiciją ir Lietuvos savarankiškumą, pastūmėjo lietuvius ieškotis paramos tiek viduj, tiek ir svetur. Lietuva ėmė labiau artintis su Ordinū⁴⁾, tuo grasindama Lenkijai, kad ji yra laisva ir ji be jos

¹⁾ Mal., 152.

²⁾ Mes žinom iš Krėvės akto, kad Lietuva Jadvygai nebuvo užrašyta kraičiu. Ji galėjo reikšti tokių pretenzijų dėl Podolijos, kuri seniau, kaip lėnas, Lenkijai priklausė.

³⁾ Scr. r. Prus., III, 219. „czins gebin alle jerlichin“.

⁴⁾ T. p., 220. „... der briff der konigynne von Polan... die groste sache sy, das sich Wytowt czu dem Ordin weder hat geworfen und vorsunet...“

žinios galinti sau ieškotis draugų. Pirmuoju tokiu draugu visuomet būdavo Ordinas. Bet ir pastarasis, bauginamas Vytauto laimėjimų rytuose, verčiamas buvo ieškotis taikos Lietuvoj. Kryžiuočiai gerai suprato, kad Vytauto galybės išaugimas ne tik jam padės atsiskaityti su Lenkija, bet ir jų pačių norams — užkariauti Žemaitiją, kaip tiesioginį sausažemiu susisiekimą su Livonijos Ordinu ir įsigalėti rytuose — padarys galą. Todėl jie ir juto reikalą kaip nors susiartinti su Lietuva, kad nors tuo tarpu iš jos ką nors laimėtų. Momentas buvo labai sumaniai pasirinktas: dabar kaip tik Vytautui buvo labai reikalinga parama prieš Lenkijos pretenzijas, pareikštas karalienės Jadvygos laiške ir totorius. Tuo tikslu, t. y. gauti iš Ordino pagalbos ir įvyksta 1398 m. spalio mėn. 12 d. Salyne Vytauto ir kryžiuočių magistro suvažiavimas¹⁾. Vytautas atvyko su puikia ir gausia svita. Čia jisai, laikydamas save aukščiausiu Lietuvos kun. (nors tas titulas priklausė tik Jogailai; jo vartojimas, sako Koch., yra aiškus Vytauto stokojimas lojalumo Jogailai ir Lenkijai), atidavė Ordinui visą Žemaitiją²⁾, o iškilmingai patvirtindamas visus reikalavimus kryžiuočių, besigrumiančių tuo metu su Lenkija dėl Dobrynės, nutraukė visus ryšius su Karūna, žinodamas, kad savarankiškumas, o ypač nedraugingas Lietuvos pasielgimas su Lenkija, negalėjo būti jos toleruojamas. Šiaip ar taip Vytauto užsimojimai, grasinimai Lenkijai, buvo jo galybės ženklas. Tą jis pareiškė ir tame suvažiavime, tituluodamas save „aukščiausioju Lietuvos ir Rusijos kun.“, ir kas labiausiai ypatinga, kad leido savo kunigaikščiams ir didikams paskelbti save Lietuvos ir Rusijos karalium. Visa tai buvo Vytauto galybės gestas Lenkijos pusėn, grasinimas unijai. Jis parodė lenkams, kad jų netaktiškumas veda prie visiško santykių nutraukimo, iš kitos pusės — Vytauto galybė negalėjo nepasireikšti atvirai, siekiant to, ką mes vadiname Nepriklausoma Lietuva, nors už tai ir buvo mokama pačia Žemaitija... Bet reikia nepamiršti, kad siekiant tautos ar valstybės didžiųjų tikslų, tenka ne kartą jų sąskaiton išleisti iš akių mažuosius ir tai tik šiandien, kad rytoj, nauja galybe pasiremiant, būtų vėl išpirtos tautai ar valstybei padarytos skriaudos.

Salyno sutartis — tai Vytauto galybės kumštis, grasiņas Jadvygai, jos didikams ir unijai už pasikėsinimą prieš lietuvį

¹⁾ C. ep. V., 179, 187, 188 nr. ²⁾ T. p., 179 nr.

laisvę, kuriai atgauti yra tiek kovojęs ir vargęs su savo tauta. Ir Vytautas, norisi manyti, tuo momentu, puotoj, prie puikaus ir turtingo stalo tarp bedžiūgaujantių ir puikių savo didikų, kurių jis buvo paskelbtas karalium, svajojo ne tik apie laisvą ir galingą Lietuvą, bet ir apie didžiulę Rytų Europos valstybių sąjungą, prijungiant prie jos ir Maskvos žemes. Gal būt, tik netikėtas ir baisus prie Vorsklos pralaimėjimas Vytauto kortas sumaišė. Ir visad taip su mūsų tautos genijum: kai jis artinasi prie savo siekimų viršūnės, pačioj veik jos aukštumoj, nepasiekęs jos, esti kažkokio likimo nubloškiamas žemyn. Taip ir visoj mūsų istorijoj.

Prochaska mano, kad Salyno sutarties Vytautas nelaikęs separatiniu aktu. Jis remiasi tuo, kad, nežiūrint tų nesusipratimų, kilusių tarp Jadvygos ir Vytauto, geri jo santykiai ir toliau pasiliko su Jogaila. Ir toji pati taika įvykusi žinant abiem valdovam, nors Posilge rašo, kad ji buvo Vytauto slapčia padaryta. Bet tas pats Posilge savo kronikoj mini, kad Salyno suvažiavime dalyvavo ir lenkų. Juos turėjo atsiųsti Jogaila. Išeitų, kad šį Vytauto triumfavimą būtų rėmęs ir Lenkijos karalius¹⁾.

Dabar tenka iš eilės išspręsti, kokios reikšmės galėjo turėti tas Vytauto paskelbimas Lietuvos Rusijos karalium.

Kai kurie istorikai, kaip Caro ir Gruševskis, šiame fakte įžiūri Lietuvos nepriklausomumą nuo Lenkijos ir net Krėvės unijos panaikinimą. Gruševskis savo tvirtinimą remia tokiu samprotavimu. 1398 m. pradžioj slaptu keliu Ordiną pasiekė žinia, kad Jogaila ir Vytautas rūpinasi iš popiežiaus išgauti Lietuvai ir Rusijai karūną, ko dėliai Vytautas turėtų pasidaryti Lietuvos karalium. Vytautas gi, pasinaudodamas Salyno taikos nuotaika, paveikė savo kun. ir didikus, kurie ir paskelbė jį karalium. Pagalba iš Ordino pusės buvo patikrinta, o nuo Maskvos taip pat buvo apsidrausta; ir jei ne Vorskla, Lietuvos savarankiškumas būtų buvęs apkarūnuotas ir su Lenkija būtų buvusi unija nutraukta. Panašiai galvojo ir Caro.

Dabar dar tenka išspręsti klausimą: kokią reikšmę galėjo turėti Vytauto paskelbimas karalium santykiuose su Lenkija?

Be abejo, kad šis paskelbimo aktas turėjo atsiliepti ne tik į vidaus Lietuvos ir Rusijos teisinį bei visuomeninį išsivystymą, bet reikia pažymėti, kad tas išrinkimas turėjo suteikti toms žemėms atskirą valstybės išraišką ir kartu pakeisti jų valdovą iš

¹⁾ Kol., 65—67.

vietininko, Lenkijos duoto, atskiru monarchu¹⁾). Tai būtų buvusi didelė pažanga padaryta atsipalaiduojant nuo Lenkijos, ko taip Vytautas troško. Todėl ir nenuostabu, kad po Ostrovos sutarties, t. y. d. Lietuvos kunigaikštijos žemių rekonstrukcijos, logiškai istorijos faktams besivystant, turėjo iškilti ir jos valstybiškumo atnaujinimas. Tegul šį kartą, Salyno taikos proga, buvo iškelta tik faktiškas atnaujinimas, nes atliktas tiktai vienos pusės prieš rišančias su Lenkija juridines sutartis²⁾). Bet šiaip ar taip, toji „elekcija“ turėjo Lietuvai didelės reikšmės dėl to, kad buvo įvykdyta iš tikro be Lenkijos sutikimo, bet tyliai pritariant jos karaliui ir kartu vieninteliam iki tol d. Lietuvos kunigaikščiui Jogailai, kuris apie Salyno taiką žinojo, nes ji, kaip sako Posilge, buvo padaryta, „kai kuriems lenkams“ dalyvaujant. Taip pat yra žinių, kad jau prieš tai Jogaila kartu su Vytautu rūpinos pas popiežių karališkos karūnos, tuo norėdami iš Lietuvos ir Rusijos žemių sudaryti atskirą valstybę, Vytauto valdomą ir betarpiškai priklausančią Apaštalių sostui. Tuo reikalu jų abiejų susitarimas turėjo įvykti 1397 m. pavasarį, būnant Jogailai Lietuvoj. Rodos, kad Jogaila su Vytautu ir Vilniaus vysk. Andriejum susitarė padaryti ir taiką su Ord., su kuriuo tų metų pradžioj buvo padarytos ginklų paliaubos. Karalius tik nesutiko su tuo, kad būtų susitarta taip, jog Lietuva pareitų nuo imperatoriaus, o ne nuo popiežiaus, kaip kad ir Lenkija³⁾). Žodžiu šitas Vytauto karaliū paskelbimo faktas turėjo į Lietuvos santykius įnešti labai svarbių pakeitimų, sutinkančių su Vytauto planu—sukurti savarankišką Lietuvą. Lietuvos atskyrimo planas, kaip savarankiškos valstybės, tariamai taip priešingos Jogailos elgesiui po Krėvės sutarties, randa visišką paaiškinimą kitoje žinioje, tuo laiku paplitusioje, būtent, apie rimtus nesusipratimus tarp karaliaus ir karalienės. Jų priežastis, be abejo, buvo ne tik skirtumas pažiūrų į kryžiuočių reikalus, bet ypač Jadvygos ilga bevaikystė, kuri grovė visas viltis, su kuriomis Jogaila darė Krėvės aktą.

Iš čia ir kilo Jogailos siekimas, kad, atnaujinant atskirą, seną Gediminaičių valstybę, laimėtų ją savo giminei. Taip pat pirmą kartą unijos istorijoj grėsė pagrindinis konfliktas, liečiąs jau ne asmeniškų reikalus vieno iš Lietuvos kunigaikščių, bet pačią esmę Lietuvos santykių su Lenkija⁴⁾).

Bet, iš karto metus akį, dalykas keistai atrodo — konfliktas

¹⁾ Hal, 153. ²⁾ T. p., 153—154. ³⁾ T. p., 154., ⁴⁾ T. p., 155.

buvo beveik nepastebėtai likviduotas. Vos porai mėnesių praėjus po Salyno įvykių, Vytautas išsirengė į žygį prieš totorius. Tiesa, karalienė jam pranašavo nelaimingą galą, vis dėlto sunku tikėti, kad ne be savo intereso bei Vytauto sustiprėjimo baimės. Po Vytauto vadovybe susirinko riterių iš visų Lenkijos sričių, net iš tolimos Didlenkės ir Mozūrijos, su savo žymiausiais vadais priešaky. Matyt, ne tik karalius karštai rėmė tą kryžiaus karą, kuris buvo paskelbtas jo visoj karalystėj, bet taip pat turėjo dar prieš Vorsklos mūšį įvykti susipratimas bei susitarimas tarp Vytauto ir Karūnos ponų.

Reikia manyti, kad tas susitaikinimas įvyko tuoj po Salyno sutarties. Apie tai galima spręsti iš to, kad Jogaila, kartu su „brangiausia žmona“, taikos vardan pasiuntė į Vilnių per jo seną gynėją Klemensą iš Moskoževo, papuoštą knygą apie Kristaus kančias, padėtą Vilniaus Katedroj jos patronų garbei (buvo ir tam tikras raštas).

Kuo būdu stengtasi išlyginti nesusipratimas, apie tai liudija ir Vytauto titulas: „ex parte Regni Poloniae supremi ducis Lituaniae“, kokį duoda Vytautui anas raštas iš 1398 m. pabaigos. Padarytas kompromisas, kuriuo einant buvo pripažinta Vytautui didžiojo kunigaikščio valdžia, bet pareinanti nuo Lenkijos. Tą atmainą patvirtina ir Dlugošas, ir kad didžiąją Lietuvos kunigaikštiją Vytautas gaunęs tik iki gyvos galvos. Jogaila ne tik norėjo tuo būdu patenkinti Vytauto ambiciją, bet ir pats atsikratyti unijai pavojingu vaidmeniu, kurį prieš metus vaidino. Tam įtakos, be abejo, padarė viltis susilaukti įpėdinių, kuri netikėtai jam pasirodė po trylikos jo žmonos bevaikystės metų. Vildamasis įpėdinių, galėjo sugrįžti ir prie pirmųjų Krėvės unijos laikų planų, nusileisdamas Lietuvos savarankiškumui tik-tai ligi Vytauto gyvos galvos¹⁾.

Šis nemenkas konfliktas šiaip taip buvo likviduotas. Neabejotina, kad tam turėjo nemažos įtakos ir Vytauto rengimasis į didelį žygį prieš totorius. Kaip būtų Vytautas pasielgęs su Lenkija, jei būtų iš to žygio grįžęs nugalėtoju, sunku pasakyti. Bet deja, jam tokiu iš jo grįžti neteko: didelių užsimojimų žygis buvo prie Vorsklos pralaimėtas. To išdavo Vytauto taip aukštai iškilęs autoritetas krito ir jo kai kurie priešai pamatė dabar gerą progą pakelt savo galvas. Turėjo pasikeisti ir jo planai su Lenkija. Bet apie tai teks kalbėti vėliau.

¹⁾ Hal., 156, 157.

III.

Vytauto pralaimėjimas ties Vorskla buvo baisus, sukrėtęs jo likimą iš pamatų: jo galybė sumažėjo ir Lietuvoj ir Rusijoje. Tą Vytauto susilpnėjimą pajutęs neramūs Švitrigaila, tuojau pareiškė savo pretenzijas į Lietuvą. Ramybės dėliai jam buvo pavesta valdyti Podolija. Ordinas, tiesa, įgavęs dar didesnės vilties pasilikti Žemaitijoje, savo politikos su Vytautu nepakeitė. Tik lenkai, matydami jo pasilpimą, laikė gera proga užmegsti artimesnius ryšius su Lietuva. Tuo būdu po 1398 m. susitarimo eita prie naujo. Pastarąjį susiartinimą pagreitino labai netikėta Jadvygos mirtis, ištikusi pora savaičių prieš Vorsklos mūšį. Tada Jogailos padėtis, kuri rėmėsi Lenkijoje tikrai žmona, susvyravo. Vytauto būklė Lietuvoj taip pat pašljo. Ir Jogaila dabar galėjo grįžti į Lietuvą, nes abejojo, ar po savo žmonos mirties begalėsiąs pasilikti Lenkijoje. Jis buvo jau ir besirengiąs grįžti. Toks klausimo išsprendimas, žinoma, Vytautui buvo visiškai neparankus, nes jei Jogaila sugrįžtų ir užimtų buvusią prieš 1386 m. savo padėtį, tada kiekvienam kitam Gediminaičiui būtų išnykusios visokios galimybės naudotis d. kunigaikščio valdžia nors ir iki gyvos galvos. Matyt, susirūpinęs tokia galimybe, Vytautas tuojau po paskutinio savo pralaimėjimo nuvyko į Krokuvą ir, nežiūrint geriausių iš pažiūros santykių su karalium, greitai sugrįžo į Lietuvą¹⁾. Šitas jo skubus sugrįžimas daug pasako: matyt, tikrai pajuto sau pavojų iš Jogailos pusės. Bet iš kitos pusės, susitikimas su mažalenkiais galėjo jį įtikinti, kad Lenkija neišsižadės ir dabar tos naudos, kurią jai galėjo suteikti Lietuvos susilpnėjimas. Todėl lenkai ir šį kartą buvo gudurūs: jie gerai žinojo, kad Jogailos grįžimas į Lietuvą suardytų uniją, jų siekimų tikslą, nes netikėjo, kad Jogaila, būdamas Lietuvoj d. kunigaikščiu, paklustų kokiam nors kitam jų karaliui. Todėl palikdami jį Lenkijoje ir sužieduodami su Kazimiero D. dukraite, parodė, kad unija jiems po Jadvygos mirties ir toliau brangi ir reikalinga. O Jogailos gestą, esą jis norįs sugrįžti į Lietuvą, taip pat reikėtų suprasti, kaip gražų ir vykusį diplomatinį manevrą, darytą su tikslu daugiau laimėti Lenkijoje — laimėti tai, ko iš pat pradžių troško: paveldėjimo teisės Lenkijos karalystėj, kas jam ir buvo suteikta antrojo jo rinkimo, kuri jau buvo ne tik jo paties, kaip tai įvyko 1386 m., bet ir nau-

¹⁾ Hal., 158.

jos, paveldimos dinastijos išrinkimas. Dabar tik reikėjo sunormuoti Lietuvos ir Rusijos žemių teisinius bei valstybinius santykius su Lenkija¹⁾).

Vytautas gerai suprato, kad, šiaip ar taip, jau prisiartinio momentas peržiūrėti iš naujo santykius su Lenkija. Svarbu jam dabar buvo, kad ta revizija įvyktų jam kiek palankesnėse sąlygose ir aplinkybėse. Todėl nenuostabu, kad šiuo laiku jis pasidarė šiek tiek mandagesnis su lenkais, lyg norėdamas tuo labiau nukreipti jų dėmesį nuo savęs: jis ėmė tarpininkauti tarp Lenkijos ir Ordino dėl Dobrynės ir Zlotorijos, nors sąžiningas tos pareigos pildymas ir buvo priešingas jo tikriesiems interesams. Bet kad ir nuduotas to vaidmens vaidinimas, galėjo jam turėti nemaža naudos. Tai Vytautas gerai suprato ir todėl stengėsi, kad ir mažais patarnavimais, palenkti tiek lenkų, tiek ir Ordino simpatijas savo pusėn, kas šiuo laiku jam taip buvo reikalinga. Naudodamasis gerais santykiais su Didžiuoju Magistru, jis norėjo apsaugoti savo šiek tiek susilpnėjusią įtaką Rusijoje, ypač Tverio kunigaikštijoje. Jis vėl ėmė artėti su totoriais ir stengėsi su jais atnaujinti gerus santykius²⁾; o norėdamas įsiteikti pačiam Ordinui, 1400 m. padarė žygį prieš Žemaičius. Toks spartus Vytauto padėties stiprėjimas viduje ir užsieny negalėjo patikti Lenkams, kurie jo galybės pašlijimu norėjo pasinaudoti. Todėl jie pasiskubina jo sustiprėjimą sulaukyti. Lenkija tuojau pareikalavo iš Lietuvos Rusijos kunigaikščių, kurie iki tol išimtinai priklausė Vytautui, priesaikos ir pripažinimo savo sričių lėniškos priklausomybės Lenkijai. Netrukus atėjo ir Vytautui eilė: 1401 m. sausio 18 d. buvo vėl atnaujintas aktas Lietuvos priklausomybės Lenkijai, kas paskutinį kartą buvo pareikšta 1392 m.³⁾ ir nuo to laiko toji priklausomybė buvo gerokai apardyta.

Kalbant dar apie tiesiogines vilniškės unijos priežastis, tenka neišleisti iš akių ir vieno jau aukščiau minėto fakto — Švitrigailos pasirodymo⁴⁾).

Kaip žinoma, Vorsklos mūšy žuvo geras Vytauto prietelius Spytkas iš Melštyno, kuris valdė Podoliją.

Šita žemė ir buvo pavesta valdyti Švitrigailai, pavojingiausiajam Vytauto priešininkui, kuris, būdamas tikrasis Algirdo sūnus, turėjo pirmenybę į Lietuvos d. kunigaikščio sostą: Vytautas tos pirmenybės neturėjo, jis tik ją išsikovojo. Švitrigai-

¹⁾ Hal., 158.

²⁾ Koch., 111. ³⁾ C. ep. V., 233 nr. ⁴⁾ Kol., 77—78.

lai buvo atiduota ne tik Podolija, bet jam buvo dar pridėtos ir kitos Rusijos žemės (1400), kad jį dar labiau sujungtų su Lenkija. Šitokių būdu buvo iš Vytauto atimta vakarinė Podolija¹⁾).

Šitą apgalvotą lenkų žygį, — Švitrigailos įkurdinimą Lietuvos pasieny, Vytautui priklausančios Vakarų Podolijos jam atidavimą ir tokį jo iškėlimą, — reikia laikyti tam tikra prievarta, spaudimu, pavartotu prieš Vytautą, kad šis būtų nuolaidesnis ir sukalbamesnis tariantis dėl naujos unijos formos, nes Vytautas ir po skaudaus Vorsklos smūgio spėjo atsigauti ir sustiprinti silpnėsnes savo valstybės puses. Todėl toks Švitrigailos, Vytauto didžiausio konkurento, iškėlimas gali būti supastas kaip priemonė Vytautui pagrasinti: jei nenusileisi, mes tavo vietoj pasodinsim Švitrigailą. Su tuo, žinoma, daugiau ar mažiau reikėjo Vytautui skaitytis.

Bet ar šiaip ar taip kalbėtumėm, reikia sutikti, kad be kitų priežasčių, kurios praskynė kelią į naują uniją, buvo svarbiausia — tai Vytauto pralaimėjimas prie Vorsklos, dėl ko susilpnėjęs Vytautas ir ieškojo glaudesnių santykių su Lenkija. Bet šią pažiūrą Kutrzeba, nagrinėdamas Lietuvos unijas su Lenkija iš teisinės pusės, tik iš dalies laiko teisingą. Jo samprotavimu, toji pažiūra būtų ir visiškai teisinga, jei Lenkija būtų su Lietuva anksčiau susijungusi uniја, kurią Vytautas būtų suardęs, ir po pralaimėjimo būtų ją iš naujo sustiprinęs. Bet mes žinome, kad buvo kitaip. 1385 m. buvo ne uniја padaryta, bet Jogaila, būdamas did. kunigaikštis ir remdamasis savo valdžia ir teisėmis, Lietuvą inkorporavo Lenkijon. 1401 m. unijos aktas yra pasipriešinimas Jogailos siekimams, yra atskyrimas dviejų valstybių santykių. Todėl šis aktas reikia kitoniškai suprasti²⁾).

Tas 1401 m. unijos sudarymas yra žingsnis atgal Jogailos siekimuose, yra atskyrimas dviejų valstybių santykių. Bet ir toji padėtis būtų per daug kraštutinė, nes nesiskaito ji su faktais, su įvykių raida Lietuvoj paskutiniaisiais šimtmečio metais. 1401 m. uniја buvo kompromisas tarp Vytauto siekimų, iš vienos pusės ir Jogailos, iš kitos. Jogaila norėjo inkorporuoti (kiek norėjo, nežinia: jis greičiau, kaip kiti mano, norėjęs tik valdyti Lenkiją ir Lietuvą), matyt, su ta mintim, kad jis ir jo vyriškosios eilės įpėdiniai bus Lenkijos valdovai. To sumanymo negalėjo įvykdyti; gyvenimas pasuko kitu keliu: jo jėgos pasirodė per menkos, kad tąjį gyvenimą suimtų į tokių santykių rėmus, ko-

¹⁾ Hal., 160.

²⁾ Kutrz. 482.

kius norėjo sukurti. Suprato Jogaila, jog turi nusileisti ir sutikti su mažiau, kad tik sutūrėtų tą sujungimą, kurį privedė prie galo. Jogaila ryžosi patvirtinti tą Vytauto valdžią, kurią jis buvo įgijęs, būtent, did. kun. valdžią, kuri pašalina Jogailos betarpišką kišimąsi (ingerenciją) į Lietuvos vidaus reikalus. Sis Jogailos nusileidimas nuėjo toli: vietoj inkorporacijos, beliko tiktai unija¹).

Bet kompromisą darė ne vienas Jogaila; į kompromisą linko ir Vytautas. Tik tojo užsimojimas ėjo tiesiog priešinga kryptim, negu Jogailos. Kai šis norėjo Lietuvos prijungimo prie Lenkijos — padaryti ją Lenkijos provinciją, Vytautas siekė nuo jos Lietuvą atpalaiduoti, padaryti ją savarankišką, kokia ji buvo prieš Jogailos pakvietimą į Lenkijos sostą. Norėjo paskutinių metų santykius sugriauti, bet ir jo užsimojimai nepavyko: po Vorsklos nelaimės suprato, kad Lietuva be Lenkijos per silpna, kad be jos negalės apsiginti nuo tiekios priešų, kurie Lietuvą iš visų pusių apspito. Sutiko jungtis su Lenkija tą sąlyga, kad ko mažiausiai Lietuvos savarankiškumas būtų apribotas (unija)²). Bet vis dėlto buvo padaryta unija, nors ir Lietuvai palankesnėmis sąlygomis, negu 1385 m. Tada įvyko Lietuvos aneksija, dabar personalinė unija. Pirmosios unijos netinkamumą parodė ir pats gyvenimas: visiškas Lietuvos įjungimas į Lenkiją praktiškai pasirodė negalimas. Tojo dokumento interpretacija buvo neaiški ir todėl sukeldavo nemažą ginčų, kad būtų buvę galima ją padėti į pagrindą politiniam valstybės kūrimui. Todėl Haleckis mano, kad naują, tikrai kūrybišką ir gyvenimišką koncepciją davė Vilniaus aktas. Jame subrendo anas kompromisas, kuris jau buvo iškilęs 1398-9 m. Reikėjo tik Vytautą palenksti, kad jis jį pripažintų formaliai, išsižadėdamas aspiracijų nepriklausomo monarcho valdžios, kurios Jogaila neturėjo jokio tikslo dabar paremti³). Bet kaip tik Vytautas šitų aspiracijų niekad ir neišsižadėjo: dėl jų iki mirties kovojo, nes tat buvo svarbiausias jo politinės programos punktas. Ir pati paskutinė unija toms aspiracijoms davė daugiau laisvės, nes ji kalba apie Vytautą, kaip savarankišką valdovą, ir suteikia jam teisę dalyvauti su savo bajorais ir naujo Lenkijos karaliaus rinkimuose. Tiesa, tas teises Vytautas gavo iki gyvos galvos. Bet tai juk buvo nepaskutinė unija. Vytautas, be abejo, laukė valandos, kad galėtų

¹) Kutrz., 482, 483. Pfitz. 110—111.

²) Kurtz., 483. ³) Hal., 160.

padiktuoti Lenkijai savo teises. O dabar ne taip jau buvo baisu. Lenkiją valdė lietuvius Jogaila, su kuriuo Vytautas paskutiniu metu laiku prieteliškai sugyveno. Tarp jų galėjo kilti nesantarvė dėl įtakos Lietuvoj, bet ne dėl jos visiško išsižadėjimo svetimos tautos ir valstybės naudai. Kad Vytauto lenkai bijojo ir 1401 m. aktą darant, rodo faktas — Lietuvos bajorų dalyvavimas unijoje. Jie bijojo, kad jis, gerai progai pasitaikius, nesugriautų ką tik sulipdyto rūmo. Todėl patraukdami bajorus prie unijos, kad šie turėtų jai įtakos, lenkai siekė, taip sakant, realinės unijos ir norėjo suvaržyti Vytautą jo bajorų pasižadėjimais. Bet Vytautas ir po to kietai laikė savo bajorus; šis jų prisidėjimas prie unijos nesuvaržė jo rankų ir tolimesniuose žygiuose.

Iš eilės dabar tenka peržvelgti 1401 m. aktus. Jų yra išlikę — trys¹⁾. Trūksta Jogailos dokumento. Ar jis tokį dokumentą davė ar ne, tuo tarpu nežinoma: nesurasta nei originalas, nei kopija. Jeigu, davus lietuvių bajorams, buvo duota ir lenkų bajorų, tai toks aktų paralelizmas norėtųsi matyti ir abiejų valdovų pusėse. Vis dėlto norėtųsi manyti, kad toks dokumentas Jogailos buvo išduotas.

Paskutinę uniją mes įpratę vadinti vilniške, kas ne visiškai teisinga, nes dėl tos unijos buvo susitarta Vilniuj ir Radome. Todėl ir tas aktas vadintinas Vilniaus-Radomo unija.

Pirmiausia susipažinsim su Vytauto duotu dokumentu²⁾.

Vytautas pradžioj savo akto primena, kad kai lenkai pasikvietė į savo sostą Jogailą, tada jis jam kaip karaliui Vladislavui, lenkų Karūnai ir tos karalystės didikams gryna mintimi, neatšaukiamu noru, nei priverstas, nei suklaidintas, abiem pusėm sutinkant, tvirtai bei laisvai prižadėjo ir tai dokumentu patvirtino, kad niekados Jogailos karalystės ir karūnos gyventojų neapleis, bet visados visa galybe ir jėga jų laikysis ir juos nuo priešų gins. Ir dabar, kada Jogaila jam atiduoda aukščiausią savo valdžią iki gyvos galvos (ad tempora vite nostre) visose Lietuvos kunigaikštijos žemėse, jis, norėdamas dar labiau gerbti jį, karūną,

¹⁾ a) Vytauto dokumento, duoto 1401 m. sausio 18 d. Vilniuj, yra išlikę iki mūsų laikų originalas (kun. Cartoriškių archyve).

b) Lietuvių bajorų dokumentas išduotas tais pačiais metais ir tą pačią dieną Vilniuj; originalas žuvęs.

c) Lenkų karališkos tarybos dokumento, duoto 1401 m. kovo 11 d. Radome, išlikęs originalas su 49 antspaudomis, yra Radvilų archyve Niesvyžiuj.

²⁾ C. ep. V., 223.

karalystę ir jos gyventojus, atnaujina ir patvirtina savo anksčiau duotą dokumentą¹⁾, ir pasižada su dideliu tikėjimu, neveidmainiaudamas, pagal to dokumento turinį, jį laikytis. Kitoj dokumento daly kalba: kai Vytautas numirs, tai d. Lietuvos kun. (principatus supremus terre Littwanie), ir visos jos dominijos turi tekti Jogailai ir Lenkijai. Gi visi turtai, žemės, kunigaikštijos ir visos Lietuvos dominijos, ką Vytautas valdo kaip tėviškę, irgi turi tekti Jogailai, jo įpėdiniams, karūnai ir lenkų karalystei (debent reverti, adiungxi plenarie et redire). Iš to punkto išskirtos tos žemės ir turtai, kurie paliekami Zigmantui ir jo žmonai, kas jai buvo užrašyta kraičiu. Tuos turtus ji turi teisę valdyti iki savo mirties, paskui taip pat turi būti grąžinti Jogailai, jo įpėdiniams ir lenkų karalystės karūnai. Iš čia eina, kad Vytautas, būdamas Gedimino dinastijos narys, gavo Lietuvą kaip dalį (sritį).

Lietuvių bajorų dokumentas skiriasi nuo Vytauto: jame yra suminėti tie dalykai, kurių pasigendame Vytauto akte. Jų dokumentas nutyli, tyčia ar ne tyčia, tą punktą, kuris kalba, kas atsitiks Vytautui mirus su jo tėviške; tai, matyt, buvo kunigaikščių ir d. kunigaikščio reikalas, nerūpėjęs bajorams. Bet užtat jų akte yra ir naujas punktas, kurio nėra Vytauto dokumente, pav.: jei Jogaila numirtų nepalikęs įpėdinių, Lenkija negali rinktis sau karaliaus be Vytauto ir jo bajorų žinios²⁾. Šis punktas praplatino Lietuvos teises ir tartum paruošė dirvą tam, kad Jogailai mirus anksčiau už Vytautą, Lenkijos sostas galėtų atitekti Vytautui.

Lenkų bajorų dokumentas³⁾ yra beveik lietuvių bajorų akto nuorašas, todėl apie jį atskirai ir nebekalbėsime.

Svarbiausi 1401 m. unijos punktai yra šie:

1) Lietuva ir Lenkija turi viena kitai teikti pagalbos arba patarimų. Bet tai dar nėra unijai charakteringa: pagalba duodama tik priešui užpuolus.

2) Vytautas, bendrai, prileidžiamas prie valdžios ir jis iš Jogailos gauna *d. kunigaikščio valdžią* Lietuvoj. Šis punktas ir suteikė Vilniaus aktui unijos pobūdį. Bet Vytautui mirus, vėl jo valdžia turėjo atitekti į Jogailos ir karūnos rankas. Kitokios institucijos minėtais dokumentais nebuvo įsteigtos. Vilniaus -

¹⁾ Vytautas, matyt, čia kalba apie savo vasalystės dokumentą, išduotą 1386 m. gegužės 10 d. Žiūr. A. Prochaska, Nieznany akt homogialny Witolda, Kwartalnik histor. IX t., 234 p.

²⁾ C. ep., V., 234 nr., ³⁾ Žerb. - Lab., 176—178.

Radomo, trumpiau vilniškė, unija yra todėl tikra ir visiškai personalinė. Tiesa, pastarojo sutarty nerandame jokio teoretinio santykių apibrėžimo, kokie nuo to laiko turėjo susidaryt tarp Lietuvos ir Lenkijos; Vytauto gi santykiai su Lenkija buvo apibrėžti, kaip valdomojo su aukštesniu perdėtiniu¹⁾. Lenkų ponų taryba Radome davė garantiją, kaip lietuv. bajorai Vilnių lenkams, kad Vytautui nebus atimta d. Lietuvos kunigaikštija. Lietuvių bajorų aktas leidžia jiems daryti spaudimą į Vytautą, jei šis nesilaikytų unijos; taip pat lietuviai, mirus Vytautui, gauna teisę dalyvauti naujo kun. rinkimų. Lenkų bajorija turėjo tą teisę seniau. Netenka abejoti, kad Vytautui, siekusiui absoliutinės tvarkos viduje, toks jo bajorų iškelimas galėjo nepatikti.

Šiaip ar taip kalbant, paskutinioji unija patikrino Lietuvai su Lenkija daugiau lygybės, ko iki tol teisiškai nebuvo, ir be to, tų dviejų valstybių sąjunga buvo paremta abipusiška visuomenės vadovaujančių luomų taika. Lietuvių bajorija valstybės reikaluose gavo balsą, kuris lig šiol išimtinai tepriklausė valdovui, t. y. did. kunigaikščio valiai, reguliuojant valstybės reikalus. Dabar toji visuomenė davė unijai savo sankciją²⁾.

Šią uniją ir mūsų ir svietimi istorikai ne visi vienodai vertina. Kaip matėm, Kutrzeba yra tos nuomonės, kad ši unija mūsų valstybę beveik sulygino su Lenkija; Vytautas gavo did. kunigaikščio valdžią³⁾ Lietuvoj iki gyvos galvos; mūsų bajorija įgijo balsą krašto valdyme, rinkti d. kun., ir be jų, kaip ir be Vytauto žinios, lenkai negali rinktis sau valdovo Jogailai mirus. Šito mes nerandam Krėvės unijoje, kas ir verčia nesutikti su ta nuomone, kuri tvirtina, kad vilniškė unija yra žingsnis atgal Lietuvos nenaudai⁴⁾. Negalima sutikti ir su ta nuomone, kuri tvirtina, kad vilniškė unija santykių su Jogaila ir Lenkija nė kiek nepakeitė⁵⁾. Šitas tvirtinimas priešingas unijos nuostatomis ir aukščiau išdėstytiems faktams. Turime atvirai pasisakyti, kad 1401 m. aktas yra didelis žingsnis pirmyn Lietuvos nuo Lenkijos atsipalaidavimo kely, ir didelis „remontas“ Krėvės unijoje, vadinamoj Lietuvos inkorporacija ir net aneksija. Paskutinis aktas gavo jau personalinės unijos vardą. Lietuva, kad ir ne visai, pasidarė lygi Lenkijai. Tiesa, mes norėtumėm

1) Kutrz., 490.

2) Kutrz., 495.

3) Koliankovskis yra priešingos nuomonės (žiūr. jo veikalo 76—77 p.),

4) Jon., 67, 68.

5) Proch. D. W., 97.

iš Vytauto, kad jis būtų ta kryptimi padaręs daugiau ir po to, kai jis iš Vorsklos grįžo pralaimėjęs, nes jo padėtis krašte, žuvus daugeliui kunigaikščių ir jų žemėms jam atitekus, dar labiau sustiprėjo. Bet reikia neužmiršti, kad tarptautinėj politikoj jo padėtis po Vorsklos dar buvo silpna. Tenka manyti, kad Vytautas tiek padarė, kiek jautė savy galybės ne tik santykiuose su Lenkija, bet ir su kitais kaimynais. Kaip kiekviena sutartis taip ir ši pasiliko sutartimi: galingi gyvenimo faktai toliau už jas nužengia arba jas padaro be vertės, tylinčiais popieriais. Apie tai leisime kalbėti Vytauto politikos faktams, naujoj susidariusioj situacijoj.

Teisiškai nustatęs santykius su Lenkija, Vytautas, tartum atsikvėpęs, vėl ėmė ieškoti aplink sau draugų, padedančių jam toliau vykdyti savo siekimus: jis buvo per gudrus ir per lankstus politikas, kad su viena valstybe surištų savo valstybės likimą, pamiršdamas ieškoti kitur sau talkininkų. O iš šalies žiūrint atrodo, kad jis, padaręs tokią sąjungą su Lenkija, pasižadėjusia jį remti prieš visus jo priešus, turėjo tuo pasitenkinti; reikėjo tik bendrai dirbti taikos darbą, sodinti ir ugdyti savo krašte Vakarų Europos kultūros diegus, nes Lietuva, tiek ilgai kovojusi dėl savo žemės ir tikybos laisvės, pailso ir atsiliko. Ši sritis labai buvo dėkinga kiekvienam mūsų valdovui. Bet tokiam kultūriniam darbui svarbiausias yra valstybės saugumas ir ramybė. Ir Vytautas, matyt, nepasitikėdamas gerais santykiais su Lenkija, tarytum pabūgo jos kultūrinės ir politinės hegemonijos ir ėmė ieškoti tuose santykiuose pusiausvyros — atsverti tai gerais santykiais su kaimynais. Bet tuo tarpu su Lietuvos priešu Ordiną susitarė Lenkija. Vytautas, negalėdamas pakęsti jų sąjungos, apskundė patį Ordiną pasauliui, stengdamasis tuo jų santykius suardyti. Jis gerai žinojo, kad jų prietelystė gali pakenkti ne tik jo vidaus politikai, bet ir užsienių. Tada Vytautas ėmė daryti nepalankių žygių prieš Ordiną. Išvijo jį iš Žemaičių krašto (1401 m.), vėl jam sumaišydamas kortas: nuo Mindaugo laikų dėtos pastangos užkariauti Žemaitiją, kad galėtų sausžemiu susijungti abu Ordinai, vėl liko sutrukdytos. Dabar kryžiuočiai, užmokėję už gerus santykius su Lenkija Žemaičių kraštu, ėmė taikintis su Vytautu (1402). Tos sąjungos tuojau pabūgo lenkai ir jų, be abejo, pakurstytas Jogaila 1403 m. vėl pareikalavo iš Vytauto naujo pasižadėjimo, kad jis nei su kryžiuočiais, nei su kardininkais nedarytų jokių sutarčių be kara-

liaus žinios ir valios¹⁾). Iš to galima spręsti, kad Vytauto artėjimas su Ordinu buvo tikrai pavojingas Lenkijai, kad ji, nors ir turėjo iš Vytauto ir jo bajorų Vilniaus unijos aktus, bet jais nepasitikėjo ir vis reikalavo naujų pasižadėjimų. Vytautas ir šį kartą nusileido, gal būtų, kokiais nors sumetimais, kad galėtų, progai pasitaikius, pasiteisinti prieš Ordiną, jei būtų tai reikalinga, kad jis negali tai ir tai daryti be Jogailos sutikimo. O kad to pasižadėjimo nemanė laikytis ir nesilaikė, tuojau pamatysim.

Sekančiais metais Vytautas su kryžiuočių diplomatais suvažiavo į Kauną ir, be Lenkijos žinios, suteikė Vokieč. Ordinui teisę abipus Nevėžio statyti malūnus²⁾ ir atskiru aktu pasižadėjo eiti jam į pagalbą prieš visus jo priešus. Ordinas irgi sutarty pasižadėjo ginti Vytautą nuo jo priešininkų³⁾). Nors Vyt. ir pažymėjo, kad jam esą netinka kelti rankos prieš lenkų karalių⁴⁾), bet ši nauja sutartis aiškiausiai prieštaravo jo praeitų metų pasižadėjimams. Šita taika su Ordinu Vytautui buvo ne tik reikalinga rytų politikai, bet ir lenkams parodyti, kad jis yra laisvas valdovas savo kraštuos ir savo politikoj. Bet kartu tas jo savarankiškas žygis buvo ir neseniai pasirašytos unijos sulaužymas⁵⁾). Ta kryptimi buvo nueita dar toliau: rytojaus dieną po susitarimo Ordinas išdavė atskirą dokumentą, kuriuo pasižadėjo Vytautui mirus globoti jo pačią Oną ir ginti jos teises į jos dalį⁶⁾). Tai buvo aiškus nepasitikėjimas Lenkija, kuriai buvo Vilniaus aktu pažadėta kunigaikštienės dalis po jos mirties Lenkijai grąžinti.

Šie Vytauto nedraugingi žygiai Lenkijos atžvilgiu negalėjo nepasiekti Krokuvos ausų. Vytautą už tai pradėjo įtarinėti neištikimybė ir separatizmu. Po Kauno suvažiavimo lenkai ėmėsi įvairių pastangų pastoti kelią tam pavojui, kuris pradėjo grėsti pačiai unijai dėl tokios Vytauto vedamos užsienių politikos. Aktyviai dirbo lenkai ištisus po suvažiavimo metus, bet nepadarė jokio juridinio akto; kaip ir visada tokiais baimės momentais, taip ir dabar lenkai nieko gudresnio nesugalvojo, kaip pareikalauti iš Vytauto naujų priesaikų, patvirtinančių senus pažadus ir ištikimybę Lenkijai. Vytautas tai ir padarė atskiru aktu, pasižadėdamas nedaryti jokios sutarties, nukreiptos prieš

¹⁾ C. ep. V., 248 n r., ²⁾ T. p., 296 nr., ³⁾ T. p., 297 nr., ⁴⁾ T. p., 297 nr.,

⁵⁾ Proch.,- D. W., 106 nr. ⁶⁾ C. ep., V., 300 nr.

Jogailą ir Karūną, ir prieš juos nekilti¹⁾). Tokią ištikimybės priesaiką tuo laiku iš viso buvo padarytos trys²⁾).

Prochaska yra tos nuomonės, kad aukščiau minėtu priesaikos aktu Kauno sutartis, kiek ji buvo nukreipta prieš uniją, nustojo savo galios³⁾). Gal lenkai taip ir manė, bet Vytautui Kauno taika, būdama apsigynimo ir puolimo sutartis, nenustojo savo vertės ir jam buvo labai naudinga politikai rytuose.

Vytautas, naujais pasižadėjimais nuraminęs lenką galvas ir susiderinęs su Ordinu, pasuko į rytus sutvarkyt Smolensko reikalą. Čia jam ir sekėsi: atsiėmė Smolenską, o su D. Naugardu suregulioavo santykius. Tuo metu pagerėjo reikalai ir su Lenkija: ji dabar nekludė Vytauto planą, — gal bijojo kryžiuočių, kurie iš abiejų kraštų nesantaikos galėjo tik pasinaudoti.. Juk vokiečiai niekad nebuvo atsisakę nuo pretenziją į Lenkiją, taip pat niekad nebuvo atsižadėjęs ne tik nuo įtakos ir net užkariavimo Žemaitijos, bet ir visos Lietuvos. Tai buvo bendras ir pavojingas priešas vakaruose. Kitas priešas, ne mažiau pavojingas, buvo Maskva, kuri diena iš dienos augo ir darėsi rimta Rytų Europos jėga. Žodžiu, Lietuva ir Lenkija stovėjo tarp priekalo ir kūjo, kitaip sakant — grėsė joms peilio ir šakutės „filosofija“. Tat ir nenuostabu, kad kalbamuoju metu tikrai tarp Vytauto ir lenką santykiai ėmė gerėti: lenką riteriai aktyviai dalyvavo visoj eilėj Vytauto žygiu prieš Maskvą⁴⁾). Tai, žinoma, buvo daryta ne vien iš meilės Vytautui, bet ir dėl to pavojaus, kuris grėsė, kaip minėjom, ir jiems iš Rusų pusės. Kita priežastis santykių gerėjimo — tai Žalgirio karas su kryžiuočiais, su kuriais Vytautas ir Jogaila nesusitarė, o dar pirmasis aną įžeistas, atėmė vėl iš ją Žemaitiją. Dabar Lietuva su Lenkija ir ėmė rengtis į karą, kad galutinai sulaužytų vokiečių galybę. Tuo metu Ordinas paskleidė gandų, esą Vytautas su visa Rusija ir bendrai su visu Rytų pasauliu rengiasi prislėgti kryžiuočius. Aišku to pasirengimo momentu tarp Vytauto ir Lenkijos turėjo visokie nesusipratimai pasitraukti į šalį: prieš jų akis stovėjo didi ir lemianti valanda, viliojanti nepaprastu laimėjimu, o Vytautas, be abejo, pro šio mūsų dūmus regėjo vėl naujus savo pasisekimus rytuose, visiškai laisvą Žemaitiją, ir kartu su tuo unijos pagrindą susilpninimą, nes tai patvirtino kiekvienas jo laimėjimas.

1) C. ep. V., 302 nr. 2) Hal., 178.

3) Proch., D. W., 107. 4) 1406, 1407, 1408, m. m.

Kryžiuočiai dar stengėsi šią lietuvių ir lenkų vienybę suardyti, ypač po to, kai iš jų buvo atimta Žemaitija. Tada jie kreipėsi į Jogailą, klausdami: ar jis padės „išgamai“ Vytautui, jei jie kovotų dėl Žemaitijos susigrąžinimo.

Bet 1409 m. visuotiname Lenčicos suvažiavime, kur turėjo būti tas klausimas išspręstas, gavo viršų bendradarbiavimo idėja su Lietuva. — Ordinui buvo trumpai atsakyta: jei jis pultų Žemaitiją, tada Jogaila užpultų Prūsus, nes „Lietuvos priešus laikome savais“¹⁾. Tuo būdu Ordinui nepavyko suardyti esamų santykių tarp Vytauto ir Jogailos. Toks bendradarbiavimas, kaip minėjom, buvo reikalingas jų dideliam žygiui. Po kiek laiko Ordinas pradėjo karą su Lenkija. Bet įsikišus Čekų karaliui Vaclovui, buvo tarp kariaujančių pusių padarytos vieneriems metams paliaubos. Toj sutarty Lietuva nebuvo aiškiai pažymėta. Jogaila tik pasižadėjo neremti ginklu žemaičių ir tų, kurie jų pusę laikytų. Ginčas tarp Vytauto ir Jogailos, iš vienos pusės ir Ordino, iš kitos pusės, buvo pavestas galutinai išspręsti Vaclovui Pragiėčiui, kuris jį išsprendė Lietuvos nenaudai: Žemaitija buvo atiduota kryžiuočiams; Jogailai ir Karūnai buvo uždrausta remti Vytautą ir Lietuvą kovose su kryžiuočiais. Nenuostabu, kad toks aiškiai tendencingas sprendimas Lenkijoje sukėlė gandų, esą jai uždrausta kada nors ateity kviestis į savo sostą karalių iš Lietuvos ar bendrai iš Rytų Europos, bet tik iš Vakarų Europos valdovų tarpo. Toks neteisingas klausimo išsprendimas tiek lietuvių, tiek ir lenkų atstovų griežtai buvo atmestas, ir jie užsigavę apleido Pragę.

Vytautas šiuo laiku atmetė ir gundymą suardyti uniją, kada jis buvo nuvykęs į Kėzmarką pas Vengrų karalių Zigmantą, norėdamas jį palenksti, kad ištesėtų paliaubas su Lenkija. Zigmantas atsisakė išpildyti tuo atveju, jei kiltų karas tarp Lenkijos ir Ordino. Užtat slapta, nedalyvaujant lenkų ponams, kurie kartu buvo atvykę su Vytautu, pasiūlė jam karaliaus karūną, žadėdamas visišką nepriklausomybę nuo Jogailos ir Lenkijos ir net pagalbą prieš juos, jeigu jie priešintųsi. Bet Vytautas, ką jis priminė vėliau lenkams, nesileido į jokias derybas tuo klausimu, bet priešingai, sugrįžęs tuojau pranešė Jogailai tuos pasitarimus²⁾.

Atsižvelgiant į Vytauto galybę, mums rodos, kad jis turėjo su mielu noru priimti Zigmanto pasiūlymą karūnuotis ir tap-

¹⁾ Hal., 191—193.

²⁾ Lal., 191—193.

ti visiškai savarankišku Lietuvos valdovu, lygiu su Lenkijos ir kitų kraštų valdovais. Jei su tuo Vytautas nesutiko, tai šito jo žygio negalima išaiškinti vien jo simpatijomis Lenkijai, kas būtų ir neteisinga. Jam, matyt, dar nebuvo atėjusi valanda visiškai atsipalaiduoti nuo Lenkijos: prieš jo akis stovėjo neišspręsta didelio Lietuvos priešo, Vokiečio Ordino, likimo problema. Tai ir bus buvusi svarbiausia priežastis, kad Vytautas savo karūnaciją atidėjo kitam laikui, patogesnėms aplinkybėms. Iš kitos pusės tai rodo, kiek Vytautas nesinaudojo asmeniškais sumetimais politikoj. Jam dabar tik rūpėjo kartą visiems laikams sulaužyti Ordino galybę, kad tuo savo būklę sutvirtintų viduje, o rytuose kartą amžinai apsaugotų savo valstybės sienas; kad įvestų savo krašte taiką ir suteiktų piliečiams ramybę, kurios jie jau seniai buvo išsiilgę. Ir tuo būdu prisiartino Vokiečių Ordinui lemianti valanda: 1410 m. liepos 15 d. Žalgirio laukuose ištiko didelė ir žiauri kova lietuvių ir lenkų suvienytų jėgų — su Ordinu ir jo gausingais Vakarų Europos svečiais. Kryžiuočių galybė buvo sutriuškinta. Rytai ginklų kovoje nugalėjo Vakarus, vadovaujant genialiam Vytautui, kuris neveltui vadinamas Didžiuoju. Norėdami būti objektyvūs, turime pasakyti, kad vargiai vieni lietuviai be lenkų sąjungininkystės, kad ir tokiam gabiam Vytautui vadovaujant, būtų nugalėję kryžiuočius. Žalgiris — tai abiejų tautų santykių laimėjimas. Bet tuo dar nenorime pateisinti unijos ir tvirtinti, kad Lietuva viena nebūtų galėjusi apsiginti nuo savo priešų. Kad galėdavo apseiti be lenkų pagalbos, įrodo daugelio dešimtmečių kovos su abiem Ordinais ir su kitais priešais. Žalgirio kova, kaip žinom, pasibaigė Torno taika (1411), ir žinom, kad tas laimėjimas nugalėtojų nebuvo visiškai išnaudotas. Į Torno taikos sutartį¹⁾ įsiskaitęs, gauni įspūdžio, kad ne kryžiuočiai pralaimėjo ... Lietuva ta sutartimi gavo Žemaitiją, ir tai tik iki Vytauto ir Jogailos mirties, o paskui vėl turėjo grįžti Ordinui. Lenkija gavo, ir tai už belaisvius, 100.000 kapų grašių ir nedidelės reikšmės Dobrynės sritį. Tai ir visa. Dabar ir kyla klausimas, kodėl taip maža tebuvo išsiderėta? Šis klausimas tik tada paaiškės, kai bus atsakyta į kitą klausimą: kodėl Vytautas taip skubiai pasitraukė iš kovų lauko? Kadangi šito klausimo išsprendimas įneštų ir šiek tiek šviesos į Vytauto santykius su Lenkija, todėl ir teks šioje vietoje nors trumpam apsistoti.

¹⁾ C. ep., s., II, 35 nr.

Šis klausimas — Vytauto staigus pasitraukimas, įvairiai aiškinamas. Pats Vytautas savo laiškuose tą žygį teisinga tuo, kad jo kariuomenė ėmė smarkiai sirgti ir todėl nebegalėjęs toliau kovoti su kryžiuočiais. Prochaska gi mano, kad jis tai padaręs verčiamas ne ligos, bet to pavojaus, kuris ėmė grėsti iš Inflančių pusės Lietuvai, ir Vytautas tame savo žygyje neturėjęs jokių užpakalinių minčių ir nesiekęs sau asmenišką naudą. Jei jis to būtų geidęs, būtų tik sau kenkęs, nes Vytautas jau tuo metu buvo Lenkijos ir jos būsimos karalienės Jogailos dukters globėjas, ir jam, kaipo tokiam, prisiekė lenkų bajorai. Mirus Jogailai, be abejo, jis būtų valdęs Lenkiją. Vadinas, kaip jis būtų galėjęs daryti skriaudą tai valstybei, su kurios augimu buvo surištas Lietuvos klestėjimas ir Vytauto likimas. Jau dėl to, sako Prochaska, reikia pašalinti tą perdėtą ir tendencingą įtarimą¹).

Nenorėtume su Prochaskos išvadžiojimais sutikti, turėdami galvoj tai, kad į Lenkiją, kaip ir po Liublino unijos, ėjo kelias per Lietuvą: galinga Lietuva buvo tikriausia garantija įsitiprinti ir Lenkijoje. Ir juo ši pastaroji palyginti su Lietuva buvo silpnesnė, juo Vytautui ir kitiems mūsų krašto valdovams buvo geriau. Todėl, šiaip ar taip kalbėtumėm, toks staigus Vytauto pasitraukimas ir Torno taikos sąlygų lengvumas po tokio didelio laimėjimo, verčia mus galvoti, kad jis taip elgėsi ne be tikslo ar pripuolamai; galima manyti, kad jis skubėjo ir kažko vengė, būtent — Lenkijos įsigalėjimo²). Kad Vytautas, išsiderėdamas Torno taikos sąlygas, vadovavęsis išimtinai partikuliariniais tikslais, teigia ir Haleckis. Pakako, sako jis, Vytautui iš Ordino pusės tik vieno pasižadėjimo, kad grąžintų jam Žemaitiją³). Kochanovskis⁴) Torno taikos diplomatinės sąlygas, Vytauto patvirtintas raštu, laiko ne kuo kitu, kaip tiktai dirbtine, kadaise buvusio Ordino, baidykle, kuria Vytautas buvo pasirengęs gąsdinti Lenkiją ateity, jei tai Lietuvos interesams būtų naudinga. Kad kryžiuočių baidyklė nebegalėjo slėgti Lietuvos, Vytautas aiškiai suprato. Jis galėjo priversti Ordiną daugiau nusileisti derybose, bet jis, matyt, bijojo, kad tada galėtų ir Lenkija daugiau laimėti iš kryžiuočių. Jei ji būtų gavusi Pamarį, tada ji būtų įsigijusi persvarą ir Lietuvos reikaluose. Šito Vytautas niekad nenorėjo ir jo

¹) Proch. D. W., 148, 202, Kol. mano Vytautą pasitraukus dėl kariuomenės susilpnėjimo ir dėl pavojaus iš Livonijos Ordino pusės (106 p.).

²) Taip mano ir Lohmeyer (žiūr. 269 p.). ³) Mal. 195, ⁴) Koch. 145.

pati ambicija neleido. Aišku viena, kad Vytautas negalėjo nežinoti, ką jis daro. Reikia visiškai sutikti su tuo, kad jis vengė tos persvaros, kurią galėjo įgyti lietuvių-lenkų sąjungoj Lenkija visiškai laimėjimo metu Prūsiose. Vis dėlto manoma, kad Vytautas savo žygiu pakenkė ne tik Lenkijai, bet ir Lietuvai. Čia kyla klausimas: ar daug yra atsitikimų, kada norima kitiems pakenkti, sau skriaudos nepadarius? Vis tik, sako Haleckis, sunku nepatikėti Dlugošui, kad Torno sutartis atsižvelgė išimtinai į Lietuvos interesus. Lenkijai, po tiekos aukų ir pergalių, ji jokios naudos nesuteikė, o Lietuvai — nors Žemaitija buvo gražinta¹⁾. Iš viso to, kas pasakyta, tenka padaryti išvada, kad Vytautas šiuo savo žygiu norėjo Lietuvos gerovės, kryžiuočių likučiu išgelbėjimas buvo jam reikalingas tęsti tolimesnei savarankiškai politikai su Lenkija. Už tai nesmerkia Vytauto ir Kochanovskis dėl to, kad Lenkijos ir Lietuvos negalima buvo laikyti viena valstybe. Kitaip, anot jo, Vytautas užsitrauktu prakeikimą už tą žygį. Visiškai tu valstybių skirtinumas ir jų individualiniai siekimai būdami tarpusavy aiškiai priešingi, visiškai pateisina Vytauto elgesį ir už tai jį ir jo gilų to laiko Lietuvos reikalų supratimą apšviečia istorijos perspektyvoj politinio talento aureole²⁾.

Nieko nelaimėjusiai Lenkijai, kuriai tuo laiku grėsė pavojus ir iš Zigmanto Luks., didelio jos priešo, Vytautas galėjo jai ištiesti savo pagalbos ranką ir už tai ką nors laimėti Lietuvai. Net nuostabu, kad lenką bajorai ne tik sutiko su nusileidimais Ordinui, bet dar labiau nuo to laiko pasidarė Vytautui artimesni, tartum nujausdami jo paramos reikalingumą ir, be to, būdami jam dėkingi už tarpininkavimą gaunant iš karaliaus privilegiją, pasidarė karšti savo protektoriaus šalininkai. Kaip tik tuo laiku Vytautas paima ir Podoliją ir įgyja įtakos aukščiausiai Lenkijos valdžiai, kurios kancleris, Poznaniaus vyskupas Vaitiekus Jas-trzemiec, buvo aiškiai jo reikalams atsidavęs³⁾. Pašauktas jis buvo į tą aukštą vietą ir apdovanotas Krokuvos katedra, sulaužant lenkų papročius ir tradicijas. Pagalbos reikalas iš Lietuvos pusės Lenkijai dar labiau padidėjo, kai Zigmantas L. tapo Romos imperatorium, nes jis buvo sąjungoj su Ordinu. Šita sunkia Lenkijos būkle Vytautas ir naudojosi, kas kartą vis la-

¹⁾ Hal., 196, ²⁾ Koch., 142, 143.

³⁾ T.p. 145, 146.

biau jai rodydamas savo reikalingumą, o artindamasis į Ordiną, dar labiau norėjo pakelti Lenkijos akyse savo įtakos ir pagalbos vertę bei reikšmę. Todėl nenuostabu, kad po Torno taikos įvyko dar labai įdomus faktas: kitą dieną, taikos susivažiavimui pasibaigus, Jogaila išsprendė lietuvių-lenkų dėl Podolijos ginčą, kuris vargais buvo likviduotas 1403 m. Jogaila, neatsižvelgdamas gyvo lenkų nepasitenkinimo¹⁾, davė Vytautui lėno teisėmis taip pat tos žemės vakarinę dalį su Kamieniecu, išstumdamas iš čia karūnos seniūną. Jau 1409 m. Jogaila žadėjo Vytautui atiduoti Podoliją, kad jį labiau patrauktų į artimesnį politinį bendradarbiavimą prieš kryžiuočius; dabar jam atiduodamas tą žemę, į kurią reiškė pretenzijų ir Vengrų karalius, susiejo Vytautą stipriu bendrumo ryšiu santykiuose su Zigmantu, ir su Lenkija, kurioj tos pačios pretenzijos grėsė raumumui valdant Raudonąją Rusiją. Tuo būdu Jogaila apsišatę sargyba nuo Vengrų pusės²⁾. Ir tos žemės buvo atiduotos Vytautui, matyt, todėl, kad jų patys lenkai nepajėgė apginti. Dabar Zigmantas turėjo reikalą nebe vien su Lenkija, bet ir su galinga Lietuva, kas dar labiau kėlė ir Vytauto reikšmę tiems santykiams. Kita priežastis, paskatinusi atiduoti Lietuvai Podoliją, buvo dar ta, kad Zigmantas Liuks., tapęs tuo metu Romos imperatorium, ne tik ragino Ordiną toliau kariauti, bet ir pats pradėjo karą Lenkijos pasieny. Šiaip ar taip, tų žemių atidavimas Vytautui rodo, kad Lenkija iš Žalgirio mūšio neišėjo su dideliais laimėjimais. Priešingu atveju tokio dosnumo nebūtų susilaukta iš lenkų. *Todėl Vytauto elgesys po Žalgirio pergulės gali būti ne kitaip supastas, kaip baimė, kad Lenkija nepasidarytų visiškai savarankiška santykiuos su Lietuva, kad nereiktų jam prieš lenkus lenktis, ko taip jis nemėgo. O Podolijos dovanojimas rodo, kad lietuvių-lenkų sąjungoj Lietuvai ir toliau atiteko vadovaujамasis vaidmuo, kurio dėka Lenkija galėjo būti apginta nuo Vengrijos pretenzijų.*

Po šitų visų įvykių mes prisiartinam prie naujos Lietuvos su Lenkija unijos, kurioj vėl Vytautas išgavo juridisku dokumentu Lietuvai daugiau savarankiškumo ir lygybės su Lenkija.

IV.

Unijų kely pradėtas darbas nebesustojo: jis, tartum akmuo paleistas į pakalnę, ritosi vis žemyn ir žemyn, kol pasiekė

¹⁾ Kochanovskis sako, kad tuo metu Vytauto ir lenkų bajorų santykiai buvę labai nuoširdūs. Žiūrėk aukščiau.

²⁾ Hal., 198, 199.

galą — Liublino uniją (1569). Nors lietuviai į tuos aktus ir žiūrėjo kaip į beverčius popierius, padarytus tais momentais, kada Lietuvai iš Lenkijos buvo reikalinga didesnė parama ar neitralumas, bet visi tie raštai, kaip ir kiekvienos sutartys, negalėjo anksčiau ar vėliau neatsiliepti į Lietuvos likimą. Tegu jos politika ar interesai turint savy galybės ir nepakludavo tų unijų paragrafams irėjo savarankišku keliu, bet laikui bėgant visa tai neišėjo Lietuvai į naudą ir ypač tuo metu, kai ji susilpnėjusi nuostojo tos įtakos ir persvaros lietuvių lenkų sąjungoj, kokią kad turėjo Vytauto laikais. Tie patys aktai buvo geriausias lenkų ramstis įvairiausiais momentais pareikšt pretenzijas į Lietuvą. Tą aiškiai mes matom Liublino unijos sudarymo metu. Pastaroji unija ir buvo pagrįsta anksčiau padarytomis unijomis ir jų dvasia. Ir kol Lietuva pakankamai turėjo viduje savo jėgų, tai visas realus valstybės gyvenimas lengvai pasipriešindavo lenkų užgaidoms, nors ir unijų paragrafais pagrįstoms. Bet kai Lietuva ėmė prarasti savo jėgas ir todėl anksčiau turėtą persvarą į Lenkiją, tada unija lenkų rankose patapo realiais įrankiais ir visai pakirsti Lietuvos savarankiškumą.

Tai konstatavę, mes susipažinsime su paskutiniąja Vytauto gyvenime padaryta taip vadinama Horodlės unija. Pirmiausia panagrinėsime jos atsiradimo priežastis, kurios vertė Vytautą ją pasirašyti.

Jų, tų priežasčių, žinoma, buvo ne viena. Svarbiausia — tai Vytauto rytų politikos planai. Kad turėtų jis tam laisvas rankas ir materialinės paramos, reikėjo apsidrausti nauja unija nuo Lenkijos, kuri buvo bepradedanti artintis su Zigmantu L., vokiečių imperatorium, kas didino lenkų savarankiškumą santykiuose su Lietuva ir kas galėjo jam skersai kelio statyti kliūtis. Reikia dar čia atsiminti ir tai, kad ir kryžiuočiai negalėjo užmiršti 1410 m. smūgio ir pažeminimo. Henrikas von Plauenas, kuris tada išgelbėjo Ordino galybės likučius, atsidėjęs rengėsi prie revanšo: stropiai rinko jėgas iš visos Vakarų Europos. Nors kryžiuočiai po paskutinio pralaimėjimo ir nebuvo tokie pavojingi, bet ir dabar reikėjo skaitytis ne tiek su jų pačių jėga, kiek su Vakarų Europos pagalba, kuri nors ir buvo sumažėjusi, bet visiškai nebuvo išnykusi. Šitą pavojų konstatuoja ir pats unijos aktas¹⁾. Trečia priežastis, reikia manyti, taip pat nebuvo antraeilinės vertės ir, pasiskaičius pačią uniją, atrodo teisinga, būtent, kaip mano Voigtas ir Lohmeyeris, kad

¹⁾ Žerb. - Lab., 182.

Vytautas tikėjosi pats gauti Lenkijos sostą, nes Jogaila, jau sulaukęs 71 metų, dar neturėjo sūnų įpėdinių, kuriems būtų galėjęs pavesti Lenkijos sostą. Vytautas gi buvo už Jogailą keletais metais jaunesnis, ir Jogailai mirus, jo karūna, kaip manoma, būtų Vytautui atitekusi, ir tada jisai būtų prijungęs Lenkiją prie Lietuvos. Bet apie tai plačiau teks apsistoti, kai bus kalbama apie ginčą kilusį dėl Jogailos įpėdinių, gimusių iš ketvirtosios žmonos.

Dėl pastarosios unijos buvo susitarta dideliame lietuvių ir lenkų suvažiavime Horodlėje, kur taip pat atvyko Vytautas, Jogaila su žmona ir karalaite Jadvyga, Jogailos dukterim. Kadangi nei Vytautas, nei Jogaila neturėjo įpėdinių, todėl manoma, kad pirmiausia buvo aptartas lenkų susirinkime įpėdinystės klausimas, kame ir Vytautas dalyvavęs. Čia buvo nutarta karalaitei Jadvygą, kuriai jau ir pirmiau Jedlne lenkų šlėkta buvo padariusi ištikimybės priesaiką, pripažinti Lenkijos sosto įpėdine, o Vytautą jos globėju. Dėl tos priežasties Vytautas, kaipo globėjas, po Jogailos mirties laimėtų ne tik pirmą vietą Lenkijos karališkoj-taryboj, bet ir dominuojantį vaidmenį visoje karūnoj¹). Ta kryptimi buvo nueita tiek toli, jog vėliau karūnos senatoriai, kreipdamiesi į Jogailą ir Vytautą, galėjo pasakyti, kad jie abu yra jų Viešpačiai. Šitą teisinę valdžią Vytautas, be abejo, įgijo nuo tada, kai buvo Horodlėj prisiekta ir Vytautui, kaip būsimos Lenkijos karalienės globėjui. Ta pačia proga ir lietuviai padarė priesaiką Vytautui, Jogailai ir jų įpėdiniams. Taip buvo išspręsti įpėdinystės abejojimai²). Kadangi buvo pačios aplinkybės atsimainiusios, tai ir lenkai turėjo lietuviams žymiai nusileisti.

Dabar iš eilės teks susipažinti su pačiais aktais, kurių iš viso buvo išduota keturi: Vytauto ir Jogailos bendras aktas dvejuose originaluose ir atskirai po vieną išdavė lietuvių ir lenkų bajorai. Tuose visuose aktuose nėra vienodumo: vienuose jų yra tai, ko kituose nerandame. Todėl čia ir reikia padaryti vieną pastabą, būtent: jei vienos pusės raštas kalba apie sau uždedamas pareigas, tai tos pareigos tik jai ir privalomos, nes jeigu priešingoji pusė uždeda kitai pusei pareigų, tai dar iš to neišplaukia, kad ji turėtų tas pareigas vykdyti. Šitą pastabą padarius, tenka eiti prie pačių dokumentų nagrinėjimo.

¹) Bet Jogailai dar gyvam esant Vytautas toki vaidmenį vaidino Lenkijoj.

²) Proch., D. W., 156.

Jogailos ir Vytauto aktas turi dvejopą charakterį: unijos akto, normuojančio Lietuvos santykius su Lenkija, ir žemės privilegijas. Šis dokumentas taip surašytas (stilizuotas), jog iš karto atrodo, kad jis duotas abiejų valdovų. Bet paskaičius pirmą paragrafą: nuo to laiko Lenkijos karalijos karūną *priēm* (quam vis eo tempora ... coronam regni Poloniae asumpsimus)¹⁾, rodo, kad šis dokumentas yra duotas Jogailos. Toliau, kaip ir 1401 m., kalbama apie Lietuvos susivienijimą su Lenkija ir tam tikslui pavartojama daugybė žodžių, reiškiančių sujungimą: *appropriavimus, incorporavimus, conjunximus, univimus, adjunximus, confoederavimus*²⁾. Panašaus punkto nerandame lietuvių ir lenkų ponų išduotuose raštuose. Minėtas aktas maišo uniją su inkorporacija, ypač šią pastarąją akcentuodamas. Tie išsireiškimai, kaip Lietuvos įjungimas (*incorporare* ...) į Lenkiją, vėliau virsta tarp lietuvių ir lenkų nesantaikos obuoliu, nes mūsų bajorai matė tame savo pažeminimą, todėl dažnai prieš tai protestavo, kol pagaliau laimėjo iš Lenkijos jų savarankiškumo pripažinimą. Devintame tos unijos paragrafe kalbama apie lietuvių bajorų Jogailai, Vytautui ir jų įpėdiniams ištikimybę, ką jie jau seniau buvo priesaika patvirtinę³⁾.

Horodlės unijos abiejų pusių pagalbos reikalas eina daug toliau, negu buvo numatyta Vilniaus unijoje, kurioje kalbama tik apie pagalbą priešui užpuolus; naujojo sutartyje kalbama jau ir apie puolimo karą abiem pusėm susitarus ir sutikus⁴⁾. Šis punktas (10 §) atrodo gana keistas, nes karo skelbimo teisė Lietuvoj ir Lenkijoje priklausė valdovams, ir tuose aktuose jie nuo tos teisės neatsisako. Tame pačiame akte dar kalbama ir apie bendrus lietuvių ir lenkų Liubline arba Parčiove suvažiavimus bei seimus (*conventiones et parlamenta*), kurie galėjo įvykti sutikus ir leidus valdovams, t. y. parėjo nuo jų valios. Tuo nebuvę jokia nauja institucija įsteigta. Tokių bendrų susivažiavimų bei seimų būdavo, bet kiekviena pusė sau tarėsi atskirai; laikas nuo laiko, žinoma, reikalui esant, ir vieni kitus lankydavo.

Jogailos ir Vytauto dokumente kalbama ir apie amžiną įvedimą dignitorių (aukštų valdininkų), krėslų ir vietų (*dignitates, sedes et officia*), kokios kad yra įsteigtos Lenkijoje, būtent, vaivada ir kaštelionas Vilniuj, Trakuose ir kitose vietose (12§)⁵⁾,

1) Žerb. - Lab., 181, 182.

2) T. p., 182.

3) T. p., 185. 4) T. p., 185—186.

5) T. p., 186.

Pridėta sąlyga, kad tokias vietas tegali užimti tik *katalikai*, kas, žinoma, sukėlė didelio nepasitenkinimo Lietuvos rusų didikų tarpe.

Visi tie, kurie tos rūšies privilegijas ir laisves gauna, turi amžinai pasilikti ištikimi taip Jadvygai, taip Vytautui ir jų įpėdiniams¹⁾. Šito punkto mes nerandame vilniškėj unijoje, kurioje taip pat minima, kad Vytautas Lietuvą gauna tik iki gyvos galvos. 1413 metų unijoje kalbama jau ir apie jo *įpėdinius*, kas reiškia, kad *mirus Vytautui, Lietuva nebeatitenka Lenkijai, bet ji egzistuoja ir toliau, valdoma jo įpėdinių*²⁾. Ši mintis dar aiškiau yra pabrėžta sekančiame paragrafe (14 §). Mirus Vytautui, Lietuvos didikai ir bajorai turi priimti tokį sau kunigaikštį, kokį Jogaila ir jo įpėdiniai, lenkų ir lietuvių pralotų bei didikų patariamai, išrinks ir paskirs. Bet ir lenkai mirus Jogailai be Vytauto ir jo didikų žinios neturi rinkti sau karaliaus³⁾. Tą pat patvirtina ir lietuvių bajorų aktas⁴⁾, kas buvo neaiškiai pažymėta 1401 m. unijoje. Remiantis dokumentais, šituo vėl buvo žingsnis padarytas į priekį — didesnio Lietuvos *savarankiškumo ir lygybės kryptimi*; taip pat buvo jai *dokumentališkai patikrinta ir toliau turėti sau atskirą valdovą, kunigaikštį*⁵⁾. Tik jo paskyrimas, kaip ir pirma, priklausė lenkų karaliui, kaip aukščiausiam Lietuvos kunigaikščiui. Bet ir šita jo valdžia bei teisė buvo apribota lietuvių ir lenkų bajorų pritarimu ir sutikimu. Jeigu to iš kurios nors pusės stokatų, aišku, kad ir valdovo paskyrimas negalėtų įvykti. Todėl šis paragrafas ir apsaugo tiek vienos, tiek ir kitos pusės teises ir laisves rinkti sau valdovą tinkamą asmenį. Šis punktas, be abejo, nustotų tos vertės tuo atveju, jeigu Lenkijoje įsiviešpatautų nebe Jogailos dinastija.

Minėtas nuostatas randamas abiejų valdovų ir lietuvių bajorų dokumentuose, bet jo pasigendame lenkų bajorų akte. Iš to galima spręsti, kad su tuo jie nesutiko ir norėjo, kad Lietuva po Vytauto galvos grįžtų Lenkijai: nepripažino nuolatinės ir atskiros lietuvių valstybės. Taip galvojo Kutrzeba⁶⁾. Su šituo jo išvedžiojimu yra pagrindo nesutikti ir štai kodėl: lenkų pralotų ir didikų išduotame akte yra tokia vieta, kur kalbama, kad lietu-

¹⁾ Žerb. - Lab., 187.

²⁾ Koliakovskis įrodinėja, kad ir Horodlės unija patvirtino iš naujo Lietuvos inkorporaciją į Lenkiją (žiūr. Kol. 118—121); su ta nuomone mes irgi nesutinkame.

³⁾ Žerb. - Lab., 187.

⁴⁾ T. p., 207. ⁵⁾ Piitz., 120.

⁶⁾ Kutrz., 501.

vių bajorai ne tik turi būti ištikimi lenkų karaliui Jogailai ir Vytautui, d. Lietuvos kunigaikščiui, bet *ir jų teisėtiems įpėdiniams*, —lenkų karaliams ir *didiesiems Lietuvos kunigaikščiams* (duces Litvaniae magnos¹). Šis lenkų minėjimas „Lietuvos įpėdinių“ daugiskaitoj rodo, kad jie rašdami savo aktą, turėjo galvoj ir tolimesnę Lietuvos, kaip atskiros valstybės, egzistenciją, valdomą jos pačių kunigaikščių, priešingai — jie būtų šito sakinio į savo aktą neįtraukę. Pagaliau, šito punkto buvimas ar nebuvimas lenkų didikų dokumente neturi jokios reikšmės, nes Lietuvos kunigaikščio skyrimas parėjo nuo Jogailos, kaip aukščiausio jos kunigaikščio, kas ir atsitiko Vytautui mirus: Jogaila, nieko neatsiklausdamas, į jo vietą paskyrė savo brolių Švitrigailą.

Įdomu iš viso, kodėl taip lenkų bajorai pasielgė? Mes žinom, kad toks punktas, kurio dabar trūksta jų dokumente, buvo įrašytas Vilniaus unijoje. Kutrzeba mano, kad tokį lenkų elgesį reikia suprasti, kaip grasinimą Lietuvai už pirmąjį unijos punktą, kuriame kalbama, kad tose žemėse (Liet.) visados turėjome ir turime visišką valdžią ir visokias teises iš savo protėvių ir savo įpėdinystės tvarką, kaip teisėti šeimininkai (easdem terras quas semper cum pleno dominio ac jure mero et mixto hactenus habuimus et habemus usque modo a progenitoribus nostris et ordine geniturae, tamquam domini legitimi)²; tą lenkų gestą reikia suprasti, kaip pareiškimą, kad jie, neatsižiuodami Lietuvos, eis savo keliu, jei išmirtų Jogailos dinastija. Bet šis prileidimas labai abejotinas, nes lenkai ir vėliau niekad nerodė noro atsitraukti nuo Lietuvos — jie visą laiką stengėsi siūlą siūleliais susirišti su Lietuva ir ją visiškai prijungti prie savo valstybės. Kita priežastis atrodo kiek teisingesnė. Mat, Lenkija dar nebuvo išsprędusi, t. y. pripažinusi Jogailos sūnams eventualinių įpėdinystės teisių po jo mirties. Tik po keliolikos metų galutinai paaiškėjo, kad jie tų teisių į sostą neturi ir kad juos Lenkijos valdovais gali padaryti tik elekcija (išrinkimas). Todėl Kutrzeba ir samprotauja, kad dėl tos priežasties ir nebuvo minėtas punktas į jų aktą įtrauktas, nes bijota, kad tokioj formoj sudarytas aktas bus Jogailos sūnų prejudikatas³).

Lenkų ponų dokumente nėra paminėto ir Lietuvos dalyvavimo renkant karalių, jei Jogaila mirtų nepalikęs įpėdinių. Šito punkto įtraukimas Jogailos, Vytauto ir lietuvių bajorų aktuose

¹) Žerb.-Lab., 199, 200.

²) Žerb.-Lab., 182.

³) Kutrz., 501.

neturėjo juridinės vertės, nes nei lietuviai, nei Jogaila to neduoti negalėjo, bet tik tie, nuo kurių galėjo pareiti Lietuvos prileidimas tartis elekcijos reikalais, t. y. nuo tų, kurie išdavė trečią dokumentą (šlėkta)¹⁾.

Įdomiausias unijos paragrafas (18) tai tas, kuriuo buvo suteikta 47 lietuviams bajorams 47 lenkų bajorų herbai²⁾. Tuo buvo padarytas lietuvių lenkų giminystės bei moralinis ryšys, padaręs tiek daug žalos Lietuvai ištautėjimo pavidale. Kiekvienas bajoras, kuris turėjo herbą, su to pačio herbo bajoru skaitėsi giminėmis; buvo suteikta teisė ir abipusėms vedyboms. Tuo keliu liko abiejų valstybių aukštasis luomas suartintas. Iš čia prasiėjo bičiulystės, kurios padėjo mūsų bajorijai sulenkėti, dėl ko Lietuva ir neteko savo tautiškos aristokratijos. Šis unijos punktas ir bus buvęs vienas iš žalingiausių mūsų kraštui.

Dar turime pastebėti, kad Horodlės unija buvo padaryta ne vien lenkų karaliaus tarybos, kaip tai buvo 1401 m., bet ir visos lenkų šlėktos, taip pat ir visos lietuvių bajorijos. Bet ir toje unijoje mūsų bajorai nebuvo sulyginti su lenkų bajorais: lietuviai buvo surišti ištikimybe ir paklusnumu ne tiktai savo d. kunigaikščiui ir jo įpėdiniais, bet taip pat Jogailai ir būsimiems Lenkijos karaliams. Lietuvių bajorai liko suartinti ir sulyginti su lenkų bajorais dviem atžvilgiais: giminių herbais ir nauja privilegija, kuri buvo organiškai įjungta į paskutinį unijos aktą³⁾.

Iš viso, kas buvo apie tą naują Lietuvos sutartį su Lenkija pasakyta, turime sutikti, kad ir ją, kaip ir 1401 m. uniją, reikia vadinti personaline unija.

Kaip mes bevertintumėm Horodlės aktą, vis tiek tenka prieiti prie tos išvados, kad visiškas Lietuvos su Lenkija susijungimas, 1385 m. padarytas, faktinai neįvyko: paskutiniu aktu buvo įsteigta *atskira Lietuvos kunigaikštija, kaip nuolatinė institucija*. 1401 m. Vilniaus - Radomo aktu Lietuva išsiderėjo sau Vytautą d. kunigaikščiu tik iki jo gyvos galvos. Šį kartą, t. y. Horodlės unijos aktu, nueita daug toliau: dabar buvo garantuota, kad ir po Vytauto mirties Lietuva turės savo atskirus d. kunigaikščius ir ji toliau egzistuos, kaip savarankiška valstybė, nors ir pasilikdama sąjungoj su Lenkija. Negalima nutylėti, kad šitas pasikeitimas nebūtų buvęs padikuotas Vytauto sustiprė-

¹⁾ Kutz., 501.

²⁾ Žerb.-Lab., 189.

³⁾ Hal., 213.

jimo po Žalgirio mūšio. Haleckis šį lenkų „nusileidimą“ norėtų išaiškinti Zigmanto L. figūra, kuri norėjusi suteikti Vytautui karaliaus karūną, kad tuo suardytų esamus tarp Lietuvos ir Lenkijos santykius¹⁾. Tai viena. Kita priežastis — tai dinastijos reikalas, kuris buvo ir 1399 m. kilęs. Jogaila galėjo Lietuvą atiduoti savo įpėdiniams, jei Lenkijoje nebūtų vietos. O jeigu Lenkija jų teisių nepripažintų, sudarytų pavojų pačiai unijai²⁾. Dar daugiau — tuo atveju ji būtų ir visai nutraukta.

Ne visi vienodai šį Vytauto aktą vertina. Lenkų istorikai, netenka ir abejoti, jį su pasigėrėjimu mini. Rusai—žiūri į jį nepalankiai ir mato jame Lietuvos nelaimę. Platonovas sako, kad Horodlės aktas pasitarnavo, kaip pradžia galutinio išsiskyrimo ir nesantaikos Lietuvos su Rusija, ir po to Lietuva, vis labiau ir labiau patekdamą į Lenkijos įtaką, pagaliau visiškai susilieja su ja į neperskiriamą valstybę (po Liublino unijos. Aut.). Su ta išvada nėra reikalo sutikti, nes ir po Liublino unijos Lietuva pasiliko savarankiška. Aktai sau, gyvenimas nuėjo sau.

Negiria Vytauto už Horodlės uniją ir mūsų istorikai. Nes iš šalies žiūrint ir tikrai atrodo, kad šis aktas nesuderinamas su ta jo būkle ir galybe, kurią buvo laimėjęs po Žalgirio pergalės, todėl jie norėtų iš Vytauto tuo metu griežtesnių ir savarankiškesnių žygių santykiuos su Lenkija: Vytautas šiuo momentu galėjęs ir visiškai nutraukti santykius su Lenkija.

Visi klysta; nelaisvas buvo nuo klaidų ir Vytautas didžiulę savo politikoj: juo didesnis žmogus, juo didesnes ir klaidas gali padaryti ir tuo labiau, kad Vytautas, kaip ir daugelis kitų valdovų, buvo žymus savo dideliu individualumu: kartais darė tai, kas jam patiko, o ne tai, kas buvo sveika ir naudinga visai valstybei. Jei ir sutiktumėm su ta mintimi, kad Horodlės unija—didelė Vytauto klaida, tai vis tik norėtusi manyti, kad jis ją padarė ne iš prielankumo Lenkijai, bet iš prielankumo tai Vak. Europos kultūrai, kuri ėmė skverbtis per Lenkiją į Lietuvą jau nuo Krėvės unijos ir, gal būt, nuo ankstyvesnių laikų. Kochanovskis yra tos nuomonės, kad paskutine unija Vytautas nenorėjęs Lietuvos *lenkinti, bet ją civilizuoti*³⁾. Ir nenuostabu, nes Vytautas, pats būdamas Vakarų Europos žmogus, keletą metų joje išbuvęs, jos auklėtas, negalėjo nepastebėti ir nejausti to didelio savo krašto atsilikimo, ko jis ir negalėjo ilgiau toleruoti. Klaida yra tokia,

¹⁾ Hal., 209.

²⁾ T. p., 212, 213.

³⁾ Koch., 155.

kad Lietuvai, kaip tam ilgai tamsoje išbuvusiam augalui, iš karto buvo duota per didelė doza šviesos — jos jėgos buvo dar per silpnos, kad būtų galėjusi tinkamai, nepakenkus sau, ją sunaudoti: čia nauja religija, t. y. dvasinė kultūra, o čia ir materialinė kultūra... Ir mūsų jauna tauta, turime galvoj tik bajoriją, apsvaigo ir paskendo svetimoj įtakoj. Bet už tai Vytauto kaltinti netenka: jau buvo labai pribrendęs laikas atidaryti duris į Vakarus Europą. Bloga tik, kad mes perdaug buvom atsilikę ir pasivėlavę, o Vakarai, palyginus su mūsų kraštu, per toli buvo nužengę, todėl ir tos kultūros įsiveržimas buvo perdaug galingas, ne pagal mūsų jėgas. Šis Lietuvos kultūrinimas, jei būtų buvęs pradėtas nors Mindaugo laikais, nebūtų mums padaręs tokių ištautėjimo nuostolių. Tai mūsų visos istorijos nelaimė. Kita priežastis, be abejo, bus buvusi ta, kad Vytautas perdaug jėgų eikvojo rytų politikai. Jei tos jėgos būtų sukauptos savo kraštui, gal ir būtumėm išvengę tų visų smūgių, kurie sekė iš unijos su Lenkija. Čia ir norisi paklausti, kam Vytautas taip aistringai siekė Vorsklos mūšio, kuriame jis tiek daug savo jėgų palaidojo? Kuo tuo norėta pasitarnauti Lietuvai? Tik klausiamo, nemanydami į tai dabar atsakyti.

Šiaip ar taip kalbėtume, mes turime konstatuoti, kad Horodlės unija — tai didelis Lenkijos laimėjimas, ypač kultūrine prasme. Lietuv. ji buvo žalinga ypač tuo punktu, kuriuo buvo suteikta mūsų bajorijai lenkų ponų herbai, teisės ir laisvės; giminystės ryšiais buvo suartintas dviejų tautų aukštasis luomas, kuris daugiausia turėjo įtakos krašto likimui. Iš pradžių, Vytautui tvirtai valdant, lietuvių bajorija neturėjo tokios reikšmės, kaip kad Lenkijos, bet ilgainiui jos įtaka ir reikšmė kas kartą vis labiau augo ir stiprėjo. Tai būtų nebėda, jei mūsų bajorija, kaip atskiras luomas, būtų išlaikiusi savitą lietuvišką dvasią, tradicijas bei kultūrą, ir jei būtų buvusi mūsų tautinių bei valstybinių idealų reiškėja ir nešiotoja. Bet taip nebuvo. Mūsų kilmingieji greit sulenkėjo, pasidavė lenkiškajai kultūrai ir kadangi ji vėliau turėjo lemiančios reikšmės Lietuvos valdymui, todėl nenuostabu, kad Liublino unija Lietuva beveik nustojo savarankiškumo. Todėl mes ir sakome, kad Horodlės unijos aktu lietuvių ir lenkų santykių sienoj buvo iškirsti vartai, pro kuriuos be paliovos ir be kliūčių slinko vis didesnė ir didesnė lenkų kultūrinė įtaka, kuri (ką pripažįsta ir patys lenkų istorikai) per visą unijų laiką nepadarė nė žingsnio atgal, nors pačios unijos buvo nekartą nu-

traukiamos ir sulaužomos. Štai kur ir gludi didžiausias lenkų laimėjimas.

Baigiant ir čia reikia pasakyti, kad unijos likimas glūdėjo ne tame juridiniame akte, bet tų valstybių abipusiame sugyvenime. O tai parėjo nuo Lietuvos ir Lenkijos jėgų santykio: katra buvo galingesnė, ta ir buvo viešpats antrosios pusės, arba tikriausiai savo krašto ir situacijos.

Pastarosios unijos dokumentas, nors ir labai skambių žodžių prirašytas, pasiliko dokumentu, o gyvenimas savo logikos raida nuėjo kitu keliu. Lenkai laukė iš naujo akto abipusės paramos ir sutarimo bendruose abiejų valstybių reikaluose. Bet to nesulaukė, nes abi tautos turėjo skirtingų reikalų. Lenkijai labai rūpėjo atgauti Pamario, Kulmijos ir Michalovos žemės, o lietuviams — Žemaitija, kurią ir taip faktiškai valdė. Tikslas, be abejo, lengvesnis ir todėl nereikalaujantis didelių jėgų įtempimo. Kas kita Lenkijai: ji buvo reikalinga didesnio pasiruošimo ir daugiau jėgų. Todėl nenuostabu, kad tas nesutarimas pasireiškė ir 1414 m. kare. Karas buvo paskelbtas Vytauto drauge su Jogaila. Susijungusios lietuvių, rusų, totorių jėgos su lenkų kariuomene prie Zakračimo (prie Vislos) padėjo nuniokoti Prūsus. Vytauto bajorai irgi dalyvavo kovose, kaip antai, kun. Zigmantas Kaributas vadovavo kai kurioms lenkų kariuomenės dalims. Bet Vytautas ir dabar, kaip ir 1410 m., ėmė greit rodyti norą grįžti į Lietuvą, visiškai neatsižvelgdamas nei į lenkų bajorų, ypač didžlenkių, pasipriešinimą, kurie ypatingai buvo žygio pasisėkimu suinteresuoti. Vytautas skubiai įvykdė savo pasiryžimą. Pametė Jogailą ir lenkų būrius prie Brodnicos mūrų, o pats paskubom sugrįžo į Lietuvą¹). Todėl nė kiek netenka abejoti Vytautą prisidėjus prie to, kad to karo rezultatai buvo menki. Už tai Jogaila ant jo smarkiai supyko, lenkų bajorai pasistengė jį nuraminti, už ką Vytautas, žinoma, gausiai jiems atsilygino, kai jie sekančiais metais drauge su karalium atvyko į Lietuvą. Čia susitaikino ir Vytautas su Jogaila, nes abiem rūpėjo kryžiuočių klausimas sąryšį su įvykstančiu suvažiavimu Konstancijoje²). Bet ir po tos taikos, vokiečiams pagėdaujant, Vytautas padėjo išaiškinti kilusius tarp Lenkijos ir Ordino nesusipratimus: jis tartum advokatas buvo savo ir lenkų reikaluose. Tas ginčas ėjo dėl Žemaitijos, Sūdavijos, Micha-

¹) Prochaska kitaip mano (Žiur. Proch., D. Wi., 180).

²) Hal., 218, 219.

lovos, Niešavos su puse Vislos vagos ir dėl Dancigo Pamario¹). Šiam ginčui išspręsti 1416 m. Veliuonoj įvyko susivažiavimas Vytauto, Jogailos ir Ordino. Bet derybos baigėsi be jokių rezultatų. Vytautas ir po to savo vaidmens laikėsi: jis stengėsi laiškais ir dovanomis susikivirčiusias puses sutaukinti, tuo nors laikinai sustabdydamas ginklus. Bet jų susikirtimo pavojus vis dar tebegrėsė. Taip buvo sulaukta ir 1418 m., kada vėl kelis kartus buvo suvažiuota derėtis su Ordinu. Bet Ordinas ir dabar parodė dar didesnę užsispyrimą ir nenorą nusileisti. Abi pusės išvažinėjo labai susierzinusios ir išsiskubino su skundais pas Zigmantą L., kuris kaskart vis labiau stengėsi paimti į savo rankas kryžiuočių ginčą su Lietuva ir Lenkija. Galop paaiškėjo, kad ginčą išspręsti gali padėti tik ginklas. Buvo jau net suruoštas ir žygis, bet Zigmantui ir popiežiaus legatams tarpininkaujant, ginklai buvo laikinai sustabdyti. Dabar laukta teisingo ginčo išsprendimo taikos keliu. Taip buvo sulaukta 1420 m. Breslavo suvažiavimo, kuriame turėjo būti paskelbtas galutinis sprendimas, kas čia ir buvo padaryta: Zigmantas L. patvirtino Torno sutartį (1411). Ordinui buvo paliktos Pamario, Kulmijos ir Michalovos žemės; tik Zlotorijai atstatyti jis turėjo lenkams sumokėti 25,000 vengriškų dukatų. Žemaitija pagal Torno sutartį turėjo būti Lietuvos valdoma tik iki Vytauto gyvos galvos. Be to, jis neturėjo teisės tame krašte statyti pilių ir daryti sustiprinimų²). Kai šį sprendimą sužinojo Vytautas ir Jogaila, kurie tada viešėjo Dauguose, abu taip balsiai praverko, kad jų verksmas, kaip sako Dlugošas, iš tolo buvo girdėti. Toks įžeidžiantis ir neteisingas klausimo išsprendimas suglaudė abi valstybes į bendrą kovą. Vytautas kartu su karūnos pasiuntiniu Zbignievu Olesnickiu pasiuntė ir savo atstovą, sekretorių Mikalojų Cebulką, kuris jo vardu pareiškė Zigmantui nepasitenkinimą³). Lietuvių ir lenkų atstovai bendrai pareiškė protestą ir griežtai atmetė sprendimą⁴). Maža to. Vytautas su Jogaila išvien kovodami prieš Breslavo sprendimą, pasistengė iškelti Ordinui bylą ir pas popiežių Martyną V. Ordinas norėjo tam užbėgti už akių, bet pasivėlavo. Galų gale prieita prie išvados, kad teisingiausiai gali išspręsti ginčą tik ginklas. 1422 m. ir

¹) Proch. D. W., 183.

²) Proch. D. W., 205. C. ep. s., II, 35 nr.

³) Hah, 223.

⁴) Prochaska sako, kad Jogaila priėmęs Breslavo sprendimą, jį tik Vytautas atmetęs (Žiūr. Proch. D. W., 207 p.).

įvyko kova. Ordinas liko nugalėtas, o Vytautas atgavo Žemaitiją be jokių sąlygų. Atgavo savo žemes ir Lenkiją. Tuo būdu buvo baigtas ilgas nesutariančių pusių ginčas.

Į lietuvių ir lenkų santykius įnešė disharmonijos ir husitų, t. y. čekų klausimas. Kaip žinoma, 1420 m. husitai pasiūlė Jogailai šv. Vaclovo karūną. Karalius jiems atsakė, kad negalįs priimti pasiūlymo be susitarimo „su brangiausiu broliu, Lietuvos kunigaikščiu Vytautu“. Ir iš tikrųjų, Vytautas, patikrinęs sau taiką rytuose su totoriais ir Maskva, ėmė gyvai dalyvauti tame Vakarų Europos reikale, kuris iš pažiūros atrodė ne tik svetimas didžiajam kunigaikščiui, bet ir priešingas ankstyvesniems unijos uždaviniams bei tikslams. Čia Ordinas laikė Vytautą nemažesniu priešu, kaip ir Jogailą, todėl jis ėmė ieškoti pagalbos prieš juos abu¹⁾. Vytautas su Jogaila irgi nedelsė: padarė su elektoriu Fridriku Brandenburgiečiu puolimo ir apsigynimo sutartį prieš kryžiuočius. Kad ši sutartis būtų dar tvirtesnė, nutarta buvo elektoriaus sūnų Fridriką sutuokti su lenkų karalaitė Jadvyga, kuris (Fridr.), nesant Jogailos vyriškos giminės, būtų užėmęs Lenkų sostą²⁾. Šį sumanymą, kaip sako Prochaska, smarkiai rėmęs ir Vytautas; jis priėmė jauną Fridriką savo dvare ir jį vaišino. Kuriuo tikslu buvo rodomas toks palankumas šiam naujam kandidatui į lenkų karalius ir į Lietuvos siuzerenus, sunku pasakyti. Galima tik spėti: arba Vytautas manė atsikratyti Lenkija su visa jos unija, ėmus valdyti kitai, ne Gedimino dinastijai; arba dar labiau norėjo sustiprinti savo teises globoti Lenkiją? Juk dabar Vytautas visur dalyvavo ir gynė tiek savo, tiek ir Lenkijos reikalus; visur jo pasiūlymai lenkų buvo gerbiami ir priimami. Tiek jau to. Svarbu tik konstatuoti, kad šiuo metu Vytauto reikšmė lietuvių lenkų sąjungoj iškilo į pirmą vietą. Tą rodo ir tuo laiku čekų kreipimasis į jį sosto reikalais, t. y. Vytautui pasiūlė karūnuotis jų karaliaus karūna.

Nesutarę čekai su Jogaila, kreipėsi į Vytautą, kuris buvo pažįstamas ne tik riteriams iš kovų — jie jį matė po savomis vėliavomis, bet ir mokslininkams, kuriuos mielai savo dvare priimdavo. Vytautas ėmė su čekais tartis. Tas labai nepatiko lenkams, kurie, suprasdami iš tos pusės gresiantį pavojų, pradėjo Vytautą nuo tos sąjungos atkalbinėti. Tvirta Lietuvos būklė varžė Lenkiją pavartoti kitą būdą prieš Lietuvą — pa-

¹⁾ Hal., 225.

²⁾ Proch. D. W., 209, 210.

spausti ją jėga; todėl sumanyta pagrasinti jai, kad mirus Jogailai lenkai išsirinksią sau karalių be Vytauto ir lietuvių dalyvavimo, kas buvo numatyta Horodlės akte. Pirmas toks grasinimo aktas buvo padarytas 1421 m. — tai Jogailos dukters Jadvygos sužieduotuvės su devynerių metų Fridriko, Brandenbūrgijos markgrafo, sūnum. Galingam Vytautui, kaip mano Haleckis, Hohencolerno kandidatūra Lenkijoje buvo neparanki, nežiūrint ir to pavojaus, kuris turėjo iš ten kilti Liuksemburgiečiui. Taip galvoja Haleckis. O mes matėm, kad Jogaila ši žygį darė ne vienas, bet pasitaręs kartu su Vytautu, kuris ši sumanymą mielai parėmė. Kokiais išskaičiavimais tai darė, mes nežinom. Kad lenkai bijojo Vytauto susitarimo su Čekais, nieko nuostabaus: jie su savo unija, kaip su kokia opia žaizda, nešiojos ir, pamatę iš kur nors jai kad ir mažą pavojų, imdavo šaukti, kad viskas griūna... Be abejo, Vytautui susiartinus su Praga, padarius su ja uniją, apsi karūnavus jos karaliaus karūna, Lenkija jam nebebūtų buvusi taip reikalinga savo tikslams siekti. Ši aplinkybė ir meta šiek tiek šviesos, kodėl Vytautas taip mielai pritarė ir rėmė Jogailos dukters piršlybas.

Kaip ten bebūtų, mes žinom, kad Vytautas, nežiūrint lenkų pasipriešinimo, sutiko čekų karūną priimti ir pasiuntė į Pragą savo vietininku Zigmantą Kaributą. Tik vėliau, pasikeitus aplinkybėms, Vytautas nuo to sumanymo atsisakė.

Jei tuo laiku, t. y. Čekų karūnos klausimo metu, neįvyko didesnių nesusipratimų, būtent karo tarp Vytauto ir Lenkijos, reikia manyti, kad čia daug padėjo tie geri santykiai Vytauto su Jogaila, kurie, „nežiūrint visokiausių intrigų“, jau 1423 m. pasiekė kuo didžiausio solidarumo prieš husitus¹⁾.

Su kryžiuočiais ir po Breslavo sprendimo reikalai nebuvo baigti — karas nenustojo ir toliau grėsęs. Vytautas, numatydamas tą karą, su dideliu užsimojimu prie jo rengėsi; rengėsi ir lenkai. Galų gale abiejų pusių nesusipratimus turėjo išspręsti ginklai. Prie Červienos susijungė Vytauto kariuomenė su lenkų kariuomenės jėgomis, čia įvyksta vienas faktas, charakterizuojas Vytauto elgesį su Lenkų bajorija. Lenkijos didikai, būdami amžinai išalkę privilegijų, nepamiršo ir šia proga jų pareikalauti. Vytautas šičia suvaidino tarp jų ir Jogailos tarpininko rolę. Kad ir nenorint karaliui, privilegijos buvo suteik-

¹⁾ Hal., 228.

tos ir patvirtintos. Tik po to prasidėjo mūšiai su kryžiuočiais. Karas sąjungininkams sekėsi. Prūsai vaitojo nuo karo sunkenybių. Nežiūrint ir tų pasisėkimų, Vytautas pertraukė mūšius ir pasiūlė magistrui savo taikos sąlygas. Lietuva visiškai atgavo Žemaitiją ir Sūdavią su tomis ribomis, kurių reikalavo Vytautas; Lenkijai buvo grąžinta Niešava su trimis sodžiais ir kitos žemės¹⁾. Tuo buvo panaikintas ir Breslavo sprendimas. Bet Pamario, Kulmijos ir Michalovos sritys, į kurias Lenkija pretendavo, turėjo ir toliau pasilikti Ordinui, nes tai sutiko su senomis Vytauto pažūromis, kuris ir šį kartą nenorėjo, kad įvyktų visiškas Lenkijos susitaikinimas su Ordinu. Jau karo metu Vytautas, kaip jam buvo įprasta, pareiškė noro be laiko grįžti namo, kai pamatė, kad Lietuva savo tikslą pasiekė, ir supyko, kai derybų metu lenkai, ypač Zbign. Olesnickis, nenorėjo nusileisti — atiduoti kryžiuočiams Liubičo malūno²⁾; šis malūnas buvo labai naudingas vienai ir kitai pusei strateginiu atžvilgiu, todėl ir nenuostabu, kad jis ir vėliau kėlė nemažą nesusipratimų tarp lietuvių ir lenkų. Vokiečiai norėjo sau tą malūną pasilikti, lenkai — sau. Tada Ordinas kreipėsi tuo reikalu tiesiog į Vytautą, kuris ir palaikė jų pusę. Lenkų užsispyrimas, trukęs net ketverius metus, suerzino Vytautą dar labiau, kai 1422-23 m. skirstant į karūnos dignitorių vietas, nežiūrint tos įtakos, kurią jis turėjo tame dalyke, aukščiausios vietos atiteko žmonėms, kurie, kaip kad ir naujasis Krokuvos vyskupas Zb. Olesnickis, buvo priešingi jo turimai persvarai bendroje valstybėje ir jo politikai.

Būdamas pilnas nemalonės naujiems karūnos politikos vairininkams, kancleriui Jonui Šafrancui, vėliau pakeltam pakancleriui Vladislovui Oporovskui, kurie darė kliūčių jo siekimams, — Vytautas grasino, neatsižūrėdamas net gyviausių Lietuvos interesų, kad vietoj Liubičo atiduos kryžiuočiams Palangą. Šis užsimojimas, kaip mano Haleckis, pavojingas buvo dviem atžvilgiais: Lietuva, kuriai Vytautas neseniai troško atgauti Klaipeidą, būtų buvusi visiškai atkirsta nuo jūros ir būtų buvęs suteiktas kryžiuočiams taip seniai trokštamas galimumas susijungti su Livonijos Ordinu. Jogailos ir lenkų pažiūros buvo tokios, kad Vytautas neturi teisės atiduoti kam nors Lietuvos dalies. Tą nuomonę viešai pareiškė Prūsiose Oporovskis, kas dar labiau supykino ambicingą Vytautą ir pajudino be galo jautrų ir opų

¹⁾ C. ep. V., 1004.

²⁾ Hal., 227.

klausimą — juridiskus Lietuvos valstybės santykius su Ka-
rūna¹⁾).

1426 m. vėl įvyksta Lietuvos Brastoj suvažiavimas; kartu su Vytautu ir Jogaila atvažiavo ir jų didikai. Čia vėl buvo iš-
keltas Liubičo klausimas. Lenkų didikai stengėsi Vytautui už-
bėgti už akių, sukelti jį prieš Ordiną. Sekančiais metais ta įky-
rėjusi byla, pavesta lenkų tarybos išspręsti Vytautui
ir Jogailai, kaip *abiem savo viešpačiam*, buvo baigta ir tuo
lenkai apsaugojo pačią uniją nuo pasikėsinimų²⁾). Bet lenkai
ieškojo vis glaudesnių santykių su Lietuva. Tuo tikslu 1428 m.
iš Lenčicos suvažiavimo, kur buvo baigtas spręsti Liubičo kiau-
simas, lenkai pasiuntė į Lietuvą pasiuntinius su Olesnickiu prie-
šaky. Vytauto jie buvo labai iškilmingai priimti. Ta proga
lenkai pareiškė, kad ir jie nori dalyvauti Lietuvos sumanytame
žygy į Pskovą³⁾). Tuo būdu buvo vėl sustiprinti abiejų valstybių
paair santykiai ir reikalai, kas vėl stiprino pačią uniją.

Žinoma, nereikia tikėti, kad toks didelis lenkų pasiprieši-
nimas Liubičo klausime ir dėl atidavimo Ordinui Palangos rodė
jų tikrą susirūpinimą Lietuvos reikalais: jie visa tai darė to-
dėl, kad bijojo artimesnio Vytauto bendravimo su Ordinu, ku-
ris jau seniai varė agitaciją prieš uniją. Ta baimė ypač didėjo,
kai jo įtaka dar labiau ėmė stiprėti rytuose: tuo metu totoriai,
kurių chanai kėlė ginčus tarp savęs, kreipėsi į Vytautą pagal-
bos, nes paskutiniu metu dešimtmečiu Vytauto valdžia buvo
smarkiai sustiprėjusi⁴⁾). Tuo pačiu metu dar įvyko vienas svar-
bus faktas, kuris dar aukščiau iškėlė Vytauto autoritetą ir ga-
lybę, — tai būtent tas, kad 1425 m., mirdamas Maskvos kun.
Vosylius, paliko savo nepilnametį sūnų Vosylių jo seneliui Vy-
tautui globoti. Tuo būdu Vytautas atsistojo visų Rusijos ku-
nigaikščių priešaky ir faktiškai įgijo jų tarpe aukščiausią valdžią
ir galybę⁵⁾). Nuo to laiko Vytautas galėjo kasmet be kliūčių plėsti
Lietuvos valstybę į rytus, į ginčijamus iki tol Rusijos plotus⁶⁾).

¹⁾ Hal., 227, 228. ²⁾ Hal., 229. ³⁾ Hal., 230.

⁴⁾ Hal., 231. ⁵⁾ Proch. D. W., 243.

⁶⁾ Tuo laiku todėl buvo surengta visa eilė žygių į Rusiją. 1426 m. — žygis į Pskovą. Dalyvavo ir lenkai. 1427 m. — žygis 100 mylių už Smolensko. Ar lenkai dalyvavo — nežinia. 1428 m. — į Naugardą D., dalyvau-
jant ir lenkams (Hal., 232, 233; Proch., 246, 249, 252). Sąryšy su tais žy-
giais, ypač su paskutiniu metu, buvo lenkų riteriai Vytauto labai gausiai ap-
dovanoti, kas, matyt, ir davė Haleckiui progos pasisakyti, kad Vytautas
jokios kitos tautos žmonių, be lenkų, taip aukštai nevertino per visą savo
gyvenimą. (Hal., 233).

Bet šie į rytus Vytauto žygiai, kuriuose nors ir dalyvaudavo patys lenkai, už ką jie būdavo Vytauto gausiai apdovanojami, vis tik sukeldavo tarp Vytauto ir Lenkijos nesusipratimų. Tas Lenkijos nepasitenkinimas visiškai suprantamas, nes jai negalėjo patikti Vytauto vedama savarankiška politika, be jokio ryšio su lenkų politika, vis didinanti jo galybę ir kas kartą vis labiau gilinanti tą skirtumą tarp jo faktiškos ir juridinės būklės, sąryšį su Lenkijos karalium. Šis aiškus skirtingumas turėjo būti išreikštas Vytauto apsikarūnavimu Lietuvos ir Rusijos karalium, kas ir buvo iškelta vėliau Lucko suvažiavime, kuriame vėl smarkiai paastrėjo santykiai Vytauto su Lenkija; ėjo reikallas ne vien apie Lietuvos ir jos d. kunigaikštijos santykius su karūna, bet buvo ir kitas momentas, neišspręstas Horodlės unijos aktu, — įpėdinystės ir dinastijos teisės Lenkijoje. Bet šitie klausimai buvo tiek aštrūs ir opūs, kad jų iškėlimas vos neprivedė prie ginkluoto susirėmimo.

Iki 1429 m. rūpintasi tik abiejų pusių solidarumu ir nesirūpinta juridiškai valstybiškais Lietuvos santykiais su karūna, nesigilinta į ginčus dėl Horodlės unijos nuostatų. Vienintelį Vytauto pastangų pėdsaką dėl Lietuvos atskirumo randame bažnyčios santykiuose, būtent, jo plane, kad d. kunigaikštija, kurios žemės dalinai priklausė Gniezno ir dalinai Lvovo metropolijoms, sudarytų atskirą metropoliją su arkivyskupo sostine Vilniuj, tuo būdu iš jos padarant atskirą bažnytinę provinciją (1418)¹⁾. Aišku, kad toks sumanymas negalėjo lenkams patikti, nes tai būtų buvę lygu nutraukimui ryšių su Lenkija, dėl ko jie tiek rūpinosi, drebėjo ir kovojo. Taip pat buvo neliečiami Lietuvos ir Lenkijos ginčijami rusų žemės klausimai. Lenkai žinojo, kaip sako Haleckis, kad Kamienieco Padolija, atiduota iki Vytauto gyvos galvos, todėl ir taip kantriai laukta²⁾. Lenkų „kantrybė“ visiškai aiški: jie gerai suprato, kad prieš vėją nepapūs, ir nedrįso Vytautui pasipriešinti, nes jis buvo per galingas. Bijoję lenkai ir dar vieno dalyko: atsiradus Vytauto nėsantaikai su Lenkija, didėjo jo draugiškumas su Ordinu, ko taip lenkai niekad netroško, bet visad dėjo pastangų geriems jo santykiams suardyti.

Baigiant apie tai kalbėti, tenka konstatuoti, kad Vytauto įtaka po Horodlės unijos visiems Lenkijos tiek vidaus tiek užsienio reikalams *didėjo*. Be jo įtakos neapsiėjo svarbesnės nominacijos Lenkijoje; svarbiausiais krašto reikalais visados ar Jo-

¹⁾ C. ep. s., II, 89 nr. ²⁾ Hal., 235.

gaila, ar karališkoji taryba kreipdavosi į Vytautą, ieškodami jo protingų patarimų. Tiems santykiams teisišką pagrindą suteikė tas faktas, kad Vytautas buvo išrinktas karalaitės Jadvygos ir Lenkijos globėju. *O jei tuo metu būtų miręs Jogaila, Vytautas būtų tikriausiai paėmęs į savo rankas visų Lenkijos valdžių ir būtų įvykęs Lenkijos prijungimas prie Lietuvos.*

Dabar dar tenka keletą žodžių pasakyti apie nesusipratimus, kilusius dėl naujų Jogailos vedybų ir Vytauto noro tapti Lenkijos karalium, kas šiek tiek paaiškins jo elgesį su pačiais lenkais.

Jadvygai mirus lenkai, nenorėdami, kad unija būtų nutraukta, Jogailai pažadėjo, jog Lenkijos sostą turės teisę užimti jo vaikai, neatsižvelgiant iš kurios jie būtų žmonos. Bet Horodlės unija šį klausimą, kaip žinom, nutyli; buvo tik pripažinta Lenkijos karalaitė Jogailos duktė Jadvyga ir jai padaryta ištikimybės priesaika: matyt, nenorėta tos teisės išplėsti ant tų Jogailos vaikų, kurie būtų kilę ne iš Piastų dinastijos. 1417 m. Jogaila vedė trečią žmoną. Dėl to iškilo konfliktas, nes kai kurie didikai, ypač didžlenkiai, pasipriešino jo paskutiniosios žmonos karūnacijai, remdamiesi padaryta priesaika Jadvygai. Tada Jogaila pareiškė, kad jis paliksiąs Lenkiją savo dukteriai ir jos vyrui, kuri jai išrinks lenkai, pats gi su žmona išsikelsiąs į paveldimą Lietuvą, kame pagal tą įpėdinystės teisę viešpatautų ir jo sūnūs, sulaukti iš paskutinės žmonos. Pasikartojo 1399 metų situacija; lenkai vėl, bijodami unijos suardymo, susigriebė ir nusileido, nes karalienės karūnacija nedavė jokių jos vaikams paveldėjimo bei įpėdinystės teisių. Šis faktas įdomus ir tuo, kaip Jogaila žiūrėjo į uniją su Lenkija; jam pasitraukus nuo sosto, turėjo baigtis visokie ryšiai su karūna. Tuo būdu Lietuva su Lenkija buvo susirišusi tik asmenine unija, kitaip — dinastija, kuriai pasibaigus turėjo nutrūkti ir visokie santykiai.

Bet kai Jogaila susilaukė iš ketvirtos žmonos sūnų, minėtas ginčas vėl atsinaujino ir truko nuo 1425 iki 1430 metų. Ginčas pagaliau buvo išspręstas taip, kad Jogailos sūnus neturi įpėdinystės teisės, bet tik luomų išrinktas patampa Lenkijos karalium¹⁾. Šitame abiejų pusių nesusipratime svarbų vaidmenį suvaidino ir pats Vytautas: jis jam ir priklausė. Ištikimybės priesaikos aktuose dėl Lenkijos įpėdinių lenkai prisiekė, kad, mirus Jogailai, jo vaikų globėjas bus Vytautas. Bet lenkai, atsidūrę į keblią padėtį — Vytautui ir Lietuvai daug daugiau žadėjo: buvo

¹⁾ Hal., 238.

suteiktas patariamasis balsas Lenkijos karaliaus rinkimuose, kas sutiko ir su unijos aktais¹⁾). Šis vaidmuo Lietuvai pagal unijos aktus, turėjo atitekti tuo atveju, jei pasibaigtų Jogailos palikuonys, ko Vytautas, aišku, nesitikėjo susilaukti. Kadangi vietoj įpėdinstės teisės Lenkijoje gavo viršų elekcija, tai jos luomai, norėdami palaikyti su Lietuva ryšius, paremtus laisvu Vytauto ir lietuvių didikų sutikimu, pripažino jiems teisę dalyvauti elekcijoje, *neatsižiuirint į tai, ar eis reikalas apie dinastijos pakeitimą ar ne..* Juk jau 1425 m. viename suvažiavime šlėkta pasirinko karaliaitį Vladislovą, Jogailos sūnų, kaip būsimą savo valdovą, karalių „de speciali consilio et voluntate Vitoldi ipsiusque praelatorum, baronum ac militum“²⁾). Tai paaiškina mums, kodėl Vytautas, kuris Lietuvoj saugojo monarchinę valdžią, Lenkijoje uoliai rėmė šlėktą, kai ji ieškojo naujų privilegijų.

Vytauto siekimai sutiko su Jogailos siekimais — kad lenkų sostas atitektų Jogailos įpėdiniam, ant kurių turėjo išsiplėsti jo, kaip globėjo pareigos. Bet sosto paveldėjimo teisės klausime Vytautas neturėjo reikalo remti Jogailos. Lietuvai kaip tik buvo duotas balsas lenkų karaliaus elekcijoje *visokiais atvejais*, Taip pat, kai 1430 m. Jedlne Lenkijos luomai panaujino savo pasižadėjimus, kad Jogailos vieną sūnų priims, kaip jo įpėdinį, — pakartojo tikrai, kad tai daro „de speciali consilio et voluntate“ Vytauto ir lietuvių³⁾).

Nežiūrint visų tų nutarimų, tarp lietuvių ir lenkų ėjo ginčai, kuriuos jau buvo sukėlus 1425 m. Bresto (Kujavijoje) privilegija. Jos įžangoj aiškiai pasakyta, kad Jogailos įpėdinis bus ne tik Lenkijos viešpats, bet lygiai ir Lietuvos ir Rusijos žemių, kurios Vytautui atiduotos iki gyvos galvos⁴⁾). Mes žinom, kad tas nuostatas, pažymėtas Vilniaus unijoje, t. y., kad po Vytauto mirties Lietuva ir Rusija turi atitekti Lenkijai, Horodlės unijoje nebeminimas. Todėl dabar vėl buvo pakartotas pasenęs nuostatas, nebeatitinkąs nei Vytauto, nei Lietuvos padėtį ir, kaip priešingas Horodlės sutarties paragrafams, aišku, negalėjo nesukelti nepasitenkinimo lietuvių tarpe. Todėl ir šituo momentu mes nematom visiškai taikos, tarp Vytauto ir Lenkijos. Lenkai vis manė, kad jiems Lietuva Jogailos atiduota, o Vytautas su savo bajorais ją valdė visiškai savarankiškai ir ne tik gyvi

1) Hal., 238, 239.

2) T. p., 239.

3) C. ep. s., II, 178 nr.

4) T. p., 149 nr.

būdami nemanė tos valdžios su bet kuo pasidalinti, bet ir jiems mirus, Lietuva turėjo pasilikti laisva ir atskira valstybė, su savo valdovais ir įstaigomis.

Dabar mes norime keliais bruožais aptarti tą Vytauto norą tapti Lenkijos karalium, apie kurį kartais kitų istorikų, kad ir neaiškiai, yra prasitariama.

Apie tai, kad Vytautus vertas karūnuoti visų Lietuvos ir Rusijos žemių karalium, jau buvo kalbama ir keturiolikto amžiaus pabaigoj: jį turėjo karūnuoti pats popiežius; nuo to, rašė tada Ordinas, saugojo pats Dievas, nes jis tada būtų nebegalėjęs kariauti su Rusija. Vėliau ėmė eiti gandai, kuriems, matyt, bus davę pamato Vytauto galybė ir jo santykiai su Lenkija, kad jis norįs pasidaryti Lenkijos karalium. Tokioms žinioms platintis vakarų Europoj galėjo būti šitos priežastys: Vytauto pasidarymas ne tik lenkų karalaitės Jadvygos, bet ir visos Lenkijos globėju. Panašiu globėju jis tapo ir Maskvos kunigaikštijos. Tokia jo galybė ir autoritetas, be abejo, galėjo sukelti ir jo paties galvoj mintį, — tapti ne tik *savo valstybės*, bet ir *Lenkijos karalium*. Su ta intencija, kaip mano kiti istorikai, buvo daroma ir Horodlės unija. Ypač ta intencija aiškėja po tos unijos: Vytautas vis labiau ėmė kištis ne tik į Lenkijos vidaus, bet ir į užsienio politikos interesus — nė vienas svarbesnis politinis žygis nebuvo daromas be Vytauto žinios. Į tą jo elgesį iš šalies žiūrint ir atrodė, jog jis siekia Lenkijoje ir visiškos hegemonijos. Šiek tiek tai nušviečia ir Jogailos šeimynoje kilęs įtarimas dėl jo pasisėkimų žiloje senatvėje¹⁾. Silvijaus Piccolomini raštuose, kurių faktus reikia vertinti su dideliu atsargumu, randama tokia žinutė, kad Jogaila „mirdamas paliko du vaiku: Vladislovą ir Kazimierą, ir jų vienam paliko Lenkiją, kitam — Lietuvą. Betgi yra kalbų, kad jie buvę vieno kario, ne karaliaus sūnūs“²⁾). Kiek toji žinia tikra, sunku pasakyti, bet vis dėlto yra žinių, kad tuos gandus palaikė ir patys lenkai ir Vytautas. Pastarasis tokiu netikėtu Jogailos šeiminiu pasisėkimu buvo labai nustebintas, ir tai blogai atsiliepė į jo nuotaiką. Jis nuo to laiko liko užsidarėlis, retai teišvykdavo iš namų. Tiesa, tas nepasitenkinimas jau buvo kiek anksčiau prasiidėjęs. Nors Jogaila ir vedė jo pripirštą Alšėnų kunig. Zofi-

¹⁾ C. ep. V., 1397, 1417 nr. nr.

²⁾ Cit. iš prof. A. Janulaičio „Enejus Silvijus Piccoloraini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV-XV a.“, Kaunas 1928 m., 35 pusl.

ją Algimantaite, Vytauto dvare išauklėtą ir, be to, giminaite, bet jos karūnacijoj kažkodėl Vytautas nedalyvavo; nebuvo jis ir Vladislovo karalaičio krikštynose, tik atsiuntė jam dovanų — sidabrinį lopšėlį. Nerandame Vytauto vardo ir Vladislovo krikštatėvių sąrašė, nors jame užtinkame popiežių Martiną V, karalių Zigmantą, kardinolą Brandy, Prūsų magistrą ir daug kitų, o Vytautas juk buvo Lenkijos, jos karalaitės ir vaikų globėjas. Nejaugi jis tyčia būtų praleistas? Sunku tikėti, nes tuo laiku, t. y. 1425 m. nebuvo jokios priežasties tokiam jo išizėdimui, kadangi dar nebuvo paastrėjusių santykių dėl Liubičo. Ar tik ir nebus ta priežastis buvusi, kad Jogailos įpėdinio susilaukimas padarė galą tai vilčiai, kurią jis, gal būt, daugelį metų nešiojos, būtent, — tapti ir Lenkijos valdovu. Kiti mano tą jo nepasitenkinimą kilus dėl to, kad naujoji Jogailos žmona nenorėjo remti jo sumanymų¹⁾. Betgi ir šitai minčiai prieštarauja kitas faktas: kai ėmė plisti gandai apie Zofijos neįistikimybę, Jogaila tada kreipėsi į Vytautą su skundais, ir šis energingai ėmėsi bylos. Horodlės teisme, kuriame jis pats dalyvavo, ją išteisino, o kaltininkus nubaudė. Jis tuo pačiu tikslu sušaukė pralotų ir didžiūnų susirinkimą, kuriame pareiškė, kad jie netikėtų tiems gandams. Ir tuo būdu buvo užkirstas kelias apkalboms²⁾. Jeigu Vytautas nebūtų turėjęs geros širdies Zofijai, tada vargiai ar jis būtų ėmėsis taip uoliai ginti jos garbę. Tad norisi manyti, kad tokiame Vytauto atšalimui reikia ieškoti gilesnių priežasčių, kaip, pav., jo siekime karūnuotis Lenkijos karalium, ką sukliudė Jogailos įpėdiniai, kurių jis net dvejetainio susilaukė. Ir jei dar tikėti tam, kad Vytautas pats tokius gandus buvo paleidęs ne tik apie Jogailos ketvirtąją, bet ir apie antrąją žmoną, jog ji turinti santykių su dviraiskais, aišku, kad čia jis ėjo ne tik moralisto pareigas, bet dar turėjo ir kitokių paslėptų tikslų. O kai pamatė, kad tos jo viltys yra žuvusios, tada jis ir ėmė šalintis ir atšalti nuo Lenkijos. Šitoks Vytauto atšalimas nuo Jogailos ir jo šeimos savo amžiaus pabaigoj ir pastūmėjo jį drąsiai elgtis su lenkais ir galutinai pasiryžti karūnuotis nors Lietuvos karalium. Bet šito klausimo gvildenimas išėina iš šio rašinio ribų. Mes tik galim konstatuoti, kad genialiam mūsų politikui Vytautui ir paskutiniuoju užsimojimu nepavyko visiškai atskirti Lietuvos nuo Lenkijos, kas sudarė svarbiausią punktą jo politikos programoj. Bet ta kryptim jo buvo labai daug,

¹⁾ Proch. D. W., 262. ²⁾ T. p., 262, 263.

kaip matëm, padaryta. Dabar teks iš eilės pakalbėti apie Vytauto santykius su lenkų bajorais ir Jogaila.

Vytauto santykiai su lenkų didikais ligi Lucko suvažiavimo buvo, galima sakyti, geri. Jis buvo net jų mylimas: su juo jie dalyvaudavo beveik visuose jo žymesniuose žygiuose: pav., Vorsklos, Pskovo, Maskvos, Naugardo ir kituose žygiuose. Taip pat lenkų didikai paremdavo ir jo reikalus, kaip Spytkas iš Melštino, vysk. Jastrzębiec ir k. Lenkų bajorija, susipykus Vytautui su Jogaila, pav., kad ir po mūšio (1414 m.) su Ordinu, vaidina taikintojos vaidmenį. Vytautas už tai jiems nepasilikdavo skolingas — atsimokėdavo, kaip matëm, palaikydamas ir paremdamas jų interesus, kurie pasireikšdavo reikalaujant iš karaliaus privilegijų, nors pats tokių laisvių savo bajorams neduodavo, laikydavo juos kietai, neatsižvelgdamas net į unijų pasižadėjimus¹⁾. Ypač Vytauto padėtis pasikeitė po Horodlės unijos: jis tuo laiku tapo Lenkijos ir jos karalienės globėjas ir, kaip toksai, turėjo įtakos ir Lenkijos interesams. Sugyvendamas su Jonušo broliu Ziemovitu ir jo sūnum, net tos linijos ginčijamus su karalium klausimus gindavo pats dalyvaudamas. Bet tai ne vienas dalykas, ypač labai žymų vaidmenį jis suvaidino, kai iškilo klausimas Jogailos vedybų arba išleidimas jo dukters už vyro²⁾. Ir kai Jogaila 1417 m. be jo ir jo didžiūnų žinios bei valios vedė Elžbietą Granauskaitę, Vytautas taip supyko, kad karalius, norėdamas vėl įsigyti jo prielankumą, turėjo tam sušaukti atskirą suvažiavimą. Lemiančios reikšmės turėjo jo balsas ir ketvirtosiose Jogailos vedybose su kun. Zofija, Alšėniške; šiuo tarpu buvo pasipriešinta visai kitoniškam Lenkijos tarybos projektui. Nemažesnės svarbos turėjo jo balsas išleidžiant karalaitę Jadvygą už Fridriko Brandenburgiečio, kuris, kaip žinom, net buvo apsilankęs jo dvare³⁾.

Pagal Horodlės unijos konsekvenciją Vytautas, o su juo ir jo taryba, gavo teisę dalyvauti lenkų karaliaus elekcijoje, davinėjo savo sutikimą visoms atmainoms, kaip, pav., įpėdinystės reikaluose, gimus Jogailos dukteriai, paskui sūnums. Turėjo įtakos ir į dignitorių paskyrimą. Kai gimė iš ketvirtosios žmonos Jogailai sūnūs, jis tapo ir jų globėju ir jam ta proga lenkų didikai prisėkė savo ištikimybę⁴⁾. Tais metais, kai buvo duota Jedlno privilegija, o Jogaila jau turėjo du sūnų, Raudono-

¹⁾ Proch. D. W., 311. ²⁾ Hal, 236.

³⁾ T. p., 236, 237. ⁴⁾ Proch. D. W., 306.

sios Rusijos ir Podolijos bajorija, pripažindama vieną iš sūnų Lenkijos karaliu, padarė jam priesaiką, aiškiai savo akte pažymėdama, *kad tai daro Vytautui ir bajorams lietuviams sutinkant*. 1425 m. Bresto (Kujavijoje) seime lenkų didikai nutarė, kad karalaitį Vladislovą pripažįsta sosto įpėdiniu pačiam Vytautui, *jo bajorų tarybai ir riteriams patariant*. Tą pat mes randame ir 1430 m. visuotiniame Jedlno seimo suvažiavime¹). Viena tai rodo, kad Vytautas ėmė šeimininkauti Lenkijoje, dėl ko ir patys lenkai pripažįsta jį savo viešpačiu greta Jogailos. Tą mes žinom iš pačių lenkų didikų pareiškimo Liubičo bylos metu: *jūs abu (Vyt. ir Jog.) esate mūsų viešpačiai: ką toje byloje nuspręsite, bus ir įvykdyta*²).

Svarbiausiose lenkų reikaluose, kokie tik Lenkijoje kildavo, pradedant nuo aukščiausių vietų užėmimo, net iki pagrindinių reikalų, kai ėjo klausimas apie karalijos santvarką, apie vyriausią valdžios kryptį, — Vytauto įtaka, prasidėjusi nuo tos valandos, kai jis buvo pašauktas būti karalaitės Jadvygos globėju, buvo tiek ryški, jog galima visur ją pastebėti. Iš anų laikų lenkų karūnos kanceliarijos raštų matome, kad to meto žymūs politikai: pakancleriai, vyskupai, senatoriai kreipdavosi į Vytautą svarbiausiais karūnos reikalais, prašydami patarimo, dažniausiai jo paramos. Dėl jo energingos paramos Mozūrų kancleris Ziemovitas gavo Plocko vyskupo sostą; karūnos pakancleris Stanislovas Ciołek turėjo būti kunigaikščiui Vyt. dėkingas už Poznaniaus mitrą. Sis pastarasis, kaip karūnos kanceliarijos globėjas, tose knygosose mums pasirodo, kaip nuoširdus Vytauto valios pildytojas, įvairiausiose jo reikaluose³). Vienas pakancleris atvirai pripažįsta, kad jis ir savo tėvo įsakymų nepildytų, jei jie būtų nukreipti prieš Vytautą⁴). Toks buvo didelis prie Vytauto prisirišimas.

Lenkai ir savo suvažiavimus stengdavosi daryti arti Lietuvos sienos, nes neabejojo, kad dalykai eis ta kryptimi, kuria Vytautas panorės. Mat, jie būdavo įsitikinę, kad tais reikalais, kurie būdavo sprendžiami pagal Vyt. patarimą ir nuomonę, būdavo galima pasidžiaugti ir iš jų Karūna turėdavo naudos, o kame to patarimo stokodavo, tai jiems retai kas nors pasisekdavo⁵).

¹) Proch., D. W., 306, 313.

²) Proch. D. W., 307, C. ep. s., 177, 178 nr. nr.

³) Proch., D. W., 307, 308. ⁴) T. p., 308. ⁵) T. p.,

Vytautas lenkų luomų reikalus, kur galėdamas, palaikydavo. Tą mes matom ir 1422 m. Červinsko stovykloj, kame Jogaila, lenkų bajorų spaudžiamas, nenorėjo duoti jiems reikalaujamų privilegijų. Bet Vytautui šlėktą karštai užtariant ir jam tarpininkaujant, kaip tai aiškiai pažymėta pačioje privilegijoje, Jogaila padidino bajorijos luomo teises¹). Lenkų senatoriai kreipdavosi į Vyt. ir tais atvejais, kai reikėdavo išdalinti pasaulietiškus vakansus (vietas) ir vyskupų sostus, kad jis prikalbėtų Jogailą nesiskubinti su paskyrimais, nepasitaręs su karūnos pralotais ir didžiūnais. Žodžiu, visur Vytautas buvo reikalingas, pageidaujamas ir laukiamas.

Bet buvo ir tokių reikalų, kur Vytautas pasireiškėdavo ne vien patarėju, bet ir teisėju. Kartą buvo kilęs ginčas tarp Vloc-lavo Vyskupo Jono Kropidlos ir Jogailos, taip pat tarp karaliaus bei Mozūrų Ziemovito. Ir šitas nesusipratimas buvo išspręstas ne keno kito, kaip Vytauto²). Vienu žodžiu, kaip užsimena ir pats Dlugošas, kad beveik visa Lenkijos valdžia atiteko į Vytauto rankas, — pasakymas, kuris sutinka ir su istorijos faktais.

Bet keisčiausia tai, kad toji pati bajorija, kuri be Vytauto, kaip be druskos, neapseidavo ir kuriai jo nuopelnai buvo dideli, beveik visa, kartu su Olesnickiu priešaky, pasipriešino jo sumanymui karūnuotis. Iš kilo dideli ginčai, kurie vos neišprovokavo karo. Tat ir nenuostabu, nes abiejų pusių siekimai buvo nevienoki. Lietuva su Vytautu priešaky siekė nepriklausomumo, dėl to ir susidūrė su lenkų nusistatymu: Vytautas Lietuvą valdo iki gyvos galvos. Todėl pabaigoj jo viešpatavimo geri santykiai su lenkais ir visiškai suiro.

Vytauto ir Jogailos santykiai, neminint pradžios ir dalimi pabaigos, buvo broliški: abu sutartinai valdė Lietuvą ir Lenkiją, Jogaila niekad neužmiršo Vytautui pagelbėti jo darbuose, kad Lietuva sustiprėtų ir nedarė be jo žinios svarbesnio žingsnio, tiek vidaus, tiek ir užsienio Lenkijos politikoj. Net tokiais reikalais, kaip vedybos, buvo atsiklausta Vytauto, o to nepadarius, reikėdavo skubėt atsiprašyt. Tą mes jau matėm anksčiau. Jis ir 1399 ir 1429 m. Lucko suvažiavime rėmė Vytauto karūnaciją, kad tuo jam ir Lietuvai suteiktų daugiau savarankiškumo. Tiesa, Lucko suvažiavimo pradžioj jis pritaręs jo karūnacijai, vė-

1) C. ep. V., 1013 nr.

2) Proch. D. W., 308.

liau šį savo sutikimą atšaukęs ir parašęs Vytautą užgaunantį laišką, kas smarkiai pablogino abiejų valdovų santykius ir dar labiau sustiprino Vytauto pasiryžimą, žūt būt, karūnuotis. Ši-čia reikia atsiminti du dalykus: viena, kad pats Jogaila nemokėjo nei rašyti nei skaityti, todėl toks piktas laiškas galėjo išeiti ir be jo žinios, prie ko jis ir pats vėliau Vytautui prisipažino. Antra — reikia neužmiršti ir to, kad ir Jogailai rūpėjo savo dinastijos likimas. Turėjo jau keletą sūnų, kurie visi negalėjo sustilpti Lenkijoje: reikėjo tam numatyti ir kitur sostus. Vienas toks sostas, net geresnis už Lenkijos, buvo Lietuvos valstybė. Geresnis todėl, kad čia d. kun. turėjo daugiau teisių ir laisvės, negu Lenkijos karalius, suvaržytas duotomis luomams privilegijomis. Bet prieš Vytauto mirtį, pačiam Jogailai atvykus į Lietuvą, ir tas paskutinis nesusipratimas buvo pašalintas ir buvo susitaikinta — galima sakyti, kad Vytautas mirė ant jo rankų.

Jogaila niekad nebuvo visiškai nutraukęs santykių nei su Vytautu, nei su Lietuva—jis dažnai čia viešėdavo: ar tai pasitarimų, ar tai poilsio, ar, pagaliau, medžioklių progomis. Sunkiausiomis Lietuvai valandomis, pav., kad ir bado metu, ištiesdavo jis savo duosnią ranką.

Vytautas, be abejo, būdamas gabus politikas ir valdovas, darė didelės įtakos pačiam Jogailai ir todėl nenuostabu, kad šis be jo nedarydavo jokių svarbesnių žygių, tiek vidaus, tiek ir užsienio politikoj. Iš kitos pusės, kad Vytautą anų laikų žmonės lygino su Cezariu, Aleksandru Didžiuoju ir vadino skydu, krikščionybės vadu ir net apaštalu, mes nė kiek nesuklysimė pasakę, jog už tai jis pirmoj eilėj skolingas Jogailai, kuris jį rėmė didesniuose jo žygiuose. Be tos paramos vargu jis būtų taip pagarsėjęs. Galime tvirtinti, kad abiejų geri santykiai, viens kito rėmimas atnešė gerų vaisių Lietuvai—ji buvo priimta į kultūringų tautų tarpą, jos vardas pagarsėjo visoj Europoj. Todėl į Jogailą nereikėtų žiūrėti, kaip į mūsų tautos atsimetėlį, bet lygiai su Vytautu mylėjusį Lietuvą ir dirbusį jos gerovei, tik kiek kitokiu keliu, negu Vytautas. Jogaila irgi yra mūsų tautos sūnus. Jei tektų kalbėti apie ydas, būtų galima jų abiem nemaža priskaičiuoti.

Vytautui ir Jogailai bendrai dirbant Lietuva pasidarė galin- ga ir plati, tik deja, kad pirmajam mirus, nebuvo jo vietoj tokio kito, kurs būtų galėjęs jo politiką toliau varyti — lietuvių - lenkų santykiuose vaidinti vadovaujamą vaidmenį. Bet Vy-

tauto šitoji įtaka ėmė galop silpnėti. Mat, tuo metu Lenkijoje iškilo naujas, gabus ir energingas politikas, didelis Vytauto užsimojimų priešas, Zb. Olesnickis, kuris, patekęs į kanclerius be Vytauto žinios ir pritarimo, pastojo jo įtakai kelią į Lenkiją. Vytautas tuo buvo labai užgautas. Jogailos paskutinioji žmona Zofija stengėsi gražiais žodžiais jį perspąsyti, bet jis su ironija atsiprasymą atmetė. Olesnickis be Vytauto pritarimo ėmė savarankiškai vesti Lenkijos politiką—ieškojo būdu susitaikinti su Zigmantu D., rengė lenkų bajorų suvažiavimą su vengrais, kuriuos neseniai Zigmantas buvo įtraukęs į koaliciją prieš Karūną. Tuo būdu Olesnickiui pasisekė Vytauto planus suparaližuoti. Ir nenuostabu: jų pačių jėgos buvo jau nebe lygios — Vytautas senelis, Zbignevas pačioj savo jėgų aukštumoj. Todėl nė kiek netenka stebėtis, kad Vytautas lyg ir pralaimėjo Lucko suvažiavime, kame Olesnickis lenkams vadovavo ir sukurstė juos prieš Vytauto siekimą. Bet ir šį kartą Vytautas, nežiūrint net gilios jo senatvės, dar smarkiai savo paskutiniais gyvenimo metais *apgriovė unijos pagrindus, iš naujo iškeldamas Lietuvos nepriklausomybės vėliavą; toji nepriklausomybė turėjo pasireikšti iš viršaus — apsikarūnavimu Lietuvos ir Rusijos žemių karaliaus karūna*, imperatoriaus Zigmanto atsiųsta. Tą planą suardė Lenkija, neįleisdama į Lietuvą karūnos. Šis faktas, t. y. sutikimas karūnuoti Vytautą, su kuo vėliau sutiko ir lenkai, juridškai, kaip mano Kutrzeba, uniją paliko galioje, bet faktiškai ji buvo smarkiai iš naujo suardyta¹⁾, suduotas jai didelis smūgis. Vytautas tuo parodė, kad jis Lietuvą valdo savarankiškai ir nepriklausomai, nuo Lenkijos ir kad ji, kaip manė lenkai, nėra jų valstybės dalis.

Baigdami šį skyrelį ir norėdami būti objektingi, tvirtiname, kad Vytauto valdymas buvo pilnas įžymių darbų politikoj; iš kitos pusės, kartu su Platonovu turime pasakyti, kad Lenkija vis daugiau ir daugiau įgijo įtakos Lietuvoj²⁾. Tai bus jo valdymo, t. y. santykiavimo su Lenkija neigiamoji pusė, kuri ypač atsiliepė į tolimesnį Lietuvos likimą.

Svarbu čia dar konstatuoti, kad paskutinį Vytauto užsimojimą — karūnuotis Lietuvos karalium nors ir pakirto mirtis, bet nepakirto santykiuose su Lenkija išaugusios separatizmo dvasios: ji pasiliko gyva ir buvo pavyzdys ne tik jo mokyklą išėjusiems mokiniams, bet ir vėlesnėms kartoms. Tos dvasios buvimą

¹⁾ Kutrz., 504.

²⁾ Проф. С. О. Платоновъ, Лекции по русской истории. VIII. С. Пет. 1910.

Lietuvoj, nekalbant apie XV ar XVI a., tenka konstatuoti dar ir XVII a., kai Jonušas Radvila pareiškė lenkų didikams, grąsindamas, jog ateis laikai, kada lenkai, nepataikę į duris, bus pro langus išmėtyti, o lietuviai buvo ir bus laisvi¹⁾). Tegu šitie žodžiai ir nebuvo ištarti šių dienų prasme patrioto lūpomis, bet svarbu tas, kad nors to separatizmo dvasia, kitaip provincialinis patriotizmas, buvo gyvas mūsų vadovaujančiame luome, kas ilgai sulaukė nuo per greito pasidavimo lenkų įtakai. O kai ir šito patriotizmo nustojo mūsų bajorija, nenuostabu, kad tada ji visiškai sutapo su Lenkijos šlėkta ir kartu žuvo Lietuvai ir jos didžiausiai nelaimei. Bet Vytauto dvasia vėl atgimė, kai pabudo tautinė sąmonė mūsų liaudyje, pirmą kartą pasirodiančioje istorijoje. Ir šitoji liaudis, jo idealų ir dvasios vedama, ėjo į visas kovas dėl savo ir krašto laisvės. Ir, apskritai, galime drąsiai tvirtinti, kad Vytauto didingumas, genialumas, didvyriškumas jaudins ir žavės mus, kels didybės laisvės troškimą, stiprins mūsų patriotizmą ir savo praeities meilę bei jėgas kovoje „vardan tos Lietuvos“ visais laikais, kol bus žemėje lietuvių tauta.

Baigdami šį darbą norėtume dar išspręsti vieną klausimą, būtent, kas atsitiko su tuo Lietuvos valstybės valdymo dualizmu²⁾, geriau diarchija³⁾, t. y. dviejų asmenų valdymo sistema, kuri buvo susidariusi Algirdo ir Kęstučio valdymo laikais, kada Jogaila nuėjo į Lenkiją jos karalium, o Lietuvą pasiliko valdyti Vytautas? Tuo pačiu bus aptarta ir tų santykių forma, kuri buvo susidariusi tarp Lietuvos ir Lenkijos, kad ir Vytauto laikais.

Mes žinom, kad Lietuvą savo laiku valdė du didžiuoju kunigaikščiu: Algirdas Vilniuj, Trakuose Kęstutis. Toks Lietuvos žemių dviejų kun. valdymas istorijoje vadinamas vienu istorikų dualizmu, kitų — diarchija nežuvo ir kai mirė Algirdas (1377). Jam mirus Vilniaus d. kun. tapo Jogaila, kuris, sprendžiant iš 1379 m. sutarties su Ordinu, Kęstučio atžvilgiu buvo tikrai supremus dux (aukščiausias kunigaikštis). Bet iki Vytauto laikų nebuvo kreipta dėmesio į titulų: tas klausimas visu

¹⁾ Pamiešnikai Albrychta Stanisława Radziwiłła, kancl. w Litwy, wydany z rękopiśmu przez Ed. Raczyńskiego, w Poznaniu 1839, t. I — 326, 327 p. (1636 m.).

²⁾ Žiūr. Антоновичъ, В. Очеркъ исторіи Велик. Княж Литовскаго, Кіевъ. 1878

³⁾ Žiūr. Kolankowski, L., Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów. Tom. 1. 1377—1490. Warszawa, 1930. Termino „diarchija“, kaip labiau atitinkančio šiam reikalui už „dualizmą“ ir toliau laikysimės

griežtumui išliko Vytauto ir Jogailos laikais jų santykiuose. 1382 m. žuvus Kęstučiui liko panaikinta ir ta diarchiška sistema—nuo to laiko Lietuvą turėjo valdyti tik vienas d. kun., o Trakų kun. turėjo būti panaikinta. Tai buvo laikinis reiškinys.

Dabar įdomu atsakyti, kas atsitiko su ta sistema, kai Jogaila išsikėlė į Lenkiją? Teigiame, kad, nors Trakų kunigaikštija ir nebebuvo atstatyta, Lietuva ir toliau pasiliko valdoma dviejų kunigaikščių ir net tada, kada Jogaila nuėjo į Lenkiją ir karūnavosi jos karalium, nes jis pagal Krėvės aktą, atsižvelgiant į Vytautą, liko supremus dux, o Vytautas, atsižvelgiant Jogailos buvo magnus dux (didysis kunigaikštis), nors, tiesą pasakius, pradžioj to titulo ir neturėjo — jį gavo, kaip mano Kutrzeba, 1401 m. Vilniaus unijos aktu. Faktiškai jis tuo titulu ir seniau vadinosi, bet juridinį pagrindą įgijo minėtoji unijoj¹⁾. Šis santykiavimas pasiliko ir toliau.

Užsienio politikos reikaluose Vytautas, išsižiūrėjęs į kai kurias sutartis, būtent į 1403, 1404, 1411, 1422 m. m., atrodo, kad jis neturėjęs visiškai laisvų rankų — turėjęs priklausyti nuo Jogailos ir Lenkijos. Bet mes taip pat žinom, kad jis tas sutartis panaudodavo savo politikai, pav., su vokiečiais ir su Lenkija; o kai jam būdavo reikalas savarankiškai veikti, pav., kad ir Kauno sutartis su Ordinu, jis pasielgdavo savarankiškai: visi tuo atžvilgiu pasižadėjimai žadų keliais ir nueidavo. Nes Vytautas ir visų sutarčių, pasižadėjimų bei unijų tik tiek laikydavosi, kiek jam tai būdavo naudinga ir reikalinga. Bet už tai vidaus reikaluose jis turėjo visai laisvas rankas, — ką norėjo, tą ir darė; skyrė vietininkus, teikė miestams privilegijas, jomis apdovanodavo vyskupijas, kaip Medininkų, Lucko ir t. t., atleidinėjo bajorus nuo pareigų valstybei, steigė miestus ir t. t.²⁾. Tokie tat santykiai ir buvo Vytauto su Lenkija. Todėl, šiaip ar taip, reikia sutikti su tuo, kad Jogaila ir Vytautas vėl atnaujino Algirdo ir Kęstučio laikų Lietuvos valstybės diarchinę sistemą, kuriai buvo suduotas smūgis nužudžius Kęstutį ir panaikinus Trakų kunigaikštiją. Bet šis atnaujinimas, jei atsiminsime antrąjį Vytauto pabėgimą į Prūsus ir visas vėlyvesnes unijas, pergyveno įvairius santykius, atsižvelgiant į naująją aukščiausiąją kunigaikštiją, kurios sostinė buvo jau nebe Vilnius, bet Krokuva. O tas Jogailos titulas, supremus dux, kaip žinom iš faktų, buvo daugiau garbės,

¹⁾ Kutrz., 518. ²⁾ Kutrz., 520, 521.

o ne teisės titulas — Lietuvą faktiškai valdė vienas Vytautas, jei nekalbėti apie tai, kad savo laiku jo buvo valdoma ir Lenkija. Bet, kaip ten bebūtų, teigiame, kad Lietuvos valstybė buvo valdoma dviejų kunigaikščių, t. y. kad ir šiuo laiku išliko valstybės diarchija, tik jau daugiau asmeniško pobūdžio, negu sričių pasidalinimu, kaip kad buvo Algirdo ir Kęstučio laikais, ir gavusi, kaip minėjom, kitokį persigrupavimą.

Vytauto konfliktas su Lenkija dėl karūnacijos

Vytauto karūnacijos klausimo praeitis. Lucko suvažiavimas ir Vytauto karūnacijos sumanymo iškėlimas. Jogailos pritarimas ir lenku bajorų pasipriešinimas. Jogaila, lenku prikalbėtas, palieka Lucką. Lenku laiškas Zigmantui ir Vytauto įžeidimas. Atsakymas Jogailai. Lenku (kalbėjimas Vytautui atsisakyti nuo sumanymo. Vytauto delegatu griežtas Lenčicoj pareiškimas karūnuotis. Sandomiro suvažiavimo nutarimas — atiduoti Jogailos karūną Vytautui. Vytauto atsisakymas nuo jos. Lenkų pastangos per Romos kuriją sutrukdyti karūnaciją. Juristų ginčas, kas turi teisę karūnuoti. Karūnacijos sutrukdyimas. Ordino suvažiavimas ir nutarimas. Vytauto ruošimasis į karą. Vytauto griežtas nusistatymas karūnuotis ir Jogailos pritarimas. Jogailos atvykimas į Lietuvą ir jo planas. Susitarimas su Vytautu. Vytauto mirtis.

Vytauto karūnacijos klausimas, iškeltas 1429 m. Lucko suvažiavime, buvo nebe naujas. Žinom, kad jau 1398 m. Vytautas su Jogaila tuo reikalu rūpinosi Romos kurijoje. Tų pačių metų pabaigoj Salyne Vytautą jo bajorai paskelbė Lietuvos ir Rusijos žemių karalium. Po dvylikos metų šis klausimas vėl iškyla aikštėn ir, būtent tuo metu, kai Vytautas lankėsi Kėzmarke, pas karalių Zigmantą. Pastarasis ta proga jam ir pasiūlė užsidėti karaliaus karūną. Bet Vytautas, turėdamas prieš akis svarbius valstybės reikalus ir juos statydamas aukščiau savo asmens interesų, atsisakė priimti tą nors ir labai svarbų siūlymą. Tai buvo prieš pat Žalgirio mūšį. Vytautui tada daug labiau nekaip karūna rūpėjo pabaigt mūšio lauke nuolatinius ginčus ir susirėmimus su Ordinu, kuris jau nuo seno nedavė Lietuvai ramybės. Praėjus dvidešimt metų nuo Kėzmarko suvažiavimo, beveik užmirštam klausimui vėl buvo lemta kilti į viešumą ir sujudinti visą Europą. Tai atsitiko 1429 m. Lucke¹⁾.

¹⁾ Dar prieš Lucko suvažiavimą, 1428 m., Vytauto karūnacijos klausimas buvo pakeltas paties Jogailos, kai jis buvo Vilniuj. Ypač tai užakcentuoja lietuviu metraštis šiais žodžiais: „Patariu tau kreiptis į ciesorių ir pačiam rūpintis, kad galėtum tapti karalium: o aš noriu tau padėti ir pas ciesorių ir pas popiežių“. „Budučy korol Jogajlo u Vitolta u Vilnie, y počnet movity bratu svojemu kniaziu velikomu Vitoltu: *ražu tebe, abyś stal do Cesara, y oto bys stal štohy iesi moh korolem byty, a ja tobie chocu dopomocy u cesara y v papeža*“. (Pol. sobr., XVII, 525 p.).

Dabar Vytauto karūnacijos klausimas pasiekė ne tik Europos valdovus, bet ir mokslo vyrus, universitetus, atkreipdamas į save net Italų humanistų dėmesį. Žodžiu, tuo klausimu tada susirūpino visas kultūringas pasaulis, nes ėjo kalba apie didelį Europos vyrą, pagarsėjusį savo darbais genijų. Iš to matyti, kaip svarbi buvo Vytauto karūnacija.

Tuo tarpu žymiai paaštrėjo santykiai su Lenkija, mat, dabar aiškiai imta statyti klausimas: ar Lietuva laisva, ar ne? Jei laisva, tai Vytautas turi teisę užsidėti karaliaus karūną; jei ne, tai jam ir toliau tenka pasilikti Lenkijos vasalu. Vytauto karūnacija Lenkijai kėlė didelį pavojų¹⁾, nes per ją Lietuva galėjo visiškai išsivaduoti iš Lenkijos, o Lenkija dėl to būtų netekusi Europoj tos galybės ir reikšmės, kurią turėjo susijungusi su Lietuva. Be to, tuo pat metu paaštrėjo ir lietuvių pažiūra į uniiją su Lenkija. Kol buvo nekeliamas Lietuvos savarankiškumo klausimas, tol atrodė, kad unijos rūmas gana tvirtas ir sveikas. Bet vos pradėta jis kelti, tas rūmas bežiūrint subyrėjo, ir tuoj pasirodė, kad visi unijos aktai buvo arba tik prideanga Lietuvai nuo Lenkijos, arba Lenkijai įkaitas už Lietuvos interesų rėmimą. Tuo tarpu toj vietoj ilgiau nesustodami eikime, nors trumpam, prie Lucko suvažiavimo, kuris davė progos iškilti kalbamiems klausimams.

Garsusis Lucko suvažiavimas buvo sušauktas tada Europoj aktualiam husitų ir kitiems klausimams aptarti. Popiežius Martynas V jau kelis kartus stengėsi laiškais palenksti Jogailą ir Vytautą²⁾, kad jie susitarę paskelbtų karą husitams, ardantiems Europos ramybę, nes pats Zigmantas L. su savo kariuomene neįstengė jų numalšinti. Visi malšinimai taip hu-

¹⁾ Nesusitarę dėl husitų, Zigmantas ėmė rūpintis gauti iš Jogailos sutikimo — „aby się pozvolil królem Litewskim ogłosić“. A tak ponovil ten niebezpieczny i zgubny dla Polski zamiar który już przed dwudziestu laty *Witoldowi* był poddawał (acz mu go wtedy inni dobrze myślący wybili z głowy) żywiąc w nim i podniecając panowania żądzę. Tą nową i zdradziecko wymyśloną ponętą korony zamierzył poróżnić i zwaśnić dwóch braci, a z nimi dwa zjednoczone ludy, aby rzuconem między nich ziarnem nienawiści rozerwać ir zniweczyć ich związek i nie dla pomnożenia dobra i sławy *Witolda* ojczyzny jego Litwy, ale dlatego, aby pozornie niby w słodkim napoju jemu i wielu innym zgubną podać truciznę; a rozłączywszy niezgodą *Polsku, Ruś i Litwą*, pobudzić je do wzajemnych wojen i mordów. (Dług., IV.. 340—341).

²⁾ C. ep. s., II, 164, 165, 171, 173 nr. nr.

situs sukiršino ir įdrąsino, jog jie, nepripažindami nei bažnytinės nei pasaulinės valdžios ir linkdami prie komunizmo, grėsė ne tik viduje galutinai įsigalėti, bet savo tendencijomis ir ginkluotais puldinėjimais pasidarė gana pavojingi kaimyninėms valstybėms. Šis pavojus ir turėjo būt aptartas suvažiavime, kurį paskyrė popiežius, o Vytautas sušaukė 1429 m. sausio mėn. 6 d. Lucke¹⁾).

Į šį nepaprastą Vytauto kviečiamą susirinkimą gausiai suplaukė svečių tiek iš Vakarų, tiek ir iš Rytų Europos. Atvyko Jogaila su savo šimtais palydovų, Romos ciesorius Zigmantas su savo žmona Barbora Cyleikaite, Jogailos antrosios žmonos giminiete, — lydimi daugelio savo baronų; ir pats Vytautas su gausybe savo lėnininkų pasiuntinių, didikų ir kunigaikščių. Buvo čia taip pat Vokietijos pasiuntiniai, Silezijos kunigaikščiai ir Hanzos atstovai. Atkeliavo ir Vytauto giminaičiai, Mozūrijos kunigaikščiai, Maskvos d. kunigaikštis, Tverio-Riazaniaus, Naugardo, Pskovo kunigaikščiai, Bizantijos imperatoriaus, Ordos, Moldavijos, danų karaliaus ir Kazanės pasiuntiniai²⁾. Visi svečiai dosnaus ir vaišingo šeimininko buvo nuoširdžiai priimti. Vytauto dvaruose apie Lucką ir pačiame Lucke buvo paruošta nebuvėliams svečiams butai. Visur jie galėjo pastebėti šeimininko prabangą ir apstą. Šitas suvažiavimas dar labiau išskėlė Vytauto vardą ir garbę.

Suvažiavę svečiai nekantriai laukė atvykstant Zigmanto, kuris, paprastai pratęs vėluotis, atvažiavo vos sausio 23 d. Jo atsilankymo kaip kokios sensacijos smalsiai laukta, nes buvo tikėtasi, — kaip tat dažnai atsitikdavo, — kad jis iškels kokių netikėtų klausimų. Neapsirikta ir šį kartą.

Ypatingai sekė jo užsimojimus Romos kurija, teisingai iš anksto numatydama jį veiksiant Lucke prieš Martyno V planus dėl Čekų husitų reikalo. Roma buvo tvirtai įsitikinusi, kad tik abu lietuviai, t. y. Vytautas ir Jogaila kaip reikiant galės išspręsti šį husitų klausimą, dėl kurio tiek daug nerangumo ir nepajėgumo parodė imperatorius Zigmantas L.³⁾. Į tą suvažiavimą atsiuntė popiežius savo legatą Andriejų su plačiausiais įgaliojimais, gerai pažįstantį Rytų klausimus. Bet nežiūrint visų

¹⁾ Dług., IV, 338—339.

²⁾ C. ep. V., 1337 nr. Dług., IV, 337.

³⁾ Proch. D. Wt, 267.

pastangų, husitų klausimo nepavyko išspręsti, nes Zigmantas nebuvo palankus popiežiaus planui. Be to, jis iškeldamas Vytauto karūnacijos klausimą, dar labiau supainiojo reikalą, nes tuo savo sumanymu du valdovus — Vytautą ir Jogailą, kurie buvo visa Martyno V viltis, tarp savęs supykėdė. Atsitiko taip. Dvi dienos prieš Jogailos išvažiavimą iš Lucko, Zigmantas užėjo pas Jogailą ir pasiūlė jam karūnuoti Lucko suvažiavimo šeiminką, kuris nemažai vargo padėjo sušaukdamas čia valdovus ir tiek daug nusipelnė ne tik Lietuvai, įvesdamas joje krikščionybę, bet ir visai Europai, sulaikydamas totorių užplūdimą ir iškeldamas bažnyčių unijos problemą. Jogaila, išgirdęs, kad Vytautas apie tą sumanymą nieko nežino, pasiuntė į jį patį Zigmantą apie tai pasikalbėti. Nors buvo jau vakaras, Zigmantas aplankė Vytautą. Rado čia ir Vytauto sekretorių ar kanclerį Mikalojų Sapienski¹⁾. Tuojuo Romos ciesorius ir patiekė Vytautui jo karūnacijos projektą. Vytautas jam atsakė, kad apie tai iki šiol nieko nežinojome ir negalvojome („de qua deo teste ante nihil scivimus nec cogitavimus²⁾). (Tie žodžiai nesutinka su tiesa, jei atsiminsime 1398 m.) Šis reikalas esąs labai svarbus, ir tokiuose atvejuose jis visados pasitariąs kartu su Jogaila³⁾. Tada Zigmantas pareiškė savo sutikimą pasikalbėti ir su Jogaila. Vytautas gi jam atsakė: tai Jūsų valia (stet hoc in vestra voluntate⁴⁾). Ir daugiau šiuo klausimu tą dieną nieko nebuvo kalbėta.

¹⁾ Zigmantas, kaip rašo Dlugošas, prikalbėjo Liet. bajorus, kad sutiktų karūnuot V. karaliūm. Reikėjo gauti ir Jogailos, kaip aukščiausio Lietuvos kunigaikščio, sutikimas. Tuo tikslu Zigmantas ir atėjo vieną rytą pas Jogailą. Jį teberado gulintį lovoj. Išėjus jo tarnams, Zigmantas taip prabilo į Jogailą:

„Uważ, najmilszy bracie, że kiedy ja i ty swietnemi blyszczym koronami, ujmą to jest i niesprawiedliwością wielką dla książęcia Aleksandra Witolda spólnego brata naszego, aby jemu samemu przeczyc królewskiej godności. Chciej się zgodzić na to, okaż mu swoję przychylność, i pozwól, aby prze ze mnie, który jako król Rzymski posiadam tę władzę, mianowany nowym królem, stał się mnie i tobie równym; niechaj korona nie tilko twoję ozdabia głowę, ale i ojczyznę twoję Litwę“. Į tai šiaip Jogaila atsakė: „Miłuję, najmilszy bracie, książęcia Aleksandra Witolda, życzę mu wszelkiej godności i zaszczytu, i nie tylko w królewskiej ale w cesarskiej chciałbym go widzieć w koronie; sam chętnie ustąpiłbym mu królestwa Polskiego i na jego głowę koroną własną złożył“. (Dług., IV, 341—342).

²⁾ C. ep. V., 815 p. ³⁾ T. p.,

⁴⁾ T. p. 815—816 p.

Kitą rytą Vytautas, eidamas pas Jogailą, — kaip kad paprastai jis kasdien darydavo, — susitiko Zigmantą su žmona. Jie jam pranešė, kad Jogaila pritaria jo sumanymui, ir visi kartu suėjo į Jogailos miegamąjį. Čia Zigmantas pasakė dar tebegulinčiam lovoje Jogailai, kad ir Vytautas pritariaš karūnacijos projektui. Karaliui ši žinia patiko, ir jis apsidžiaugė (placeret et gauteret s)¹⁾. Tada Vytautas jam lietuviškai išsitarė (in litvanico dicimus i), kad nereikėtų eš su tuo reikalu skubintis, bet pirmiau pasitarti abiem su savo baronais ir pralotais²⁾. Jogaila vėl atsakė, kad su viskuo sutinkąs ir todėl jis stengsis šį sumanymą įgyvendinti (immo ad hoc nimium essetis affecti)³⁾.

Tuo tarpu, kai Zigmantas su savo žmona ir Vytautas, dėkodami karaliui už sutikimą, atsisveikinę skirstėsi, pas Jogailą ėmė rinktis posėdžio jo pralotų ir baronų taryba. Tarybai vadovavo Zb. Olesnickis. Vytautas taip pat sušaukė savo didikus Zigmanto pasiūlymui apsvarstyti. Netenka abejot, kad jų nusistatymas dėl to klausimo buvo aiškus: priimt Zigmanto sumanymą ir išaukštinti garbės vertą asmenį, kuris už savo nuopelnus turi gerą vardą tiek Rytuose, tiek Vakaruose. Gal tame projekte ir nebuvo pasakyta, kad Vytauto karūnacija padarys ir Lietuvą savarankišką valstybę, bet pati jau karūnacijos logika tai sugestionavo. Taip tada suprato ją ir lietuviai ⁴⁾, o kaip pasakui matysim, pats Vytautas tuo norėjo pataisyt paskutinę jo padarytą uniją, būtent Horodlės aktą (1413). Tik lenkų ponai ir mirtis jo sumanymą sukliudė.

Zigmanto projektas, paties Jogailos priimtas, kad karūna papuoš ne tik Vytauto galvą, bet ir Jogailos tėvynę — Lietuvą, lenkų tarybos posėdy buvo vispusiškai išnagrinėtas, ypač atsižvelgiant į lietuvių-lenkų padarytą uniją ir į jos abiem pusėm dedamas pareigas. Lenkų tarpe kilo nemaža ginčų ir įvairių aiškinimų. Negalėdami tarp savęs susitarti, nutarė jie pasiųsti į bendras diskusijas Vytautą ir jo bajorus. Matyt, galvojo, kad tuo būdu jiems pasiseks lengviau patiektą klausimą išspręst. Bet iš to susilaukta visai priešingų pasėkų. Gniezno

¹⁾ C. ep. V. 816 p. ²⁾ T. p.

³⁾ M. Sapienskis, Vytauto atstovas, lenkų didikų susirinkime pasakė: „Nalega na pana mojego, książecia *Witolda*“, *Zygmunt* Jego Miłość król *Rzyski*, prośba, radą i namową, ażeby z książęcej dozvoli! się wnieść na królewską godność, a z księstwa *Litewskiego nowe uczynić królestwo*“. ⁴⁾ Dług., IV, 3425.

arkivyskupas savo ilgoj kalboj nei teigė nei atmetė projekto¹⁾; tačiau karingas ir be takto Zb. Olesnickis^{1 2)}, Krokuvos vyskupas, griežtai stojo prieš karūnacijos sumanymą, pastebėdamas, kad tai esąs naujas dalykas, reikalaujās didelio apgalvojimo. Žinoma, nepraėjo lietuviams nepriminęs Jogailos padarytos unijos, kuria jis amžinai prijungęs Lietuvą prie Lenkijos. Tas projektas esąs kaip tik nukreiptas prieš tą uniją ir noris atskirt Lietuvą nuo Lenkijos³⁾. Vytautas, priimdamas Zigmanto pasiūlymą, t. y. apsikarūnuodamas, „tik suteps savo garbę, kurią jis begyvendamas įsigijo“. Panašiai kalbėjo ir kiti lenkai. Po tokių kalbų, įžeidžiančių Lietuvos ir jos gyventojų laisvę, lietuviai pakėlė didelį triukšmą. Kuo būtų tas triukšmas baigęsis, sunku pasakyti, jei Vytautas šypsodamasis jo nebūtų sulaikęs, nebelerisdamas daugiau kalbėti⁴⁾. Tas jo elgesys ir šypsena turėjo reikšti ne ką kitą, kaip tik tvirtą nusistatymą: kad jei jis panorės apsikarūnuot, niekas jo negalės sulaikyti. Paskui prisiartinio prie karaliaus, padėkojo jam, kad jis, nežiūrėdamas savo tarybos opozicijos, vis dėlto savo sutikimo neatsiėmė, ir išėjo iš susirinkimo⁵⁾. Čionai buvo tik nesusipratimų pradžia. Vėliau jie dar labiau paaštrėjo.

Lenkų taryba, matyt, bijodama tolimesnių įvykių, nutarė pertraukti derybas su Zigmantu ir išvažiuot iš Lucko. Taip jie ant rytojaus ir padarė. Kartu išsivežė su savim ir Jogailą⁶⁾, kad jis nepadarytų ko prieš tarybos nusistatymą, visaip jam prikaišiodami, kam sutinka su Vytauto karūnacija⁷⁾. O Vytautas tuo tarpu nė nemanė, kad karūnacijos reikalas būtų baigtas. Jis išvažiuojančiam Jogailai dar kartą padėkojo už palaikymą.

¹⁾ Dług., IV, 344. ²⁾ T. p., 344.

³⁾ Olesn, žodžiai pasakyti Lucke, lenku susirinkime: „...ty (Vytautas P. S.) i Król Władysław usiłujecie od królestwa Polskiego oderwać kraję wieczyście z niem złączone, i ciało państwa naszego potwornie rozciąć na dwoje?“ Dług., IV, 344).

⁴⁾ — Išeidamas iš susirinkimo Vytautas kalbėjo: „kiedy tak, użyję ja innych środków do dopięcia celu“. (Dług., IV, 344).

⁵⁾ C. ep. V., 816 p.

⁶⁾ Dług., IV, 345.

⁷⁾ Lenkai dėl Vytauto karūnacijos labai nerimo ir todėl, įkalbinėdami Jogailą išvažiuot iš Lucko taip šnekėjo: „Tenże-to ma być owoc zjazdu, na który nas powołałeś, aby tak ogromne dziedziny od królestwa twojego odrywano? Któż-to śmiał, Miłościwy królu, namiawiać cię, owszem skłonić do zezwolenia na tak wielką krzywdę? Podałeś głowę twoję pod młot, od którego razów polęszesz... Opuść i ty, błagamy cię, jak najrychlej to

Po kelių dienų, išvyko iš Lucko ir Zigmantas, gavęs iš Vytauto geležinį raštą, be kurio jau būtų buvę pavojinga važiuoti per Lenkiją. Prieš išvažiuodamas Zigmantas apdovanojo vaišingą Lucko suvažiavimo šeiminką, o šis, nenorėdamas pasilikti skolingas, jį taip pat su dovanomis išlydėjo¹). Galų gale iš Lucko išvažiavo ir pats Vytautas.

Taip tad garsus Lucko suvažiavimas, kuris, be kitų klausimų, turėjo tikslą išspręsti ir krikščionims labai svarbų husitų pavojaus klausimą, iškeltą Martyno V, nuėjo niekais.

Zigmantas, važiuodamas namo, pakelėj buvo apsistojęs Lancutoj. Čia jis gavo iš Jogailos jam rašytą laišką, kuris visai Lietuvą įžeidinėjo ir žemino. Tai buvo lyg alyva į ugnį. Šitame laiške Jogaila atkalbinėjo Zigmantą nuo sumanymo karūnuoti Vytautą. Jis sakosi pats gerai neapgalvojęs buvo davęs sutikimą ir nurodo, kad iš to galis kilti tarp Lietuvos ir Lenkijos naminis karas. Be to, ši karūnacija prieštaraujanti ir unijai (inscriptiones, uniones, federa), kur pasakyta, kad tuo atveju, jeigu mirtų vienas iš valdovų—Jogaila ar Vytautas, įpėdinio rinkimas turėtų įvykti žinant ir sutinkant antrajai pusei. O jei-gu Vytautas apsikarūnuotų, tai jam mirus išdidūs jo bajorai esą galėtų ir be lenkų baronų ir pralotų pritarimo išsirinkti sau atskirą karalių. Tuo tarpu Vytautas kaip tik „valdo iki savo gyvos galvos visas mūsų žemes²), kurios, jei Vytautas užsidėtų karūną, būtų nuo Lenkijos atplėštos³).

Šiam laiškui tenka padaryti vieną pastabą, būtent tam jo punktui, kuris kalba, kad Vytautas unijomis yra gavęs iš Jogailos ir Lenkijos valdyti Lietuvą iki gyvos galvos. Jei to laiško autoriai turėjo galvoj paskutinės unijos aktus, padarytus Horodlėj (1413), tai jie kartu klysta su Prochaska, kuris, kalbėdamas apie tą patį punktą, laiko jį Horodlės unijos punktu⁴). Pastarojoje unijoje tokio paragrafo jau nebebuvo: jis buvo įrašytas mjejsce, z którego my niezwołcznie, uciekamy. Nie możemy bowiem ścierpieć ani obecnością naszą uświęcać zamachów tak chytrze uknowanych, na twoję i potomków twoich, do następstwa poi tobie przeznaczonych, zgubę. Powstań! oto wisi nad nasząmi głowami burza srogiej i straszliwej wojny. Widzisz chmurę brzemieną w pieruny którą wszystko krwawą zaleje powodzią, jeżeli do jej rozpędzenia nie obmyślą się za pomocą Bożą wczesne i skuteczne środki“. (Dług., IV, 345).

¹) Dług., IV, 345-6.

²) C. ep. V., 1341 nr. „.... multos hereditarias terras nostras ad vite sue tempora“.

³) T. p., „.... a nobis et corona nostra Polonie alienari possent“.

⁴) Žiūr. Proch., D. W. 273.

tik Vilniaus unijoj (1401). Horodlės unija, kaip matėm, buvo įsteigta nuolatinė d. Lietuvos kunigaikštija. Lenkų priminimas pasenusios unijos punkto dabar ne tik įžeidė ir supykė patį Vytautą, bet ir jo bajoriją, nes tuo laišku buvo pasikėsinta ir prieš jų visų laisvę bei savarankiškumą.

Į tą Jogailos, geriau lenkų, pagarsėjusį laišką Zigmantas parašė atsakymą Jogailai, pareikšdamas jame savo didelį nusistebėjimą, kad Jogaila pats davęs sutikimą dekoruoti Vytautą karaliaus karūna, dabar vėl jį atsiima ir dar įkalbinėja patį sumanymo autorių nuo to atsisakyt. Tačiau Zigmantas nė nemanė to padaryti. Jis tą reikalą gerai apsvarstęs, pasiūlė sušaukt kur nors Prūsų pasieny suvažiavimą, žadėdamas dėl jo vietos ir laiko pasitarti kartu su Vytautu¹). Tuo pačiu laiku Zigmantas pasiuntė lenkų laiško nuorašus ir Vytautui, taip pat ir Ordinui, kurį nuo to laiko Romos ciesorius informuodavo apie kiekvieną žingsnį, liečiantį karūnacijos reikalą, siekdamas su kryžiuočių pagalba sudaryti iš Lietuvos, Prūsijos, Vengrijos ir Čekijos sąjungą prieš Lenkiją. Ne dėl ko kita, kaip sako Prochaska, rūpintasi ir Vytauto karūnacija²). Žinoma, čia aiškiai matosi lenkų istoriko tendencija pabrėžti, būk Vytautas tapęs Zigmanto ir Ordino rankose tik politiniu žaislu. Iš tikrųjų gi taip nebuvo. Kita vertus, sunku ginčytis, kad tiek Ordinas, tiek ir Zigmantas nebūtų siekę savo naudos ir tikslų. Vytautas, kaip visada, taip ir šį kartą mokėjo įvertinti susidariusią situaciją. Jei jis šiuo metu su jais abiem — su ordinu ir Zigmantu, palaikė gerus santykius, tai iš vienos pusės tą jo elgesį reikia suprasti kaip aiškų grasinimą Lenkijai, kam ji pasipriešino jo karūnacijai, dėl kurios pats Jogaila buvo davęs sutikimą, o iš antros pusės—Vytautas tuo parodė lenkams, kad jis, siekdamas sau karūnos, kitaip sakant, savarankiškumo, laisvai, pagal reikalą, gali pasirinkti sau sąjungininkus, neatsižiuėdamas į Lenkijos norą. Kitaip Vytauto elgesio šiuo momentu mes nesuprantame. Jei dar pridėsime apsikarūnavusio Vytauto ir visiškai nutrauktą unijos santykių perspektyvas, tai toks Lenkijos politikų susinervavimas ir susirūpinimas mums nebus tiek nuostabus. Lenkija visa tai jautė ir matė. Reikėjo iš paskutiniųjų gelbėtis, kad unija pasiliktų nesuardyta.

Tą paaiškinus, vėl tenka grįžti prie tolimesnės Vytauto karūnacijos klausimo raidos.

¹) C. ep. V., 1342 nr. ²) Proch., D. W., 274.

Vytautas, grįždamas iš pagarsėjusio suvažiavimo, apsi-
stojo Eišiškiuose, kur jį sutikti ir pasveikint susirinko su Vil-
niaus vyskupu priešaky lietuvių senatoriai, kurie ar tai dėl se-
natvės ar tai dėl darbų negalėjo kartu su savo valdovu dalyvau-
ti Lucke¹⁾. Į Eišiškius atvyko ir Zigmanto pasiuntinys su minė-
tu lenkų laiško nuorašu. Vytautas įsakė jį perskaityt. Laiško tu-
rinys sukėlė didžiausią lietuvių nepasitenkinimą ir protestą. Juk
tai buvo visos Lietuvos pažeminimas ir nepasitikėjimas jos ba-
jorų taryba. Tuoju iš čia Vytautas nurašė Jogailai laišką,
su pasipiktinimu pabrėždamas, kaip jį skaudžiai jis įžeidė,
pasisakęs nenorįs todėl palaikyti jo karūnacijos, kad Lie-
tuvos bajorai ir gyventojai neturi teisės laisvai išsirinkti valdo-
vo be Lenkijos baronų sutikimo²⁾).

Toliau Vytautas pabrėžia, kad šis punktas galės būt prita-
kintas tik jam mirus³⁾. Pagaliau išmetinėja Jogailai, kam jis
kreipėsi į Zigmantą su juo nieko nepasitaręs. Visa tai jis laiko
jo pažeminimu pavaldinių (kunigaikščių, bajorijos) akyse⁴⁾.

Bet ypač pilnas nepasitenkinimo jo antras laiškas⁵⁾, rašy-
tas, berods, iš Trakų. Jame aiškiai išdėstytos jo pažiūros į uni-
ją su Lenkija, kaip jis žiūri į karūnacijos faktą ir nedviprasmiš-
kai kelia klausimą: ar Lietuva laisva ar ne? Tame laiške Vy-
tautas taip pat prikaišioja Jogailai, kad jis jam neieškojusiam
nei karūnos nei karūnacijos sutikimo pats kelius kartus apie tai
buvo užsiminęs, o dabar štai ne tik atkalbinėja Zigmantą nuo
jo patiekto projekto, su kuriuo pats anksčiau sutiko, bet dar ana-
me savo laiške niekino viso pasaulio akyse jį patį, jo didikus
(barones), traktuodamas jų žemes kaip lėną. Dėl laiško įdomu-
mo negalime susilaikyti jo kiek nepacitavę. Vytautas rašo:

„Pagalvok, šviesiausias Viešpatie, ar Tavo patarėjų nuo-
monė yra teisinga? Ar reikėjo apie tuos klausimus rašyti Ro-

1) C. ep. V., 816. 2) T. p. 1344 nr. „quod barones et incole terrarum Li-
thwanie non possent libere dominum sibi eiligere, sine consensu et requisiti-
one baronum regni sui Polonie”.

3) T. p., „quod verum est, nobis decedentibus, sed virtute
altissime nobis vita comite, inscripciones super eo inter nos alternatim
facte, quod hoc nobis non repugnant, cum iam simus in magnum ducem
prefatarum terrarum et dominum dudum electi, et eiusdem possessionem
firmam realem et pacificam habeamus“.

4) T. p., 5) T. p., 1345 nr.

mos imperatoriui ir jį trukdyti tokiais dalykais? Ar galima buvo išsižadėti imperatoriui duoto savo žodžio? Ar geriau būtų buvę atsiųsti delegatai pas mane, ir kaip aš būčiau nutaręs su savo senatu, to šventai ir laikytis? Ar tai negeriau būtų buvę, negu žeminti mus, mūsų bajorus ir visą Lietuvą! O Jūs, Karaliau, pasielgėt visai priešingai; su mumis nepasitarę pasiskubinot mus, mūsų didikus ir lietuvių tautą paniekinti — paskelbėt visam pasauliui tokį reikalą, kurį mes tiktai savo tarpe turėjom svarstyti. Juk anksčiau buvome pasižadėję, kad jeigu kils kokie nesusipratimai, tai mudu rūpinsimės patys juos pašalinti; ir jeigu jau užmiršai mudviejų sutartį, tai bent ar negeriau būtų buvę pasitarti su savo senatoriais, pralotais ir baronais, o ne taip skubiai ir be pagalvojimo elgtis. Jūsų Karaliaus Didenybė juk turėtot žinoti, kad aš nemaniau karūnuotis be Jūsų ir Jūsų senato sutikimo. Jūsų Karaliaus Didenybė paklausėt daktaro pakanclerio¹⁾, naujo padėjėjo, — tegul jis žino ir mato, kokios vertės yra jo patarimas.

Dėl klausimo apie mūsų valstybių unijas Jūsų Karaliaus Didenybė turite žinoti, kad tų unijų nuostatai nėra mums priešingi. Tų unijų tekstuose yra kalbama apie abiejų šalių viešpačių rinkimus, kuriam nors mūsų mirus. Kadangi aš esu dar gyvas, man nėra reikalingas Lenkijos ponų rinkimas. Manęs karūnavimas neprieštarautų traktatams ir po mano mirties. Esu juk seniai išrinktas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos viešpačiu. Jų valdau ramiai ir stipriai. Jei tikrai panorėčiau vainikuotis karaliaus karūna, tai nežinau ar Jūsų Karaliaus Didenybės patarėjai galės eiti prieš mano norus.

Jūsų Karaliaus Didenybės elgesys tuo labiau mane nustebina, nes Patys daug kartų esate man sakę: „Mylimasis brolau, myliu tave, kaip pats save, meldžiuos prie Dievo daugiau už tave kaip už save, linkiu tau ilgo gyvenimo, garbės ir laimės daugiau kaip sau“. O dabar! Nežinau dėl kurios priežasties nebeturite tos geros širdies, kurią pirma turėjote. Tegul Dievas bus liudininkas, kad aš su imperatorium Zigmantu nieko nesu kalbėjęs, kas galėtų kenkti Jūsų Karaliaus Didenybės gerovei.

Pareiškiu dar, kad Jūsų laiško spėliojimas apie tai, kad mūsų baronai po mano mirties gali mėginti išsirinkti sau valdovą,

¹⁾ Oporovskis — decretorum doctor.

nesiklausdami lenkų senatorių, — įžeidžia mane ir mūsų bajorus. Jūs mus žeminat ir mumis nepasitikit, jūs nepripažįstat lygios garbės mūsų bajorams. Laiško pabaigoj Jūsų Karaliaus Didenybė liepėt pareikšti, kad visi tie kraštai, kuriuos aš valdau, yra man duoti tik iki mano gyvos galvos. Tokiu savo pareiškimu Jūs mane žeminat ir žeidžiat mano garbę. To sakyti viešai nereikėjo, apie tai visa galėjom pasikalbėti ir padaryti bendrus nutarimus“¹⁾).

Su šituo laišku santykiai tarp lietuvių ir lenkų dar labiau paastrėjo. Lenkija ėmė ginkluotis; tiesa, kad nukreiptų Vytauto akis, buvo paleista kalba, kad tai daroma prieš husitus. Taip pat pasklido gandai, kad Zigmantas turis su keliais vokiečių kunigaikščiais užpulti Lenkiją ²⁾). Žodžiu, ėjo iš visų pusių neramūs gandai keldami dar daugiau Lenkijai susirūpinimo. Vytautas tuo tarpu stengėsi savo santykius sustiprinti su Ordinu, uoliai remiančiu jo karūnacijos reikalą. Mat, Ordinas, anot Prochaskos, buvo piktoji dvasia, priešinga unijai³⁾). Tuo metu, kai Jogaila pradėjo derybas su Torno komtūru, Vytautas laikydamasis savo pozicijų, skatino magistrą Russdorfą nenusileisti Lenkijai dėl Drezdenko sienų klausimo, o Jogailai iš savo pusės darė visą eilę užmetimų. Vėliau pats Vytautas rašė, kad karalius Jogaila, jei jis panorėtų, kad visi tie jam parašyti po Lucko suvažiavimo laišakai, pilni išmetinėjimų ir visokių skundų, būtų skaitomi, tai jis tris dienas turėtų ko klausyti⁴⁾). Visa tai tik rodo, kaip Vytautas atkakliai gynė visos Lietuvos interesus, reikalaudamas iš Jogailos išlaikyti iki galo kartą duotą žodį, kaip ir pridera karaliui.

Tuo tarpu Vytautas gavo iš Jogailos atsakymą, kuriame jis teisinasi, kad anas laiškas Zigmantui buvo parašytas be jo žinios; jam nežinomas net ir jo turinys. Ir nenuostabu, nes jis nemokėjo skaityti. Iš kitos pusės tai rodo, kiek Jogaila jau buvo nustojęs savo valios Lenkijoje ir patekęs visokių patarėjų įtakon ir net valdžion, kad be jo žinios ir sutikimo galėjo jo vardu rašinėti raštus. Kad Jogaila buvo pasidavęs savo patarėjų įtakai, tai jam primeta ir Vytautas, atsakydamas į jo paskutinį

1) C. ep. V., 1345 nr. Cituota iš Dr. A. Alseikos: „Vytauto D. sumanymas vainikuotis Lietuvos karaliaus vainiku“. Vilnius, 1924 m. 10 p. Citatos kalba šiek tiek pataisyta.

2) Proch. D. W., 275; C. ep. V., 825 p. 3) Proch. D. W., 275.

4) T. p.

laišką¹⁾). Vėliau Vytautas dar parašė laišką lenkų šlėktai — savo draugams (amici nostris), kuriame aiškina, kad jis niekad netroškęs karūnos ir kad pats Jogaila jam karūnuotis leido, o dabar tiek Zigmanto tiek Apaštalių Sosto akyse jį juodina ir laužo duotą žodį, traktuodamas jį ir jo pavaldinius nelaisvais žmonėmis. Tam reikalavo iš jo pasiaiškinimų, bet iki Tol nieko nesulaukęs²⁾).

Nors Vytautas ir palaikė santykius su Ordinui, bet buvo su juo ir atsargus: jis nelabai kryžiuočiais pasitikėjo, įtardamas juos slapta derantis su lenkais. Kai sužinojo, kad kryžiuočių pasiuntinys, Tomo komtūras, atvyko pas Jogailą į Lenčicą, pasiuntė ten ir Vytautas savo delegatus: Vilniaus vaivadą (palatinum) Gedgaudą (Gedigoldum) ir maršalką Rumbaudą (Rumpoldum). Atvykę jie į Lenčicą (1429 VI. 18), įteikė Jogailai Vytauto laišką. Jogaila, užimtas pasitarimais su kryžiuočiais, nesi-skubino atsakyti Lietuvos delegatams. Pagaliau, kai išvažiavo Ordino pasiuntinys, tada ir Vytauto pasiuntiniai buvo Jogailos priimti oficiališkąjį audiencijoj (VI. 21), kurioj jie ir išdėstė žodžiu savo valdovo reikalavimus ir paprašė iš jo, besitariančio su taryba, galutinio atsakymo: ar jis sutinka ar nesutinka su Vytauto karūnacija. Jogaila dar kartą pasitaręs su savo didikais, atsakė, kad apie tokį svarbų reikalą, kuris liečia Lenkiją ir Lietuvą, suvažiavime per mažai esą didikų ir riterių ir dėl to negalįs nieko galutinai atsakyti. Tada lietuvių delegacija Vytauto vardu griežtai pareiškė: *ar Jogailai patiks ar nepatiks — Vytautas vis tiek karūną priims ir ant savo galvos užsidės*³⁾. Paskum Vytauto pasiuntiniai greit išvyko iš Lenčicos. O Jogaila susirinkusiems saviškiams dar pasakė ilgą kalbą, pareiškdamas Vytautui savo brolišką meilę ir pabrėždamas, kad *jis laikys jį ir lietuvių bajorus visiškai laisvus*. Jis tik priminė, kad Vytautas kur tik viena turėtų galvoj padarytas priesaikas bei nuostatus ir savo sielą ir kad pasielgtų visur kaip reikiant^{1 2 * 4)}. Ši jo kalba rodo, kad jis nebuvo taip nepalankus karūnacijai, kaip kad Olesnickis, nes,

¹⁾ C. ep. V. 1352.

²⁾ T. p., 1358 nr.

³⁾ T. p., 1352, „... ex quo S-tas V-ra assentire non vult in coronacionem domini nostri nec nobis finaliter respondere, ex tunc dominus noster magnus dux S-ti V-re mandavit referre, quod sive placeat sive etiam displiceat V-re S-ti ipse vult coronam recipere et habere“. (Ištrauka iš Jogailos laiško). Džug., IV, 346.

⁴⁾ Proch. D. W. 277.

matyt, pats Jogaila buvo suinteresuotas Lietuvos suverenumu — paveldima Lietuvos valstybe, pakelta į karalystę. Bet apie tai kitoj vietoj daugiau pakalbėsime.

Šiaip ar taip, toks griežtas Vytauto delegatų pareiškimas padarė Lenkijoj didelį įspūdį ir įvarė nemaža baimės bei susirūpinimo dėl ateities. Paskelbti šiuo metu Lietuvai karą būtų per daug neapgaltotas ir neapskaičiuotas žygis, nes pati viena Lietuva buvo už Lenkiją galingesnė ir, be to, nereikia užmiršti, kad Lietuva dar turėjo sąjungininkų: Romos ciesorių Zigmantą, Ordiną, gal būt, ir husitus, kurių nusistatymas buvo nelabai aiškus. Vadinas, pradėt ar išprovokuot karą, reikė vis tiek jį Lenkijai pralaimėt. Tokiu tat laiku Jogaila vėl sukvietė visus savo senatorius į pasitarimą Sandomire (1429 m. rugsėjo 8 d.). Čia turėjo būt išspręstas karūnacijos klausimas. Tuo laiku pasklido gandai, būk Zigmantas jau greit turįs išsiųsti Vytautui karūną. Reikėjo pagaliau suformuluoti jam galutiną atsakymą. Pasiuntė tada į Lietuvą delegaciją iš didžiausių Vytauto karūnacijos priešininkų, būtent: Zb. Olesnickį ir Joną Tarnovskį. Jų tikslas buvo atitraukt Vytautą nuo karūnacijos. Tuos svečius Vytautas priėmė savo dvare, Gardine (1429. IX. 29). Čia Olesnickis pasakė ilgą kalbą, nurodinėdamas tuos visus blogumus, kurie galėtų kilti tarp Lietuvos ir Lenkijos, jei Vytautas priimtų iš Zigmanto karūną, kurios Jogaila su ginklu rankoj neįeisias užsidėti ¹⁾). Priminė visas Lenkijos padarytas Lietuvai

¹⁾ Lenkai jau kiek anksčiau i Lietuvą buvo pasiuntę delegatus: — Zb. Olesnickį ir Mikalojų iš Michalovičių. Šie atvykę į Gardiną per pačias Vėlykas (1429), pareiškė, kad Vytautas atsimintų padarytus pažadus ir priesaikas ir kad gerbdamas Lenkijos teises, nepriimtų karūnos: „...i zważył, że takowe przyjęcie umniejszyłoby mu raczej niżeli przydało chwały. Gdy bowiem teraz pierwszym był między książęty, straciwszy blask obecny i znaczenie, stałby się ostatnim i najmniejszym z królów. Ahy nie dopuszczał grożącego w przyszłości krwi rozlewu między dwoma ludami i braćmi, którzy od młodzięńczych lat w najlepszej żyjąc zgodzie kwitnęli błogosławieństwem Bożem i pomyślnością“.

Baigdami pagrasino Vytautui: „Niechajby bowiem wiedział, że Władysław król *Polski* i *Polacy* orężem jego dumę ukróćą“. (Dług., IV, 351).

Vytautas į tai atsakė: „že nigdy nie miał myśli sięgania po królewską koronę, nigdy nie łudził go blask majestatu; ale już od wielu lat namiawał go do tego Zigmunt król Rzymski; że sam aniby na to był zezwolił, ani tak dawnego zamiaru postanawiał przywieść do skutku, gdyby nie prośby i rady Władysława króla *Polski*. Tym ulegając dał już wyraźne zezwolenie i niegodzi mu się cofać swojego słowa, ani porzucać zaczętej sprawy, o której rozeszła się już wiadomość między ludźmi bez sciągnięcia na siebie najzelżywszej obmowy i niesławy. (Dług., IV, 301-2).

„geradarybes“, už kurias dabar Vytautas jai atsimokąs skriaudomis ir nedėkingumu, ir pridėjo, kad karo laimė visada abejotina, kad pats Dievas visados palaikąs teisingųjų pusę ir kad Vytautas gali susilaukti bausmės už pakėlimą rankos prieš savo karalių ir viešpatį¹⁾... Tai tikras pamokslas, kuriuos jis vėliau sakydavo, kaip kokiam mažam vaikui, Kazimierui, Lietuvos d. kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui. Šaukimasis Dievo teisingumo ir Jo bausmės, rodo, kad lenkai jau griebėsi paskutinių priemonių, atbaidyt Vytautą nuo tokio baisaus Lenkijai sumanymo. Iš visko matyti, kad lenkai nelabai tvirtai jautėsi ir bijojo karo su Lietuva, kurios pusę laikė ir Zigmantas ir Vok. Ordinas. Nors Olesnickis, turėdamas galvoj Lenkiją ir tvirtino, kad Dievas teisingųjų pusę remia, bet kartu turėjo ir abejoti, katra iš dviejų susiginčijusių pusių šiuo atveju teisingesnė. Mums, rodos, kad Lietuva. Nes siekt savo laisvės — yra aukščiausias teisingumas. Vytautas to ir siekė: apsikarūnuot ir ir tapt savarankišku ir visiškai nepriklausomu nuo Lenkijos valdovu. Tad ir kilęs karas, galvojant taip, kaip galvojo Olesnickis, kažin keno naudai būtų pasibaigęs.

Pasakęs tokį ilgą ir griaudingą pamokslą, Olesnickis pasiūlė Vytautui Jogailos karūną²⁾. Toks sumanymas, matyt, buvo priimtas paskutiniame Sandomiriaus suvažiavime. Ar tas sumanymas buvo priimtas pritariant Jogailai, kyla abejonių. Juk Jogaila taip lengvai negalėjo išsižadėti savo dinastinių siekimų, dėl kurių tiek buvo kovojęs tiek su Vytautu, tiek ir su lenkais. Greičiausiai tai buvo padaryta be jo sutikimo. Lenkai griebėsi paskutinių priemonių visą reikalą kaip nors užlyginti, o gal ir patys tikėjo, kad Vytautas jų pasiūlymą atmes. Taip ir atsitiko. Vytautas atsisakė nuplėšt senam Jogailai nuo galvos karūną³⁾, tuo parodydamas savo kilnumą ir sugėdindamas pa-

¹⁾ Dług., IV., 354—356.

²⁾ „Abyś więc nasycił się tą królewską godnością, której tak bardzo pragniesz, a nie potargał związków miłości i braterstwa między sobą a *Władisławem* królem *Polskim*, tenże król *Władisław* daje ci i ofiaruje własną koroną“..... Chętnie ustępuje ci swojej stolicy, i zezwala, abyś ją objął i przywdział koronę królestwa Polskiego; niewątpi albowiem że lepiej i chwalebniej sprawować będziesz rządy tak w królestwie jako i księstwie, ty, który zachowujesz dotąd większą czerstwość i siłę, niżeli on, już wiekiem sędziwym osłabiony i do panowania niezdolny, a którego potomek jest jeszcze nieletni“. (Dług., IV, 354).

³⁾ „Odbierać zaś koronę królestwa *Polskiego* bratu, byłoby z jego

čius lenkus Jis atsisakė nuo Lenkijos karūnos, bet neatsisakė nuo savo pasiryžimo — apsikarūnuot.

Nežiūrint visų nesusipratimų su lenkais, Vytautas ir dabar atvykusiems pasiuntiniams buvo malonus ir vaišingas: nesigailėjo jiems visokių dovanų, o išvykstant, pats palydėjo iki Volkovisko. Čia su jais atsisveikindamas, jis diplomatiškai pareiškė, kad pats nedėsiąs pastangų gauti karūnos, bet atsiųstos — neatmesias¹⁾. Apie karą su Lenkija, jis nemanęs, bet kiekvieną jos puolimą atremsias²⁾.

Kai Vytautas atsisakė priimti Jogailos karūną, patys lenkai nustojo vilties geruoju beatkalbėti jį nuo savo užsimojimo. Tada jie kreipėsi į Romą³⁾, prašydami, kad Martynas V savo autoritetu paveiktų ir Vytautą ir karūnacijos sumanytoją Zigmantą. Čia jiems ir pasisakė. Popiežius parašė Zigmantui labai mandagų laišką⁴⁾, pagirdamas Vytauto karūnacijos sumanyimą ir pažymėdamas, kad Vytautas jau krikšto dieną buvo vertas karūnos; kad jis buvo tikinčiųjų gynėjas, botagu tikėjimo neplatino ir naikino pagonybę; kad platino krikščionybę tolimiausiuose kraštuose ir už tai turi būti dekoruotas karūna. Bet šis žygis turi įvykti apgalvotai, taikos keliu, nes kitaip gali blogai atsiliepti visai krikščionybei. Iš savo pusės dar pasiūlė, kad ir Vytautas ir Jogaila pas jį atsiųstų išmintingus pasiuntinius kartu su kardinolais aptarti tą reikalą taip, kad karūnacija padidintų Vytauto jėgas ir kad ji kitų kunigaikščių ir tautų būtų pripažinta⁵⁾. Panašų laišką popiežius parašė ir Vytautui⁶⁾.

Po to Vytautas susilaukė ir iš kurijos narių, humanistų, pav. iš Pr. de Comitibus Aquae Vivae, laišką. Jis pilnas Vytautui pagyrimų, palyginimų su didžiausiais pasaulio vyrais — Aleksandru Didžiuoju, Cezariu ir kitais, giria jo nuopelnus kultūroj, kovose ir t. t. Bet šalia to jis irgi atkalbinėja Vytautą nuo sumanymo karūnuotis, primindamas, kad per tai sumažėsianti jo

strony, rzeczą ohydą i niesprawiedliwą. Wszyscy mogliby mu wyrzucić niewczesną dumę, że dla osiągnięcia godności królewskiej, z krzywdą brata, zdał mu nie mai z głowy koronę, aby nią skronie własne ozdobił". (Dług., IV, 357).

¹⁾ „...Že nie bėdzie wcale nelegal o przysłanie mu korony; lecz jeżeli ją otrzyma, przyjęcie jej nie odmówi“. (Dług., IV, 357).

²⁾ C. ep. V., 1383 nr.

³⁾ T. p., 1454 nr. ⁴⁾ Dług., 358-360 (1429, XI. 13).

⁵⁾ C. ep. V., 1061 p. „...et magis apud alios principes et sermone hominum publico probarentur“; Dług., IV, 358-360 (1429, XI. 13).

⁶⁾ Dług., IV, 360-361.

garbė, užėisiančios kraštą nelaimės, žodžiu, padarysią blogą ir jam ir jo šaliai¹. Bet Vytauto pasirižymas paliko nė judite nepajudintas. Nepakeitė savo nusistatymo ir Zigmantas. Klausimą, ar jis turi teisę karūnuoti Vytautą, pavedė išspręsti žinovams.

Tuo tarpu ir susipažinsim nors trumpai su ta raštų kova, kuri buvo pavartota minėtam klausimui išspręsti.

Pirmieji tuo klausimu susirūpino Krokuvos profesoriai, išleisdami raštą, kuriame jie įrodinėjo, kad Zigmantas, Romos karalius, neturįs teisės niekam suteikt karūnos, nes jis pats nėra gavęs iš popiežiaus ciesoriaus titulo. Teisę karūnuot teturįs tik tai pats popiežius. Į tą Krokuvos profesorų, be abejo Zb. Olesnickio, to universiteto rektoriaus, inspiruotą nuomonę, atsakė Zigmanto pavedamas Dr. Baptistą Cigala. Šis įrodinėjo, kad ir neapkarūnuotas ciesorius turįs teisę teikti investitūras į karalius; o Zigmanto valdžia paeinanti ne iš karūnacijos fakto, bet iš elektorių rinkimo. Po jo atsiliepė ir Vienos universiteto profesoriai, pakviesti Zigmanto pareiškti savo nuomonę. Jie taip pat įrodinėjo, kad Romos karalius, turįs visas ciesoriaus teises ir nekarūnuotas Romoj. Praktikoje jau tokia padėtis seniai įsigalėjusi, sutinkąs su ja ir pats popiežius, todėl ir Romos karalius, jei yra popiežiaus patvirtintas, gali ir kitus karūnuoti.

Bet Krokuvos profesoriai Romos karalių teisę kitų karūnuot pripažino nepakankama, nes tuo atveju ji esanti žemesnė už popiežiaus teises. Cigala antrame savo atsakyme gina, kad karūnacijai atlikti nereikalingas popiežiaus patvirtinimas. Romos karalius turįs teisę karūnuot ir kurti karalystes be popiežiaus, jis galįs atlikt viską, kas liečia išviršinę pusę — dekoraciją. Į klausimą, ar po karūnacijos turi įvykti ir konsekracija, tas pats Cigala atsako, kad pastaroji, būdama bažnytiniu aktu, nepriduoda daugiau valdžios, o tik tai pašventina, padaro kilnesnį karūnacijos aktą²).

Šis ginčas iš dalies buvo ir senas viduramžių ginčas, t. y. dviejų universalinių galybių — popiežiaus ir ciesoriaus — katra katrą viršija. Kaip ten bebūtų, vis dėlto reikia sutikti, kad Cigalos paliesti klausimai sukėlė ir neaiškumą. Tegu Zigmantas ir turėjo teisę suteikti karūną, bet tada ky-

¹) C. ep. V., 1394 n. r.

²) Proch. A. Wu 337-338, K. Pfitz. 203-205, C. ep. V., 1424 nr.

la klausimas, kaip tą idėją praktiškai įgyvendinti? Kas tuo atveju turi teisę karūnuoti ir kaip išvengti karūnacijos ceremonijų? Priėmus tą nuomonę, kad konsekracija yra būtina, iškyla vėl neaiškumas, kas turi teisę suteikti konsekraciją? Vienos profesoriai aiškino, kad į tai mokslininkai įvairiai atsaikinėja; vieni, kad popiežius, kiti, kad arcivyskupas arba vyskupas. Apskritai, saugodami popiežiaus teises, galį konsekruoti vyskupai. Tada popiežius pasiskubino ir tam pavojui užkirsti kelią: jis uždraudė Lietuvos vyskupams ir Ordinui priklausančiam Kulmijos vyskupui karūnuoti Vytautą¹⁾. Tokį pat uždraudimą pasiuntė ir Zigmantui, perspėdamas jį, kad neužsitrauktų savo sielai nuodėmės, padėdamas karūnotis Vytautui, kuriam karūnos priderimą neginčija, randa jį jos vertą, bet Vytautas negalįs priimti karūnos to krašto, kuris priklauso Jogailai ir Lenkijai²⁾. Pasiunčia ir Vytautui perspėjantį laišką, kad jis nenutrauktų unijos ir nieko nedarytų nepasitaręs su popiežium, „kad paskui mes nepareikalautume ištirt reikalą ir atšaukt neteisėtai įvykusią karūnaciją“³⁾.

Visa tai tik rodo, kiek jau buvo galinga lenkų įtaka popiežiaus kurioj, kurią visokiais būdais informavo apie tą pavojų, būk galintį kilti visam krikščioniškam pasauliui, jei Vytautas apsikarūnuotų ir atsiskirtų nuo Lenkijos. Įtikinti jiems Roma buvo nesunku, viena, kad lenkai turėjo unijos dokumentus, pagal kuriuos Vytautas buvo ne visai savarankiškas Lietuvos valdovas, bet priklausęs Jogailos ir Lenkijos, kita, kad tuo metu popiežius ypač buvo susirūpinęs husitų pavojum, kurie vis darėsi drąsesni ir laukė tik geros progos pakelti ginklą. Užtat nenuostabu, kad popiežius, norėdamas atitolint tą pavojų bažnyčiai iš čekų pusės, dėjo pastangas, kad tarp Vytauto ir Jogailos neįvyktų nesantaikos ir kad tas pavojus dar labiau nepadidėtų. Popiežiaus legatas važinėjo tai į Lietuvą, tai į Lenkiją stengdamasis sutaukinti abu brolius ir suteikti prieš husitus, kurie Lenkijos pasieny pasirengę laukė ženklo ką nors pulti. Tuo pat metu ateina ir iš Italijos laiškų, jį atkalbinėjančių nuo karūnacijos sumanymo. Kad labiau popiežius patrauktų Vytautą į savo pusę, paskiria jį ir Rygos arcivyskupijos protektorium. Po šito fakto Zigmantas kreipiasi į Milano kunigaikštį, prašydamas jį padaryt įtakos į kuriją, kad ši patvirtintų Vytauto karūnacijos su-

1) C. ep. S., II, 186 nr. 2) Proch. A. W., 347-348.

3) Proch. A. W., 348.

manymą, netikėtų lenkų argumentacija ir įrodinėja, kad pati karūna nėra nukreipta prieš lietuvių - lenkų uniiją, ir visam krikščioniškam pasauliui išeitų į gerą¹⁾. Zigmantas dažnai klausinėja Vytautą apie karūnacijos terminą ir skatina jį negaišt. Jis rūpinasi vis labiau patraukt į savo pusę Ordiną ir sukelt visus kitus Lenkijos priešus. Damoklo kardas tikrai pakibo ant unijos, kurią taip smarkiai gynė lenkai ir, ieškodami plačiausios paramos prieš šį pavojų, Jogailos pašaukti, susivažiavo į Jedlną (1430. III). Čia susirinkusi bajorija, taip sakant dėl drąsumo ir karingesnio ūpo prieš Vytautą, pareikalavo iš savo karaliaus naujų privilegijų, kurių jau geidavo nuo 1425 m. ir už kurias pasižadėjo išrinkti vieną Jogailos sūnų sau į karalius, kuris iš jų jiems labiau patiks ir išrinktasis sutiks patvirtinti jų privilegijas. Be to, šlėkta pasižadėjo jungtis prieš visus tuos, kurie tai elekcijai pasipriešintų arba apskritai keltų neramumus krašte ar už jo sienų darytų ginkluotus pasirusimus ir sąjungas prieš jo taiką ir tvarką* ²⁾. Tame suvažiavime, nors ir neoficialiai, dalyvavo ir Vytauto pasiuntinys Maldžykas. Vytautas laukė, kad čia bus išspręstas jo ginčas su Jogaila. Bet ir tada nebuvo išspręstas. Sužinojęs iš savo pasiuntinio apie suvažiavimo pasekmes Vytautas įsitikino, kad geruoju su Lenkija nesusitars, Vytautas dabar laukė karūnos, kaip ženklo, kuris turi išgelbėti valstybę³⁾ ir jos laisvę⁴⁾.

Jedlnos nutarimai buvo priešingi ir Horodlės unijos aktams, nes juose pasakyta, kad valdovus renka viena pusė su žinia kitos pusės, dabar lenkai išsirinko sau Jogailos įpėdinį be Vytauto ir lietuvių bajorų žinios ir pritarimo. Tuo patys lenkai sulaužė uniiją. Į šitą lenkų pasielgimą, nukreiptą tiesiog prieš Lietuvą⁵⁾, Vytautas atsakė kariniu pasirusimu: norėdamas apsisaugot nuo to pavojaus, kuris gali kilti tuo metu iš Lenkijos pusės, ėmė stiprinti karo jėgas, įsakė visoms savo žemėms ir pasienių pilių seniūnams atnaujinti jam priesaikas⁶⁾. Nepasitikė-

¹⁾ C. ep. V., 1393 nr. (1429. XII pr.).

²⁾ C. ep. S., II, 177, 178 nr., Džug., IV, 362-368.

³⁾ Proch. O. L. W., 277.

⁴⁾ C. ep. V., 1402 nr. (1430. III. 15), „sindemale das die egenannten Polen uns nicht werden die crone czuliben und werden uns unser lande wellen und eigen machen, so werden desto rischer die crone mussin nemen unser 'freihet begerende“.

⁵⁾ C. ep. V., 1402 nr. „Wir vormuten uns, das sie das leich weder uns und unser landt gethan haben“.

⁶⁾ Džug., IV, 368-369.

damas vien savo jėgomis, susitaria ir su Ordinu veikti išvien prieš Lenkiją¹⁾.

Tuo tarpu įvyksta tarp lenkų ir čekų susikirtimai, kurie pasibaigė derybomis. Jogaila šaukdamas prie ginklų lenkus, sukėlė įvairių gandų. Gal iš dalies jis grasino Lietuvai. Kaip ten bebūtų, reikia manyti, kad tiek Lenkija, tiek ir Lietuva rūpinosi kariniu pasiruošimu, ginklavosi, prisidengdami husitų pavoju, kurį abi šalys sujungę jėgas turėjo pašalinti. Bet tai buvo tik priedanga. Greičiausiai, kaip galima numanyti ir iš aukščiau cituoto Vytauto laiško²⁾, vieni kitus rengėsi pulti³⁾. Bežiūrint Lenkija ir Lietuva sudarė dvi ginkluotas įgulas. Popiežiaus legatas, buvęs lenkų ginklavimosi liudininkas, apskaito, kad lenkų pusėj buvę apie 150 tūkstančių ginkluotų raitų, o Vytauto pusėj stovėjusios dar didesnės jėgos⁴⁾. Būk gąsdindamas čekus, Vytautas pasiuntė jiems grasinantį laišką. Bet į tą laišką reikia žiūrėti, kaip į diplomatinį žingsnį pateisint karo pasiruošimus ir nukreipt nuo savęs lenkų akis. Juk kovai su husitais, kaip teisingai pastebi ir pats Prochaska, nereikėjo atnaujinti seniūnų priesaikos Vytautui⁵⁾. Šiaip ar taip kalbėtume, reikia sutikt, kad vienoj ir kitoj pusėj atmosfera buvo labai tvanki, ir reikėjo tik mažos kibirkštėlės, kad kiltų audra. Tuo tarpu Vytauto karūnacijos klausimas pavedamas išspręsti popiežiui. Pasiuntė ir Vytautas į Romą laiškus, pasižadėdamas pulti visa savo galybe husitus. Jis labai stebisi, kad Jogaila nuolat daro sutartis su husitais. Bet apie savo karūnacijos teisių atidavimą Martyno V teismui, jis nė neužsiminė. Popiežiaus legatas žinojo, kad tuo metu eiti per Lenkiją buvo pavojinga: Vytautą lenkai galėjo įžeisti arba net suimti.

1) C. ep. V., 1402 nr. „Dorumme wiewol wir der unser gewiss sein und sicher, idoch wir müssen auch uns desgleichen mit den selbigen unsern ienen entgegen beweren und befestigen... das die egenannten Polan seggen, das wir eins sein mit euch und euwer orden“...; C. ep. S., II, 183 nr.

2) C. ep. V., 1402 nr.

3) Kai Vytautą paklausė lenkų delegacija, ką reiškia jo toks karui pasiruošimas, jis paaiškino, kad tai daroma ne prieš Lenkiją, bet prieš čekus. Dluogošas su tuo irgi nesutinka: „Taką odpowiedź, raczej chytrą i podstępłą, niżeli szczerą a prawdziwą, dal książę Witold posłom królewskim, dla zasłonięcia pozorem tego, co już dawno w myśli układał, to jest zamiaru przyjęcia korony i wyłamanie się z pod zwierzchnictwa królestwa Polskiego“. Dług., IV, 369, Proch. A. W., 344.

4) Proch., D. W. 280.

5) T. p., 281 ,

Išvykstančiam iš Krokuvos popiežiaus pasiuntiniui Jogaila pareiškė, kad žygiui prieš čekus reikia dviejų sąlygų: taikos su Vytautu ir pinigų ištekliaus. Taip pat neužmiršo jo paprašyt, kad popiežius uždraustų Vytauto karūnaciją, nes sužinota, kad pagal Vienos mokslininkų nuomonę, karūnuoti gali ir Romos karalius, kad Niurnberge jau nusistatyta išsiųsti pasiuntinius su karūnomis ir kad ruošiami dokumentai sąjungai, kuri susidėsianti iš Vytauto, Russdorfo ir Zigmanto ir apsimsianti pastarajam priklausomus kraštus: Čekiją ir Vengriją¹⁾. Ši sąjunga, be abejo, buvo steigiamą prieš Lenkiją. Šitokie dalykai dar labiau vertė lenkus budėti ir, matydami, kad atviros kovos su Vytautu ir jo sąjungininkais nelaimės, jie pasirinko kitokią taktiką: ėmė ir apstatė savo kariuomene tas pasienio vietas, kuriomis tikėjosi keliausiant Zigmanto pasiuntinius su karūnomis.

Tuo tarpu Lietuvoj buvo ruošiasi karūnacijai. Ji turėjo įvykti 1429 m. rugpiučio 15 d.²⁾, didelį Lietuvos valstybės šven-

1) Proch. D. W., 282; C. ep. S., II, 183 nr.; Dług. IV, 371-372.

2) Dabar norim tarti keletą žodžių dėl terminu, t. y. karūnacijos datų. Ypač sukelia didelių abejonių pirmoji karūnacijos data (rugs. 15 d.). Kyla klausimas, ar ji kada buvo paskirta, nes tuo reikalu nei Vytautas nei kitų jam tuo laiku rašyti laišškai, nieko apie tai neužsimena; ją tik trumpai mini Długošas¹⁾. Priešingai, antrajai datai, t. y. rugsėjo 8 d. paremti randame nemaža medžiagos. Ji prasideda jau nuo 1430 m. liepos 4 d. Taip antai Zigmantas, rašydamas Vytautui laišką, žada karūną jam atsiųsti Šv. Marijos gimimo dieną²⁾. Kitame laiške tą pačią datą vėl nurodo³⁾. Vytautas kviesdamas į tas iškilmes Ordiną, taip pat mini tą dieną⁴⁾. Jogailos pasiuntinys Andreika, atvykęs pas Vytautą prašo nukelti iškilmes iš tos dienos į kitą⁵⁾. Apie trečiąją karūnacijos terminą taip pat mažą turime žinių; mini jį tik Ordino delegacija, būdama pas Vytautą⁶⁾. Todėl būtumėm linkę manyt, kad pirmoji data visiškai nebuvo skirta, nes prieštarauja aukščiau pacituotiems laiškam. Juk negalimas daiktas, kad rašytų liepos mėn. apie naują terminą, nežinodami, ar įvyks ar neįvyks pirmasis terminas.

Kad tą dieną galėjo susirinkti svečių, neginčijame.

1) „Do koronacyj ksiażęcia **Witolda** i jego żony **Julianny** naznaczone był dzień Wniebowzięcia **N. Maryi**, (rugs. 15 d.); ale gdy posłowie z koronami nie nadjechali, przyznaczono inny dzień, to jest święto Narodzenia **N. Maryi** (rugs. 8 d.) **w Wilnie**”. Dług., IV, 370);

2) C. ep. V., 1424 nr. 1430 m. liepos 4 d. „... vobis super prefato festo **nativitatis beate Marie virginis** (rugsėjo 8 d.) indubie et infalenter transmittemus“.

3) T. p., 1425 nr. liepos 24 d., „...coronas regias super **festu beate Marie virginis** V. F., indubie et indilicate mittemus“.

tėj, kuri turėjo dekoruoti „šviesiausius, tikruosius, garbinguosius ir laisvuosius“ Lietuvos karalius¹⁾. Į iškilmes buvo pakviesti visi Lietuvos vasalai, rytų Rusijos kunigaikščiai, Vytauto anūkas, d. Maskvos kunigaikštis Vosylius, Tveriaus, Riazanės, Odojevo didikai ir totorių chanas Machmetas²⁾ ir daug mažesnių chanų.

Tačiau veltui Vytautas ir jo svečiai laukė pasiuntinių, atgabenančių karūnas. Jas vežė iškilminga Zigmanto delegacija. Pirma jos važiavo kaip ciesoriaus reprezentantai Zig. Rothas ir jau mums pažįstamas dr. Cigala, kuriuos Zigmantas siuntė Vytautui supažindinti su įvairiais klausimais dėl karūnacijos ir išsklaidyt jo abejones³⁾. Jie vežėsi su savim ir Vytauto karūnacijos projekto dokumentą⁴⁾. Ši pirmoji delegacija, kaip mano kai kurie istorikai, ir buvo lenkų pasienio sargybos sučiupta⁵⁾. Iš jos atėmė ir visus dokumentus. Bet pas ją karūnų nerasta. Jas turėjo vežti iš paskos kita delegacija, kuri, susižinojusi apie įvykį, pasitraukė atgal⁶⁾. Reikia manyti, kad tą pirmąją delegaciją sudarė daugiau žmonių, o ne du. Ji vežėsi su savim ir nemaža gėrybių. Kartu su ja važiavo ir Vytauto delegatai⁷⁾. Visus suimtus pasiuntinius lenkai smarkiai ap-

4) T. p., 1426 nr. rugpiūčio 5 d. „Vort als ir euch dirboten habit, uff dem tag *nativitatis Marie* czu der unser vorsamelung czu uns komen“.

5) T. p., 1427 nr. rugp. 8 d. „.... das ir; wellet czu uns uff *nativitatis Marie* nehistkommende czu der unser vorsamelunge komen“.

6) a) T. p., 1431 nr. (pažymėta 1427 nr.) rugpiūčio 17 d. „....pleisichlic begerende das wir den tag unser kronunge uff unser *frauwe nativitatis tag*, die Vornamen hette das do geschah sulde, vort vorczichen und hinlegen weiden“.

b) Rugsėjo 5 d. Didysis magistras rašo laišką Livonijos magistrui, atkalbinėdamas jį nuo kelionės į iškilmes: „Als euch wol wissentlich ist von der cronungen des grossfursten czu Littowen das die solde gescheen wesen umb *nativitatis Marie* nehetskomende“. (T. p. 1437 nr.).

7) T. p., 1443 nr. rugs. 10 d. „Ouch haben wir eigentlich geredt mit dem vilgenannten herrn grossfursten von der cronunge wegen, die uff sendte *Michelstage* nestkomende solgescheen, ap der herre ewir erwirdikeit weide haben uff den selben tag, das er ewren czog domoch geruchen weide czu vorlengern und vorczien“.

¹⁾ C. ep. S., II 246. „Serenisimi, veri. gloriosi et liberi“. ²⁾ Dług. IV, 370.

³⁾ C. ep. V., 1424 nr., Dług., IV, 370-371. ⁴⁾ C. ep. s., II, 182 nr., ⁵⁾ Kol. 159, Dług., IV, 371.

⁶⁾ Dług., IV, 373.

⁷⁾ C. ep. V., 1433 (1430. VIII. 19). „Des allir irluchesten herren Romischen koniges und unsers herrn Witowds sendeboten sind gekomen ken

daužė ir apiplėšė. Toks nedoras lenkų žygis labai skaudžiai atsiliepė Vytautui ir visai Lietuvai. Lenkai klasta sutrukdė Vytautą tapti savarankišku valdovu ir padaryt savo valstybę nepriklausomą bei lygią kitoms valstybėms. Kodėl po to įvykio nebuvo karo su Lenkija, sunku pasakyti. Juk čia buvo aiškus jėgos pavartojimas, smurtas prieš dviejų valdovu pasiuntinius, sulaužyta tarptautinė teisė — pasiuntinių neliečiamybė. Matyt, tuo metu abu valdovai turėjo dar svarbesniu reikalu ir negalėjo į tai reaguot.

Vytautas ir po šio smūgio neatsisakė nuo karūnacijos. Išskilmės dabar reikėjo kiek atidėt, būtent rugsėjo 8 d. Drąsino jį čia B. Cigala su Z. Rothu, kurie lenkų paleisti, tuoj per Prūsus atvyko į Lietuvą¹⁾ painformuoti Vytautą apie karūnaciją, nes patys būdami legistai, nežiūrėjo popiežiaus sutikimo²⁾. Lenkai ir dabar vėl ryžosi pastot karūnacijai kelią. Jie atidžiai išskirstė kariuomenę ir saugojo visą Prūsą pasienį, kad kas į Lietuvą neįeitų. Kaip praneša Naujosios Marchijos šaltyšius, lenkų ten per kelias mylias buvę išsirikiavusių apie 40.000³⁾. Ta pačia proga tas šaltyšius praneša ir apie savo pilių sustiprinimus ir prašo magistro pagalbos. Toks lenkų elgesys buvo labai įtartinas. Jų bijojo, matyt, ir kryžiuočiai, nes nekartą Vytautas, kviesdamas magistrą į rugsėjo 8 d. išskilmes, ramino, kad iš Lenkų pusės nėra jokio pavojaus⁴⁾. Vėliau tas pats šaltyšius vėl praneša apie naujus persigrupavimus lenkų pasieny, kad lenkai, apleidę savo senas stovyklas, kuriose buvo nuo seno, prisiartinę prie Prūsų sienos ir apsistojo ant kelio tarp Jastženbio ir Landyko. Jų jėgos diena iš dienos augančios. Visa tai kliudyte kliudė Vytauto karūnaciją. Ir dabar lenkai paliko kalti, kad Vytautas, sulaukęs svečių, nesulaukė karūnos, nesulaukė ir Zigmanto pasiuntinių. Dėl to Vytautas viename savo laiške net Zigmantui daro priekaištų⁵⁾ ir skundžiasi tuo reikalu Ordinui⁶⁾. Mat,

Slochow in gebunge dises bribes. Si sint gewund, geslagen unde beroabt, alle ir pferd sind in genomen, sundir czwer pferd haben in di Polen wedirgegeben iclichin boten ein pferd, di andir louffen alle czu fusze; ir knecht in ist genomen nicht obirich köstliche gabe. Sundir des herrn koniges von Ungern ist genomen an golde, cleinod, buchir also ghud, also tusend dogkathen. Ich wiel si euwern gnaden senden nicht czu fusze, sundir czu waghe ne und czu pferd, das si nicht sullen czu fusze kórnen“. Dług., IV, 371.

¹⁾ Dług., IV. 371. ²⁾ Proch. A. W. 348.

³⁾ C. ep. V. 1446 nr. ⁴⁾ T. p. 1435, 1439, 1441, 1442.

⁵⁾ C. ep. V. 1456 nr. ⁶⁾ T. p. 1448 nr.

keliaujanti delegacija, sužinojusi apie pirmąjį įvykį (rugs. 19 d.) ir kas dabar dedasi prie Lenkijos sienos, buvo atsargesnė ir pasitraukė atgal¹⁾. Vytautas tada turėjo labai nekantrauti, nes svečių jau buvo privažiavę į iškilmes²⁾. Taip ir vėl, nieko nesulaukus iš Zigmanto, reikėjo karūnacijos iškilmes nukelti toliau, — į rugsėjo 29 d. (į šv. Mykolą)³⁾. Bet ir ligi to termino nieko nesulaukta. Vytautas, atsisveikinęs su svečiais, susirgo⁴⁾. Vis dėlto jis ir dabar dar nenustojo vilties karūnuotis. Nenusileisti jį ypač įkalbinėjo jo bajorai ir pati Julijona⁵⁾. Tuo tarpu atvyko į Vilnių ir lenkų delegacija⁶⁾. Čia dar tebebuvo ir Cigala ir Rothas, kurie nesiliovė Vytautą įkalbinėti karūnuotis, patardami kaldinti Vilnių karūnas ir jomis karūnuotis. Tą ir pats Zigmantas esą patvirtintų. Bet atvykusi lenkų delegacija su Jogaila priešaky ir bus tą patarimą sutrukdžiusi. Apie tos delegacijos, geriau, Jogailos tikslus ir planus teks kalbėti kiek vėliau. Šiuo tarpu tik pasvarstysime, kokios priežastys vertė Vytautą taip atkakliai laikytis dėl karūnacijos klausimo. Jei pripažinsime, kad apskritai karūnacijos faktas yra valdovo bei valstybės atskirumo bei savarankiškumo ženklas, tai tiesioginė šito kieto Vytauto laikymosi priežastis buvo ne kas kita, kaip jo paties senas, nuo Lietuvos atgavimo (1392) turimas širdyje siekimas tapti visiškai savarankišku valdovu savo valstybėj ir pačią Lietuvą padaryti nepriklausomą. Šito pasiryžimo griežtai laikytis skatino ir jo paties galybė ir bendra Europos valdovų, kaip popiežiaus Martyno V, Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio, Vokiečių Ordino magistro ir

¹⁾ C. ep. V. 1446 nr. (1430. IX. 15). „Und das kornet andirs nirne von, wenn von den fürsten herrn und gesten, die czu des herrn groszfürsten czu Littauwen kronunge gesant wurden von unserm gnedigen herrn Römischen konige, die czurucke gentzlich sein geczogen“.

²⁾ T. p. 938 p. Vytautas 1430 m. rugs. 17 d. Ordinui rašo, kad jau svečiai suvažiavę ir jis pats nekantriai yra laukiamas: „Sundir wir beiten eu wir hier mit guttem gemutte mit den gesten, als mit dem grossenfürsten von der Moskaw und von Twere, die gestern czu uns kommen sint, und sust mit vil andern die sich itczund meiste czu uns gar vorsamelt habin, und so frewen wir sich euwer czu uns czukumpft“.

³⁾ T. p. 1443 nr. 1430 m. rugsėjo 10 d.

⁴⁾ Dług., IV, 374 „... sam zaś zbytecznego smutku i zmartwienia wpaść w chorobę, którą wrzodem albo bolączką zowią“..... Witold... cierpiał na wrzód czyli bolączkę, którą fistulą zowią, a która mu się utworzyła między łopatkami, czy-to dziedziczną słabością, czy z zmartwienia i gniewu, że go ominęła korona“ (T. p., 379).

⁵⁾ Dług., IV, 374. ⁶⁾ C. ep. V. 1443 nr.

kitų opinija, kad Vytautas už visus savo didelius nuopelnus yra tikrai vertas pagerbti tokiu išviršiniu ženklu — karūna. Netiesioginės arba antraeilės priežasties reikia ieškoti Vytauto pralaimėjime, dėl kurio jis Lenkijoje neteko beveik visų savo pozicijų. Tas pralaimėjimas prasidėjo su Zb. Olesnickiu, Vytauto planų bei siekimų didžiausiu priešininku, kuris Lenkijoje sėdėjo tiek prie vidaus, tiek prie užsienio politikos vairo. Tai viena. Antra, Vytautas, išpiršdamas Jogailai savo giminaitę Zofiją, tikėjos, kad ji rems ir užstos Krokuvoj jo politiką. Bet ir ja turėjo greit apsi-vilt: Zofija pasirodė esanti tvirto charakterio, mėgstanti valdžią ir savarankiškumą, todėl nė nemanė pasidaryti keno nors įrankiu. Vadinasi, Vytautas ir čia prakišo. Bet dar ne viskas buvo. Jo reikalai dar labiau pablogėjo, kai Jogaila su Zofija susilaukė net dviejų įpėdinių. Tas visiškai atėmė jam viltį kada nors palikti Lenkijos karalium, ko pirma galėjo tikėtis ir ko patys lenkai laukė. Dabar buvo numanu, kad Jogaila dės visas pastangas vienam savo sūnų pavesti Lenkiją, o kitam — Lietuvą. Tik toks samprotavimas padeda išaiškinti Jogailos nuolaidumą dėl Vytauto karūnacijos. Tos visos aplinkybės ir nušviečia Vytauto ir jo bajorų sumanymą šį kartą, žūt būt, įvykdyt karūnacijos projektą. Šis projektas ir turėjo išspręst dviejų atskirų Lietuvos dinastijų likimą, kad Algirdo šaka pasiliktų Lenkijoje, o Kęstučio — Lietuvoje. Taigi išeina, kad Vytauto karūnacija būtų buvusi ne kas kita, kaip atskiros dinastijos įsigalėjimas Lietuvoje.

Šiuo tarpu ir norėtume kiek ilgiau apsistoti ties klausimu, kodėl Jogaila palaikė Vytauto karūnacijos sumanymą. Žinoma, kad dar Lenčicos suvažiavime, kai Vytauto pasiuntiniai Jogailai stačiai pareiškė, ar jam patiks ar nepatiks, Vytautas vis tiek apsikarūnuos, — jis rado gražių žodžių ir pasisakė Vytautą laiką visiškai laisvu, by tik viskas gerai būtų padaryta. Iš čia matyti, kad Jogaila pats buvo suinteresuotas Lietuvos valstybe, paveldima ir pakelta į karalijas. Tą nusistatymą buvo pareiškęs ne tik po pirmosios savo žmonos mirties, bet ir 1417 m., kai lenkai nenorėjo karūnuot antrosios jo žmonos. Prieš tokį jo užsimojimą, kaip mano Haleckis, Vytautas būtų griežtai stojęs. Bet dabar ir taip buvo galima pasinaudot Vytautu, nes jis neturėjo vaikų. Senu Gediminaičių papročiu Vytautas būtų paskyręs naujos karalijos įpėdiniu vieną iš savo giminės atstovų, galimas daiktas, vieną iš Jogailos sūnų, kuriuos jis globojo¹⁾.

¹⁾ Hal. 243.

Matysime, kad Jogaila tikrai turėjo galvoj tokią kombinaciją. Bet ją apsunkino Vytauto ir Jogailos santykiai, kurie buvo smarkiai pablogėję besiginčijant lietuviams su lenkais dėl karūnos. Lenkai bijojo, kad Lietuva per karūnaciją neatsiskirtų nuo Lenkijos ir kad jų sosto įpėdiniai netektų teisės tapti Lietuvos valdovais. Iš tikrųjų Vytautas, pasiremdamas įpėdinystės teise, būtų galėjęs savo sostą pavesti kam kitam, arba jo bajorai, jam mirus, pasiremdami ta teise, būtų visai savarankiškai išsirinkę sau naują karalių. Tą ir patys lenkai nurodinėja garsiaame laiške, kurį parašė išvažiavę iš Lucko¹⁾.

Dėl tos baimės lenkai ir padarė daug netakto su Vytautu. Norėdami gelbėti situaciją, t. y. bijodami, kad Lietuva nuo jų neatskiltų, jie net pasiūlė savo karaliaus karūną. Bet nei Vytautas, nei jo visuomenė tam nepritarė. Lenkai tada gelbėjosi Jedlnos suvažiavimo nutarimais, išrinkdami Jogailos vieną sūnų jo įpėdiniu ir žadėdami be atvangos kovoti su visais, kas tam pasipriešintų. Aišku, kad viskas buvo nukreipta prieš Vytautą, kuris tikėjosi, kad tas suvažiavimas išspręs jo ginčus su Jogaila.

Gal tuo Jedlnos suvažiavimu ir buvo patenkinti lenkai, bet negalėjo būti patenkintas Jogaila. Mat, lenkų bajorai nutarė laisvai pasirinkti įpėdinį iš jo abiejų sūnų, išgaudami 1425 m. sąlygą, jog pripažinimas ir jo įpėdinio elekcija gali įvykti tiktai patvirtinus bajorų privilegijas, taigi ir Lietuvos prijungimą. Tokiu būdu Jedlno suvažiavimas neišrinko Jogailos dinastijos, bet tik pripažino *laisvą ir sąlyginę* elekciją²⁾. Jogaila su savo įpėdiniais atsidūrė visai nuo lenkų didikų priklausomoj padėty. Ne dinastijos teisė, bet elekcija sodina į Lenkijos sostą valdovus. Todėl nenuostabu, kad po to Jogaila dar labiau ryžosi įvykdyti savo planą — sudaryti iš didžiosios Lietuvos kunigaikštijos atskirą karaliją. Tuo metu, kai lenkai atsidėję saugojo kelius, kuriais laukta gabenant Vytauto karūnos, Jogaila per pasiuntinius ir savo seserį, Mozūrijos kunigaikštienę, baigė susitarti su Vytautu dėl karūnacijos³⁾. Pagal naująjį projektą Vytautas būna Lietuvos karalium iki gyvos galvos ir išduodamas raštą pasižada, kad po mirties jo karūna turi atitekti vienam Jogailos sūnų

¹⁾ C. ep. V. 1341 nr.

²⁾ Kol., 159 p.

³⁾ T. p., 152,

— „jaunam karaliui“¹⁾). Šis projektas — sudarymas atskiros ir paveldimos karalijos, buvo dinastijos reikalas, spiriamas pačių lenkų Jedlnos nutarimų, kurie grėsė Jogailos dinastijai. Jogaila, gelbėdamas savo dinastiją ir ryžosi sudaryti atskirą Lietuvos karaliją, kur laisvai, įpėdinystės teise pasiremddami, Vytautui mirus, galėtų viešpatauti jo vaikai. O jei Vytautas pats vienas, be Jogailos, būtų apsikarūnavęs ir paskyręs savo nuožiūra sau įpėdinį, tad aišku, Jogaila ir jo vaikai nebūtų turėję jokių teisių į Lietuvos sostą. Jogaila pastaruoju projektu, jei būtų jis įvykęs, kaip tik būtų apsaugojęs savo dinastijai Lietuvos sostą. Tas projektas buvo naudingas dar ir tuo, kad, sudarius atskirą Lietuvos karaliją, nors ir būtų pasilikusi unija, vis dėlto abi valstybės būtų lygios buvusios²⁾, ir apie inkorporaciją kalbos būtų nebegalėję būti, nes *k a r ū n a s u k a r ū n a n e g a l i b ū t i s u j u n g t a — i n k o r p o r u o t a*³⁾). Be to, Jogaila labai gerai suprato, kad laisva ir paveldima Lietuvos karalija būtų buvusi tikra garantija tvirtai laikytis Lenkijoje ir ją valdyt, išlaikant dinastijos teises savo rankose.

Norėdamas savo projektą įgyvendinti, Jogaila pats ryžosi atvykti į Lietuvą ir prašė Vytauto dar nesikarūnavus palaukti jo⁴⁾). Lenkai bijojo leisti vieną Jogailą į Lietuvą ir prisiprašė, kad leistų kartu su juo vykti ir kai kuriems jų atstovams. Tais atstovais ir pasisiūlė Zb. Olesnickis, pakancleris Oporovskis ir kiti⁵⁾). Matyt, jie buvo pasiryžę vietoje nustumti į šalį naująjį klausimą.

Jogaila su lenkų atstovais atvyko į Vilnių spalio 9 d. Jį

1) C. ep. V. 1453 nr. 1430. IX. 23, 941 p. „... .der konig (Jogaila) seine boten gesant hot czu Wytvuden (sic) und (sk. in) czu frogen, ab her der kronungen begerende wil sein czu seine leben, so welle im is der konig wol gunen, sundir wen her gestorwe, solde is wedir kornen als is denne vor gewest ist, und sulde sich mit vorschreiben, wenn her gestorbe das di krona an den iungen konig storwe.“

2) Haleckis samprotauja, kad šis planas garantavo Lietuvai, kaip ir pirma, pasilikti sujungta su Lenkija, bet tik jau personalinėje unijoje, — kaip lygi valstybė su lygia. Toks projektas būtų apsaugojęs ne tikrai ligšiolinę valstybės vieningumo koncepciją, bet kartu būtų ir privertęs lenkus rinkti savo valdovais paveldimus Lietuvos karalius (245, 246 p.).

3) Kol. 152.

4) Hal. 245, 246; C. ep. V. 1439 (923 p.) nr., 1456 (945 p.) nr.; Dług., IV, 375—376.

5) Dług., IV, 375—376.

pasitiko Vytautas¹⁾ su savo svečiais, kurie buvo atvykę į jo karūnacijos iškilmes. Ant rytojaus įvyko didelis pasitarimas, kuriame Jogaila griežtai stojo už Vytauto karūnaciją ir nurodė Zb. Olesnickio ir lenkų ponų užsispyrimą, kaip didžiausią kliūtį²⁾. Dabar Lietuvoj susidūrė dvi pažiūros: vieną atkakliai gynė Zb. Olesnickis, kitą — Jogaila ir Vytautas. Pastarieji dar kartą bandė lenkų delegatus patraukti į savo pusę. Vytautas jiems nė dovanų nesigailėjo. Ypač stengėsi patraukti į savo pusę didžiausį savo priešininką Oleśnicki, nes žinojo, kad jį į savo pusę patraukus, karūnacijos klausimas būtų kaip reikiant išsprendžiamas. Olesnickiui ir nesigailėta dovanų. Negalėdamas nieku gyvu išgaut jo sutikimo dėl karūnacijos, Vytautas ėmė grasinti su juo pasielgsias taip, kaip pasielgęs su vysk. Petru Vyšu, t. y. ir jį pašalinsias nuo vyskupo sosto^{* 2 3)}. Bet jis ir dabar pasiliko užsispyręs savo nusistatyme lig galo, nors ir pripažino

1) C. ep. V., 1460 nr.

2) Dtug., IV, 380.

3) T. p., 381. Kaip dalis lenku žiūrėjo į Vytauto karūnaciją gražiai charakterizuoja Długošas: „Pod ówczas bowiem kilku znakomitych panów *Polskich Władisława* króla dworzan i domowników, których on względami swemi obdarzał i powynosił na znaczne godności, przylgnęło było do dworu *Witolda* ksiądzęcia *Litewskiego*: tych przeto ani miłość ojczyzny, ani odebranie od króla dobrodziejstwa, ani bojaźń Boga, nie odstręczyły od podłego rzemiosła pochlebców; *utrzymywali* ksiądzęcia w *powziętym* zamiarze; a iżby rady swoje pochlebne osłoniłi pozorem tern większej przychylności, zobowiązali się dobrowolną przysięgą: „że stać mieli wiernie przy ksiądzęciu przeciw królowi własnemu osobliwie w sprawie uzyskania korony; a jeżeliby konieczność wskazała, gotowi byli porzucić w *Polsce* swoje rodziny i majątki i resztę życia w *Litwie* przepędzić“. Żądzą bowiem łakomstwa i wielkimi *Witolda* darami i obietnicami usidleni, odstąpiwszy cnoty i uczciwości, i zapomniawszy miłości ojczyzny, oraz hańby, jaka ich czekała i wiecznie hydzić będzie ich pamięć, podsyłali nadzieje i knowania ksiądzęcia, a raczej własnym służyli widokom chciwem okiem patrzeć na bogactwa *Witolda*, a sprzedając się nikczemnie za myto hojnego dawcy. Żony, dzieci, ojczyznę swoją i rodzinę, własnego nakoniec poświęcając króla, podzęgali próżność ksiądzęcia *Witolda*, wynosili z uwielbieniem jego wielkość i potęgę, rozum, szczęście i dostatki, wszystkie nareszcie czyny i postępkę, aby na nich łakomców z tern większą szczerotą się wylewał; przez co okazali się nie synami *Polski* ale jej posierbcami, wrogami szarpiącami łono własnej matki, gdy względy i szczerotę ksiądzęcia *Aleksandra Witolda* przynieśli nad dobro i swobodę ojczyzny godni byli zaiste, aby za taką nieprawność ponosili karnie wieczystego więzienia, acz litościwy król *Władysław* po uciszeniu zatargów domowych, wszystkim przestępcom winę odpuścił (T. p. 355—356 p.).

Vytautą visiškai vertą esant karališkos karūnos, kartu pastebėdamas, kad Lietuva iš to gali turėt daugiau negarbės negu garbės; vietoj taikos — karą, kraujo praliejimą, o ne džiaugsmą, ir vietoj Lietuvos didybės — jos žuvimą. Zigmantas tyčia iškėlęs Vytauto karūnacijos problemą, kad tuo suardytų abiejų kraštų uniją ir kad vėl kryžiuočiai galėtų triumfuoti Lietuvoj¹⁾. Šis žmogus visad pamokslus sakė, pasakė ir tą kartą, bet Vytauto neitikino: jis ir toliau pasiliko savo nuomonės. Kitus Jogailos palydovus Vytautui pasisėkė patraukti savo pusėn²⁾. Bet ir tai nieko nepadėjo. Tada dar kartą nutarta kreiptis į likusią Lenkiją karališką tarybą³⁾ ir, matyt, jau tikrai tikėtasi gauti iš jos sutikimą, nes tuo laiku Vytautas viename savo laiške Zigmantui rašo, kad jis dabar galėsias jam siųsti karūną tiesiog per Lenkiją⁴⁾.

Tačiau šitą Jogailos ir Vytauto susitarimą stengėsi sukliudyt lenkų didikų delegacija. Jogaila tada pasiryžo iš jų išsivaduoti; įsakė jiems palikti Lietuvą ir grįžti į Lenkiją. Nors jie jam ir visai išmetinėjo ir priešinosi⁵⁾, jis nuo savo nusistatymo neatsisakė, ir lenkai spalio 16 d. buvo priversti palikti Vilnių ir Trakus. Iš to reikėtų spręst, kad Jogailos projektas gavo viršų ir dabar tąja linkme turėjo būt susitarta su Vytautu. Susitarimas, kaip manoma, ir įvyko. Tik, deja, Vytauto nebeilgas buvo gyvenimas. Pamažu geso jo jėgos, pakėlusios tiek daug ilgų bei sunkių kovų ir dabar lenkų ponų silpninamos.

Tą pačią dieną, t. y. spalio šešioliktą, kai lenkų delegacija išskeliavo iš Vilniaus, Jogaila, išklausęs pranciškonų bažnyčioj mišių, Vytauto lydimas, išvažiavo į Trakus. Kelyje Vytautas nusilpęs nukrito nuo arklio, ir važiavo gulomis savo žmonos vežime. Atvažiavęs į Trakus iš lovos nebesikėlė⁶⁾. Paskutinės jo gyvenimo dienas nuodijo ir įvairios žinios apie Švitrigailos ir jo šalininkų žygius⁷⁾.

Savo paskutinę gyvenimo dieną (spalio 27 d.) Vytautas liepė saviškiams susirinkti aplink jo lovą ir pirmiausia, kaip sako Dlugošas, atsisveikinęs su Jogaila ir atidavęs jį jo rankas

¹⁾ Dług., IV, 380. ²⁾ T. p., 385.

³⁾ T. p.; C. ep. V., 1458 nr.; T. p. 1456 nr.

⁴⁾ Dług., IV, 382.

⁵⁾ T. p.

⁶⁾ Dług., IV, 382-3, ⁷⁾ T. p., 383.

savo didelę valstybę¹⁾; pavedęs jam globoti savo žmoną, pralotus, bajorus²⁾). Visi susirinkę prie savo valdovo gailiai verkė. Jogaila su ašaromis akyse pasižadėjo išpildyti visus Vytauto prašymus ir, visa iš širdies atleisdamas, priminė jam susirūpinti sielos išganymu. Kelis kartus Vytautas išpažino savo nuodėmes Vilniaus vyskupui Motiejui; priėmė Švenčiausiąją ir paskutinį patepimą. Paklaustas vyskupo apie tikybos tiesas, jis atsakė, kad tiki į jas, taip pat ir į iš numirusių atsikėlimą, nors seniau dėl tos tiesos ir paabėjodavęs. Ne tiktai tikėjimu, bet ir protu suprantąs tos tiesos tikrumą, jog kiekvienas žmogus kelsis iš numirusių ir susilauks atlyginimo pagal savo darbus. Jei jis negerai suprantąs tą tiesą, prašo pamokyti, nes esąs pasiruošęs išpildyti visus Katalikų Bažnyčios nuostatus ir savo vyskupo pamokymus³⁾.

Taip tad Vytautas, didysis mūsų valdovas, kaip geras katalikas, susitaikinęs su Dievu, užmerkė akis ir paliko Lietuvą didelėms nelaimėms. Jo kūnas per aštuonias dienas buvo viešai išstatytas, kad galėtų žmonės paskutinį kartą atsisveikinti su savo dideliu valdovu. Tris kartus per dieną—rytą, per pietus ir vakare, buvo apraudojamas didelis mūsų tėvynės vyras, jos laisvės ir savarankiškumo gynėjas. Mirė tikrai mūsų tautos garbė.

Gailiai jį apraudojo ir žmona, kun. Julijona, verkė jo visi bajorai, jo visų žygių dalyviai ir bendradarbiai, karžygiai. Vytauto mirties diena tikrai buvo liūdna ir ūkanota visai Lietuvai. Ir ne tik ta diena. S. Daukantas yra parašęs apie Mindaugo mirtį šiuos žodžius: „Kas aprašys tą rūstą dieną, ant kurios tuokart pažvelgus alei vienam lietuviui širdį gėlė.“ O kokia be-turėjo būti rūsti diena ir kaip širdį begelti kiekvienam lietuviui, kai Vytautas mirė?!..

Vytauto mirtis buvo minima ir už Lietuvos sienų. Krokuvoj per egzekvijas Šv. Jonas Kantas pasakė pamokslą, kuriame gyrė Vytauto teisingumą, tvarkingumą, kilnumą ir jį statė

¹⁾ Apie Vytauto pasiūlimą Jogailai Lietuvos rašė ir pats Jogaila d. Ordino magistrui: „ipse dux Vytholdus maiestati nostre, velud huic, a quo habuit prefatum magnum ducatum, terras et dominia integraliter resignavit, cessit et renunciavit. (C. ep. s., II, 191 nr., 1431. VII. 14).

²⁾ Dėl Vytauto įpėdinio, t. y. dėl Švitrigailos buvo taip pat jų abiejų susitarta. Tuoju, Vytautui mirus, Jogaila ir atiduoda Lietuvos d. kunigaikščio valdžią Švitrigailai (Žiūr. Kol. 164—165 p.).

³⁾ Dług., IV, 383—384.

šalia žinomų visam pasauliui vyrų. Jo atminimo — kalbėjo pamokslininkas — niekas neišplėš iš mūsų širdžių, nes mirė valdovas, kuris tikrai per 40 metų padarė didelę įtaką Rytų Europos likimui, Prūsų ir Livonijos Ordinams ir savo genijum nekultūringą Lietuvą padarė europejišką, surišo ją su katalikų Bažnyčia, Vakaraais ir Europos kultūra. Tiesa, pamokslininkas nemini to fakto, kad Vytautas ir Lenkijos likimui turėjo didelės įtakos. Iš Lietuvos ji pasiėmė daug jėgų ir ją apsaugojo nuo totorių ir kryžiuočių naikinimų. Žodžiu, mirė vyras, kuris turėjo didelių nuopelnų ne tik savo kraštui, iškeldamas jį į kultūrinių kraštų tarpą, bet ir Lenkijai ir visai Europai.

Apie Vytautą jo bendralaikis Aeneas Silvijus Piccolomini, vėliau popiežius Pijus II, taip atsiliepia: savo laiku Vytauto vardas buvo didelis. „Didelėj garbėj ir šlovėj gyveno garsus valdytojas Vytautas ir jo tėvynė“ — kalba apie jį vienas kronikininkas; „kunigaikštis kilnios širdies ir garsios garbės“—tvirtina kitas kronikininkas Mechovita; „vyras, už kurį didesnio Lietuva neturėjo“ — išsireiškia šimtą metų vėliau Herberšteinas¹⁾. Ir tikrai Vytautu yra kuo mūsų tautai didžiuotis, yra kuo ir džiaugtis, ir kartu su šviesia viltim žiūrėti į ateitį, belaukiant tokių genijų ir kitose mūsų gyvenimo srityse.

¹⁾ Žiūr. Kol. 161—162 p.

Simas Sužiedėlis

Vytauto ekonominė politika

I. *Žemės ūkis ir mokesčiai.* L. D. Kunigaikščio žemės ir dvarai. Vytauto dvarų sritys. 1387 m. privilegija ir didž. kunigaikščio žemiu praplėtimas rusiškuose kraštuose. Vytauto dvaru administracija. Dvaru ūkis: javų ir gyvulių auginimas. Dvarų pelnas. Vytauto žemės bajorų ir laisvųjų gyventojų valdomos. 1413 m. privilegija ir bajorų pareigos. Žemių dalinimas. Kolonizacija. Mokesčiai. Duoklės. Mezliavos. Vytauto pinigai. Kontribucijos. Vytauto turtingumas. Išvada.

II. *Prekyba ir pramonė.* Geografinė Vytauto laiku Lietuvos būklė ir prekyba. Prekybos centrai Lietuvoje. Išvežamosios ir įvežamosios prekės. Ordino trukdymai prekybai. Salyno ir Racionžo taikos suteikia prekybai laisvės. Polocko ir Rygos pirklių sutartis. Prekyba prieš Žalgirio mūšį. Prekyba paliaubų metu ir pirklių represijos. Niešavo prekybinė sutartis 1424. Vytauto prekybiniai santykiai su Pomeranija, Rygos ir Dorpatų vyskupais. Prekybiniai santykiai su Lenkija ir Krokuva. Ginklų gabenimas. Prekybinė Kijevo pozicija. Prekyba su Aukso Orda. Vytauto nuopelnai prekybos pažangai. Vytauto laiku pramonė. Amatninkai. Bažnyčių statyba. Ginklų gaminimas. Varpų liejimas. Išvados.

Vytautas Didysis, iškėlęs Lietuvą į aukščiausią politinės galybės laipsnį ir suartinęs ją su krikščionyste ir Vakarų Europa, per visą ilgą savo valdymo laiką — trisdešimts aštuonis metus, uoliai kėlė taip pat ir materialinę jos kultūrą. Žemės ūkis, mokesčiai, prekyba ir pramonė — buvo tos ekonominio gyvenimo arba materialinės kultūros sritys, kuriomis Vytautas rūpinosi tiek pat, kiek ir kitais Lietuvos valstybės reikalais, stengdamasis tai dažnai palenkti savo politiniams tikslams. Ypač stropiai Vytautas žiūrėjo žemės ūkio ir mokesčiu, kadangi tuo rėmėsi visas jo valstybės išlaikymas ir karo reikalai; be to, žemės ūkis buvo glaudžiai susietas ir su krašto administracija. Prekyba teikė kai kurių reikmenų karui ir pragyvenimui, pramonė kėlė šalies amatus ir statybą. Vytautas visus šiuos ekonominius didelės savo valstybės reikalus stengėsi naudingai tvarkyti, globoti ir ginti, kiek tai jam leido to laiko sąlygos ir kultūra. Taigi pravers apie tai ir plačiau pakalbėti.

I.

Jau prieš Vytautą Didįjį Lietuvos valstybėje, kurios svarbiausią ekonominio gyvenimo atramą sudarė žemės ūkis, buvo prigijusi tokia šio ūkio tvarka, kurioje didieji Lietuvos kunigaikščiai buvo vyriausieji valdomųjų žemių savininkai. Vienos tų žemių priklausė jiems tiesiog: jose jie turėjo didelius savo dvarus — ekonomijas, administruojamas tam tikrų jų skiriamų valdininkų, vad. vietininkais; kitas žemes valdė sričių kunigaikščiai, kariai-bajorai, laisvieji gyventojai. Be senesniųjų lietuvių ir rusų kunigaikščių — tėvynainių (otčici) į savo valdomas žemes turėjo visišką nuosavybės teisę ir Žemaitijos bajorai nuo senų laikų, ką mes sužinom iš jų skundo prieš Ordiną Konstancijoje (1416)¹⁾. Visi kiti žemvaldžiai priklausė nuo didžiojo kunigaikščio malonės. Taigi didysis Lietuvos kunigaikštis buvo didžiausias visoje valstybėje žemvaldys ir turėjo plačiausių teisių žemės valdymo srityje.

Vytautas Didysis, ėmęs valdyti Lietuvą, taip pat pasidarė didelis žemvaldys, paveldėdamas didž. kunigaikščiui priklausančias žemes ir jų dvarus. Jo laikais tokių dvarų - ūkio centrų gausiai buvo pačioje Lietuvoje—Vilniaus, Trakų ir iš dalies Žemaičių žemėse, ir Volynijoje bei Podolijoje, nes tai buvo labiau apgyventos vietos; be to, Trakų ir Vilniaus žemės buvo taip pat arčiau didž. Lietuvos kunigaikščio būstinės. Suvalkų kraštas tada buvo beveik negyvenamas, apaugęs tankiais miškais (Wildnis), pro kuriuos į Prūsiją ėjo tik du keliai²⁾, o Lietuvai priklausančios rusų žemės — retai gyvenamos; taigi ir Vytauto dvarų juose buvo mažiau.

Įvedant Lietuvoje katalikybę, didž. kunigaikščio nuosavių dvarų bei žemių plotas buvo kiek susiaurėjęs, nes 1387 m. vasario mėn. privilegija priėmusiems katalikų tikėjimą bajorams buvo suteikta nuosavybės teisė į nejudomą turtą (žemę, miestus, apskričius, sodžius), iš palikuonių įgytą; taip pat dovanota žemių ir katalikų bažnyčioms. Bet jų vietoje Vytautas jau savo valdymo pradžioje (1392—1395) įgijo didelius žemių plotus rusiškuose kraštuose, kur vasario privilegijos nesiekė. Tai

¹⁾ C. ep. V., 1019 p.: „Nam licet a primordiis nostre originis fuimus prout sumus ingenui et liberi, bona nostra ex successionē paterna iure hereditario et modis lictis cum plena perfecta libertate possiderimus pacifice et quiete, nec cuipiam ad aliquam ligati fuimus servitutem ...“

²⁾ Scr. r. Prus., II, 662-711 (Wegeberichte).

įvyko panaikinant tokias didžiąsias kunigaikštijas, kaip Polocko, Vitebsko, Smolensko, Novgorodo-Sieversko, Kijevo, Volynijos ir Podolijos. Visi šių kunigaikščių, daugiausia jau minėtų tėvynainių, dvarai su visa dirbama ir nedirbama žeme, žmonėmis, gyvuliais ir padargais pateko į tiesioginę Vytauto valdžią. Gaunamos iš jų pajamos ėjo dabar tiesiai į Vytauto iždą; pirmiau jos sudarydavo didesniųjų rusų kunigaikščių pelną, kurio tikrai dalį jie skirdavo uždėtiems mokesčiams. Taip pat iš tų žemių Vytautas galėjo be jokių tarpininkų rinktis kariuomenę, kurią pristatydavo tose srityse dabar įkurdinti vietininkai¹⁾. Tikrai mažesniesiems kunigaikščiams buvo paliktos jų žemės, įpareigojant juos su ginkluotais ir raitais vyrais stoti į kariuomenę ir mokėti paskirtus mokesčius. Tai buvo tam tikra žemės valdymo reforma, Vytauto įvykdyta rusiškuose kraštuose, ir praplėtusi jo nuosavų žemių plotą, susiaurėjusi Lietuvoje.

Vytauto dvarus administravo jo skiriami vietininkai. Jie rūpinosi visais dvaro ūkio reikalais, stengėsi padidinti jo produktingumą, išplėsti jį naujose, neapgyventose žemėse, įkurdinant juose dvaro žmones, arba nuomininkus. Jų priežiūroje dvarų darbus atlikinėjo baudžiauninkai, vergai ir laisvieji gyventojai, kurie nėjo karo tarnybon ir gyveno artimose apylinkėse.

Dvaruose, kiek galima spręsti iš negausių šaltinių, buvo auginami daugiausia javai ir gyvuliai. Iš javų labiausiai buvo išsiplatinę rugiai, avižos ir kviečiai, nes jais buvo mokamos kunigaikščiui duoklės. Vytautas taip pat, kurdamas Žemaičių vyskupiją, kol dar nebuvo užrašęs jai žemių, per ketverius metus skyrė 50 statinių kviečių (siligo) vyskupui ir 60 statinių kannauninkams kasmet. Kartu gaudavo jie ir 20 statinių medaus²⁾. Tas rodo, kad dvaruose buvo vedamas ir bičių ūkis; apie tai dar liudija ir vaško bei medaus prekyba.

Iš gyvulių Vytauto dvaruose buvo auginama labai daug arklių: mat, jie buvo ypač reikalingi kariuomenei. Nors bajorai ir eidavo į karą su savo arkliais, bet didelei Vytauto kariuomenei visada jų prireikdavo, o iš kitur arklių gauti būdavo nelengva. Ordinas, pavyzdžiui, drausdavo juos įvežti į Lietuvą, panašiai, kaip ir ginklus³⁾. Be to, kaip Vytautas vertino ark-

¹⁾ Liub., I, 51-53 p.; AL, 63, 105 p.

²⁾ C. ep. V., 743 nr., Wał, 57; Valančius daro klaidą, rašydamas rugius, vietoj kviečių.

³⁾ C. ep. V., 425, 389 nr.

lius ir kaip tas ūkis buvo Lietuvoj platus, aišku jau iš to, kad keliaujant jam 1427 m. po Rusiją, dar nepasiekus Smolensko, pakelyje jis gavo dovanų 2007 arklius; toliau jo brolis Zigmantas dovanavo 210 arklių, kaž koks pasienio vaivada 200, kiti po mažiau¹⁾. Arklių ūkis labiau buvo paplitęs Žemaitijoje ir apie Trakus; žemaičiai net ir duoklę Vytautui dažnai arkliais mokėdavo^{1 2)}. Be arklių buvo dar auginami jaučiai, kuriais ardavo žemę, karvės, kiaulės, naminiai paukščiai ir k. Jaučių daugiau buvo laikoma Vilniaus ir Gardino apylinkėse³⁾).

Iš taip vedamo dvarų ūkio Vytautas gaudavo didelių pajamų. Kiekvienu atveju jis galėjo laisvai, nuo nieko nepriklausydamas naudoti jas savo valdžiai stiprinti ir valstybės reikalam. Tuo būdu, įvedant Lietuvoje katalikybę, kuriamoms vyskupijoms, vienuolynams, bažnyčioms jis teikdavo iš dvarų resursų paramos arba apdovanodavo tais pačiais dvarais. Juose gyvendavo ir misdavo jo giminaičiai, artimieji, tarnai. Gautu pelnu padengdavo didžiąją dalį karo išlaidų, išlaikydavo krašto administraciją. Todėl didž. kunigaikščio nuosavus dvarai buvo tvirčiausias Vytauto materialinės galybės ramstis.

Tačiau ne vieni tik šie dvarai stiprino Vytauto Didžiojo valdžią ir padėjo jam realizuoti plačius politinius užsimojimus. Kaip didžiajam Lietuvos kunigaikščiui, šalia dvarų Vytautui dar priklausė ir kitos žemės, kurios taip pat teikė realios naudos. Tai buvo bajorų ir laisvųjų gyventojų valdomi dvarai bei sodybos. 1387 m. krikšto ir 1413 m. Horodlės unijos privilegijos suteikė bajorams į šituos nejudomus žemės turtus amžino naudojimo, valdymo ir paveldėjimo teises⁴⁾. Tačiau toki laimingi buvo tik bajorai katalikai ir turėję lenkų šlėktos herbus. Visi rusiškųjų kraštų bajorai stačiatikiai ir šiaip laisvieji, nemokantieji aukštesniems ponams mokesčių, o turintieji žemės — tų privilegijų negavo; jų žemės ir toliau paliko Vytauto, kaip vyriausiojo savininko, priklausomybėje. Tai buvo ir vienintelis skirtumas tarp privilegijuotų ir neprivilegijuotų karių-bajorų, kadangi visi lygiai turėjo mokėti mokesčius, naujinti ir statyti pilis, dalyvauti raiti karuose. Vytautas, brangindamas labiausiai šią pastarąją pareigą, nedarė čia jokių nusileidimų, nors lenkų

¹⁾ C. ep. V., 1329 nr.

²⁾ T. p., 410 nr.

³⁾ Scr. r. Prus., 573, 592, 594.

⁴⁾ Vol. 1., I, 66-71.

šlėkta, kurios pavyzdžiu buvo sekama duodant privilegijas, turėjo ir šiose pareigose daugiau laisvės.

Kaip vertino Vytautas karines pareigas už žemę, rodo ir tai, kad gausiai dalino žemių visai ne bajorų kilmės žmonėms, kurie už tai turėjo raiti tarnauti kariuomenėje. Jiems suteikdavo Vytautas bajorų titulus ir teises, neatsižiuodamas į Horodlės unijos nuostatus, kurie turėjo bajorus išskirti iš kitų luomų¹⁾. Kartais ištisų sodžių gyventojus, padidindamas jų žemes ir įpareigodamas kare dalyvauti, sulyginavo su bajorais²⁾. Juo jis didino savo kariuomenės būrius, įtraukdamas į ją platesnius gyventojų sluoksnius.

Taip pat ir kitais sumetimais Vytautas stengdavosi įkurdinti neužimtose, bet jam priklausomose žemėse, plėsdamas jose dvarų ūkį ir įkurdamas darbininkus, kuriuos atleisdavo nuo lažo ir padarydavo laisvus nuomininkus, arba tos žemės būdavo duodamos turtingesniems, nes iš jų tikėtasi geresnės karinės prievolės atlikimo. Taip buvo kolonizuojama ir Žemaitija ir kiti kraštai. Kai kas mano, kad naujose žemėse žmonės buvo įkurdinami sodžiais, tiksliai suskirsčius jų žemes, kas padėjo susidaryti vėlesnei Zigmanto Augusto valakų sistemai³⁾.

Kita reali nauda, kuri tekdavo Vytautui — tai *mokesčiai*, renkami iš žmonių už valdomas žemes, miškus, vandenį. Tai buvo antroji svarbi gyventojų pareiga šalia karinės prievolės, kurią ne visi galėdavo atlikti. Mokesčius turėjo mokėti ir mažiausių žemės sklypelių valdytojai, ar iš amatų mintą žmonės. Juos rinkdavo Vytauto dvaruose gyvenantieji vietininkai ir kartu su dvarų pelnu pristatydavo didž. kunigaikščiui. Mokesčiams rinkti Vytautas turėjo vietininkų ir ten, kur ir nebuvo jo dvarų, kaip Uždauguvio ir Padnieprės srityse.

Kadangi Vytauto laikais vyko persilaužimas tarp natūralinio ir piniginio ūkio, tai mokesčiai buvo mokami natūra ir pinigais. Daugiau buvo mokama natūra: duoklėmis ir mezliavomis, pirmosios javais, antrosios — gyvuliais. Štai yra užsilikęs vienas dokumentas iš Kazimiero laikų (artimų Vytautui), kur vienas valstietis dėl imamų jų kaime mokesčių pasisako: „Aš, Viešpatie, Algirdo nebeatmenu, bet atmenu Didįjį Kunigaikštį Vytautą, Tavo dėdę, o taip pat, Viešpatie, atmenu, kad

¹⁾ Ibid. 66-71. Jar., II, 47—48 p.

²⁾ Rim., 30 p., II P. 47—48.

³⁾ Rim., 31 p.

mes duodavome 50 kiaunių Didžiajai Kunigaikštieniui Vytautieni, po vieną kiaunę nuo „dūmų“¹⁾ ir rugių duoklę, po 3 grašius, o virtuvei po vieną vištą, 10 kiaunių ir pusę „grašio“²⁾. Žemaičiai, kaip jau minėjome, kartais atsilygindavo Vytautui arkliais. Aukš. Dauguvos bei Dniepro sričių gyventojai, kur menčiau už lietuvių buvo išsivystęs žemės ūkis, mokesčius mokėjo laukinių žvėrių kailiukais, medumi³⁾. Kad žvėrių kailiukai buvo vertinami, galime spręsti iš to, kad Vytautas jais būdavo gausiai apdovanojamas⁴⁾. Tokias dovanas ir jis kitiems teikdavo.

Duoklėmis ir mezliavomis atsilygindavo daugiausia paprastieji žmonės, kunigaikščiai—pinigais, kaip paklusnybės mokesčiu, ypač rusiškuose kraštuose. Apie mokesčius pinigais (tributum) kalbama ir Horodlės unijoje. Vadinamas jis įvairiose vietose skirtingais vardais, bet daugiausia žinomas sidabrinės (serebsčina) vardu.

Pinigai, kuriais buvo mokami mokesčiai Vytauto valdymo laikais, taip pat buvo įvairūs. Jogailos ir Vytauto rūmuose buvo kartais mokama rubliais, patekusiais iš slavų kraštų; bet tai dar nebuvo monetos, o paprasti sukapoti sidabro gabalai⁵⁾. Taip pat jau nuo Algirdo ir Kęstučio laikų Lietuvoje kursavo ir Čekijos grašiai — tikros monetos, kurių 60 sudarydavo vieną rublį (rublis — $\frac{1}{2}$ svaro gryno sidabro). Vytauto laikais čekų grašiai buvo kalami ir Lietuvoje.

Šalia jų kursavo ir lietuviški denariukai, atsiradę 1387-1390 m. Jų vienoje pusėje yra ieties galas, o antroje vad. Gedimino stulpai; arba vienoje pusėje su smaigaliu, nulenktu žemyn ir greta ieties viršuje iš kairės pusės kryžius, o antroje tie patys stulpai; arba vienoje pusėje tas pats ieties galas ir greta jo iš kairės pusės kryžius, kurio vienas galas ilgesnis, o po kryžium bukas trikampis, panašus tai į raidę V šonu pastatytą ir labai išskėstą, tai į apverstą raidę L. Šios pastarosios rūšies pinigai labai retai pasitaiko. Iš 27 variacijų, vos vienas egzempliorius turi tariamą raidę. Šis pinigas ir pagimdė legendą apie

¹⁾ Dūmas — atskiras ūkis, turįs vieną kaminą ar aukštini, pro kur išeidavo dūmai. Red.

²⁾ A. Veryha - Darevskis, Lietuvos mokesčiai, 19 p., (Cit. iš Liubavski, Oblastnoe delenie L.R.Q. Moskva 1892, p. 321).

³⁾ J. Jakubowski, Opis Księstwa Trockiego (Kwartalnink hist. 1907 m.).

⁴⁾ C. ep. V., 1298, 1329 nr.

⁵⁾ Kapoti — rusiškai — rubit, iš čia — rub — rublis. Red.

Vytauto ženklą. Jei bukasis trikampis iš tikrųjų reiškė raidę V, tai galėjo būti Vilniaus inicialas. Kiti Vytauto pinigai, kurie buvo kalami jo įsakymu Kaune, turėjo Gedimino stulpus ir raidę K, kuri, kaip spėjama, reiškia Kauno inicialą. K pinigėliai buvo du kartu didesni už aukščiau minėtus pinigėlius ir daugiausia jų rasta Kaune (1844 m.). Viename Jogailos ir Vytauto dokumente pabrėžta, kad mokesčiai būtų mokami kaltais Lietuvoj sidabriniais pinigais; matyt, grašiais arba denariukais. Vytautas, teikdamas per pirmus keturis metus Žemaičių vyskupystei pašalpą, mokėjo jai lietuviškais grašiais (latorum grosorum¹).

Be mokesčių Vytautas didindavo dar savo pajamas ir kontribucijomis. Yra žinoma, kad jis, kariaudamas su Pskovu, pasitraukė nuo jo tik sutikus sumokėti 1000 rublių kontribucijos, o už belaisvius — pridėjus dar 450 rublių. Naugardo ir Porchovo miestai, nebenorėdami kariauti, sumokėjo Vytautui 10.000 rublių kontribucijos (1428). Kontribucijos ir baudmės buvo imamos ir nuo nepaklusnių bei atkritusių rusų kunigaikščių, kurių žemės vėl būdavo užkariaujamos. Žodžiu šios kontribucijos ir, bendrai, mokesčiai bei duoklės didino Vytauto iždą. Gavęs po Torno taikos iš Jogailos Podoliją, pasiuntė jam iš savo iždo 20.000 grašių²), kurie lenkams buvo reikalingi mokėti kariuomenei.

Taip maždaug atrodo Vytauto žemės ūkis ir jam mokami mokesčiai. Tai sudarė Vytauto turtą, rėmė jo valdžios galybę. Per visą savo valdymo laiką jis stengėsi žemės ūkį tvarkyti dar taip, kad iš to būtų daugiau naudos ir karo žygiams. Tam, matome, daug auginta arklių; tam ir katalikai bajorai nebuvo atleidžiami nuo karinės pareigos; tam jis dalindavo žemes ir nebajorams, kad turėtų daugiau karių. Jo laikais, suteikus bajorams privilegijų, mažta didž. kunigaikščio nuosavių žemių plotas. Bet Vytautas įstengė išlikti stiprus ir galingas žemvaldis, įgydamas sau žemių ne Lietuvoje ir kolonizuodamas neapgyventus plotus. Daug kur žemės ūkyje bei mokesčiuose jo laikais prigijusi tvarka vėliau buvo laikoma, kaip pavyzdys („senovė“). Tas rodo, kokią didelę įtaką Vytautas turėjo žemės ūkiui.

¹) C. ep. V., 743 nr.

²) C. ep. V., 751 nr.

II.

Kita Lietuvos ekonominio gyvenimo sritis, kuri Vytautui Didžiajam rūpėjo ne mažiau, kaip ir žemės ūkis bei mokesčiai, buvo prekyba. Mat, ji ne tiktai teikė lietuviams kai kurių būtinų gyvenimui bei karui reikmenų, bet kartu artino Lietuvą ir su Vakarų Europos kultūra. Vytautui Didžiajam buvo vienu-
dai svarbūs abu šie prekybos momentai — grynai ekonominis ir kultūrinis, ir todėl jis daug dėjo pastangų, kad prekybą sutvirtintų ir ją išplėstų visoje savo valstybėje. Bet šioje srityje Vytautas Didysis neturėjo tiek laisvės, kaip žemės ūkyje, nes prekybos reikalai siekė jau už Lietuvos valstybės ribų, susidurdami su kitų kraštų interesais. Tad Vytautas čia labiau pareidavo ir nuo geografinės valstybės būklės ir nuo politinių bei kultūrinių sąlygų.

Geografinė jo didingos valstybės būklė prekybai buvo gana patogi, nes jos teritorija siekė Baltijos ir Juodųjų jūrų, su kuriomis ją jungė platūs Nemuno ir Dniepro baseinai, Pietų Būgo, Dniestro ir kitos upės. Nuo Lietuvos buvo taip pat netoli tokie anų laikų prekybos centrai, kaip D. Naugardas, Dorpatas, Pskovas, Ryga, Dancigas, Krokuva ir k. Taigi, Vytauto laikų Lietuva, jungianti Rytų ir Vakarų Europos kraštus, iš visų pusių buvo apsupta pirklių gyvenamų ir lankomų žemių. Ji buvo kraštas, kurio negalėjo aplenkti Hanzos ir k. pirkliai, ir jau prie Vytenio, Gedimino ir kitų didžiųjų Lietuvos kunigaikščių turėjo su ja prekybos santykius, kurie Vytauto laikais dar labiau išsiplėtė ir sutvirtėjo.

Jo valdymo metu pačioje Lietuvoje jau buvo du dideli prekybos centrai — Kaunas ir Polockas. Juose buvo daugiausia įsigalėję vokiečių pirkliai, turėdami čia savo kontorą. Lankė jie ir kitus Lietuvos miestus, kaip Vilnių, Krėvę, Trakus, Gardiną ir kitus. Kaunas buvo Lietuvos prekybos židinys, nes į jį ėjo daug vandens ir sausumos kelių. Todėl nenuostabu, kad jame be vokiečių pirklių draugijos, buvo dar dvi ir vietinių pirklių draugijos. Vokiečiai Kaune turėjo savo atskirą būstinę, prekių sandėlius, malūną, vaško fabriką ir miesto svarstyklės. Polocke daugiau buvo įsigalėję Livonijos pirkliai, sudarydami taip pat savo atskirą koloniją, valdomą renkamų oldermanų. Vytauto laikais toji kolonija taip išaugo, kad jos reikalais teko rūpintis net dviem oldermanam, padedant dviem pagalbininkam¹⁾.

¹⁾ Žiūr. Hild., 22 nr.; Stein., 22 t.

Apie šiuos du miestus, t. y. Kauną ir Polocką, koncentravosi visa Vytauto laikų prekyba, vedama svetimtaučių ir lietuvių pirklių. Pirmieji pirkliai jau kitų didžiųjų Lietuvos kunigaikštčių, o dabar Vytauto, pakviesti iš svetur — daugiausia iš Vokietijos, savo rankose turėjo visą stambiąją prekybą (urmo) ir jų sandėliai būdavo užversti prekėmis. Taip, Brandenburgo komtūras Kauno sandėliuose turėjo įvairių prekių už 300 grivinių ir daug skolininkų Vilniuje, Trakuose, Kaune, Krėvėje¹). Iš tų sandėlių stambūs prekių transportai buvo siunčiami į visas žymiasias Lietuvos vietas. Lietuviai gi galėjo verstis tik smulkesne prekyba, pirkdami prekes iš vokiečių pirklių. Savąsias prekes jie taip pat pristatydavo į vokiečių laivus, atplaukiančius daugiausia į Kauną pavasarį ir rudenį, o lydimi žemaičių ir lietuvių laivyno, kuriuo gabendavo savo prekes: medžius, pelenus, medų (midų), vašką, kailius, odas, linus ir verpalus — grįždavo pro Klaipėdą ir Karaliaučių į Dancigą, vieną artimiausių ir didžiausių Hanzos sąjungos centrų. Čia taip pat atvykdavo pirkliai ir iš, Švedijos, Danijos, Norvegijos, Anglijos ir k.

Prekybos objektai Vytauto laikais buvo gana įvairūs. (Lietuviai, kurie daugiausia vertėsi žemės ūkiu ir mišku, parduodavo medžių pelenų, linų, verpalų, žvėrių bei naminių gyvulių kailių ir odų, medaus ir vaško). Medžius, paprastai, plukdydavo Nemunu ir jo intakais: Šešupe, Nerimi, Nevėžiu. Jų daugiausia parduodavo Vokiečių Ordinui ir Dancigo miestui, o kailius Karaliaučiaus, Dancigo ir Breslavo pirkliams. Pastarieji turėjo artimų santykių su Vilniumi, kur Vytautas juos maloniai priiminėdavo. Taip, žemaičiai vieną kartą pardavė Dancigui 50 laukinių stumbrų odų. Ypač buvo brangūs sabalų kailiukai, ką žinome iš to, kad jais lyg pinigais buvo mokama už prekes. Vytautas kartais šiuos miško žvėris medžiodavo ne vien dėl pramogos, bet ir dėl pasipelnymo²). Vaškas, nors šaltiniuose retai minimas, taip pat buvo, matyt, svarbi prekė, nes Kaune vokiečiai turėjo vaško apdirbimo fabriką.

Iš svetur lietuviai pirkdavosi labai įvairių prekių. Taip į Lietuvą pirkliai svetimtaučiai atgabendavo maisto produktų: cukraus, druskos, miltų, javų, įvairių šilko audinių, šilko, gelumbės; geležies ir metalinių daiktų: varinių katilų, cininių ąsočių, kirvių, bažnyčioms varpų³). Visi šie dalykai buvo daugiau-

¹) C. ep. V., 275—277.

²) C. ep. V., 276, 469, 614.

³) C. ep. V., 820, 72 nr., L. E. K. U., VII, 736 nr.

sia gabenami Vokiečių Ordino ir Dancigo pirklių. Ginklus ir arklius, kuriuos Ordinas draudė Lietuvon įvežti, Vytautas gaudavo iš Rygos ir Krokuvos.

Iš Lietuvos geografinės būklės ir minėtų čia prekybos santykių galime jau pastebėti, kad Vokiečių Ordinas Vytauto laikų prekybai turėjo didžiausios įtakos, nes per jo žemes ėjo svarbiausi keliai į Vakarų Europą ir Dancigą, su kuriuo lietuviai turėjo daugiausia reikalų. Taip pat Ordinas buvo ir turtingiausias Vytauto kaimynas. Taigi Vytautas negalėjo išvengti su juo nuolatinių prekybos santykių susijusių su visa eile politinių įvykių, kuriems gerėjant arba blogėjant, atitinkamai keitėsi ir prekyba su Ordinu. Tokia padėtis Lietuvos prekybai buvo žalinga, ir todėl daugiausia Vytautui teko su Vokiečių Ordinu kovoti dėl jos laisvės.

Jau Salyno taikoje (1398) buvo paliesti prekybos reikalai, kuriais abi šalys pasirodė labai užinteresuotos. Joje buvo nartata, kad lietuvių pirkliai Ordino žemėse — Prūsijoje ir Livonijoje, o šio pirkliai Lietuvoje, nevaržomi naujų muitų, išskyrus senuosius, galės laisvai prekiauti. Taip pat buvo susitarta užkariauti savarankiškus, turtingus ir prekybai patogius Pskovo bei Naugardo miestus ir pasidalyti juos taip, kad pirmasis tektų Ordinui, o antrasis — Vytautui¹⁾. Tačiau ši sutartis pirklius neilgai džiugino, nes 1401 metais, sukilus prieš Ordiną Žemaičių kraštui, prekyba su juo suiro, ir ji buvo atgaivinta tik 1404 metais, pasirašant Racionžo taiką, kurioje jau ir Jogaila dalyvavo. Bet šį kartą nukentėjo Žemaičiai, nes Vytautas dėl pageidaujamos su Ordinu patvaresnės taikos sąryšyje su Rytų politika pasižadėjo metus neleisti savo pirkliams prekiauti su Žemaičių kraštu ir įvežti druskos, javų, geležies, kad Žemaičiai vėl nesukiltų prieš Ordiną.

Šituo pat laiku, kai buvo vedamos Racionžo taikos derybos, tarėsi tarp savęs ir Rygos bei Polocko pirkliai. Jie buvo labai nepatenkinti, kad Vytauto karai ir nesantaikos su Vokiečių bei Livonijos Ordinais trukdo prekybą, ir todėl 1405 m. Rygoje padarė sutartį laisvai prekiauti, jei net ištiktų ir karas tarp Livonijos Ordino ir Vytauto, nes pasak jų, prekyba nieko bendro neturinti su karu²⁾. Metais vėliau ir pats Vytautas šią sutartį patvirtino ir, bendrai, suteikė Polockui daugiau laisvės; anks-

¹⁾ C. e. V., 52 p.; L.E.K.U., IV, 1478, 1479 nr.

²⁾ Nap., 154 nr.

čiau jis drausdavo be jo žinios prekiauti su Ryga ir turėt santykių su Livonijos Ordino pirkliais.

Bendrai, laikotarpis po Racionžo taikos prekybai buvo gana palankus. Kaune Vytautas suteikė Magdeburgo teises (1408 m.) vokiečių pirkliams. Prekyba pasidarė daug gyvesnė. Lietuvių pirkliai dabar nuvykdavo toli į Prūsus, pasiekdavo Dancigą, Rygą. Taip pat šiuo laiku Nemunu buvo plukdoma ir daug medžių. Žemaičiai, kurie pirmaisiais metais neturėjo teisių prekiauti su Aukštaičiais, jas dabar vėl atgavo.

Tačiau šie geri prekybos santykiai neilgai truko. Jau vienais metais anksčiau prieš Žalgirio mūšį Vokiečių Ordino seniūnas Žemaitijoje uždraudė to krašto gyventojams prekiauti su Lietuva, užgindamas lietuviams parduoti arklius, galvijus, vergus (ludzi niewolnych) ir medų¹⁾. Vėliau tą patį padarė ir Vokiečių Ordino magistras, uždrausdamas Lietuvai prekiauti ir su Prūsija. Vytautas dėl to net pasiskundė Vakarų Europos kunigaikščiams, kad Ordinas neleidžia pirkliams susisiekti su Lietuva ne tik per jo teritoriją, bet ir jūromis^{1 2)}.

Šitie pablogėję santykiai nepasitaisė ir po Torno sutarties (1411), nors joje ir buvo vėl susitarta dėl laisvos savitarpio prekybos. Kadangi Henrikas von Plauenas ruošėsi į naują karą, aišku, kad nuoširdžių santykių su Vytautu negalėjo būti. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad per tris metus po Žalgirio mūšio į Prūsiją nenuvykdavo nei lenkų nei mozūrų pirkliai³⁾. Taip pat galėjo atsitikti ir su lietuvių pirkliais. Šitokie netikri prekybos santykiai su Vokiečių Ordinu trūko beveik visą karą ir paliaubų laiką iki Melno taikos (1422). Šituo laiku ir Ordinas ir Vytautas darė stiprių represijų vieni kitų pirkliams. Dar Žalgirio karo metu buvo suareštuotos lietuvių pirklių prekės ties Ragaine, už ką buvo konfiskuotos Rygos vokiečių pirklių prekės Polocke. Vytautas sutiko jas grąžinti tik ta sąlyga, jei magistras grąžins lietuvių prekes⁴⁾. Dėl to rygiečiai kėlė balsą Hanzos sąjungoje (Liubeke, Rostoke), skųsdami Vytautą sulaužius jų patvirtintą sutartį su Polocku. Bet Vytautas jiems atsakė, kad jis pats su jais jokios sutarties nedarė. Be to, kai Vytautas areštavo vokiečių pirklius pagal Būgą, Ordino magistras Henri-

1) C. ep. V., 389, 390, 391 nr.

2) C. ep. V., 327 nr.

3) Scr. r. Prus., III, 333 p.

4) C. ep. V., 578 nr.

kas von Plauenas sulaikė lietuvių prekes Dancige¹); kai kurie lietuvių pirkliai iš Lietuvos Bresto, Drahočyno ir kitur Ordino žemėse buvo net nužudyti. Vytautas nemaža Dancigo ir Karaliaučiaus pirklių, atėmęs iš jų prekes, pasodino į kalėjimą ir reikalavo didelių sumų jiems išpirkti. Jis sutiko grąžinti laisvę jiems, jei Ordinas paleis jo žmones iš kalėjimo. Nors lietuviai ir buvo paleisti, bet Vytautas vokiečių pirklių nepaleido ir Grabovo suvažiavime pareikalavo iš Ordino atsilyginti už paimtas prekes ir nužudytų pirklių šeimoms²). O kai Vokiečių Ordino magistras uždraudė į Lietuvą įvežti druskos, supykęs Vytautas įsakė visiems vokiečių pirkliams iki Sekminių iš Lietuvos išsinešdinti³). Tai buvo po nenusisekusių Veliuonos (1418) derybų nustatyti Žemaitijos sienas. Šiose derybose dalyvavo ir Hanzos miestų atstovai (Liubeko ir Stralsundo), kaip suinteresuoti Vytauto ir Ordino nesantaika, trukdžiusia Hanzai susisiekti su Lietuva Vokiečių Ordino žemėmis. Atvyko jie Ordino kviečiami, kad palaikytų jo pusę. Ordinas ragino Hanzą prisidėti ir prie 1422 m. karo. Bet ši atsisakė eiti prieš Vytautą, nes, matyt, nenorėjo pagadinti tų santykių, kurie buvo tarp Vytauto ir Hanzai priklausančio Dorpat, kad tuo pačiu nepakenktų savo prekybiniams interesams šiaurėje.

Tik tai po Melno taikos, prasidėjus geriems Vytauto santykiams su magistru Russdorfu, nebeapsitaikė daugiau suvaržymų ir represijų, kurios būtų palietusios vokiečių arba Lietuvos pirklius. 1424 metais buvo dar padaryta prekybos sutartis Niešavo miestelyje. Čia aktu, pavadintu „über transitus“ (laisvas tranzitas), nustatyta, kad Lietuvos, Žemaičių, Lenkijos, Maskvos ir Rusijos pirkliai galės visai laisvai prekiauti Vokiečių ir Livonijos Ordinų žemėse, o šių pastarųjų pirkliai — aukščiau išvardintuose kraštuose⁴). Tuo būdu buvo užbaigti painūs ir daug lietuvių prekybą trukdę neramumai. Lietuvos pirkliai dabar galėjo laisviau atsikvėpti Vytauto dėka, kuris įveikė Ordiną ir galutinai atėmė iš jo Žemaitiją. Dabar buvo laisvas priėjimas ir prie Baltijos jūrų.

Visą tą kovos su Ordinu laiką Vytautas stengėsi praplėsti lietuvių prekybą ir kituose kraštuose. Dar savo valdymo pradžioje jis palaikė jau Jogailos užmegstus prekybos santykius su

¹) C. ep. V., 573, 574 nr.

²) T. p., 284-286 p. ³) T. p., 828 nr.

⁴) Vol. L, I, 38 p.; L. E. K. U., 553 nr.

Pomeranijos miestais, į kuriuos ėjo kelias per Lietuvos ir Lenkijos žemes, aplenkdamas Ordiną. Mat, lietuvių, lenkų ir Lietuvos valdomų rusų žemių pirkliais Boguslavas VI buvo suteikęs privilegijas (1390) laisvai prekiauti visoje Pomeranijoje¹⁾. Tai buvo kraštas, esąs prie Oderio žemupio Baltijos pakraštyje. Taip ir Hanzos miestai, kaip Anklamas, Stralsundas, Greifsvaldas, Greifenbergas suteikė lietuvių ir lenkų pirkliais panašias privilegijas²⁾. Kiek vėliau (1396) pats Vytautas padarė laisvos prekybos sutartis su Štetino (Pomeranijos) hercogu—Rygos arkivyskupu elektu ir Dorpato vyskupu Ditrichu III Damerau. Mat, pirmasis, kilęs iš Pomeranijos, suteikusias lietuvių pirkliais privilegijos, panorėjo turėti artimų santykių su Vytautu ir kaip Rygos arkivyskupas. Kartu jis patraukė prie sutarties ir jam palankų minėtą Dorpato vyskupą. 1403 m. Pomeranijos Boguslavas VIII anksčiau duotąsias privilegijas vėl pakartojo. Tuo būdu Vytautas laimėjo iš karto tiesioginius prekybos santykius su Pomeranijos pirkliais vakaruose ir su Rygos bei Dorpato vyskupais šiaurėje. Dorpatas visą Vytauto valdymo laiką buvo jam palankus ir rėmė jį konfliktuose su D. Naugardu. Kiek kartų Vytautas susipykdavo su D. Naugardu, tiek pat kartų Dorpatas su šiuo miestu nutraukdavo visus santykius, remdamas Lietuvos interesus. Vieną kartą, kai Dorpatas uždraudė prekybą su Naugardu (1416), buvo įsikišusi į tą reikalą Hanzos vadovybė, kuri turėjo tačiau Dorpatui nusileisti ir su jo draudimu sutikti. Ir šis žygis buvo padarytas ne be Lietuvos politinės įtakos³⁾. Taigi Vytautui buvo didelis plusas turėti gerus santykius šiaurėje su šiuo galingu Hanzos atstovu, kuris vedė prekybą su Rusija ir Lietuva.

Jau minėjome, kad į Pomeraniją ėjo kelias per Lenkiją. Bet ji, būdama unijoje su Lietuva, nebuvo vien tik tarpininkė, bet ir pati per savo pirklius tiesiog santykiavo su Lietuvos valstybe. Žymiausias jos prekybos centras Krokua, Vytautui buvo tuo svarbi, kad iš jos jis galėjo gauti ginklų, kuriuos drausdavo įvežti į Lietuvą Ordinas. Taip, pav., prieš Vorsklos mūšį Krokuvos pirkliai Vytautui parūpino šarvų, šalmų. Jie pristatinėdavo jų Lietuvai ir kitomis progomis. Narevo ir Būgo upėmis, kurios įteka į Vislą, būdavo plukdomi medžiai. Taip pat iš Lenkijos

¹⁾ Höhl., VI, 1017 nr.

²⁾ T. p. 1044, 1018, 1022 nr.

³⁾ Proch. D. W., 341—342.

lietuviai Vytauto laikais gaudavo ir audimo išdirbinių. Krokuvos pirkliams Vytautas (1403) užtikrino visoje savo valstybėje apsaugą, leisdamas jiems laisvą laisviausiai prekiauti Lietuvoje ir Rusijoje.

Rusiškuose kraštuose Vytautas stengėsi atgaivinti prekybą, remdamas Kijevo miestą, kuris Dniepro upe turėjo susisiekimą su Juodosiomis jūromis, o sausuma — su Volynijos ir Podolijos miestais, kuriuos lankydavo Krokuvos ir vokiečių pirkliai. Į Kijevą atvykdavo totorių, armėnų, Maskvos, Genujos, Venecijos pirkliai. Tiktai totorių chano Edygos užpuolimai (1416) naikino šį miestą ir trukdė jo prekybą.

Su totoriais Vytautas taip pat buvo užmezgęs prekybos santykius. Mat, per jų žemes pirkliai iš Lietuvos ir Rusijos vykdavo į Kaffos miestą (Kryme), kur susitikdavo su Genujos ir Venecijos pirkliais. Čia prekiauta vergais ir rytų prekėmis. Totorių pirkliai turėjo Lietuvoj laisvę ir visas teises, kurias jiems teikė Vytautas, įkurdamas juos net savo žemėse. Taip pat lietuviai naudojosi didele laisve Aukso Ordoje Tochtamyšui ir Machmetui valdant.

Iš viso, kas pasakyta, matome, kad Vytautas prekybai, kaip ir kitiems savo valstybės reikalams, atsiduodavo su tuo pat uolumu bei energija. Tiesa, Lietuvos gyvenime prekyba tiek daug nereiškė, kiek žemės ūkis, bet Vytautas, kaip krašto valdovas, rūpindamasis visais jo reikalais, nepamiršdavo ir jos. Jis kviesdavo iš užsienio pirklių, teikdavo jiems įvairių lengvatų, duodamas Magdeburgo teises, kad tuo būdu patrauktų jų daugiau į savo kraštą ir užmegstų glaudesnius santykius su Vak. Europos kultūra. Ypač daug jis kviesdavo vokiečių, kurių rankose tada buvo visa Baltijos kraštų prekyba. Įkurdino taip pat Lietuvoje žydus, totorius. Mat, žydai ir vokiečiai buvo žmonės su kapitalu, kurie galėjo vesti platesnę prekybą ir skolinti pinigų. Darydamas su jais atskiras sutartis, jis didino savo išdą auksu, sidabru, audimais, brangiais kailiais, ką vėliau duosniai dalindavo¹⁾). Jis gynė pirklių reikalus, padėjo išieškoti skolas, reikalavo atlyginti nuskriaustų pirklių šeimynoms²⁾).

Toliau Vytautas prekybos reikalus gynė beveik visose su Ordinu padarytose sutartyse (Salyno, Racionžo, Torno), pasitarimuose paliaubų metu 1414—1418 (Grabove, Brodnicoje, Ve-

¹⁾ Hirt. Pol., XI, 416.

²⁾ C. ep. V. 1010, 573 nr. ir k.

liuonoje) ir darė net specialinę prekybos sutartį Niešavo miestelyje (1424). Visų tų sutarčių ir pasitarimų tikslas, kiek tai lietė prekybą, buvo garantuoti lietuviams laisvą prekybą Prūsijos bei Livonijos žemėse ir užtikrinti per jas nevaržomą susisiekimą su kitų šalių pirkliais. Ne visada tos sutartys duodavo pirkliams gerų vaisių, bet beveik visada Vytautas jų nepamiršdavo savo pasitarimuose.

Vytautas kėlė Lietuvos prekybą ir kitais būdais, būtent, palaikydamas miestus bei suteikdamas jiems daugiau laisvės Magdeburgo miesto pavyzdžiu. Taip, pav., minėjome, kad 1408 metais Vytautas suteikė Magdeburgo teises Kauno vokiečiams; tokias pat teises turėjo jau Vilnius (1387) ir kiti miestai. Jo valdymo metu buvo dar žymūs Trakai, Gardinas, Luckas. Steigdamas daugiur Lietuvoje bažnyčias jau tuo pačiu spietė apie jas žmones, nes tose vietose prasidėdavo judresnis apylinkės žmonių gyvenimas, palankus prekybai.

Net Vytauto karai kai kuriais sumetimais buvo pirkliams naudingi, ypač rusiškuose kraštuose. Štai, jis žygiuodamas į Naugardą, (1427) skynė per miškus kelią ir klojo jį medžiais; tas pats teko daryti ir kitose rusų kraštų vietose. Gi tokiais karo keliais paskui pirkliai pasinaudodavo, nes Lietuvoje ir Rusijoje nebuvo tada patogių susisiekimui kelių (miškai, pelkės). Hanzos ir lenkų pirkliai būdavo suinteresuoti tokiais Vytauto žygiais.

Tačiau Vytauto laikų Lietuvos prekybos politika turi ir silpnų pusių. Kviesdamas į Lietuvą svetimtaučius—vokiečius, žydus, totorius, jis pavedė jiems didesnę dalį prekybos. Vokiečiai, antai, turėjo savo rankose stambiają prekybą ir Dancige draudė lietuviams sueiti į tiesioginius santykius su užsienio pirkliais: jie turėjo naudotis vokiečių tarpininkavimu. Žydams davė daugiau palengvinimų, negu vietiniams lietuviams miestiečiams. Tai buvo nesuderinama su tautine prekybos politika. Bet jeigu atsiminsime, kad užsieniečius pirklius reikėjo kviesti į Lietuvą, — jie skynė kelią Lietuvos pirkliams, nešė kraštan kapitalą. Tai šie dalykai — kėlimas krašto kultūros — ir pateisina tokį Vytauto elgesį. Kita silpnoji Vytauto komercinės politikos pusė buvo ta, kad jis vieną kartą pasirodė nebranginąs Palangos, norėdamas ją dovanoti Ordinui, nors kiek anksčiau prieš tai (prieš Melno taiką) jis griežtai reikalavo priskirti Klaipėdą prie Lietuvos; tai buvo ir Makras pareiškęs savo raporte.

Aplamai imant, Vytauto laikais prekyba buvo labai išsiplėtusi ir sutvirtėjusi. Ji siekė juk tolimiausius kraštus: rytuose Kaffą, pietuose Krokuvą ir Breslavą, vakaruose Stralsundą, šiaurėje Dorpatą ir Naugardą¹⁾. Lietuvą Vytauto laikais pažino Hanzos, Venecijos, Genujos, totorių pirkliai. Su daugeliu iš jų Vytautas Lietuvoje ar Rusijos kraštuose arti susitikdavo, globodavo juos, darė su jais sutartis. Kaunas, Polockas, Vilnius, Trakai, Kijevas — buvo tai žymiausi prekybos centrai. Ciesorius Zigmantas prašė Vytautą užstoti Breslavo pirklius. Vytautas sprendė Krokuvos ir Tomo pirklių ginčą, jis užstojo Livonijos pirklius Naugarde, kur jie būtų buvę areštuoti.

Taigi, Vytautas turėjo pirklių tarpe autoritetą ir glaudžius prekybinius santykius su jais Lietuvoje. Nežiūrint jo karų, kurie trukdė prekybai vystytis ir kenkė pirklių interesams, Vytauto laikai buvo prekybos žydėjimo, jos aukso laikai, apie ką ypač ilgai atsimindavo vokiečių pirkliai²⁾. Bet tai kaip tik ir tiko jo didžiajai ir galingai valstybei — imperijai, buvusiai atvirai Vakarų Europos kraštų dvasinei ir medžiaginei kultūrai.

Tačiau Vytauto pastangos kelti Lietuvos medžiaginę kultūrą neapsiribojo viena prekyba; jis rūpinosi taip pat joje ugdyti ir p r a m o n ė. Yra žinoma, kad jis kvietė Lietuvon ne tik pirklių, bet ir amatininkų, suteikdamas jiems tokių pat teisių bei laisvių, kaip ir pirkliams. Iš šių daugiausia jam reikėjo mūrinių, nes ir jo laikais nebuvo sumažėjęs reikalas turėti stiprias mūro pilis. Be to, įvedus krikščionybę, buvo statoma daug ne tik medinių, bet ir mūrinių bažnyčių, kurių gotiškasis stilius liudija dar ir dabar mums apie vokiškų meistrų darbus Lietuvoj. Tokia yra gotiško stiliaus Vytauto bažnyčia Kaune; to paties stiliaus buvo antroji Vytauto pastatyta Vilniaus katedra ir kitos mūro bažnyčios. Lietuviai jau iš seno statė mūro pilis ir mokėjo šio amato, bet Vytautas, susidūręs su naujais reikalais — bažnyčių statymu, kvietėsi mūrinių ir iš Prūsijos³⁾.

Vokiečių pirkliai Vytautui viešpataujant turėjo Kaune savo rankose miesto svarstyklės, malūną ir audimo bei vaško apdirbimo dirbtuves⁴⁾. Čia galėjo būti ir pinigų dirbtuvė, nes de-

¹⁾ Žiūr. Putz. 80 p.

²⁾ Hild., 345 p.

³⁾ C. ep. V., 600, 607 nr.

⁴⁾ Rem., 28 p.

nariukų su raide K yra rasta (1844) daugiausia Kaune, kuriam Vytautas rodė daug susirūpinimo. Ghillebert de Lannoy liudijimu, Kaunas buvęs apsuptas tvirta mūro siena.

Vytauto laikais lietuviams nebuvo svetimi ir parako ginklai bei patrankos. Jau Kestutis 1382 m. per Velykų šventes atakavęs Jurbarko pilį, pasinaudodamas patrankų baterija. Tuo pat laiku ir Jogaila gavo iš Ordino maršalkos Kuno von Hattenšteino dovanų keletą patrankų, kurios anksčiau buvo pačių vokiečių išmėgintos imant Trakų pilį, o Jogaila 1384 m. mūšyje prie Marienverderio nukreipė jas prieš patį Ordiną. Vytautas savo karuose taip pat naudojo parako ginklus ir patrankas. Tačiau šie, palyginti, dar nauji karo technikos pabūklai buvo tokie netobuli, kad Žalgirio mūšyje jie neturėjo jokios lemiančios reikšmės. Vytautas turėjo patrankų ir savo žygiuose į Pskovą (1426) bei Naugardą (1428). Žymiausia jų buvo Halka, kurią veždavo 20 porų arklių prieš piet ir tiek pat po piet.

Mykolas Brenšteinas¹⁾, remdamasis įvairiomis kronikomis, mano, kad Vytauto amžiaus gale lietuvių artilerija buvo jau nemenka ir kad to amato lietuviai išmokę iš kryžiuočių; iš jų retais atsitikimais gaudavę ir patranką. Vytautas Vilniuje turėjo įsteigęs tų pabūklų dirbtuvę. Jų gaudavo taip pat iš Rygos ir Krokuvos. Tačiau visi šie parako ginklai nebuvo kurio nors metalo liejiniai, bet sulenkti ir sunituoti paprastos geležies vamzdžiai. Lietų patrankų buvo tada tik Vakarų Europoje; bet jos dėl savo aukštų kainų lietuviams buvo neįperkamos.

Lietuvos bažnyčioms reikėjo nemažai varpų. Lietuviai jų pasigabendavo iš vokiečių. Tai rodo ne tik šaltiniai, bet ir išlikę seniausi Lietuvoje varpai, kuriuose įspaustos gotiškos raidės ir kiti ženklai. Tikrai XVI šimt. prie Vilniaus arsenalo buvo įsteigta savo varpų liejykla.

Vytauto dvaruose turėjo būti nemažai ir amatininkų, kurie atlikdavo dailidžių, šaltkalvių, kalvių, siuvėjų ir k. amatų darbus. Tačiau apie tai liudija tik vėlesni šaltiniai, kurie yra per daug kuklūs, kad būtų galima pasisemti daugiau žinių apie Vytauto laikų pramonę. Išvadoje tenka tik pabrėžti, kad ji buvo gyva ir kai kuriose srityse (bažnyčių statyme, patrankų liejime) visai nauja ir prasidėjusi Vytauto laikais.

¹⁾ Plg. Bren. 1, 7—14 p.

Esame apžvelgę visas keturias Vytauto laikų ekonominio gyvenimo sritis: žemės ūkį, finansus, prekybą ir pramonę. Vytautas, kaip matėme, nė vienos iš šių sričių neišleido iš savo akių, nepanaudodamas jų Lietuvos valstybei stiprinti ir jos kultūrai kelti. Pirmajam tikslui labiau buvo laikomas žemės ūkis ir finansai, o antrajam — prekyba ir pramonė. Todėl žemės ūkio jis neišleido iš savo rankų ir duodamas bajorams privilegijas, o prekybai jis sugebėjo rasti Ordinus aplenkiančių kelių arba sutartimis su jais užtikrinti pirkliams ramesnius laikus. Ypač pastarojoje srity Vytautas pasireiškė kaip toli pramatęs politikas, siekęs suartinti Lietuvą su Vakarų Europos kraštais. Tam tikslui tarnavo ir jo ugdomoji pramonė. Bendrai imant, šių Vytauto pastangų rezultatai buvo toki, kad žemės ūkyje jis įvedė tvarką, kuri vėlesniems laikams buvo pavyzdžiu, o prekyba pasiekė gana aukšto laipsnio. Tai, savo ruožtu, kėlė ir Vytauto, kaipo Lietuvos valdovo, galybę.

Dr. M. Krasauskaitė

Vytauto charakteristika

Istorinė charakteristika. Aplinkuma. Auklėjimas. Smulkesnė asmens charakteristika. Kova dėl valdžios ir jai reikalingos būdo savybės. Ko išmokė Ordinas? Valdžios siekimas. Vytautas ir tauta. Vytautas kaip politikas. Energija. Veiklumas. Platus užsimojimas. Sugebėjimas panaudoti susidariusią būklę. Karingumas. Vytautas ir katalikybė. Jo šeimniniai santykiai. Išvados.

Istorinė charakteristika kiek skiriasi nuo gyvų žmonių charakteristikos. Mat, čia turima reikalo su baigtu gyvenimu, matosi priešaky visas žmogaus veikimas, gyvenimas daugiau nieko nauja jau nebeprideda, nes yra aiški jo pradžia ir galas. Čia todėl lengviau galima išskirti pagrindinės charakterizuojamojo savybės, kurios kartojosi ir pasireiškė visuose jo veiksmuose. Praeitį į istorinį asmenį leidžia pažvelgti objektingiau, negu į amžininką, kurį charakterizuojant daugiau veikia simpatijos ir antipatijos jausmai. Turint prieš akis visą žmogaus gyvenimą, lengviau yra nustatyti būdą, gyvenimo įtakoje vykstančius jo pasikeitimus, nes juk jaunatvėje ir senatvėje žmogus daug kuo skiriasi. Greta šitų lengvinančių darbą momentų yra ir visa eilė jį sunkinančių dalykų. Pirmiausia dažnai būna sunku rasti pakankamai žinių. Pilnai asmens charakteristikai reikia turėti daug medžiagos. Nepakanka žinoti tik patys svarbiausieji jo veiksmai. Tiesa, juose dažnai ypač ryškiai matosi būdo savybės, tačiau ne visos. Tikrai svarbių, iš kasdieninio gyvenimo išsiskiriančių veiksmų kiekvieno žmogaus gyvenime yra mažiau, negu paprastų, atsikartojančių. Dažnai dramatiškais momentais žmogus sugeba atlikti uždavinių, kurių paprastose apylostovose nepadarytų. Taigi norint pilnai žmogų suprasti, reikia žinoti jo elgesį įvairiose jam galimose aplinkybėse. Kaip tik tokių žinių apie istorinius asmenis esti dažnai labai nedaug. Be to, istorinės žinios kai kada būna tendencingos, netikros, stačiai melagingos. Jei istorinio šaltinio autorius turi simpati-

jos aprašomajam asmeniui, tai rašo jam panegyrikas; jei antipatija vyrauja — charakteristika pasidaro panaši į šmeižtų rinkinį. Retai pasitaiko, kad istoriniai šaltiniai nurodytų veiksmų motyvus, dar rečiau būna, kad jie tuos motyvus teisingai suprastų. Tas pasakymas ypač tinka viduramžio chronikoms, kada asmens kulto beveik nebuvo ir amžininkams trūko asmeniško elemento supratimo ir vertinimo. Dėl to jeigu ir mėginama charakterizuoti, tai charakterizuojama labai trumpai ir paviršutiniškai. Tiesa, ne visada tik amžininkų nuomone tenka vadovautis, kartais istoriniai asmens patys palieka žinių apie save. Naujausiais amžiais galima užtikti labai daug memuarų, laiškų. Nors memuarai dažnai būna tendencingi, tačiau kontroliuojant juos objektingesnių žinių pagalba, jie yra nepavaduojami šaltiniai charakteristikoms. Viduriniais amžiais memuarų neraišydavo, o laiškai būdavo rašomi pagal šabloną ir juose asmenį liečiančio elemento tėra labai nedaug. Taip pat kronikose ir dokumentuose tokio elemento paprastai nedaug tepasitaiko.

Be tų kliūčių, surištų su žinių gausumu ar rūšimi, yra ir kitų istorinės charakteristikos sunkumų. Žmogaus būdas pasireiškia santykiuose su aplinkuma. Kaip tik ta aplinkuma dažnai būna neaiški. Kokie buvo artimiausieji asmeniui žmonės, kokie jo padėjėjai ir priešai ir kokia buvo jų vienų kitiems įtaka — dažnai galima tik spėlioti, numanyti, o ne tikrai konstatuoti. Kiekvienas žmogus gyvena glaudžiai susijęs su savo laiko kultūra, jis yra iš dalies tos kultūros padarinys. Taigi norint tinkamai istorinį asmenį suprasti, reikia gerai žinoti tai, kas istorikų yra vadinama laiko dvasia. Ir materialinė ir dvasinė kultūra laikui bėgant keičiasi.

Juo didesnis yra pasikeitimas, juo sunkiau yra stebėtojiui suprasti praeitis. Dažnai pasitaiko, kad istorikas savo laikų idėjas ir pažiūras perkelia į tuos laikus, kada jų dar visai nebuvo, ir matuoja istorinį asmenį savo laiko mastu. Ne pilnai susipažinus su to laiko kultūra, negalima atskirti asmens individualinių savybių nuo to laiko amžininkų bendrų ypatybių.

Su visais tais keblumais tenka susitikti charakterizuojant Vytautą. Čia bus labiau atsizvelgiama į Vytauto veikimą kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio.

Vytauto vaikystė yra labai mažai žinoma. Gimęs apie 1350 met., jis augo sunkiais Lietuvai laikais. Vokiečių Ordinas vis smarkiau veržėsi į Lietuvą. Kasmet, kai kada ir kelis kar-

tus per metus, darydavo jisai žygius. Kęstučiui reikėjo nuolat budėti, atmušti puolančius vokiečius ir pačiam ruošti žygius į Prūsus. Tai reikalavo didelio energingumo, kariškų gabumų, sugebėjimo vartoti kovoje su priešais jų pačių ginklą. Taip dažnai susidurdamas su vokiečiais, Kęstutis turėjo progos susipažinti arčiau ir su jų kultūra. Sunku yra faktais įrodyti, kaip didelė buvo jam tos kultūros įtaka. Tikėjimo klausimuose jisai jai nepasidavė ir tvirtai laikėsi savo protėvių palikimo. Jis gynė lietuvių tikėjimą ir nepriklausomybę. Lietuva tais laikais gyveno savišką gyvenimą, skirtingą ir nuo Vakarų Europos ir nuo Rusijos. Svarbiausias skirtumas buvo tas, kad Lietuvos kultūroje trūko krikščioniško elemento, taip charakteringo ir svarbaus Europos viduramžių kultūroje. Kęstutis buvo gal pats lietuviškiausias iš visų to laiko Lietuvos kunigaikščių, kurių daugumas buvo pasidavę rusų įtakai. Jis vedė lietuvę, Birutę, ne kokią rusų kunigaikštę, kaip tai darydavo kiti jo giminaičiai. Jo susidūrimas su kitomis tautomis nedarė jam tiek gilios įtakos kaip kitiems.

Palaikydamas gerus santykius su Algirdu, turėjo progos pažinti rusų reikalus. Susitikęs su lenkais, jis ir jiems nusi-leidžia: priverstas pažadėjo krikštytis, bet nuo to pasižadėjimo atsisakė pirmą progą radęs. Taigi Kęstučio dvaras buvo vieta, kur daugiausia turėta žinių apie visus kaimynus. Netenka abejoti, kad tokiose sąlygose beaugęs Vytautas galėjo anksti susipažinti su valstybės reikalais. Nesibaigią karo žygiai iš mažens auklėjo jame karingumą, kuriuo jis vėliau taip pasižymėjo. Atkakli jo tėvo kova dėl gimtojo krašto turėjo žadinti ir Vytauto sieloje didelę tėvynės meilę — nors apie patriotizmą dabartine žodžio prasme kalbėti netenka.

Tikrai lietuviškas Trakų dvaras, kuris daug santykiaudavo su kaimyninėmis valstybėmis, buvo tinkamiausia dirva Lietuvos įžymiausiam kunigaikščiui išaugti. Tikslesnių žinių apie Vytauto auklėjimą nėra, taigi sunku ir pasakyti, kurie kiti veiksniai turėjo reikšmės jo būdai susidaryti.

Kaip užsilikusios žinios sako, Vytautas buvo neaukšto ūgio, dailių ir energingų veido bruožų. Turėjo dideles, gyvas ir protingas akis. Iš veido atrodė moteriškas; nieks nepažino, kai jis apsitašęs savo žmonos palydovės rūbais pabėgo iš kalėjimo. Visa Vytauto figūra atsišvietė pasitikėjimu savim, energija, gyvumu, drąsa, rizikingumu ir savigarba, žodžiu, — kažkokia di-

dingo valdovo šviesa. Nors iš pažiūros mažo augumo, bet savyje slėpė didžią dvasią. Buvo protingas ir žmoniškas. Įsidėmėtinas jo susivokimas ir orientacija: iš karto jis išspręsdavo kelius reikalus. Dejuodavo net kryžiuočiai, nespėdami jo žygių ir elgesių observuoti.

Didelis ir darbininkas. Mokėjo laiką taip suvartoti, jog nė minutė nenueidavo niekais. Pasižymėjo stropiu valdymu: savo pareigų neužmiršdavo nei namuose nei kelionėje. Ar klausydamas žmonių skundų ir prašymų, ar duodamas atsakymus ir patarimus — visur vadavosi teisybe. Ta savybe jis užsipelnė didelės apgarbos tiek savųjų, tiek svetimųjų tarpe. Laisvesnį laiką, jei jo kiek atlikdavo, praleisdavo medžioklėje arba eidamas šachmatais. Bet visur kur matėsi saikas. Vytautas neprotingu laikė tokį monarchą, kuris dėl medžioklės mesdavo į šalį valstybės reikalus.

Palaikė gerus santykius ir su pirkliais. Jų padedamas įsigijo didelius turtus: aukso, sidabro, brangių akmenų, audeklų, kailinių ir kitokių brangenybių, kurias paskui kitiems dalindamas rodė didelį duosnumą. Valgydamas ir gerdamas susivaldė, per visą savo gyvenimą nevartojo vyno ir jokio kito gėrimo, o tik gryną vandenį. Savo proto didingumu ir apsukrumu pranešė visus savo laiko valdovus. Su saviškiais elgėsi gana rūsčiai: nė vieno nusikaltėlio nepalikdavo nenubaudęs ir kaltė buvo sunku nuo jo paslėpti. Svečius priimdavo vaišingai ir gražiai.

Nuo pat jaunystės Vytautas mėgo karo dalykus, ginklus. Šioje srityje nauji išradimai ypač jį domindavo. Visokių karo dalykų mielai mokydavosi ir lengvai juos pasisavindavo. Ypač jis sekdamas Vakarų Europos išradimus ir papročius.

Kiekviename jo svarbesniame žygyje galima pastebėti karo dalykų, kultūros, mokslo pamėgimas. Čia ir paaiškėja, dėl ko jis iš vienos pusės gerbė kariškius, riterius, o iš kitos — mokslą vyrus; ir vienų ir kitų jo dvare netrūkdavo ir iš įvairių kraštų atsilankydavo.

Mokėjo ne tik vokiečių, bet ir lotynų kalbą. Galėjo mokėti ir rusų, nes su jų kunigaikščiais vedė daug reikalų ir giminiavosi. Galimas daiktas, kad Vytautas mokėjęs ir totorių kalbos, nes jo dvare totorių daug pasimaišydavo ir nuolat būdavo kun. tarnyboj; o iš kun. kanceliarijos, kaip užsimena Ghillebert de Lannoy, buvo siuntinėjami totorių kalba raštai.

Visi mokslai kunigaikščiui tiek turėjo reikšmės, kiek juos buvo galima pritaikinti praktikos gyvenime. Vytautas tuo atžvilgiu buvo tikras kryžiuočių mokinys, realistas ir praktikas.

Kalboje buvo trumpos ir šykštus, bet žinodamas reikalus, dažnai griebdavosi sąmojaus ir lakoniškumo. Kai ant Dniepro saviškiai jį atkalbinėjo dėl didelių šalčių mesti kovą su totoriais, Vytautas atrėmė: todėl ir reikia kariauti, nes jeigu nugalėsime, gausime triumfą ant dviejų priešų; jei būsime nugalėti, kalbės apie mus, kad mus nugalėjo du priešai: šaltis ir totoriai. Kai kartą jam kažkas priminė jo didelį duosnumą dalinant totoriams žemes Lietuvoje ir Rusijoje, Vytautas atsakęs, kad gerumu galima ir laukinius žvėris sušvelninti. O kai vėl kartą jo akyse kažkas gyrė vieną iškalbingą kunigaikštį, Vytautas trumpai tarė, kad jam patinkas mažiau iškalbingas, bet užtatai tiesa-kalbis.

Istoriniai reikšmingas Vytauto veikimas prasideda Kęstučio kovos metu su Jogaila. Jis atsidūrė sunkioje būklėje: abu buvo jam artimi — Kęstutis kaip tėvas, Jogaila kaip draugas — pusbrolis. Jo veikime reiškėsi svyravimo: jis norėjo priešus sutaikinti, tarpininkavo. Kovai paastrėjus, jis palaiko daugiau tėvą. Bet jo veikime nežymu dar didelio veiklumo, savos iniciatyvos jis nereiškė, pildė tik Kęstučio įsakymus. Kai Jogaila grįžo iš Vitebsko, Kęstutis, skubiai parvykęs Lietuvon, organizuoja pasipriešinimą, Vytautas jam tik padeda. Stačiai keistai atrodo Vytauto pasitikėjimas Jogaila, nors jau ne kartą buvo paaiškėję, kad Jogaila neteisingai elgėsi. Vytauto per didelį pasitikėjimas buvo Kęstučio mirties priežastis. Tie tragingi pergyvenimai turėjo Vytautui padaryti didelį įspūdį. Jogaila kovą laimėjo klastingu būdu. Vytautas, nusivylęs draugu, išmoko žmonių žodžiais nepasitikėti ir būti atsargesnis. Tėvo mirtis ir paties gyvybei gresiantis pavojus sužadino jo energiją. Nuo to laiko jis jau nebe tėvo palydovas, o kovoja savarankiškai, savo iniciatyva. Pasiryžęs Jogailai nepasiduoti ir pabėgęs iš kalėjimo, jis įtempė visas savo jėgas, parodė nepaprastą veiklumą ir gabumus. Jo priešas — Jogaila: jis jam keršija už Kęstučio mirtį ir tėviškės pagrobimą. Atgaut tėviškę — vyriausias šiuo metu jo siekimas ir veikimo akstinas. Turėdamas per mažai jėgų, ieško talkininkų. Kas jam padės toje kovoje — vis vien, kad tik ta pagalba būtų naudinga. Naudingiausias šiuo momentu galėjo būti Vokiečių

Ordinas. Nepaisydamas to, kad vokiečiai buvo Lietuvos priešai, jis dėjosi su jais. Tėviškės atsivadavimo reikalas jį vertė susidėti ir su svetimaisiais prieš savuosius. Jis kovojo dėl savo teisių, bet ne visai teisėtu būdu. Tikslas pateisino priemonės. Ta kova trūko dešimtį metų. Ji ėjo ne tik atvirame lauke, bet dažnai ir aplinkiniais keliais. Vytautas daug išmoko. Jis susipažino su įvairiais žmonėmis: draugais nusivylė, iš priešų gavo pagalbą. Jisai išmoko žiūrėti į žmones su didesniu nepasitikėjimu, pasidarė atsargesnis — išmoko diplomatijos. Pasižadėjimų laikėsi tik kol jam tai buvo naudinga, dėl to net du kartu apvylė Ordiną ir vieną kartą Jogailą. Per tą dešimtmetį turėjo progos gerai susipažinti su vokiečiais ir lenkais. Jis patyrė, kad Ordinas žiūri į jį tik kaip į Lietuvai silpninti įrankį, ir kad jis kiekvienu momentu būtų jį atstūmęs nuo savęs, jeigu tas Ordinui būtų naudinga buvę. Vytautas tai suprasdamas negalėjo kęstis. Jis matė, kad būdamas Ordino vasaļu, didesnės ateities negalės tikėtis. Be to, reikia manyti, kad iš mažens įkvėptas lietuviškumas jį traukė atgal Lietuvon. Jis visą laiką stengėsi palaikyti gerus santykius su Lietuvos visuomene ir rado joje daug pritarimo.

Vytautas, dukart iš Lietuvos pabėgęs, išbuvo apie ketverius metus Prūsijoje. Tenai, kryžiuočių tarpe, jis išėjo gerą ir drausmingą gyvenimo mokyklą, kuri jam padėjo atsivaduoti tėviškę. Ordino valstybė, gyvenusi keletą šimtų metų krikščioniškos Vakarų kultūros įtakoj, labai teigiamai galėjo atsiliepti sumaniam Vytautui: jis čionai rado savo tikslams ne tik materialinės, bet ir dvasinės paramos. Tas kraštas jį ir politiškai išlavino. Per tiek metų jis išmoko gerai vokiečių kalbos, kryžiuočių disciplinos, jų administracijos, karo mokslų ir daug kitų dalykų. Kryžiuočiai, kuriuos daugybė svečių lankydavo pastudijuoti jų valdymą, kariuomenės organizaciją ar šiaip pasiviešėti, drąsiai galėjo pasakyti, kad tokio pasiryžusio, supratingo ir gabaus mokinio, kaip Vytautas, Prūsijoje nebuvo ligtol buvę. Ar nagrinėti pavyzdinga krašto administracija, ar tvarkyti skubūs Malburgo finansai, ar kelti genialūs karo dalykų sumanymai, diplomatija — viskas, visos tos gudrybės Vytautą interesavo.

Prūsijoje Vytautas turėjo progos ir su įvairių kraštų žmonėmis susitikti ir išsišnekėti. Jam buvo įdomu, kokia kitų kraštų politika, siekimai, kultūra. Svečiai Vytautui buvo atviri, nes

matė, kad jį gerbia kryžiuočiai, pavesdami jam net tarpusavio ginčus spręsti. Žodžiu, jis Prūsiose mito Vakarų kultūros vaisiais, ypač materialine kultūra, kurią paskui kėlė savo krašte, statydamas bažnyčias, pilis ir t. t.

Išmoko čia ir tos suktos, bet realios Ordino politikos, kurios vėliau pats griebdavos santykiudamas su kaimynais. Dalyvavimas tarpe riterių, kurie išdidžiai pūtėsi, dėdamiesi esą tikrosios religijos nešėjai ir skelbėjai, turėjo ir Vytauto būdui atsiliiepti. Jau iš prigimimo nemenka jo ambicija čionai dar labiau sustiprėjo. Apskritai imant, Vytautas būdamas gabus, tvirtos valios, be galo energingas ir labai darbštus, iš šitos mokyklos išėjo tikras tų laikų europietis, susipažinęs su Vakarų siekimais ir politinėmis bei diplomatinėmis pynklėmis.

Paviršutiniškai pažvelgus atrodo, kad Vytautas blaškosi, yra nepastovus: tai bėga pas vokiečius, tai grįžta atgal. Iš tikrųjų taip nėra. Visais savo veiksmais jis siekia vieno tikslo — tėviškės. Jis nė valandai neužmiršta, ko jis nori. Kiekvienas jo veiksmas rišasi su vyriausiuoju tikslu. Jis naudojami įvairiomis priemonėmis: kariauja, derasi, politikuoja, ieško šalininkų (Ordinas, Maskva).

Visur pasireiškia jo nepaprastai stipri, nukreipta į vieną tikslą valia. Be to, jau tą dešimtmetį pasirodo nepaprastas Vytauto sugebėjimas nepaprastai lanksčiai derinti siekimą su vienu tikslu. Tikslas duoda jo veiksmams pastovumo ir nuoseklumo, o lankstumas nurodo smulkesnius uždavinius, lyg laipsnius į tikslą, ir priemones, vartotinas atitinkamu momentu. Smulkesnės niekad nenustelbė jame didesniųjų uždavinių, o kartais tolimi tikslai nesumažino jo sugebėjimo naudotis momentu ir taikintis prie esamų aplinkybių.

1392 metai Vytauto gyvenime yra persilaužimo metai — jis galutinai atsisakė nuo sąjungos su Ordinu, susitaikė su Jogaila ir lenkais ir gavo valdyti ne tik tėviškę, bet ir visą Lietuvą. Jo santykiai su tauta pasikeitė. Jo asmeniškai reikalai susidėrino su tautos ir valstybės reikalais: tautos priešai yra ir jo priešai, tautos draugai — jo draugai. Savo tautai jis pasiliko ištikimas iki gyvos galvos ir dešimteriopai atsilygino už visus padarytus jai nuostolius. Nuo 1382—1392 m. jis lyg medis, neturįs kur suleisti šaknis, po 1392 jis grįžta į gimtąją dirvą, ir visas medis puikiai išbujoja. Jis jau nebe pabėgęs, nuskriaustas kunigaikštis, kovojąs dėl tėviškės, bet galingos Lietuvos valdy-

tojas. Atitinkamai keičiasi ir jo elgesys. Jeigu iki tol Vytautas atrodė nepastovus, besiblaškantis, avantiūristas, tai nuo 1392 metų jis virsta rimtu, pilno masto valdovu—monarchu. Jis įgyja didesnio pastovumo. Tiesa, jam jau ir laikas buvo nusistovėt: jis jau tada turėjo apie 40 metų. Šitokiame amžiuje gavo valdžią, kurios taip siekė ir kurios pasirodė tikrai vertas. Jo veiksmuose jaučiamas didesnis atsakomingumas. Tik nuo to laiko galėjo jis imti reikšti ir vartoti savo gabumus. Dabar atsirado daugiau uždavinių, ir tie uždaviniai vis buvo įvairesni ir sunkesni. Atrodo, kad pamažu susikristalizuoja lyg ir pagrindiniai jo veikimo programos punktai. Jie duoda jo darbams tam tikro tvirtumo, pastovumo. Geri santykiai su Jogaila ir lenkais, kova su Ordinu ir rytuose su rusų kun. ir totoriais, kunigaikščio valdžios stiprinimas ir kultūros kėlimas krašto viduje — štai vedamosios Vytauto politikos mintys.

Beveik visa ta programa pavyko jam įgyvendinti. To reikalavo pats Lietuvos gyvenimas. Vytautas tatau suprato ir visus savo gabumus ir energiją atidavė tiems uždaviniams. O kliūčių buvo daug. Jis paėmė valdžią gana sunkiose aplinkybėse. Nutraukęs gerus santykius su vokiečiais, turėjo gintis nuo jų puldinėjimų, kurie buvo daromi vis didesniu smarkumu. Po Ostrovos sutarties santykiai su lenkais ir Jogaila taip pat buvo įtempti, ypač kai Jadvygai duoklės pareikalauta (1398). Viduje teko malšinti kunigaikščių sukilimus. Visoms toms sunkenybėms nugalėti reikėjo, be kariškų gabumų, dar daug ir politinių sugebėjimų. Bene sunkiausias uždavinys buvo santykiuose su lenkais: jų pozicijos buvo stačiai diametraliniai priešingos. Lenkai žiūrėjo į Vytautą kaip į priklausomą kunigaikštį kuris turi jų klausyti ir ginti jų interesus. Jis atrodė jiems įrankis inkorporuoti Lietuvą Lenkijos valstybėm Vytauto tikslas — Lietuvos savarankiškumo išlaikymas. Aplinkybių verčiamas lenkams nusileidžia, bet žiūri į juos tik kaip į sąjungininkus, naudingus jo užsienių politikai. Kaip realus ir gudrus politikas, jis suprato, kad jo jėgos buvo persilpnos kovai ir su Ordinu ir su lenkais. Abi tos valstybės trokšta Lietuvos ir jos kunigaikščio nepriklausomybės panaikinimo. Vytautui reikėjo padaryti kompromisą su viena jų, kad galėtų kovoti su kita. Bet tas kompromisas buvo tik priverstas, reikėjo padaryti taip, kad ir nusileidžiant galėtų turėti maksimumą naudos iš susidėjusių aplinkybių. Su lenkais susitaikęs, dėjo visas jėgas kovai

su Ordinu, kad, apsigynęs nuo jo, vėl galėtų atsispirti prieš lenkų reikalavimus.

Tą Vytautas puikiai suprato ir to pasiekė. Ilgainiui tai pasidaro Vytauto politikos charakteringu pažymiu — naudoti vieną pagalbą prieš kitus ir atvirkščiai, nors čia jam naudingesni buvo lenkai. Palaikydamas labai gyvus politinius santykius su lenkais ir Ordinu, Vytautas turėjo visą laiką kreipti daug dėmesio ir į rytus. Per metų metus rytų reikalai jam vyrauja; jis taikosi ir su vakarų kaimynais, kad tik turėtų laisvas rankas rytuose, kur jam ir priešų ir draugų buvo daug: Pskovas, Naugardas, Maskva, Tveris, Riazanė, Okos aukštupio kunigaikščiai, totoriai. Vytautas nori visus juos paimti savo valdžion ar bent turėti jiems didelę įtaką.

Vienus jis galėjo veikti diplomatinio keliu, su kitais reikėjo kariauti, bet nė vieno momento negalima buvo kurių nors užmiršti. Kiekvieno nusistatymas ir interesai reikėjo įspėti, suderinti, išnaudoti. Čia ne vieta dėstyti smulkiau tie santykiai. Bet reikia įsivaizduoti, kaip plataus dvasinio akiračio, kiek gabumų ir energijos reikėjo visiems tiems uždaviniams.

Bet tai dar ne visa: Vytautas turi reikalų dar su ciesorium Zigmantu, popiežiais, bažnytiniu susirinkimu, čekais, valakais, danais. Tais laikais nebuvo Europoje kito taip plačiai užsimojusio valdovo. Tose painiose aplinkybėse reikėjo mokėti orientuotis, apsvarstyti kiekvieną žingsnį, atsisakyti nuo mažesnio pasisiekimo, kad būtų galima pasiekti didesnis. Reikėjo prisi-
taikyti prie esamų sąlygų, pasinaudoti kiekviena pasitaikusia proga, o aplinkybėms pasikeitus — mokėti prie naujų prisitaikinti. Svarbu buvo greitai veikti ir sugebėti įvertinti savo ir savo priešų jėgas. Vytautas, gudrus diplomatas, nuolat veda derybas, siunčia ir priima pasiuntinius, rašo laiškus, kur reikia pats vyksta, dalyvauja suvažiavimuose. Jam tenka politikuoti, slėpti savo planus, nežiūrėti sutarčių, žodžiu, — elgtis taip, kaip kiti anų ir šių laikų valdovai kad elgiasi. Pamatęs, kad jo jėgos nebesutinka su užsimojimais, jis atsisako nuo sumanymo: taip buvo su čekais, kai suprato, kad husitų siūlyta karūna galėtų jam per brangiai kaštuoti, taip buvo su bažnytinės unijos mėginimu, kai paaiškėjo, kad ją sunku įgyvendinti. Pastebėjęs, kad kuris pasirinktas kelias netinka, jis keičia kryptį, neatsisakydamas tuo nuo savo vyriausiųjų uždavinių. Būdamas tvirtos valios, jis vis tik be reikalo neužsispirdavo ir buvo nuo-

laidus. Jo veiksmuose dažnai pasireiškėdavo didelis atsargumas, kuris tačiau nevirsdavo laiko gaišinimu. Jei Vytautas delsia, tai visada tas yra tikslinga: jis tuo arba priverčia priešus nusileisti, arba stengiasi sudaryti kokią naują kombinaciją. Vytauto politika lyg koks didelis tinklas: jis jo akis tai suveda, tai paleidžia, tai naujai sumezga.

Jo politika buvo neįmanoma be tinkamų padėjėjų. Vytautas pažinojo žmones, mokėjo sau surasti tinkamų bendradarbių. Per mažai jie yra žinomi, kad būtų galima spręsti apie tai, koks buvo jų vaidmuo ir jų dalyvavimas Vytauto veikime. Jeigu jie ir turėjo didelių nuopelnų, tai, be abejonės, iniciatyva ėjo iš paties Vytauto. Energija, darbštumu ir sumanumu jis pasiekė tokios galybės, kokios neturėjo nei prieš jį, nei po jo nė vienas Lietuvos kunigaikštis. Jo padėjėjais buvo daugiausia lietuviai bajorai. Jis teikė jiems turtų ir teisių, o jie padėjo jam valstybę valdyti. Tačiau jis nedavė jiems išgalėti, jie tik paklusnūs įrankiai jo rankose. Nors vyriausieji jo padėjėjai ir buvo lietuviai, bet jam tarnavo daug ir nelietuvių: lenkų, vokiečių. Visi jie, kaip ir pats kunigaikštis, buvo praktiškai nusiteikę žmonės: juristai, diplomatai, technikai, vertėjai. Jiems rūpėjo ne teorija, bet praktika. Net ir svetur Vytautas mokėjo įsigyti pagalbininkų ir šalininkų. Ilgą laiką jis turėjo lenkų ponų tarpe stiprią partiją, pasidavusią jo įtakai.

Kaip puikus diplomatas jis buvo geras ir karo vadas. Vytautas daug kariavo, — reti metai praeidavo be žygio. Jis pats karuose vadovaudavo. Rūpindavosi kariuomenės sutvarkymu, techniškais išradimais, įsteigė armotų liejyklą. Vytautas buvo geras strategas; pats mūšių nevengė, priešingai, juose aktingai dalyvaudavo. Žinomas tik vienas žymesnis jo pralaimėtas mūšis — ties Vorskla. Bet ir tada Vytautas nenusiminė, nenustojo energijos. Jo vaidmuo Žalgirio mūšyje yra taip pat žinomas.

Sakoma, kad vyriausias Vytauto veikimo akstinas buvęs garbės ir valdžios troškimas. Kaip ten bebūtų, žinome viena, kad jis buvo pilna to žodžio prasme „Machtmensch“. Dažnai kalbama apie Vytauto ambiciją. Tiesa, jis daug apie save manė, aukštai statė savo valdžią, įžeidimų nedovanojo, norėjo vis daugiau galybės turėti. Bet vienos ambicijos neužtenka jo būdai suprasti. Jis mėgo valdžią kaip tokią. Jame veikė ne tuščia ambicija, bet jis gyveno noru valdyti. Jame pasireiškė pati

valdžios esmė. Valdžia, mat, turi tendencijos vis didėti, plėtotis. Vytautas negali sustoti, pasakyti — gana galybės. Turima valdžia pati stumte stumia jį tolyn, verčia ją vis didinti. Tas ypač pasireiškia jo santykiuose su lenkais. Bendras jo galybės didėjimas verčia jį laisvintis iš naujų uždedamų suvaržymų. 1401, 1413, 1429 m. to proceso etapai. Faktinai jis daug daugiau pasiekė, negu unijų aktuose pažymėta. Jogailos dukters globėjas, jis kurį laiką turi tiek įtakos Lenkijoje, kad tuo sukelia net nepasitenkinimo. Galingu tapęs, jis pradėjo nesiskaityti su lenkais, kaip tatai parodo kad ir Liubičo klausimas. Ir dėl to jo politika sukėlė Lenkijoje reakciją, kurios rezultatas buvo santykių pablogėjimas ir konfliktas dėl karūnacijos.

Vytautas buvo žymus ir kaip savo krašto tvarkytojas. 1392 m. gavo suirusią, neramią šalį. Jis pasirodė kaip nepaprastai gabus organizatorius. Greitai numalšino sukilusius kunigaikščius, sustiprino savo valdžią. Jis valdė kraštą kietai, nepakęsdamas jokio pasipriešinimo: be pasigailėjimo šalino savo giminaičius kunigaikščius nuo užimamų vietų, sukilusius žemaičius žiauriai numalšino. Net jo artimesnieji pagalbininkai jo pykčio bijodavo. Pasireiškęs jo veiksmuose žiaurumas sutinka su tų laikų supratimu ir negali būti laikomas vien individualine Vytauto ypatybe.

Vytautas buvo geras šeimininkas ir finansistas: pinigų jam netrūkdavo — jis galėdavo net žymias sumas skolinti Jogailai. Jis nebuvo šykštus, priešingai reikale pinigų nesigailėdavo. Šiaip, kaip minėjom, labai paprastas ir neišlaidus privatiname gyvenime, Vytautas nesigailėdavo jokių išlaidų, kad reikėdavo parodyti savo galybę, užimponuoti: siunčia brangių dovanų, kelia puikias puotas (Lucke).

Toks yra Vytautas kaip politikas, valstybės vyras. Tai yra svarbiausioji jo asmenybės veikimo ir pasireiškimo dalis. Asmenybės vieningumas visur pasilieka, bet jis gali įvairiose aplinkybėse įvairiai pasireikšti. Reagavimo būdai visur turi tą patį pagrindą. Istorija mums parodo žmonių pasižymėjusių savo kilniu būdu, aukštomis moralinėmis ar estetinėmis, ar mokslinėmis idėjomis. Vytautas liko įamžintas ne dėl to, kad būtų pasižymėjęs tose srityse, bet tik kaip pavyzdingas ir gabus valdovas.

Vytautas yra be galo įdomus, ir mums būtų svarbu jį gerai pažinti, kaip tam tikro laikotarpio ir tam tikros visuomenės atsto-

vas. Tai yra besibaigiančių viduramžių žmogus, to laikotarpio sūnus, kada viduramžio idealai nusileidžia, o iškyla naujieji. Kaip jis į tai reagavo, sunku bepasakyti. Jis yra mišrios kultūros žmogus, todėl ir ne visas Vakarų Europos viduramžis jį veikė. Nežinia kurios kultūros kryptčiai jisai reikia skirti: vakaru ar rytų Europos. O tai juk yra skirtingos kryptys. Lietuva geografiniu atžvilgiu užėmė pereinamą vietą, tai ir jos valdovas, susidurdamas su abiem, daugiau už bet kurį savo valdinį, yra mišriosios kultūros atstovas. Jis iš dalies yra įtrauktas į besibaigiančio viduramžio kultūros krizį. Bet tik iš dalies, nes jis ne visa savo asmenybe tai kultūrai priklauso. Taigi nėra jame kultūrinio renesanso pėdsakų ir riteriškujų idealų griuvimo. Vien religiniuose klausimuose tėra daugiau sąryšio su vakarų Europa. Konsilijų ginčai jį liečia kiek daugiau, jam tenka susidurti su popiežiais ir susirinkimais. Bet ir čia apie gilesnį krizį kalbėti nebetenka, nes Vytautas yra tuose klausimuose naujas žmogus, su jais dar labai nesusigyvenęs. Tie klausimai, kurie daugumai vakarų Europos žmonių buvo gilūs ir skaudūs sąžinės reikalai, Vytautą paliečia daugiau iš paviršiaus. Vytautas turi lyg du veidus: vienu jis žiūri į vakarus, kitu daugiau į rytus. Jo aplinkuma turi daugiau bendra su rytais. Politikos klausimais jis irgi ta kryptimi traukiamas. Taigi įvairiais atžvilgiais Vytautas yra asmuo, kuriame keitėsi įvairios tų laiku srovės.

Naujai įėjusią į vakarų Europos tautų šeimą Lietuvą tik iš tolo tepaliečia jaudinančios visuomenę problemos. Pats svarbiausias klausimas buvo bažnytinės reformos reikalas. Lietuvoje bažnyčia vos tik prigijusi, žmonės katalikiškumu dar nepersiėmę ir klausimai: popiežius ar susirinkimas — nejudina taip jų, kaip vakariečių — jie žiūri šalčiau, ypač kad jie neofitai daugiau iš reikalo, negu iš įsitikinimo. Charakteringa, kad ir Vytautas pats panašiai šaltai žiūri. Jam atrodo lengva padaryti rytų ir vakarų bažnyčios uniją, nesunku sugrąžinti čekus Bažnyčiai. Kaip jam pačiam nebuvo sunku pakeisti tikėjimą, taip pat manė jisai, kad ir kitiems bus lengva.

Tuo atžvilgiu Vytautas daugiausia skiriasi nuo Jogailos, kuriam tikėjimo pakeitimas turėjo daug didesnės įtakos ir reikšmės. Taigi krikščionybė Vytauto būdai mažai tepadarė įtakos: jis ir toliau pasilieka gana žiaurus ir kerštingas. Kovose su Naugardu jis pasirodo labai kietas, neužmirštąs padarytų

jam įžeidimų. Nors Eneas Silvius Piccolomini ir perdeda, pasakodamas apie jo žiaurumą, bet švelniu valdovu Vytauto negalima vadinti. Sunku jį už tai kaltinti: juk ir labiau persiėmusioje krikščionybės dvasia vakarų Europoje žiaurumų buvo labai daug, tai dar daugiau jų turėjo būti mažiau kultūringuose rytuose. Žiaurumų ir dabar juk pasaulyje yra kiek reik, tik jie dabar dažniausiai ne vieno asmens užsigeidimų išdava. Daug ir kitų Vytauto savybių mums šiandien keistokos atrodo, sakysim, jo pamėgimas juokdarių, kurių įžymiausias buvo Henne, drauge ir vokiečių agentas. Vytautas čia yra tų laikų vaikas.

Maža žinome apie Vytauto šeimyninius santykius. Jis buvo keletą kartų vedęs, jo vaikai anksti išmirė. Jo šeimyniniai santykiai buvo geri. Galima spręsti iš to, kad, žmonai susirgus, jis rūpinasi jai gydytojų, nesigaili jai papuošalų ir p. Matyt, kai kurios, kaip Julijona, turėjo jam žymios įtakos, nes Ordino magistras deda nemažai pastangų, kad jai įtiktų. Be to, jo priešai neturi nieko bloga pasakyt apie jo šeimyninį gyvenimą. Tas jų vienas tylėjimas yra savo rūšies gerų santykių įrodymas. Greičiausia, ir su kitais šeimos nariais gerai sugyveno, kaip su Zigmantu, nors žymios vietos jam nepavedė. Tolimesni giminės jam dažniausiai tik kliudė užsimotą darbą, dėl to su savo pusbroliais daugiau kovoja, negu kad geruoju gyvena. Išimtį čia sudaro Jogaila. Nepaisant visų intrigų ir nesusipratimų, po 1392 m. juodu sugyvena ir jų santykiuose matome draugiškumo, kuris išliko iki pat gyvenimo pabaigos.

Baigdami šį darbą, mes norėtume pastebėti, kad Vytauto asmuo, kaip žmogaus ir kaip valstybės vyro — politiko ar diplomato, kultūrininko ar karininko — nėra galutinai mums paaiškėjęs, nors apskritai yra galima susidaryti apie patį asmenį ir jo veikimą visai aiškų vaizdą. Vytauto asmeny ir jo plataus masto veikime slepiasi dar daug neaiškumų, kurie ir sukelia nemažą abejonių ir svyravimo, kas iš kitos pusės ir sulaiko mus tarti apie jį galutiną žodį. Todėl mes ir manom, kad mūsų istorikai šioj srity dar nemažą ras sau gražaus ir dėkingo darbo. Tuo tarpu mes mėginome tik bendrais bruožais, nesigilindami į visas smulkmenas ir jų prasmę, charakterizuoti Vytautą.

Adolpas Šapoka

Vytauto vieta mūsų istorijoje

I. Vytauto valdymo reikšmė Lietuvos santykiuos su Ordinais. Vokiečių Ordinų būklė ir kovų su Lietuva pobūdis. Kritiška Lietuvos padėtis. Ordinas visas pastangas deda pasigrobtį Žemaitiją. Tos Ordino pastangos ir Vytautas. Galutinas Žemaitijos likimo ir santykiu su germaniškuoju pasauliu išrišimas.

II. Vytauto vaidmuo Lietuvos santykiuos su Lenkija. Lietuvos - Lenkijos santykiu pradžia bei jungiamieji veiksniai. Santykių forma, jų kitimai ir Vytauto nusistatymas dėl to klausimo.

III. Vytauto vaidmuo Lietuvos valstybės ekspansijai rytuose. Rusų kunigaikštijų prijungimas. Santykiai su totoriais.

IV. Pakitimai valstybės vidaus gyvenime. Didžiojo kunigaikščio valdymo pobūdis prieš Vytautą ir prie jo sričių kunigaikštijų panaikinimas. Naujos institucijos krašto administracijoje. Bajorijos iškilimas ir to priežastys. Vytauto pastangos sutvarkyti kataliku ir pravoslavų bažnyčių reikalus.

V. Vytauto vaidmuo ekonomiško Lietuvos gyvenimo vystymuisi. Privilegijos žydams. Magdeburgo teisės miestams.

VI. Bendroji Vytauto istoriško vaidmens charakteristika.

Gražią ir garbingą turime tautos praeitį. Ji gaivino, stiprino pirmuosius tautos budintojus. Ja žavėjosi svetimšaliai romantikai Atskirais romantikų padailintais epizodais gėrėjosi pasaulis. Bet mums svarbu ne vien tas. — Svarbu pažinti tautos gyvybės šaknis, suprasti tautos gyvenimo kelią, rasti atskiriems istorijos epizodams, reiškiniams ir asmenims vietą bendrajam kely, susekti priežastingą tarp jų ryšį.

Nurodyti istorijoje vietą asmeniui ne taip lengva. Tuo sunkiau, kad reikšmę istorijoje ne visi vienodai vertina. Kraštutiniai individualistai tvirtina, kad istorijos reiškiniai sukūrė individai, o kraštutiniai kolektivistai priešingai — kad istoriškai asmenys yra epochos dvasios įrankiai, kurie privalo veikti būtinai atsiliepdami epochos dvasiai.

Gilintis į tas istorijosofijos problemas ir kurios nors jų įsikibti mums nėra reikalo. Žinome, kad ilgametis Vytauto valdymas mūsų tautos gyvenime nėra tuštuma. Tais laikais Lietuva pergyveno ypatingai daug, tada buvo išrišta ne vienas pirmailės svarbos klausimas. Taigi mums ir pakaks apžvelgti tuos anais laikais įvykusius pakitimus. Pažiūrėsime, kokius naujus kelius tauta pasirinko, ar buvo priversta pasirinkti ir kaip jais pradėjo eiti.

I

Pačioje savo istoriškojo gyvenimo jaunystėje lietuvių tautai teko vesti didelę kovą su germanais, kurie buvo pasivadinę Prūsijoje kryžiuočiais, o Livonijoje kardininkais. Nuo 1237 mt. abu Ordinai buvo susijungę į vieną, veikė vienos vadovybės valdžioje. Keturioliktas amžius, ypač jo antroji pusė — Ordino (labiausiai kryžiuočių, kuris iš tikrųjų ir buvo svarbiausioji jėga) klestėjimo laikotarpis. Jo hochmeisterio¹⁾ didžiojo Vinricho von Kniprodės laikais (1351—1382) Prūsų Ordino valstybė buvo visos Europos nusistebėjimo bei pasigėrėjimo objektas. Jei tais laikais norėjai pamatyti valstybę keliančią savo piliečių švietimą, pavyzdinčią savo pareigas einančią administraciją, valstybės organų rankose klestinčią prekybą, aukso kupiną iždą — turėjai važiuoti Ordino valstybėn.²⁾ Turėdamas pakankamai medžiaginių resursų ir nuolat sulaukdamas iš vakarų Europos svečių, Ordinas galėjo puldinėti Lietuvą be perstojo. Ir veikiamą buvo planingai, Lietuva buvo apleista Ordino šnipais, kurie jam pranešdavo kiekvieną Lietuvioje pastebėtą įsidėmėtiną reiškinį ir darė čia visokias intrigas. Visų patogiausiųjų į Lietuvą vedančių kelių aprašymai buvo surinkti pasienio pilyse.³⁾ Lig mūsų laikų jų užsiliko visas 100.

Per visą Algirdo - Kęstučio valdymą Ordinas nuolatos puldinėjo. Kasmet po kelis syk Ordinas su savo svečiais padarydavo didesnes ar mažesnes kaip ir lietuvių medžiokles, įsiverš į kraštą, paplėšikaus, padegins, paims belaisvių, užgrobs turto — ir vėl išsikrausto sau atgal su visu grobiu, jei lietuviai nespėja pastoti kelio. Bet reikia pastebėti, kad kovos tada jau buvo kitoniško pobūdžio, negu seniau būdavo.

1) Hochmeisteris — didysis magistras.

2) Yčas, 29 p.

3) Scr. r. Prus. 662—711.

Nieks negailestingai vietos gyventojų nebemušdavo, ir kovose prisilaikydavo tam tikrų tarptautinių taisyklių. Tur būt, labiausiai riteriškojo Kęstučio dėka Ordino riteriai su belaisviais ėmė maždaug skaitytis, kaip su vertais priešais.¹⁾

Algirdo - Kęstučio valdymo metu Ordinas yra padaręs apie 100 užpuolimų. Kiekvienas jų atėmė iš Lietuvos nemaža medžiaginio turto ir kraujo. Kai kurie gi susidūrimai buvo net katastrofiški. Plačiai žinomi 1348 Strėvos ir 1370 mt. mūšiai ties Rudava. Čia, jei galima tikėti vokiečių kronikininkams, žuvę lietuvių apie 5000, o Ordino apie 300 žmonių.²⁾

Apskritai šiuo laikotarpiu, nežiūrint nepaprasto Kęstučio veiklumo ir pastangų, nė iš vieno didesnio susirėmimo lietuviai nugalėtojais neišėjo. Riteriai 1362 mt. išgriovė Kauną, pradėjo siekti net Trakų ir Vilniaus (1365, 1375, 1377 mt. ir kt.³⁾. 1377 met. čia atėjusius riterius matome puolant ir patį Vytautą. Tai yra pirmas žinomas Vytauto savarankiškas pasirodymas karo lauke. Kęstučio lieptas jis tada labai vikriai sunaikino visą Ordino kariuomenės traukimosi kely paruoštą maisto atsargą, jog grįžtanti kariuomenė turėjo badauti. Kai kurie kareiviai, sako, nematę duonos bent po šešias dienas.⁴⁾

Jokios taikos, jokių paliaubų Ordinas nedarė niekad, nes jam ir regulos draudė gyventi taikoje su pagonimis. Lietuvai išsigelbėti visą laiką buvo rodomas vienas kelias — krikštas. O tas vokiečių Dievas lietuvių masėms buvo taip pat baisus, kaip ir jie patys. Broliai kunigaikščiai, Kęstutis su Algirdu, iš krikšto nematė turėsią kokios nors naudos. Tiesa, 1358 met. jie patys Niurnbergo imperijos seimui buvo pasisiūlę apsikrikštyti, bet to nepadarė, o tik pasiuntė imperatoriui Karoliui IV raštą, kuriame nurodo savo krikšto sąlygas: teatiduoda Ordinas Lietuvai Prūsų kraštą iki Deines ir Alės upių, o pats tegu persikelia į Rusijos pietus kovoti su totoriais, nes Lietuvai apsikrikštijus, Ordinui Pabaltėje būti nebėr prasmės.⁵⁾ Žinoma, abu kunigaikščiai iš kalno labai gerai žinojo, kad tokios sąlygos deryboms netinka. Tai buvo jų tik tam tikras politikos manevras.

¹⁾ Pfitz, 34.

²⁾ Lohm. 77—93.

³⁾ Pfitz. 34.

⁴⁾ Proch. D. W., 23—24.

⁵⁾ Kol. 8—9, Pfitz., 35.

Su pagoniškąja Lietuva pirmąsias nuolatinio karo paliaubas Ordinas padarė 1379 m. Labai įdomios ir viduramžiui charakteringos jų sąlygos: paliaubos daromos 10 metų. Abu magistrai pasižadėjo nepulti krikščionišką Trakų kunigaikštijos sričių (Gardino, Volkovisko, Drahočyno, Mielniko, Bielsko, Brastos, Kamienco) Lietuvos gi kunigaikščiai — Jogaila su Kęstučiu, — pasižadėjo nepulti prie tų pat sričių prieinančių Ordino apskričių (Osterodes, Ortelsburgo, Wartenburgo ir Varmijos)¹⁾. Paliaubos buvo padarytos Kęstučio iniciatyva, kuris puldinėjamas jau vos bepajėgė atsispirti, nes jam žvairuojąs Jogaila pagalbos neduodavo.

Dar didesnio Lietuvos nuovargio liudijimas yra 1382 mt., po Kęstučio mirties, Jogailos įgaliotinių (Skirgailos ir Hanulono) Dubysos įtakoje padarytieji trijų atskirų sutarčių aktai. Pagal tas sutartis didysis kunigaikštis Jogaila, — pritiriamas motinos Julijonos ir brolių: Kaributo, Lingvenio, Karigailos, Vygunto ir Švitrigailos — pasižadėjo 4 metus laikytis su Ordinai taikos, per tuos pat 4 metus „su visais saviškiais“ apsikrikštyti ir kas svarbiausia — užleisdžia Ordinui pusę Žemaitijos: visą dešinį Dubysos krantą, nuo pat ištakos iki įtakos. Ordinas gi pasižadėjo duoti Jogailai per tuos 4 met. karo paramos, bet už tai Jogaila pasižada nepradėti jokio karo be hochmeisterio žinios.²⁾ Taigi šiuokart Lietuva kapituliuavo visais punktais. Bet, žinoma, svarbiausios reikšmės turėjo vokiečiams tokios žymios Žemaičių dalies užleidimas. Lig tol jiems dar nebuvo pasisekę užimti nė vieno jų apskričio.

Matydamas, kad Lietuva metais vėliau ar anksčiau taps krikščioniška ir kad jos visos užgrobti nesuskubs, Ordinas dabar sujudo kaip nors prisijungti sau Žemaitiją, kuri buvo lyg koks barjeras kyliu įsispraudusi susijungusių Ordinų tarpan. Užvaldyti Žemaitiją jiems buvo jų valstybės gerovės ir net egzistencijos klausimas. Jei ligtol jų dėmesį dar kreipė visa Lietuva, tai nuo dabar jų visos jėgos buvo koncentruojamos Žemaitijai pajungti.

Pradžia buvo gera. Sekėsi ir toliau. Norėdami pagelbėti savo mylimojo Kęstučio sūnui, 1384 mt. vasario 4 d. Žemaičiai padarė su kryžiuočių Ordinu formališką sąjungos sutartį, o tų

¹⁾ Proch., D. W. 27 p.

²⁾ Heinl, 15, Proch., D. W., 37.

pat metų birželio 14 d. pats Vytautas prisipažino pasauliui pasiduodąs Ordino lėnan su visomis Kęstučio valdytomis žemėmis, taigi ir su Žemaitija¹⁾).

Kai Vytautas Ordinui išdavė Žemaitiją, tai ji pasidarė nuolatinų kovų arena. Jei tikėtumėm Ordino kronikininkams, kurie paduoda išžudytų ir belaisvėn paimtų skaičių, reikėtų manyti, kad tada ne kiek žemaičių beliko, nes kiekvienam riterių užpuolimui kronikos skiria po kelioliką tūkstančių aukų.²⁾ Vytautas, antrą kartą pabėgęs Ordino prieglobstin, vėl patraukė žemaičius savo ir Ordino pusėn ir vėl buvo sudaryta prieš Jogailą ir Skirgailą nukreipta sutartis.³⁾ Bet Vytautas nesidrovėjo apvilti Ordino ir antrą kartą. Po keleto keršto žygių Lietuvon Ordinas vėl visą energiją nukreipė prieš Vytautą ir atkritusius nuo jų Žemaičius, o tie, kovose užsigrūdinę miškų barzdylos, ne blogai laikėsi, nors kartais Vytautas užimtas darbais jiems ir nepadėdavo⁴⁾). To dar negana. Savo nuolatinams rėmėjams Vytautas davė dar didesni smūgi. 1398 mt. Salyno sutartimi jis pats užleido Ordinui visą Žemaitiją, net iki Nevėžio⁵⁾. O 1400 met. net ginklu padėjo Ordinui suvaldyti ją⁶⁾).

Vytauto būta, kaip sakoma, politiko „be prietarų“. Reikale jis galėjo paaukoti viską, kas jam brangu ir suspausta širdimi palūkuriuoti patogaus momento atsigriebti su palūkanoimis. Ir vargšams žemaičiams teko įsivelti i jo prieš nieką nesudrebančių rankų politikos objektą. Kiek kartų gavęs jų paramos, jis niekad nesidrovėjo palikti juos kuriam laikui vienus ir net pavesti visiškai vokiečiams. Bet tais laikais jis kitaip negalėjo. Rytuose jį viliojo gražiosios viltys paimti savo įtakon Europos baubą — totorius, stipriai įsigalėti rusų žemėse. Bet tam reikėjo turėti saugų užnugarį. Iš Lenkijos garantijos negalėjo laukti, nes kaip tik tada Vytautas buvo su jo savarankumu nepatenkintais lenkais susipykęs⁷⁾). Jį garantuoti, ne tik garantuoti, bet ir paremti prieš lenkus, tegalėjo pats Ordinas. Reikalaujamą kainą Vytautas jam ir davė. Bet ne-

¹⁾ Koch., 52, 53.

²⁾ Proch. D. W., 54.

³⁾ Heint 68, 69.

⁴⁾ T. p. 104—5.

⁵⁾ C. ep. V., 187, 188 nr.; Heint 167—9.

⁶⁾ Koch., 112.

⁷⁾ Koch. 104.

galima manyti, kad jis kada nors būtų užleidęs savo motinos kraštą nebemanydamas jo atgauti. Kaip tik po Vorsklos katastrofos jo būklė kiek pagerėjo, jis tuojau atsigręžė prie tų pačių žemaičių ir pradėjo ilgą diplomatišką kovą, apskųsdamas 1401 m. Ordiną imperijos kunigaikščiams, kad jis Žemaitijos suvereno padėtį išnaudojās Lietuvos ir krikščionybės nelabui.¹⁾ Tos ilgos ir labai įdomios diplomatiškos kovos metu (jos metu buvo ne vienas ir ginkluotas susirėmimas) Vytautas pasistatė kadaise Gedimino turėtą tikslą — diskredituoti Ordiną vakaruose. Viena įdomesniųjų tam tikslui pamatuotų priemonių buvo suorganizavimas pačių vargstančių žemaičių skundo, kurį jie išsiuntinėjo imperijos kunigaikščiams ir popiežiui 1402 m. Tas graudus visų kryžiuočių dangaus keršto šaukiančių nusidėjimų dorovei ir savo pašaukimui išskaičiavimas ir dabar skaitant šiurpulį sukelia. Ir Vytautui dalinai pasisekė. Tos akcijos vaisius—1403 mt. vasarą buvo išleista popiežiaus Bonifacio IX bula draudžianti kryžiuočiams Lietuvą pulti^{1 2)}.

1404 mt. Racionže buvo padaryta taika maždaug Salyno sutarties sąlygomis³⁾. Ji galiojo be didelių konfliktų iki 1409 metų. Žemaičiai vargo Ordino pastatyto šaltyšiaus globoje. Pagaliau neiškentė ir nugirdę, kad Vytautas žada rugeliams nokstant ateiti išvaduoti, sukilo. Sulaukęs momento Vytautas paskyrė Žemaitijai savo seniūną⁴⁾. Karas su Ordinu buvo neišvengiamas. Jis įvyko ir ginčas buvo išrištas Tannenbergo ir Grünwaldo laukuose 1410 mt. liepos 15 d. Žemaitijos ginčas dar, tiesa, nebuvo galutinai baigtas, bet klausimas, kaip sako J. K. Kochanovskis, „ar Europos Rytuose nuo germanų pasaulio spaudimo dar galės kas nors likti, ar viskas turės sugriūti nuo jo tuolaikinės galybės smūgių“, jau buvo išspręstas⁵⁾. Ordino galybė buvo palaužta amžiams. Tik Vytauto dar ne visai išaiškinto elgesio dėka Ordinas užsiliko gyvas. Jis pats nepanoro dabar įvykdyti savo grasinimo tuos „atėjūnus“ „suginęs paskandinti jūrų bangose“⁶⁾.

¹⁾ Koch. 115.

²⁾ Koch. 119 Kol. 82.

³⁾ Proch. D. W., 104.

⁴⁾ T. p. 120, 121.

⁵⁾ Koch. 138.

⁶⁾ Proch. D. W., 327.

1411 mt. Torno taika Ordinui buvo nepaprastai lengva. Net Žemaitijos jis atsižadėjo tik lig gyvos Vytauto ir Jogailos galvos¹⁾. Buvusios galybės šmėkla buvo palikta. Vytautas bus ją palikęs tam, išvedžioja Kochanovskis, kad neleistų iš jos griuvėsių per daug pasinaudoti antram Lietuvos nedraugui — Lenkijai²⁾. Prieš Ordiną toliau Vytautas kartu su Lenkija vedė tai ginklu, tai diplomatišką kovą siekdamas išgauti amžiną atsisakymą nuo Žemaitijos. Tos kovos metu jis vėl pagarsino savo darbus ir sukompromitavo katalikiško pasaulio akyse Ordiną. Jis 1415 mt. gruodžio 15 d. į visuotinį Bažnyčios sinodą Konstancijoje nusiuntė net 60 apkrikštytu žemaičių bajoru, kurie įteikė sinodui ilgą memorialą — skundą „Propositio Samaytarum” kurio dėl graudingumo, kaip sako prof. kunigas Dr. J. Fijalek, ir šiandien dar negalima sausomis akimis skaityti³⁾. Nežiūrint Ordino prokuratoriaus pasiteisinimų, sinodas palaikė kaltintojus. — Visam pasauly Ordino visaip šmeižtą „saracėną“ pripažino krikščionybės platintoju.

Pagaliau 1422 mt. Melno taikos sutartimi Ordinas tarp kitko buvo priverstas atsisakyti nuo Žemaičių amžiams.

Kaip liko Ordinas po 1410 met. katastrofos, taip jis dar užsiliko gyventi ir po Vytauto. Bet Lietuvos gyvenime svarbaus vaidmens jis nebevaidino niekad. Tik Livoniškė Ordino šaka Švitrigailos - Zigmanto kovų metu buvo pradėjusi naudotis Lietuvos vidaus netvarka, betalkinėdama Švitrigailai, bet to paties Zigmanto sūnus Mykolas 1435 mt. Šventosios krante ir jiems sudavė paskutinį smūgį.

Taigi Vytauto laikais Lietuvos santykių su germanais klausimas buvo išrištas. Abi Ordino šakos vos bevegetavo, pavyzdinga susiklausanti valstybė pakriko. Ir mūsų tautai yra didelis nuostolis, kad vėliau neatsirado, kas iš tos bevystančios germanų pasaulio atžalos tinkamai būtų pasinaudojęs. Tauta jiems sukrauti padėjusi tiek turto, energijos ir kraujo iš to nepasinaudojo. Ji tik apgynė save.

II

Lietuva su Lenkija turėjo bendrų tikslų ir prieš uniją. Tai buvo kova su tuo pačiu kryžiuočių Ordinui. Kadaise jų pačių

1) Koch. 144—145.

2) T. p. 145.

3) Fijalek 79—30.

atkviestas Ordinas jiems buvo virtęs veik tokiu pat priešu kaip ir Lietuvai. Tarp jų, žinoma, nebuvo ginčo dėl tikybos, bet tik dėl žemių. Žymiausią rolę čia vaidino Pamario žemė, kurią kryžiuočiai buvo užgrobę betalkinėdami Vladislovui Łokietkai prieš Brandenburgo markgrafą Valdemarą. Pakviesti pagalbon brandenburgiečius jie išvarė, bet nebeišėjo iš tos žemės patys¹). Jau tada bekovodamas su Ordinu Lenkų karalius Vladislovas Łokietka sau tinkamu sąjungininku buvo nužūrėjęs Gedimino valdomą Lietuvą, ir tarp jų 1325 buvo padaryta sutartis, kurią sutvirtino Gedimino dukters Aldonos ir Vladislavo sūnaus Kazimiero (busimojo Kazimiero didžiojo) jungtuvės²). Bet ta sąjunga nieko gero nedavė. 1343 mt. Kališiaus taika lenkų - Ordino ginčas kuriam laikui buvo išrištas. Už gautą Kujavų ir Dobrynės žemę Kazimieras didysis sutiko Pamarį palikti Ordinui³). Bet vilties atgauti Pamarį Lenkija nepametė niekad. O tam buvo reikalinga kova. Naturele gi sąjungininke čia galėjo būti amžinai su Ordinu kovojanti Lietuva. Tai ir buvo vienas iš faktorių, vertusių Lenkijos ponus savo karaliumi pasikviesti plačiosios Lietuvos valdovą Jogailą.

Bet to laiko dienos rūpesniu Lenkijoje dar labiau buvo derlingųjų Volynijos žemių priklausomybės klausimas. 1340 met. pasimirus Haličo Boleslovui Jurgiui Traidenaičiui, dėl Haličo ir Volynijos susivaržė Boleslovo giminaitis Kazimieras did. ir Gedimino sūnus Liubartas, kuris su išmirusią Pomanaičių giminę buvo susigiminiavęs veddamas paskutinio Volynijos kunigaikščio vienturtę dukterį⁴). Po ilgų kovų daugiau laimėjo Lietuva⁵). Tų kraštų kaimynams mažlenkiams ir atėjo į galvą, pasak lenkų, gudri, išstisus amžius peršokanti geniali mintis⁶) išspręsti ginčijamų, bet taip masinančių, kraštų klausimą, pasikviečiant savo sostan Lietuvos valdovą Jogailą.

O tuo metu jis gyveno sunkias dienas. Iš vienos pusės jam sunkiai bepakeliama buvo kova su kryžiuočių remiamu Vytautu, o iš antros — valstybės rytuose buvo pasireiškę ex-

¹) Smolenskis, 63.

²) Abraham, 10.

³) Smolenskis, 65.

⁴) Smolenskis, 66, Kutr., 465.

⁵) Koch., 57, Pfitz. 41—42.

⁶) Koch., 58.

centrinės kunigaikštijų tendencijos ir net veiksmi. Prieš jį rengė koaliciją vyriausias brolis Andriejus. Žmogus plataus masto norų, bet netinkąs kurti bei vykinti planams, Jogaila griebsi mažlenkių ponų pakištos minties kaip išganymo.

1385 mt. rugpiūčio 14 d. Krėvės pilyje buvo pasirašytas aktas, nurodąs sąlygas, kuriomis Jogaila, vesdamas karalaitę Jadvygą, sutiko užimti Lenkijos sostą. Tarp kitų pasižadėjimų svarbiausias yra tas, kad Jogaila pasižada prijungti Lenkijai visas Lietuvos žemes¹⁾. Nuo šito prasideda visa Lietuvių — Lenkų santykių pynė. Bet terminas „prijungti“ (*applicare*), kaip labai teisingai pastebėjo profesorius dr. St. Kutrzeba²⁾, nėra juridiskas ir nieko aiškaus nepasako. Pasakymas, kad Lietuva prijungiama prie Lenkų karalijos, tų dviejų valstybių santykių visiškai dar nepaaiškina. Klausimas kaip Lietuva bus valdoma, pasilieka to paties Jogailos nuožiūroje. Jis gi bando ją valdyti per savo vietininką (iki 1392 mt.) brolį Skirgailą, kurį, kaip sako Dlugošas, buvo paskyręs „pro principali duce“, „ut summe rerum in Lithuaniae praeesset“³⁾. Greta jo, tur būt, labiausiai karo reikalams buvo paskirtas lenkas, Vilniaus seniūnas (Storasta). 1392 met. Skirgailos vietą užima Vytautas. Jo būklė iš pradžių buvo visiškai panaši į Skirgailos. Ir jį Dlugošas pavadino „rector“, o kryžiuočiai net 1403 mt. vienam oficialiam rašte, prisiminę jo senąją teisišką padėtį, pavadino jį „grossir amptmann“⁴⁾. Bet tokia būkle jis pasitenkinti negalėjo, — jam permaža būtų buvę erdvės. Ne ko nors klausyti, bet valdyti jis buvo gimęs. Jis tuojau ėmė vesti savarankišką politiką ir iš Jogailos pavaldinio tapo jam lygus valdovas. Krėvės akte buvo pasirašęs ir jis, bet tas jam nė kiek nekludė 1398 met. sudaryti su Ordinu prieš savo juridiskąjį suvereną sutartį ir pasirašyti ją titulu: „Dei gratia supremus dux Lithuaniae et Russiae“. O kai karalienė Jadvyga pareikalavo už jai aprašytąsias žemes duoklės, jis pasakė savo bajorams: „Jūsų tėvai buvo laisvi karžygiai ir Lenkams duoklės nemokėjo niekad; taip pat ir jūs norite pavel-

1) Žerb.-Lab., 166. Krėvės aktu tvirtinama ir šie Jogailos pasiuntinių Jadvygos motinai pasakyti žodžiai: „Demum eitiam Jagalo, saepedictus dux, promittit terras suas Litvaniae et Russiae coronae regni Poloniae perpetuo applicare“.

2) Kutrz., 457.

3) T. p., 474.

4) Kol., 56, 57.

dėtą laisvės ir nepriklausomybės principą užlaikyti ir apsaugoti”¹⁾). Jau tada jis jautėsi visiškai savarankiškas.

Po Vorsklos katastrofos, kad sutvirtintų Lenkijoje susiūbavusią Jogailos padėtį ir gautų iš jos paramos kovai su Ordinu dėl jo paties jam užleistų žemaičių, 1401 met. jis davė Lenkijai naujų pasižadėjimų. Jiems labiau sutvirtinti buvo pritraukta ir Lietuvos bajorija²⁾). Lenkams neužteko to, ir kad ilgai nereikėtų kalbėti, jis panaujindavo priesaiką tiek kartų, kiek kartų iš jo reikalavo ir, žinoma, jei tuo laiku jam buvo svarbu turėti Lenkiją savo pusėje. Pagaliau 1413 met. jis kartu ir revidavo uniją ir vėl davė lenkams naują savo ištikimybės pažadą. Šiuo aktu Lietuva laimi tiek, kad lenkai jau pripažįsta ją būsiant atskira kunigaikštija ir po Vytauto mirties, ko pagal 1401 met. aktus neturėjo būti. 1401 metų unijos aktai paliko Lietuvą tik lig gyvos Vytauto galvos³⁾).

Bet iš visų Horodlės unijos punktų lenkų labiausiai yra garbinamas tas, kuriuo 47 pirmaeilinės Lenkijos giminės „susi-broliavo” su žymesniais Lietuvos bajorais sutiekdami jiems savo nobiliteto pažymius — herbus. Lenkų istorikai toje adaptacijoje įžiūri vieną svarbiausių Lietuvos kultūrinimo faktorių⁴⁾), bet tie glaudesnieji Lietuvos - Lenkijos didikų santykiai be abejo, tautiniu atžvilgiu lietuviams buvo labai ir labai kenksmingi. Keno iniciatyva ir kuriais sumetimais tas buvo padaryta, nežinome, lygiai kaip nežinome daugybės smulkmenų, kurios mums paaiškintų daugelį mūsų didžiojo kunigaikščio darbų.

Bet savo paskutinį Jogailai priklausomybės pareiškimą Vytautas vėl greit pamiršo. Ne tik pamiršo, bet bandė ją visiškai panaikinti. Tai matyti iš jo dedamų pastangų apsikarūnuoti. Šis paskutinis didelis jo sumanymas nepavyko dėl griežtai priešingų lenkų žygių. Didysis kunigaikštis savo darbų apvainikuoti nespėjo. Aštuoniasdešimtmetis senelis mirė nuo sunkios ligos, iš desperacijos įpuolęs resignacijon.

Tiesa, santykių su lenkais palankiai mūsų tautos interesams Vytautui nepasisekė sureguliuoti. Bet ir čia jo valdymas turėjo nepaprastai svarbios reikšmės.

1) Heintl 160 psl.

2) Žerb: - Lab. 168—173.

3) T. p., 178—203.

4) Koch., 155.

Vytautas 1392 mt. paėmė valdyti Lietuvą, kaip Lenkų karaliaus Jogailos žemių dalį. Iš karalijos dalies jis padarė ją lygiareikšmę pačiai Lenkų karaliai, su kuria ginčydamasis dėl karūnacijos net grasė prieiti iki ginkluoto konflikto. Jo laikais Lietuva faktiškai buvo visiškai savarankiška. Jos aukščiausias suvereną, Lenkų karalių Jogailą, kaip pastebi prof. Kutrzeba¹⁾, Lietuvoje nebeturėjo jokios valdžios. Vienintelis dar užtinkamas jo darbas tai 1413 met. duotoji žemės privilegija. Bet ir ji duota kartu su Vytautu.

Bet teisiškai Lietuva buvo su Lenkija surišta ir buvo visiškoje jos supremacijoje. Ir tai buvo išdava vieno charakteringiausių Vytauto kaip politikos brolių, būtent rašytų pasižadėjimų neįvertinimas. Tiek Lenkijai, tiek Ordinui jis buvo davęs daug pasižadėjimų ir priesaikų, bet jis tarytum vėlyvojo viduramžių Italijos „princeps“ jais nė kiek nesivaržė, o skaitėsi tik su faktišku jėgų santykiavimu. Dėl to, kai pasitaikė reikalus apmalšinti Lenkijoje kylantį jam nepasitikėjimą ir nepalankumą, jis nė kiek nesidrovėjo atnaujinti jau kelis syk užmirštą priesaiką. Svarbesniuose atsitikimuose jis darydavo naują unijos aktą, visai mažai tebedamas, kad kiekvienam atvejį uniją darą kontragentai nestoja į lygią platformą ir visuomet supremacija paliekama lenkams. Ir jam mirus, kai nebuvo kam taip vikriai laviruoti tarp tų susipynusių santykių tinklo, Lietuva susilaukė nemaža bėdų. Paskutinis jo padarytas unijos aktas, kurio juridškai sulaužyti jis nesuspėjo ir buvo ta jungė, kuri privedė prie dar glaudžiau Lietuvą su Lenkija sujungiančio 1569 metų akto.

Laikytis sąjungos su Lenkija Vytautui buvo naudinga kovojant su Ordinui ir su totoriais ir stiprinantis Rusų žemėse. Jogailos parama buvo labiausiai reikalinga suvaldant nepalikusius jo brolius. Bet nelaimė, ta sąjunga juridškai buvo priklausomybė. Tiesa, per uniją Lenkija neprimetė Lietuvai jokios pajungiančios institucijos. Kaip valstybė Lietuva plėtojosi savarankiškai, bet amžiams bėgant užsimezgę kultūriniai ryšiai įtraukė Lietuvą Lenkijos orbiton. Vytautas gi, pats buvęs savarankiškas, nepaliko Lietuvai nei asmens, nei institucijos, kuri tą savarankiškumą būtų laidavusi ateičiai. Jis paliko tik savarankiškumo ir tautiškos savigarbos tradiciją.

¹⁾ Kutrz. 521.

III.

Rytuose Vytautas varė senąją Lietuvos kunigaikščių politikos liniją — rinko savo valdžion pakrikusias rusų kunigaikštijas. Šitoje srity nieko labai nepaprasta jis nepadarė, nors seniai pramintais keliais pasiekė gražių rezultatų. 1395 met. jis jėga prijungė Lietuvai stiprią, 16 amž. Lietuvos valstybės gyvenime tokį didelį vaidmenį turėjusią Smolensko kunigaikštiją. Tiesa, po Vorsklos katastrofos senosios Smolensko kunigaikščių šeimos vienas narys buvo grįžęs į savo tėvų sostą (1401), bet neilgam, nes 1405 mt. Vytautas užėmė Smolenską antrąsyk ir galutinai¹⁾. Tuo pat metu jis praplėtė savo valdžią Okos aukštupio kunigaikštelių tarpe. Čia jam pasidavė Liubutsko, Mcensko, Novosielsko, Peremišlio, Vorotinsko, Odojevo ir kit. kunigaikštijos²⁾. Kad ir po didelių pastangų, bet į gyvenimo galą jam pasisėkė paimti savo įtakon ir Pskovą su išdidžiuoju Naugardu³⁾, nes Didž. Maskvos kunigaikštija, kurioje viešpatavo nuo 1425 metų Vytauto globojamas jo anūkas, dukters Sofijos sūnus Vosylus, atsparumo nerodė.

Vytauto autoritetą rytuose liudija jo juokdario, Ordino agento Hennės, pranešimas apie triumfatorišką Vytauto kelionę — ekspediciją savo valstybės rytiniu pakraščiu 1427 met. Sako jis buvęs nukeliavęs 100 mylių į rytus nuo Smolensko. Tos kelionės metu jam prisiekė ištikimybę bei pagalbą Maskvos hegemonijoj buvę Tveriaus, Rezanės, Pskovo, Vorotinsko ir kit. kunigaikščiai. Jie pasižadėjo duoti karo paramos net prieš buvusį savo protektorių Didž. Maskvos kunigaikštiją⁴⁾.

Rytų Europos pietuose Vytauto laikais turėjo didelę galybę totoriai, kurie kadaise buvo užkariavę veik visus didžiulius rusų gyvenamus plotus ir pasidarę jų suverenais. Daugelis rusų kunigaikščių tebemokėjo jiems duoklę dar ir Vytauto laikais. Bet kadaise Europą drebėti vertusi jų galybė jau buvo žuvusi, puolama Algirdo ir Maskvos kunigaikščio Dimitro. Vytauto laikais totorių valstybė kaip tik pergyveno krizį. Orda buvo suskilusi, atskiri „saarai“ vedė nuolatinis karus. Pereskopo (Krymo) ordos chanui Tochtamyšui buvo pasisekę sujungti Ordą vėl, bet paskui jis buvo sumuštas ir išvytas Timur Kotlogo (1395 mt.). Išvytasis chanas, kuris dar tebesiskaitė visos Ru-

¹⁾ Liub., I, 30. ²⁾ T. p., I, 31 p.

³⁾ Proch., D. W., 245—247. ⁴⁾ Kol., 140—141.

sijos suverenu, atbėgo pagalbos prašyti Lietuvon¹⁾. Vytautas padėti neatsisakė, nes gerai suprato, kad, turėdamas chaną savo protežę, laimės nepaprastai daug ne tik santykiuose su pačiais totoriais, bet ir su visa Rusija. Rusų kronikos aiškina, kad su Tochtamyšu jis sutaręs šitaip: „Aš tave pasodinsiu saaro Kotlogo vietoj, o pats tada atsisėsiu Didžiojo Maskvos kunigaikštijoje ir valdysiu visą Rusiją²⁾. Galima manyti, kad tokio samprotavimo priskyrimas būtų anachronizmas, bet esmėje jis yra teisingas.

Kaip visur, taip ir čia Vytautas veikė labai energingai ir drąsiai, bet pirmos pastangos pasibaigė Vorsklos katastrofa, kur žuvo visa jo armija, o jo valstybę užplūdę totoriai pasiekė net Kijevą³⁾.

Bet totorių žemės iš savo akių Vytautas neišleido ir po to, tik veikė jau daug atsargiau ir ne taip greit. Jis ir toliau visą laiką gelbėjo Tochtamyšams. Nuolat remdamas juos per 30 metų jis sulaukė totorių tarpe sau visiškai paklusnių „saarų“. Dėl vidaus nesutikimų perėjo jų visa eilė, į Vytauto pusę, bet nuo 1411 met., kada įsiviešpatavo Dželad-Eddinas, nė vienas jų, kaip sako „Vytauto panegirika“⁴⁾, „niekad nedrįso galingajam gaspadoriui pasipriešinti“. Kai 1422 met. Devletas pabandė iš to protektorato išsivaduoti, neteko sosto ir vos gyvas pats paspruko. 1426 met. iš Konstantinopolio jis rašė Vytautui atgailaudamas, kad „prie nesantaikos su kunigaikščiu jį prikalbėję tik blogi žmonės“⁵⁾. Pagaliau valdovų kaitaliojimasis pasibaigė 1424 met., kai Kipčako sostan Vytauto pagalba atsisėdė Didysis Machmetas, kuris išsilaikė net iki 1437 ar 1438 metų, nors Timur Kotlogo ainiai jį pašalinti visaip dar vis stengėsi. Buvo laikai, kad jo būklė būdavo labai kritiška. Iš karto atsirasdavo net keli „saarai“ (pav. 1427 mt. pradžioje jų buvo dar 5), bet 1427 met. gale Vytauto palaikomasis Machmetas įsigalėjo galutinai. Jis suima savo valdžion visus Pavolgio, Juodmarių pakraščio ir Krymo totorius. Ir taip Vytautas į viešpatavimo galą savo planus dėl Totorijos buvo gangreit įvykdęs. Totorijos „imperatorius“ taikėsi prie jo diplomatiškų siekimų ir net gelbėjo ginklu. Pav., dar 1426 met. jam talkininkavo ekspedicijoje prieš Pskovą⁶⁾.

¹⁾ Pfitz., 147—148. ²⁾ Kol., 67, 70. ³⁾ Proch., D. W., 79-81.

⁴⁾ Olšos nuoraš. Poln. sobr. XVII. 460 p. ⁵⁾ C. ep. V., 1223 nr.

⁶⁾ Kol., 142—143.

Kad ir brangia kaina, bet jau XIV a. gale Vytautas pasidarė tam tikros totorių visuomenės dalies draugas ir globėjas. Jo kviečiami tūkstančiai jų iš kruvinai audringų savo šalies sūkurį kraustėsi į saugią jo valstybę apsigyventi. Jis gi juos apgyvendino labiausiai pietų Rusijos stepėse, nors nemaža įkurdino ir tikrojoje Lietuvoje, kur jų ainių pasitaiko ir šiandien. Iš plėšikaujančių stepių klajoklių padarė sėslius, žemdirbius¹). Pats Vytautas iš jų susilaukė dėkingų atsidavusių tarnų ir plėšikų drąsumo karių, kuriais ilgai naudojosi ne tik jis, bet ir visi jo įpėdiniai.

IV.

Lietuva prieš Vytautą tai nėra vienalytis valstybiškas kūnas, o daugelio didesnių ar mažesnių su sava istorija bei savomis tradicijomis ir dažnai nevienoda juridiška padėtimi valstybių — kunigaikštijų junginys. Visas tas valstybėles vienijo tik priklausomybė didžiajam kunigaikščiui. Šiaip kiekviena jų gyveno savo gyvenimą ir nebuvo suglausta į vieną glaudų politiską vienetą. Vienos tų kunigaikštijų buvo valdomos rusų kilmės kunigaikščių (Riurikaičių), kitos Gediminaičių ir pagaliau keletą smulkių kunigaikštijėlių valdė įvairūs lietuvių kilmės kunigaikščiai, kurių giminių pradžia nyksta amžių glūdimuose. Visų tų kunigaikščių priklausomybė didžiajam kunigaikščiui buvo nedidelė. Didysis kunigaikštis tenkinosi gaudamas iš jų kasmetines duokles ir disponuodamas militarines jų jėgas. Į jų vidaus gyvenimą jis visiškai nesikišo. Centrinės valdžios nusilpnėjimo momentais dažnai pasienio kunigaikštijos pradėdavo vesti atskirą savo užsienio politiką, dėdavosi su Maskva ir t. t. Tai, kas būdavo likę centrinės valdžios kompetencijai, nebuvo daroma vieno didžiojo kunigaikščio, o dažniausiai žymios dalies visos jo šeimos — dėdžių, brolių ir brolvaikių. Taip pav., 1352 met. paliaubas su lenkais ir mozūrais „za velkoho kniazia Olkirta i za Kariata i za Patrikija i za ich syny“ ir už save padarė Kęstutis, Liubartas, Jaunutis ir du Jurgiai — Narimanto ir Karijoto sūnūs²); 1366 met. taikos sutartį su lenkais daro didysis kunigaikštis Algirdas su broliais: Kęstučiu, Jaunučiu, Liubartu

¹) Pfitz., 150.

²) Kutrz., 469.

ir su vaikais¹⁾). Taigi didžioji kunigaikštija priklausė visai Gediminaičių šeimai, o didysis kunigaikštis tik priekyje stovėjo.

Jei Algirdo - Kęstučio diarchijos metu šeima gyveno susiklausydama ir dar lengvai pajėgė išlaikyti savo valdžioje kitas kunigaikštijas, tai visai kitokia atmosfera pasirodė didžiojo kunigaikščio sostan atsisėdus Vytautui. Po Algirdo mirties visų suiručių metu valstybėje tvarka visiškai pakriko, provincijų kunigaikščiai centrinės valdžios ėmė neklausyti, nes tuo laikotarpiu dar nebuvo visų pripažinto autoriteto. Dažnas Gediminaičių jautėsi turįs tokių pat teisių, kaip valdžią paimęs Vytautas. Perspektyvos sukliūti į griežtas jo rankas jų visiškai neviliojo. Daugumas Gediminaičių dėl to pasirodė jam nepaklusnūs pačioje valdymo pradžioje. Bet Vytautas su jais nedarė ilgų ceremonijų. Pritiriamas Jogailos, jis pirmiausia atėmė valdomą Sievero žemę iš Dimitro Kaributo, vėliau suvaldė nepaklusnų Podolijos kunigaikštį Karijoto sūnų Teodorą, Volynijos kunigaikštį Liubarto sūnų Teodorą, Kijevo kunigaikštį Algirdo sūnų Vladimirą ir pagaliau kelis kartus turėjo ramdyti (net laikyti kalėjime) neramų Jogailos brolių Švitrigailą²⁾). Apskritai Gediminaičiais Vytautas nepasitikėjo, jais nesirėmė ir kiek leido apystovos, jų valdžią silpnino. Kokiu nors būdu gavęs tiesioginę savo valdžion kokią kunigaikštiją, jis nepavesdavo jos valdyti Gedimino giminės kunigaikščiams, o statė kokią savo vietininką iš kitų antraeilių kunigaikštelių arba dažniausiai iš bajorų. Taip pav., mirus Kijevą valdžiusiam Skirgailai, jis savo vietininku ten paskyrė sau artimą kunig. Joną Algimantaitį (Alšėniškį)³⁾. Tuo būdu Vytautas panaikino stipriąsias Polocko, Vitebsko, Smolensko, Sievero, Naugardėlio, Kijevo, Volynijos ir Podolijos kunigaikštijas. Gediminaičiai beliko nepajudinti tik Mstislavly ir Pinske. Visi gi kiti gavo valdyti palyginti smulkutes kunigaikštijas ir priklausė valsčių, o ne sričių kunigaikščių rūšiai⁴⁾).

Valdant sritis per savo vietininkus Vytautui laikyti jas savo žinioje buvo daug lengviau, nors sričių savarankiškumas ir nebuvo naikinamas. Didžiojo kunigaikščio valdžia tapo nepalyginamai stipresnė, gavo daugiau medžiaginių išteklių palaikyti valstybės vidaus vienybei bei vienodumui. Didžiojo kuni

¹⁾ Kutrz., 469.

²⁾ Koch., 93—95.

³⁾ Liub., I, 50; Koch. 98.

⁴⁾ Liub., I, 51.

gaikščio išdan dabar plaukė ir visų buvusių sričių kunigaikščių pajamos, tiek iš jų valdytų dvarų, tiek iš srities mokesčių bei duoklių. Taip sustiprėjusiam d. kunigaikščiui buvusieji sričių kunigaikščiai tegalėjo pareikšti tik nuolankumą, o ne opoziciją.

Tokiu būdu nuo Vytauto laikų sričių kunigaikščių vaidmuo Lietuvoje jau galima sakyti užsibaigia. Jų vietoje greta kunigaikščio pradeda įgauti kas kart daugiau ir daugiau įtakos sričių vietininkai, kuriuos vėlesniais laikais pakeitė iš Lenkijos atvežti vaivados ir seniūnai.

Reikia pastebėti, kad pirmos lenkiškos instrukcijos atsirado ir įgijo pilietišką teisių kaip tik Vytauto laikais.

Pirmas lenkų urėdas atsiradęs Lietuvoje vadinosi seniūnu (lenk. starosta). Tai buvo 1386 met. Jogailos Vilniun atsiųstas jau minėtas vad. „Vilniaus seniūnas“. Paėmus Lietuvą valdyti Vytautui, tas seniūnas išnyko. Vytautas, matyt, pajėgė apeiti ir be jo pagalbos. Savo pašonėje svetimo agento jis be abejo pakęsti negalėjo. Bet Vytauto visiškai nebūta priešingo pačiam tam lenkiškos institucijos principui bei vardui. 1411 m. jis pats paskyrė seniūną iš Ordino atgautai Žemaitijai¹⁾. Tai buvo bendro valstybės valdymo organas su teismo valdžia ne tik d. kunigaikščio domenuose, bet ir visos apylinkės bajorų ir Bažnyčios dvaruose. Jis naudojosi visomis vietininko teisėmis ir paprastomis jo pajamomis.

1413 met. Jogaila su Vytautu unijos akto 11 § pažadėjo, kad „dignitates, sedes et officia, prout in regno Poloniae instituta sunt, instituentur et locabantur in Vilna scilicet palatinus et castellanus vilnensis et demum in Trokky“...²⁾).

Naujai įvesti urėdai buvo pirmieji krašto žmonės. Tas pirmąsias lenkiškas institucijas sekė kitos, kol XVI amž. atėjo momentas, kada Lietuvos administracijos aparatas visiškai susilygino su lenkiškuoju.

Kaip minėta, prieš Vytautą valstybės suverenu skaitėsi ne vienas didysis kunigaikštis, bet ir su juo priešaky visa šeima. Visi žymesnieji valstybės aktai buvo daromi jei ne visos šeimos, tai nors žymios jos dalies. Ir 1385 met. Krėvės aktą darė ne vienas Jogaila, bet ir keletas jo brolių. Jo broliai buvo ne liudi-

¹⁾ Liub., I, 71.

²⁾ Žerb. - Lab. 186. „dignitorijas, kėdes ir urėdus, kokie yra įsteigti lenkų karalijoje, bus įsteigta ir įkurdinta Vilniuje, būtent Vilniaus vaivada ir kaštelionas, taip pat ir Trakuose...”

nlškai, ne patarėjai, o aktą darą veiksniai¹⁾). Bajorija tą aktą darant nedalyvavo visiškai. Jos nesiklausė niekas.

Kitaip dalykai virto prie Vytauto. Kaip jau minėjom, kunigaikščiais, ypač giminaičiais, Vytautas nesirėmė, nes natūraliai jie buvo greičiau jo rivalai, o ne rėmėjai. Prie jo kas kart didesnės ir didesnės reikšmės įgyja ir pasirodo viešumoje bajorija. Viena to priežastis, žinoma, buvo unija su Lenkija, kur aukštesniosios šlėktos (ponų) reikšmė valstybės gyvenime jau tada buvo labai didelė, o antra — prie to vedė paties Vytauto įsigalėjimo apystovos. Jį iškėlė vis dėlto visuomenės masės, ir jis negalėjo vėliau laikyti bajorų nuo savęs nuošaly.

Jau pirmą kartą pabėgęs pas Ordiną Vytautas susilaukė prisidedant nemaža bajorų iš tikrosios Lietuvos ir ypač ir Žemaičių²⁾). 1384 met. palikęs Ordiną ir grįžęs Lietuvon, gyvendamas Gardine, Brastoje, Lucke ar kurioje nors kitoje savo pilyje, dalį tų ištikimųjų savo šalininkų visada turėjo su savim, nes tiesą sakančią, Algirdaičių valdomose srityse jiems vargu ar galima buvo rasti sau vietos. Tą faktą Vytautas užfiksavo pats 1388 met., duodamas savo valdomų sričių žydams privilegiją, kurioje mini ir prie visų svečių kunigaikščių buvusią tarybą. Tos privilegijos gale rašo: „O prie šito buvo liudininkais kunigaikštis Teodoras, Lucko vaivada, prie to buvo bajorai arba riteriai — iš Lietuvos Rymantas, taip pat Mingaila iš Ašmenos, o taip pat iš Lietuvos kiti bajorai“³⁾).

1389 met. darydamas sukilimą prieš Jogailą, jis nedarė nepasitaręs su tais visais savo šalininkais ir negavęs jų pritarimo. Vilnių puolė patariamasis sukvietusių lietuvių kunigaikščių ir bajorų⁴⁾). Taip pat neapsėjo be jų paramos nei kovodamas su Jogaila, nei vėliau grįžęs valdyti Lietuvą. Veik išimtinai juos jis teskyrė tiek nuolatiniais, tiek extraordinariškais savo agentais. Jie gi 1398 met. Salyne puotos metu net apšaukė jį savo karaliumi. Taip pat jo parama jie buvo ir 1429—1430 met., kai dėjo pastangas apsikarūnuoti.

1401 met. darant su Lenkija unijos aktą bajorija jau pašaukiama dalyvauti kaip atakingas uniją darančių veiksnys⁵⁾). O

1) Kutrz., 474. 2) Heinl, 31

3) Janul. „Žydai Lietuvoje“. Privilegija atspausa I priede 169—173.

4) Liub., 1. 44. 5) 1401 mt. Lietuvos ponų unijos akte yra paminėta vardais 53 Lietuvos bajorai, prie kurių daugelio yra pastabos: „su sūnumis“, „su broliais“. Žerb.-Lab. 168—173 p.

1413 met. bajorijos dalyvavimo politiškam gyvenime faktas buvo tiek pripažintas, kad Jogaila jau sakosi jų klausęs ir inkorporuodamas Lietuvą Lenkijos karalijon 1385 m., nors tai visiškai netiesa. 1413 m. akte sako tą padaręs, „de consensu unanimi nostro et aliorum fratrum nostrorum et omnium baronum, nobilium, procerum et boyarorum ejusdem terrae Litvaniae voluntate accedente et assensu¹⁾”. Tas pats 1413 mt. Jogailos ir Vytauto duotas uniją tvirtinąs aktas pašaukė Lietuvos bajoriją politiškan gyveniman, nustatydamas Lietuvos ir Lenkijos bajorijų pasitarimus apie valstybės reikalus (conventiones et parlamenta). Liubline ar Parčiove²⁾.

Kaip minėta, pačioje Vytauto valdymo pradžioje greta jo jau matome grupę didikų—tarybą, kurie kartais yra liudininkai, kartais patarėjai. Jie pirmi yra aukštieji oficialistai. Taip pav., 1398 met. darant sutartį su Ordinu matome ten visą eilę vietininkų: Vilniaus, Ašmenos, Krėvės, Trakų, Kauno, Ukmergės ir t. t., o greta jų—kiemo maršalka ir arklininkas. Taip pat panašų sąstatą matome ir prie kitų tarptautiškų aktų, kaip pav. 1411 ir 1425 met. sutartys su Ordinu, arba 1419 met. sutartis su Danų Eriku ir kt.³⁾. Tik po 1413 met. prieš visus tuos urėdus eina du vaivados ir kaštelionai, o patys pirmieji visada vyskupai. Darant Melno taiką (1422 m.) matome greta urėdų dalyvaujant šiaip didikų, neužimančių jokio urėdo vietos⁴⁾. Gediminaičiai prie tokių aktų XIV amž. išnyksta visiškai, o Vytauto valdymo pradžioje kad ir dalyvauja, bet nevisada ir neskaitlingai. Jų vietą užima nauja sociališka jėga, kuriai lemta buvo iškilti jau XV amž. ir ypatingai įsigalėti XVI—XVIII amž.

Pagaliau dar pastebėtina, kad Vytauto laikais Lietuvos bajorija ne tik išėjo į viešąjį gyvenimą, kaip nauja socialė jėga, ji dar įgijo naujų savybių. Ji gavo europieško nobiliteto pažymius — herbus ir nuo tų laikų palengva įgijo luomo savygarbos, atsisiskyrė nuo kitos visuomenės, iš visuomenės sluogsnio virto luomu.

Žinoma mes negalime patikėti Dlugošu, kad iki 1413 met. Lietuvos bajorija apie taurumą (nobilitetą) nežinojusi nieko⁵⁾. Aišku, kad apie „mėlynojo kraujo” sąvoką tų laikų Lietuvoje kalbos nebuvo, bet taip pat aišku, kad su miniomis bajorija,

¹⁾ Žerb.-Lab., 132 p. ²⁾ T. p., 188, 17 §. ³⁾ Kutrz., 546.

⁴⁾ Kutrz., 547, ⁵⁾ Jis sako: „ani szlachetstwa nie znali, ani też odznak jego czyli herbów nie nosili”... Cituoja Semkowicz, 418.

ypač aukštesnioji, nesimaišė, nors griežtos ribos tarp liaudies ir bajorijos nebuvo net iki XVI amž.

Dar svarbų valstybės vidaus darbą yra padaręs Vytautas, aptvarkydamas bažnyčios reikalus.

Kaip žinome, iki pat Vytauto laikų senajai Lietuvai apginti savąją pagonybę pasisekė. Ji kapituliavo tik XIV amž. gale. Dėl paties Lietuvos apkrikštijimo Vytautas vargu ar daug ką yra nudirbęs, bent to šiuo tarpu nežinome. Iniciatyva čia tikrai ne jo buvo. Bet taip pat niekas negali užginčyti, kad pats uoliausias christianizatorius ir daugiausia jai nusipelnęs buvo tik jis.

1392 met. ėmęs valdyti Lietuvą Vytautas rado katalikų bažnyčios pagrindus Lietuvoje jau užvestus. Toje srityje jis tik plėtė toliau organizacijos veikimą, kurdamas naujas parapijas, duodamas bažnyčioms pašalpų, dažniausiai apdovanodamas žeme ir rūpindamasis, kad lietuviai eitų kuniguos. Na, prie šito, žinoma, tenka priskirti visos Žemaičių diocезijos sutvarkymą. Bet tuo Vytautas dar nepasitenkino. Jis gerai suprato, kad tuolaikinėmis sąlygomis valstybė per bažnyčią daug ko gali pasiekti, ir jog labai svarbu, kad valstybėje esanti bažnyčia nepriklausytų nuo ko nors už jos sienų (žinoma, be popiežiaus). Kaip kadaise Mindaugas numatė pavojų, jei Lietuvos bažnyčia priklausytų Rygos metropolijai, taip dabar Vytautas susirūpino, kad jaunutės Lietuvos bažnyčios nepaimtų savo globon bet kuri iš dviejų Lenkijos metropolijų—Gniezno ar Lvovo arkivyskupijos. Kad valstybės dalys glaudžiau susijungtų į vieną vienetą ir neatsirastų maišaičių, ekscentriškų jėgų, Vytautas sumanė įkurti atskirą savo bažnytinę provinciją. Dėl to jis pirmiausia pasipriešino Lvovo arkivyskupo pretenzijoms pasidaryti Lietuvos metropolitu. Kadangi Lietuvos-Lenkijos ginčas dėl Podolijos ir Volynijos visą laiką nebuvo baigtas, tai stengdamasis tuos kraštus (ir Lenkijos valdomas dalis) bent kiek su Lietuva surišti, jis norėjo, kad tuose kraštuose esančios Kameneco, Kijevo, Vladimiro ir Kulmijos vyskupijos nuo tos pačios Lvovo metropolijos būtų atskirtos ir priskirtos naujai Lietuvos metropolijai. Tuo klausimu 1418 m. vasar. 3 d. jis parašė naujai išrinktam popiežiui Martynui V laišką, bet nenugalimų kliūčių sutiko kurioj, kuri steigdama naujas metropolijas arba vyskupijas, griežtai laikėsi princi-

po: „nejėidžiant kitų teisių” (sine praeiudicio aliorum¹⁾). Tai-gi įsteigti atskirą Lietuvos bažnyčios provinciją Vytautui ne-pasisekė. Lietuvos bažnyčios priklausomybės klausimas taip ir liko visą laiką neišspręstas. Lietuvos bažnyčia jokiai me-tropolijai nebuvo priskirta. Vėliau Lietuvos metropolitu pradė-jo skaitytis Gniezno arkivyskupas, bet iš tikro nei Vytauto laikais, nei kada nors vėliau Lietuvos bažnyčia tai metropolijai formališkai priskirta nebuvo²⁾. Dėl to tai XVII amž. gale Vil-niaus vyskupas Bžostovskis, atsisakydamas klausyti Gniezno arkivyskupo (tais laikais *rzeczpospolitos primo*) juridiškai buvo visiškai teisingas.

Apie pusę tų laikų didž. Lietuvos kunigaikštijos gyventojų buvo rusų kilmės ir graikų tikybos arba, kaip paskutiniaais am-žiais pradėta vadinti, pravoslavai. Jie priklausė Konstantino-polio patriarchatui ir kadaise buvo valdomi vieno Kijevo metro-polito. Kai totoriai senąjį Kijevą sunaikino ir metropolitas per-sikėlė į saugesnį Vladimirą, o iš ten — į iškilusią Maskvą. Lie-tuvai rivalizuojant su Maskva dėl subūrimo apie save rusų žė-mių buvo labai nepatogu, kad aukščiausias vietinis jų bažny-čios autoritetas yra Maskvos pusėje, kad rusai į Maskvą žiūri, kaip į savo tikybinį centrą. Dėl to jau Algirdas buvo dėjęs daug pastangų, ir jam pagaliau buvo pasisekė įkurti Lietuvos kuni-gaikštijos ribose gyvenantiems pravoslavams atskirą metro-po-liją, nes senąjį metropolitą grąžinti į Kijevą jau buvo nebegalima. Vytautas tą savos metropolijos svarbą suprato labai gerai ir po visokių pertraktacijų su Maskva, nepajėgęs kaip reikiant išrišti klausimo susitarimu, pasekė Algirdu, ir nebodamas patriarcho priešinimosi 1415 met. sušaukęs Naugardukan pravoslavų aukš-tuosius dvasiškius ir didikus, Kijevo metropolitu paskelbė Jurgį Cemblaką. Patriarcho tas metropolitas buvo iškeiktas, bet iš-silaukė savo soste iki mirties. Jam mirus, Vytautas susitaikino su Maskvos „visos Rusijos“ metropolitu Focijumi³⁾ ir Kijevo me-tropolija nebebuvo atnaujinta. Kaip daugely sričių, taip ir čia titano planams užstojo kelią apystovos, amžiais augusios tra-dicijos.

Tapęs katalikiškos Lenkijos karaliumi Jogaila ir Lietuvą įvedė į griežtai katalikišką valstybių tarpą. 1387 met. krašto

¹⁾ Dėl pastangų įsteigti atskirą Lietuvos metropoliją žiūrėk: Fijalek 93—95 psl., Pfitz. 169—171 ²⁾ Fijalek 94. ³⁾ Pfitz., 173—175; Koch., 124.

privilegijoj greta bajorams duodamųjų teisių statoma būtina sąlyga tapti kataliku. Graikų tikybos žmonės negauna jokių naujų teisių, griežčiausiai draudžiamos mišrios jungtuvės¹⁾. Pati graikų bažnyčia, kuri turėjo seną organizaciją, ilgą praeitį ir buvo turėjusi svarbios reikšmės net didžiojo kunigaikščio šeimoje bei dvare, dabar buvo nustumta į užpakalį, paneigta, o jos vieton atsistojo tuo pat laiku kaip ir bajorija pirmąją privilegiją apdovanota katalikų bažnyčios organizacija. 1413 met. antroji Jogailos ir Vytauto bendrai duotoji privilegija irgi turi griežtai katalikišką atspalvį. Jinai Lietuvos „ponams, nobiliams ir bajorams“ suteikia visas lenkų ponų šlėktos turimas teises, bet tik tiems, kurie yra katalikai ir turi herbus: „...duntaxat catholici et romanae ecclesiae subjecti, et quibus clenodia sunt concessa“²⁾).

Visa tai sukėlė tarp pravoslavų nepasitenkinimą bei antagonizmą. Vytautas tai matė ir negalėjo nedėti pastangų atitaisyti. Jis nebandė to antagonizmo sušvelninti praplėsdamas pravoslavų teises, kaip tai darė jo brolis Zigmantas, bet suprasdamas tautos vieningumo religišku atžvilgiu svarbą, jis iškėlė rytų ir vakarų bažnyčių unijos idėją. Jai realizuoti Vytautas buvo daręs žygių 1418 met. pasiųsdamas Kijevo pravoslavų metropolitą Jurgį Cemblaką į visuotiną bažnyčios sinodą Konstancijon³⁾. Bet, kaip žinome, visi jo rūpesčiai vaisių nedavė. Ta pati Vytauto proponuota idėja buvo dar atnaujinta 1432 mt. visuotinam bažnyčios sinode Bazilejoje ir 1439 mt. tokiame pat sinode Florencijoje, bet vis liko be vaisių iki XVI amžiaus pabaigos. Vytauto gi laikams tokia didelė reforma buvo per daug radikali, kad galėtų rusuos prigyti. Pravoslavijos ir katalikybės santykių klausimą Vytautas paliko neišspręstą.

V.

Prieš Vytautą Lietuva ekonomišku atžvilgiu buvo natūralaus ūkio stadijoje. Pinigas buvo retas dalykas, nors, reikia pastebėti, ir tais laikais sava valiuta jau turėta. Bet visuomenėje, apyvartoje pinigų kursavo labai maža. Mainai (prekyba) stovėjo ne per aukštai, viena dėl to, kad Lietuvos parduodamųjų produktų skaičius ir jų vertė retumo atžvilgiu nebuvo didelė, o

¹⁾ Liub., I. 59, Kutrz., 527, 529.

²⁾ Žerb.-Lab., 183 ³⁾ Koch., 16, Pfitz., 176.

antra dėl to, kad ji labai buvo suvaržyta tikrąją Lietuvą iš dviejų pusių supančių Ordinų. Ir Vytautas čia labai daug padaryti negalėjo. Tiesa, savo sutartimis su įvairiais prekybos centrais¹⁾ ir energinga pirklių parama jis padarė daug, bet, kad laiduotume tautai prekybos klestėjimą amžiams, sutarčių neužtenka. Tam reikia palankių geografiškai politišku sąlygų. Lietuva gi tuo atžvilgiu nebuvo labai laiminga. Vytautas šioje srity padarė tiek, kad suteikė tautos prekybai ir bendrai ekonomiškam intensyvesniam gyvenimui potencijos sudarydamas tam tikrą, iš tos visuomenės produktų cirkuliacijos gyvenantį, visuomenės luomą. Tai buvo žydai ir miestelėnų luomas.

Žydai tais laikais visoje vakarų Europoje buvo žinomi kaip tinkamiausi žmonės visoms kredito operacijoms vesti. Tai buvo profesionalai „bankininkai“. Kaip tik XIV amž. pusėje, sulaukus vakarų Europoje didelių persekiojimų, daugybė jų buvo palikę savo senąsias vietas ir persikraustė tarp kitko į Lenkiją, o iš jos vėliau, jau Vytauto laikais, organizuotai persikėlė ir Lietuvon. Jų palaidų Lietuvoje buvo ir anksčiau. Kada jų pirmieji Lietuvon atsikraustė, istorija tikrai nežino. Bet Gedimino, Algirdo laikais jų Lietuvoje jau būta. Galimas dalykas, kad jų daugelis bus atsikraustę Gediminui kviečiantis įvairių amatininkų iš vakarų. Bet lig Vytauto jie gyveno taikindamies prie esamų sąlygų, pakeldami lygią konkurenciją su visais kitais. Atskirą įstatymą, normuojantį jų darbo sąlygas, privilegijas, pirmasis jiems suteikė Vytautas. Tai buvo 1388 met. Vytautas tada dar tebevaldė tik dalį savo tėvonijos — Gardino, Brastos ir kit. sritis — ir lūkuriuodamas momento iškilti tvarkė savo sritį. Rūpinantis, kad jo kraštas kuo greičiausiai pereitų prie intensyvesnio piniginio ūkio, jam reikėjo atrasti kokių nors kredito įstaigų. Tam reikalui jis ir panaudojo žydus. Ar jis juos pasikvietė, ar jie patys įsiprašė, ar pagaliau jau jie anksčiau buvo ten apsigyvenę, tikrai nežinoma, bet gerai žinoma, kad 1388 met. Vytautas suteikė Brastos ir Trakų, o 1389 met. ir Gardino žydams privilegiją. Privilegijos buvo duotos čekų karaliaus Otokaro 1254 met. ir lenkų karaliaus Boleslovo Maldingojo 1264 m. privilegijų pavyzdžiu. Tose privilegijose nustatytais dėsniais žydai gyveno Lietuvoje ilgus šimtmečius. Privilegijų žydams skiriamas užsiėmimas pirmon galvon buvo įvairios piniginės operacijos (labiau-

¹⁾ Vien 1403 met. tokias sutartis jis padarė su Ryga, Polocku ir Krokuva, o 1405 met. su D. Naugardu (Koch. 118, 122).

siai skolinimas pinigų), toliau prekyba ir amatai. Jiems garantuojama savos iš vakarų Europos atsineštos organizacijos ir kulto laisvė¹⁾). Tokiais pinigų skolintojais, muitų išpirkėjais, smuklių bei bravarų nuomotojais, pirkliais ir pan., žydas mes matome ir per visą Lietuvos valstybės gyvenimą. Smuklių nuomininkų žydų jau turėjo ir Vytautas²⁾).

Miestelėnų luomo susikūrimui irgi Vytauto laikais buvo padėti pagrindai, kai miestams buvo suteiktos pirmos savivaldybės arba taip vad. magdeburgijos. Pirmasis miestas gavęs Magdeburgo teises buvo Vilnius. Tas teises jis gavo 1387 met. iš Jogailos³⁾). O Vytautas Magdeburgo teises suteikė Brastai ir Kaunui 1408, Tykocinui 1426, Drachočynui 1429, Bielskui 1430 metais⁴⁾).

Apskritai, Vytautas norėdamas pagreitinti ūkio gyvenimo tempą, kaip kadaise Gediminas, ieškojo tinkamų žmonių svetur. Valstybiškai-ūkiškais sumetimais jis leido plaukti į Volyniją lenkams, į pietų Rusiją totoriams, į miestus vokiečiams. Kaip kiekvienas kolonizatorius jis nežiūrėjo ateinančio žmogaus tautybės ar konfesijos, o pajėgumo dirbti, gabumą, turto ir dvasinių privalumų. Totorius su vokiečiais jis kolonizavo ne iš meilės, o tik dėl to, kad matė iš to kraštui naudos. Jo tarnyboje mes galime užtikti įvairių svetimšalių, o labiausiai lenkų ir vokiečių.

Aiškus dalykas, kad nemažą įtaką Vytautas bus padaręs žemės eksploatacijai per savo dvarus, o jų jo laikais didysis kunigaikštis įsigijo labai daug, nes jo tiesioginė žinion perėjo buvusių sričių kunigaikščių dvarai, bet apie tą tiesioginių žinių mes veik neturime.

Taip pat gerai nežinome jo valstybės finansų tvarkymo sistemos, tik žinome, kad jie visada buvo geram stovy. Pinigų jam niekad netrūko, o Jogaila jam visada buvo įsiskolinęs.

VI.

Vytautas mūsų tautos istorijoje stovi kaip tik pačioje įdomiausioje vietoje. Tai buvo kryžkelių, persilaužimų laikotarpis. Tais laikais Lietuvos politika ir visas gyvenimas paima kaip tik

¹⁾ Brastos žydams privilegijas paduoda atspaudęs A. Janulaitis, Priedas I, 169—173.

²⁾ Liub., II, 27.

³⁾ Liub., II, 54. ⁴⁾ Kutrz. 54.

naują kursą, naują kryptį. Ligtol užsidariusi nuo vakarų kultūros Lietuva prie Vytauto atidarė jai duris ir pati prie tos vakarų kultūros prisijungė. Tai didelis tautos persilaužimas, dėl kurio reikėjo padėti didelių pastangų, kad ji nepamestų lygsvaros, kad priimant naujas vertybes nekiltų tautoje sumaiščių. Ir, be abejo, tik dėka Vytauto pereinamasis laikotarpis buvo toks ramus, kaip niekur kitur.

Taip pat Vytauto laikais Lietuvai jau buvo pavojaus visiškai netekti politiško savarankiškumo. Jis tą atitaisė. Daugiau ko pasiekti esamose politiškoje sąlygoje vargu ar buvo galima. Išsilaisvinęs iš svetimos priklausomybės, jis Lietuvos vardą padarė žinomą visam pasauly iškėlė ją į rytų Europos pirmąją galybę. Lig Vytauto lietuvių tauta buvo užkariautojų tauta. Dėdama nepaprastų pastangų atsilaikyti vakaruose, ji plėtėsi rytuose. Buvo jau atėjęs metas iš užkariautojų virsti kultūros tauta. Reikėjo stiprios rankos valdovo, kuris šitą reikalą suprastų ir panorėtų įkūnyti, kuris būtų ne tik momentą gražiai išnaudojans užkariautojas bei narsus vadas, bet ir suprastų ir siektų aukštesnių interesų. Vytautas šitą istorinę savo padėtį suprato, pajuto, — tai čia ir yra jo istorinė reikšmė, jo didybė¹⁾.

Bet nei viena istorijos asmenybė, nei vienas genijus nėra atsisakyęs nuo savo aplinkos, nėra išaugęs be savo tėvų darbų ir siekimų. Genijų išaugina tauta. Jis visuomet remiasi ant savo tėvų pečių. Taip ir Vytautas savo darbo 4 pagrindines kryptis buvo paveldėjęs iš tėvų: 1) galutinai garantuoti lietuvių giminei saugumą nuo germanų pasaulio agresijos arba išrišti žiemės vakarų sienos klausimą, kuris sugriaudavo visas pastangas pirmųjų valstybės kūrėjų; 2) Lietuvos valstybės sienas išplėsti į rytus tiek, kad apglobtų visas rusų gyvenamas sritis; 3) sutvirtinti valstybę viduje, panaikinti visas ekscentrines bei destruktivines jėgas ir 4) lietuvių tautą išvesti į visoms vakarų Europos tautoms bendrą katalikiškosios kultūros platformą²⁾. Visus, tuos uždavinius suprato ir visi prieš Vytautą buvę Lietuvos valdovai. Tai dar karaliaus Mindaugo nurodyti keliai. Bet nei vienas iš visų Vytauto pirmtakūnų nesuprato šito taip aiškiai, nei vienas neturėjo tokio gabumo išdirbti į tuos tikslus didelio

¹⁾ Lohm. 262—263.

²⁾ Heint 1, Kol. 162.

plano ir taip konsekventiškai, nežiūrint kliūčių ir ilgai nerenkant priemonių, jį vykinti.

Šitos Vytauto energijos ir planingų darbų dėka tauta staiga sužibo kaip jauniausia vakarų civilizacijos atstovė. Pasaulis pamatė, kad savo žygiais kunigaikštis atvėrė civilizacijai duris į Europos stepių gilumas ir mases klajoklių pavertė sėsliais. Tai buvo, tiesa, tik didelio darbo pradžios, bet tuo metu niekas Europoje negalėjo net bandyti prilygti savo darbais didžiajam lietuviui. Dėl to savo laikų Europos visuomenės viršūnės gerai pažįstas Kujavų vyskupas, kunigaikštis Jonas Kropidla, Breslave per puotą prie daugybės kunigaikščių ir atstovų drąsiai galėjo pasakyti imperatoriui Zigmantui į akis, kad, jo nuomone, karaliaus vardo vertas tik vienas Vytautas ir kad, jeigu jis galėtų, kurtų pačius Vytautus¹). Europoje gi tais laikais buvo visuotina suirutė. Imperijoje feodalai piovėsi su miestais, imperatorius negalėjo suvaldyti savo kunigaikščių. Jis pats buvo jų net numetamas nuo sosto, kalinamas. Vienu laiku ten buvo net du imperatoriai. Suirusi Prancūzija tebekariavo su Anglija. Bažnyčioje ilgą metą buvo net trys popiežiai. Popiežių valdžia vedė kovą su bažnyčios sinodais. Žodžiu, ten visuomenės vadovų tarpe nebuvo nei asmenybių, nei net gražių idėjų. Tokioms idėjoms, kaip kad didžiulius, barbarų valdomus plotus imti kultūrinti, arba kaip bažnyčių unija, ten prilygstančių nebuvo. Dėl to ir bendralaikiai Vytautą įvertino, kėlė jį į padanges. Romos kurija labai teisingai manė, kad tik abu iškilę lietuviai (Jogaila ir Vytautas) tepajėgtų tinkamai išspręsti husitų klausimą, dėl kurio tiek daug negalės parodė imperatorius Zigmantas. Tų laikų visuomenė taip pat nematė Europoje kito žmogaus, kaip tik Vytautą, kuris dar galėtų išgelbėti Europą nuo turkų ir net atimti iš jų šventąją žemę. Tai buvo viešai užacentuota Klivijos kunigaikščio Vilhelmo ir kitų visuotinam bažnyčios sinode Konstancijoj²). Kaip Europos visuomenė vertino Vytauto nuopelnus, turime nemaža užsilikusių amžininkų liudijimų, kurių tarpe bene pirmą vietą tenka priskirti šv. Jono Kanto pamokslui, pasakytam Vytautui mirus per ekzekviją Krokuvoje³) ir Pranciškaus de Comitibus 1429 met. Vytautui rašytam laišku⁴).

Reikia pasakyti, kad Vytautas viešosios Europos opinijos reikšmę suprato labai gerai ir visokiais būdais stengėsi ją pada-

¹) Proch. D. W. 380. ²) T. p. 379. ³) Pamokslas ruošiamas spausdinti.

⁴) C. ep. V. 880.

ryti sau palankią. Tam tikslui jis pirmiausia išnaudojo Lenkijos padėti ir ryšius vakaruose. Jis visada pasistengdavo, kad kiekvieną jo propoziciją vakaruose paremtų jau išseno katalikiškos Lenkijos karalius Jogaila. Ir tas jam visada padėjo. Padėjo net tada, kai tam priešingi buvo veik visi Lenkijos didikai, kurie buvo ten faktiškai padėties viešpačiai. Labai aukštai savo ir visos Lietuvos vardą pakėlė sudarydamas kompaniją prieš Ordiną, kuri galutinai savo tikslo pasiekė. Ordinas tapo deskredituotas. Krašto viduje savo valstybės garsui jis visaip globojo atvykstančius apsigyventi ar prakeliamančius svetimšalius. Pasak flamando riterio Ghileberto de Lannoy, jis buvęs įvedęs Lietuvos kunigaikštijoje tokią tvarką, „kad joks svetimšalis į ją atvykęs arba ją pervažiuodamas neturėtų jokių išlaidų“¹⁾).

Dėl visų jo pastangų Lietuva Europoje atsistojo pilna pėda greta kitų valstybių. Be Lietuvos nebuvo rišamas joks svarbesnis ne tik rytų, bet ir centralinės Europos klausimas. Ir ten Vytautas buvo centralinis asmuo, kurio pritarimo ieškojo visos besigrumiančios galybės.

Valdžią Vytautui buvo lemta įgauti tik per sunkią kovą. Ir teisingai pastebi K. Heinl: „Nei vienam jo pirmtakūnų tą padaryti nebuvo taip sunku, bet nei vienas jų taip puikiai nepasiekė savo tikslo kaip jis“²⁾). Krašto viduje jis tapo absoliutišku valdovu, kurio supykinti bijodami valdiniai net patys ėjo kartis, kaip pasakoja Enejas Silvijus Piccolomini, o užsieny jo įtaka taip pat buvo didžiausia. Prieš jį drebėjo visi Europos rytai, Maskvos kunigaikštis titulavo jį savo globėju ir protektoriumi, o vakarai su pagarba jį vadino čekų viešpačiu ir karaliumi.

Bet, stebėtinai dalykas, tas gražusis Vytauto pastatytas rūmas po jo mirties tuojau pradėjo irti, valstybė pakriko. Tai yra ne jo klaidingų metodų ir darbų kaltė, o kaltė tų ardančių fermentų, kurie įėjo į valstybinį ir tautišką gyvenimą. Tuos aštrumus Vytautas švelnino, bet po jo mirties kai kurie jų pasireiškė labai ryškiai. Lietuvos nelaimė buvo ta, kad tam gražiajam sukurtam rūmui Vytautas nespėjo padėti juridiškų pamatų. Jis neįsteigė institucijų, kurios būtų galėjusios atstoti jo asmenį ir nepaliko asmenybių, kurios būtų pajėgusios pavaduoti jį darbe. Kaip pastebi Pfizneris³⁾, jis panašus karo vadui, kuris pats daro planus, pats juos vykdo ir nė vieno savo gene-

¹⁾ Koch., 152. ²⁾ Heinl, 2.

³⁾ Pfiz. 221—222.

rolų nepadaro savo išrinktu patikimuoju. Dėl to jam mirus neliko žmogaus, kuris būtų paveldėjęs visą jo galingos dvasios lobyną. Tas per visą Vytauto gyvenimą ėjęs nuo visų atsiskyrimas jo didybei meta šešėlį. Lietuva tą pajuto labai skaudžiai. Jis nusinešė su savim į grabą labai daug Lietuvos laimės. Ir visa Lietuvos tragedija glūdi tame, kad Vytautas buvo paskutinytis talentingųjų jos valdovų. Paskui nebeliko kam jo darbų dirbti. Lietuvos galios buvo išjudintos, ji išėjo kultūringojo pasaulio arenon, bet nebuvo kas jai vadovauti. Teko laikytis Lenkijos. Einant greta jos teko laikytis kiek užpakaliau, o visa tai privedė prie mums gerai žinomų skaudžių vaisių. Bet Vytauto paliktą tautiškos savygarbos ir savarankumo tradicijų dėka Lietuva vis dėlto darė žygių iš Lenkijos „tėviškos“ globos išsivaduoti, vedė ilgą ir griežtą kovą prieš jų pretenzijas ir tas tradicijas pamiršo labai greitai.

Klaidų atitaisymas

Pusi.	Eil. iš	Atspausta	Turi būti
2	16 ap.	Kęstučių	Kęstučio
„	6 „	pakeltas kunigaikščiu	pakeltas imperijos kunigaikščiu
„	4 „	šešiolika	šešioliką
„	3 „	dėdės	senelio
3	17 virš.	Bitčinas	Bitschinas
4	9 ap.	plačas	plačias
6	14 virš.	išmėtinėjęs	išmetinėjęs
„	19 ap.	Vytautą	Vytautą
10	9 „	sūnėnas	anūkas
14	17 „	Janušą	Jonušą
16	13 „	aipe	apie
20	10 virš.	žiūrėjo.	žiūrėjo
24	14 ap.	pelno.	
28	11 „	jį	ją
45	10 „	nebe	ne be
„	9 „	jais	jai
46	4 virš.	I	
47	5 ap.	Švitrigaila	Skirgaila
69	13 virš.	(1225)	(1202)
70	2 „	Liubertą	Liubartą
73	12 „	Ščecino	Štettino
80	1 „	Gilbenburgo	Gilgenburgo
81	14 ap.	keliolika	kelioliką
86	19 „	strategijos	taktikos
„	8 „	keturi	keturis
100	1 virš.	Salečnikuose	Šalčininkuose
103	6 „	Kęžgaila	Kęsgailą
129	1 ap.	Jogaila	Jogailą
134	9 virš.	karų	kovų
135	8 ap.	prorektorium	protektorium
143	11 „	kuris	
„	10 „	įgyvendintas,	įgyvendintas
144	17 virš.	susijungimą. Pirmas	sujungimą. Pirmas to
		to susi-	su-
151	9 ap.	menę	menę,
162	13 „	kas	kuri
169	18 „	sankcija	sankciją

Pusl.	Eil. iš	Atspausta	Turi būti
176		Išnaša — ²⁾ Koch, sako, kad...	³⁾ T. p. 145, 146
185	20 virš.	atsisakyti	atsakyti
186	5—4 ap.	įvykstančia suvažiavimų	įvykstančiu suvažiavimu
194	13	L. Brastos	Bresto (Kujavijoj)
198	15 ap.	Žiemovitas	Ziemovitas
199	14 „	nevienoki	nevienoki.
201	9 „	Plotonovu	Platonovu
„	3 „	jo santykių su Lenkija	santykiuose su Lenkija išaugusios
203	2 virš.	dualistinė	diarchiška
206	2 išnašos	aby sie	aby się
„	5 „	nimi	nim i
„	5 „	nową	nową i
„	6 „	az	a z
„	8 „	pomnożenia	pomnożenia
„	11 „	pobudzie do wzajemnych	pobudzić do wzajemnych
„	11 „	Dług.,	Dług.,
208	6—5 ap.	Tie žodžiai nesutinka su tiesa, jei atsiminsime 1398 m.	(Tie žodžiai nesutinka su tiesa, jei atsiminsime 1398 m.)
„	4 ap. išnašoje	książęcia	książęcia
„	1 „	złożył.“ (Dług.,	złożył.“ (Dług.,
209	7 virš.	gauteretis	gauderet s
„	8 „	dieimus	dicimus i
„	2 išnašos	Miłość	Miłość
„	5 „	królestwo	królestwo “
210	10 „	ciało	ciało
„	4 „ ap.	który	który
„	3 „ „	Miłościwy	Miłościwy
„	2 „ „	Poddałeś głowę	Poddałeś głowę
„	1 „ „	polżesz	połżesz
211	5	pieruny, którą	pioruny która
„	7 „	340	345
213	2 virš.	Eiśiškiuose	Eiśiškiuose
„	5 „	Eiśiškius	Eiśiškius
„	17 „	kunigaikščio	kunigaikščių
„	3 išnašoj ap.	einsdem	eiusdem
217	5 „	że	że
„	7 „	Ahy	Aby
„	9 „	żywąc	żywąc
„	17 „	już wyraźne	już wyraźne
„	19 „	już	już
218	6 „	że	że
„	8 „	niżeli	niżeli
219	2 „	że	że

Pusl.	Eil. iš	Atspausa	Turi būti
223	3 išnašos	egnannten	egenannten
„	4	euwern orden“...; V. ep. s..	euwer orden“...; C. ep. s.,
224	8 „ 1 ap.	odpowiedź, raczej 1439	odpowiedź, raczej 1429
„	7 „ išnašoje	posłowie	posłowie
„	1 „ „	iudubie	indubie
225	6 „	visus ir visus	ir visus
„	6 „	verl.	veri,
227	14 „	karūnuoti	karūnuotis
225	10 „	vilgenannten,	vilgenannten
„	2 „	herren	hern
230	2 virš.	arb	ab
232	12 ap.	ligų	ilgų
267	11 „	padalintas	padailintas
270	13 virš.	mirties	mirties,
279	18 „	perėjo jų visa eilė į Vytautą pusę,	perėjo jų visa eilė,
281	9 „	pripažino	pripažinto
„	9 ap.	Sévéro	Sievero
284	4 virš.	unavimi	unanimi

„Sakalo“ b-vės išleistos knygos:

Plati monografija apie Vytautą Didįjį.

Vytauto Didžiojo 500 jubiliejaus metu proga „Sakalo“ B-vė išleido apie Vytautą Didįjį plačią monografiją. Ją parašė istorikų būrelis, redagavo S. Daukanto mok. Sem-jos istorijos mok. P. Šležas. Monografiją peržiūrėjo ir patikrino *prof. A. Alekna*.

Veikalo turinys:

1. Lietuva iki Vytauto,
2. Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m.,
3. Vytauto vidaus ir užsienio politika iki Žalgirio mūšio,
4. Žalgirio mūšis,
5. Vytauto vaidmuo Lietuvos christianizacijoje,
6. Vytauto galybės laikotarpis,
7. Vytauto santykiai su Lenkija,
8. Vytauto karūnacijos klausimas ir mirtis,
9. Vytauto ekonominė politika,
10. Vytauto charakteristika.
11. Vytauto vieta mūsų istorijoje.

Monografijoje yra 320 puslapių. Išleista gerame popieriuje su Vytauto Didžiojo portretu ir to laiko Lietuvos žemėlapiu.

1. *E. M. Remarko* „VAKARŲ FRONTE NIEKO NAUJO“. Iš originalo vertė J. Kalnėnas. Viršelį piešė J. Burba. 1929 m. 256 psl. Kaina Lt. 4,—.

Šią knygą skaito visas pasaulis, jos jau kitomis kalbomis išpirkta su viršum milijonas egz. Šioje knygoje visai tikrai atvaizduotos visos Didžiojo karo baisybės: baisios atakos, nuodingos dujos, tankai, mirtis, šiurpulingi ir neužmirštami vaizdai, įstrigę į šių laikų žmonijos širdį. Kas nori žinoti, kas buvo Did. karas, turi būtinai šią knygą perskaityti. Knyga parašyta taip vaizdžiai ir gerai, kad jos autorius net įtrauktas į kandidatus Nobelio premijai gauti.

2. *Karl. May* PER DYKUMĄ. I, II ir III tomai. Iš originalo vertė J. Vadeikis. Vertimą kalbos atžvilgiu žiūrėjo J. Talmanas. Kaina I ir II tomu po Lt. 2,50, III-čio t. — Lt. 3. —

Sensacingiausias kelionių romanas. Labai vaizdžiai ir gyvai aprašyta vieno keliautojo kelionės su įvairiausiais nuotykiais ir pavojais po Arabiją, Afriką, Mezopotamiją. Norintieji pažinti tu kraštų gamtą, žmones, jų gyvenimo būdą ir papročius, būtinai turi šias knygas perskaityti. Čia skaitytojas pamatys tų tautų tarpusavines aštrias kovas. Arabijos moterų pasiaukojimą, meilę, pagaliau jų žiaurų kerštą. Mokiniui šios knygos palengvins išmokti istorijos pamokas apie tas tautes ir geografiją apie minėtus kraštus.

Prie romano pridėta: 1. trumpas geografiškas ir istoriškas paaiškinimas apie arabus, turkus, kurdus ir kitas šiame romane paliestas tautes; 2. nesuprantamu žodžiu žodynėlis ir 3. žemėlapis su pažymėjimu, kuriais kraštais autoriaus keliauta ir kuriuose miestuose būta.

3. *Selma Lagerlöf* KRISTAUS ROŽES LEGENDA IR KITI PASAKOJIMAI. Vertė J. T.

Didžiojo karo įtakoje žmonės tartum pasidarė žiauresni; neteislingumas ir įvairios suktybės dar labiau, rodos, įsivyravo, negu tai buvo pirmiau, šeimos Lagerlöf raštuose dvelkia žmoniškumas. Jos raštus perskaitęs, žmogus jauti, kad širdis švelnėja, atsiranda daugiau meilės, ne tik geriems, bet ir nusizengusiems žmonėms. Autorė už savo gražius ir sentimentalius raštus yra gavusi Nobelio premiją, taigi matyt, kad jos raštai yra labai didelės literatūrinės vertės.

4. *E. Mnišek* „RAUPSUOTOJI“ (Trędowata) trijose dalyse vertė P. Jurgelevičius. Kiekvienos dalies kaina. Lt. 3,50. Išleista gerame popieriuje, su iliustracijomis.

Šis romanas savo siužetu giliai sujaudina ne tik moteris, bet ir vyrus. Tikrajai meilei nėra skirtumo tarp aristokrato ir paprastos mergaitės, nėra tos bedugnės, kuri yra tarp dviejų griežtai skirtingų luomų. Nekalta meilė paveikia blogus žmogaus palinkimus, įpročius, priverčia nusilenkti visoms galybėms, nugali visas kliūtis, tačiau reikalauja aukos ir tragedijos.

5. *Sven Hedin'o KELIONE PO TIBETĄ*, versta J. Kazėno. Kalbą taisė St. Dabušis. Gausiai iliustruota, spalvotu viršeliu. Kaina Lt. 4. —

Čia nepaprastai įdomiai aprašoma didžiojo keliautojo Sven Hedin kelionė į Azijos širdį — Tibetą, įvairūs nuotykių, kovos su vietos tautelėmis, kurios žūt būtų neišsileidžia nė vieno europiečio, nė vieno ne savo krašto žmogaus į savo krašto gilumą, į jų šventąjį miestą — Lhasą.

6. *Vysk. Valančiaus, VAIKU KNYGELĖ*. L. Kuodžio redaguota, su dailininko K. Šimonio spalvotomis ir grafiškomis iliustracijomis ir spalvotu viršeliu; labai gražiai išleista. Kaina Lt. 5.—.

Knygelė skiriama visiems: vaikams ir suaugusiems. Vaikai ras gražių gražiausių paveikslėlių ir pasakų, o suaugusieji galės pasimokyti gražiausio mūsų gimtosios galbos stiliaus.

7. *Selma Lagerlöf, PETERIS NORDAS*. Išvertė J. T. 1929 m. 65 pusi. Kaina 1 litas.

A. Jakštas „Ryto“ Nr. 25, 1930 m. rašo: „Autorė, garsi švedų rašytoja, parodo čia daug gyvos vaizduotės, pirmaeilio talento ir didelės užuojautos savo pasirinktam didvyriui. Visas jos pasakojimas padaro skaitytojui gilaus įspūdžio...“

Si knygelė yra tikras pavyzdys, kaip meilė nugali net ir mirtį, ir kaip teisybė pagaliau viršų gauna.

8. *Vinco Krėvės Raštai VIII t. Misterijos „LIKIMO KELIAIS“ II dalis*, su priedu — V. Bičiūno tos misterijos pastabos ir komentarai. Abiejų knygų kaina Lt. 8. —

„Likimo kelių“ turinį sudaro savotiškai pasakiškas pasakojimas apie Vincą Višvilį — prastą kaimo bernaitį piemenėli, kuris prisiklausęs motinos pasakų apie karalių Žvaigždikį ir karalienę Panikę, ryžtasi prikelti iš miego Žvaigždikį, atseit, pačią Lietuvą. Tie visi Vinco Višvilio sunkūs ieškojimai, klajonės, nuostabus nuotykių ir ilga kelionė — tai giliai prasmingas visos mūsų tautos kelias nuo pat pradžios ligi šių dienų.

Labai reikšmingą priedą prie „Likimo kelių“ sudaro V. Bičiūno pastabos ir komentarai. Be jų daugeliui nebūtų aiškios nei paties autoriaus intencijos, nei tikslas bei veikalo idėja. Komentarai daro veiklą suprantamą net ir mažiau išsilavinusiam skaitytojui.

(„Karys“ Nr. 22, 1930 m.).

9. *Rakštis, RAKŠTYS*. Satyros ir juokai. 96 pusl. Kaina Lt. 2. —

Čia yra labai aštrios mūsų dienų satyros. Apie šią knygelę A. Jakštas š. m. „Ryto“ 98 nr. rašo...

Šioj, dailiai išleistojo knygelėj pateikta satyriška mūsų gyvenimo apžvalga iš pastarųjų (1926—1930) metų. Autorius, matyt, gan akylai yra sekęs neigiamus tojo gyvenimo apsirėiškimus mūsų literatūroje, teatre, visuomenėj, politikoj...

Autorius temas semia iš bėgančiojo gyvenimo laikinoj mūsų sostinėj, o vasarą — iš lietuviškiausio mūsų kurorto — Palangos. Rašo jis klasiškomis eilėmis, labai švelniai, sakyčiau, net kai kur — peršvelniai, taip, kad jo satyriškų knybtelėjimų be komentoriaus negalima nė suprasti, nors civilės drąsos jis turi užtektinai, nes savo satyros objektų nebijo net tikrais vardais pavadinti.

10. *Šekspyro VENECIJOS PIRKLYS*. J. Talmanto vertimas tiesiog iš originalo. Su iliustracijomis ir plačiais teksto paaiškinimais — komentarais. Yra tai vienas geriausiųjų klasiko dramaturgo Šekspyro veikalas. Kaina Lt. 3,50.

11. *Rygiškių Jonas — LINKSNIAI IR PRIELINKSNIAI*. Jų vartojimas mūsų kalboje 1928 m. Kaina Lt. 5.—,

Labai sunkus kalbos dalykas yra mokamas žodžių formų vartojimas; tu formų bene svarbiausia bus linksnio forma, kuri tūlam lietuviui dažnai sukelia galvosūkiu. Rygiškiu Jonas, turėjęs nemažą reikalą su įvairiais lietuviškais spaudiniais, yra pastebėjęs ne vieną tos rūšies (linksnių vartojimo) klaidą. Leisdamas i žmones ši savo darbą, R. J. pasisako ji skirias pirmiausiai mūsų laikraštiniams, rašytojams ir šiaip mūsų rašto žmonėms, įvairiems mūsų žodžio skelbėjams (dėstantiems lietuviškai savo dalykus mokytojams), mūsų kalbos mokytojams ir jų mokiniams...

„Švietimo Darbas“ Nr. 11. 1928 m.

12. KELI MOKSLEIVIŲ VERTIMAI. Iš ano metu rusiškųjų rašinių rinkinio šių dienų mokyklai ir nemokyklai 1929 m. Kaina 1 litas.

Tai Rygiškiu Jono redaguotas mokyklinis rašto darbu rinkinėlis įvairiomis temomis.

„Šie moksleiviai vertimai (rašo pats Rygiškiu Jonas) yra sudaryti iš Aleks. Mireso Chrestomatijos (1909)“. Vertimai moko nuosakiai mintyti ir taisykliškai rašyti.

13. *Rygiškių Jono* redaguotos „PASAKĖČIOS“. Kalbos ir literatūros moksliui. Trečias papildytas dvigubai padidintas ir pataisytas leidimas, 1927 m. 64 psl. Kaina Lt. 1,20.

Norint suvokti kalbos dailumą ir grynumą, reikalinga pirmučiausiai kalbos dvasia pažinti. Kalbos dvasios nepažinęs, taisykliškai kalbėti ir rašyti neišmoksi.

Mūsų kalbos mokovai (tame skaičiuje Rygiškiu Jonas) yra papūpinę nemažą verstinės literatūros pavyzdžiu, kuriais norima padėti lietuvių kalbos dvasią pažinti.

Vertimo objektas — didelis ar mažas — kelionių aprašymas, ar trumpa pasakaitė — nesvarbu; tos rūšies leidiniuose didžiausios svarbos turi sakinių forma, žodžių vartojimo tikslingumas, stiliaus grynumas.

Rygiškiu Jono suredaguotos „Pasakėčios“ per plačiai žinomos, kad apie jas ką naują galima būtų pasakyti — išskyrus vieną, kad tai rinkinys trumpų ir vaizdžių rašinėlių, padedančių mūsų kalbos išmokti ir jos dvasią pažinti.

14. *J. Baronas* — RUSIŠKAI LIETUVIŠKAS ŽODYNAS. 575 pusl. Kaina buvo 15 litų, o dabar tik 10 litu.

Pats žodžių vertimas padarytas gana atsargiai. Autoriaus sunaudota žodžiams aiškinti daugybė lietuvišku raštų (Širvydo, Kuršaičio, Daukšos, Duonelaičio, Daukanto, Žemaitės, J. Jablonskio, K. Būgos raštai ir k. k.). Rusiškiems žodžiams nustatyti naudotasi garsaus rusiškos kalbos mokovo Dalio žodynu.

Kadangi tai yra. rods, pirmutinis rusiškai-lietuviškas žodynas, tai lengva suprasti, kiek jam sudaryti padėta darbelio!... — Jis pravers ne tik tai nelietuviams, bet ir lietuviams, kuriems, tiesą sakant, autoriaus pirmučiausia skiriamas:

„Lietuva“ Nr. 150 (1651) 1924 m.

15. *P. Klimo*, LIETUVIŲ KALBOS SINTAKSĖ. Septintasis leidimas. 1928 m. Kaina Lt. 1,50.

16. VANDENS IR VĖJO GALYBE. Sudarė A. Vireliūnas ir P. Šinkūnas su daugybė paveikslėliu. Išleista gerame popieriuje. Kaina Lt. 6, —

Didžiai nuostabūs pasaulio apsieiškimai; kriokliai, upės, ežerai, balos, požemių rūmai, smiltynų ir vandenynų darbai. Knygoje vaizdžiai aprašyta, dėl ko rudens tamsią naktį ugnelės po laukus vaikščioja, pinigėliai dega, iš kur kartais ant kapinių atsiranda prieblandoje miglota žmogaus figura, ir daug kitų nuostabių dalyku.

17. *V. Ruzgo* GAMTOS METODIKOS PAGRINDAI. Gausiai iliustruota, 200 pusl. Kaina Lt. 6, —

Labai reikalinga knyga kiekvienam mokytojui. Gamtos mokytojas d-ras C. Pakuckas š. m. „Židinio“ Nr. 4 tarp ko kito rašo: Šios rūšies knyga mūsų gamtos literatūroje yra dar pirmutinė. Lig šiol jokios gamtos metodikos dar neturėjom, ir jau vien dėl to knyga

sveikintina. Pats autorius V. Ruzgas mums yra žinomas parašytais praktiško pobūdžio vadovėliais iš gamtos srities“. Veikalėlis yra ne blogas. Jis taikytas kaip pradžios taip lygiai ir aukštesniųjų mokyklų mokytojams. Duoda daug praktiškų patarimų, ir kiekvienas dėstas gamtą ras jame ne vieną naudingą patarimą“.

„Mokyklos ir Gyvenimo“ š. m. 2 Nr. mokytojas J. Lazauskas rašo: „Sunku buš laikyti mokytojum tasai, kurs nepasistengs su šia nauja kropštaus švietimo srities darbininko dovana susipažinti“.

18. Prof. Raikovo, NAMINIŲ GYVULIŲ MOKOMASAI STEBĖJIMAS

Gausiai iliustruota — apie 60 ilustr. Kaina Lt. 2, —

Mes labai mažai pažįstame geriausius savo draugus — naminius gyvulius, su kuriais žmogus nuo žilos senovės bendradarbiauja. Ypač naudinga juos pažinti mūsų moksleivijai ar šiaip jaunuomenei. Kaip geriausiai mūsų naminius gyvulius pažinti žinių galima rasti prof. Raikovo knygoje „Mokomasiai naminių gyvulių stebėjimas“, V. Ruzgo redaguota. Knyga gausiai iliustruota įvairių veislių gyvulių paveikslais.

19. A. Vireliūno, KRAŠTO MOKSLO VADOVĖLIS. III-čiam pradžios mokyklos skyriui. Pirmosios geografijos žinios ir atskirų Lietuvos vietų apžvalga. Sutrumpintasis VI-as leidimas. Kaina Lt. 2,50.

20. P. Šinkūno, LIETUVOS GEOGRAFIJA. Platus vadovėlis vidurinėms ir aukštesniosioms mokykloms ir šiaip visuomenei su Lietuvos kraštu susipažinti. Gausiai iliustruota, su žemėlapiais. Kaina Lt. 8, —

Yra tai vienintelis Lietuvos universiteto profesorių ir specialistų pripažintas Lietuvos geografijos vadovėlis tinkamas mūsų mokykloms.

21. P. Šinkūno, GEOGRAFIJOS VADOVĖLIS. IV-am pradžios mokyklos skyriui ir I-ai vidurinės mokyklos klasei. Kaina Lt. 3,50.

22. V. Kamantausko, KIRČIUOTA LIETUVIŲ LITERATŪROS CHRESTOMATIJA. Kirčius patikrino Dr. Pr. Skardžius.

Iki šiol dar nė vienos kirčiuotos chrestomatijos neturėjome, o kadangi taisyklingai kirčius turi tegalima įprasti tik skaitant kirčiuotus tekstus, tai chrestomatija yra labai reikalinga kiekvienam norinčiam gerai išmokyti mūsų rašomosios kalbos. Kaina Lt. 8, —.

23. Gyd. J. Maciūno, TRUMPAS HIGIENOS VADOVĖLIS. Sudarytas pagal Švietimo Ministerijos programą. 1929 m. 112 pusl. Kaina Lt. 3.

24. N. J. Naujoji mūsų literatūra. *Literatūros pamokų darbams*. Vadovėlis sistematingai sudarytas pagal gimnazijos VII ir VIII klasių programą. 132, pusi. Kaina Lt. 3. —

25. „KALBA“ bendrinės kalbos žurnalas I. sąsiuvinis. *Redaguotas Pr. Skardžius*.

Siame numeryje yra įdėtas paskutinis prof. Jablonskio — Rygiškių Jono straipsnis. Be to, įdėta prof. Brenderio, prof. Putino-Mykolaičio, Dr. Pr. Skardžiaus, Dr. A. Salio, ir kalbininkų Talmanto, Laurynaičio ir Kuzmickio straipsniai. Šio numerio kaina Lt. 3. —.

II-as „Kalbos“ visas numeris skiriamas a. a. prof. Jablonskiui.

26. V. Pietaro. LAPĖS GYVENIMAS IR MIRTIS. (Pagal senų žmonių pasakas). Iliustravo Meno mokyklos mokiniai prof. Dobužinskiui koreguojant. Originalus vaikų literatūros šedevras.

27. V. Putino - Mykolaičio, VALDOVAS... Istorinė 6 veiksmų drama.

28. Marija Lastauskienė - Lazdynų Pelėda. RADYBOS.

Nepaprastai intriguojanti apysaka, su Liūdo Giros išanga, kurioje jis išaiškina, kad Lazdynų Pelėda buvo ne viena, bet dvi. Viena jau mirusi, tačiau antroji dar gyva ir žada dar daug duoti mūsų literatūrai.

Visos šios knygos gaunamos „SAKALO“ B-VĖJĖ, KAUNAS, MUZIEJAUS G., 5. B. 9. VISUOSE KNYGYNUOSE, GELEŽINKELIU STOCIŲ IR LAIKRAŠČIŲ KIOSKUOSE.

Knygos gaunamos: „Sakalo“ B-vėj, Kauno, Muziejaus 5b, 9 ir kit. knygynuose.

Lietuva Vytauto Didžiojo laikais (1392 - 1430)

Paaikšintimai:

- Valstybės sienos
- Rytų siena iki Vytauto Didžiojo
- +++++ Neaiškios sienos
- Gintamosios žemės
- Lenkijos valstybės sienos

Žemėlapis sudarė A. Kučinskas

0 50 100 200 km
Mastelis 6.000.000

